

FRANCI STRLE

TOMŠIČEVA BRIGADA

1

FRANCI STRLE

TOMŠIČEVA BRIGADA

UVODNI DEL

FRANCI STRLE

TOMŠIČEVA BRIGADA

UVODNI DEL

KNJIŽNICA NOV IN POS 5/1

FRANCI STRLE

TOMŠIČEVA BRIGADA

UVODNI DEL

LJUBLJANA 1980

UVODNA BESEDA

Ta knjiga je zagledala beli dan po dolgem iskanju in raziskovanju.

Iskanje se je začelo pravzaprav leta 1954, ko sem se odločil za študij slovenskega jezika. Vzporedno z njim sem hotel študirati zgodovino, a takrat take predmetne dopolnitve niso dopuščali; tako sem si mogel pridobiti le potrebno jezikovno zanesljivost in slogovno vsestranskost. K prvotni usmeritvi sem se vrnil leta 1969 med snemanjem televizijske nadaljevanke »Po poti slovenske državnosti«, ko mi je naposled postalo tudi jasno, da bom le jaz tisti, ki bo moral napisati zgodovino Tomšičeve brigade.

Ob tistem spoznanju sem si zastavil dve nalogi, in sicer:

1. Prebrati oziroma preučiti rusko, angleško in ameriško vojno zgodovino ter zgodovino narodnoosvobodilnega boja drugih jugoslovanskih narodov. Po tej poti sem hotel doseči dva namena: najti ustrezen slog, ki bi zagotavljal bralno privlačnost, jasnost in jedrnatost, poleg tega pa priti do meril, s katerimi bi mogel pravilno vrednotiti boje, zmage in poraze slovenske partizanske vojske.

2. Raziskati in za objavo obdelati tista obdobja iz zgodovine Tomšičeve brigade, za katera je primanjkovalo pisanih virov in so bila zategadelj pogosto podvržena zmotam ali celo pačenju zgodovinske resnice.

Moji dosežki iz druge točke zastavljenih nalog so javnosti večinoma že znani in od nje tudi priznani. Dodam naj samo še pojasnilo, da sem si na tej podlagi in že s prvimi vojnozgodovinskimi razpravami pridobil tudi zaupanje zbora borcev Tomšičeve brigade, ki me je 3. februarja 1973 izbral

za pisca brigadne zgodovine navzlic resnim tekmecem iz vrst poklicnih zgodovinarjev. Tako sem dobil možnost, da se zadeve lotim z vsem svojim bitjem.

Preučevanje tuje in domače vojne zgodovine mi je dalo med drugim odgovor na vprašanje, komu naj bo moje delo namenjeno. Obstaja namreč bistvena razlika med vojskovanjem naših velikih zaveznikov in našim jugoslovanskim, kjer je šlo za tipično ljudsko vojno, že od vsega začetka prepleteno s prvinami proletarske revolucije. Ta je od vsakega posameznika zahtevala mnogo več zavesti, izvirnih pobud in iznajdljivega ravnanja kot bojevanje na drugih frontah. Iz tega izhaja, da mora biti delo, ki obravnava to ljudsko vojno in revolucijo, namenjeno ljudstvu oziroma množicam bralcev, da bi iz njega črpale navdih za pravilne odločitve in smiselno ravnanje v prihodnosti. Toda ljudstvo bo to pisanje sprejelo za svoje le tedaj, če bo zastopano v njem imensko po svojih tipičnih predstavnikih, če bo živelo v njem skupaj s svojimi junaki, ki so krvaveli zanj in skupaj z njim. Vse to pa pomeni, da zgodovina našega narodnoosvobodilnega boja ne sme biti anonimna.

Kajpak, pisati stvarno o ljudeh, ki so resnično živeli in se bojevali, pa ni mogoče brez ustreznih podatkov. Ker jih v bistvu ni bilo, je bilo treba osnove za takšno pisanje šele ustvariti. Razvid o borcih Tomšičeve brigade je bil namreč zelo pomanjkljiv — vseboval je le kakšnih 1.700 kartonov — in ga je bilo treba najprej izpopolniti. Zategadelj smo osnovali posebno komisijo v okviru odbora 1. SPUB Toneta Tomšiča, ki ji je predsedoval dr. Milan Dolenc, v njej pa so delali Gorazd Škoporec-Borut, Justi Cigler, Franc Golob-Januš in Ludvik Boh-Stane, občasno ali pozneje pa še Zora Saksida, Jože Snoj-Piki, Franc Mavec-Boris, Dane Benčina in morda še kdo. Ti so po mojih napotkih načrtno pregledali kartoteke in popisnice borcev NOV po vseh občinah, kartoteke in sezname drugih partizanskih enot, sezname padlih pri raznih muzejih in občinah, arhiv Rdečega križa Slovenije in podobno ter tam izpisali borce, ki so se daljši ali krajši čas bojevali v Tomšičevi brigadi. Vrhu tega sva — deloma Gorazd Skoporec-Borut, večinoma pa jaz sam — pregledala vse sezname v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani in Vojnozgodovinskem inštitutu JLA v Beogradu (od predlogov za imenovanja in odlikovanja do popisov ra-

njenih borcev, ki so se zdravili v vojnih partizanskih bolnišnicah), skupaj s prof. Antonom Avscem pa sva pregledala tudi vprašalne pole za člane KPS, izpolnjene med vojno. Vse to velikansko delo je dalo imenske podatke za nadaljnjih 3.790 borcev. Čeprav še ni docela končano, zbrani podatki pomenijo pravo zakladnico virov, brez katerih ne bi mogel izpeljati svojih načrtov.

Tudi snovnih podatkov o bojih in drugih dogodkih v Tomšičevi brigadi je bilo zelo malo tako v arhivih kot v tisku. Da bi zapolnil snovne praznine, sem začel iskati borce z dobrim spominom in jih zasliševati. Sprva sem pogovore z njimi snemal na magnetofonski trak. Posnel sem jih 23, kar mi je dalo 560 tipkanih strani gradiva. Toda delo z magnetofonom se ni obneslo najbolje. Marsikateri od zaslišanih se je ustrašil mikrofona in prenekatero kočljivo pa vendar bistveno nadrobnost zamolčal, zraven pa se je po nepotrebnem in na dolgo razgovoril o stvareh, ki niso imele nobene zveze z dogodki in življenjem v Tomšičevi brigadi. Zaradi tega sem opustil delo z magnetofonom in se oprijel beležnice. Bistvo te metode je, da se vnaprej izčrpno pripravim na pogovor z vsakim borcem, ga nato pozorno poslušam in si beležim datume, imena in druge stvarne podatke, takoj po pogovoru pa njegovo pripovedovanje natančno obnovim in natipkam. Takšne beležke so visoko vredno gradivo, očiščeno že vsega smetja. Do oddaje tega besedila v tisk sem z beležnico zaslišal 189 oseb, kar mi je dalo 204 strani zgoščenega in neprecenljivega gradiva.

Seveda je za izpopolnitev tega in drugega gradiva potrebnih še na stotine drobnih poizvedb, ki jih večinoma opravim telefonično (samo od začetka oktobra 1977 do 31. julija 1980 sem imel 1.879 takšnih pogovorov), deloma pa tudi pismeno. Pri tem mi veliko pomagajo krajevni uradi oziroma matičarji. Posebno veliko podatkov sem z njihovo pomočjo zbral v Cerknici, Novi vasi, Velikih Laščah, na Igu, v Škofljici in pri matični službi v Ljubljani, v Grosupljem, na Krki in v Zagradcu, v Ivančni gorici in Velikem Gabru, v Novem mestu in Šmarjeti ter v Semiču in Adlešičih.

Mnoge poizvedbe zunaj Ljubljane so zame opravili preprosti, a zelo prizadevni tovariši. Na območju Bele krajine mi je največ podatkov zbral Karel Zupančič iz Črnomlja, vzhodno od Trške gore Franc Lenart-Franjo z Dolenjega

Kronovega, ob izviru Krke in v okolici Grosupljega Franc Zavodnik-J on, v Ribnici in njeni okolici Vinko Kersnič, v Sodražici in Žimaricah Vinko Drobnič, z Blok Lovrenc Turk-Sergej, iz Loškega potoka Ivan Samsa, z območja Karlovice in Lužarjev Vinko Žužek, za Turjak z okolico Danica Purkart, za Škofljico in Bohinjski kot Stane Boh-Vene, za Rudnik, Ižansko cesto in Barje Ivan Jevc-Čufi, za moščanski in založki konec Franc Golob-Janus, v Medvodah in okolici pa France Osredkah-Grilc in Lojze Zdešar. V prihodnje bi si želel še veliko takih pomočnikov.

Med zbiranjem snovnih in imenskih podatkov sem se moral pogosto obračati na vso slovensko javnost tako, da sem pisal poizvedovalne članke. Po tej poti sem razjasnil marsikatero neznanko. Največ uspeha so prinesli tisti članki, ki so bili objavljeni v Dolenjskem listu, Ljubljanskem dnevniku in Večeru, kar priča, da so pri bralcih zelo cenjeni.

Ves čas sem se zavedal, da morejo bralca pritegniti le plastični opisi o tem, kako so potekali boji. Za take opise pa je treba natančno vedeti, s katerih položajev so se bojevali partizani in s katerih Italijani ali drugi sovražniki, kaj so storili in kako so se premikali eni ter kako so ravnali drugi. Od tega je bil odvisen seveda izid boja — zmaga, polovična zmaga ali poraz — sodbi o tem pa se pisec ne sme izogniti. Le če ravna tako, bo postala njegova knjiga zares dragocen učni pripomoček za mlade vojaške starešine in vodilo za manjše žrtve v morebitni prihodnji vojni. Zaradi vsega tega je bilo treba podatke, zbrane po raznih virih in poteh, oplemenititi še z vidnimi predstavami, to pa so lahko dali le ogledi bojnih prizorišč in drugih dogajanj ob sodelovanju neposrednih udeležencev in krajevnega prebivalstva. Take oglede ali rekonstrukcije sem doslej naredil na 110 krajih in pri tem zaslišal še 179 oseb iz vrst krajevnega prebivalstva, kar mi je dalo novih 118 tipkanih strani gradiva.

Da bi moja pripoved o Tomšičevi brigadi postala ljudska svojina, je bilo treba posvetiti veliko pozornosti in truda tudi zbiranju fotografskega gradiva. Z namenom, dati večji poudarek borcu kot osnovnemu dejavniku vojskovanja, je komisija za zgodovino Tomšičeve brigade pod predsedstvom Mihaela Butare-Aleksa sklenila, naj se objavijo fotografije borcev 1. SPUB Toneta Tomšiča po tehle merilih: če so bili predvojni komunisti, če so opravljali dolžnosti od bataljon-

skega komandanta ali bataljonskega političnega komisarja navzgor (pri proletarskem udarnem bataljonu od četnega komandirja ali četnega političnega komisarja navzgor), če so se posebej izkazali kot mitraljezci ali bombaši, če so bili po večkrat ali huje ranjeni, če so po odhodu iz Tomšičeve brigade dosegli najmanj stopnjo bataljonskega komandanta ali bataljonskega političnega komisarja, in končno, če so padli v Tomšičevi brigadi ali njenih predhodnih enotah. Ta merila so zelo natančna, vendar tudi dovolj široka, da bo mogoče izkazati čast vsem tistim, ki so za osvoboditev in zmago revolucije storili kaj izrednega, pa četudi so bili navadni borci.
V primerjavi z opisi bojnih poti drugih brigad in odredov zagotavljajo ti sklepi znatno popolnejšo uveljavitev načela pravičnosti in ljudskih sodb.

Pri zbiranju fotografij sta mi največ pomagali Zora Saksida, znana borka Tomšičeve brigade, in Zlata Sluga iz Muzeja ljudske revolucije v Ljubljani, pri izboljšanju fotografij pa mojster trika Ludvik Burnik in laborantka Mariča Kisovec.

K bralni privlačnosti bo pripomogla tudi odločitev za razdelitev celotne snovi na štiri knjige, in sicer: Tomšičeva brigada — uvodni del, Tomšičeva brigada — 1942-1943, Tomšičeva brigada — 1943-1944 in Tomšičeva brigada — 1944-1945. Spričo okoliščine, da bo zgodovina Tomšičeve brigade izšla med zadnjimi, kar piscu daje precejšnje prednosti za dosego večje kakovosti, si pisec in komisija za zgodovino Tomšičeve brigade namreč nista smela privoščiti, da bi ponavljala napake piscev in odborov drugih prvih slovenskih brigad, ki so skušali v eno knjigo stlačiti celotno gradivo o brigadni bojni poti, to pa so mogli narediti pogosto le na škodo kakovosti. Komisija je sprejela tudi načelo, naj nobena knjiga ne bo prezajetna, ker bi sicer zbujala pri bralcih strah pred branjem in težave pri branju.

S tem je povedano skoraj vse o širokopoteznosti in temeljitosti, s katerima sem se lotil naloge; pripominjam, da bodo moji napori in napori tovarišev, ki mi pomagajo, dobili v tej smeri poln izraz šele pri prihodnjih knjigah.

In zdaj na kratko še nekaj o izhodiščih za nastanek knjige, ki je pred vami!

Oba strokovna ocenjevalca — tako mentor Lado Ambrožič-Novljan kot prof. Ana Benedetič — in tudi drugi, ki so rokopis brali, so si bili edini v tem, da je knjiga plod izvirne

zasnove in izvirnega pristopa do snovi. Poudariti je treba, da je to izvirnost razumeti predvsem z vsebinske plati, in sicer kot sporočilo o novih miselnih dognanjih. Bistvo tega sporočila je, da se osvobodilni boj ni začel čisto iznova in zgolj kot nasledek narodne ogroženosti, marveč se je razrastel in črpal svojo neuničljivo moč iz žarišč, ki so jih ustvarili komunisti, drugi napredni ljudje in organizacije že precej pred začetkom druge svetovne vojne. Se pravi, da je bil oboroženi boj proti tujim zavojevalcem le nadaljevanje bojev za pravico iz preteklosti in da se je prelil v izbruh vseh narodovih sil predvsem po zaslugi sposobnega in daljnovidnega štaba revolucije, ki se je v slovenskem narodu izoblikoval po letu 1932. Toda pri tem je bilo treba razjasniti tudi vzroke, ki so privedli do stanja, da je bila Ljubljanska pokrajina od začetka do konca središče osvobodilnega gibanja.

Od tod potreba po täki zasnovi in poglavju Uporniške in proletarske korenine, ki je kot uvod novo, ki prinaša nove poglede o slovenski partizanski vojni ali jim vsaj daje ustrezen poudarek.

Kajpak ta uvod ne more bita tako popoln, da bi prinesel izčrpne podatke o krajevnih političnih razmerah in dogodkih med obema vojnama prav za celotno obravnavano območje. Za kaj takega je bilo premalo časa in prostora. Vsekakor pa je mogoče trditi, da ta uvod pomeni prvi natančnejši pregled nad naprednimi in revolucionarnimi tokovi med obema vojnama na ozemlju tako imenovane Ljubljanske pokrajine ter da prinaša tudi snovno veliko novega. Spričo pomanjkanja časa za raziskave je gotovo kaj izpadlo, kar bi bilo še vredno omembe. Prav tako se je najbrž zgodilo, da so posamezni predeli ali dogodki obdelani izčrpneje od drugih, pač odvisno od dostopnega gradiva. Toda pregled zdaj obstaja in vsak raziskovalec bo v prihodnje natančno vedel, kje je kaka praznina in kaj bo treba z raziskavami še dopolniti.

Glede mojega pristopa do snovi naj pojasnim zlasti to, da le-ta izhaja iz že omenjenega načela, da zgodovina našega narodnoosvobodilnega boja ne sme biti anonimna. Nosilci naprednih idej, ki so se prelivale v napredne družbene tokove, so bili vendar ljudje! Ti so se tudi vojskovali, ti so s svojimi dejanji in žrtvami uresničevali revolucionarni program komunistične stranke o narodnostni in socialni osvoboditvi slovenskega človeka. Če je bila v preteklosti vloga te stranke

premalo prepričljivo podajana, se je to dogajalo zaradi tega, ker smo premalo pisali o ljudeh, ki so komunistično misel uresničevali v osnovnih družbenih celicah in v boju za množice razdajali vse svoje znanje, žrtvovali zdravje in moči, pogosto pa tudi svoja življenja.

Tak pristop sem lahko polno uveljavil šele v tistem delu te knjige, ki obravnava razvoj partizanskih udarnih enot od »udarne grupe« 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja pa do zadnjega boja 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča.

K izvirnemu pristopu spadata tudi natančnost in doslednost pri preverjanju podatkov. Nikoli nisem zaupal podatkom iz ene same listine ali izjave, ker so skoraj po pravilu pomanjkljive tako ali drugače. Vselej sem jih preučeval v sklopu celotnega gradiva in dogajanja iz zadevnega časa ali kraja, zato sem v že objavljenih listinah in delih drugih piscev lahko ugotovil marsikatero datumsko ali snovno napako. Pogosto mi je že vztrajanje pri zahtevi, da je treba za vsakega borca Tomšičeve brigade zbrati tudi rojstne podatke, pomagalo, da sem ugotovil pravo ime ali priimek. Bilo je celo več primerov, da sta se za enakim priimkom in partizanskim imenom skrivali dve osebi.

Se na eno vsebinsko novost moram opozoriti! Gre za opisovanje enot in posameznikov, ki so bojno sodelovali z enotami predhodniki Tomšičeve brigade. Vselej in povsod sem tem enotam ali posameznikom posvetil ustrezno pozornost; nikjer se ni zgodilo, da bi zamolčal njihov delež in da jim ne bi dal priznanja, ki so si ga zaslužile. Zaradi takega pravičnega ravnanja sem bil deležen vsestranske pomoči tudi od borcev, ki niso nikoli pripadali Tomšičevi brigadi, in prav iz enakih osnov mi je uspelo razviti plodno sodelovanje s tovariši ali tovarišicami, ki opisujejo druge partizanske enote ali se na to pripravljajo. Posebno zgledno sodelovanje, ki obsega izmenjavo gradiva, občasna posvetovanja in razčiščevanja, mi je pomagal soustvariti Velimir Kraševec-lgor, ki pripravlja zgodovino Zapadno-dolenjskega odreda. Tudi sodelovanje s tovarišicama Anko Vidovič Miklavčič in Rezko Travnovo je dalo obilo obojestranskih koristi.

Na poti svojih prizadevanj sem se moral spoprijeti z mnogimi težavami. Teh bi bilo znatno več ali pa bi jih premagal teže, če mi ne bi pomagali takšni nesebični tovariši

in tovarišice, kot so prof. Anton Avsec iz Zgodovinskega arhiva CK ZKS, prof. Ana Benedetič iz Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, prof. Anton Stampohar iz Dolenjskega muzeja v Novem mestu, inž. Dušan Bravničar-Veljko Kočevar iz Ljubljane, arhivski delavci Ema Umek in Peter Ribnikar iz Arhiva SR Slovenije ter Vinko Vrabec, Marjeta Adamič in prof. Nada Kobal iz Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, knjižničarke pokojna Justi Zdešar in Mara Grašič iz Inštituta za sociologijo in filozofijo, Nataša Kandus in Irena Mazi iz Inštituta za zgodovino delavskega gibanja in Jakiča Trček iz CK ZKS v Ljubljani.

Za vsebinsko usmeritev ali njeno izpopolnitev so bili odločilni moji pogovori s Frančkom Sajetom, od katerega sem črpal tudi veliko podatkov, in z mentorjem Ladom Ambrožičem-Novijanom, ki je imel tenak posluh za moja iskanja in tudi pripomogel k snovnim izpopolnitvam nekaterih odlomkov, končno pa še pogovori z Lidijo Šentjurčevo, Vido Tomšičevo in prof. Janezom Kramarjem ter njihove kritične pripombe k prvotnemu rokopisu.

Naj za konec povem, da tako težavnega in velikega dela ne bi bilo mogoče uspešno privesti do konca, če ne bi imel ob sebi tovarišev, ki so mi zvesto stali ob strani, sprejemali moje zamisli in jih pomagali uresničevati. Ti in taki tovariši so bili zlasti: Gorazd Skoporec-Borut, Vlado Badovinac, Stane Skrabar-Braškar, Ivan Božič-Jovo, Zora Saksida, Mihael Butara-Aleks, Viktor Cvelbar-Stane in Ivan Dolničar- Janošek, ki mi je posredoval tudi veliko gradiva iz Vojnozgodovinskega inštituta JLA v Beogradu. Ob tem ne bo odveč zapisati, da je piscu tako zahtevnega dela treba zagotoviti popolno ustvarjalno svobodo, mu izkazovati zaupanje in nuditi varstvo. Le tako se bo mogla sprostiti vsa njegova umska ustvarjalnost.

Končno bi rad izrazil svoje veliko zadovoljstvo, da sem se med končnimi pripravami za tiskanje te knjige znova srečal z lektorjem Francetom Šušteršičem ter oblikovalcema Severinom Nemcem-Teklom in Urhom Slamičem, ki so veliko prispevali k vsebinski in oblikovni dognanosti mojega dela. Prav tako me veseli, da je med ponudniki tiskarskih storitev zmagala delovna skupnost Učnih delavnic izza Bežigrada, ki je svojo solidnost izpričala že pri tiskanju moje knjige Veliki finale na Koroškem.

UVOD

Tomšičeva brigada je edina na Slovenskem, ki je bila ustanovljena kot proletarska udarna brigada in ki ji je bil ta častni naziv priznan po osvoboditvi. Nastala je kot vrh v organski rasti prvih partizanskih udarnih enot na Notranjskem in Dolenjskem, pa v njeno bojno izročilo spadajo še akcije »udarne grupe« 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja, Dakijeve Leteče udarne patrulje, Proletarske udarne partrulje in Proletarske udarne čete ter njenega neposrednega prednika 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča.

Bojna pot Tomšičeve brigade je trajala natanko 1.034 dni in je v primerjavi z bojnimi potmi drugih slovenskih brigad najdaljša in najtežavnejša. K tej poti je prišteti še bojno pot 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, ki je trajala 40 dni, in bojno pot od »udarne grupe« do Proletarske udarne čete, ki je trajala približno 130 dni. Ker je bila bojna pot Tomšičeve najdaljša, se je v njenih bojnih vrstah zvrstilo tudi največ borcev. Po nepopolnih podatkih je bilo v njej in v začetnem proletarskem udarnem bataljonu ves čas vojne kar 5.390, v »udarni grupi«, Dakijevi Leteči udarni patrulji, Proletarski udarni patrulji in Proletarski udarni četi pa še najmanj 108 mož.

Glede na to, od kod so bili borci doma, je imela Tomšičeva brigada izrazito vselovenski značaj. V njej so se že prvo leto obstoja bojevali partizanski borci iz vseh slovenskih pokrajin od Istre in Beneške Slovenije na zahodu do Bele krajine in Prekmurja na vzhodu ter od Kolpe na jugu do Drave in Mure na severu. Kljub takšni vseslovenski

označbi pa je 1. SPUB Toneta Tomšiča vendarle nastala kot nasledek oborožene staje na Notranjskem in Dolenjskem oziroma v tako imenovani Ljubljanski pokrajini, od koder je izhajala tudi velika večina njenih prvih borcev. To pa se ni zgodilo slučajno ...

OKOLIŠČINE ZA OBOROŽENO VSTAJO

Gospodarske in socialne razmere

Slovensko ozemlje, ki so si ga ob razkosanju bivše Jugoslavije prigrabili Italijani in ga 3. maja 1941 krstili za Ljubljansko pokrajino, je merilo približno 4.550,66 kvadratnih kilometrov, na njem pa je živelo 336.279 prebivalcev.[1] V primerjavi s površino 15.848,60 kvadratnih kilometrov in številom 1,144.298 prebivalcev bivše Dravske banovine je bilo to manj od tretjine (po površini 28,71 % po številu prebivalcev 29,39%), v primerjavi z vsem po Slovencih naseljenem ozemlju pa komaj petina površine in prebivalstva*.

Poleg glavnega mesta Ljubljane z Zalogom in brez Šentvida je Ljubljanska pokrajina obsegala še Polhograjske Dolomite, Notranjsko (vzhodno od Javornikov in Logatca), Kočevsko, Belo krajino in Dolenjsko (južno od Dolenjskega gričevja in Krškega poilja). To ozemlje je bilo izrazito kmečkega značaja ter z izjemo Ljubljane in Kočevja gospodarsko slabo razvito. Od skupno 798 podjetij in zavodov v bivši Dravski banovini jih odpade na Notranjsko in

* Socialistična republika Slovenija meri 20.251 kvadratnih kilometrov in je po štetju iz leta 1948, ki je obravnavanemu obdobju najbliže, imela 1,439.800 prebivalcev (glej Enciklopedijo Jugoslavije). V primerjavi z njo je Ljubljanska pokrajina obsegala le 22,94 % površin in imela 23,42 % prebivalstva, vendar je v moji primerjavi mišljeno tudi slovensko ozemlje in slovensko prebivalstvo zunaj meja SB'R Jugoslavije, največ zaradi tega, ker je narodnoobsvobodilno gibanje zajelo tudi to ozemlje.

Dolenjsko le 79 ali 9,89%, pa še to pretežno na račun razmeroma dobro razvite lesne industrije z 42 žagarskimi obrati. Brez te je bilo na Notranjskem in Dolenjskem le 5,68% gospodarskih organizacij, kar je v primerjavi s stanjem v bivši Dravski banovini daleč pod poprečjem.* Povedati je treba še, da je šlo pri tem za manjša podjetja z malo zaposlenimi, kar pomeni, da o industrijskem delastvu z izjemo Ljubljane in Kočevja skoraj ne moremo govoriti. Prevladovala je vaška revščina z bajtarji in malimi kmeti, ki

* Gospodarsko stanje bivše Dravske banovine posebej še za Notranjsko in Dolenjsko ter Ljubljano nazorno prikazuje razpredelnica, izdelana po podatkih Krajevnega leksikona Dravske banovine, Ljubljana 1937 (Industrija Dravske banovine, od str. 615 do 668).

INDUSTRIJA IN ZAVODI								
Zap. št.	Panoge	Vsa Dravska banovina		Notranjska in Dolenjska		Ljubljana		Gorenjska, Štajerska in Prekmurje	
		število	%	število	%	število	%	število	%
1	Elektrarne	24		6	—	3	—	15	—
2	Gradbena, steklarska, keramična	74	–	5	–	21	–	48	–
3	Grafična	39	–	2	–	15	–	22	–
4	Kemična	53	–	–	–	17	–	36	–
5	Kovinska	56	–	3	–	14	–	39	–
6	Lesna	147	100	42	28,57	28	–	77	–
7	Papirna	21	–	–	–	8	–	13	–
8	Rudarstvo	24	–	4	–	1	–	19	–
9	Tekstilna	99	–	6	–	13	–	80	–
10	Usnjarska	41	–	2	–	6	–	33	–
11	Živilska	120	–	6	–	34	–	80	–
12	Razno	53	–	1	–	24	–	28	–
13	Denarni zavodi	15	–	–	–	8	–	7	–
14	Letovišča in zdravilišča	32	—	2	—	6	—	24	—
	Vse panoge skupaj	798	100	79	9,89	198	24,68	521	65,43
	Brez lesne	651	100	37	5,68	170	26,08	444	68,24

so postali poglavitna sila osvobodilnega gibanja in ljudske revolucije. To pokaže razčlemba stanja in lastninskih razmerij v tedanjem našem kmetijstvu.

Že v razpravi »Čigava je bila zemlja v Sloveniji za časa bivše Jugoslavije« je inž. Janez Marentič ugotovil leta 1942 (malo pred svojo prezgodnjo smrtjo), da je bilo v lasti bajtarjev in malih kmetov, ki so sestavljali kar 76% slovenskega prebivalstva, le 29 % zemlje, v lasti srednjih kmetov s 16% slovenskega prebivalstva 27% zemlje, v rokah bogatih kmetov in veleposestnikov s komaj 8% prebivalstva pa kar 44% zemlje, in to najboljše.[2]

Stanje kmetijske posesti na tleh tako imenovane Ljubljanske pokrajine je bilo za siromašne sloje kmečkega prebivalstva sicer nekoliko ugodnejše, a socialno še vedno strašno krivično. V lasti 55 graščin, tovarnarjev, samostanov, verskih in industrijskih družb ter 134 velikih kmetov z najmanj 57 hektarov kmetijske in gozdne posesti, ki so predstavljali le 0,38 % podeželskih družin, je bilo 69.572,29 hektarov ali 15,29 % najboljše zemlje.[3]. Bogatih posestnikov (od 30 do 57 ha zemlje), med katere je sodilo tudi 130 župnišč,’“" je bilo 2.699 ali 5,51 %, posedovali pa so 90.645,83 hektarov ali 19,93% zemlje. Skupaj je torej 2.888 bogatašev ali 5,89% izbranih družin premoglo kar 160.218,12 hekta-

* Katoliška cerkev je bila za časa bivše Jugoslavije in tudi za časa ranjke Avstrije največji veleposestnik na Slovenskem. Samo Ljubljanska škofija je imela 12.072,69 hektarov zemlje, večinoma v Gorenji Savinjski dolini (po izvedbi agrarne reforme še 7.421 ha), Verski zaklad 18.208 hektarov, Mariborska škofija, samostani in župnišča pa najmanj še enkrat toliko. Druga po velikosti je bila posest kneza Karla Auersperga (Kočevje-Soteska), ki je obsegala 23.503,98 hektarov (po agrarni reformi še 22.551 ha), na tretjem mestu je bil princ Schönburg-Waldenburg (Snežnik) s 16.488,66 hektara, potem posest Huga Windischgrätza (Planina-Rogaška Slatina), ki je obsegala 10.819,68 hektarov, za njim Vincenc Thurn s 4.844,01 hektara, Trboveljska premogokopna dražba z 2.227,89 hektara zemlje in tako dalje. Pripominjam, da so v seštevku veleposestniške zemlje 69.572,29 hektarov upoštevane samo površine na tleh tako imenovane Ljubljanske pokrajine (od Windinschgrätza le 3.306,68 ha, od Schönburg-Waldenburga 1.918,18 ha, od Trboveljske premogokopne družbe 564,05 ha, od Ljubljanske škofije 52,47 ha itd.). Podatki so vzeti iz arhiva o agrarni reformi F 247 in F 272 v Arhivu SR Slovenije in deloma iz razprave Olge Janše »Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama«, Zgodovinski časopis 1964, od str. 173 do 189.

rov ali 35,22% vseh zemljiških površin v Ljubljanski pokrajini. Srednjih kmetov (od 10 do 30 ha zemlje) je bilo 7.176 ali 14,65 %; ti so imeli 98.772,50 hektarov ali 19,93% zemlje.* Potemtakem je 22.554 malih kmetov in 11.791 bajtarjev, ki so skupaj predstavljali 70,14% prebivalcev Ljubljanske pokrajine imelo le 196.069,35 hektarov ali 43,08% zemlje, kar pomeni, da je na njihovo v povprečju najmanj petčlansko družino prišlo komaj 5,71 hektara. Ce upoštevamo, da je bilo poprečno 41,47% te zemlje pokrite z gozdovi ali nerodovitne, potem je jasno, da ti ljudje na tej zemlji niso mogli ne živeti ne umreti. Bilo pa je poleg tega še 4.383 ali 8,95% družin brez lastne zemlje; preživljati so se morale tako, da so obdelovale najeto veleposestniško.[4]

Agrarna reforma, ki je bila po prvi svetovni vojni razglašena in uzakonjena z namenom, pomiriti revolucionarne kmete z obljubami, se je vlekla ves čas obstoja bivše Jugoslavije in je sčasoma popolnoma zvodenela.** Do leta 1929 je veleposestnikom v Dravski banovini od prejšnjih 203.347 hektarov ostalo še vedno 187.063 hektarov ali 96,5 %

* O številu bogatih kmetov in srednjih kmetov ter o površinah, ki so jih posedovali, ni izvirnih podatkov. Izračunani so na podlagi izsledkov inž. Janeza Marentiča v že omenjeni študiji in na podlagi statističnih podatkov iz bivših okrajev Črnomelj, Kočevje, Logatec in Novo mesto ter iz 34 občin bivših okrajev Krško, Litija in Ljubljana okolica, vzetih iz Statističnega godišnjaka kr. Jugoslavije 1937, str. 85 do str. 497. Podatki so torej samo približni, vendar za ponazoritev zadosti natančni. Podatki o številu bajtarjev in najemnikov so izvirni in popolnoma natančni za bivše okraje Črnomelj, Kočevje, Logatec in Novo mesto, za 34 občin bivših okrajev Krško, Litija in Ljubljana okolica pa le približni z izvedenim enačbenim popravkom. Število malih kmetov je izračunano z odštevkom vseh drugih kategorij kmečkega prebivalstva.

** Da bi se izognili agrarni reformi, so vplivni veleposestniki uporabljali razne zvijače. Tako sta Hugo Windischgrätz in princ Schönburg-Waldenburg dosegla, da je velika večina njune bogate gozdne posesti pripadla Italiji. Zaradi tega je bila državna meja ob Uncu prav smešno speljana. Trboveljska premogokopna družba in Katoliška cerkev pa sta pritisnili na druge vzvode. Slednja se je poslužila politične moči klerikalne stranke ter v narodni skupščini dosegla tolikšno omilitev zakonskih določil, da je bila iz agrarne reforme praktično izvzeta. Le dejstvo, da so ljudje nekatere dele njene posesti uživali že od razglasitve agrarne reforme v letu 1919, je pripomoglo k delni okrnitvi posesti Ljubljanske škofije.

zemlje, 20.368 siromašnim kmečkim družinam pa je bilo proti odškodnini razdeljenih le 16.294 hektarov ali poprečno 0,66 hektara na družino. Po letu 1933 je agrarna reforma močneje posegla v gozdno veleposest, toda pod njen udar je prišla le osmina veleposestniških gozdov in skupno 38% poljedeljske zemlje, ki pa je ostala v državni lasti; kmetje so jo dobili le v najem. Malega slovenskega človeka torej agrarna reforma ni zadovoljila, ni zavrla propadanja malega kmeta,[5] ki so ga pestili pomanjkanje, dolgovi in davki.

Komaj kaj bolje se je godilo srednjemu kmetu. Primeri, da so romale na boben tudi trdne kmetije (grunti), niso bili redki. Poleg tega moramo vedeti, da je za gospodarja na kmetiji ostal lahko le eden od sinov, drugi so bili zapisani delavstvu. Proletarizacija se je torej neizprosno nadaljevala; posebno očitna je po podatkih o številu bajtarjev in najemnikov. Teh je bilo v Ljubljanski pokrajini 16.174 ali 41,5% kmečkih družin.[6]

Lesna industrija, ki je tem ljudem dajala največ dopolnilnega zaslužka, je bila v drugi polovici tridesetih let zaradi zapore prodaje lesa Italiji v hudi krizi; veliko žag je moralo ustaviti delo ali pa so celo popolnoma propadle.[7] Ker bajtarije in male kmetije niso dajale osnovne prehrane za številne družine, so se morali kmečki proletarci ali polproletarci udinjati pri zelo slabih delodajalcih (največkrat za hlapce), ki so jih neusmiljeno izkoriščali. Ti delavci so bili popolnoma brezpravni in mnogo na slabšem od industrijskih, ki so jih vsaj deloma ščitili sindikti.[8].

Potemtakem so med podeželskim prebivalstvom Ljubljanske pokrajine obstajali vsi gmotni in socialni pogoji za razvoj osvobodilnega gibanja, ki je z izgonom tujih zavojevalcev obetalo tudi odpravo krivičnega družbenega reda. Samo po sebi pa to še ni bilo dovolj. Če bi bilo za revolucijo dovolj že samo siromaštvo, potem bi moralo biti partizanstvo najmočneje zasidrano v Suhi krajini, kjer je proletarizacija prihajala najočitneje do izraza, vemo pa, da ni bilo tako. Po taisti logiki bi morali srednji kmetje in drugi premožnejši ljudje stati ob osvobodilnem boju prekrižanih rok, vendar so zvečine ta boj podpirali z vsemi močmi in z vsem svojim premoženjem. To pomeni, da je bilo za razmah osvobodilnega boja in revolucije odločilno predvsem spoznanje, kam to siromašenje vodi in da ne bo nikomur

prizanašalo, ne malim ne srednjim kmetom, ne obrtnikom ne trgovcem. Spoznanje pa se spremeni v mäterialno silo, ko osvoji ljudske množice .. .*

Sovražnikova moč in nemoč

Na splošno se zdi, da je imelo osvobodilno gibanje v Ljubljanski pokrajini opravka s šibkejšim nasprotnikom od tistega na Gorenjskem in Štajerskem. Toda natančna razčlemba pokaže, da so italijanske zasedbene sile tako po številu vojaštva kot tudi po ognjeni moči orožja daleč presegale tiste, s katerimi so z enakim namenom razpolagali Nemci.

Najprej moramo vedeti, da je ozemlje Ljubljanske pokrajine merilo le 4.550,66 kvadratnih kilometrov, nemško zasedbeno ozemlje pa kar 10.261,09 kvadratnih kilometrov, kar pomeni, da je bilo italijansko za več kot polovico manjše in je v primerjavi z nemškim obsegalo le 44,35 %. Razmerje v številu prebivalstva je bilo še bolj v prid Italijanom, saj je na Ljubljansko pokrajino odpadlo le 336.276 domačih prebivalcev, kar je bilo v primerjavi s 798.700 prebivalci na nemškem zasedbenem ozemlju[9] le 42,1 odstotka.

Za obvladovanje tega prostora in prebivalcev so imeli Italijani na voljo celoten XI. armadni zbor, ki je do junija 1942 imel v svoji sestavi: divizijo Granatieri di Sardegna s 1. grenadirskem in 13. topniškem polkom v Ljubljani in najbližji okolici, z 2. grenadirskim polkom, ki je imel sedež v Kočevju, in 55. legijo črnih srajc, ki je imela sedež na Dobrovi — ta divizija je štela 15.551 mož — divizijo Isonzo s 23. pehotnim polkom, ki je imel sedež v Črnomlju, 24. pe-

* Tu je povzeta misel, ki jo je Karl Marx izrazil dobesedno takole: »Orožje kritike seveda ne more nadomestiti kritike orožja, materialno silo je treba strmoglaviti z materialno silo; vendar tudi teorija postane materialna sila, brž ko zajame množice. Teorija lahko zajame množice, če je merjena ad hominem (če je ljudem ustrezna), a to izhodišče ad hominem doseže, brž ko postane radikalna (po prevodu, ki ga je popravil France Klopčič: Kritično o slovenskem zgodovinopisju, Ljubljana 1977, str. 37).« Sicer pa po Marxu proletariat ni grobar kapitalizma le zaradi revščine (ker nima v boju kaj izgubiti), ampak predvsem zaradi nuje industrijskega dela, ki ga postavlja na stopnjo najbolj razgledanega in s tem najnaprednejšega razreda v človeški družbi.

hotnim in 6. topniškim polkom v Novem mestu in okolici ter 98. legijo črnih srajc, ki je imela sedež v Trebnjem — ta divizija je štela 12.388 mož, poveljstvo zbora pa je štelo še 676 mož. Vzdolž Javornikov na tleh Ljubljanske pokrajine je bila razvrščena glavnina XI. skupine GaF (obmejne enote), skupaj 13.684 obmejnih stražnikov. Druge vojske je bilo še 8.427 mož, vsega po stanju z dne 1. marca 1942 torej 50.709 mož* z dopustniki vred, vendar brez policije.

Med policijo je spadala kraljeva kvestura s tajno policijo, katere število ni znano, 8 tendenc z 72. podeželskimi postajami in tremi postojankami — skupaj 1.465 kraljevih karabinjerjev in 500 bivših jugoslovanskih orožnikov, 34 obmejnih karabinjerskih postaj s 348 možmi, 9. in 10. bataljon kraljeve finančne straže s 1.145 financarji ter dve kohorti (po štiri stotinje) 4. legije obmejne fašistične milice — skupaj 753 fašističnih miličnikov.[10] Ako vse to seštejemo, dobimo številko 54.920, kar pomeni, da je na manj kot sedem prebivalcev Ljubljanske pokrajine ali največ na dva za orožje sposobna Slovenca prišel po en oborožen pripadnik zasedbenih sil. Ta množica vojske in policije pa je bila vse prej kot spodbudna za vstajo.

O nemških zasedbenih silah ni tako natančnih podatkov. Vrhu tega so se te sile pogosto menjavale, kar računsko primerjavo še bolj otežuje. Vendar je primerjava možna in potrebna, zakaj samo tako bomo lahko doumeli silno moč italijanskih sil.

Nemci enot redne operativne vojske do junija 1942 na Gorejskem, Štajerskem in v Posavju pravzaprav sploh niso imeli, četudi so nekatere enote nemške vojske vsaj na začetku okupacije pogosto prehajale čez zasedeno slovensko ozemlje. Pač pa so v praznih vojašnicah bivše jugoslovanske vojske nastanili nekatere enote za urjenje, in sicer: v Mariboru 138. šolski polk, ki je štel kakih 1.100 mož, v Celju 48. bataljon tankovskih lovcev s približno 550 vojaki, v Cerkljah ob Krki letalski šolski oddelek z nekaj letali, v Škofji Loki pa 499. šolski (nadomestni) pehotni bataljon z okoli 600 možmi.[11]

* V knjigi prof. dr. Metoda Mikuža Pregled zgodovine NOB v Sloveniji I na str. 350 je natisnjena številka 50.769, vendar gre za tiskovno napako, zakaj seštevek iz razpredelnice da vsoto 50.709 vojakov in oficirjev s tistimi vred, ki so bili na dopustu.

Za zavarovanje prometnih naprav in pomembnejših industrijskih obratov so pripeljali največ dva bataljona deželnih strelcev, in sicer 321. bataljon deželnih strelcev v Savinjsko dolino in 322. bataljon deželnih strelcev na Gorenjsko. V Ptuju je imel sedež 1. pionirski bataljon, ki pa so ga junija 1941 preimenovali v 921. bataljon deželnih strelcev. Vsak od teh bataljonov (Landesschützenbataillone) je štel okoli 1.000 mož, sestavljali pa so jih pretežno starejši letniki. Ob meji z Italijo, NDH in Madžarsko so imeli Nemci obmejne postaje z obmejnimi stražniki in cariniki. Karavle so se vrstile v presledkih 10 do 15 kilometrov. Združene so bile v odseke, katerih vsak je štel poprečno po 80 mož. Ivan Ferlež ceni, da so te enote na Štajerskem štele čez tisoč mož. Glede na to je moglo biti na vsem po Nemcih zasedenem ozemlju največ 3.000 obmejnih stražnikov in carinikov.[12]

Zelo razvejane so bile policijske sile. Poleg upravne policije, ki je bila v pristojnosti deželnih političnih komisarjev, svetnikov ali županov, sta bili zastopani še obe glavni nemški policiji: varnostna s kriminalno policijo in varnostno službo ter redarstvena z zaščitno policijo in orožništvom. Takoj ob zasedbi so iz Avstrije pripeljali 643 orožnikov, ki so jih nato pomnožili s posebej preverjenimi in izurjenimi bivšimi jugoslovanskimi orožniki. Posebnost v primerjavi z italijanskimi policijskimi slami sta bila 72. rezervni policijski bataljon, okrepljen z rezervno policijsko četo »Wien« in 1. četo 194. rezervnega policijskega bataljona na Stajarskem, ter 181. rezervni policijski bataljon na Gorenjskem. Stela sta kakih 1.500 mož in sta bila pretežno zaposlena z nasilim preseljevanjem Slovencev. Posebnost je bil tudi polvojaški Wehrmannschaft, ki so ga že od konca leta 1941 uporabljali za boj s partizani.[13]

Po približni oceni so naštete nemške vojaške in policijske sile štele kakšnih 12.000 do 14.000 mož,* kar pomeni,

* Inž. Dušan Bravničar v svoji razpravi »O nekaterih značilnostih osvobodilnega boja v Sloveniji leta 1941, o nastanku in vlogi Narodne zaščite«, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1961/1—2 na str. 63, navaja številko 10.000 vojakov in policistov, kar je za primerjavo v korist gorenjskih in štajerskih partizanov še ugodnejše, ni pa iz opombe razvidno, kako je prišel do tega podatka.

da so Nemci v primerjavi z Italijani številčno z manj kot četrtino sil obvladovali več kot še enkrat večji prostor oziroma več kot še enkrat toliko prebivalstva. Glede kakovosti vojaštva Nemci v primerjavi z Italijani niso bili nič na boljšem, saj so bile nemške enote sestavljene ali iz novincev ali pa iz starejših letnikov. Po kakovosti sta izstopala le oba rezervna policijska bataljona, ki sta bila izrazito gibljivi in udarni policijski enoti. Povsod drugod in še zlasti v topništvu so Nemce prekašali Italijani tudi po kakovosti vojaštva, kar naposled potrjuje tudi razmeroma hude izgube* in majhni uspehi, ki so jih imeli notranjski, dolenjski in belokranjski partizani do marca 1942.

In vendar so imeli Nemci kot zavojevalci nasproti Italijanom velike prednosti, kar je osvobodilnemu gibanju zlasti na Štajerskem povzročalo hude preglavice in žrtve, predvsem pa je preprečevalo njegov množični razmah. Poglejmo, v čem so bile te prednosti!

1. S spretno propagando še pred napadom na Jugoslavijo ter dobro preskrbo in mnogimi ugodnostmi za delavstvo po zasedbi naših krajev je Nemcem uspelo pri večjem številu preprostega prebivalstva ustvariti vtis, da prinašajo soci-

* Od 558 partizanov iz Ljubljanske pokrajine jih je v letu 1941 padlo 57, ujetih ali aretiranih pa jih je bilo kar 129. Skupne izgube so bile 186 ali eno tretjino (33,31 odstotka). Razmeroma večje so bile izgube na Štajerskem, kjer je od 226 prvih padlo 17 partizanov, ujetih pa je bilo 74 ali skupno 91, kar znese 34,21 odstotka. Dokaj visoke so bile tudi izgube tistih, ki so odšli k partizanom zunaj ozemlja Slovenije. Od 134 jih je padlo 13, ujetih ali aretiranih pa je bilo 27, skupaj 40 ali 29,89 odstotka. Razmeroma najmanjše izgube so imeli prvi partizani na Gorenjskem. Od 1.100 jih je padlo 48, ujetih ali aretiranih pa je bilo 61, skupaj 109 ali 9,9 odstotka. Največje sploh pa so bile izgube partizanov od leta 1941 iz Ljubljanske pokrajine, če jih gledamo po podatkih o padlih za ves čas vojne. Iz Ljubljanske pokrajine jih je leta 1941 padlo 57, 1942. leta 42, 1943. leta 43, 1944. leta 25 in 1945. leta 14, skupaj torej 181, kar je 30,78 odstotkov, medtem ko je štajerskih partizanov od leta 1941 ves čas vojne padlo 81 ali 28,94 odstotka, tistih, ki so odšli k partizanom zunaj Slovenije 32 ali Ž3,87 odstotka, gorenjskih partianov od leta 1941 pa je ves čas vojne padlo 277 ali 22,09 odstotka (glej sestavek Ivana Križnarja »Socialna in politična pripadnost slovenskih partizanov v letu 1941«, Slovenija paralele, štev. 43 — december 1975, zlasti str. 16 in 17!).

alno blaginjo.* Tako so si pridobili podporo pri znatnem številu prebivalstva, kar odseva tudi v dejstvu, da se je — četudi pod pritiskom — na Štajerskem od 17. do 25. maja 1941 prijavilo 95 odstotkov slovenskega prebivalstva v Heimatbund in da so Nemci imeli že junija 1941 več kot 60.000, do

* Pod vplivom hitler j anske demagogije mali slovenski človek ni »pozdravil« italijanske zasedbe, ampak si je »želel« nemško. Dogajalo se je, da so ljudje postavljali mejnike v korist Nemcev, trgali italijanske zastave in razobešali nemške s kljukastim križem. Ko so Italijani 23. aprila 1941 ukazali razobesiti italijanske zastave v Vidmu-Dobrepolju, so jih vaščani strgali in razobesili nemške. To se je dogajalo do začetka maja po vsej ribniški dolini in v Loškem potoku, kjer so poleg italijanskih zastav trgali tudi Mussolinijeve slike. Do večjih protiitalijanskih demonstracij je prišlo 29. aprila v Šentrupertu na Dolenjskem, kjer so hoteli ljudje z občinske hiše strgati italijansko zastavo, 1. maja pa do protiitalijanskih demonstracij in manifestacij za Nemčijo v Novem mestu. Najhuje je bilo 2. maja 1941 v Trebnjem, ko so Italijani streljali: sedem demonstrantov so ubili, osem ranili, 21 pa polovili in zaprli. Vaška revščina in srednji kmetje na Dolenjskem so zahtevali, da pridejo pod Hitlerja, ker so verjeli in bili prepričani, da jim bo ta ustvaril boljše življenjske razmere kot revna Italija (prof. dr. Metod Mikuž, prav tam, str. 58 in 59).

Hitlerjanska propaganda je padla na plodna tla tudi v Beli krajini. Ljudje so javno negodovali, ker so jim za novega gospodarja napovedovali Italijane, nekateri za Nemce najbolj vneti pa so se napotili poizvedovat čez Gorjance na dolenjsko stran, kaj naj bi storili, da bi se v Belo krajino ponovno vrnili Nemci. Ponekod so pobirali podpise za Nemce, bili so tudi shodi, kjer so vzklikali Hitlerju in veliki Nemčiji, kmetje s Suhorja pri Metliki pa so razobesili nemško zastavo. Tri so Italijani zaradi tega zaprli v Črnomlju (Radko Polič: Belokranjski odred, Ljubljana 1975, str. 9 in 10).

Kakšno razpoloženje za Hitlerja je bilo na Štajerskem še jeseni 1942, pa nam najbolje ponazarja tale Kvedrov zapis: »Bistven je skoraj fantastičen strah, politična neaktivnost mas, oportunistična predanost v usodo. Slika ni povsod enaka in je povsem odvisno od okupatorjevega nasilja. Največja depresija vlada v Savinjski dolini in revirjih, bolje je na Kozjanskem, še bolje okrog Pohorja. Na Gorenjskem je položaj bistveno boljši. V Savinjski dolini in revirjih ni nobene podpore partizanom, ki so navezani izključno na rekvizicijske akcije. V teh predelih lahko računamo, da vsak ali v najboljšem slučaju skoro vsak prebivalec naznani partizana, če pride k hiši ali ga sreča v gozdu. Mobilizacije partizanov na Štajerskem razen enega specialnega primera ni bilo. Vse se pusti odpeljati v Wehrmannchaft in v vojsko brez oklevanja (poročilo Dušana Kvedra-Tomaža Centralnemu komiteju KPS z dne 14. novembra 1942, Jesen 1942 — korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča, Ljubljana 1963, str. 318)...«

»

4. novembra 1941 pa 84.700 mož — zvečine Slovencev — v Wehrmannschaf tu, ki naj bi kot oborožena polvojaška organizacija delovala po zgledu oddelkov SA v sami Nemčiji. V nasprotju s takšno podporo prebivalstva so notranjski in dolenjski ljudje Italijane že dolgo zelo sovražili, z zasedbo, razglasitvijo in priključitvijo Ljubljanske pokrajine h kraljevini Italiji pa so v njih videli le lakotne in pohlepne tujce.

2. Nemci so zasedbo Gorenjske, Štajerske in Posavja že vnaprej dobro pripravili. Na to ozemlje so prišli z natančnimi študijami in seznami o sovražnikih Nemčije oziroma nacizma, pa so takoj odločno udarili zlasti po slovenskih razumnikih in domoljubih. Tako so že v začetku zasedbe uničili množično osnovo za razvoj osvobodilnega gibanja. Nasprotno so Italijani s hlimbo velikodušnosti pridobili na svojo stran le duhovščino in majhen del meščanstva, velika večina prebivalstva pa je hitro spoznala njihove potujčevalske nakane, pač zaradi njihovega početja s primorskimi Slovenci v času med obema vojnama. Poleg tega je blažji italijanski zasedbeni režim omogočil začetni razmah Osvobodilne fronte, načrt »Primavera« spomladi 1942 pa pospešil polet partizanstva.*

3. 2e od prej močno vohunstvo, ki so ga po zasedbi še nadalje in do potankosti izpopolnili, je omogočilo Nemcem, da so podjarmljeno slovensko prebivalstvo obveščevalno po-

* Načrt »Primavera« z dne 6. februarja 1942 je na pomlad predvideval velik razmah uporniškega gibanja, s katerim naj bi se soočil brez pomoči dodatnih vojaških sil XI. armadni zbor. Zaradi tega je predvidel možnost ukinitve tistih garnizij, ki ne služijo izključno varstvu železnic, voznih cest in javnih objektov, opustitev nadzorstva nad drugovrstnimi železniškimi progami Vrhnika—Ljubljana in Trebnje—Mirenska dolina. Tako bi pridobili enote za uspešno obrambo garnizij v moči najmanj dveh bataljonov in enote za operativne sunke na okoliško ozemlje. Poleg tega je zahteval povečanje odpornosti garnizij z utrdbami in žičnimi ovirami, preureditev stražarskih mest v prave utrdbe ter opremo garnizijskih skladišč s hrano in strelivom za primer daljšega obleganja.

Ko so v aprilu in maju 1942 začeli Italijani opuščati manjše postojanke in združevati vojaštvo v večje, je to učinkovalo na razpoloženje italijanskega vojaka porazno kakor plaz, potrebne napadalnosti in posegov tako sproščenih enot pa ni povzročilo oziroma omogočilo (Načrt »Primavera« je objavljen v Zborniku dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 2, str. 347 do 355).

polnoma obvladali in zato so le redko udarjali v prazno. Italijani so v tem smislu tavali v temi. Pri njih je šlo celo za obraten pojav, namreč, da je Varnostnoobveščevalna služba OF popolnoma obvladala njihov zasedbeni aparat, kar pa je bila spet posledica izredne moči zavestnih sil.

4. V vojaškem smislu so imeli Nemci prednosti v taktični uporabi policijskih sil. Odlikovali so se v gibčnosti, hitrem premeščanju in osredotočanju ter nenehni napadalnosti, kar je bilo še posebej očitno med boji s Cankarjevim bataljonom v škofjeloških hribih in na Jelovici.* Pri tem so se kljub hudim izgubam še posebej trudili, da bi dosegli in obdržali psihičen učinek svoje vojaške veljave, katere nasledek naj bi bilo spoznanje, da je vsakršen odpor zaman.

Kajpak, tudi Italijani so želeli to doseči, vendar so se opirali le na množico vojaštva in moč njegove oborožitve. Njihova poveljstva so se oklepala predvsem trdnjavske taktike, kar je ustvarjalo vtis okornosti in nemoči. Pa vendar je množica vojaštva presegala te slabosti. Silno število vojakov in orožja je marsikoga zaslepilo, privedlo k oklevanju, nekatere celo v izdajo ...

Prikladnost in celovitost ozemlja

Osvobodilne vojne kolonijalnih narodov so pokazale, da je partizanski boj mogoč in lahko uspešen na vsaki vrsti zemljišča, če uporabljamo ustrezno strategijo in taktiko. V tem smislu moremo trditi tudi za slovenski prostor, da ozemeljska prikladnost za vojskovanje vsaj v začetku na-

* Za boj s Cankarjevim bataljonom v Dražgošah oziroma v gorski gmoti Jelovice je imel policijski akcijski štab Jugovzhod pod Schreyerjevim poveljstvom (v začetku januarja 1942) na voljo te osnovne sile, ki so jih sestavljali rezervni policijski bataljoni: 44. v Selcih, 181. v Kranju, 171. v Radovljici, 93. na Bledu, 10. pa je bil na poti na Gorenjsko, poleg tega pa še: 325. policijski bataljon v Stražišču pri Kranju, smučarski patruljni oddelek na Bledu, 322. bataljon deželnih strelcev, pehotni nadomestni bataljon SS »Westland« in druge specialne enote (oklepniki, letala itd.), 499. pehotni nadomestni bataljon v Škofji Loki in 48. bataljon tankovskih lovcev v Celju s protitankovskimi topovi, sodelovali pa so še 857. in 510. bataljon deželnih strelcev ter krajevne (posadne) enote (Ivan Jan: Dražgoška bitka, Ljubljana 1971, str. 166).

rodnoosvobodilnega boja ni vsebovala razlik, ki bi dajale kaki strani posebne prednosti.

Res sta notranjsko sredogorje in dolenjsko gričevje bolj enakomerno razgibana in pogozdena, kar je partizanom omogočalo lažje, hitrejše in bolj prikrite premike, zato pa so kraška tla skopa z gozdnimi izviri in vodo sploh, kar je zelo oteževalo prehranjevanje. Na Gorenjskem, Štajerskem in v Posavju so nasprotja v oblikovitosti zemljišča bolj izrazita. Tod so alpske strmine in težko prehodne grape in malo porasle doline. Vse to je partizanske prehode zelo oviralo, sovražniku pa omogočalo, da jih je laže nadziral. Prednost za tamkajšnje partizane je bila, da vode ni primanjkovalo nikjer, na roke pa so jim šle tudi samotne in hribovske kmetije, medtem ko so na Notranjskem in Dolenjskem značilne gručaste vasi, ki jih je sovražnik laže nadzoroval. Potemtakem so bile ozemeljske prednosti za partizansko vojskovanje na obeh zasedbenih ozemljih dokaj izenačene.

Do podobnega sklepa lahko pridemo tudi pri razčlembi zemljišča glede na celovitost. Res je bilo nemško zasedbeno ozemlje mnogokje presekano z večjimi rekami, globokimi dolinami ter železniškimi in cestnimi povezavami, kar je premike in zveze med posameznimi partizanskimi žarišči zelo oteževalo, Nemcem pa omogočalo, da so lahko hitro premeščali svoje enote in ukrepali brez odloga. Kočevska cesta in železnica, Mirenska dolina z železnico in dolina Krke za partizane pravzaprav niso pomenile posebnih ovir. Tako je bila Ljubljanska pokrajina zares presekana samo dvakrat — s tržaško železniško povezavo, Ljubljanico in Barjem na Notranjskem ter z železniško progo Ljubljana—Novo mesto—Karlovac na Dolenjskem — vendar moramo ugotoviti, da to ni vplivalo na razvoj in moč partizanstva v ozkem pasu Polhograjskih Dolomitov oziroma v pasu med dolenjsko progo in litijskimi hribi, kjer je tekla razmejitvena črta med obema zavojevalcema. Čeravno sta bili ti dve območji odsekani od osrednjih partizanskih zaledij na Notranjskem in Dolenjskem, je zanju značilno celo, da so se tod krajši ali daljši čas zadrževali vodilni organi slovenskega partizanstva, kar je v prid spoznanju, da razvoj osvobodilnega gibanja ni toliko odvisen od velikosti in celovitosti ozemlja kolikor od notranje moči, se pravi od moči zavestnih sil. Drugo je se-

veda vprašanje, če se na tako majhnem ozemlju lahko trajno obdržijo tudi večje partizanske enote.

Mnogo bolj od takšnih in drugačnih naravnih in umetnih pregraj so razvoj partizanstva ovirali tujerodni vrinki v slovenski narodni prostor. Nemci niso zaman izganjali posavskih in obsoteljskih Slovencev, potem pa na njihova ognjišča naseljevali besarabske, kočevske in druge Nemce, zakaj taka živa pregrada je bila učinkovitejša od vsakršne bodeče žice in minskih polj. Samo mislimo si lahko, kako porazno za osvobodilni boj bi bil deloval šele nemški narodnostni otok, ki se je bil po letu 1330 zakoreninil na gozdnem območju med Krko in Kolpo, se pravi v osrčju poznejše Ljubljanske pokrajine. Prava sreča je bila, da so kočevski Nemci nasedli Hitlerjevim obljubam in se v decembru 1941 izselili s Kočevskega.*

Kočevski Nemci so bili močno privrženi hitlerizmu. Nacistične ideje med mladimi Kočevarji so se začele širiti že leta 1929, razmahnile pa so se po letu 1935, ko so začele nastajati in delovati ilegalne vaške knjižnice z nacističnim tiskom. Oblast je sicer konec marca 1936 razpustila prvih šest krajevnih organizacij Kulturbunda na Kočevskem, kar pa je zaustavilo njegov razvoj samo na videz. Obnovitev njegovega delovanja je banska uprava dovolila šele jeseni 1939. Kmalu po tistem je imel Kulturbund na Kočevskem že 23 krajevnih organizacij, v januarju 1941 pa je štel 4.212 odraslih in 1.199 družinskih članov. Septembra 1939 so začeli kočevski Nemci snovati ilegalni in polvojaški Mannschaft. Vsa Kočevska je bila razdeljena na tako imenovane Sturme (čete), v katerih je moral sodelovati vsak član Kulturbunda v starosti od enaindvajsetega do petdesetega leta. Na čelu štaba je bil Mannschaftsführer Wilhelm Lampeter; 1.560 Kočevarjev je bilo vključenih v tako imenovane Ortsstürmen, 145 jih je bilo v Wachtssturmu, 2.994 v mladinskih skupinah, pod krinko zimske pomoči pa so snovali tudi posebne udarne skupine.[14]

* Od 11.747 kočevskih optantov je bilo za naselitev z Posavja določenih 11.110 ali 94,58 odstotka, za naselitev v Nemčiji pa 571 ali 4,86 odstotka. Preselitev so odklonili 66 osebam ali 0,56 odstotka od celotnega števila (dr. Dušan Biber, »Kočevski Nemci med obema vojnama«, Zgodovinski časopis XVII 1963 Ljubljana — 1964).

Kočevski Mannschaft je torej štel 4.699 nacizmu vdanih in vojaško izurjenih mož. Številčno bi to pomenilo močno protiutež vsemu kasnejšemu notranjskemu in dolenjskemu partizanstvu. Vrh tega je z Nemci naseljena Kočevska že sama po sebi tako zelo razbijala celovitost vojskovališča v Ljubljanski pokrajini, da bi utegnila postati usodna ovira za odločilni delež Notranjske, Dolenjske, Bele krajine in še zlasti Kočevskega Roga med NOB ter za uspešne premike partizanskih enot, hkrati pa je pomenila celo poglavitni zadržek, da tod v letu 1941 ni prišlo do oborožene vstaje. Splošno znano je, da sta bili prav na obrobju Kočevske v pozni jeseni 1941 uničeni ali razbiti dve večji partizanski enoti — namreč Krimski polbataljon pod vodstvom Ljuba Šercerja 25. oktobra na Debelem vrhu in Belokranjska četa 2. novembra 1941 na Lazah pri Semiču. Precej dokazov je, da so vsaj v prvem primeru pri zasledovanju partizanov pomagali Kočevarji.* Potemtakem so odločilne prednosti v smislu celovitosti vojskovališča za notranjske, dolenjske in belokranjske partizane nastopile šele z začetkom leta 1942, ko na Kočevskem ni bilo več Nemcev. Poprej je bilo več teh prednosti za partizane na Gorenjskem in Stajarskem ...

Možnosti za naslonitev na sosednje pokrajine

V nečem so bile okoliščine od začetka do konca nesporno naklonjene partizanstvu v Ljubljanski pokrajini: lahko se je naslanjalo na dobro razvito norodnoosvobodilno gibanje v

* Skupina 19 partizanov je šla 24. oktobra po hrano v Glažuto.Morala je gaziti celec, v Glažuti pa je razorožila nekaj kočevskih Nemcev. Po sledi za njo iz Glažute je 25. oktobra 1941 prodirala na Debeli vrh bojna skupina 3. bataljona 1. grenadirskega polka, ki je napadla gozdarske koče, 26. oktobra pa so oddelki 4. bataljona črnih srajc med Drago in Grčaricami zajeli tudi preskrbovalno patruljo osmih partizanov Krimskega polbataljona (Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, Ljubljana 1971, str. 111 in 112, Zbornik VI, knjiga 1, dok. 184 na str. 436 in 439 in dok. 192 na str. 453).

Izdaje Belokranjske čete je bil kriv logar Ivan Luzar, po rodu Slovenec, vendar pa so morali Italijani za njeno navzočnost na jugovzhodnem obrobju roškega masiva vedeti že dalj časa in to prav po zaslugi kočevskih Nemcev (glej Radka Poliča: Belokranjski odred, Ljubljana 1975, zlasti str. 62, 65, 66 in 83!).

sosednji Hrvaški. To še zlasti velja za Gorski kotar, kjer je od jeseni 1941 deloval močan Primorsko-goranski NOP odred. Tamkajšnje osvobojeno ozemlje v večjem obsegu je bilo izoblikovano do 19. marca 1942 vključno z zavzetjem Mrkpolja in Ravne gore, prek Drežnice in Like pa povezano z osrednjim partizanskim osvobojenim ozemljem v Bosni, Črni gori in Sandžaku.

Močno razvito partizanstvo v Gorskem kotarju je spomladi 1942 krilo hrbet partizanom Notranjskega odreda pri osvobajanju južne in zahodne Kočevskem ter Notranjske. Isto velja za Žumberk od jeseni 1942 dalje, pa tudi za Pokupje in Kordun. Vrh tega je takšno stanje omogčilo privzemanje in izmenjavo vojaških izkušenj, neposredno bojno sodelovanje partizanskih enot obeh narodov ozorima ljudstev in pomoč v kriznih trenutkih, končno pa še pomoč v orožju in vojaških kadrih.

Gorenjski in štajerski partizani takih možnosti za naslonitev na močno osvobodilno gibanje v sosednjih pokrajinah vsaj v začetku niso imeli,* pozneje pa so se morali v vsem naslanjati na partizanstvo v tako imenovani Ljubljanski pokrajini, kar velja tudi za partizane na Primorskem, ki so v začetku dobivali pomoč predvsem od Notranjskega, kasneje pa od Kočevskega in Dolomitskega odreda.

Možnost za naslonitev na partizanstvo v Gorskem kotarju je bila ena od okoliščin, s katerimi je bilo računati

* Odporniška organizacija v Prekmurju, Slovenskih goricah in v okolici Ptuja je vzdrževala zveze s partizani na Kalniku, kamor je pošiljala tiste svoje ljudi, ki so jim bili Nemci prišli na sled, a se jim je uspelo izmuzniti, partizani s Kozjanskega pa so se izdatno oskrbovali s pomočjo organizacije Osvobodilne fronte v Zagrebu, ki je združevala tamkaj živeče zavedne Slovence. Vendar pa teh zvez in oskrbovanja s hrvaškega ozemlja prav zaradi vmesnega obmejnega pasu, naseljenega s kočevskimi Nemci, Besarabci in pripadniki še nekaterih drugih nemških manjšin, ni mogoče enačiti z možnostmi za naslonitev in pomoč iz sosednjih pokrajin v takšnem smislu, kot to velja od spomladi 1942 za Gorski kotar, od jeseni 1942 dalje pa tudi za Žumberk, Pokupje in Kordun. Ob slovensko-hrvaški meji vzdolž Kolpe in Gorjancev so se osvobojena ozemlja slovenskih in hrvaških partizanov neposredno stikala, partizanske enote obeh narodov pa so tudi neposredno bojno sodelovale (Ferdo Godina: Prekmurje 1941—1945, Murska Sobota 1967, Mitja Hribovšek: Prekmurska brigada, Ljubljana 1975, str. 21, in Franci Strle »Obrat pirotehnike v Zagrebu«, Naša obramba 1972/11, str. 51 do 53).

pri načrtovanju osvobojenega ozemlja na Slovenskem. Dr. Aleš Bebler-Primož je pravilno spoznal, da bo tu najprej prišlo do oborožene vstaje s trajnimi nasledki in ves poznejši razvoj mu je dal prav.* Toda za uspešen boj so bile potrebne predvsem zavestne sile v slovenskem ljudstvu samem. Te so tehtnico danih okoliščin nagnile v prid razmahu partizanstva v Ljubljanski pokrajini. Če hočemo torej odgovoriti na vprašanje, zakaj je Tomšičeva brigada nastala ravno na Notranjskem in Dolenjskem ter zakaj je tu nastalo in obstalo še dvanajst drugih slovenskih brigad,** moramo opozoriti na bojevniško izročilo, napredne miselne prvine ter na mnoga uporniška in po miselnosti proletarska žarišča, ki so se na teh tleh izoblikovala med obema vojnama ali še pred tem ...

* V tej zvezi je zanimiva ocena Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, ki jo je le-to podalo v svojem poročilu Vrhovnemu štabu partizanskih čet Jugoslavije okoli 25. maja 1942 (Zbornik VI, knjiga 2, dok. 106 na str. 279) in ki se glasi: »III. grupa je pokazala največje uspehe. Delovala je na terenu (Ljubljanska pokrajina), kjer je okupator imel najmanj zaslombe pri prebivalstvu in kjer je bil spočetka okupatorski teror najmanjši. Ta teren je bil tudi s strani KP in OF najbolj obdelan in je osnovna masa prebivalstva že zaradi tega bila partizanom izrazito naklonjena. Štab III. grupe je znal te okoliščine izkoristiti s tem, da je razpredel široko rekrutacijsko mrežo (majhna taborišča in agitacijske patrulje), nato pa za 1. maj proglasil partizansko ofenzivo ...«

** Tu so mišljene še: Gubčeva, Cankarjeva, Sercerjeva, Levstikova, Deveta, Ljubljanska, Dvanajsta (Štajerska), Loška (Bračičeva), Belokranjska, Zaščitna brigada Glavnega štaba NOV in POS, Topniška brigada 7. korpusa in 1. brigada VDV. Druge brigade, ki so obstajale le kratek čas, npr. Rabska in Železničarska, niso upoštevane. Upoštevana tudi ni 1. štajerska brigada (prva brigada na Slovenskem), ki se je kmalu po ustanovitvi preimenovala v 2. grupo odredov.

Opombe o virih

[1] Prof. dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji I, Ljubljana_1960, str. 60.
[2] Inž. Janez Marentič, »Čigava je bila zemlja v Sloveniji za časa bivše Jugoslavije«, rokopis 1942, hrani Belokranjski muzej v Metliki.
[3] Arhiv SR Slovenije F. 247 in F. 272 (arhivski sklad o agrarni reformi v bivši Jugoslaviji).
[4] Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, od str. 85 do str. 497.
[5] Olga Janša »Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama«, Zgodovinski časopis 1964, od str. 172 do 189.
[6] Krajevni leksikon Dravske banovine kot malo prej.
[7] »Notranjska umira«, Kmetski list štev. 2 z dne 8. januarja 1936 v NUK.
[8] Tone Zupančič-Silvo, pripombe z dne 5. decembra 1979.
[9] Prof. dr. Metod Mikuž kot malo prej in Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, Ljubljana 1977, str. 52.
[10] Prof. dr. Metod Mikuž, prav tam, str. 350, in Ivan Ferlež: DRUGA GRUPA ODREDOV in štajerski partizani 1941—1942, Ljubljana 1972, str. 35 in 36.
[11] Prof. dr. Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945, Ljubljana 1968, str. 150 in 151, Ivan Ferlež, prav tam, od str. 21 do 27, in Ivan Jan: Dražgoška bitka, Ljubljana 1971, str. 91 in 166.
[12] Prav tam.
[13] Prav tam in Dušan Bravničar »O nekaterih značilnostih osvobodilnega boja v Sloveniji leta 1941, o nastanku in vlogi Narodne zaščite«, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1961/1—2, od str. 59 do 64
[14] Dr. Dušan Biber, »Kočevski Nemci med obema vojnama«, Zgodovinski časopis XVII 1963 Ljubljana — 1964.

UPORNIŠKE IN PROLETARSKE KORENINE

Kmečki upori

Kraji, od koder so izšli borci Tomšičeve pa tudi borci Gubčeve, Cankarjeve, Šercerjeve brigade in drugih partizanskih enot iz leta 1942, so že iz davnine znani po kmečkem uporništvu, kar še zlasti velja za ljubljansko okolico, Kočevsko in Notranjsko, predvsem pa za vso osrednjo Dolenjsko.

Ob velikem slovenskem kmečkem uporu sta v ljubljanski okolici nastali dve uporniški žarišči. Prvo je bilo v Polhovem Gradcu, kjer so se nemiri začeli že leta 1514 in še isto leto prerasli v odkrit upor. Podložniki so grad zavzeli, ga oplenili in požgali. Drugo žarišče je nastalo na Barju med Ljubljano in Vrhniko zaradi novega mlina in jezu na Ljubljanici, ki je povzročal velike poplave. Povodenj leta 1514 je opustošila 700 kmetij, zato se je pri deželnem upravitelju in vicedomu pritožilo tristo kmetov. Ker pritožbe niso nič zalegle, so uporniki leta 1515 ob napadu na Ljubljano požgali tudi novi mlin; napad na ljubljanski grad pa ni uspel in je baje padlo precej upornikov. Znano je tudi veliko zborovanje kmečkih upornikov, 15. aprila 1515 blizu Ježice. Tam se je zbralo kakih 6.000 upornih kmetov. Ti so predstavnikom plemstva in dunajskih uradov povedali odkrito, da svoje uporniške zveze ne bodo razpustili ne ta dan ne nikoli, nato pa poslali odposlance z lastnimi zahtevami naravnost k cesarju Maksimilijanu v Augsburg.[1]

Ta veliki slovenski kmečki upor pa se je pravzaprav začel na Kočevskem, kjer se je prehudim protiturškim obrambnim dolžnostim kmetov pridružilo še samopašno rav-

nanje graščaka Jurija Thurna in oskrbnika njegove kočevske posesti Gregorja Sterženа. Vojaško urejeni kmetje so z njima hitro opravili in oba ubili. Prav to je uporu dalo začetno moč in velik zagon. Očitno so brž očistili osrednjo Kočevsko, zakaj maja istega leta so brezuspešno oblegali že graščaka Jožefa Lamberga na Starem gradu Ortneku. Vemo tudi to, da so uporniki takrat obvladali vso Notranjsko od Polhograjskih Dolomitov in Ljubljanskega barja do Snežnika razen Planine.[2]

Pohod na dolenjske gradove se je začel 14. maja 1915 z velikim zborovanjem v Novem mestu. Od tod so šli kmetje najprej nad Srajbarski turn ■— Mindorfov grad pri Težki vodi, ga zavzeli, oplenili in požgali. Pod vodstvom bivšega Mindorfovega hlapca so nato odšli napadat grad Mehovo, ki je padel v njihove roke 17. maja. Oba grajska gospoda so obglavili in njuni trupli vrgli čez obzidje, gospo pa so preoblekli v kmetico in jo nagnali delat na polje. Za Mehovim je prišel na vrsto Čušperk in konec maja doživel podobno usodo.

Za cesarjevo pismo z dne 26. maja, ki je zapovedovalo premirje, se kmetje niso zmenili. Medtem so oplenili še gradove Mokronog, Rekštanj in Boštanj pri Sevnici. Največji uspeh so uporniki dosegli z zavzetjem mesta in gradu Brežice. Tu se je v dveh dneh zbralo kar 9.000 upornikov, da obračunajo z Markom iz Klisa, zvitim in osovraženim plemiškim odposlancem. Uporniki so napadli grad, ga zavzeli in zažgali ter v njem pobili vso grajsko druščino. Takoj za Brežicami so zavzeli še grad Rajhenburg in še neki drug grad Janeza Rajhenburškega. Pri Krškem je padel grad Raka, grad Mirno pa so uporniki zavzeli z zvijačo. Prizanesli niso niti samostanu v Stični. Po padcu Mirne so okrog Žužemberka prisilili veliko podložnikov Turjaškega grofa, da so vstopili v kmečko vojsko, med 14. in 29. julijem pa prestregli in ubili tri njegove sle. Okrog 25. junija, ko je Jurij Herberstein s svojo vojsko na Štajerskem le še trebil ostanke upornikov, je bilo pri Trebnjem novo veliko kmečko zborovanje, to pa pomeni, da je bil upor na Dolenjskem tedaj še vedno v polnem razmahu, žal pa tudi blizu svojega krvavega konca.[3]

Maščevanje plemiške vojske je bilo strašno. Povsod za sabo je puščala pobite in obešene kmete ter pogorišča. Samo

na gospostvu Klevevž je bilo požganih deset najboljših vasi, obesili in na kol nataknili pa so veliko hišnih gospodarjev in kmečkih odbornikov; najhujša kazen za upor pa je bil puntarski davek.

Ko so zrasli vnuki pobitih, je bil spomin na neusmiljeni obračun z upornimi dedi še vedno živ, na svojih plečih pa so občutili tudi kazen v obliki puntarskega davka. Kljub temu je ob uvedbi novega vinskega davka leta 1570 začelo znova vreti tudi na Dolenjskem. Ta davek je sprožil uporniško gibanje celo na Metliškem v dotlej mirni Beli krajini.*

Široko uporniško gibanje na Dolenjskem se je sklenilo s hrvatsko-slovenskim kmečkim uporom. Ko so 3. februarja 1573 prvi oddelki Gregoričeve vojske preplavili mesto Brežice -— gradu jim ni uspelo zavzeti — so se podložniki okoli Kostanjevice, Šentjerneja, Mokronoga in drugih krajev že zbirali, da se priključijo uporniški vojski. Ilija Gregorič je takoj po oplenitvi brežiške mitnice s pridruženimi brežiškimi podložniki nadaljeval pohod ob Savi navzgor, ko pa je 4. februarja pri Krškem prešel Savo prvi oddelek desnega krila njegove vojske, se mu je pridružila skupina upornikov iz okolice Leskovca. Glavnina uporniške vojske je prešla Savo šele 5. februarja 1573 in se pod poveljstvom Nikole Kupiniča napotila proti Novemu mestu. Nameravali so prodreti v Belo krajino. Očitno so upornike najbolj motile ovire pri trgovanju in ljubljanske mitnice, zato so nameravali prodreti do Ljubljane in morske obale in si ju podvreči. Tačas je prišlo do samostojnega upora tudi pri Soteski ob

* Dane okoliščine za kmečke upore tedaj in pred tem v Beli krajini niso bile ugodne, ker je šlo za pravo vojno krajino. Prebivalstvo je bilo od nenehnih turških vpadov zdesetkano. Valvasor ni zaman zapisal, da so kmetjeorali s sabljo v roki. Leta 1529 je postal Črnomelj obrambno oporišče, zbirališče in izhodišče vojaških pohodov proti Turkom. V njem je bila kakih 5.000 mož močna posadka. Z brambovci so v mesto in okolico prihajali obrtniki in trgovci. S tem je nastopila doba blagostanja, ki je trajala do leta 1579, ko je vojaštvo odšlo v novo zgrajeno trdnjavo Karlovac. Vzrok za ta premik je bil poraz pri Budačkem 22. septembra 1575. Po njem so stanovi Kranjske, Hrvaške in Štajerske sklenili reorganizirati in okrepiti Vojno krajino ter zgraditi trdnjavo Karlovac (Krajevni leksikon Slovenije, 2. knjiga, Ljubljana 1971, str. 28, in Vojna enciklopedija, druga izdaja, Zagreb 1971, 2. knjiga, str. 293).

Krki. Zal je bila uporniška vojska poražena že dan po prehodu čez Savo — 6. februarja 1573.[4]

Kočevska je bila tačas središče večdesetletnega uporniškega gibanja, ki se je vžigalo zdaj z večjim zdaj z manjšim plamenom. Netil ga je predvsem odpor do obrambnih dolžnosti južnokočevskih in obkolpskih kmetov; poleg plačevanja tedenskega vinarja za obrambo proti Turkom je oblast zahtevala gradnjo utrdb in utrjenih taborov, pa tudi samopreskrbo z orožjem, kar vse je bilo veliko breme. Kmetje so upravičeno zahtevali in pričakovali oprostitve izpod graščinskega gospostva, kakršnih so bili deležni Uskoki in Krajišniki. Namesto takšnih posebnih pravic so nanje pritiskala nova bremena, na primer plačevanje desetega ali dvanajstega vinarja, kadar je kmetija menjavala gospodarja, kar je uvedel popravljeni urbar iz leta 1574. Bile so še druge dajatve in zahteve, ki jih je samovoljno uvajal zakupnik Jurij in za njim Štefan Blagaj. Med kmeti je vrelo posebno od leta 1596 do 1598, znova pa se je začelo leta 1604 in je trajalo do leta 1617.[5]

Svojevrstna oblika kmečkega uporništva je bila sekta novih štiftarjev.® To gibanje se je z največjo močjo pojavilo leta 1583 na Planini pri Rakeku. Naslednje leto se je z enim krakom razširilo na Cerknico, Ribnico in Ortnek, z drugim pa na Logatec, Vrhniko in Ig pri Ljubljani. Konec leta 1585 je bilo na Stari Vrhniki še vedno živo.

Kmetje se niso upirali samo zoper graščinska bremena, ampak predvsem proti oviranju tovorništva in kmečke trgovine. Ti upori so se na Notranjskem od Planine proti

* Štiftarji in novi štiftarji sta bili ločini v katoliški cerkvi, ki sta imeli podobne značilnosti. Porodili sta se zoper dobičkaželjnost duhovščine, na zunaj pa sta se kazali v tem, da romanj niso več vodili duhovniki, marveč verniki sami, včasih celo proti volji duhovščine. Štiftarji so živeli v svobodnih verskih občinah, ki so jim načelovali laiki, včasih celo ženske. Med seboj so se imenovali »bratje« in »sestre«, njihove občine pa so imele skupne blagajne, v katere so morali člani ločine dati del svojega premoženja. Čeprav se je štiftarstvo porodilo zaradi istih vzrokov kakor protestantizem, pa je protestantizem kot vero zemljiških gospodov odklanjalo, zakaj štiftarstvo je bila ločina podložnikov (tlačanov). Največjo širino in moč je gibanje doseglo kot novoštiftarstvo med leti 1580 in 1584, ko so se deželne oblasti bale, da bo zatiranje štiftarstva sprožilo nov kmečki upor (Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, str. 259, 267 in 294).

Trstu razvneli zlasti leta 1609, do najhujšega spopada pa je prišlo 20. junija 1610 ob rednem sejmu v Postojni.[6]

Najbolj vztrajno so se zoper svoje zaklete izkoriščevalce dvigali dolenjski kmetje. Leta 1602 je od hrvatsko-slovenskega kmečkega upora in drugega velikega kmečkega poraza minilo komaj devetindvajset let, pa so že segli po orožju podložniki Mehovskega gospoda. V beg so nagnali celo Uskoke, ki so graščaku prišli na pomoč. Takisto velja za kočevske kmete. Tam je leta 1631 spet prišlo do kratkotrajnega upora. Njegov val je pljusknil celo v Belo krajino. Potem je spet zavrelo čez štiri leta, ko je upor zajel predvsem Štajersko. Tedaj — leta 1635 — so se začeli zbirati uporniški oddelki v okolici Stične na Dolenjskem, močno uporniško gibanje se je razplamtelo na zahodnem Barju, na Notranjskem ob Pivki pa je padla v uporniške roke vrsta gradov in plemiških dvorcev.[7]

Na Kočevskem so se od leta 1653 dalje upirali raznim dajatvam, služnostnim in krivicam, ki so jih uvajali novi gospodarji, turjaški grofje. Ker so bile pritožbe kmetov leta 1661 dokončno zavrnjene, je leto pozneje izbruhnil odkrit upor, ki ga je plemstvo zadušilo in uporniške voditelje pobilo. Kljub porazu in kaznim so se kmetje leta 1677 spet spopadli, tokrat z nasilnimi vojaki. Osem kmetov je padlo, štirje pa so bili smrtno ranjeni in tako so uporniki izgubili tudi ta boj. Podoben primer še pred tem — leta 1656 — je bil v Cerovcu pri Novem mestu.[8]

Kmete iz ljubljanske okolice so podžigala k uporu zlasti mitnina in druga bremena. Med leti 1684 in 1688 so nanje silno pritiskale vozne tlake na trg v Ljubljano, ki so se jim upirali predvsem podložniki smledniškega gospostva. Vendar je bilo najhuje na Dolenjskem. Leta 1705 je prišlo do upora v Lanšprežu v Mirenski dolini. Zaradi preostre izterjave mesnega krajcerja je v kmetih iz okolice Črnomlja isto leto tako prekipelo, da so ubili grofa Liechtemberga. Dvanajst let pozneje — leta 1717 — pa se je uporniško gibanje razširilo globlje na Dolenjsko in ga je spet morala zatreti vojska.[9]

Notranjski kmetje so se med velikimi pritožbenim gibanjem leta 1760 upirali zaradi posestnih pravic, dodatnih dajatev ob pobiranju desetine in zahteve, da morajo ob raznih priložnostih za svoj groš jesti in piti v graščini. Zgodo-

vinski viri v tej zvezi spet omenjajo gospostvo Polhov Gradec. Na Dolenjskem je takrat izzval hudo nezadovoljstvo okrožni glavar, ki ni uredil vprašanja podložniških posestniških knjižic.

Obremenitev s tlako je bila najhujša na Dolenjskem in še ponekod na Štajerskem, pa je tod od leta 1778 spet vrelo. Leta 1790 je na vzhodnem Dolenjskem prišlo do novega večjega upora proti tlaki in činžu. Uporniki so brez uspeha napadli Srajbarski turn pri Leskovcu, tu je padlo 13 kmetov in njihov voditelj Andrej Domitrovič. Uspeli pa so 30. maja istega leta v Loki ob Savi, ko so primorali tamkajšnjega zemljiškega gospoda, da se je pismeno odrekel tlaki, činžu in desetini.[10]

Tedaj se je začelo gibanje za popolno odpravo tlačanskih obveznosti. Kaže, da je izviralo iz osrčja Notranjske — iz Loža, kjer sta leta 1811 kaplan in učitelj širila nauk, da kmetje graščakom ne dolgujejo niti tlake niti raznih dajatev.

Tem in drugim dajatvam so se dolenjski kmetje upirali še leta 1844, ko je stopila v veljavo nova davčna odmera. Predvsem na Dolenjskem je bila pri izterjavi urbarialnih dajatev marsikje potrebna vojaška pomoč. To gibanje je doseglo vrh v revolucionarnem letu 1848. Ljubljanski primestni proletarci in okoliški kmetje so v noči na 17. marec razdejali mestne mitnice. Še odločnejši so bili podložniki ižanske graščine iz Tomišlja, Iške vasi, Iške Loke, z Iga, iz Kota, Staj, Matene, Bresta, Vrbljen in Strahomera, ki so 21. marca 1848 naskočili grad Sonnegg,* ga oplenili in požgali gruntne knjige, urbarje in hišno opremo. Uporniki so oplenili tudi lovski gradič Namršel pri Želimlju, ižansko župnišče pa so zadnji hip zavarovali vojaki, ki so morali priti na pomoč tudi graščini v Polhovem Gradcu.

Kmečki nemiri so se začeli tudi na Notranjskem. Pri Planini so leta 1848 izbruhnili zoper ponovno uvedbo tlake in druge, že opuščene dajatve. Prav takrat so šli kmetje iz Loške doline nad grad Snežnik, o čemer še dandanes pričajo sledovi sekir na okovanih vratih. Dolenjski kmetje pa so napovedovali napade na gradova Boštanj in Turjak. Drugod

* Znani ižanski grad, ki je bil kot Sonnegg last turjaških grofov, kasneje znan kot Palmetov grad. V obnovljenem in nadzidanem ižanskem gradu je zdaj kazenski dom (prof. dr. Bogo Grafenauer, pojasnilo z dne 15. julija 1980).

so kmetje še celo po 15. maju 1848 prisiljevali župnike, da se odpovedo desetini, medtem ko si je v Brežicah grajski gospod še pravi čas oskrbel vojaško pomoč.[11]

Ta skopi pregled kmečkih uporov nam kaže, da so se kmetje najsiloviteje upirali na zahodnih in južnih predverjih Ljubljane, v okolici Planine, Postojne in Loža, v okolici Turjaka in Ortneka, da Kočevske in osrednje Dolenjske niti ne omenjamo. Na Kočevskem in v dolini Kolpe so se kmetje zdržema upirali kar 162 let. Še bogatejša po izročilu o kmečkih uporih je Dolenjska. Zemlja je bila tod za poljedeljstvo primerna in rodovitna, pa je bilo tod tudi izžemanje kmečkega človeka najhujše. Dolenjci so se zoper to izžemanje upirali s prvinsko močjo, ne glede na poraze in žrtve, in nikjer drugje niso kmečki uporniki zavzeli toliko gradov.

Ze golo naštevanje uporov daje misliti, s kakšnim brezmejnim junaštvom in s kolikšnim sovraštvom so se kmečki ljudje lotevali izkoriščevalcev. To izročilo se je zagrizlo v njihovo zavest in prehajalo iz roda v rod. Bilo je podlaga za splošno bojevitost in pripravljenost na najhujše žrtve za zmago socialne pravice.

Po krivdi duhovščine, ki se je najbolj trdovratno upirala zemljiški odvezi,[12] je bil slovenski kmet zelo pozno prost tlačanskih bremen. Zamenjale so jih visoka odkupnina, nove krivice in nove oblike izkoriščanja pa je boleč spomin na tlačanski čas ostal živ kakor odprta rana še tudi v našem stoletju. Osnovna nasprotja med izkoriščevalci in izkoriščanimi so ostala do najnovejših dni. Graščaki so res večinoma odšli, toda gradove in najboljšo zemljo so dobili drugi mogotci, gospodarsko izžemanje pa se je nadaljevalo. Na kmete so pritiskali cerkev, država z davki in oderuhi, v kmečke bajte so silili glad, pomanjkanje in obup. Zato so kmetje čakali na svoj čas. Ta je napočil šele s partizanstvom, takrat pa se niso zadovoljili z delitvijo zemlje, ampak so se — po pričevanju inž. Jožeta Levstika-Vida — z žarom z očeh lotevali tudi požiganja gradov.[13]

Kmečki upori so bili po svojem bistvu socialno gibanje. Dokler so obstajale socialne krivice, je uporništvo živelo v kmečkih ljudeh in se obnavljalo z novimi prvinami. Zato so kmečki ljudje še tudi po zlomu Austro-Ogrske napovedovali, da bo prišel njihov čas, da bodo šli nad gospodo s cepci.. ,[14]

Začetki socialističnega gibanja

Delavsko gibanje na Slovenskem se je porajalo v razmerah Bachovega absolutizma ob koncu šestdesetih let prejšnjega stoletja in je kmalu dobilo socialistično smer. Sprva je bilo omejeno na industrijska središča, od katerih največje je bilo Ljubljana, pozneje pa so se njegovi znanilci začeli pojavljati tudi na podeželju in snovati posamezna socialistična jedra.

Prvi so se zdramili ljubljanski grafični delavci, ki so začeli snovati svoje izobraževalno društvo 24. novembra 1867, že 14. marca 1869 dosegli prvi tarifni sporazum, spomladi 1870 pa podprli stavkajoče tiskarje na Dunaju. Splošno delavsko izobraževalno društvo v Ljubljani je bilo ustanovljeno 28. novembra 1869, spomladi 1871 pa se je pod vplivom Pariške komune in socialistične agitacije krojaškega pomočnika Matije Kunca odločilo za razredni boj. Tedaj so uspešno stavkali ljubljanski krojaški pomočniki, na stavko so se pripravljali pekovski pomočniki, stavki delavk tovarne kanditov in ljubljanskih tesarjev pa je oblast zadušila.

Po tistem so začela nastajati strokovna društva. Najprej so se leta 1872 organizirali krojaški pomočniki, za njimi čevljarski, leta 1873 pa še lesni delavci. Ob tem se je ostrilo nasilje: oktobra 1874 so Kunca na policijsko zahtevo poklicali k vojakom in že leto pozneje so strokovna društva v Ljubljani zamrla. Mrtvilo je trajalo do leta 1880, ko je Delavsko izobraževalno društvo v Ljubljani poživil krojač France Železnikar, ki je pred tem več let živel v Franciji, tam postal socialist in na barikadah branil Pariško komuno. Njegov krog se je opredelil za radikalne socialiste. Društvo je imelo živahne mesečne shode, svoj vpliv pa je širilo tudi drugam po Sloveniji. Železnikar j evi sodelavci so vplivali celo na demokratični list »Ljudski glas« in ga hoteli narediti za socialističnega; Železnikar je postal njegov solastnik in upravnik. Toda 21. aprila 1884 so Železnikarja in devet sodelavcev zaprli, jih obtožili anarhizma, njega samega pa obsodili na deset let ječe. Tako je bilo delavsko gibanje spet razbito.[15]

Po omiljenju policijskega nasilja in ustanovnem kongresu Avstrijske socialnodemokratske stranke, na katerem so sodelovali tudi delegati iz Ljubljane, sta bila leta 1889 v

Ljubljani dva shoda, ki sta razpravljala o strankinem glasilu za Slovenijo. Oblast je list »Novi čas« dovolila šele po treh vlogah, a ga je ob izidu 7. novembra 1889 takoj zaplenila. Takrat je val stavkovnega gibanja zajel tudi mizarje v Ljubljani ter peke v Celju in Ljubljani, leta 1890 pa so kljub grožnjam in oviram tudi ljubljanski delavci prvič slovesno proslavili 1. maj. Avgusta istega leta je na Dunaju izšla prva socialnodemokratska brošura v slovenščini »Osemurni delavnik«, medtem ko je oblast v Ljubljani trdovratno preprečevala izhajanje »Delavskega lista«. Moral je poskusiti srečo v Trstu, a tudi tam so cenzorji zaplenili šest od trinajstih ševilk in tako list zatrli.

Navzlic policijskemu nasilju je pollegalno socialdemokratsko gibanje na Slovenskem polagoma napredovalo. V Ljubljani so do konca leta 1895 osnovali več strokovnih društev in njihovih podružnic, končno pa je 15. in 16. avgusta 1896 prišlo do ustanovnega kongresa Jugoslovanske socialnodemokratske stranke (JSDS), ki naj bi privedla do »skupne borbe vseh jugoslovanskih siromakov«.

Poslej se je socialistično gibanje na Slovenskem zelo razmahnilo. JSDS je imela okrajne politične organizacije v Ljubljani za mesto in ljubljanski okraj, v Idriji za Notranjsko itd, po letu 1896 pa je jugoslovanska socialdemokratična stranka pripravljala ustanovitev svoje politične organizacije za Dolenjsko v Novem mestu. Žal pa je njeno vodstvo zanemarilo kmečko vprašanje in politično delo med siromašnimi kmeti, v stranko pa je začel pronicati tudi avstromarksistični revizionizem.[16]

Spričo teh napak je bilo širjenje socialistične misli na podeželju odvisno le od posameznih agitatorjev, ki so se zanjo navdušili v tujini. Izjema pri tem je Notranjska, kjer se je ob koncu prejšnjega stoletja začela razvijati lesna industrija. Sprva so se uveljavile večje žage na vodni pogon, nato pa so prevladovale parne žage, ki so se osredotočile predvsem v Loški dolini, Cerknici, Begunjah in na Rakeku, v Logatcu in na Vrhniki ter v Borovniškem kotu, nekaj manj pa še na Blokah in v Loškem potoku. Z nastajanjem teh središč se je tu porajalo delavsko gibanje. Socialistična misel se je širila zlasti iz Idrije, kjer je imela Jugoslovanska socialnodemokratična stranka svojo najmočnejšo izpostavo, saj si je delavstvo edino v Idriji leta 1911 osvojilo

občinsko oblast. Maks Prezelj je od tod prenesel socialistično misel celo v Lož in tamkaj pridobil njene prve trdne pristaše: Johana Vitriha, Lojzeta Drobniča in Franceta Zabukovca iz Loža ter Janeza Sterleta iz Podcerkve. Na Blokah je socialistično misel širil Janez Zakrajšek iz Ravnika.* Najmočneje je bilo bržčas delavsko gibanje razvito na Rakeku, kjer so že leta 1913 osnovali podružnico Delavske kulturne zveze Svoboda.[17]

Dolenjska je ob koncu prejšnjega stoletja silno obubožala. Propadle so fužine v Ponikvi, Zagradcu in Dvoru, steklarna pri Dolžu in pivovarna v Soteski, tako razen žag ni bilo več skoraj nobene industrije. Vrh tega je vinograde uničila trtna uš, zato se je začelo množično romanje s trebuhom za kruhom. Zlasti v Ameriki so se Dolenjci seznanjali z znanstvenim socializmom, in tisti, ki so se vrnili, so postali prvi znanilci socialistične misli na podeželju.

Eden teh je bil France Grdene, po domače Volčiček iz Šentjurja pri Mirni peči. Bil je spreten agitator in marljiv dopisnik v »Delavca«. Po njegovi zaslugi so socialisti v Mirni peči leta 1900 zmagali na volitvah v povezavi z naprednjaki. Klerikalce so porazili s 198 nasproti 127 glasovom.[18]

Drugo tako žarišče je bil Mokronog, kjer je ognjevito deloval socialist Franjo Strupeh.** Kljub volilni goljufiji so

* Janeza Zakrajška, po domače Gorjupa, je avstroogrska oblast zaradi njegovih naprednih idej preganjala. Med prvo svetovno vojno je bil okovan v verige in zaprt na Ljubljanskem gradu. Po prevratu 6. novembra 1918 je vodil velik ljudski pohod iz Ravnika v Novo vas, ki se ga je udeležilo več kot 800 ljudi.
V rokah je nosil slovensko zastavo, z drugo zastavo pa je bil ogrnjen čez ramena, da mu je visela do gležnjev. Vzklikal je: »Živela republika Slovenija! Živelo delovno ljudstvo, dol kapitalisti! Zemljo siromašnim kmetom! Živel socializem!« Kasneje se je nenehno bojeval proti klerikalcem. Pred smrtjo je naročil, naj mu v krsto položijo »Manifest komunistične stranke« iz leta 1848 (po knjigi Jožeta Tekavca: Dnevi preizkušnje, Ljubljana 1977, od str. 11 do 14).

** Franjo Strupeh je bil s študentom medicine Ivanom Žgajnarjem naročnik in propagator »Svobodne misli«, ki je izhajala v Pragi do 1904 do 1910. Ivana Žgajnarja so avstroogrski orožniki leta 1914 zaprli in ga poslali na rusko fronto, kjer je pobegnil k Rusom. Med revolucijo se je pridružil boljševikom in padel kot oficir Rdeče armade (Franček Saje, »Bogata revolucionarna tradicija na Dolenjskem« 4, Dolenjski list št. 17 z dne 26. aprila 1979, str. 4).

mokronoški socialisti na volitvah leta 1900 dobili 75 glasov (16 glasov zanje je bilo razveljavljenih, dejansko so jih dobili 91), klerikalci 41 in liberalci 93. Na Trebelnem so socialisti tistikrat dobili 13 glasov.

Močno socialistično delovanje sta s svojo »Rudečo stražo« zasnovala čevljar Jože Cvelbar in medicinec Ivan Oražem v Kostanjevici na Krki. Tam so socialisti leta 1900 dobili le dva glasova, leta 1911 pa že 39. Pot do veljave so si krčili počasi, a zanesljivo.[19]

V Novem mestu je tačas deloval socialist dr. Karel Slane. Leta 1900 so socialisti v Novem mestu dobili 49 glasov, klerikalci 54 in liberalci 96. Levičarsko socialistično jedro v Novem mestu pa je začelo nastajati leta 1907 po prihodu tiskarja Alojza Ekslerja, ki je za socialiste pridobil Franceta Pintarja in še več drugih sodelavcev. Takrat je med novomeško mladino širil socialistično misel tudi akademik Vladimir Schweiger, kot kandidat socialistične stranke leta 1908 pa je nastopil skladiščni mojster Fran Šifrer. S pojačanim delom med mladino so si pridobili veliko pristašev. Tako so leta 1911 lahko ustanovili podružnico Delavskega kulturnega društva Vzajemnost, ki je do 14. februarja 1912 narasla na blizu sto članov.[20]

Industrija v Beli krajini je bila še slabše razvita kakor na Dolenjskem. Kljub temu so socialisti tu imeli že zgodaj svoje privržence. Dva izmed njih — Evgen Korenčič in France Prus — sta leta 1906 v Metliki ustanovila Delavsko izobraževalno društvo Danica, ki je imelo 40 članov. Socialisti pa so imeli svoje pristaše tudi v drugih večjih krajih ob železniški progi tako na Dolenjskem kot v Beli krajini, in to pretežno med železničarji.[21]

V splošnem je bilo delo za širjenje socialistične misli na podeželju zanemarjeno. Jeseni 1905 je Jugoslovanska socialnodemokratična stranka res začela prirejati shode in demonstracije za splošno in enako volilno pravico, toda vpliva na široke ljudske plasti ni mogla več okrepiti. Tedaj so se spet razplamteli mezdni boji: avgusta 1905 so stavkali papirničarji na Vevčah, januarja 1906 je propadla stavka v ljubljanski pivovarni, julija 1907 pa so stavkali ljubljanski mizarski pomočniki.

Da bi slovensko delavstvo bolje sindikalno organizirala, je JSDS decembra 1905 ustanovila Strokovno tajništvo za

Slovenijo s sedežem v Trstu. Končno je bilo 5. sepetmbra 1909 v Ljubljani na pobudo Ivana Cankarja ustanovljeno še Delavsko kulturno društvo Vzajemnost za Kranjsko, ki je leta 1911 dobilo podružnico na Viču-Glincah, v Šiški in Mostah. Toda oblasti so ga razpustile že 19. aprila 1913 zaradi Cankarjevega predavanja teden dni prej, ko se je izrekel proti habsburški monarhiji in za jugoslovansko republiko. Namesto Vzajemnosti se je še isto leto osnovala Svoboda za Kranjsko. Tedaj so bile zabeležene podružnice na Viču-Glincah, v Šiški, Krakovem-Trnovem in Mostah, kjer je delovalo tudi Delavsko tamburaško društvo »Proletarec« Moste. Zal pa društva skoraj ves čas prve svetovne vojne niso smela delovati.[22]

Tačas je Jugoslovanska socialnodemokratska stranka za Kranjsko le životarila, junija 1917 pa je v njenem vodstvu prevladalo desno krilo, ki jo je speljalo popolnoma v meščanske vode. Z majniško deklaracijo so klerikalci dobili pobudo in socialdemokrate čisto potisnili na stranski tir. V usodnih'prevratnih dneh, ko je pod vplivom zmagovite oktobrske socialistične revolucije vrelo povsod, sta slovenski delavski razred in kmečka revščina dejansko ostala obglavljena, njuni spontani nastopi pa niso mogli privesti do večjega uspeha.

Vendar moremo trditi, da socialistična jedra, ki so bila na notranjskem, kočevskem, dolenjskem in belokranjskem podeželju usmerjena levičarsko, na te dogodke niso ostala čisto brez vpliva. Toda odpovedalo je osrednje vodstvo, se postavilo na stran meščanske deželne vlade ter skupaj z njo dušilo revolucionarno gibanje delavstva in kmečke revščine ...

Pooktobrsko vrenje

Nosilci pooktobrskega vreja so bili uporni in nezadovoljni vojaki, ki so jih bili razburkali vojaški upori v Judenburgu, Morau, Radgoni, Pulju in v zaledju fronte pri Piavi, upori, ki jih je spodbudila zmagovita oktobrska socialistična revolucija. Mnogi izmed teh upornikov so bili celo sami priče ali udeleženci dogodkov v Rusiji.

Za razliko od odmevov na oktobrsko revolucijo severno od Save, kjer so se po ruskih delavcih, kmetih in vojakih zgledovali takorekoč izključno slabo preskrbovani in zatirani rudarji na Senovem, v Trbovljah in Mežiški dolini, pa so na Notranjskem, Dolenjskem in v Beli krajini ideje oktobrske revolucije, izražene v Leninovem odloku o zemlji, padle na plodna tla pretežno med kmeti. Ti so vstajali zoper duhovščino, priganjaške oblastnike in vojne dobičkarje. Tudi po obliki je bilo to vrenje na moč podobno kmečkim uporom, pa je šlo pravzaprav za njihovo nadaljevanje, čeprav ne več v razmerah fevdalnega, marveč kapitalističnega izkoriščanja.

Boljševiški nazori so se ponekod kazali zgolj v poseganju po grajski lastnini in veleposestniških gozdovih, kar je čisto v slogu kmečkih uporov. V tem smislu sta bila posebno izrazita dva: nastop kmetov iz Dolenje vasi pri Cerknici, ki so od 15. do 20. novembra 1918 oboroženi sekali graščinski les, kmetje iz Unca pa so se pripravljali za napad na planinski grad, in nastop boljševikov iz Loške doline, od 17. do 24. novembra 1918, ko so v gradu Snežnik zasegli velike količine žganja in dvajset govedi, ki so ga zvečine pobili in meso razdelili. Do podobnih manjših posegov v grajsko posest in do zahtev po razdelitvi veleposestniške zemlje je prišlo tudi v okolici Vrhnike in Borovnice.[23]

Taisto velja tudi za kmete iz Rakitnice in okoliških vasi, ki so januarja 1919 sekali les v Auerspergovih gozdovih. Pritožbe suhokrajinskih kmetov iz okolice Žužemberka in Soteske pa kažejo, da tamkajšnji prebivalci niso več priznavali grofovske lastnine. K takšnemu sklepanju navaja zlasti protestni nastop kmetov v gozdu Prelesje 19. februarja 1919, ko so grajske uslužbence celo obmetavali s poleni.[24]

Še bolj značilni so bili obračuni z osovraženimi župniki in župani. Tako sta se ljudska nastopa v Novi vasi na Blokah 6. in 11. novembra 1918 omejila na odstavitev osovraženega župana. Podobno je bilo v Sodražici, kjer so nezaupnico županu Antonu Lovrenčiču izrekli 6. novembra 1918, ker pa okrajno glavarstvo v Kočevju tega ni upoštevalo, so Sodražani svojo zahtevo deset dni pozneje ponovili pismeno. Takisto je bilo v Strugah, kjer je 17. novembra 1918 štirinajst podpisnikov zahtevalo, naj narodna vlada odstavi župana Andreja Hočevarja. Čez enajst dni so odborniki

onoglasno zahtevali, da mora Hočevar odstopiti, ker pa se ta ni maral ukloniti ljudski volji, so poslali narodni vladi novo zahtevo za njegov odstop, tokrat s 63 podpisi. Nemiri se tam okoli niso polegli, zakaj »Slovenski narod« je še 8. maja 1919 pisal o nevarnih hujskačih v Dobrem polju in zahteval naglo sodišče.[25]

Tudi v Žužemberku je bilo ljudstvo tako razburjeno, da je moral 22. novembra 1918 odstopiti tamkajšnji župan Ivan Vehovec, proti kandijskemu županu Josipu Žurcu pa se je vzdignilo takšna in tako značilna ljudska nejevolja, da to zahteva natančnejši opis. Toda povrnimo se prej že k župnikom in orožnikom!

Nakano za napad na ižansko župnišče, ki jim je marca 1848 zaradi prihoda vojaške pomoči spodletela, so barjanski kmetje uresničili prav v prevratnih dneh leta 1918. Nič bolje se ni godilo župniku Antonu Oblaku v Šentlovrencu pri Trebnjem, kjer so kmetje napadli župnišče, pobili na njem okna ter okenca na mlekarnici in svinjaku, na župnika pa so streljali kar dvakrat. Tudi prebivalci Fare pri Kostelu so zahtevali, da mora osovraženi župnik zapustiti njihov kraj.[26] O težavah drugih župnikov in kaplanov pozneje!

Zoper osovražene orožnike so nastopali zlasti ljudje na Krškem polju in v Semiču. V Cerkljah ob Krki so jim orožje pobrali 1. novembra 1918, s poslopja orožniške postaje pa odstranili tablo z napisom v nemščini. Isti večer so napadli orožniško postajo na Čatežu ob Savi. 4. novembra pa poskušali razorožiti orožnike v Kostanjevici na Krki. V začetku novembra 1918 so Ivan Malnarič iz Mladice, Anton Drganc iz Semiča in drugi kmetje napadli orožnike v Semiču, jih pregnali, nato so odstavili osovraženega klerikalnega župana Jakoba Pluta, na njegovo mesto pa postavili Jožeta Mihelčiča. Tudi v Mirenski dolini so tačas vladale boljševiške razmere. Posebno v okolici Krmelja so se zboljševizirani mladeniči lotevali stare oblasti in premoženja.[27]

Najčistejši odziv je oktobrska revolucija dobila v Kočevju, kjer so rudarji, delavci, vojaki in invalidi 10. novembra 1918 nameravali ustanoviti boljševiški »vojaški svet« za Kočevsko in oklicati njeno samostojnost. Oblast je naglo ukrepala in pozaprla snovalce velikega zborovanja, med

njimi Josipa Pavlička, ki je natisnil ustrezne letake. Da kočevski delavci in kmetje niso mislili ostati le pri letakih, priča 384 pušk, ki so jih vojaki in orožniki našli ob preiskavah do 6. februarja 1919. Obsežen poseg vojske in orožništva navaja na sklep, da se zadeva ni polegla s propadlim zborovanjem, ampak je vrelo dalje. Rudarji so vzklikali revolucionarna gesla in prepevali revolucionarne pesmi. Padla je tudi prva žrtev takih nastopov — strojevodja Ferdinanda Finka so orožniki namerno hudo ranili, da je podlegel, toda njegova smrt rudarjev ni pomirila.[28]

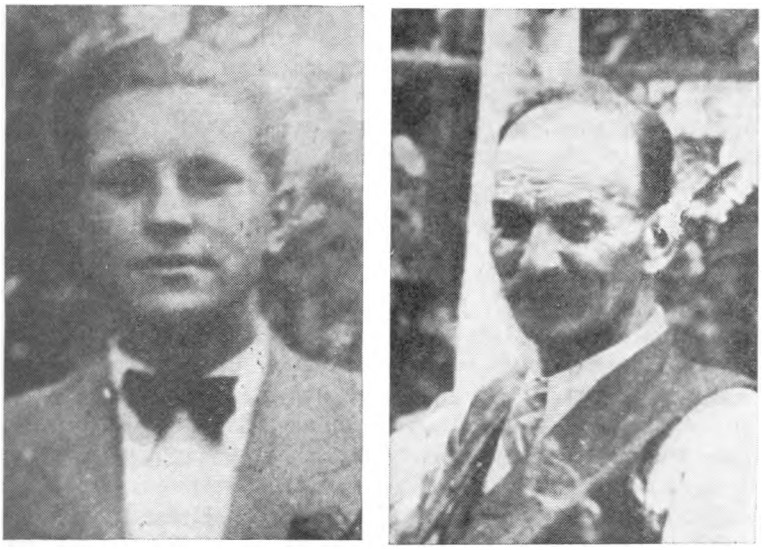
Tudi dogodki v Kandiji izpričujejo že pravi revolucionarni poseg v stari državni aparat. Bistvo tega posega je v tem, da so sedlar Jože Pirnar, ki se je komunističnih idej naužil med upornimi mornarji v Pulju, in njegov brat tesar Tone Pirnar, ki je v Rusiji doživel oktobrsko revolucijo, oba z Broda pri Kandiji, in kovač Ivan Florjančič z Malega Slatnika vzdignili vse ljudi od Potovega vrha mimo Novega mesta do Vavte vasi. Razkurili so se zaradi tega, ker je občinska oblast 22. decembra 1918 razglasila zvišanje davčnih doklad, ki so jih Josip Žurc in njegovi prirepniki predpisali zato, da bi na občane prevrgli primanjkljaj zaradi propadlega vojnega posojila.

Pred županstvom v Kandiji se je 27. decembra zbrala velika množica razjarjenih ljudi, ki so se tako razgreli, da so župana odstavili, njega in odbornike primorali, da so pismeno nase prevzeli dolg zaradi vojnega posojila, in razrešili občinskega policaja, podrediti pa se jim je moral celo okrajni glavar. Pri tem je bilo slišati izjave, da ljudje ne priznavajo glavarstva in ne narodne vlade, ker ju niso izvolili, da bodo šli razdejat graščino, da je zdaj lov prost in podobno. Županske posle je naslednjega dne prevzel Jože Pirnar, za občinskega policaja pa je uporno ljudstvo postavilo boljševika Toneta Pirnarja. Orožništvo se je v poslovanje vmešalo šele po okrepitvah in 31. decembra 1918 zaprlo Ivana Florjančiča, Jože Pirnar pa se je izognil zaporu. Na novega leta dan se je uporna množica zgrnila pred sodnijo v Novem mestu, zahtevajoč Florjančičevo osvoboditev, tedaj pa je nastopilo 27 orožnikov z orožjem; ti so nasilno potisnili množico iz mesta. Iz Ljubljane je 2. januarja 1919 prišla v Novo mesto četa vojakov, nato je orožništvo zaprlo

še štiri upornike, 4. januarja pa tudi Jožeta Pirnarja. S tem je bila revolucionarna oblast v Kandiji zadušena.[29]

Kandijskemu zgledu so 31. decembra 1918 sledili kmetje v občini Dolenjske Toplice, kjer je množica kakih 150 ljudi zahtevala od župana pojasnila glede podpisa vojnega posojila. Uporni kmetje so šli nato v župnišče po osovraženega župnika Franca Erzarja, da pove, kam je dal denar od zvonov, ki jih je oddal vojaškim oblastem, in od lesa, ki ga je dal posekati v cerkvenem gozdu. Zahtevali so, da mora zapustiti faro. Tudi tukaj sta morala posredovati orožništvo in vojaštvo, ki sta 4. januarja 1919 spravila za zapahe več ljudi.[30]

O boljševiškem razpoloženju so orožniki poročali tudi z Roba pri Velikih Laščah, posebno zanimiv pojav te vrste

Mirko Tomšič (levo), borec Proletarske udarne čete in Kolesarske čete 1. bataljona Tomšičeve brigade — padel 29. septembra 1943 v bitki pri Ravbarkomandi — in njegov oče Janez Tomšič — udeleženec oktobrske revolucije, ljudski tribun in zaupnik Dakijeve leteče udarne patrulje; skupaj s sinom Ivanom so ga ustrelili Italijani 26. julija 1942, domačijo v Stopah pa požgali.

pa je bil na Kokavah. Udeleženec oktobrske revolucije Janez Tomšič* iz Stop je spomladi 1919 zbral deseterico nezadovoljnih kmetov, ki so šli k županu Janezu Jakliču na Kovpo pri Karlovici, da bi mu vzeli arhiv in pečat občine Lužarji. Posredovati so morali orožniki. Zaprli so Janeza Klančarja, Antona Nučiča in Janeza Tomšiča, ki je bil tudi pozneje vodja nasprotovalcev meščanskega režima.[31]

Kandijskim najbolj podobni so bili dogodki v vaseh okoli Vinice. Začelo se je že 1. novembra 1918, ko je množica pred starosto Juretom Pavlešičem iz Perudine prisegla republiki, hkrati pa odstranila vse znake stare vladavine. Od tedaj dalje je vrelo neprenehoma. Tako je Peter Balkovec z Drenovca, ki je prebival v Vinici, 23. marca 1919 navduševal ljudi za republiko in odvračal mladeniče od služenja vojaščine v kraljevi vojski, Ivan Kobe iz Vukovcev pa je 13. aprila ljudstvu pred viniško cerkvijo bral Radičev letak o kmečki republiki.

Najhuje so ljudstvo razvnele goljufije pri žigosanju baknovcev, nasprotovali pa so tudi gradnji železniške proge Črnomelj—Ogulin. To je 21. aprila 1919 privedlo do odkritega upora. Revolucionarno razgreta množica je najprej hotela dobiti v roke občinski žig. Ker so župan in njegovi opričniki to preprečili, sta kmeta Ivan Kobe iz Vukovcev in Peter Žugelj iz Podklanca zahtevala županov odstop ter izročitev občinskega arhiva. Množice je bilo zmeraj več, popoldne pa so ljudje zapisniško odstavili župana. Izvolili so namestnika za občinske zadeve Franceta Vlahoviča iz Vinice, za njegove svetovalce pa Petra Balkovca iz Zilj, Petra

* Janez Tomšič je ves čas med obema vojnama deloval kot komunist, čeprav ni bil nikoli član stranke. Bil je velik pobornik za napredek svojega kraja in okraja, pravi ljudski tribun. Njegov dom je v začetku leta 1942 postal eno izmed najpomembnejših oporišč Dakijeve Leteče udarne patrulje, njegov sin Mirko pa je postal borec Proletarske udarne čete in je pozneje nadaljeval bojno pot v Tomšičevi brigadi do smrti pri Uncu 31. oktobra 1943. Belogardističnim izdajalcem je bil Janez Tomšič trn v peti, zato so se prek Italijanov strašno znesli nad njim. Njega in sina Ivana so 26. julija 1942 ustrelili, njegovo domačijo v Stopah pa požgali. Pripominjam, da je bil iz tega okoliša udeleženec oktobrske revolucije tudi Jože Jeraj z Žage pri Karlovici (beležka o poizvedbah z dne 6. julija 1979, mrliška matična knjiga župnije Velike Lašče in Vinko Žužek po beležki z dne 21. decembra 1978).

Žuglja iz Podklanca in Ivana Kobeta iz Vukovcev.* Tudi tokrat so odločno zavrnili kraljevino.

Da bi zatrli ljudsko voljo, so meščanski oblastniki 25. aprila poslali v Vinico 31 vojakov z dvema strojnicama, orožnike pa okrepili na petnajst mož. Ti so začeli loviti pobudnike viniškega upora, ki so bili obsojeni 19. in 20. maja 1920 v Ljubljani.[32]

V sklop množičnih ljudskih nastopov proti osovraženim oblastnikom spadajo tudi dogodki v Šentjerneju, kjer je vrelo že ves december. Tu so misel oktobrske revolucije širili njena udeleženca Tone Majzelj** in Franc Jerele ter ključavničar Jože Pirkovič, pridružila pa sta se jim še Rafko Hudoklin in Franc Schmit. Tu se je množica zboljševiziranih krajanov 22. decembra 1918 znesla nad klerikalnimi predstavniki ter onemogočila njihovo zborovanje. Duhovniki in župnik so morali iz dvorane zbežati v cerkev, klerikalnega veljaka dr. Lovra Pogačnika iz Ljubljane so ljudje pognali iz dvorane čez prag, ga povaljali po tleh in mu jih naložili s palicami, na župnika Antona Lesjaka pa so pozneje celo streljali.[33]

V podoben polom se je 8. decembra 1918 spremenil liberalni shod pri Bukovcu v Semiču. Bivšemu avstrijskemu oficirju, ki je hotel pomiriti Semičane, niso pustili do besede in jo je moral hitro odkuriti iz trga. Kraj so razglasili za boljševiško gnezdo in dobil je vod vojakov, duhovščina pa je od 16. do 23. januarja 1919 skušala ljudi pomiriti z misijonom. To pa ni vžgalo in klerikalci so maja v gostilni Sepaher doživeli prav tako polomij ado kot liberalci pet mesecev pred njimi. Takisto se jim je 11. maja 1919 izjalovil politični shod v Petrovi vasi, ko se je župan Grahek prepričal, da mu je odklenkalo za vedno. Kaplan Janez Jalen pa je 18. maja 1919 v Dobličah naletel na še hujši odpor.

* Janez Vitkovič v svoji knjigi »Bela krajina skozi viharje k svobodi«, Ljubljana 1961, na str. 23 navaja kot pobudnike revolucionarnega prevzema oblasti poleg tu naštetih še: Ivana Benca, Mika Tomca, Matija Stanka in Franca Starešiniča.

** Njegov sin Viki Majzelj je bil borec 3. bataljona (Džemsovega) 1. SPUB Toneta Tomšiča in je padel 14. avgusta 1942 ob napadu na belogardiste lažnega »Štajerskega bataljona« v Krški hosti (zapisnik o ogledu z dne 16. junija 1976 in pričevanje Viktorja Cvelbarja-Staneta).

Vrelo je tudi drugod po Beli krajini, tako tudi v Črnomlju in njegovi okolici, kjer se je spomladi 1919 boljševiška dejavnost najbolj razpasla v Loki in v vaseh okoli nje. Sredi aprila se je boljševizem razširil na občino Stari trg ob Kolpi. Orožniki so kot pobudnika tega zla krivili krojača Ivana Zupca iz vasi Dolnji Radenci.[34]

Ljudska nejevolja nad novim režimom, ki se je oprl na osovraženi avstro-ogrski oblastni aparat in na stare izkoriščevalce kmečkega življa, je bila najhujša v severozahodnih predelih Dolenjske. V Krško in Leskovec so 2. in 7. januarja, v Boštanj in Radeče pa 7. januarja 1919 prišle skupine okoliških prebivalcev, ki so nastopile proti verižnikom. Nasilno so preiskale trgovine in skladišča, in ugotavljale, če imajo trgovci kaj skritega blaga.

Se huje je bilo v Sevnici, kjer je ljudstvo pod vodstvom socialista Antona Kolmana iz Šmarja 10. januarja 1919 zaseglo vagon moke, namenjen za izvoz v Avstrijo, nasilno pa so ljudje pregledali še skladišča domačim trgovcem. Posredovati je moralo 60 srbskih vojakov iz Zagreba, ki so orožnikom pomagali zapreti 15 delavcev.

Zelo značilen je bil tudi pripetljaj na Veseli gori pri Šentrupertu, ko je množica kmetov 12. marca 1919 trgovcu Ivanu Šmalcu iz Mirne prevrnila voz s klobuki, ker jih ni hotel prodajati po stari ceni. Navzoči orožniki mu niso mogli nič pomagati, pa je tako ostal brez denarja in brez klobukov. Velika množica nezadovoljnih kmetov se je 26. aprila 1919 zbrala takisto na sejmu v Bučki. Ker pa so trgovce varovale okrepljene orožniške patrulje, je del množice odšel v Škocjan. Tam so ljudje vdrli v trgovino Alojzija Pungeršiča in raznesli za 164.000 kron manufakturnega blaga.[35]

Deželna vlada v Ljubljani je skušala boljševiške pojave zatreti z vpoklici k vojakom; nosilce pooktobrskega razpoloženja je pošiljala v boj za slovensko severno mejo. Toda prav tam so se dolenjski ljudje srečevali z novimi dokazi o nesposobnosti in izkoriščevalski naravi meščanske vladavine, tako da so enote borcev za severno mejo postale novo leglo komunizma. Tega so širili predvsem beguni s fronte na Koroškem, ki so imeli na Krškem polju in pod Gorjanci veliko moč. Tam okoli Velikega Bana pa so vojaški beguni tako ali tako imeli svojo »republiko«, ki jo že dolgo ni nihče vznemirjal.[36]

V vaseh Veliki Obrež, Sela, Gabrje, Mostec, Mihalovec, Loče in Rigolče blizu Brežic so se vrstili neredi boljševiškega značaja vso zimo in pomlad. Fantje so 18. februarja 1919 streljali v Mihalovcu, 6. marca po vasi Loče, 20. aprila 1919 pa tudi po Dobovi. Orožniki so 3. maja zvečer ujeli beguna Jožeta Volovca in ga vklenili, da bi ga odpeljali. Tedaj so se začeli okoli njih zbirati vaščani, iz teme pa sta proti orožnikom padla dva strela, nakar so le-ti prijetemu strahoma sneli verige in se hitro umaknili. Sest dni kasneje so ljudje iz vasi Veliki Obrež postavili mlaj in na vrh obesili rdečo zastavo. Orožništvo storilcev za naštete prestopke ni moglo odkriti, ker so ljudje o tem molčali kakor grob.[37]

Molk je pomenil, da je ljudstvo pripravljeno na upor. Ta je na Krškem polju izbruhnil 27. maja 1919. Tega dne navsezgodaj je v Ošterc prišlo šest orožnikov, ki so v spanju zasačili šest vojaških begunov. Vaščani so že tam orožnike napadli s kamenjem, ko pa se je o dogodku razvedelo po okoliških vaseh, se je zbralo do 50 mož iz Osterca, Črneče vasi, Vrbe, Karič, Orehovca in okolice. Bili so oboroženi s petimi vojaškimi in dvajsetimi lovskimi puškami, z vilami, sekirami in kladivi. Okoli devetih so prišli v Kostanjevico pred sodnijo. Ker v tamkajšnjih zaporih niso dobili prijetih, so uporniki krenili v središče mesta in tamkaj napadli orožniško postajo, ki pa so jo orožniki spričo ugodne lege ubranili. V strahu pred novim napadom jim je prišlo na pomoč 33 orožnikov, ki pa se niso upali ganiti iz mesta.

Se manj sreče so imeli orožniki iz Krške vasi. Trije so 2. junija 1919 hoteli prijeti beguna Mihaela Juvanca z Gorice, a so jim namero preprečili vaški fantje, ki so začeli proti orožnikom streljati iz sosednjih hiš. Pred njimi so se morali umikati, v vasi Veliki Podlog pa so se zatekli v šolo, ki so jo uporniki obkolili in zahtevali, da jim orožniki izroče orožje. Res so se ti vdali ter izročili tri puške in pištolo, nakar so lahko odšli.

Po tej zmagi so uporniki odšli na pohod po Krškem polju, njihovo število pa je naraščalo. Spotoma so potrgali brzojavno žico, v Krški vasi pa napadli orožniško postajo, iz katere so orožniki še pravočasno pobegnili. Uporniki so vdrli vanjo ter odnesli eno puško in 300 nabojev. Nato so vse popoldne križarili po Krškem polju. Med vasema Vihre

in Mrvice so se spopadli z orožniško zasedo ter jo primorali, da se je umaknila. Vse to je povzročilo med oblastniki velik preplah in še isti večer je odšlo iz Celja v Krško 125 vojakov in orožnikov s štirimi strojnicami, iz Zagreba v Brežice pa je prišlo 240 mož s šestimi strojnicami, ki so takoj začeli preiskovati vasi na Krškem polju, kar je trajalo do 7. junija 1919. Tako jim je uspelo upor zajeziti, da je sčasoma splahnel.[38]

Pooktobrsko vrenje med dolenjsko kmečko revščino je trajalo celih sedem mesecev. Možnosti za revolucijo so bile izredne, a so propadle, ker ni bilo stranke vodnice, ki bi mnogoštevilna uporniška žarišča povezala in množice načrtno povedla v boj za oblast. Kot vemo, je socialna demokracija kmečkemu vprašanju že poprej obračala hrbet, ob prevratu pa se je njeno vodstvo še spajdašilo z meščanskimi oblastniki in povzročilo razkol v stranki. Tako je morala revolucionarna vodnica šele nastati, ta pa je na Notranjskem, Kočevskem, Dolenjskem in v Beli krajini svoja najmočnejša jedra ustvarila ravno v opisanih uporniških žariščih. To je razumljivo, zakaj vedeti moramo, da je na Dolenjskem našla lahko svoje delavsko zaledje samo med železničarji v Novem mestu ter med rudarji v Kočevju in Krmelju, povsod drugod pa si je morala iskati opore med siromašnimi kmeti, obrtniki in razumniki, zakaj industrijskega delavstva skoraj ni bilo.

Odmevi na oktobrsko revolucijo na Notranjskem, v ljubljanski okolici, na Kočevskem, Dolenjskem in v Beli krajini so pustili močno sled v zavesti kmečkega prebivalstva. Za razliko od kmečkih uporov, ki so učinkovali le s svojim pripovednim izročilom kot splošno nagnjenje k uporništvu in bojevitosti, je pooktobrsko vrenje delovalo na partizanstvo tudi neposredno prek svojih nosilcev. Kot ljudski tribuni so se udeleženci teh dogodkov v Osvobodilno fronto, Narodno zaščito ali partizansko vojsko vključevali sami, še številneje pa prek svojih sinov ali sorodnikov. Takih primerov je bilo veliko tudi v Tomšičevi brigadi. Prav ti so vanjo vnašali revolucionarno miselnost, bojevitost in požrtvovalnost. Brez izjeme so bili zgled silnega junaštva ...

Železničarji in rudarji

Nastajajoča komunistična stranka v Sloveniji je našla prve in najbolj množične osnove med železničarji in rudarji. Zlasti za sindikat železničarjev z imenom Splošna železničarska organizacija moremo reči, da je bil v začetku in še dolgo potem njena hrbtenica, ki je s tremi kraki segala tudi na ozemlje južno od Save.

Že prednik tega sindikata —■ Prvo splošno pravovarstveno in strokovno društvo za Avstrijo z glasilom »Železničar« — je bil neprikrito naklonjen ruskim revolucionarnim socialistom, ki so glasovali proti vojni. Zaradi protivojnega razpoloženja v tem sindikatu je deželno predsedstvo Kranjske dne 27. julija 1914 ustavilo delovanje treh njegovih krajevnih roganizacij in sicer dveh v Ljubljani in ene v Spodnji Šiški. Po zmagi oktobrske revolucije se je to nagnjenje še okrepilo in Splošna železničarska organizacija, ki jo je sredi decembra 1918 postavil na noge Fran Skobi, je povzela izrazito pooktobrsko smer.[39]

Komunistična jedra so začela nastajati povsod, kjer so bili v večjem številu nastanjeni železničarji. Tö velja zlasti za siromašna ljubljanska predmestja: Galjevico, Ilovico in Livado južno od Grubarjevega prekopa, Rožna dolina, Vič, Kozarje in Notranje gorice, kjer je posebno prizadevno deloval Jakob Sojer, za Spodnjo Šiško, Dravlje in Ježico na severozahodu ter Zeleno jamo, Moste z Vodmatom in seveda Zalog. Na .Notranjskem velja to predvsem za Borovnico in Rakek, na Dolenjskem pa za Kočevje in Novo mesto.

V Novem mestu je bilo takrat zaposlenih kakšnih 130 železničarjev pa še nekaj desetin trgovskih in obrtniških pomočnikov ter tiskarjev. Podružnica Splošne železničarske organizacije v Novem mestu se je osnovala konec decembra 1918, a je le počasi napredovala. Do ustanovnega občnega zbora 30. marca 1919 je narasla na 73 članov. Delo levih socialistov v njej so okrepili zlasti prišleki Jožef Muhar, brata Jože in Maks Buškin s Primorskega, končno pa maja 1919 še kurjač Anton Šepetauc, ki se je razvil v vodilnega komunista med novomeškimi železničarji. Pristaši Splošne železničarske organizacije so se spopadali s žoltimi sindikati. V tem boju so prišli na površje komunisti in popolnoma prevzeli vodstvo podružnice. Predsednik je postal Jožef Mu-

har, njegov namestnik strojevodja Jožef Hvaha, tajnik kurjač Anton Šepetauc, blagajnik skladiščnik Rihard Tvrdy, njegov namestnik Tomaž Tscharf, preglednika pa Fran Šifrer in Franc Špendal.

Ta podružnica je imela člane tudi med svojimi belokranjskimi železničarji. Teh je bilo največ v Metliki, kjer je bil za pomožnega blagajnika Franc Košir, in v Črnomlju, kjer je to dolžnost opravljal progovni ravnalec Simon Lampret, iz trga Gradac pa je znan Ivan Pohar.[40]

Nadvse pomembno je bilo, da so imeli pooktobrsko usmerjeni železničarji trdno v svojih rokah ljubljansko politično organizacijo Jugoslovanske socialnodemokratične stranke. Njen steber je bil Viktor Kolesa, ki je bil kot kovinar zaposlen v ljubljanskih železniških delavnicah.[41]

Čisto samoniklo je komunistično jedro nastalo med kočevskimi rudarji. Izviralo je iz že opisanega boljševiškega gibanja za ustanovitev »vojaškega sveta« za Kočevsko in njegovega nadaljevanja v obliki velikih zborovanj, ki so uspela kljub prepovedim. Dva od teh sta bila na rudniku, eno 15. decembra 1918 in eno 9. marca 1919, zborovanja pa so bila tudi v Mozlju in Koprivniku.[42]

Za nastanek komunistične organizacije v Kočevju so obstajali ugodni pogoji. Tu je tedaj obstajalo največje industrijsko središče južno od Ljubljanice in Save. Na rudniku, dveh lesnih obratih in drugih tovarnah je bilo zaposleno blizu 2.000 delavcev, vrh tega je bil rudnik ves čas prve svetovne vojne pod vojaško upravo, kar je do skrajnosti zaostrilo nasprotja med delom in kapitalom. K tem občim je prišteti še posebno ugodne osebnostne okoliščine za razvoj delavske zavesti.

Pojavile so se namreč kar tri skupine nosilcev komunističnih misli. Prvo so predstavljali povratniki iz Rusije in udeleženci oktobrske revolucije, kot so bili: strojnik Alojz Kusold iz Koprivnika, rudarja Ivan Erker iz 2eljn in Jože Dvojmoč iz Šentjerneja, in konjederec Franc Plot iz Slovenske vasi*. V drugi so bili rudarji, ki so jih avstrijske oblasti

* Udeleženci oktobrske revolucije iz Kočevja in okolice so bili še: Franc Erjavc iz Mozlja, Andrej Marušič s Trate in Franc Gorjup z Lazov, sicer vsi doma s Primorskega, ter Ivan Klun in Leopold Šmalc iz Ribnice na Dolenjskem, vendar njihov delež pri snovanju komunistične stranke na Kočevskem ni posebej iz-

spomladi 1919 izgnale iz Seegrabna pri Leobnu, ker so bili člani astrijske komunistične stranke. Bilo jih je 27 in so z voditeljem Andrejem Zalesnikom tvorili prvo enovito komunistično jedro na Slovenskem. Tretjo skupino je izoblikoval komunistični organizator Josip Birsa, ki je preživel vojno v Svici, kjer se je seznanil s komunizmom, januarja 1919 pa se je vrnil v domovino in dobil mesto suplenta na kočevski gimnaziji. V Kočevju se je povezal z delavci, širil med njimi komunistične misli in pridobival zaupnike nastajajoče revolucionarne stranke. Ti so bili Josip Hauptman, Alojzij Kerše, Anton Kink in Anton Kastelic.[43]

Kočevski rudarji so se decembra 1918 začeli množično vpisovati v socialdemokratsko Unijo slovenskih rudarjev, ki je že januarja 1919 narasla na 510 članov. Na pritisk komunističnega delavstva je moral jeseni 1919 dotedanji predsednik Unije slovenskih rudarjev v Kočevju odstopiti. Za novega predsednika je bil izvoljen komunist Anton Kink, za tajnika pa Alojz Novak, ki je bil hkrati tudi tajnik krajevne politične organizacije JSDS — ta pa se je prav tako izrekla za komunizem. Na shodu 13. decembra 1919 so kočevski rudarji sklenili izstopiti iz socialnodemokratske Unije slovenskih rudarjev in se pridružiti komunistični Zvezi rudarskih delavcev s sedežem v Zenici. Ze delegata, ki naj to izvede, so izvolili Andreja Zalesnika.

Po odhodu Josipa Birse iz Kočevja v marcu 1920 so se desničarji skušali znova polastiti kočevske politične organizacije, toda na shodu 21. marca v Kočevju je članstvo podprlo Dragotina Gustinčiča, ki je napovedal ustanovitev levičarske Delavske socialistične stranke. Ze čez dva dni — 23. marca 1920 — je bil v Kočevju izredni občni zbor socialistične politične organizacije, na katerem so komunisti pojasnili delavcem vzroke za razkol v Jugoslovanski socialnodemokratični stranki, nakar so zborovalci sklenili svojo organizacijo preimenovati v Delavsko socialistično stranko (komunistov). Za predsednika so izvolili Alojza Keršeta, za podpredsednika Franca Kosca, za tajnika Alojza Novaka, za blagajnika Josipa Kreuzmayer j a, za odbornika Franca Pečnika in Ivana Er-

pričan. Pripominjam, da se je moral Ivan Klun odseliti iz Ribnice v Bušečo vas pri Brežicah in da so bili njegovi sorodniki partizanski borci (po seznamu udeležencev oktobrske revolucije, Zgodovinski arhiv CK ZKS, in pričevanju Mihaela Butare-Aleksa).

kerja, za preglednike pa Blaža Goljo in Franca Wolfinga. S tem je bilo v Kočevju končano oblikovanje krajevne organizacije komunistične stranke.[44]

Zelo obetavna za razmah komunističnega gibanja je bila tudi Mirenska dolina s premogovnikom v Krmelju, kjer je delalo več kot petsto rudarjev. Le-ti so ob prevratu izvolili delavski odbor za nadzor razdeljevanja živil, 9. marca 1919 pa so osnovali krajevno organizacijo JSDS. Svojo pooktobrsko smer so izpričali 23. marca istega leta, ko je več kot sto rudarjev in kmetov v sprevodu z razvito rdečo zastavo krenilo na shod v Mokronog. Rudarji so zavrgli sindikat Unije slovenskih rudarjev in se začeli vpisovati v komunistično Zvezo rudarskih delavcev. K taki usmeritvi so tudi tu pripomogli povratniki iz ruskega ujetništva, od katerih poznamo Lojzeta Kastelica iz Mokronoga, Tomaža Sladiča iz Mirne na Dolenjskem in Alojza Arkona iz Ponikev.[45]

Komunistična jedra tako med rudarji v Krmelju in še zlasti med rudarji v Kočevju, ki so po enovitosti in silovitosti daleč presegala vse, kar se je tedaj gibalo v pooktobrski smeri, so bila pomembna osnova za oblikovanje komunistične stranke v vseslovenskem merilu. Toda le-to je bilo treba izoblikovati predvsem v njenem vrhu. K temu pa so največ prispevali železničarji.

Po ustanovnem kongresu Socialistične delavske stranke Jugoslavije (komunistov) v Beogradu od 20. do 23. aprila 1919, kjer pa ni bilo slovenskih delegatov, je ljubljanska komunistična skupina pod vodstvom strojevodje Jaka Žorge julija 1919 izdala časopis »Baklja«. Nato se je pod uredništvom Alojzije Štebiljeve izrekla za komunistične ideje še socialistična revija Demokracija, oktobra pa je v Ljubljani izšel nov komunistični list Vstajenje. Glede programa Socialistične delavske stranke Jugoslavije (komunistov) so se najprej zedinili Splošna železničarska organizacija 28. in tipografi 29. septembra 1919, marca 1920 pa je k Centralnemu delavskemu sindikalnemu svetu pod vodstvom komunistov pristopila še Strokovna komisija kot osrednji organ razrednih sindikatov v Sloveniji. Istočasno je desničarskemu vodstvu JSDS odrekla pokorščino celotna ljubljanska organizacija, se 2. marca 1920 razglasila za sestavni del nove Delavske socialistične stranke za Slovenijo in 13. marca začela izdajati svoje glasilo »Ujedinjenje«, ki ga je urejal Rudolf Golouh.[46]

Kongres Delavske socialistične stranke je bil 11. aprila 1920 v ljubljanskem hotelu Tivoli, imenovanem tudi »Švicarija«. Na njem je 54 delegatov iz dvajsetih krajevnih organizacij izglasovalo sklep o zedinjenju s Socialistično delavsko stranko Jugoslavije (komunistov). Temu kongresu je predsedoval železničar Josip Petrič, eden izmed ustanoviteljev DSS in steber ljubljanske organizacije kovinar Viktor Kolesa pa je bil zaposlen v železniških delavnicah. V pokrajinsko strankino vodstvo za Slovenijo so prišli še železničarji Jaka in Marcel Žorga ter Ivan Makuc in Ivan Baznik.

Poleg naštetih je iz vrst železničarjev izšla še cela vrsta vidnejših komunistov, od katerih navajam najbolj znane. Iz Viča so bili Franc Aleš, Ivan Čamernik, Franc Verbec, Valentin Turšič, Franc Kozina, Rudolf Gale in Anton Krašnja, iz Notranjih goric Jakob Sojer,* iz Crne vasi Anton Jarc, iz Kosez Martin Kovič, z Ježice Rudolf Juvan, iz Novih Jarš Josip Nakrst, iz Zelene jame in Most Anton Glavan in Fran Skobi, iz Ljubljane-Polja Franc Perdan, iz drugih delov Ljubljane pa še: Franc Cepelnik (starejši), Gabrijel Furlan, Peter Hleban, Anton Krhne, Franc Lovrač, Franc Mikec, Lev Ogrin, Jakob Repanšek, Hinko Pavlič, Anton Tercič in Srečko Zore.[47]

Moč, ki so jo imeli komunisti med železničarji in kočevskimi pa tudi zasavskimi rudarji, je dosegla svoj vrh s splošno stavko železničarjev. Ta se je začela štiri dni po ustanovnem kongresu Delavske socialistične stranke — 15. aprila — in je trajala do 29. aprila 1920. Meščanska deželna vlada je napela vse sile, da bi stavko zlomila. Ker z vpoklicem železničarjev v vojaško službo ni uspela, je pozaprla na novo izbrano komunistično vodstvo za Slovenijo, obenem pa z delavskim gibanjem krvavo obračunala. Na Zaloški cesti so orožniki 24. aprila 1920 streljali na delavce ,in ubili 14 demonstrantov.** Stavka

* Jakob Sojer je bil oče Ivana Sojerja-Henrika, ki je odšel k partizanom s prvo skupino prostovoljcev iz Notranjih goric na Koži j ek leta 1941 in je bil od 5. do 16. julija 1942, ko ga je na Polževem ubila strela, komandir 1. čete 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča (poizvedbe v Notranjih goricah).

** Padli so: Jakob Černe iz Sp. Zadobrove, Josip Gedeša in Franc Gorenje iz Trnovega, Maks Ježek iz Ljubljane, Ivan Kastelic iz Šmarij, Peter Kavčnik s Plešivic pri Brezovici, Franc Kramar z Ilovice, Mihael Kuhar iz Podbočja pri Kostanjevici, Franc Pangerc (kraj ni znan), Alojzij Sagadin iz Novega Vod-

je bila zlomljena predvsem zaradi tega, ker je vodstvo stavke oklevala z razglasitvijo solidarnostnih stavk drugih delavcev.[48]

Da je treba stavkajoče železničarje podpreti nemudoma, so prvi spoznali kočevski komunisti. Čeprav sindikalno vodstvo v Beogradu in Ljubljani še ni pozvalo na solidarnostno stavko, so 20. aprila 1920 zjutraj v Kočevju sklicali protestno zborovanje, na katerem so sklenili, začeti takoj dvodnevno solidarnostno stavko, okrajnemu glavarju pa so poslali odločno resolucijo, kar je med oblastniki v Kočevju in Ljubljani povzročilo velik preplah. Cez dva dni so rudarji stavko podaljšali, na novo so jo začeli še lesni delavci, ki so jih vodili Anton Senkorec, Avgust Falkner in Josip Naprivšek, na strani stavkajočih pa so bili tudi vsi okoliški kmetje. Stavka je bila popolna, disciplinirana in mirna, glavarstvo in orožništvo sta bila brez moči...

Stavkajoči so izvedli protestni pohod z rdečo zastavo skozi vse mesto na železniško postajo, 23. aprila pa so se kljub prepovedi zbrali pred šolskim poslopjem v Kočevju. Ker je tega dne pripeljal v Kočevje iz Ljubljane prvi vlak, so ga železničarji in rudarji na kočevski postaji razdrli, naslednje jutro pa med Staro cerkvijo in Lipovcem pretrgali poštno in železniško brzojavno žico, da so preprečili pošiljanje nadaljnjih vlakov iz Ljubljane. V nedeljo, 25. aprila, je stavkovni odbor kljub prepovedi spet sklical shod pred ljudsko šolo. Zbralo se je najmanj 2.000 rudarjev in kmetov. Govorili so Anton

mata (sicer iz Mihovcev pri Ptuju), Franc Strniša iz Stepanje vasi, Franc Strle iz Kota pri Igu, Pavel Rebolj z Viča in petletna Mimica (Marija) Hočevar iz Vodmata. Ranjeni od znanih so bili Anton Hribernik z Brda, Franc Arnšek s Tržaške ceste, Martin Školč z Rudnika, Anton Zidan iz Sp. Kašlja, Franc Perdan iz Polja, iz ostale Ljubljane pa: Ivan Založnik, Ivan Klopčar, Josip Zor, Štefan Kaučič, Peter Vrhunc, Ferdinand Hacin in Ernest Kastelic. Zanimivo je, da je bilo šest ubitih in troje ranjenih doma iz sedanje občine Ljubljana Vič-Rudnik, to pa govori v prid močnemu revolucionarnemu gibanju tudi na jugovzhodnem koncu Ljubljane. Orožniki so imeli pripravljene posebne naboje s krogлami, ki se razletijo, drugače bi bilo žrtev še več. Prav to pa dokazuje, da je deželna vlada že vnaprej ukazala streljati na delavce. Šlo je pač za to, da se protestni nastop zaduši v krvi, in za vnaprej premišljeno uporabo orožja (spisi od št. 4001 do 4500 iz leta 1920 Deželne vlade za Slovenijo — poverjeništvo za notranje zadeve, Arhiv SR Slovenije, mrliška matična knjiga župnij Sv. Peter in D. M. v Polju ter duhovniške bolniške skupnosti v Ljubljani).

King, Alojz Novak in Ivan Erker od rudarjev ter Mohar iz Hrvače in Alojz Rebič iz Dolenje vasi.

Sele 27. aprila 1920 je orožništvo v Kočevje dobilo tolikšno vojaško okrepitev, da si je upalo začeti z zapiranjem. Orožniki so zaprli tri delavce, nakar je dežurni rudar zagnal preplah. Na pisk siren so se začeli zbirati tudi kmetje. Peš in na vozovih so hiteli v Kočevje, nekateri celo z orožjem. Rudarji so se odločili za nadaljevanje stavke, naslednje jutro pa so spulili 24 žebljev pri tračnicah, da bi preprečili železniški promet. Rudarji so nadaljevali stavko še 2. maja 1920, toda medtem je vojska zasedla Kočevje; orožniki so zaprli 20 delavcev in kmetov. Rudniška uprava je konec maja odpustila tretjino — se pravi kakih 300 rudarjev, ker so bili zaupniki ali pristaši komunistične stranke. Ostali so na cesti in večinoma so morali iti s trebuhom za kruhom v francoske rudnike.[49]

Meščanski oblastniki so menili, da so z zapiranjem in izgoni vodilnih komunistov iz Kočevja ter z množičnimi odpusti rudarjev komunistično gibanje strli, a so se zmotili. Zmotili so se tudi socialdemokrati, ki so v Kočevju zbrali le borih štirideset pristašev in zaradi tega niso mogli osnovati niti podružnice društva Svoboda. Komunisti so svojo organizacijo kmalu obnovili in že 15. avgusta 1920 v Kočevju priredili javen shod, na katerem sta govorila Ivan Makuc in Dragotin Gustinčič, po shodu pa je bil občni zbor krajevne organizacije komunistične stranke. Politični voditelj kočevskih rudarjev je postal Jože Dvojmoč, njegova najbližja sodelavca pa sta bila brata Andrej in Franc Blazutti.[50]

Tudi železničarji so kljub stavkovnemu porazu in hudemu nasilju še dolgo izpričevali svojo moč. To sta pokazala zlasti velika shoda železničarjev 13. junija v ljubljanskem Unionu in 11. septembra 1920 pred mestnim domom v Ljubljani.[51]

Mladi razumniki in SKOJ

Med prva komunistična oporišča, ki so imela splošno slovenski pomen in velik vpliv na podeželje, je spadalo predvsem levičarsko gibanje na ljubljanski univerzi.

Levičarsko gibanje med študenti so spodbujale neurejene razmere na ljubljanski univerzi, ki je bila nepopolna, zapostavljena in gmotno ogrožena v obstoju. Že 1. aprila 1920 je

bil v ljubljanskem hotelu Tivoli protestni shod akademske mladine, ki je študirala v Ljubljani, Pragi, Brnu in na Dunaju. Od vlade v Beogradu je zahtevala izboljšanje gmotnega položaja študentov v Ljubljani in tujini. Se večji shod je bil čez sedem dni pred Mestnim domom, kjer je govoril študent Lojze Fakin, zastopnik Delavske socialistične stranke Rudolf Golouh pa je poudaril solidarnost delavstva z zahtevami študentov. Junija istega leta so ljubljanski študentje izvedli enodnevno protestno stavko zoper objavo, da se 5. semester tehnike zaradi pomanjkanja prostorov ne bo mogel začeti.

Študentje so bili pobudniki še vrste akcij v prid slovenski univerzi. Ena najpomembnejših je bila 20. oktobra 1920, ko so slovenski kulturni delavci, zavodi in društva protestirali proti nameravani ukinitvi univerze v Ljubljani.[52]

Prvo levičarsko jedro na ljubljanski univerzi je nastalo iz prostovoljcev na solunski fronti, povratnikov z drugih bojišč in iz ujetništva v Rusiji, priključili pa so se mu še študentje s tujih univerz. Na občnem zboru 7. marca 1920 so ustanovili Društvo študentov komunistov, ki je štelo okoli petdeset članov. Vodilni člani tega društva so bili: Lovro Klemenčič, Milan Mravlje, Franjo Zgeč, Milan Fabjančič, Anton Rojc, Mihael Herman in Angelo Cerkvenik. Člani tega društva so bili tudi nekateri dijaki: Ladislav Klinc, Tone Matul, Dušan Kermavner, France Klopčič in drugi. Univerzitetni svet ni hotel potrditi pravil Društva študentov komunistov in se je moralo na pritisk oblasti preimenovati v Akademsko društvo Vstajenje.

Društvo študentov komunistov je s komunističnimi mladinci iz mladinskega odseka Delavskega izobraževalnega društva Svoboda v Ljubljani pripravilo ustanovitev krajevne organizacije Zveze komunistične mladine, ki je štela 70 ročnih delavcev in 60 razumnikov. 2e julija 1920 je poslala na 1. kongres SKOJ v Beogradu delegata Jožeta Pertota, edinega iz Slovenije, jeseni istega leta pa razvila sekcije, med njimi dramatsko z namenom, da osnuje stalni delavski oder in tako privabi kar največ mladine.[53]

Najmočnejša skojevska jedra so nastala med delavsko mladino v Zeleni jami in Mostah ter v Zalogu. Medtem so si začeli skojevci in komunisti prizadevati tudi za uveljavitev delavskih in revolucionarnih pesmi — leta 1920 je bil v Ljubljani ustanovljen Pevski zbor Ivan Cankar, ki ga je vodil pevo-

vodja Kristo Perko; v njem je pozneje pel tudi mladi Edvard Kardelj ,[M]

Mladi razumniki so svoj delež prispevali tudi pri nastajanju komunističnih žarišč v podeželskih mestih, kar še zlasti velja za Kočevje in Novo mesto. O Josipu Birsi in njegovi vlogi pri snovanju krajevne komunistične organizacije v Kočevju je že tekla beseda v prejšnjem poglavju. Treba je dodati samo še to, da je sled o tem ostala na kočevski gimnaziji tudi po njegovem odhodu iz Kočevja. To je bila ena izmed tistih gimnazij na Slovenskem, ki so napajale ljubljansko univerzo z mladimi komunisti.

V Novem mestu in okolici je zbiral komunistične zaupnike študent prava Stanko Schweiger, zelo dejavna pa sta bila še študenta Metod Dular in Lojze Mušič, sprva tudi Lovro Klemenčič. V povezavi z že omenjenimi komunisti med novomeškimi železničarji so se v Novem mestu začeli redni debatni večeri, ki jih je vodil komunist Stanko Schwiger. To je privedlo do ustanovitve krajevne komunistične organizacije, ki jo je na kongresu v Vukovaru od 20. do 24. junija 1920 zastopal kurjač Anton Šepetauc. Od 26. julija tistega leta je komunistična stranka v Novem mestu imela tudi svoj odbor, ki so ga sestavljali: Stanko Schweiger kot predsednik, zasebni uradnik Josip Koršič, kot tajnik, Anton Šepetauc kot blagajnik, skladiščnik Rihard Tvrdy, skretnik Anton Boškin in strojevodja Jožef Hvala kot pregledniki računov in Josip Muhar kot nadomestni odbornik.[55]

K nastanku komunističnega jedra med mladimi razumniki v Novem mestu je veliko pripomogel profesor Amat Škerlj, ki je sodeloval v socialistični reviji Demokracija — ta pa se je, kot vemo, izrekla za komunistične ideje. Poleg Stanka Schweigerja in Josipa Koršiča so bili leta 1920 od novomeških razumnikov člani komunistične stranke še: odvetniški pripravnik dr. Rihard Pintar, študentje Milan Kuder, Friderik Gebauer in Franc Herman ter gimnazijec Lojze Mušič. Le-ta je že leta 1918 ustanovil napredno dijaško društvo Prosveta.
V znanstvenem krožku tega društva so študirali darvinizem in socialno vprašanje, iz navdušenja za rusko revolucijo in književnost so osnovali ruski krožek, predvsem pa so se izživljali v umetnosti. Izdali so dve številki odličnega dijaškega zbornika »Album«.

Da je na gimnaziji v Novem mestu nastala prva celica SKOJ, je največ pripomogel stavec France Pintar, znani udeleženec oktobrske revolucije in nezlomljivi komunist.* Zveza komunistične mladine je imela v Novem mestu precej pristašev tudi med vajenci in pomočniki raznih poklicev. Eden izmed njih — Ivan Kastelic iz Kandije — je po dogovoru z Jožetom Pirnarjem ter železničarjema Rihardom Tvrdym in Francem Vovkom aprila 1920 zasnoval dvodnevno stavko krojaških pomočnikov.[56]

Vpliv komunističnega jedra med novomeškimi razumniki je segal precej daleč iz Novega mesta. 2e oktobra 1919 je Stanko Schweiger obiskal Podbočje, Šutno, Gadovo peč, Osterc, Kostajevico, Šentjernej, Gabrje, Smolenjo vas, Slatnik, Vavto vas, Stražo in Dvor, poleg teh pa še Dobrepolje, Male Lašče, Podulako pri Velikih Laščah in Ribnico na Dolenjskem. To so bili večinoma kraji, znani iz pooktobrskega vrenja.[57]

Seveda so se prizadevanja razumnikov združevala ali opirala na že obstoječa levičarska žarišča, za kar imamo lep primer v Šentvidu pri Stični. Največ zaslug za nastanek komunističnega jedra v tem kraju je pripisati študentu Lovru Klemenčiču, ki se je avgusta 1919 vrnil iz Rusije in 20. oktobra istega leta izdal razglas v imenu levega krila JSDS, zatem pa postal eden izmed voditeljev komunistične stranke v Sloveniji. Pomagali so mu udeleženci oktobrske revolucije Štefan Zagorjan z Goljaka pri Trebnjem in Albin Hrast iz Vira pri Stični,** iz krajev zahodno od tod pa Jože Zupančič iz Zavrtač pri Višnji gori, Alojz Černič s Sela pri Grosupljem in Martin Zupančič iz Perovega.

* France Pintar je pozneje delal v ljubljanski Jugoslovanski tiskarni, vendar so ga od tam odpustili zaradi komunizma. Malo pred začetkom vojne je prevzel mesto oskrbnika planinske koče v Iškem Vintgarju. Bil je glavna zveza Mokrške čete, koča pa njeno oporišče vse do izdaje in italijanskega požiga 16. septembra 1941 (podatki Sreče Prežlja iz Kopra, Cesta JLA 5, razvidne pole o komunistih v Arhivu SR Slovenije in Zbornik VI, knjiga 1, dok. 162).

** Udeleženec oktobrske revolucije je bil tudi njegov brat Franc Hrast, ki se je v Rusiji celo poročil in pripeljal ženo Rusinjo na dom v Viru, vendar pa ni bil tako dejaven v propagiranju komunizma kakor Albin. Ta je ljudi navadno pričakal, ko so šli od maše, se povzpel na obzidje šentviškega pokopališča in tam nastopal z ognjevitimi govori (ustno pojasnilo Slavka Kovačiča z dne 11. decembra 1978).

Sicer pa se je Klemenčič pri snovanju komunistične stranke oprl še na Antona Žagarja iz Čužne vasi pri Trebnjem in Antona Jereba iz Šentvida pri Stični, ki sta bila poslanska kandidata Komunistične stranke Jugoslavije s splošnimi pogoji, ter na akademskega slikarja Ferda Vesela, ki je bil doma iz Radohove vasi in ki je bil namestnik kvalificiranega poslanskega kandidata KSJ. Močna krajevna organizacija Jugoslovanske socialnodemokratične stranke iz Šentvida pri Stični je že 18. julija 1920 v celoti prestopila h KSJ, večji komunistični zborovanji v Stični in Šentvidu pa sta bili 21. novembra 1920, na njih pa se je zbralo najmanj 400 ljudi.[58]

Delež mladih razumnikov pri snovanju krajevnih organizacij komunistične stranke na podeželju je bil dokajšen, ponekod celo odločilen. Pa vendar je bilo najpomembnejše njihovo delovanje na ljubljanski univerzi in v pokrajinskem vodstvu SKOJ. Med študenti je začelo vreti kljub »obznani«. Študentje so zahtevali odpravo neurejenih razmer na univerzi. Maja 1921 pa je bilo v Ljubljani veliko zborovanje o nalogah in bližnjem kongresu Komunistične mladinske internacionale v Moskvi. Za delegata je bil izvoljen študent Ladislav Klinc, ki se je kongresa tudi udeležil.[59]

Druga komunistična žarišča in volitve

O tem, kdaj in kako so nastale krajevne organizacije komunistične stranke v ljubljanskih predmestjih, na Notranjskem, Dolenjskem in v Beli krajini, ni natančnih podatkov. Pogosto moremo o njih obstoju sklepati zgolj na podlagi volilnih izidov.

Med prvimi je nastala podružnica Delavske socialistične stranke (komunistov) v Mostah. Njen ustanovni občni zbor je bil v gostilni pri Klincu, sedaj Partizanska ulica 1. Tu se je zbralo toliko ljudi, da velika gostilna ni mogla sprejeti vseh. V podružnični odbor so bili izvoljeni: železničar Anton Glavan za predsednika, Franc Hauptman za blagajnika, za odbornika pa Fran Skobi ter delavca Ivan Dekleva iz Kemične tovarne in Cof iz Tovarne kleja.[60]

Poglavitno nalogo — nastop na volitvah — so moščanski komunisti izpeljali uspešno. Na volitvah v ustavodajno skupščino 28. novembra 1920 so v Mostah dobili 378 glasov (soci-

alisti le 107), v Ljubljani-Polju 210 (socialisti le 26) in v Dobrunjah 80 glasov (socialisti le 12). Na občinskih volitvah 3. maja 1920 pa so komunisti v Mostah dobili večino, tj. 273 glasov, 10 odbornikov in župana železničarja Frana Skobla, v Ljubljani-Polju 158 glasov in šest odbornikov, v Dobrunjah pa 101 glas in tri odbornike.[61]

Da je komunistična organizacija obstajala tudi v barjanskih predmestjih in vaseh ter na obrobju mokrške gorske gmote, lahko sklepamo le po kasnejših dogodkih in nekaterih vnetih zagovornikih komunističnih idej, ki so bili neposredni udeleženci dogodkov v Rusiji. Od teh poznamo Antona Jarca iz Crne vasi, Cirila Trošta z Iga, Andreja Kiklja iz Zapotoka, Antona Levstika in Edvarda Galeta s Turjaka, Vinka Puchar j a-Fistrovega Ceneta iz Gajnič,* Ivana Novaka iz Škoflice Alojza Močilarja iz Šentjurja pri Grosupljem (živel in deloval na Barju). V Rožni dolini sta živela udeleženca oktobrske revolucije Ivan Mavrič in Ivan Velepič.[62]

Prvi znani občni zbor komunistične stranke na Viču-Glincah je bil 24. julija 1920. Predsedoval mu je Franc Verbec, navzoča pa sta bila tudi Ernest Bartulovič in Dragotin Gustinčič iz osrednjega vodstva. V novi odbor strankine podružnice so bili izvoljeni: Verbec, Korašin, Ogris, Peterca, Brus, Bučan in Mandič. Po tem podatku je mogoče sklepati, da je organizacija obstajala že prej. Dobro obiskana komunistična shoda na Viču sta bila 19. septembra in 24. oktobra 1920, od 16. oktobra pa je v salonu pri Kramarju delovala komunistična volilna pisarna.

Uspehi teh naporov niso izostali. Na volitvah v ustavodajno skupščino 28. oktobra 1920 so komunisti na Viču zbrali 286 glasov (socialisti samo 146), v občini Brezovica pa komunisti 137 glasov (socialisti le 27). Ker so se čutili močne, so komunisti s tega konca kljub »obznani« nastopili na občinskih volitvah 3. maja 1921 s samostojnimi listami. Na Viču so dobili

* Nečak Fistrovega Ceneta Jože Pucihar je bil borec 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, 4. novembra 1942 pa hudo ranjen pri Velikih Vrheh. Postal je invalid, kot tak pa je odšel na mladinsko politično delo v dolino Drave, kjer je jeseni 1944 padel. Padel je tudi njegov brat Viktor, mater Frančiško, poročeno Glavič, pa so za gasilskim domom na Škofljici umorili domobranci, tako da je za partizansko stvar izkrvavela vsa Pucihar jeva družina (mrliška matična knjiga župnije Šmarje in Tončka Grat iz Škofljice).

222 glasov, 7 glasov in župana, železničarja Rudolfa Galeta, na Brezovici skupaj z drugimi nasprotovalci klerikalcev devel odbornikov, v Logu pri Ljubljani pa enako število glasov (39) in odbornikov (šest) kakor klerikalci.[63]

Na Ježici se je komunistično gibanje začelo čisto iznova, brez poprejšnje socialdemokratične dediščine. K temu so največ pripomogli železničarji — člani Splošne železničarske organizacije. Vidnejši predstavniki te sestavine so bili Štefan Drobež iz Male vasi, Matiček Selan in Matevž Smole iz Savelj, Stane Domen iz Stožic ter Martin Belcjan in Tone Jakopič z Ježice. Pravi revolucionarni ton so gibanju dali udeleženci oktobrske revolucije Martin Rotar in Franc Srše z Ježice ter Andrej Zorman-Skavar iz Male vasi. Le-temu so se pridružili še njegov brat Franc ter bratranca Peter in Janez Zorman.[64]

Prvi večji shod komunistične stranke je bil 8. septembra 1920 pri Skavarju v Mali vasi. Poročal je poslanski kandidat Franc Perdan iz Ljubljane-Polja. Na zborovanju so izvolili zastopstvo KSJ, ki naj bi bila ustanovljena v Mali vasi. O njeni ustanovitvi ni natančnih podatkov, vemo pa, da so ježenski komunisti svoji prvi bojni nalogi dobro opravili. Na volitvah v ustavodajno skupščino 28. novembra 1920 so dobili 118 glasov (socialisti le 57). To je bilo za Ježico, ki je veljala za klerikalno trdnjavo, nekaj nezaslišanega. Kljub »obznani« so komunisti v Mali vasi in njeni okolici ostali trdni in močni, zato so na občinskih volitvah 3. maja 1921 nastopili s samostojno listo. Dobili so 112 ali samo dva glasova manj kot klerikalci (114) in enako število odbornikov (šest). Od skupščinskih volitev so nazadovali le za šest glasov ali za dobrih pet odstotkov, medtem ko so komunistični glasovi drugod v poprečju nazadovali za 23 odstotkov, nazadovanje pri drugih strankah pa je bilo še večje. Toda klerikalni gospodi se je najbolj povesil nos, ko so štirje odborniki Samostojne kmetijske stranke (ta je dobila 78 glasov) potegnili s komunisti in izvolili za župana njihovega odbornika Toneta Jakopiča.[65]

Šišenski komunisti so sklicali prvi večji shod 13. septembra 1920 pri Šternu. Predsedoval mu je Jožef Curhalek, govorila pa sta Ernest Bartulovič in Vladislav Fabjančič. Za poslanskega kandidata so izbrali zidarja Ivana Gabrovca iz Spodnje Šiške. Moč komunistov v Šiški kažejo volilni izidi pri

skupščinskih in občinskih volitvah. Na volitvah 28. novembra 1920 so komunisti na treh šišenskih voliščih dobili 554 glasov, socialisti pa 307. Ker so bili socialni demokrati v Šiški precej močni in do komunistov strpni, so komunisti z njimi za občinske volitve sklenili volilno povezavo in 3. maja 1920 zmagali. Dobili so večino 166 glasov, liberalci s pucljevci 130, klerikalci pa le 78 glasov.[66]

Veliko glasov so komunisti dobili tudi v samem mestu Ljubljani,* in sicer: na volitvah v ustavodajno skupščino 1.499, na občinskih volitvah 26. aprila 1921 pa 1.051 glasov in šest odbornikov. Po številu dobljenih glasov in odbornikov so bili v ljubljanskem mestnem središču četrta najmočnejša stranka, pred socialnimi demokrati, ki so dobili le 808 glasov in pet odbornikov.[67]

Te volitve so pokazale, kako dihajo ljubljanska predmestja, kjer so komunisti dobili kar štiri župane. Zal so bile tudi opozorilo za meščanski režim, da mora proti komunistom nastopiti na nedemokratičen način: zakonito izvoljenim komunističnim odbornikom je odvzel mandate. Enako je bilo v drugih krajih na Notranjskem in Dolenjskem.

Najmočnejše komunistično jedro na Notranjskem je nastalo v Ložu. K temu je na eni strani pripomoglo močno jedro levih socialistov, ki se je tu in v okolici izoblikovalo že pred prvo svetovno vojno, na drugi strani pa veliko število povratnikov iz ruskega ujetništva, od katerih so nekateri opravljali celo vodilne politične dolžnosti v enotah Rdeče armade. Taka sta bila zlasti France Zabukovec in Ivan Bravec-Zan iz Loža, iz okolice pa še Jože Prevec iz Igavasi, Jože Plos z Jermendola, Janez Martinčič iz Pudoba, France Palčič iz Markovca, Janez Truden iz Kozarišč in France Nelc-Storov iz Podcerkve.** Od udeležencev oktobrske revolucije iz drugih notranjskih krajev poznamo samo Jožka Prezla iz Nove vasi, Ivana Na-

* Mesto Ljubljana je bilo tedaj še vidno ločeno od gručastih predmestij Vič, Moste, Bežigrad in Šiška, da o Ježici ne govorimo. Ta predmestja so se vrasla v strnjeno mesto Ljubljana šele v zadnjih tridesetih letih.

** Iz Rusije so se vrnili še France Mlakar in Luka Znidaršič-Mezinov iz Podcerkve ter Janez Avsec-Žan, Kranjčev iz Pudoba, ki je v Sovjetski zvezi po zmagi oktobrske revolucije prebil še tri leta (podatki: Ivana Martinčič iz Pudoba in njen brat France Bavec dne 3. marca 1979).

godeta iz Ravnika in Ivana Krašovca z Vrhnike, gotovo pa jih je bilo več.

O komunističnih shodih na Notranjskem imamo samo tri podatke. Komunističnega predvolilnega shoda v Novi vasi na Blokah 17. oktobra 1920 se je udeležila obilna množica, čeprav so klerikalni gorečneži pod župnikovim vodstvom čez noč potrgali komunistične lepake. Komunistični shod v Sv. Vidu nad Cerknico (sedaj Zilce) pa je bil 7. novembra 1920. Tudi tu so ljudje navdušeno odobravali govornikove besede.

V Ložu je bil komunistični volilni shod 17. oktobra 1920 za shodom v Novi vasi. Udeležilo se ga je ogromno ljudi, med njimi tudi lepo število žensk. Zato so loški komunisti že naslednega dne, 18. oktobra, osnovali svojo krajevno organizacijo. Za predsednika so izvolili Jožeta Uleta, za tajnika Antona Turka, za blagajnika Viktorja Kočevarja, za odbornike pa Valentina Lavriča, Rafaela Teliča, Ivana Bravca-Žana in Franceta Zabukovca. Organizacija je štela blizu petdeset članov in si zadala nalogo, zmagati na volitvah.[68]

Na volitvah v ustavodajno skupščino niso uspeli. Prvič zato ne, ker zmaga poslanskega kandidata Franceta Zabukovca ni bila odvisna le od volilcev iz občine Lož, kjer so imeli komunisti največ pristašev, ampak tudi od volivnih izidov v drugih notranjskih občinah, kjer so povečini prevladovali klerikalci. Drugič zato ne, ker je oblast ovirala komuniste na vse načine. Tako občina Lož sploh ni imela svojega volišča, volivci iz občin Lož in Stari trg pa so bili razdeljeni po abecednem redu na volišči v Starem trgu in Igavasi, ne glede na oddaljenost, pač z očitnim namenom, da pristaši komunistov ne bi mogli priti na volišča. In tretjič, ker je bila stranka šele ustanovljena pa si še ni utegnila pridobiti široke podpore.

Kljub takim razmeram pa so komunisti dosegli lep uspeh.
V občinah Lož in Stari trg so od 962 dobili 110 glasov. Slabše je bilo na Blokah in v Zilcah, kjer so od 696 dobili 17 glasov, v Cerknici od 573 možnih 14 in v Begunjah od 246 le 8 glasov. Močni so bili komunisti še v Borovnici, kjer so dobili 121 glasov (socialisti samo 17), in na Vrhniki, kjer so dobili 88 glasov (socialisti 76), slabše pa je bilo v Horjulu, kjer so dobili le sedem (socialisti pa 18 glasov).[69]

Natanko mesec dni po skupščinskih volitvah je udarila po naprednih silah »obznana«, toda komunisti v Ložu so imeli toliko trdnih pristašev, da ta udarec ni prizadejal njihovih

moči. Sklenili so, da na občinskih volitvah nastopijo samostojno kot opozicijska lista, za župana pa so kandidirali udeleženca oktobrske revolucije Ivana Bravca-Žana. Na volišče so šli 8. maja 1921 in zmagali s tričetrtinsko večino. Od 142 so dobili 105 glasov in 12 odborniških mest, Jugoslovanska demokratska stranka pa je mukoma zbrala le 37 glasov in dobila štiri odborniška mesta. Toda ugledni Ivan Bravec-Žan je smel županovati le dva dni, nato so mu orožniki vzeli občinski pečat, mu prepovedali opravljati županske posle in ga začeli preganjati.[70]

V sosednji občini Stari trg so komunisti nastopili skupaj s socialisti. Glasovali so za listo Kmečko-delavske zveze ter od 654 dobili 132 glasov in pet odborniških mest. Te so zasedli Matija Petrič in France Palčič iz Markovca, Tine Vrhovec iz Starega trga, Luka Žnidaršič-Anžicov iz Podcerkve in Jernej Dimic z žage Marof. Od naštetih je bil pravi socialdemokrat samo Jernej Dimic, vsi drugi so se šteli za rdeče (leve) socialiste. France Palčič-Ipavčev je bil celo udeleženec oktobrske revolucije, Luka Žnidaršič pa pozneje zaradi komunizma preganjan.[71]

S samostojno listo so komunisti na Notranjskem nastopili še v Borovnici, kjer so dosegli položaj druge najmočnejše stranke. Od 283 so dobili 78 glasov in štiri odborniška mesta (klerikalci 136 glasov in osem odborniških mest, Samostojna kmetijska stranka pa 69 glasov in štiri odborniška mesta). Primerjava pokaže, da je v Borovnici število komunističnih glasov od skupščinskih volitev nazadovalo za 45 odstotkov, medtem ko je v Ložu celo znatno naraslo.[72]

Kakor na Notranjskem je orožništvo oviralo komuniste tudi v Kočevju, kjer so ravno na dan volitev — 28. novembra 1920 — zaprli brata Blazuttija. Kljub temu so od 456 oddanih komunisti v Kočevju dobili 231 glasov, se pravi več kot polovico (socialisti le 44 in klerikalci 41 glasov). Njihov vpliv je segel tudi v okoliške kraje. Tako so komunisti v Banjaloki dobili 14 glasov, na Fari pri Kostelu 19 in v Starem Logu 26 glasov. V Ribnici je za komunistično listo glasovalo 46, v Dolenji vasi 20, v Sodražici 6, v Loškem potoku 18, pri Sv. Gregorju 26, v Velikih Laščah 7 in na Karlovici 4 volivci. Veliko pristašev so komunisti imeli v Dobrem polju, kjer je zanje oddalo glas 21 volivcev, za socialdemokrate pa samo 6. Takšno

razmerje med komunisti in socialdemokrati je bilo v večini naštetih občin.[73]

Samostojen nastop kočevskih komunistov je oblast preprečila, ker se je zbala njihove velike moči; dokaz o le-tej je bila tudi nova splošna stavka rudarjev, ki se je v Kočevju začela 17. decembra 1920 in se po treh tednih končala uspešno. Kočevski orožniki so 2. januarja 1921 v stanovanju Andreja Blazuttija prijeli 18 odbornikov krajevne organizacije komunistične stranke, Zveze rudarjev in stavkovnega odbora pa tudi narodnega poslanca Vladislava Fabjančiča. Čez nekaj dni so jih izpustili, a so jih že 11. januarja spet zaprli. Da bi komunistično organizacijo v Kočevju obglavili, je orožništvo 9. marca ponovno (že tretjič) spravilo za zapahe Jožeta Dvojmoča in Andreja Blazuttija ter izposlovalo pri deželni vladi odlok o njunem izgonu s Kočevskega. Toda Dvojmoč in Blazutti se odloku nista pokorila, ampak sta se še naprej sestajala s komunističnimi pristaši, njuni tovariši Josip Krebel, Štefan Begoš in Alojzij Stopar pa so ob delitvi plač 25. in 26. marca 1921 zanju nabrali med rudarji 2.000 kron. Tako so se ob enotnosti kočevskega delavstva izjalovili vsi poskusi oblastnikov, da bi razbili njihovo revolucionarno organizacijo. Kočevje je slej ko prej ostalo komunistična trdnjava. Jože Dvojmoč ga je moral naposled sicer zapustiti, toda njegovo delo v vodstvu tamkajšnje komunistične stranke je nadaljeval Ivan Erker.[74]

V žariščih pooktobrskega vrenja na Dolenjskem je nastalo posebno močno komunistično jedro v primestni občini Šmihel-Stopiče. Najprej so kmetje in delavci na velikem shodu v Šmihelu 16. februarja 1919 osnovali krajevno organizacijo JSDS, ki je bila že od vsega začetka levo usmerjena. V njej je našla oporo tudi snujoča se Kmetsko-delavska zveza, katere okrožni odbor za novomeško okolico je bil v rokah komunističnih pristašev, Jože Pirnar z Broda pa je bil na ustanovnem občnem zboru 29. februarja 1920 v Ljubljani izvoljen celo v osrednje vodstvo Kmetsko-delavske zveze. Z bratom Tonetom Pirnarjem in še nekaterimi somišljeniki iz Kandije je pridno zahajal na debatne večere k Miillerju, ob ustanovitvi komunistične Delavske socialistične stranke pa je stopiška JSDS takoj pristopila k tej stranki. Kasneje je tu nastala krajevna organizacija komunistične stranke za šmihelsko občino, ki je štela kakih 50 članov. Njen predsednik Jože Pirnar je bil poslanski

kandidat KSJ s splošnimi pogoji. Čeprav je bilo iz volivnega imenika izpuščenih najmanj 30 komunističnih pristašev, je za komuniste glasovalo kar 79 volivcev, za socialiste pa le šest. Največ glasov je pobrala Pucljeva Samostojna kmetijska stranka, tako da so bili klerikalci hudo poraženi.[75]

Precej manj glasov na volitvah v ustavodajno skupščino 28. novembra 1920 so dobili komunisti v samem Novem mestu, in sicer 44, socialisti pa le 26. V spodnjem delu Krškega polja je veliko glasov potegnil nase vodilni član Kmetsko-delavske zveze Ivan Baraga iz Brežic, ki je ostal v reformistični JSDS. Tako so socialisti v Krškem dobili 99 glasov, komunisti le 17, v Čatežu ob Savi socialisti 122, komunisti samo en glas, v Brežicah socialisti 204, komunisti le 20 glasov, v Kostanjevici na Krki socialisti 137 glasov, komunisti 41 glasov, v Cerkljah ob Krki socialisti 129, komunisti 20 glasov in v Cerkljah-Podlogu socialisti 99, komunisti pa 12 glasov.

Toda kolikor bliže so bili kraji Novemu mestu, toliko več pristašev so imeli komunisti. Tako so v Podbočju dobili 62 glasov, socialisti le 22, v Velikem Podlogu komunisti 99 glasov, v Beli cerkvi komunisti 42 glasov, socialisti samo dva, v Orehovici komunisti 9 glasov, socialisti enega, v Brusnicah komunisti šest, socialisti štiri, pri Sv. Petru komunisti 12, socialisti sedem glasov, v Mirni peči komunisti 34, socialisti le 5, v Šentjerneju pa komunisti 157, socialisti pa samo 13 glasov. Tu se je že poznal vpliv močnega komunističnega jedra, ki se je izkazalo tudi ob občinskih volitvah 10. maja 1921. Tedaj so Šentjernejši komunisti brez težav izbrali 24 odborniških kandidatov in še toliko njihovih namestnikov, dobili pa so 152 glasov in pet odborniških mest. Za odbornike so bili izvoljeni: Anton Majzelj, Franc Jerele, Franc Šmit in Jože Pirkovič iz Šentjerneja ter Josip Kos iz Stran.[76]

Prva komunistična predvolivna shoda v Krmelju in Mokronogu sta bila 29. avgusta 1920; na obeh je kot govornik nastopil Marcel Zorga. Oba sta bila dobro obiskana, kar velja tudi za druga dva — 17. oktobra 1920 v Krmelju in v Artečah pri Tržišču, ko je zborovalcem govoril Ernest Bartulovič iz Ljubljane. Uspehi teh političnih nastopov niso izostali. Na volitvah v ustavodajno skupščino so komunisti v Krmelju zbrali 123 glasov, socialisti le 14, v sosednjem Tržišču komunisti 72, socialisti štiri, v Mokronogu komunisti 58, socialisti osem, v Šentrupertu komunisti 63 in na Trebelnem osem glasov. Edino

v Mirni na Dolenjskem so socialisti dobili 28 glasov, komunisti pa le 12. Revolucionarno razpoloženje v teh krajih je pokazala tudi splošna stavka rudarjev, ki so se ji v Krmelju pridružili 19., rudarji iz Mirne pa 28. decembra 1920. Zal stavka ni bila popolna. Kazilo jo je 175 rudarjev iz Krmelja, medtem ko je 375 njihovih tovarišev in 30 rudarjev iz Mirne kljub »obznani« in preganjanju vztrajalo do zmage 11. januarja 1921.[77]

V Šentvidu pri Stični so komunisti na volitvah v ustavodajno skupščino 28. novembra 1920 dobili 103 glasove, socialisti šest, v Mleščevem pri Stični (Ivančna gorica) komunisti 23 glasov, socialisti enega, v Temenici komunisti 50 glasov, socialisti štiri. Razen tega so komunisti v Velikem Gabru dobili 15, v Veliki Loki sedem in v Trebnjem 24 glasov. Šentviški komunisti so kljub »obznani« nastopili s samostojno listo tudi na občinskih volitvah 3. maja 1921 ter dobili 55 glasov in tri odborniška mesta. Kakor v Šentjerneju in Kandiji jim je tudi tukaj veliko glasov pobrala demagoška Samostojna kmetijska stranka. Odveč je povedati, da je bila volja komunističnih volivcev poteptana tako v Šentjerneju kot v Šentvidu pri Stični.[78]

Po zaslugi sposobnega in neutrudnega agitatorja Antona Hoenigsmanna so sadove boljševiškega gibanja v Beli krajini poželi večinoma socialisti. Na prvem socialističnem shodu v Semiču 21. septembra 1919 sta množici več sto kmetov govorila Lovro Klemenčič in Vladislav Fabjančič, ki sta bila predstavnika levega krila J SDS. Tudi v odbor novoustanovljene krajevne organizacije JSDS v Semiču so prišli levičarji. Za predsednika je bil izvoljen Ignac Dravinec s Kala, za tajnika Matija Pečavar, za blagajnika Anton Drganc, za odbornika pa Ivan Malnarič iz Mladice, Ferdinand Stezinar iz Semiča in Anton Nempel iz Vapče vasi. Na istem kraju je bila 28. marca 1920 ustanovljena krajevna organizacija Kmetsko-delavske zveze, 5. aprila istega leta pa druga taka organizacija v trgu Gradac, ki se je opirala na kovača Ivana Doltarja. Drugod je JSDS imela le zaupnike.

Toda neutrudni Anton Hoenigsmann je ob razkolu ostal pri desničarjih. Zato so socialdemokrati na volitvah 28. novembra 1920 v Semiču dobili 120 glasov, komunisti samo 22, v občini Gradac socialdemokrati 263 glasov, komunisti samo 10, v Dragatušu socialdemokrati 198, komunisti le pet, v Met-

liki socialdemokrati 60, komunisti tri, na Božakovem socialdemokrati 36 glasov, komunisti enega, na Radoviči socialdemokrati 28 glasov, komunisti pa pet. Toda v Črnomlju so socialdemokrati dobili le 81 glasov, komunisti pa 77, v Dobličah socialdemokrati le šest, komunisti pa kar 48, popolno zmago pa so komunisti izvojevali v občini Vinica, kjer so dobili 176 glasov, socialdemokrati 102, vse druge stranke skupaj pa le 121. V vsej Beli krajini so socialni demokrati dobili 962 glasov, komunisti pa 459, kar je bilo skupaj skoraj polovica od 2.983 glasov. Tak izid pa je pomenil prelom z minulostjo. Prejšnje klerikalne trdnjave so se zamajale v temeljih.[79]

Pregled volivnih izidov za skupščinske volitve leta 1920 in občinske volitve pomladi 1921 na Notranjskem, Kočevskem, Dolenjskem in v Beli krajini nam pokaže, da so komunistična žarišča nastala zlasti v krajih, znanih po močnem pooktobrskem vrenju. Ta žarišča so pognala tako globoke korenine, da so ostala živa ves čas obstoja bivše Jugoslavije. Z odpusti rudarjev in premestitvami železničarjev je proti-Ijudskim oblastnikom uspelo komunistična žarišča na železnici in v rudnikih zelo omejiti ali celo zatreti, siromašnim kmetom in obrtnikom pa niso mogli do živega. Ti so kljub preganjanju ostali trdni in so se 1941 še s polno močjo vključevali v OF...

Ilegala in Proletarske akcije čete

Volitve za ustavodajno skupščino so pokazale, da se komunistično gibanje širi in vsestransko pridobiva veljavo. Zato je meščanska vladavina udarila po komunistih z »obznano«. Policijsko ravnateljstvo je 31. decembra 1920 ustavilo izhajanje komunističnega glasila Rdeči prapor, zaprlo in zapečatilo prostore Delavskega doma na Turjaškem trgu* ter pre-

* Pokrajinsko vodstvo Socialistične delavske stranke Jugoslavije (komunistov) za Slovenijo in Zveza komunistične mladine Jugoslavije za Slovenijo sta bila najprej v Mahrovi hiši na Krekovem trgu, proti koncu leta 1920 pa sta se z vodstvi drugih delavskih organizacij vred preselila v Delavski dom na Turjaškem trgu. Ta se je 12. avgusta 1923 po sklepu mestnega sveta ljubljanskega preimenoval v Marxov trg. Tako se je imenoval do uvedbe sestojanuarske diktature leta 1929, odtlej pa se imenuje Novi trg (pojasnilo Franceta Klopčiča z dne 12. oktobra 1978).

povedalo shod komunistov, ki bi moral biti na novega leta dan 1921 v veliki dvorani hotela Union.[80]

Ta atentat na demokracijo komunistov ni bistveno prizadel. To so dokazovali tako že opisani uspehi komunistov na občinskih volitvah kot mezdnih bojih in protestni nastopi. Uspešno stavko slovenskih rudarjev smo že omenili. Poleg tega je v Ljubljani od 28. aprila 1921 dalje stavkalo več kot dva tisoč stavbincev, istočasno so stavkali ljubljanski kleparski pomočniki, julija pa mizarji in kamnoseki.[81]

Spričo tolikšnega odpora se je meščanski režim oprijel taktike popuščanja, ki je komuniste uspavala z utvaro, da bo »obznana« razveljavljena. Sindikatom centralnega delavskega sindikalnega sveta je beograjska vlada dovolila obnoviti delo maja 1921. V Sloveniji so ti sindikati začeli delovati 23. maja, Splošna železničarska organizacija za Jugoslavijo s sedežem v Ljubljani pa 4. junija 1921. Že čez šest dni je začelo izhajati njeno glasilo »Novi Železničar«. Osrednje društvo stavbinskih delavcev, kjer so imeli komunisti velik vpliv prek društvenega tajnika Aleksandra Koblarja, pa je začelo izdajati tednik »Delo« kot glasilo zedinjenega sindikalno organiziranega delavstva Jugoslavije v Ljubljani. Sindikati so razvili dejavnost zlasti med železničarji, kovinarji, stavbinci in rudarji, o čemer pričata redna in polnoštevilno obiskana shoda 21. junija v Kočevju in 26. junija 1921 v Trbovljah. Nadaljnje delovanje sindikatov je preprečil zakon o zaščiti države iz začetka avgusta 1921* , ki je komuniste dokončno pahnil v ilegalo.[82]

* Sprejet je bil 1., v Uradnem listu pokrajinske uprave za Slovenijo pa je bil objavljen 11. avgusta 1921. V členu 1. določa, da se za hudodelstvo v smislu kazenskega zakonika štejejo tudi: 1) pisanje, izdajanje, tiskanje, razširjanje: knjig, časopisov, plakatov in objav, ki merijo na to, da se kdo naščuva na nasilje zoper državna oblastva ali vobče, da se ogroža javni mir in spravlja v nevarnost javni red. To velja tudi za vsako pismeno ali ustno komunistično ali anarhistično propagando ... 2) organiziranje, podpiranje združenj ali pristop k takim združenjem, ki imajo namen propagirati komunizem, anarhizem... 3) dajanje v najem ali odstopanje zgradb in prostorov v kakršni koli obliki za zbiranje oseb iz gornjih dveh točk... itd. Clen 2. preseneča z ostrino predvidenih kazni. Navajamo dobesedno: »Kdor stori katero koli izmed kaznivih dejanj, razloženih v členu 1., se kaznuje s smrtjo ali z robijo do 20 let. Tisti, ki Vedo, da se pripravlja

Po teh udarcih si je prva opomogla Zveza komunistične mladine za Slovenijo. Akademsko društvo Vstajenje na ljubljanski univerzi, naslednik Društva študentov komunistov, ki je bilo v rokah SKOJ, je takoj po »obznani« na občnem zboru črtalo iz pravil točko o zvezah s politično organizacijo. Tako si je SKOJ za nekaj časa ohranil možnost napol javnega delovanja na ljubljanski univerzi, svoje ilegalne organizacije pa je Zveza komunistične mladine za SIpvenijo zgradila že v letih 1921 in 1922 ter postala najdejavnejši del SKOJ v vsej Jugoslaviji. Prvega septembra 1922 je pod uredništvom Alojza Kusolda začela izdajati list Proletarska mladina. Isto leto je osnovala legalno mladinsko izobraževalno društvo »Iskra« s podružnicami v Ljubljani (Zelena jama) in Hrastniku, v obstoječe izobraževalno društvo Vesna s sedežem v Zagorju, ki je imelo svoje podružnice tudi v Zalogu pri Ljubljani, pa vnesla revolucionarno vsebino, moč in navdušenje. Naposled je ustanovila še dovoljeno Zvezo delavske mladine.[83]

Slovenski del komunistične stranke ni lahko našel možnosti za delovanje v ilegalnih razmerah. Moral je najprej obračunati z oportunističnimi stališči in ločino, ki bi utegnili privesti do oslabitve in uničenja revolucionarne stranke. To je pokazala tudi zgrešena povezava s socialisti in klerikalci v tako imenovano Zvezo delovnega ljudstva Slovenije jeseni 1922. Po premagani notranji krizi so komunisti leta 1923 za-

hudodelstvo, razloženo v členu 1., pa o tem pravočasno ne obvestijo državna oblastva, se kaznujejo z robijo do 20 let...« Člen 3. določa uporabo vojske pri zatiranju neredov in nalaga stroške za njeno vzdrževanje prebivalstvu kraja, kjer bi bili neredi. Najhuje je po komunistih udaril člen 18., ki pravi: »Opravljati ne smejo nobene javne službe ali funkcije, niti biti narodni poslanci niti poslanci samoupravnih teles oni, ki pripadajo komunistični stranki ali vobče združenju, ki je s tem zakonom prepovedano. To se tiče tudi uslužbencev privatnih naprav, ki imajo od države kakšne posebne privilegije in katerih uslužbenci pripadajo komunistični stranki. Osebe, ki sedaj opravljajo gornje funkcije, se razrešijo teh funkcij, ko stopi v veljavo ta zakon...« Končno je bilo še določeno, da po »zakonu... o zaščiti javne varnosti in reda v državi« — tako se je namreč pravilno imenoval — sodijo redna sodišča, vendar morajo te zadeve uvrščati v pretres pred vsemi drugimi kaznivimi dejanji. Pripominjam, da so redna sodišča sodila po tem zakonu le do 8. januarja 1929, ko je bilo ustanovljeno posebno sodišče za zaščito države, s tem pa je bilo odpravljeno še tisto malo sodne pravičnosti, ki je bila podedovana iz »rajnke« Avstrije.

čeli hitro in temeljito snovati ilegalno stranko, njej pridružene organizacije in neodvisne sindikate. Ze 23. oktobra 1922 je začel izhajati tednik Strokovna borba, ki so ga urejali Ivan Baznik, Hinko Pavlič, Anton Šušteršič, Anton Vergelj, Ivan Vuk in Albert Hlebec. Sindikati so se na kongresu 10. decembra 1922 v Ljubljani združili v Zvezi neodvisnih sindikatov Slovenije, ki je maja 1923 štela že 12.611 članov.[84]

Končno so komunisti aprila 1923 razširili na Slovenijo še Neodvisno delavsko stranko Jugoslavije kot legalno obliko svoje stranke. Njeno glasilo Glas svobode, ki sta ga urejala Anton Šušteršič in Ciril Štukelj, je začel izhajati 21. aprila 1923.

Sad teh naporov so bili uspešni mezdni boji in protestna zborovanja, npr. šestdnevna stavka rudarjev v Zagorju avgusta 1922 in šesttedenska stavka lesnih delavcev v Ljubljani avgusta in septembra 1922, protestna shoda kočevskih rudarjev 4. in 25. februarja 1923, splošna stavka rudarjev od 20. julija do 17. septembra 1932, ki je bila v Kočevju popolna — stavkalo je 900 rudarjev — enodnevna splošna stavka železničarjev in državnih nameščencev 3. avgusta 1923 zoper nazadnjaški osnutek zakona o državnih nameščencih in železničarjih, ki ga je morala vlada umakniti, ter protestno gibanje med študenti in vajenci. Na ljubljanski univerzi so študentje protestirali 9. decembra 1923 proti nasilju beograjskih orožnikov nad študenti marksisti in kmetijci. Zahtevali so akademsko svobodo. Deset dni pozneje — 19. decembra — je bilo pred Mestnim domom v Ljubljani protestno zborovanje vajencev, ki so zahtevali odpravo šolnine, pouk med delovnim časom in prepoved pretepanja. Demonstracije vajencev so bile tudi 22. januarja 1924.[85]

Manj dokazov imamo o obstoju ilegalnih strankinih in skojevskih organizacij. Vemo, da je v ljubljanskih Mostah po uvedbi zakona o zaščiti države delovalo več uličnih komunističnih in skojevskih celic. V eni izmed njih so bili: študenta Friderik Gerl in Božo Popovič ter uslužbenka Angela Kovič in krojaški pomočnik Alojz Konjar. Komunistične celice pa so tedaj bile že tudi po tovarnah; v Tovarni kleja jo je zasnoval in vodil Alojz Kussold, v Saturnusu sindikalni delavec Franc Leskošek, v Kemični pa so bili poleg Ivana Dekleve še Franc Jančič, Franc Kralj, Ivan Strle in neki Lipovec.[86]

Tudi na gimnaziji v Novem mestu se leta 1923 srečamo s celo vrsto skojevcev, ki so ostali vplivni in dejavni tudi kasneje. To so bili Franc Špendal iz Bršljina in Tone Mišič iz Zaloga pri Prečni (oba pravnika), Jože Gorjup iz Kostanjevice na Krki (akademski slikar), Oton Brkopec iz Vinice (dr. slavistike, pesnik, publicist in prevajalec), Jože Schweiger iz Črnomlja in Lojze Mihelčič iz Vapče vasi pri Semiču (zdravnik) ter Vinko Preželj iz Novega mesta (rudarski inženir), ki je bil v letih 1927 in 1928 sekretar Pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovenijo. Na sestankih so sistematično študirali marksistični tisk, gojili strogo nravstvena načela, vzdrževali tajne kurirske zveze, trosili letake, predvsem pa širili krog somišljenikov.[87]

Notranjo moč komunistične stranke v Sloveniji izpričuje tedanji teoretični prispevek slovenskih komunistov k marksistični razčlembi narodnostnega vprašanja, ki je potem prevladal tudi v KSJ kot celoti. Slovenski komunisti so se tedaj opredelili za socialistično republiko Slovenijo v podonavsko-balkanski federaciji, v odporu narodno zatiranih množic pa so videli zaveznika socialističnih sil. Sploh se v letih 1923 in 1924 čuti močno prizadevanje komunistov za marksistično izobrazbo. V okviru Glasa svobode so osnovali marksistično biblioteko, ki je izdala tri brošure Cirila Štuklja: Lenin — njegovo življenje, delovanje in dejanje, Pariška komuna 1871 in Vloga proletarske stranke.[88]

Spričo vidno naraščajoče moči komunistov in splošnega odpora javnosti zoper policijsko nasilje si je meščanska vladavina omislila sredstvo za zavajanje, ki mu je botroval kot vzor italijanski fašizem. To je bila Organizacija jugoslovanskih nacionalistov, kratko imenovana ORJUNA, ki je nastopala z zelo glasnim protikapitalističnim in narodnoobrambnim besedičenjem, da bi spravila v svoje vrste kar največ mladine, nato pa izrabila njena domoljubna čustva za obračunavanje s komunisti in delavstvom sploh.

Zaradi teoretične prodornosti in pravilne uporabe marksistične znanosti so lahko komunisti hitro prepoznali pravi obraz ORJUNE ter pravočasno opozorili na njeno fašistično bistvo. Prvi so se ji tudi urejeno uprli — že aprila 1923 so osnovali Proletarske akcijske čete ali kratko PAC, ki so imele nalogo braniti delavske domove, delavska naselja, delavsko imovino in delavske voditelje; tako so bile po smislu predhod-

nice VOS, po imenu pa predhodnice partizanskih proletarskih enot na Slovenskem,* iz katerih je nastala Tomšičeva brigada.

Glavni poveljnik Proletarskih akcijskih čet je bil Franjo Vulč-Vlado, ki je imel velik ugled v vojaških krogih. Bil je namreč prostovoljec v bojih na Kajmakčalanu, se pravi borec za Jugoslavijo, potem pa je razočaran prešel na stran komunistov. S svojim velikim vojaškim znanjem in organizacijskimi sposobnostmi je hitro snoval proletarske udarne oddelke po večjih krajih in delavskih središčih ter poskrbel za njihovo oborožitev in urjenje.**

Boj proti orjunašem, ki so bili zelo napadalni in so lahko javno nosili orožje, ni bil lahek. Povzemal je različne oblike, od navadnih protestnih nastopov prek pretepov do oboroženih spopadov. Pri tem so bile potrebne: dobra obveščevalna, kurirska in stalna dežurna služba. Tudi ni bilo lahko pred policijo prikriti vaj z orožjem in navzočnost številčno močnih dežurnih skupin, ki so morale biti pripravljene ob vsaki priložnosti.[89]

Spopadi z orjunaši so potekali v vseh krajih, kjer je bilo čutiti komunistično moč. Tako so bili komunistični Ložanje leta 1923 in 1924 nenehna tarča starotrških orjunašev, ki so jih izzivali na izletih pri Sv. Ani in drugod. Toda prebrisani Ložanje so jih naposled zvabili v past ter jih premikastili, nakar je vodilni snovalec ORJUNE pobegnil iz Starega trga, organizacija pa je razpadla.[90]

Orjunaši so šarili in razgrajali zlasti v Mirenski dolini. Proti njim so 1. maja 1923 nastopili z velikim shodom rudarji iz Krmelja. Istega dne so se spopadli z orjunaši pripadniki Proletarskih akcijskih čet pod Rožnikom pri Glincah, v

* Te enote so: Proletarska udarna patrulja od 24. do 29. aprila, Proletarska udarna četa od 29. aprila do 23. maja, 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča od 5. junija do 16. julija in 1. SPUB Toneta Tomšiča od 16. julija do 11. avgusta 1942, ko je bila zaradi posebnih političnih razmer na Slovenskem preimenovana v Partizansko udarno brigado.

** Med ljubljanskimi puškarji je delovala močna komunistična celica pod vodstvom Ivana Stražišarja, ki je za pripadnike Proletarskih akcijskih čet izdelovala ter popravljala orožje. Za nabavo orožja in streliva je bila pomembna tudi celica v ljubljanskem topniškem arzenalu. Tam je imel največ besede komunist Alojz Walla (prepis magnetofonskega pogovora inž. Dušana Bravničarja s Francetom Klopčičem iz leta 1977).

Zalogu pri Ljubljani pa so vesnani pripravili velik sprevod s tremi rdečimi zastavami.[91]

Čeprav so bile Proletarske akcijske čete ilegalne in slabo oborožene, so uspešno obvarovali pred uničenjem Delavski dom na Marxovem (sedaj Novem) trgu v Ljubljani, kjer je bil sedež komunističnih organizacij. Ob napadu 12. septembra 1923 je oboroženim orjunašem uspelo priti le do vrat, nato pa so morali bežati.[92]

Ježenski komunisti in železničarji so se tačas spopadali z orjunaši v gostilni pri Ruskem carju. Večkrat je prišlo do pretepa, vendar so imeli orjunaši na Ježici le malo pristašev. V novomeškem Sokolu pa so se skojevci z njimi spopadali le idejno. Tam je gospodarila orjunaška klika, ki je izvajala nasilje nad naprednimi mladinci in povzročala spore; zato je moral Vinko Preželj zapustiti Sokola. Nanj in Toneta Mišiča so orjunaši pripravili napad v Čitalniški ulici, ki pa je zaradi njunega ugleda spodletel.[93]

Demonstracije proti ORJUNI v Ljubljani so bile spet 8. maja 1924. Tačas so vesnani iz Zaloga izvedli velik protestni pohod od Zadobrove skozi Polje v Zalog. Pod vodstvom Janeza Matula, Ivana Bitežnika in Rudija Taurerja so 1. junija 1924 pri Podgradu nameravali iztiriti vlak z orjunaši, namenjenimi v Trbovlje. Do sabotaže ni prišlo, ker se orjunašev ni zbralo toliko, da bi jih bilo za posebni vlak.[94] Zato pa so v Trbovljah dobili tisto, kar so iskali. Pripadniki PAČ so jih napadli z orožjem ter jih vojaško in politično porazili.

V sli po maščevanju so orjunaši izgubli razsodnost: umorili so rudarja Franca Fakina, 3. junija so na Glincah v Ljubljani ubili še enega delavca, napadli in pretepli uglednega komunista dr. Milana Lemeža, pripadnika Proletarskih akcijskih čet Rudolfa Juvana, železničarja z Ježice, pa so ujeli in mu s kovaškim primežem zmečkali prste. S tem so proti sebi izzvali splošno negodovanje javnosti. Delavci na Viču, v Šiški in Mostah so se ostro spopadli z orjunaši še 4. julija 1924.[95] Največ je bilo seveda vredno to, da je bila ORJUNA razkrinkana kot protidelavska in protiljudska organizacija. S tem so komunisti odbili prvi val fašizma v Jugoslaviji; nasilniški nacionalizem ni dobil množične podlage in za zmerom mu je bila onemogočena podpora med ljudstvom.[96]

Ker oblast z ORJUNO ni dosegla svoje nakane in ker je vpliv komunistov še naprej naraščal, je vlada 12. julija 1924 s

tako imenovano »malo obznano« razpustila Neodvisno delavsko stranko Jugoslavije in neodvisne sindikate, ukinila njuna lista, razpustila Zvezo delavske mladine, društvi Vesna in Vstajenje ter ljubljanski mestni svet, ker so bili v njem komunistični odborniki z uglednim odvetnikom dr. Milanom Lemežem na čelu. Tako se je začelo še silnejše preganjanje komunistov.[97]

Za partizanski boj je imelo precejšen pomen staro in zakoreninjeno protifašistično razpoloženje, ki so ga znali komunisti razpihovati v ljudstvu že od časov ORJUNE. Vesti o fašističnih zločinih v Etiopiji, Španiji, na Poljskem in drugod so ta stari odpor proti fašizmu samo še dopolnile in okrepile. Izročilo o Proletarskih akcijskih četah pa je bilo v času partizanstva pomembno kot splošna bojna izkušnja in kot spoznanje, da je mogoče doseči uspeh tudi s slabo oborožitvijo, če je napad odločen in če ga izvedejo politično dobro pripravljeni ljudje, ki vedo, za kaj se borijo in žrtvojejo ...

Ta spoznanja in to sporočilo so v Tomšičevo brigado prek 2. grupe odredov prinesli večinoma potomci Vesnanov iz Zaloga pri Ljubljani, kjer je v letih 1923 in 1924 obstajala ena izmed Proletarskih akcijskih čet. O tem, kdo iz Zaloga je bil pačevec, seveda nimamo natančnih podatkov. Toda imamo tudi primer, ko je zveza med nekdanjim pripadnikom PAČ in borcem 1. SPUB Toneta Tomšiča popolnoma dokazana. Gre za Ernesta Walla,* borca Tomšičeve brigade od ustanovitve, ki je bil sin prekaljenega komunista in pripadnika Proletarskih akcijskih čet Alojzija Walla s Prul v Ljubljani, ta pa je neposredno sodeloval pri obrambi Delavskega doma na Marxovem trgu, ko so ga napadli orjunaši.[98]

Delavska kulturna društva

Delo Svobode za Kranjsko je obnovil njen občni zbor 13. januarja 1918, z ustanovitvijo države Srbov, Hrvatov in Slovencev pa se je razširilo na vso Slovenijo v mejah takratne

* Ernest Walla je še kot otrok v očetovi delavnici spil žvepleno kislino in si pokvaril želodec. Zaradi tega ni bil sprejet v mornariško podoficirsko šolo. Težave z želodcem so se mu ponovile med stradežem po veliki italijanski ofenzivi, in bil je odpuščen iz Tomšičeve brigade, a je ves shiran 19. oktobra 1942 pri Gornji Slivnici prišel v roke Italijanom, ki so ga ustrelili (Emerik Walla 14. decembra 1978).

Jugoslavije. Že obstoječim podružnicam v ljubljanskih predmestjih na Viču-Glincah, v Trnovem-Krakovem, Šiški in Mostah se je leta 1923 pridružilo tudi društvo Svoboda na Brezovici pri Ljubljani. Na Vrhniki pri Ljubljani so podružnico Svobode ustanovili leta 1921, v Borovnici leta 1922 in v Starem trgu pri Ložu leta 1924. Poskus socialdemokratov, da bi Svobodo leta 1918 ustanovili tudi v Kočevju, je spodletel, ker je bilo delavstvo desničarjem preveč nasprotno."

Vodstvo osrednjega društva Svobode in večine podružnic je bilo v desničarskih rokah, čeprav so ponekod kot na Viču-Glincah, v Borovnici in v Mostah nastala tudi močna levičarska jedra. Ob ustanovitvi Iskre leta 1922 je ilegalna Zveza komunistične mladine za Slovenijo lahko osnovala podružnico Mladinskega izobraževalnega društva Iskra v Ljubljani samo še v Zeleni jami. O delovanju tega društva in njegove podružnice v Zeleni jami je malo znanega, ker je oblast razpustila društvo že januarja 1923.[100] Več znanega je o delovanju podružnice Delavskega prosvetnega društva Vesna v Zalogu pri Ljubljani.

Zalog kot razvrščevalna postaja in železničarsko naselje je bil značilen po tem, da se je naselilo več kot sto železničarjev s Primorskega, ki so jih bili Italijani izgnali z rodne grude. Ti so bili narodnostno in razredno zavedni ter nagnjeni h kulturnem delovanju. Mnogi izmed njih so bili že tedaj komunisti. Zato je bilo po »obznani« mogoče v Zalogu hitro obnoviti podružnico Splošne železničarske organizacije. Vodili so jo predvsem Viktor Sluga*, Ivan Dorbež, Tinče Zidan, Marjan Pertossi, Jaka Skuk, Janez Klavs, Anton Lupin in Peter Čermelj, ki so bili člani ali pa pristaši komunistične stranke.[101]

Ze pozimi leta 1922 so ustanovili sankaško sekcijo komunistične mladine, spomladi 1923 — še pred ustanovitvijo »Vesne« — pa so začeli mladinci vaditi za skupen telovadni nastop podružnic Delavskega izobraževalnega društva Vesna

* Viktor Sluga je bil oče Torčija Sluge-Lima, komandirja v 2. bataljonu Tomšičeve, ki je padel 21. februarja 1944 na Graški gori. V Tomšičevi brigadi od ustanovitve je bil tudi Viktorjev drugi sin Slavko Sluga-Justi Zupin, ki je bil avgusta 1942 ranjen ujet. Ivan Dorbež pa je bil oče Ivana Dorbeža-Bojana, političnega komisarja čete, ki je bil v Tomšičevi dvakrat huje ranjen, padel pa je leta 1945 v Slivnem pri Kozini. Stane Dorbež, drugi njegov sin, je bil ustreljen za talca (pojasnilo Staneta Židana z dne 19. januarja 1979).

v Zagorju ali Mariboru. Ustanovni občni zbor založke podružnice Vesne je bil še isto poletje. Poleg telovadbe so uvedli še kulturnoprosvetno sekcijo, otroško skupino (nekakšne pionirje) in tamburaški zbor, ki ga je vodil Bruno Pižmoht. Prirejali so izlete v naravo in predavanja, na katerih so nastopali France in Mile Klopčič, Bratko Kreft, Ludvih Mrzel in drugi znani komunisti.[102]

Delovanje komunistov v Zalogu je režim zelo zavrl z »malo obznano«, ko je med drugim razpustil tudi Vesno. Toda že leta 1925 so osnovali odbor, ki naj bi pripravil ustanovitev podružnice Delavsko kulturno-telovadne zveze Svoboda v Zalogu. Zaživela je dve leti pozneje, njen prvi predsednik pa je bil Jernej Veretik. Komunisti, zlasti pa Gabrijel Zetko, so povabili vesnane, da pristopijo k Svobodi. In res se je Svoboda tako razmahnila, da je leta 1928 prevladala in popolnoma ohromila obstoj liberalne čitalnice v Zalogu.[103]

Ob istem času in podobno, vendar čisto iznova je nastala Svoboda v nekdanji občini Dobrunje. V Zadvoru je namreč že leta 1924 delovala skojevska skupina, ki so jo sestavljali Tone Trtnik, Gabrijel Gašperšič in' Srečko Smrekar. Skupina je začela zbirati neopredeljeno mladino ter jo odtegovati vplivu duhovščine. Obenem so se zbližali z nekaterimi starejšimi komunisti ali njih pristaši. To so bili: Viktor Vodnik, Jože Perčič, Niko Bricelj, Franc Kocjančič, Pavel in Jože Moškrič in drugi. Skupaj so pripravili vse potrebno za ustanovitev društva Svoboda.

Ustanovni občni zbor je bil jeseni 1927 v gostilni Miha Jerihe, še isto leto pa so bila potrjena tudi društvena pravila. V prvi odbor so bili izvoljeni: Niko Bricelj iz Bizovika za predsednika, papirničar Jože Perčič iz Zadvora za blagajnika, zidar Franc Breskvar in delavka Mici Jakopin iz Bizovika, papirniški delavec Franc Rome in vajenec Ciril Rome iz Dobrunj, mizar Franc Kregar iz Stepanje vasi, delavec Polde Kuč iz Hrušice in sodar Janez Cankar iz Zadvora pa za odbornike. Poleg naštetih so za ustanovite Svobode veliko prispevali še: Tone Zorc, Franc Černe, Franc Gašperšič, Karel Smrekar, Jože Berčič in Rudolf Šimenc ter Jože Omahen in Franc Alič iz Sostrega. Sicer pa je ob ustanovitvi sodelovalo kar 51 članov, naslednje leto jih je bilo že 120, leta 1929 pa 134. Po uvedbi diktature je izstopil predsednik Niko Bricelj

iz Bizovika in potegnil za sabo vse člane iz Hrušice, pa se je število članov skrčilo na polovico.[104]

Sedež Svobode je bil sprva pri »Grešniku« v Dobrunjah, nato pa pri Francu Kocjančiču v Zadvoru 74, v kletnih prostorih njegove nove hiše. Širše možnosti za delovanje društva so nastale leta 1931, ko je Miha Jeriha zgradil dvorano za prireditve. Se pred tem je postal predsednik dobrunjske Svobode Jože Moškrič. Dramska sekcija in tamburaški zbor sta delovala že od leta 1927, od leta 1928 knjižnica, od leta 1930 pa tudi pihalna godba in pevski zbor, ki ju je vodil učitelj Rudolf Fajon. Sicer pa so posvečali največ pozornosti predavanjem. Med drugim so predavali Bogo Teply, Bratko Kreft, Tone Seliškar in Vinko Košak.

Vse to je pripomoglo k trdnosti komunistov in hitri obnovi komunističnih celic. V letih 1930 do 1932 so bili člani komunistične stranke v tem okolišu: Franc Kocjančič, Tone Trtnik, Jože Moškrič, Gabrijel Gašperšič, Viktor Vodnik, Jože Berčič, Jože Perčič in Franc Černe ter Franc Vrhove iz Zg. Hrušice. Njihov vpliv je segal tudi v vasi na obrobju Molnika in Pugleda.[105].

Snovanje komunistične stranke na novih čvrstejših in učinkovitejših načelih ilegale se je v teh ljubljanskih predmestjih začelo leta 1930. Duša tega dela je bil Ivan Maček, ki je komuniste Jožeta Moškriča, Franca Černeta in Jožeta Perčiča povezal v prvi strankin komite. Odtlej je število članstva in pristašev komunistične stranke naglo naraščalo. Leta 1932 sta v Zalogu nastali dve celici, celica na Lazah in celica v vevški papirnici. Člani založkih celic so bili: Polde Maček, Franc Intihar, Tone Sošič, Tine Zidan, Stane Rolih, Peter Čermelj in Adolf Jakhel, člani vevške celice pa Jože Mazovec, Jože Perčič, Franc Kocjančič in Viktor Vodnik. Drugi znani in že omenjeni komunisti so svojo delovanje prenesli v ljubljanske tovarne in ustanove. Tako je leta 1932 v Polju nastal nov rajonski komite komunistične stranke, v katerem so bili Polde Maček, Jože Mazovec, Jože Perčič in Adolf Jakhel.[106]

Kako so delale podružnice Svobode v Mostah, Šiški, v Krakovem-Trnovem in na Viču-Glincah, ne vemo nič natančnejšega. Vemo pa, da je tačas v Rdečem konzumu na Viču deloval tako imenovani Novi teater, ki je bil pravzaprav nadaljevanje Delavskega odra. Vemo tudi, da so komunistične celice še pred letom 1928 delovale na Barju. Povezava je tekla

s Prul, kjer je deloval komunist Alojzij Walla, po Ižanski cesti, kjer je bil pri Tesarstvu Franceta Martinca zaposlen mizar Ciril Skočir, zelo dejaven komunist, ter prek Crne vase in Antona Jarca do Iga. Z Iga je izšel študent prava Jože Dolenc, zelo nadarjen marksistični mislec in publicist. V Svobodni mladini je objavil razpravo O samoodločbi narodov, ki je lahko zgled marksistične publicistike še dandanes. Zadel je praktično plat samoodločbe slovenskega naroda in se zavzemal za združeno Slovenijo.

Iz ustnega izročila in policijskih zapiskov je znano, da se je v lurdski kapeli na Rakovniku, pod kozolci in drugod sestajalo šest komunistov. Kdo so to bili, ni natančno znano. Zagotovo vemo za Alojza Močilarja. O moči in pomembnosti te organizacije priča dejstvo, da je pri Antonu Jarcu v Črni vasi 117 na Barju delovala dokumentna in tiskarska tehnika Centralnega komiteja Komunistične stranke Jugoslavije in da je tam dalj časa ilegalno prebival tedanji sekretar Pokrajinskega komiteja KSJ za Slovenijo France Klopčič. Vse te organizacije pa so bile razbite zaradi izdaje Mladena Antiča, kurirja CK KSJ; dva izmed vodilnih tovarišev, Antona Jarca in Alojza Močilarja, je oblast zaprla in obsodila. Vdor je najmočneje prizadel celice v Mostah in v središču Ljubljane celice v magistratnih ustanovah, padle pa so tudi vse glavne javke.[107]

Delavsko kulturno in telovadno društvo Svoboda v Kočevju je moglo zaživeti šele na pobudo komunistov leta 1927. V njej je posebno pridno delal študent Jože Šeško, ki je prav tisto leto postal član komunistične stranke. Svoboda v Kočevju je bila vseskozi v rokah komunistov, predvsem Petra Jenka in Jožeta Heglerja. Poudariti velja, da komunistična stranka v Kočevju ni nikoli nehala obstajati ali delovati. Zanesljivo je na Kočevskem še pred letom 1930 delovalo več komunističnih celic, zakaj tega leta je že obstajal mestni komite komunistične stranke v Kočevju, katerega sekretar je bil Jože Šeško. Vseskozi je delovala tudi komunistična celica v Koprivniku, kjer je komunist Rudolf Podlogar osnoval celo komunistično zadrugo za odkup in prodajo lesa — verjetno edino v državi.[108]

Po policijskem razvidu so na Kočevskem tedaj delovali naslednji komunisti: rudarji Ivan Bremec, doma iz Čepovana, Jakob Cigler, doma iz Loč, Josip Dersek iz Celja, Jernej Hren iz Podpeči pri Dobrem polju, Ivan Jajtič z Božakovega,

Gabrijel Velički, doma iz Zlatara, kurjač Ivan Lampe iz Črnega vrha nad Idrijo, kovač Peter Jenko iz Maučič in strojevodja Alojzij Gril iz Moravč pri Domžalah, poleg njih pa čevljar Anton Jelenc v Velikih Laščah in mizarski pomočnik Franc Žužek v Dvorski vasi.[109]

Podružnica Svobode v Novem mestu je bila ustanovljena leta 1927, prav tako na pobudo komunistov. Njen predsednik je bil Metod Dular, tajnik Vinko Preželj, odborniki pa sami železničarji. Vseh vpisanih članov je bilo blizu štirideset. Zal je njeno delo kmalu zamrlo. Vzroki za to so bili: pomanjkanje prostorov in večno nadzorstvo policije, izključno vodstvo komunistov, kar je zapiralo rast društva v širino, ter odsotnost sposobnih kulturnih delavcev, ki so morali zvečine oditi v Ljubljano, bodisi zaradi študija ali zato, ker so iskali zaslužek.

Tudi v Novem mestu in v okoliških krajih ni delo komunistov nikoli prenehalo. To je zagotovila predvsem rast SKOJ, ki se je po zaslugi Sreča Preži j a zasidarala še med mladimi novomeškimi delavci. Leta 1926 so postali skojevci: pravnik Tone Bele iz Žabje vasi, stavec Franci Lakner, kovinar Maks Špendal in trgovski pomočnik Ciril Fain (sicer iz Zagorja ob Savi) iz Novega mesta, strojevodja Ivan Knafeljc in železničar Angel Mirtič iz Ceglenice, do leta 1930 pa še lekarniška sluga Stane Jarc in Lojze Šmajdek ter železničar Miha Rezelj. V ta krog sta spadala še delavca Jože Povše in Ivan Petrinčič iz Keramike, komunista od leta 1928. Te in druge skojevce je povezoval okrožni komite SKOJ. Po letu 1930 je nastal zastoj v zvezah z osrednjim vodstvom, leta 1931 in 1932 pa so začeli iz Ljubljane prihajati Boris Kidrič, Oskar Kovačič, kasneje tudi Edvard Kardelj in domačin France Hočevar. Okrožni komite SKOJ se je preoblikoval v okrožni komite komunistične stranke. Povezoval je vso osrednjo in spodnjo dolino Krke, pridobival nove komuniste in snoval celice.[110]

Tako so se komunisti po letu 1932 lahko lotili obnove delovanja v podružnici Svobode z mnogo širših izhodišč. Ze leta 1933 je Svoboda v Novem mestu narasla na kakih 150 članov. Vključili so se tekstilne delavke, delavci iz obrtništva, železničarji in drugi. V tem času je društvu predsedoval Franc Segedin, blagajnik pa je bil Jože Germ. Leto pozneje se je odbor izoblikoval takole: predsednik Svobode je postal Srečo

Preželj, tajnik Franci Lakner, blagajnik Amadej Juriševič-Bogo, njihovi namestniki Tone Pirnar, Franc Kolenc in Franc Šegedin, odborniki Viktor Tvrdy, Tone Jerele, Pavel Zore, Jernej Knafeljc, Tone Medle in Janez Mišigoj, nadzorniki pa Jernej Žagar, Avgust Okroglič in pečar Lojze Mihelič.[111]

* Pri Svobodi Novo mesto so si ustvarili bogato knjižnico, v režiji Toneta Beleta so naštudirali igro »Hlapec Jernej« in z njo požeti velik uspeh. Poleg Prežlja in Laknerja so predavali še Tone Bele ter socialista Jože Germ in Bogo Teply. Tudi zabavne prireditve in izlete so združevali s predavanji. Zelo uspešna sta bila zlasti obiska pri gozdnih delavcih v kočevskih Črmošnjicah in v Dolenjskih Toplicah,* kjer so nameravali tudi ustanoviti Svobodo. Topliške komuniste pa je pri teh prizadevanjih prehitela prepoved Svobod.[112]

V razmerah ilegale so se dobro znašli tudi komunisti v Ložu, ki je še naprej ostal komunistično gnezdo.** Poslej so se zbirali in delovali v okviru loške godbe. Še nadalje so bili čvrsto jedro, ki je bodlo tako klerikalce kot liberalce. Po letu 1930 so veliko študirali v marksističnem krožku, iz katerega je izšel tudi komunist Janez Hribar. Drugo tako žarišče se je po letu 1928 začelo oblikovati v Baraki, kakor so imenovali dom Svobode v Pudobu. Tu je poleg knjižnice deloval še tamburaški zbor, največ ljudi pa je privabljala dramska družina z mnogimi odlično zaigranimi deli. V Baraki je 10. maja 1931 nastopil celo Delavski oder iz Ljubljane s Cankarjevo dramo Jakob Ruda. Predstava je požela veliko navdušenje in močno utrdila delavsko samozavest. Iz te Svobode so izšli španski borec Janez Korošec ter poznejša komunista Feliks Razdrih in Matevž Hace.[113]

Veliko ljubiteljev si je pridobila tudi Svoboda v Borovnici. Komunisti so tam imeli največ pristašev v zaselkih Pako in Breg, dva izmed njih je nadzorovala celo policija — to sta bila Lovro Čepon in Gašper Keržič, oba s Pakega in oba želez-

* Izlet novomeške Svobode v Toplice je bil 23. septembra 1934 (France Kresal: Tekstilna industrija v Sloveniji, Ljubljana 1976, str. 292).

** Ta označba je vzeta iz ust klerikalnega veljaka in župana v Starem trgu Ludvika Keržiča, ki je večkrat dejal: »Tisto prekleto loško komunistično gnezdo bi jaz polil z bencinom in zažgal...« To so klerikalci s pomočjo Italijanov avgusta 1942 tudi storili, in Lož je razen nekaj hiš pogorel do tal (glej zapis Francija Strleta »Podgrajski France«, TV-15 št. 8 z dne 24. februarja 1974).

ničarja.[114] Nimamo pa podatkov o delovanju Svobode na Vrhniki.

Za razvoj komunistične organizacije na Ježici je bila zlasti ugodna povezava Ivana Tomca s komunistično celico v Tobačni tovarni, ki jo je vodil Franc Cerne-Klemen; prek Černeta pa so bili povezani s Tonetom Tomšičem.[115] Lepe sadove je dalo delovanje Borisa Ziherla, ki je zaupal Urški Zatlerjevi nastanitev ilegalne ciklostilne tehnike in delo v njej. Naposled se je močno poznalo tudi delovanje Andreja Kumarja, ki je moral kot komunist od leta 1920 zapustiti Goriška Brda in ki se je leta 1928 doselil na Ježico. Komunistični tisk so pozneje razmnoževali tudi pri njem, v skrbno izdelanem skrivališču. Tomc in Kumar sta za komunistično stranko pridobila mladega delavca Lojzeta Jernejca iz Stožic, potem pa še Naceta Pečarja in Matija Udvanca z Ježice. Z njimi je bil povezan tudi Kocjan Zatler iz Savelj.[116]

Leta 1931 so razširili delovanje na levi breg Save. Na Črnučah so pridobili nadarjenega revolucionarja Maksa Pečarja. Tu je nastala nova celica, ki jo je vodil Cene Stupar z Gmajne pri Črnučah. Ta si je hitro ustvarila osnove za množično delo — leta 1932 je osnovala Delavsko kulturno in telovadno društvo Svoboda Črnuče, ki je pritegnilo širok krog delavcev in jih revolucionarno vzgajalo.[117]

Po izkušnjah v zaloški, dobrunjski, kočevski in drugih Svobodah, ki so dejansko postale javna oporišča komunistične stranke, je rajonski komite Polje sklenil, da se osnujeta dve novi podružnici Svobode, prva v Sneberjah-Zadobrovi in druga na Lazah. Leta 1933 je namreč nastala nova celica Sneberje-Zadobrova. Njeni člani so bili Tone Kralj, France Kumše in Polde Jančar. Celica naj bi z ustanovitvijo Svobode dobila osnove za množično delo. Ustanovni občni zbor le-te je bil v gostilni Hlebš, na njem pa je bilo navzočih kakšnih 30 oseb. Komunista France Kumše in Tone Kralj sta bila izvoljena — prvi za predsednika in drugi za tajnika. Pri Kokalju je bil sedež Svobode, obenem pa oporišče za kurirje CK KSJ. Ta prikrita komunistična izpostava je imela velik vpliv na prebivalstvo v obsavskih vaseh vse do Tomačevega, kjer je že leta 1909 obstajalo Delavsko-kmečko izobraževalno društvo.[118]

Na tem mestu je treba nekaj zabeležiti še o Svobodi na Lazah, ki je leta 1933 nastala tako, da se je 44 članov prejšnje zaloške podružnice izločilo. To so bili zvečine tamburaši. Osa-

mosvojitev je pomagal izpeljati Stane Rolih iz Zaloga. Ustanovni občni zbor je bil v Jevnici, prvi predsednik lažanske Svobode pa je postal Valentin Gregorič.[119] Delo lažanskih svobodašev je obrodilo velik sad med NOB, ko je tod potekala redna zveza čez Savo in ko je januarja 1943 odšlo k partizanom veliko mladincev iz Jevnice, Laz, Senožeti in drugih tamkajšnjih vasi. Od teh je bilo lepo število dodeljenih v 2. bataljon Tomšičeve brigade.[120]

Ob nastanku sneberske in lažanske Svobode se je režim že zavedal prodora komunistov v ta delavska kulturna društva. Po veliki listkovni akciji v občini Polje je policija 23. junija 1933 zaprla prvih pet članov založke Svobode, in sicer predsednika Jožeta Kačarja, Franca Taurerja in Jožeta Anžurja ter Petra Čermelja in Franca Intiharja, ki sta bila tedaj zares komunista. Natanko čez pol leta so ponovno zaprli Jožeta Kačarja, poleg njega pa še Jožeta Mazovca, Maksa Majeršiča, Ivana Kosa* in Ivana Cimermana, ki pa so bili 19. januarja 1934 zvečine izpuščeni. Kljub takšnemu početju policije se je prodor komunistov nadaljeval in 25. oktobra 1934 so bili v odbor založke Svobode izvoljeni komunisti: Stane Rolih za predsednika, za člane pa Ludvik Kukavica,** Jože Intihar, Polde Maček in Jože Mazovec.[121]

Tako je bilo vse pripravljeno za velik izbruh ljudske nejevolje proti režimu, ki so ga komunisti zasnovali ob zletu Zveze delavskih kulturnih društev Svoboda v Celju 7. julija 1935. Iz železniške postaje Ljubljana-Polje se je na zlet odpeljalo več kot sto ljudi, iz Zaloga pa več kot 140. Podružnice iz Most, Sneberij, Zaloga in Laz so bile zastopane več kot polnoštevilno, Dobrunje pa so dale pevski zbor in godbo, skupaj 106 članov in somišljenikov Svobode. In prav udeleženci

* Ivan Kos je bil oče Vilka Kosa-Zorana, političnega komisarja čete in puškomitraljezca v 1. četi 3. bataljona Tomšičeve brigade in udeleženca pohoda 14. divizije na Štajersko, Maks Majeršič pa je bil oče Marije Majeršič-Dunje, izredno hrabre bolničarke v 2. bataljonu Tomšičeve, ki je podlegla hudim ranam leta 1943 (Stane Zidan po izjavi z dne 5. marca in Vilko Kos-Zoran, pismo z dne 15. marca 1980).

** Ludvik Kukavica je prišel v 1. slovensko proletarsko udarno brigado Toneta Tomšiča iz šiškovega bataljona in je bil v njej do odhoda h Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet konec septembra 1942, od koder je bil dodeljen na delo pri organizaciji kurirskih zvez oziroma TV postaj (Ludvik Kukavica-Papež po beležki z dne 24. novembra 1977).

zleta iz ljubljanskih predmestij so dali tej prireditvi veličasten in revolucionaren ton, ki je klerikalne oblastnike tako presenetil in razjezil, da so Zvezo Svobod in njene podružnice razpustili.[122]

Delo Svobod je upravičeno povezovati z rastjo komunistične stranke na Slovenskem. V osrednjem vodstvu Zveze delavskih kulturnih društev Svoboda komunisti sicer niso prevladovali, tam jih je delovalo le nekaj, ki so bili zvečine predavatelji, zato pa so bile podružnice v ljubljanski okolici, Kočevju in Novem mestu popolnoma v rokah komunistov, v Starem trgu pri Ložu pa v rokah socialističnih levičarjev. Po tej poti so komunisti obvladovali tudi osrednje vodstvo.

Društva kmetskih fantov in deklet

Prvo društvo kmetskih fantov in deklet sploh je bilo ustanovljeno 4. novembra 1923 na Brezovici pri Ljubljani in to največ po zaslugi dr. Janžeta Novaka, ki je izhajal iz revne kmečke družine v Notranjih goricah. Do konca leta 1924 je bilo v ljubljanski okolici in na Dolenjskem osnovanih še dvanajst društev kmetskih fantov in deklet, 14. decembra 1924 pa je bil v Ljubljani še ustanovni občni zbor Zveze društev kmetskih fantov in deklet (ZDKFID), ki se je s člankom dr. Jožeta Novaka v »Grudi« že leta 1927 idejno naravnavala k marksizmu. Sedež ZKFID, kakor se je imenovala s kratico, in njenega glasila »Gruda« je bil skoraj ves čas v Tavčarjevi ulici 1, malo pred začetkom vojne pa v Pražakovi 7.[123]

Društva kmetskih fantov in deklet so delovala pod okriljem Pucljeve Samostojne kmetijske stranke kot njen naraščaj. Nastala so pod vplivom praškega kongresa češke kmetske mladine in delavsko-kmetske usmeritve komunistov, predvsem pa po prizadevanju Akademskega agrarnega kluba »Njiva« na ljubljanski univerzi, ki je bil pod močnim vplivom Kluba študentov marksistov.

Akademski ograrni klub »Njiva« je bil ustanovljen 16. maja 1923 in je s prekinitvijo deloval do 30. oktobra 1939, ko je bil z odlokom banske uprave razpuščen. Po ideološki sestavi je bil precej pisan, toda že od 1928 srečujemo v njem vse več komunistov kot Lidijo Šentjurc, Ljuba Jakšeta, Jožeta Dolenca, Viktorja Avblja, Milka Goršiča, Rudija Čačinoviča, Marcela Zorgo (mlajšega), Miro Tomšič in druge. Leta 1932 so

prišli vanj Jože Brilej, France Hočevar in Joža Vilfan, pozneje pa še Jože Kerenčič, Vinko Kristan, Jože Jan, Danica Flis, Stanko Peterin, Karel Andrejc, Avgust Črnila, Ignac Gornik, Milena Bežan, Drago Košmrlj, Zoran Vitorovič, Tugomer Tori in Ada Dequal. Ker je ta klub dajal za ZKFID vodilne osebnosti, predvsem pa predavatelje in aktiviste, so se društva kmetskih fantov in deklet razvijala v levičarski smeri.[124]

Zanimivo je, da so se ta društva v ljubljanski okolici in na Dolenjskem širila predvsem po krajih, znanih iz kmečkih uporov in pooktobrskega vrenja, kar velja tudi za prvo društvo na Brezovici, kjer je bilo po prevratu leta 1918 še posebno hrupno. Ljudje so zahtevali republiko po zgledu sovjetov.[125] Podobno je mogoče reči tudi za druge barjanske vasi in za vasi pod Krimom in Mokrcem, kjer so ta društva dobila množičen obseg.

V Skriljah in na Golem, v Zelimlju in na Dobrovi pri Ljubljani so bila društva kmetskih fantov in deklet ustanovljena v ustanovnem letu 1924, leta 1927 v Škocjanu pri Turjaku, leta 1928 v Notranjih goricah, Mateni, Tomišlju in Videm-Dobrepolju, leta 1932 v Trnovem, Iški vasi in na Igu, leta 1933 v Zapotoku, na Velikem Osolniku in v Ponikvah pri Dobrepolju, leta 1943 na Hlebčah pri Velikih Laščah. Iz drugega vira vemo, da so DKFID delovala še v Daljni vasi pri Lavrici, na Viču v Ljubljani, v Velikih Lipljenah* in v Šentjurju (Podtaboru) pri Grosupljem. Vrh tega je v Strugah delovalo DKFID s posebnim imenom Gruda, po ustnih pričevanjih pa so ta društva nastajala še v Velikih Laščah, v Dvorski vasi, na Kokavah in na Robu.[126]

Se pravi, da je na Barju in v okolici Velikih Lašč delovalo kar 24 društev kmetskih fantov in deklet. Iz večine teh društev je bilo 26. novembra 1933 ustanovljeno Ižansko okrožje DKFID, v odbor le-tega pa so bili izvoljeni: Peter Janežič za predsednika, Janez Podlipec za tajnika, Janez Mazi za blagajnika, za odbornike pa Pavla Kraljič, Ivan Žagar, Martin Furlan, Tone Golob in Ciril Peršič. Vidnejši aktivisti DKFID

* Iz Velikih Lipljen je bil doma partizanskih skladatelj Sveto Marolt-Spik, ki je uglasbil Kajuhovo himno Štirinajste divizije. Dne 22. februarja 1944 je bil ranjen in so ga Nemci zajeli, nato pa ustrelili v Zagorju ob Savi (Cvetko Budkovič »Sveto Marolt, leta šolanja«, Zbornik občine Grosuplje VII—1975, od str. 189 do 209).

s tega območja so bili še Janez Tomšič iz Stop, Andrej Kikelj iz Zapotoka, Nikola Steblaj-Miklavž <*iz* Skrilj, Martin Golob iz Klade, Franc Kramar iz Želimlja in Ivan Kumše iz Vrbljen, sicer pa med odborniki teh društev srečujemo vse polno enakih priimkov kakor pri borcih 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča in brigade z enakim imenom.[127]

Društva kmetskih fantov in deklet so prirejala tekme koscev, žanjic in tesačev, pa tudi tekme kolesarjev in smučarjev, zborovanja in izlete, poučna strokovna in politična predavanja, družabne in dramske prireditve. Tako je DKFID Želimlje ob sodelovanju naprednega in prizadevnega učitelja Andreja Flajsa leta 1925 priredilo šaloigre »Nemški ne znajo«, »Čašisa kave« in »V Ljubljano jo dajmo«. Pridno so ta društva negovala tudi branje in knjižničarstvo, o čemer priča veliko število knjig. Kajpak, skrivoma so delovala tudi politično. V tej zvezi preseneča dogodek v Lanišču pri Škofljici; tam so kmetje decembra 1926 napadli rubilce davkov.[128]

Posebno važno je bilo, da so DKFID delovala v tesni povezavi z gasilskimi društvi in v njih samih; tako so prenašala napredne nazore tudi med gasilce, ki so se med NOB povečini zelo dobro izkazali. Sicer pa so društva kmetskih fantov in deklet odklanjala duhovščino, po letu 1923 pa so se zavzemala za kmetske sokolske čete, kar je po svoje tudi pomagalo k premiku Sokola na levo.[129]

V vzhodnih, severovzhodnih in severozahodnih predmestjih Ljubljane so društva kmetskih fantov in deklet nastala še: leta 1933 v Dobrunjah ter leta 1934 na Hrušici in v Šmartnem ob Savi, kjer je društvo vodil Ivan Dovč. V zvezi s pobegom Franca Leskoška-Luka leta 1941 iz zapora v Belgijski vojašnici vemo tudi za postojanko v Tomačevem pri kmetu Ivanu Blažu, ustanovitelju in dolgoletnem predsedniku Zveze DKFID. Tu sta Franc Leskošek in Milan Majcen našla varno zatočišče. Ze leta 1933 je bilo ustanovljeno Društvo kmetskih fantov in deklet v Dravljah, še od prej pa je obstajalo tudi v Zgornji Šiški. Poleg teh je omeniti še DKFID v Gameljnah, ki je nastalo leta 1932, in v Šentvidu, ki je zaživelo leta 1933. V samem mestu Ljubljana sta delovali dve naraščajski društvi: prvo — DKFID »Mlada generacija« je bilo ustanovljeno že leta 1928, drugo — DKFID »Brazda«, ki je zajemalo kmečko mladino po srednjih šolah, pa leta 1933.[130]

Južno od Velikih Lašč je obstajalo samo še eno društvo kmetskih fantov in deklet, in sicer v Novih selih pri Kočevju, kar vemo iz ustnega vira. Zanimivo je, da je v Ribnici obstajal pododbor ZKFID, ki mu je načeloval Ivan Peček iz Hrvače, pač pa tam okoli ni bilo nobenega takega društva. Ivan Fajdiga in študent Lojze Zajc sta ga snovala v Sodražici, a ju je prehitela vojna.[131]

Na Notranjskem je bilo prvo društvo kmetskih fantov in deklet ustanovljeno v Horjulu in sicer že leta 1924, pravo gibanje za ustanavljanje DKFID pa se je začelo šele leta 1932. Tisto leto sta bili ustanovljeni taki društvi v Novi vasi na Blokah in v Gorenjih Otavah. Naslednje leto sta bili ustanovljeni društvi kmetskih fantov in deklet za Rakek-Unec in za Grahovo-Zerovnico, leta 1934 na Zaplani, Logu nad Logatcem, v Starem trgu pri Ložu, v Ravniku (Sv. Duh) za severozahodni in na Gori-Petrinci za jugovzhodni del Blok. Leta 1938 je bilo ustanovljeno društvo kmetskih fantov in deklet na Vrhniki in nazadnje DKFID v Leliki Ligojni, skupaj torej dvajset.

Po gostoti so tod društva kmetskih fantov in deklet sicer zaostajala za gostoto na Barju, v okolici Velikih Lašč in na osrednjem Dolenjskem, so pa tudi na Notranjskem opravila pomembno poslanstvo ter vzgojila vrsto sposobnih aktivistov. Med najbolj znane sodijo: Jože Debevec, Jakob Sile, Lojze Ule, Jože Sraj-Aljoša, Lojze Zakrajšek, Jože Korošec, Franc Ivančič, Tone Pirc, Jože Koščak-Krištof in Alojz Zakrajšek ter Stanko Štritof iz Starega trga pri Ložu pa Janez Hribar iz Loža in Andrej Hrbljan iz Žerovnice, ki ju je kot komuniste nadzorovala in preganjala policija.[132]

Najbolj delovno je bilo DKFID v Novi vasi na Blokah, ki je imelo dramski, prosvetni, sadjarski, kolesarski, smučarski in mladinski odsek. Prirejalo je tekme koscev in žanjic, kolesarske in smučarske tekme, leta 1933 pa je priredilo še enotedenski tečaj, ki ga je vodil Stanko Lenarčič.* Ob tem je

* Stanko Lenarčič je bil na skupščinskih volitvah leta 1935 izvoljen za narodnega poslanca v okraju Logatec. Ker je bil ljudski politik, ga je klerikalna vladavina ovirala pri vzpostavljanju stikov z volivci. Stalno so ga nadzorovali in mu tudi prepovedovali shode z volivci, dvakrat je bil celo kaznovan. Vložil je več interpelacij proti kršitvam volivne svobode, končno pa je skupaj z Milanom Mravljetom podpisal interpelacijo zaradi mu-

treba povedati, da je DKFID v Starem trgu pri Ložu, ki ga je zasnoval in vodil Stanko Stritof-Glažarjev, padlo v senco in zamrlo spričo prevladujočega kmečko-delavskega gibanja, ki je leta 1936 osvojilo občinsko oblast.[133]

Prva društva kmetskih fantov in deklet na Dolenjskem so bila ustanovljena leta 1924, in sicer v Veliki Loki, Trebnjem in Šentrupertu. Gibanje DKFID v Temeniški in Mirenski dolini se je znova razmahnilo po letu 1932, ko je bilo tako društvo ustanovljeno v Škocjanu pri Mokronogu, leta 1934 v Mirni peči, leto pozneje v Dolenji Nemški vasi pri Trebnjem in v Boštanju, leta 1937 v Šentjanžu na Dolenjskem, potem na Pijavicah pri Tržišču in v Mokronogu, končno leta 1939 pa še na Trebelnem.

Ta društva so se združila v Mirensko okrožje KFID, ki je 28. februarja 1939 priredilo prosvetno-organizacijski tečaj v Mokronogu. Udeležilo se ga je 38 slušateljev, vodil pa ga je komunist Milan Majcen, ki je kot ognjevit govornik nastopal na kmečkih zborovanjih, kjer se je zbralo po več tisoč mladih kmečkih ljudi. To velja tudi za kmečki praznik 19. julija 1939 v Mirni peči. Tamkajšnje DKFID je postalo prava šola mladih komunistov.[134]

Društva kmetskih fantov in deklet so se na široko razmahnila po uporniških krajih na Krškem polju. Prvo je bilo leta 1926 ustanovljeno v Leskovcu pri Krškem, dve leti pozneje v Kostanjevici na Krki, leta 1932 v Gorici pri Krškem, leta 1933 v Krški vasi, Hrastju in Gazicah, leta 1934 v Vihrah in v Drnovem, leta 1935 v Velikem Obrežu, neugotovljenega leta pa v Cerkljah ob Krki.

Ta in druga DKFID v nekdanjem krškem okraju je 30. avgusta 1933 povezal pododbor ZKFID za krški okraj, v katerega so bili izvoljeni: Tine Horvatič iz Krške vasi za predsednika, Vinko Horžen iz Hrastja za podpredsednika, Peter Lipovž iz Leskovca za tajnika, za odbornike pa Jože Žičkar iz Leskovca, Ljudevit Kabaj iz Cerkelj, Dragica Drašler z Gorice, Vinko Klinčevič iz Drnovega in Ivan Račič iz Krške vasi. Se-

čenja zaprtih komunistov, ki sta jo 28. februarja 1936 poslala ministrstvu za notranje zadeve —• ministru dr. Antonu Korošču. Stanko Lenarčič sicer ni bil komunist, je pa bil komunistični stranki zelo blizu. To svoje prepričanje je plačal 28. julija 1942, ko so ga pod hribom Bradatko ustrelili Italijani (Jože Tekavec: Dnevi preizkušnje, od str. 15 do 21).

stava pododbora se je v poznejših letih nekoliko menjavala, vendar to na revolucionarno usmeritev ni vplivalo.[135]

Najgosteje so bila društva kmetskih fantov in deklet razvrščena v okolici Novega mesta in Dolenjskih Toplic, kjer je bilo kot prvo s tega območja ustanovljeno DKFID v Dolenjskih Toplicah že leta 1928. Naslednje leto so bila ta društva ustanovljena v Podhosti, nato v Družinski vasi pri Beli cerkvi, leta 1931 v Gotni vasi, Stopičah in Straži-Vavti vasi, leto pozneje v Beli cerkvi, leta 1933 v Šentjerneju, Birčni vasi in na Dvoru, leta 1934 v Gabrju, Podgradu in Rožnem dolu, leta 1953 v Gorenjem Polju, leta 1937 v Muhaberu ter neugotovljenega leta v Prečni in Uršnih selih, skupaj kar sedemnajst društev kmetskih fantov in deklet.

Za povezavo teh društev je bil 4. januarja 1931 osnovan pododbor ZKFID Novo mesto. Za predsedika je bil izvoljen Franc Šober iz Dolenjskih Toplic, za podpredsednika komunist Tone Mišič iz Zaloga, za namestnika Cvetko Zorko iz Družinske vasi, za tajnika Lado Klinc iz Gorenjega Polja, za njegovega namestnika Stane Faleskini iz Dolenje Straže, za blagajnika Vladimir Šurla iz Straže, za odbornike pa Slavko Mirtič, Vladimir Kovač, Josip Matko, Franc Mlinar, Franc Peršina in Franc Golob. Bil pa je izvoljen tudi znani komunist z Dvora Dušan Može. Ta sestava se v poznejših letih ni veliko spreminjala.

Tudi to okrožje KFID je 10. decembra 1938 priredilo prosvetno-organizacijski tečaj. Vrh tega je prirejalo prikrojevalne in gospodinjske tečaje, razstave sadja in grozdja, zdravstvena in druga predavanja ter dramske prireditve, DKFID pa so ustanavljala tudi orkestre

Čeprav je na sestanke pododbora ZKFID v Novem mestu velikokrat prihajal eden izmed vodilnih komunistov France Hočevar, ki je bil sprva tajnik in nato vršilec dolžnosti podpredsednika osrednjega odbora ZKFID v Ljubljani, so tudi v okrožnem komiteju komnistične stranke za Novo mesto skrbeli za močan idejni vpliv komunistov v teh društvih. Posebej za delo v DKFID je bil od novomeških komunistov določen Rudi Čubrilo iz Birčne vasi, od topliških pa še Angela in Tone Henigman. Omeniti velja še Franceta Kimovca-Zigo, ki se je ob delu v DKFID Podgrad in Gabrje izoblikoval v enega vodilnih komunistov.[136]

Pododbor ZKFID v Novem mestu si je zadal nalogo, prodirati ob Krki navzgor in od tam v notranjost Suhe krajine. Ze prej, in sicer leta 1928 je bilo ob njenem izviru ustanovljeno Društvo kmetskih fantov in deklet na Krki. Tu sta se pri širjenju napredne miselnosti odlikovala zlasti kmet Franc Poljanec in pisatelj Venceslav Winkler. Ob njuni pomoči se je na Krki oblikovalo močno in zanimivo jedro napredne kmečke mladine, ki je 24. maja 1942 dalo partizanom popolno četo borcev in narodnega heroja iz Tomšičeve brigade Ivana Hrovata-Zana.

Pod vplivom tega jedra je leta 1937 nastalo DKFID tudi v sosednjem Zagradcu, po ustnih pričevanjih pa tudi DKFID v Žužemberku in na Muljavi. V notranjost Suhe krajine se ta društva niso razširila. Očitno se niso imela kam nasloniti, saj tod po prvi svetovni vojni niso zabeležili nobenih revolucionarnih izbruhov. Že leta 1932 je nastalo DKFID tudi v Dragi pri Stični. Poskus, da bi se društva kmetskih fantov in deklet razširila še na Stično, Ivančno gorico in Višnjo goro, pa tudi ni uspel in je ostalo le pri pripravljalnem odboru, ki je bil izvoljen 5. maja 1937.[137]

Posebno močan vpliv so imeli komunisti v belokrajskih društvih kmetskih fantov in deklet, ki so nastala zvečine na njihovo pobudo in po njihovem prizadevanju. Izjema v tem smislu je bilo DKFID v Predgrađu, ki je bilo ustanovljeno že leta 1928, vendar pa so v njem vseskozi prevladovali somišljeniki komunistov. Kot prva so bila na pobudo komunistov ustanovljena društva kmetskih fantov in deklet leta 1933 na Mlakah in v trgu Gradac, leta 1934 v Gribljah, Adlešičih, Preloki, Obrhu pri Dragatušu in na Talčjem vrhu pri Črnomlju, leta 1935 pa še v Črnomlju*, Rosalnicah in na Božakovem.

Ta društva so razvila obsežno kulturno dejavnost. Tako je gradaško DKFID osnovalo pevski zbor, pripravljalo pa je tudi dramske predstave. Drugod so delo bogatili s folklornimi nastopi, največ ljudi pa so privabila tekmovanja koscev, grabljic in žanjic. Ob tem so se vrstila predavanja, ki so prinašala izobrazbo na marksističnih osnovah. Klerikalni oblastniki so

* V Črnomlju je bil 14. julija 1935 praznik društev kmetskih fantov in deklet z velikim sprevodom skozi mesto in množico udeležencev (glej Fotografske dokumente o boju Komunistične partije Slovenije 1/2, str. 119!).

hitro spoznali, da iz teh društev veje prevratniški duh. Banska uprava je osrednje vodstvo ZKFID v Ljubljani večkrat opozarjala, naj komuniste odstrani iz teh društev, decembra 1935 pa je društvi v Gradcu in Podzemlju* kratko malo razpustila, obdržal pa se je pevski zbor gradaškega društva, ki zasluži posebno pozornost.

Pevski zbor gradaškega DKFID je sprva strokovno vodil organist Avgust Škorjanc, a ga je pustil na cedilu, brž ko je spoznal, da imajo društvo v rokah komunisti.** Njegovo delo je najprej nadaljevala učiteljica iz osnovne šole v Podzemlju Rada Passek, za njo pa Uroš Kraigher iz Ljubljane. Zbor je nastopal širom po Beli krajini in navduševal ljudi s kmečko revolucionarno pesmijo. V tem zboru se je porodila tudi znana budnica društev kmetskih fantov in deklet »Kosec koso brusi«, ki so jo pozneje kot svojo in eno najbolj priljubljenih povzeli tudi slovenski partizani. Zložila sta jo komunista Jakob Butala in Tone Šobar. Po razpustu gradaškega društva kmetskih fantov in deklet so tamkajšnji komunisti pevsko skupnost preoblikovali v samostojen pevski zbor ter prenesli propagandno in politično-vzgojno dejavnost v njegove okvire.[138]

Društva kmetskih fantov in deklet, ki so bila v okolici Ljubljane, na Notranjskem in Dolenjskem še posebno številna, so opravila neprecenljivo vzgojno delo na podeželju. Dejanski vpliv teh društev na razvoj partizanstva je bil ogro-

* DKFID v Podzemlju ne navaja niti Štefan Kuhar v svoji razpravi »Kmetsko mladinsko gibanje in Milan Majcen« niti ga nisem našel v kartoteki registrature društev oziroma v registru društev po šolskih okoliših v Arhivu SR Slovenije. Povzemam ga po navedbi Alenke Nedog v Kronološkem pregledu dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1930—1941, Ljubljana 1971, str. 80, kjer je zapisano: »Decembra (1935) sta bili razpuščeni društvi kmetskih fantov in deklet v Podzemlju in Gradacu v Beli krajini, ker so ju vodili komunisti...« V že omenjenih arhivih sem našel le opazko: »DKFID Gradac in Mlaka, predlog za razpust.« Potemtakem morajo o tem, katero društvo kmetskih fantov in deklet poleg gradaškega je bilo razpuščeno, povedati zadnjo besedo preživeli iz Podzemlja oziroma z Mlak.

** Avgust Škorjanc je postal hud italijanski ovaduh, ki je v svojih ovadbah izkazoval silno navdušenost za fašistično Italijo. Izdajal je vsevprek do 26. junija 1942, ko ga je zadela partizanska roka pravice (Rudi Vogrič: Boj Belokranjcev, Ljubljana 1972, str. 92 in 114).

men in ga bo mogoče v vsej veličini oceniti šele po natančni zgodovinski obdelavi. Že na podlagi tega skopega pregleda lahko trdimo, da so ta društva južno od Dolomitov in Save dvakrat presegala številko DKFID na Gorenjskem, Štajerskem in v Prekmurju, saj jih je bilo kar 103, na tleh kasnejše Ljubljanske pokrajine pa 91.*

O posebno močnem vplivu DKFID na razvoj partizanstva lahko govorimo zlasti v podmokrških vaseh, v dolini Krke in Mirne ter v Beli krajini. Posebno svetla primera sta bila DKFID na Krki in na Vrhniki pri Ljubljani, ki sta dala popolni četi partizanov. Seveda so bile tudi izjeme, kjer sta cerkev in kasnejše belogardistično nasilje strla že ustvarjena napredna žarišča, npr. Zaplana, Kokave, Struge, vendar moremo tudi za taka okolja trditi, da so DKFID v njih odtegnila znaten del kmečke mladine belogardističnemu vplivu.

Za tako sklepanje prepričljivo govori primer iz Bele krajine. Semič z okoliškimi vasmi je imel zelo močno komunistično organizacijo, a nobenega DKFID, južni del Bele krajine pa je imel številčno sicer nekoliko šibkejšo organizacijo komunistične stranke, vendar kar devet DKFID. Primerjava teh dveh predelov je zelo zanimiva in pokaže, da je bil belokranjski belogardizem močneje zakoreninjen samo v Semiču in okolici, drugod po Beli krajini je šlo le za posamezne ali nenevarne belogardiste, medtem ko je bila mladina iz priklopskih vasi, kjer so delovala DKFID, prav v Tomšičevi brigadi zastopana množično, bela garda pa v teh vaseh ni našla pristašev.[139]

Kakor za delavska kulturna društva Svoboda in Vzajemnost je mogoče tudi za ZKFID reči, da so komunisti osvajali predvsem društvene podružnice, medtem ko so imeli osrednje vodstvo še dolgo v rokah pristaši Pucljeve Samostojne kmetijske stranke. Takšno stanje je celo prijalo komunistom, saj so imeli dobro kritje za svoje delovanje. Pa vendar v primerjavi s Svobodo in Vzajemnostjo nastaja precejšnja razlika, zakaj v osrednjem vodstvu ZKFID so bili komunisti

* Trditev opiram na podatek iz poročila Ivana Kronovška za leto 1939 (že omenjene razprave Štefana Kuharja, str. 139), kjer je rečeno, da je 26. novembra 1939 Zveza štela 151 DKFID, a »celotno kmetsko mladinsko gibanje šteje 20.000 pripadnikov«. Število društev je do aprilske vojne baje še naraslo, vendar točno število za zdaj ni znano, številke po spominu pa zbujajo vtis o pretiranosti.

mnogo številčneje zastopani. Leta 1935 v glavnem odboru zasledimo Franceta Hočevarja, najprej kot drugega in nato kot prvega tajnika, ki je bil na konferenci v Goričanah izvoljen v pokrajinski komite komunistične stranke Jugoslavije za Slovenijo, pa tudi delegata »njive« Rudija Čačinoviča. Leta 1936 so prišli iz »Njive« še Jože Kerenčič, Jože Jan, Line Žagar, Mira Tomšič in Vinko Kristan. Leto pozneje je bil za prvega tajnika ZKFID že drugič izvoljen dr. France Hočevar, za namestnika blagajnika pa komunist Milan Majcen. Leta 1938 sta delala v glavnem odboru še Ada Dequal in Ivan Ocvirk. Pri osvajanju ZKFID se je CK Komunistične stranke Slovenije najbolj naslanjal na Draga Košmrlja, ki sprva še ni bil član komunistične stranke, na Vinka Kristana in Miro Tomšič.[140]

Zaradi take sestave je bila Zveza kmetskih fantov in deklet tudi gonilna sila kmečko-delavskega gibanja. Najpomembnejši korak v tej smeri je glavni odbor ZKFID napravil 15. maja 1938 na konferenci v Celju, ko se je izrekel za združitev vseh narodnih sil in pozval vse slovenske organizacije k sodelovanju v narodnoobrambnem delu. Odzvale so se številne organizacije, kulturna društva, Ciril-Metodova družba, gasilci in sokoli; narodne odbore in svete za obrambno delo so začeli ustanavljati v vseh večjih krajih.[141]

Zveza kmetskih fantov in deklet je po okupaciji slovenskega ozemlja popolnoma prešla na stran komunistične stranke in SKOJ. Glavni odbor je leta 1941 izvedel anketo med članstvom, kdo je za takojšen oboroženi boj proti okupatorju, ob tem pa so bili vsi omahljivci takoj izključeni iz glavnega odbora in iz društev kmetskih fantov in deklet. Tako nastale razmere so omogočile, da je bila Zveza kmetskih fantov in deklet jeseni 1941 skupinsko sprejeta v SKOJ, kar pač najprepričljiveje govori o njeni marksistični idejni naravnanosti.[142]

Veliko članov društev kmetskih fantov in deklet z Blok, iz okolice Velikih Lašč, iz podmokrških vasi in z Barja je prišlo že v Proletarsko udarno četo, še več jih je iz teh predelov prišlo v sestavo 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, največ pa iz doline Krke in Mirne ob brigadni ustanovitvi julija 1942 in po novem letu 1943, ko so bili množično zastopani tudi člani DKFID iz prikolpskih vasi. Toda Tomšičeva brigada je dobila v svoje vrste

Dva vodilna aktivista Zveze kmetskih fantov in deklet — pisatelj Ferdo Godina (levo) in novinar Stane Skrabar-Braškar (desno) — sta bila v Tomšičevi brigadi soustvarjalca revije Tomšičev glas.

tudi dva vodilna aktivista ZKFID. To sta bila Stane Škrabar-Braškar, ki je dolgo opravljal posle prvega in drugega tajnika glavnega odbora, in pisatelj Ferdo Godina. V Tomšičevi sta se posebno izkazala s svojim kulturnim delovanjem.[143]

Prodor komunistov v kulturni vrh

Osnove za prodor komunistov v slovenski kulturni vrh so nastale že v letih 1920 in 1921, ko se je na ljubljanski univerzi izoblikovalo eno najmočnejših skojevskih jeder v državi. Po objavi zakona o zaščiti države je bilo delo Akademskega društva Vstajenje, ki je bilo v rokah SKOJ, močno okrnjeno. Iz pravil so namreč morali črtati določilo o povezanosti s komunistično stranko in SKOJ, da so si tako zagotovili možnosti za javno delovanje. Takšno stanje je trajalo do 12. avgusta 1924, ko je bilo Akademsko društvo Vstajenje razpuščeno.

Iz članov razpuščenega društva Vstajenje je še iste jeseni nastal Blok levih, končno pa je bil 11. decembra 1925 ustanovljen Klub študentov marksistov, ki je štel kakšnih 30 članov. S pomočjo Srečka Kosovela so se sestajali v romanskem seminarju, na stanovanju Dušana Kermavnerja in v bližnjem Delavskem domu. Poleg obeh omenjenih so klub vodili komunisti in skojevci Bratko in Ivan Kreft, Jože Hermanko, Ludvik Mrzel, Friderik Gerl, Jože Dolenc in Božo Popovič, ki so vsi delovali tudi zunaj univerze.[144]

Zasluga Društva študentov komunistov, Vstajenja in Kluba študentov marksisteov ter ljubljanske univerze sploh je bila predvsem ta, da je že pred letom 1930 močno naraslo komunistom privrženo razumništvo, bodisi da je šlo za prave člane komunistične stranke ali njene pristaše. Tu moramo poleg zgoraj omenjenih našteti še: Jožeta Pahorja, Angela Cerkvenika, Avgusta Černigoja, Antona Tanca-Čulkovskega, Mileta Klopčiča, Staneta Krašovca, Ferda Delaka, Antona Stebija, Iva Grahorja, Jožeta Potrča, Vlada Kozaka, Marijo in Vinka Prežlja, Staneta Meliharja, Franca Oniča, Vladimirja Premruja, Ivana Vuka, Pavla Golia, Toneta Seliškarja, Vena Pilona, Frana Albrehta in Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca, ki so vsi prodorno uspeli bodisi v znanosti, umetnosti ali politiki. Tako številno delavsko razumništvo je močno vplivalo na komuniste in skojevce ter vnašalo mednje dodatne prvine marksistične miselnosti, proletarskega prepričanja in razpoloženja, bilo pa je tudi kvas za še močnejši porast delavskega razumništva v prihodnje.[145]

Večina teh mladih razumnikov je še za študentskih let razvila močno amatersko dejavnost, ki je dosegla najvišjo raven zlasti v Delavskem odru. Ta je do 30. aprila 1920 deloval v Delavskem domu na Marxovem trgu, nato se je preimenoval v Novi teater in do začetka tridesetih let domoval v viškem Rdečem konzumu, končno pa se je preselil v središče sindikalnega gibanja, v takratno Šelemburgovo 6 v Ljubljani in je deloval kot dramski odsek Svobod. Po letu 1931 se je Delavski oder uveljavil predvsem s prosvetnimi večeri, s Cankarjevim »Hlapcem Jernejem« pa je 23. maja 1932 nastopil celo na deskah ljubljanskega opernega gledališča, kar ga je spravilo v sam kulturni vrh.

Skupno so naštudirali kar 22 dramskih del. Novost pri postavitvah so bili množični prizori, pri katerih je sodelovalo

tudi po sto statistov. Za režiserje so se uveljavili Jakob Vehovec, Stanko Bitežnik, Bratko Kreft, Fran Petre, Ferdo in Katja Delak, Jožko Kranjc in Bruno Leban. Vrh tega je Delavski oder izoblikoval nekaj vrhunskih slovenskih igralcev in zbudil veliko zanimanje gledališke kritike. Kot igralca sta nastopala tudi Jože Šeško in Edvard Kardelj.[146]

Enako uspešno so se mladi levičarski razumniki uveljavljali kot publicisti. Prvi njihov nastop, ki je zbudil veliko zanimanje slovenske kulturne javnosti, se je začel že leta 1925 z osnovanjem založniške zadruge Delavsko-kmetske matice. Ta je med drugim začela izdajati tudi teoretično revijo »Zapiski Delavsko-kmetske matice«. Kot njeni uredniki so bili zapisani Ivan Regent, Anton Štebi, Ivan Vuk in Dušan Kermavner, izpovedovala pa je revolucionarna stališča v slovenskem prostoru in zbujala pozornost do usode slovenskega naroda. Zal so izšle le štiri številke, od katerih je bila tretja prepovedana in zasežena, po četrti pa je oblast revijo nasploh prepovedala. Izšel je samo še »Zbornik Delavsko-kmetske matice«, aprila 1926 pa je bil prepovedan tudi »Delavsko-kmetski list«.[147]

Nov prodor v slovensko kulturo se je začel šele v decembru 1932 z izidom dovoljene marksistične književne in politične revije »Književnost«, ki je izhajala do decembra 1935. Urejala sta jo Bratko Kreft in Milan Vičič, sodelovali pa so v njej tudi Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Stane Krašovec, Dušan Kermavner in Boris Ziherl. Poslanstvo, ki ga je opravila ta revija, je bilo daljnosežnega pomena za nadaljnji prodor komunistov v kulturne kroge.

V tej zvezi je treba omeniti še dve periodični publikaciji: tednik »Slovenija«, ki je s prvo številko izšel že 22. julija 1932, zavzemal pa se je za duhovno svobodo in za slovensko zavest, ki mora biti tudi osnova jugoslovanski zavesti, in neodvisno revijo »Sodobnost«, ki so jo ustanovili levo usmerjeni nekdanji sodelavci Ljubljanskega zvona. Prvič je izšla v februarju 1933 in je izhajala do leta 1941, urejal pa jo je prof. Ferdo Kozak. »Sodobnost« je sprva pobijala jugoslovansko celostno in meščansko miselnost, oživljala pa slovensko, nato pa se je obrnila popolnoma na levo in so vanjo pisali tudi komunisti.[148]

Komunisti so leta 1932 osnovali še dovoljeno zadrugo Ekonomska enota in založbo Nova knjiga — ENKA, ki je

začela izdajati prevode temeljnih del marksističnih klasikov, v tako imenovani mali biblioteki pa tudi v tem smislu naravnana izvirna domača dela. Do leta 1935 je izšlo osem prevodov in prav toliko izvirnih del*, kar je zelo obogatilo dotlej skromno marksistično književnost in jo naredilo dostopno tudi širšemu krgu delovnih ljudi.[149]

Poleg takšnega in drugačnega neposrednega kulturnega udejstvovanja komunistov in skojevcev so bili za njihov prodor v slovenski kulturni vrh odločilni zlasti še množični revolucionarni nastopi za ureditev kulturnih razmer in posebej razmer na ljubljanski univerzi, pa tudi njihovo delovanje v naprednih študentskih društvih.

Prvi večji val študentskih nemirov se je začel jeseni 1927, ko je vlada nameravala ukiniti medicinsko in tehniško fakulteto v Ljubljani. Protestna zborovanja na univerzi z obhodom po ljubljanskih ulicah so bila 23., 24. in 27. novembra 1927. Ob tem so se študentje zavzemali za akademsko svobodo. Zaradi napada policije na demonstrante v Beogradu so ljubljanski študentje 31. marca 1928 protestirali, 12. novembra istega istega leta pa so se celo spopadli s policijo.

Znova so se študentski nemiri razplamteli na začetku tridesetih let. Proti diktaturi in volivnem sistemu so štu-

* Izšli so naslednji prevodi: Fridericha Engelsa »Gospoda Eugena Diihringa znanstveni prevrat« 1033 (poslovenila Milena Mohorič), »Izvor rodbine, privatne lastnine in države« 1935 (prevedel Tone Tomšič) in »Nemška kmečka vojna« 1936 (prevedel Fran Petre), Karla Marxa »Kapital« 1933 (po J. Borchardtovi izdaji poslovenil Oskar Drenik) in »Osemnajsti Brumaire Louisa Napoleona« 1934 (prevedel Jože Košar), Friedricha Engelsa in Georgija V. Plehanova »Uvod v dialektični materializem« 1933, Georgija V. Plehanova »Osnovni problemi marksizma« 1934 (poslovenil B. Ločan) in Francisa J. Horrabina »Temelji gospodarske geografije« 1935 (prevedel Jože Šeško). Izvirna dela so napisali: Lovro Kuhar-Prežihov Voranc »Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda« 1933, Edvard Kardelj »Fašizem«, Stane Kraševec »Dinamit na Daljnem vzhodu«, »Povojno svetovno gospodarstvo« in »Stanovska država brez maske« 1934 ter »Kako je s cerkvijo« in »Vprašanje srednjih slojev« 1935, pa še Martin Mencelj »Trbovlje — socialni prerez« 1936. V okviru male biblioteke je izšla tudi drama Toneta Čufarja »Polom« 1934. Vrh tega je inž. Anton Štebi izdal v samozaložbi knjigo »Brezposelnost in gospodarska kriza« 1933, Edvard Kardelj pri Mladinski matici »Popotovanje skozi čas« in Bogo Teply pri Cankarjevi založbi »Naš svetovni nazor« 1934 (po Jožetu Mundi, Bibliografija 1969, od 47 do 71).

dentje demonstrirali pred univerzo in po Ljubljani 3., 5. in 15. novembra 1931. Do hudo neprijetnega pripetljaja za oblast je prišlo 27. januarja 1932 na svetosavski proslavi, ko so študentje metali med ljudi komunistične letake, vdrli na univerzitetni balkon, izosebili črno in slovensko zastavo ter govorili množici na sedanjem Trgu osvoboditve. Zaradi tega so policisti vrgli v ječo 50 študentov in jih denarno kaznovali, univerzo pa so za nekaj časa zaprli. Toda že 4, maja istega leta je na ljubljanski univerzi izbruhnila tridnevna stavka zoper šovinistične popadke iz Beograda,* 28. novembra 1932 pa so bile na ljubljanski univerzi demonstracije zaradi nezakonitega ravnanja s političnimi jetniki v Sremski Mitroviči. Velike demonstracije na ljubljanski univerzi zaradi nameravane ukinitve medicinske in tehniške fakultete v Ljubljani so bile tudi 14. januarja 1933. Študentje so iz tega razloga 25. januarja začeli stavkati tako, da se ni nihče vpisal v letni semester.[150]

Ti dogodki so bili predvsem nasledek dejstva, da je bila v začetku leta 1931 po prizadevanju Borisa Kidriča obnovljena organizacija študentov komunistov na ljubljanski univerzi. Med študenti, ki jih je Kidrič sprejel v komunistično stranko, so bili: Fedor Kovačič, Vili Povoden, Danilo Jejčič, Vilibald Konte, Lidija Sentjurc, Ivanka Maučevič, Marcel Zorga (mlajši), Milko Goršič, Boris Vojnilovič, Drago Hartner, Adolf Morel, Tone Tomšič, Boris Ziherl, Samo Dostal in Blanka Löw. Ti so pomagali pri vzpostavljanju zvez in obnavljanju komunističnih organizacij v industrijskih središčih ter po vsej Sloveniji, obenem pa so gradili stranko tudi na univerzi. Do leta 1932 so nastale: prva skupina komunistov na tehniški fakulteti, druga na medicinski, tretja pa na pravni in filozofski skupaj. Leta 1932 je bil izvoljen univerzitetni biro študentov. Sekretar

* Savez jugoslo venskih studenata tehnike iz Beograda je v pismu Akademskemu društvu jugoslovanskih tehnikov v Ljubljani zahteval, da morajo biti vsi dopisi, naslovljeni na to zvezo v Beogradu, napisani v srbohrvatskem jeziku (Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz: Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1930—1941, str. 24, in Ana Benedetič: Univerza v Ljubljani in 40 let Komunistične partije Slovenije — popravljeni scenarij za razstavo, Ljubljana 1977, str. 25).

Fedor Kovačič-Jože (levo) je bil v Tomšičevi brigadi šef agitpropa, Evgenij Ravnihar-Gregor (desno) pa komandant 4. bataljona od 17. maja do 25. junija 1943.

je postal Fedor Kovačič*, člani pa so bili Zoran Vitorovič, Stane Ozvald in Blanka Löw. Novembra 1932 je ta biro začel izdajati ilegalno glasilo revolucionarnih študentov Rdeči signali, pri katerem je sodeloval tudi Boris Kidrič, tiskali pa so ga najprej na stanovanju pri Kovačičevih, nato pa pri Pavlu Zibelniku v Zapužah do maja 1934.[151]

Takratno delovanje komunistov na ljubljanski univerzi je lep primer, kako se je treba boriti za množice in za kulturno veljavo. Študentje komunisti in levičarji so posvečali svoje sile ustvarjanju najširše enotne fronte za študentske in splošne družbene koristi. Posebnost te fronte so bili akcijski odbori. Ena takih front je bila Akademska akcija za univerzitetno knjižnico, ki so jo 11. novembra 1933 sprožili in nato vodili levičarji, 15. decembra 1934 pa

* Fedor Kovačič-Jože je bil v decembru 1942 in v januarju 1943 sekretar brigadnega biroja KPS v 1. SPUB Toneta Tomšiča, sicer pa vodja agitpropa Tomšičeve brigade vse do 25. februarja 1944, ko je bil hudo bolan zajet blizu Razstok pri Ljubnem ob Savinji (Fedor Kovačič, ustni vir, in poročila v zgodovinskem arhivu CK ZKS).

so jo združili z akcijo za zgraditev nove ljubljanske bolnišnice v enotno Akcijo za izpopolnitev ljubljanske univerze. Zaradi konkretnosti in pomembnosti je močno pritegnila študente in slovensko javnost.

K temu je veliko pripomogel informativno-strokovni list ljubljanskih študentov »Akademski glas«, ki je začel izhajati 25. septembra 1933 in je postal po letu 1934 marksistično naravnan list. Urejali so ga Evgenij Ravnihar,* Ivo Pirkovič, Jože Cencič, Fran Petrè, Anton Stupica, Saša Sedlar, Vladimir Pavšič in Viljem Androjna. Oblast ga je 2. marca 1936 prepovedala. Njegovo delo je nadaljeval list »1551«, ki je izhajal od 25. sepetmbra 1936 do 17. junija 1938, urejali pa so ga Lev Modic, Boris Fakin, Jože Šeligo, Uroš Kraigher, Vlado Vodopivec ter Milan in Drago Šega. Omeniti je še ilegalni list Slovenski študent, ki je izšel samo dvakrat —• maja in junija 1937. Urejal ga je Vlado Krivic, na ciklostil razmnoževal Vlasto Kopač, materice tipkala Sonja Kukovec.[152]

Akademska akcija za univerzitetno knjižnico je popopolnoma uspela. To je zelo dvignilo veljavo komunistov in povečalo krog levičarjev, ki so jim sledili. Isto velja za akcijo Dom visokošolk, ki je bila zasnovana na socialnih in splošnih koristih študentov.

Te akcije, ki so bile pravzaprav nadaljevanje revolucionarnega gibanja na univerzi iz leta 1932, so bile pomembne zaradi tega, ker je ljubljanska univerza silno pomnožila slovensko razumništvo, ki je bilo zapostavljeno in je tako postalo naravni zaveznik delavskega razreda. Po drugi strani se je iz revolucionarnega gibanja na univerzi porodila nova narodnostna in narodnoobrambna usmeritev Komunistične stranke Slovenije, kar pomeni, da je s svojim programom zajela kulturne in vse prvinske težnje slovenskega naroda. Tako je postala vodilna politična sila v slovenskem kulturnem prostoru.

* Evgenij Ravnihar-Gregor, član Komunistične stranke Slovenije od 1937, je bil v Tomšičevi brigadi komandant 4. bataljona (drugega) od njegove ustanovitve 17. maja 1943 na Češnjicah pri Trebelnem pa do 25. junija 1943 — do zmage pri Rajhenauu. Pred prihodom v Tomšičevo brigado je bil komandant Notranjskega odreda (Franci Strle »Notranjski odred in Tomšičeva brigada«, TV-15 št. 32 z dne 5. avgusta 1971 — zadnje nadaljevanje, in vprašalne pole za člane KPS v zgodovinskem arhivu CK ZKS).

Iz kulturnega delovanja komunistov in njihovega prodora v slovenski kulturni vrh so izvirale predvsem velike posredne koristi tako za vpliv komunistične stranke na podeželske množice kot tudi za vpliv na napredne meščanske kroge, ki so videli svojo prihodnost v revolucionarnih spremembah slovenske družbe. Neposrednega priliva kulturnih delavcev v Tomšičevo brigado in druge prve partizanske enote na Notranjskem in Dolenjskem ni bilo posebno mnogo, toda izredno pomembno je bilo, da so osnove za veličasten delež kulturnih delavcev v Osvobodilni fronti nastale že leta 1932. V poznejših letih so samo še zorele in dobivale vse širši obseg, tako da po razkosanju Češkoslovaške in z napadom fašističnih držav na Poljsko in Grčijo ni bilo nobene ovire več za nastanek enotne protifašistične fronte, ki je dobila prvi vidnejši izräz v Društvu prijateljev Sovjetske zveze. V njem je bila že zastopana takorekoč vsa slovenska kulturna elita ...

Stanje pred konferenco v Goričanah

Vdori, ki so sledili izdaji 13. marca 1930 zajetega kurirja CK KS J Mladena Antiča, so obglavili komunistično stranko. Po tistem je policija zaprla člane pokrajinskega komiteja: inž. Dragotina Gustinčiča, Jožeta Senico, Ivana Zvera, Antona Šušteršiča* in Lazarja Nešiča. Okrnjena CK KSJ in PK KSJ za Slovenijo sta se morala iz Ljubljane najprej umakniti v Lokovico pri Velenju, od tam pa konec aprila 1930 čez mejo na Dunaj. Zbežati so morali: Viktor Kolesa, organizacijski sekretar CK KSJ, Franc Plankl, pomočnik tehničnega sekretarja CK KSJ, France Klopčič, sekretar PK KSJ za Slovenijo, in člani tega komiteja: Lovro Kuhar-Prežihov Voranc, Albert Hlebec, Ignac Teršek in Franc Wankmüller, po prihodu iz zapora leta 1931 pa še inž. Dragotin Gustinčič. Policija je 19. maja 1930 izsledila in zaprla tudi dr. Jožeta Potrča, sekretarja nadomestnega

* Člana PK KSJ za Slovenijo Anton Šušteršič in Ivan Zver sta v zaporu naredila samomor. Posebno obtežujočo smrt proti policijskemu nasilju in prevaram si je izbral Ivan Zver, ki se je 29. avgusta 1930 zažgal kakor borci v Vietnamu (France Klopčič, že omenjeni prepis magnetofonskega zapisa, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, kronološki pregled 1930—1941, str. 5).

pokrajinskega komiteja KSJ za Slovenijo. Navzdol je vdor prizadel organizacije v Velenju,, Ravnah na Koroškem, Ptuju in Ljubljani, kjer so bile uničene predvsem celice v Mostah in v barjanskih predmestjih, pretrgane pa so bile tudi vse zveze.[153]

Obnova komunistične stranke na Slovenskem, ki jo je začel Boris Kidrič, ki se je 7. septembra 1930 vrnil iz zapora, je potemtakem obsegala predvsem: ustanovitev začasnega pokrajinskega partijskega vodstva, obnovitev zvez z organizacijami v ljubljanskih predmestjih in na podeželju, ki so v zaloškem, dobrunjskem i ježiškem okolišu ter na Notranjskem, Kočevskem in na Dolenjskem ostale povsem neokrnjene, obnovitev celic na univerzi, železnici in v nekaterih ljubljanskih tovarnah pa tudi zgraditev novega propagandnega aparata. Ni pa šlo le za obnovo, ampak tudi za graditev stranke na novih osnovah, da bi bila prek dela komunistov v dovoljenih društvih čvrstejše povezana z množicami in tako pred policijskim nasilstvom bolj zavarovana in manj ranljiva, predvsem pa vsestransko uspešna in vplivna.

V začetku leta 1931 je bila obnovljena komunistična organizacija na univerzi, hkrati pa je začelo nastajati začasno pokrajinsko vodstvo. Vanj so poleg Kidriča postopoma prišli: Danilo Jejčič, Martin Mencej, Janez Perenič, Drago Hartner, Jože Dolenc in Boris Ziherl. To vodstvo je nato obnovilo zveze s komunisti v nekaterih ljubljanskih tovarnah in ustanovilo nove celice, s pomočjo komunistov študentov pa vzpostavilo zveze v industrijskih središčih in na podeželju. Jeseni 1931 je Boris Ziherl osnoval — kot že omenjeno — ilegalno ciklostilno tehniko pri Urški Zatlerjevi v Savljah. Ta je natisnila več letakov, februarja 1932 pa je izšel ilegalni »Rdeči prapor«, glasilo KSJ za Slovenijo, ki ga je urejal Boris Kidrič. Izhajal je do leta 1934.

Z začetkom leta 1932 je komunistična stranka v Sloveniji že prešla od obnavljanja in propagandnih akcij k širšemu političnemu delovanju. Takšno stanje je našel Edvard Kardelj, ko se je 17. februarja 1932 vrnil z dveletne »robije« in ki se je takoj vključil v začasno pokrajinsko vodstvo.[154] Širše politično delovanje je neposredno usmerjal Boris Kidrič, ki je komuniste posamično poučeval, kako je treba delati. Tedaj so si ustvarili prva oporišča tudi že

v sindikatih, primere za to, kako so delali, pa imamo v Zvezi delavskih žena in deklet pa v planinskih in raznih drugih društvih.

Dotlej socialdemokratski Zvezi delavskih žena in deklet se je posvetila Zdenka Armičeva, ki je delala tudi v Pokrajinskem odboru Rdeče pomoči. Sredi leta 1932 se je povezala s Poldko Kos, Štefko Zbašnik in Mileno Mohorič, ki so bile somišljenice komunistične stranke, in se tudi sama včlanila v to zvezo. Sadovi tega dela so se pokazali še isto leto na Jesenicah, naslednje leto pa tudi v Zasavskih revirjih. Zveza delavskih žena in deklet se je povezala s pomembnejšimi meščanskimi ženskimi organizacijami, komunistke pa so prizadevno delovale tudi v Društvu akademsko izobraženih žensk, v Društvu gospodinjskih pomočnic in Zvezi gospodinj. Tako je Zveza delavskih žena in deklet postala pobudnica množičnih zborovanj za legalizacijo splava po socialni indikaciji, proti zmanjševanju števila žensk v javnih službah, proti zapostavljanju žensk na delovnem mestu, proti sklepu, da se dekleta ne morejo vpisati v prvi letnik učiteljišča, proti podražitvam in podobno. Čeprav je v Ljubljani oblast preprečevala osnovanje podružnice Zveze delavskih žena in deklet, samo zvezo pa že novembra 1935 razpustila, so si komunistke v teh akcijah pridobile veliko privrženk in vzgojile veliko sposobnih aktivistk.[155]

V planinskih društvih so si komunisti že zelo zgodaj ustvarili oporišča. Tako je znani novomeški komunist France Pintar vodil Planinski klub Skala v Ljubljani. Z njim je hodil na izlete tudi na Gorjance, pri čemer ga je skušala onemogočiti zlasti stopiška duhovščina. Zal pa je bil France Pintar preveč znan policiji.[156]

Ježenski komunisti, ki jih je Kidrič tudi osebno usmerjal in poučeval, so se uspešno uveljavili v domačem prosvetnem in sadjarskem društvu, krožek Slovenskega planinskega društva na Ježici pa so tako ali tako imeli v svojih rokah. Sedež krožka je bil pri Zatlerjevih v Savljah, njegov predsednik pa je bil Nace Pečar. Delovali so tudi v Sokolu na Ježici, saj je bil komunist Andrej Kumar njegov redni član. O tem priča prijava klerikalnega župana Franca Severja notranjemu ministrstvu, ki natančno opisuje komunistične akcije in njihove izlete z mla-

dino v planine. Nedvomno je zaradi tega banska oblast 12. februarja 1937 razpustila Delavsko turistično društvo »Prijatelj prirode«, ki je imelo podružnice v Ljubljani, Mariboru, Celju, Kranju in Trbovljah, veliko članov pa tudi na Ježici.[157]

Boris Kidrič je usmerjal tudi obnovo komunistične organizacije na železnici. Zanimivo pri tem je, da je Toneta Sušteršiča-Tineta Železnika napotil celo na delo v tako imenovani žolti sindikat. Najprej je ob pomoči Dušana Kermavnerja in Borisa Kidriča nastala komunistična celica v signalni delavnici. Sprva je bil njen član tudi Lovro Mejač iz Borovnice, sekretar pa Tone Šušteršič. Drugi člani te celice so bili še Anton Zalar, Lojze Zargi in Tine Kmetič-Tinček, ki je povezoval še štiri ali pet skojevcev in ki je potem osnoval komunistično celico v mostovni delavnici. Neodvisno od teh je nastala celica v kotlovnici, ki jo je vodil Tine Rožanc, v njej pa sta bila še Karel Černič in Dominik Čarman. Celico so imeli tudi v Železničarski zadrugi. Vodil jo je poznejši tomšičevec Martin Kokalj, članica pa je bila tudi njegova žena Marica.[158]

Pod vplivom komunistov železničarjev je nastala komunistična celica v tovarni EKA za Bežigradom (v Topniški ulici). Njen sekretar je bil Tone Čarman, člani pa Franc Bertoncelj, Franc Mrzlikar in Anton Zupan. S pokrajinskim vodstvom stranke so bili povezani prek Toneta Šušteršiča-Tineta Železnika. Med drugim so zasnovali tudi enajstdnevno stavko, ki se je začela 16. aprila 1936. Samostojne komunistične celice so delovale še v šišenski mizarski delavnici, kjer je bil sekretar Jože Sluga, v tovarni Eifler, kjer je deloval črnuški komunist Cene Stupar, v Avtomontaži, kjer so komunisti imeli tolikšno moč, da so omogočili zaposlitev Pavlu Zibelniku- Paju,* med šentviškimi mizarji in celica v pivovarni Union. Na Viču je vseskozi obstajala in delovala celica v Tobačni tovarni, ki jo je vodil Franc Černe-Klemen, prav tako celica v Zadrugi mizarjev na Viču, ki jo je vodil Maks Pečar. Kdaj so nastale celice v raznih opekarnah, ni znano.[159]

* Pavle Zibelnik se je tedaj vrnil z robije. Bil je znan in od režima silno očrnjen komunist. Oblasti so nasploh zelo skrbele za to, da taki ljudje ne bi dobili dela (inž. Dušan Bravničar, pripombe z dne 14. januarja 1980).

Komunistično organizacijo iz tega časa na Kočevskem **smo** že opisali. Komunistično stranko v obliki zaupnikov in trojk je imela tudi Notranjska. Osrednje vodstvo v Ljubljani je leta 1932 zabeležilo na Notranjskem 180 kmetov, ki **so** bili razočarani nad politiko meščanskih strank in ki so iskali rešitev iz slabših razmer pri komunistih. Za razliko od že opisanih komunističnih organizacij na univerzi, v Zalogu, Polju, Dobrunjah, na Ježici in drugod po Ljubljani pa je bila organizacija na Notranjskem preveč ozka in vase zaprta.

Zaupnik osrednjega strankinega vodstva za Notranjsko je bil leta 1932 Ignac Voljč-Fric z Vrhnike pri Ljubljani. Razpredel je omrežje majhnih komunističnih celic po vsej Notranjski. Te celice pa so bile še šibke, in si niso mogle pridobiti zaslombe med množicami, vrh tega pa je njihovo idejno utrditev in nadaljnjo številčno rast že 11. junija 1933 prekinil velik policijski vdor, ki se je začel v Logatcu in je potegnil za rešetke več kot 25 notranjskih komunistov, od vodilnih iz Ljubljane pa Borisa Ziherla in Friderika Gerla.

Zaradi neizkušenosti so se nekateri pred policijo slabo držali. Najhujša posledica tega je bila ta, da so pri vodstvu v Ljubljani izzvali nezaupanje do vseh, tako da si komunistična stranka na Notranjskem po tem vdoru ni opomogla vse do leta 1941. Sicer pa je ta vdor pokazal, da so si notranjski komunisti v začetku tridesetih let ustvarili oporišča v vseh važnejših krajih. Najmočnejše je bilo na Vrhniki pri Ljubljani. Od tam so šli v zapor Ignac Voljč-Fric, Anton Matijaš, Josip Laznik, Ignac Kunstelj in Albin Pergar, doma iz Idrije, ter Vrhničan Anton Hoj an, bivajoč v Ljubljani. Iz Logatca so doživeli enako usodo Anton Poženel, Josip Zupančič, Matija Novak, Andrej Benčič, doma iz Trsta, Kristijan Poljšak, doma iz Kranja, Matej Pečnik, doma iz Horjula, in Ludvik Pezdir, doma iz Notranjih goric, policija pa je začela nadzorovati še Franca Jerino iz Logatca in Ludvika Kristana z Dobračev.[160]

V Borovnici je izdaja zajela samo Josipa Petriča, domnevne celice na Pokojišču, kjer je bilo več sestankov, pa policiji ni uspelo odkriti. Precej je vdor prizadel Cerknico, kjer so padli v ječo Ludvik Lovko, Franc Mele ter Marica in Jakob Krajc, oba doma iz Dobca, in Ivan Suhadolnik s Kožljeka. Na Planini je policija spravila pod nadzor Franca

Molka, na Uncu Franca Juvančiča, na Rakeku delavca Franca Šemrova, strojnika Jožeta Krajca in študenta Stanka Janeža, medtem ko sta morala Franc Gabrenja z Rakeka in še neki komunist iz Dolenje vasi zbežati čez mejo. Sled o komunističnih celicah je vodila še v Grahovo, kjer je policija nadzorovala Andreja Krašovca-Tešovega. Iz Loške doline sta bila zaprta in obsojena samo Janez Truden iz Kozarišč in Franc Sterle-Nino iz Loža. Po spominih slednjega je v Ložu tedaj delovalo več komunističnih trojk, ki so jih poleg njega vodili še Andrej Švigelj, Franc Jernejčič in Ivan Bravec-Zan, vendar pa vdor teh in drugih komunistov ni zajel.[161]

Po zaslugi sicer skopega, a ohranjenega poročila, ki je bilo napisano za konferenco v Goričanah, imamo dokaj natančen pregled o celicah komunistične stranke, ki so spadale pod okrožni komite v Novem mestu. Teh je do leta 1934 nastalo sedem. Okrožni komite je imel neposredne stike s petimi, posredne pa z dvema. V njih je prevladoval vaški proletariat, četrtina od skupnega števila članov pa je bilo malih kmetov. Delavcev in razumnikov ni bilo, vsaka celica pa je štela štiri do pet članov.[162]

Najmočnejša celica je bila v Kandiji, kjer je deloval Tone Pirnar. Od tod poznamo Bojana Pavlina, Franca Finka, Alojza Reštona, Franca Vovka, Antona Valantiča, potem pa še Miha Sajovca iz Žabje vasi, Rudija Čubrila iz Birčne vasi in Franca Prijatelja iz Črmošnjic pri Novem mestu.

V Šentjerneju je povezava tekla prek Franca Jereleta. Tu sta bila skojevca od leta 1930 Rudi in Jože Pirkovič, v policijskih zapisih pa so kot komunisti omenjeni še mesarski pomočnik Alojz Cvelbar in dr. Dušan Reja, iz vasi Zapuže pa Franc Prhne.

V Kostanjevici na Krki je deloval Martin Bajc-Grega, ki ga je bil pridobil že Jože Gorjup, v Beli cerkvi pa Franc Turk, ki je skrbel za povezavo z Zagrebom, potem pa še njegov sin Josip Turk in izgnanec iz Opatije Josip Gregorič. Po propadu Strojnih livarn v Ljubljani je prišel v Kronovo brezposelni livar Lojze Simonič, zelo prizadeven komunist. Na Trški gori je deloval komunist Franc Zidanek, po domače Židan, ki je bil viničar in zidar, v Spodnjem Grčevju Alojz Gregorčič-Markec, po poklicu čevljar, v Kotih pa kmet Alojz Blažič. Na založki opekarni sta delo-

vala brata Johan in Franc Nadu, na žagi v Straži strojnik Franc Glavan,* na žagi v Soteski strojnik Lojze Černe, v Loški vasi kovač Mihael Štrumbelj, na Dvoru pa gostilničar Dušan Može. Posebno močno komunistično jedro je nastalo v Dolenjskih Toplicah, kjer so deovali Ruda Zupanc in njegova žena Marija, Maks, Pavle, Tone, Danica in Angela Henigman ter kolar Janez Fabjan, policijski viri pa omenjajo še Gašperja Pelka, Jožeta Peršina in Jožefa Drašlerja.[163]

Za večino dolenjskih komunistov vemo le iz policijskih virov. Tako je policija v Cerkljah ob Krki nadzorovala delavca Jožefa Pečnika, čevljarja Martina Kaplana iz Češnjice in uradnika Franca Peterkoviča iz Tesliča v Bosni, v Kostanjevici na Krki pa mesarskega pomočnika Franca Kavčiča, mizarja Rudolfa Marolta, ključavničarja Franca Kodriča iz Radelj ter Antona Sekulo.[164]

O komunistični organizaciji v Mirenski dolini sklepamo lahko le po policijskih razvidnih polah o komunistih. Tako je bil v Globodolu pri Mirni peči pod nadzorstvom Anton Žužek, v Dobrniču Alfonz Kopriva, v Veliki Loki Vladimir Slajpah-Spacov, v Starem trgu pri Trebnjem Ignac Jerič-Hucev, v Mirni na Dolenjskem Anton Kastelic, v Šentrupertu Franc Dickermann, potem pa še Albin Strah in Josip Tomič s Predloga. V Šentjanžu so doživljali enako usodo rudarji in rudarski strojniki Mihael Keše, Alojzij Udovič, Miloš Fabjan in Franc Kozar iz Trebnjega, potem Franc Slabšak in Štefan Zušek iz Tržišča ter Fanc Zore iz Gabrovke, v Škocjanu Janez Perenič in Josip Povšič z Dobrove, v Ljubljani pa Josip Lukek s Trebanjskega vrha, Rudolf Srimšek iz Mokronoga in Franc Mikec iz Šentruperta. Enako se je v Celju godilo Kazimirju Koželju iz Mirne.[165]

Iz notranjosti Suhe krajine je policija kot komuniste nadzorovala Josipa Vidmarja iz Žvirč, iz Žužemberka pa Viljema in Frana Glaviča. Poleg tega so ji bili trn v peti Ivan Hrovat iz Zagradca, Jože Bajt iz Fužin** ter Feliks Lukančič in Jožef Blatnik, ki so leta 1932 in 1938 širili proti-

* Strojnik Franc Glavan je bil brat Ludvika Glavana, borca 1. bataljona Tomšičeve brigade, nazadnje komandirja čete, ki je padel (pojasnilo Zvonko Faleskini, Ljubljana, Cesta v Mestni log 38).

** Nečak Jožeta Bajta iz Fužin, Franc Bajt se je bojeval v 1. slovenskem proletarskem udarnem bataljonu Toneta Tom-

režimske letake. Hkrati s komunistom Mihaelom Štrumbljem, kovačem iz Loške vasi pri Soteski, pa je policija preganjala Jožeta in Alojza Smrketa, Alojza Vrceta, Jožeta Mavra in Franca Zajca. V Žužemberku je bil član komunistične stranke posestnik Franc Lavrič, vendar šele od leta 1936.[166]

Ostane nam še grosupeljski okoliš. V Višnji gori je policija kot komuniste nadzorovala čevljarskega pomočnika Alojza Pajka-Klafutovega in delavca Antona Črnologarja iz Zgornjih Hoč, v Šmarju-Sap pa delavca Franca Puša in Antona Velkavrha ter mitniškega preglednika Alojza Mesojednika.[167]

Velika gospodarska kriza je odprla pot komunistični propagandi na podeželje, zato se je okrožni komite v Novem mestu odločil za izdajanje lastnega glasila. Ker do pisalnega stroja, s katerim bi tipkali matrice, niso mogli priti, je Vinko Preželj priskrbel šapirografsko kožo. Iz ene na roko napisane predloge je bilo mogoče razmnožiti do 50 kopij. Tako so začeli sredi leta 1932 tiskati časopis Boljševik. Prve številke so delali v 50 izvodih po raznih skrivališčih v Novem mestu, eno številko v razvalinah gradu Luknja, eno na domu Francija Laknerja, zadnjo pa na Gorjancih. Skupaj je do 1934 izšlo šest številk, zadnje po sto izvodov, ker so zalagali tudi Belo krajino.[168]

Za obnovo komunistične stranke v Beli krajini sta bili odločilni močni komunistični jedri na gimnaziji v Novem mestu in na univerzi v Zagrebu. Kot dijak novomeške gimnazije je bil že leta 1923 sprejet v SKOJ Lojze Mihelčič iz Vapče vasi pri Semiču. Ta se je nadalje prekalil na ljubljanski univerzi, kjer je 18. februarja 1930 padel v zapor skupaj z Edvardom Kardeljem, nato pa bil z njim vred obsojen na dve leti ječe. V Zagrebu sta se izoblikovala v odločna in sposobna komunista Jože Berkopec iz Kloštra in Janez Marentič z Božakovega. Vsi trije so vztrajno delovali v domačem okolju, dr. Lojze Mihelčič pa je belokranjske ko-

šića in v brigadi z enakim imenom, sam Jože Bajt pa je svojo pripadnost komunistični misli plačal s smrtjo v Dachauu. Pripomniti je še, da je v Zagradcu deloval komunist Jože Jakoš, znan pod partizanskim imenom Školski, ki je bil politični komisar Zidanškove in Šercerjeve brigade (pojasnilo Franc Bajt z dne 4. julija 1980).

muniste povezal z okrožnim komitejem v Novem mestu, kar je omogočilo več skupnih posvetovanj. Zelo srečna okoliščina je bila, da je v Gradac zahajal komunist Tone Šušteršič-Tine Železnik, ki je belokranjske komuniste povezal z osrednjim vodstvom v Ljubljani.[169]

Prva znana komunistična celica v Beli krajini je nastala leta 1932 na Mlakah. Osnoval jo je inž. Janez Marentič, v njej pa so bili še Niko Jakofčič iz Cerkvišč, Niko Černič iz Boginje vasi in Martin Šegina iz Prilozja, od konca tistega leta pa še Jakob Butala iz trga Gradac in Niko Šušteršič.[170]

Ob pripravah na pokrajinsko konferenco leta 1934 so dolenjski in belokranjski komunisti natančno razčlenili položaj na podeželju in kritično ocenili dotedanje delo med kmeti. V ta namen je imel okrožni komite Novo mesto več skupnih konferenc z belokranjskimi komunisti. Tri izmed njih so bile v planinskem zavetišču na Gospodični. Zadnje, ki je bila volivna, so se iz Novega mesta udeležili štirje delegati, iz Bele krajine dva in dva iz Ljubljane kot zastopnika PK KSJ za Slovenijo.* Na njej so sestavili referat o položaju in delu na kmetih ter ustrezno resolucijo, za delegate pa so izvolili Sreča Prežlja iz Novega mesta in Nika Černiča iz Bele krajine.[171]

Začasno pokrajinsko vodstvo komunistične stranke v Sloveniji je med letom 1932 uredilo redno povezavo s centralnim komitejem na Dunaju. Od tam je v začetku 1933 prišel v domovino Miha Marinko-Poldi, ki se je poprej šolal v Moskvi, in postal najprej inštruktor. Tedaj je stranka začela izdajati ilegalni organizacijski vestnik z naslovom Celica. Na začetku leta 1934 je Miha Marinko postal sekretar pokrajinskega vodstva, s tem pa je le-to izgubilo

* Srečo Preželj v spominih z naslovom »KPJ in SKOJ v Novem mestu v letih 1919—1934« (Dolenjski muzej v Novem mestu) navaja kot udeležence te konference Nika Černiča in inž. Janeza Marentiča iz Bele krajine ter Sreča Prežlja, Francija Laknerja in Amadeja Juriševiča-Boga iz Novega mesta, hkrati pa pripominja, da se je ene od teh konferenc udeležil tudi France Hočevar, novomeški študent iz Ljubljane. Toda dr. France Hočevar je 16. marca 1979 pojasnil, da se je te konference udeležil kot delegat novomeških komunistov, kot predstavnika PK KSJ za Slovenijo iz Ljubljane pa sta bila na konferenci navzoča dr. Jože Brilej in Tone Šušteršič-Tine Železnik.

značaj začasnosti. Organizacijski sekretar je bil takrat Vili Konte, člani komiteja pa Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Tone Tomšič-Gašper, Rudi Rojc-Piškur, Jože Brilej-Baraga, Oskar Kovačič-Stritar in Karel Luter-Vlado. Sicer pa za ta čas ni mogoče ugotoviti nobene stalne sestave strankinega vodstva, zakaj policija je bila vneto na nogah, pa je bilo vodstvo skoraj vedno okrnjeno tako ali drugače. Sekretarja Miha Marinka in organizacijskega sekretarja PK KSJ za Slovenijo Vilija Konteja so 9. maja 1934 zaprli v Ljubljani, Toneta Tomšiča pa 20. avgusta. Vmes je 7. julija 1934 prišel za zapahe tudi Edvard Kardelj, a so morali sodni postopek proti njemu ustaviti in ga izpustiti.[172]

Kljub stalnemu zasledovanju in zapiranju komunistov je širjenje in utrjevanje stranke nenehoma napredovalo. Poleti 1934 je imela že sedem okrožnih komitejev in dve ilegalni ciklostilni tehniki. Tačas so bile ponovne okrožne konference kot priprava na pokrajinsko konferenco v Goričanah pri Medvodah, ki jo je komunistična stranka dočakala že močno utrjena in zakoreninjena v množicah.

Pokrajinske konference v Goričanah, ki je bila 16. in 17. septembra 1934, se je udeležilo 11 delegatov iz sedmih okrožnih organizacij — od teh so štiri zastopali ljubljansko, novomeško in belokranjsko okrožje — ter predstavnik CK KSJ Rudi (Josip Broz-Tito). Delegati iz Maribora, Ptuja in Rogaške Slatine so sicer prispeli do Ljubljane, a so tu zgrešili javke, in se niso udeležili konference.

Konferenca je bila vsebinsko odlično pripravljena. Odgovorila je na vsa bistvena vprašanja o delovanju komunistov na organizacijskem, agitacijskopropagandnem, sindikalnem, kmečkem in narodnostnem področju. Zlasti pomemben je bil obsežen referat, v katerem je Edvard Kardelj razčlenil družbeni položaj slovenskega kmeta z gospodarske in politične plati ter obrazložil naloge proletarske revolucije, da si pridobi kmeta. Kritično je ocenil dotedanjo povezavo s kmečkimi množicami in odnos slovenskih komunistov do delovanja med kmeti. Pri tem je ostro zavrnil mnenje, da kmetje niso sposobni za revolucionarni boj, ob primeru kmečke pomoči stavkajočim v Duplici pa je opozoril na naraščajočo revolucionarnost kmečkega ljudstva.

Te ugotovitve so bile nasledek pravilnih ocen dolenjskih in belokranjskih komunistov, ki sta jih zastopala Srečo Pre-

želj in Niko Černič. Ta dva delegata sta v Goričanah prebrala referat in resolucijo pa tudi posegla v razpravo. Inštruktor CK KSJ Rudi (Josip Broz) je tedaj ocenil organizaciji dolenjskih in belokranjskih komunistov kot najuspešnejši, Sreča Prežlja pa skušal pridobiti, da bi odšel v ilegalo in prevzel inštruktorsko delo v Pokrajinskem komiteju KSJ za Slovenijo.[173]

Kardelj je odprl razglede tudi na vrsto problemov narodnostnega vprašanja in pokazal, kolikšne važnosti je to področje za komuniste. Dokazal je, da v Jugoslaviji niti domačemu niti velikosrbskemu meščanstvu ni do tega, da bi se rešilo narodnostno vprašanje, saj jima zatirani narodi kljub krizi zagotavljajo večje dobičke, dalje je dokazal, da narodnoosvobodilno gibanje za osvoboditev in združitev slovenskega naroda ne more biti uspešno brez revolucionarnega boja. V nasprotju z meščanstvom je proletariat primoran reševati ne samo socialistična, ampak tudi meščanskodemokratična vprašanja, v tako vzajemno povezanem osvobodilnem boju zatiranih narodov z občim bojem proletariata pa postane narodnostno vprašanje sestavni del proletarske revolucije.[174]

S pokrajinsko konferenco SKJ za Slovenijo v Goričanah je bila končano obdobje strankine obnove na novih, širših političnih izhodiščih. Poleg tega je bilo tokrat prvič po letu 1928 spet demokratično izvoljeno strankino vodstvo, ki so ga sestavljali: Ivan Maček-Tesla kot sekretar, dr. Jože Brilej-Baraga, dr. France Hočevar-Štefan, Franko Otokar-Markoni in Tone Šušteršič-Tine Železnik kot člani.[175]

Tačas je policija silovito poostrila nadzorstvo nad komunisti. Tako ji je 9. novembra uspelo odkriti skrivališče ilegalnega tiska in strankinega arhiva pri Srečku Žgajnarju v Aljaževi ulici 20, nato pa še ciklostilni tehniki pri Pavlu Zibelniku-Paju v Zapužah 23 in pri Gregorju Bajtu na Ljubljanskem gradu. Zaradi tega je od 3. do 29. novembra 1934 padlo v zapor devetindvajset komunistov in skojevcev*. Ven-

* Policija je zaprla: Borisa in Sergeja Kraigherja, Jožeta Slaka, Tončka Žerjala, Josipa Hafnerja, Ljubana Jakšeta, Antona Marinčka-mlajšega, Oskarja in Fedorja Kovačiča, Vido Bernot, Darinko Švent, Hemo Kranjc, Marijo Eberl, Franca Leskoška, Miha Marinka, Zorana Dujca, Egona Klobučarja, Štefana Schloserja, Antona Groznika, Vinka Potiska, Milana Kovačeca, Alfreda

dar je bila komunistična stranka v Sloveniji tedaj že tako utrjena, da to početje policije ni moglo občutneje zavreti njenega delovanja, pa tudi v Goričanah izvoljeno vodstvo je ostalo nedotaknjeno.[176]

To je omogočilo, da je bilo mogoče v Ljubljani pripraviti IV. državno konferenco KSJ, ki je bila 24. in 25. decembra 1934 pri Ziherlovih v Trdinovi ulici 8. Kot delegata iz Slovenije sta se je udeležila Boris Kidrič in Ivan Maček, v novi dvanajstčlanski CK KSJ so bili od Slovencev izvoljeni Miha Marinko, Franc Leskošek in Karel Hudomalj, kot namestnika pa Boris Kidrič in Lovro Kuhar-Prežihov Voranc. Ta konferenca je dopolnila ugotovitve goričanske konference s sklepom, da je treba v okviru SKJ ustanoviti samostojni komunistični stranki Slovenije in Hrvatske, dala pa je tudi nove in natančne smernice za delo komunistov v sindikatih .. ,[177]

Stavke in boj za delavsko enotnost

Edini uspešen odgovor komunistov na diktaturo Petra Živkoviča so bila mezdna gibanja. Začela so se najprej tam, kjer so imeli komunisti sindikate v svojih rokah, kar velja predvsem za Kočevje. V tamkajšnji tekstilni tovarni se je to gibanje začelo 15. junija 1931, vodila pa ga je Splošna delavska zveza, ki je bila v Kočevju osnovana šele spomladi tistega leta in je bila v rokah komunistov. Najprej se je borila za ureditev splošnih delovnih razmer in za izvajanje osemurnega delavnika, ko pa je to dosegla, so se pokazali slabi zaslužki tekstilnih delavcev. Sele po krajši stavki leta 1932 jim je uspelo doseči desetodstotno zvišanje mezd, s tožbami pred sodiščem pa 50-odstoten povišek za nadurno delo, česar pa uprava ni upoštevala. To je imelo vzrok v gospodarski krizi pa tudi v slabi sindikalni zavesti delavstva.[178]

Serka, Karola Gorjana, Ladislava Cverna, Pavla Tepino in že omenjene Srečka Žgajnarja, Pavla Zibelnika-Paja in Gregorja Bajta. Iz Ljubljane se je vdor razširil še na Celje, kjer je policija ponovno zaprla Vilija Konteja in duhovnika Franca Smona, pri katerem se je skrival Konte, nato pa še Slavko Stegenšek, Ivana Ošo, Mirka Kukovca, Franca Steklica in Petra Stanteta (Alenka Nedog: Tone Tomšič, Ljubljana 1969, str. 121 in 122).

Okrepljeno delo komunistov v sindikatih se je začelo julija 1932, ko je PK KSJ za Slovenijo izdal odlok o vstopanju komunistov v reformistične (socialistične) sindikate in o snovanju komunističnih ločin v njih. Tega leta so izbruhnile tudi prve večje stavke. V Ljubljani so od 1. do 4. julija 1932 stavkali gradbeni delavci pri podjetju Dukič in pri Splošnem gradbenem podjetju zaradi prenizkih mezd, 8. novembra istega leta pa so ljubljanski delavci na shodu zahtevali uveljavitev mednarodne konvencije o osemurnem delavniku in prepoved nočnega dela. Še več podobnih zborovanj in stavk je bilo leta 1933. Tako je Strokovna komisija 17. aprila priredila množične shode po vseh večjih krajih v Sloveniji zoper draginjo in zniževanje mezd, 20. junija 1933 pa so med drugim začeli stavkati delavci tekstilne tovarne Horak v Kočevju. Prekinitev dela je trajala le 15 do 20 minut, začela pa se je zato, ker je vodstvo tovarne odstranilo s tkalskih strojev ure za merjenje stkanega blaga, kar je znižalo zaslužek za 20 do 30 odstotkov. Stavka pa je propadla, ker so se delavci zbali, da bo tovarnar ustavil delo. V takih razmerah je Mestni odbor komunistične stranke v Kočevju 27. decembra 1933 izdal letak z navodili, kako se morajo organizirati in boriti za svoje pravice.[179]

Resničen napredek v sindikalni povezanosti delavstva je bilo čutiti šele od 18. marca 1934, ko je bil za predsednika Strokovne komisije v Ljubljani izvoljen komunist Franc Leskošek. Ta komisija je že 27. junija tistega leta priredila v Ljubljani množičen delavski shod proti kršenju obrtnega zakona. Delavci so v resoluciji zahtevali plačan dopust, 40-urni delovni teden, zakon o starostnem, nezgodnem in brezposelnostnem zavarovanju ter zakon o minimalnih mezdah.

Stavk je bilo tega leta še več. Že omenjeni stavki na Duplici pri Kamniku sta bili od 1. do 30. maja 1933 in od 3. do 24. maja 1934. Najmočneje so odjeknili dogodki v Zasavju. Zaradi prenizkih mezd so 7. februarja 1934 demonstrirali brezposelni rudarji, ki so gradili občinsko cesto v Radečah, 3. julija pa je izbruhnila gladovna stavka v zasavskih rudnikih Trboveljske premogokopne družbe proti nameravanemu znižanju mezd in količin deputatnega premoga. Stavkajoči rudarji so zapustiti rove po 72 urah, ko je uprava preklicala vse izdane ukrepe. Izkazalo pa se je, da

V Tomšičevi brigadi sta bila od ustanovitve tudi brata Viktor in Jože Umek iz Trbovelj, oba predvojna komunista — prvi od leta 1939, drugi pa od leta 1934. Oba sta dosegla visoke vojaške dolžnosti: Viktor Umek (levo) je bil ob koncu vojne politični komisar Prekmurske brigade, Jože Umek-Zepel (desno) pa intendant 4. operativne cone. Umrla sta po vojni.

je skušala uprava TPD rudarje prevarati, zato so znova stavkali od 11. do 15. avgusta 1934.[180]

Ti dve veliki in uspešni stavki trboveljskih rudarjev sta močno razburkali slovensko javnost in povzročili nova stavkovna gibanja. Med drugim je 25. septembra 1934 izbruhnila tudi stavka v tovarni perila Jožko Povh v Novem mestu, ki so jo zasnovale komunistke Ančka Čeč in sestri Filipčič ter član okrožnega komiteja Franci Lakner. Ta stavka je po petih dneh popolnoma uspela — privedla je do sklenitve kolektivne pogodbe. Uspeh je spodbudil delavce pri tovarni Grilc, da so tudi oni zahtevali kolektivno pogodbo. Akcijo je povedel somišljenik komunistov Lojze Medle, pomagal pa mu je Franci Lakner, ki je bil tedaj edini včlanjen v sindikatu in je zato lahko delal javno. Tudi tukaj je bil uspeh popoln. Žal pa so ti uspehi zbudili tudi pozornost policije, ki je odkrila, da snovalne niti za te stavke vodijo v novomeško Svobodo. Dne 8. novembra 1934

so Franci Lakner, Srečo Preželj in Amadej Juriševič prišli v zapor, Svoboda pa je bila razpuščena. Po petnajstih dneh preiskovalnega zapora sta bila zadnja dva obsojena na 15 oziroma 14 mesecev težke ječe, Lakner pa izpuščen. S tem je delo okrožnega komiteja komunistične stranke v Novem mestu prenehalo za šest let — njegov sedež je bil poslej v Dolenjskih Toplicah, sekretar pa Ruda Zupanc.[181]

Navzlic takim in podobnim izgubam se je moč komunistične stranke večala, ugled komunistov pa je naraščal. Ljudje so v njih videli odločne, sposobne in brezkompromisne borce za pravice izkoriščanih. Zato so komunisti v sindikatih dobivali vse več pristašev in položajev. Zlasti močan vpliv so imeli v sindikatih grafičarjev in usnjarjev, vodili pa so še Splošno delavsko strokovno zvezo ter sindikata kovinarjev in gradbincev. Najmočnejše zasidrani so bili pri gradbincih, kjer sta delovala Tomo Brejc-Pavle in Rudolf Ganziti-Grad. Od tod so izšli tudi poznejši znani tomšičevci Ivan Kavčič-Nande, Ivan Jakič-Jerin in Alojz Založnik-Nikola ter še več navadnih borcev.[182]

Ta oporišča in takšna prizadevanja komunistov so se izrazila v tako imenovanem stavkovnem valu, ki se je začel leta 1935. Že 14. maja so v Polju pri Ljubljani demonstrirali brezposelni delavci. Da bi gibanje za pomoč brezposelnim želo uspeh, je rajonski komite komunistične stranke v Polju osnoval poseben odbor, v katerem so bili komunisti Polde Maček, Janez Lajevec, Ludvik Kukavica, Tone Kokalj in Stane Bobnar ter tedanji njihovi somišljeniki Franc Taurer, Ciril Pangeršič in Jože Vidergar. Izdelali so spisek brezposelnih ter povedli še več protestnih nastopov, od katerih največji je bil 25. januarja 1935. Podobno gibanje se je začelo med vajenci, ki so 17. februarja istega leta priredili množičen shod v Ljubljani, zahtevajoč zboljšanje razmer in enotno organizacijo vajencev za gospodarski boj proti velikim obrtnikom.[183]

Kočevski tekstilci so boj za sklenitev kolektivne pogodbe začeli 27. marca, stavka pa je izbruhnila 21. maja in je trajala do 6. junija 1935. Ob pomoči predsednika Strokovne komisije Franca Leskoška so delavci zmagali, dosegli sklenitev kolektivne pogodbe in na njeni osnovi zvišanje plač za 45 odstotkov. To je bil velik uspeh, čeprav je uprava pogosto kršila pogodbo.[184]

Za Ljubljano najpomembnejša je bila stavka grafičarjev, ki se je začela 1. julija in se je končala 20. avgusta 1935. Zajela je blizu 700 tiskarskih delavcev in dosegla delni uspeh. V Ljubljani so tega leta 15. avgusta stavkali še zdravniki volonterji v ljubljanski bolnišnici, ker niso dobili nobenih prejemkov, 9. septembra pa je bila stavka v tkalnici Weilguny & Miklavc na Viču. Edina znana mezdna akcija iz tega časa na Dolenjskem je protestni nastop delavcev pri javnih delih v Šmarjeti. Demonstrirali so 16. maja 1935 zaradi prenizkih mezd.[185]

Najsiloviteje je začel stavkovni val butati poleti 1936. Najprej je od 3. do 10. junija izbruhnila splošna stavka 5.000 gradbincev, ki so jo podprli delavci drugih strok, nameščenci, mali trgovci in obrtniki. Končala se je s sklenitvijo kolektivne pogodbe, ki je gradbincem prinesla zvišanje mezd in boljše plačevanje nadur. Tega meseca je osem dni stavkalo tudi 750 delavcev pri gradnji železniške proge Sevnica—Šentjanž, julija pa je začelo spet vreti med rudarji. Najprej so 13 dni stavkali brezposelni rudarji, začasno zaposleni pri gradnji ceste iz Zagorja ob Savi čez Slačnik, od 8. do 10. julija 1936 pa tudi rudarji v rudniku Hrastnik in Ojstro; dosegli so sklenitev kolektivne pogodbe. Tudi mezdno gibanje rudarjev Trboveljske premogokopne družbe, ki se je začelo 1. in končalo 27. avgusta, je prineslo popoln uspeh. Višek stavkovnega vala je bila splošna stavka 8.500 tekstilnih delavcev od 20. do 23. septembra 1936, ki so se ji 24. avgusta priključili še delavci v tovarni Eifler v Ljubljani ter v tovarnah Beer & Hribernik v Tancnu in v Gameljnah.[186]

Na Dolenjskem so avgusta stavkali rudarji v Šentjanžu. Njihovo mezdno gibanje se je končalo šele 14. aprila 1937 s sklenitvijo kolektivne pogodbe. S to zmago se je razredna zavest krmeljskih rudarjev zelo okrepila. V Ljubljani so delavci električne cestne železnice 4. septembra 1936 ustavili delo za 24 ur. S stavko so dosegli osemurni delavnik. Nazadnje so nastopili še vevški papirničarji, ki so prej stavkali že šestkrat: leta 1908, 1912 in 1913, 1922, 1925 in 1928, a tokrat jih je čakal zadnji in najhujši boj.

Uprava je papirničarje izsiljevala z odpovedjo kolektivne pogodbe in zniževanjem mezd že od 1. septembra, stavka pa je izbruhnila 16. decembra 1936. Dan poprej so

si delavci izvolili stavkovni odbor. Vanj so prišli trije komunisti: predsednik Polde Tomšič ter člana Jože Mazovec in Jože Perčič; trije krščanski socialisti: Ivan Pangeršič, Edvard Rešek in Henrik Sotlar, dva člana, Feliksa Pogačnika in Jakoba Kukavico, pa je delegirala v stavkovni odbor celo desničarska (zelena) Zveza združenih delavcev. Kljub hudemu tveganju, zvijačam uprave in dolgotrajnosti so delavci ostali enotni in odločni. Podprli so jih delavci v Goričanah, ki so sprožili 28. decembra solidarnostno stavko, pa tudi vsa napredna javnost.

Komunistična stranka je spodbudila za pomoč stavkajočim vse svoje celice in pristaše. Začela se je velika nabiralna akcija: stavkajočim so priskočili na pomoč okoliški kmetje, mali trgovci in obrtniki pa tudi delavstvo po okoliških tovarnah. Tako so papirničarji vzdržali in po 72 dneh 2. marca 1937 zmagali.[187]

Leta 1937 je stavkovni val upadel, ker so že skoraj vsi sindikalno organizirani delavci dosegli kolektivno pogodbo. Zaostajali so še pomočniki obrtniških poklicev. Tako so krojaški pomočniki v Ljubljani začeli svoje mezdno gibanje aprila 1937, šentviški mizarski pomočniki so začeli stavkati 27. avgusta in stavko po 22 dneh končali uspešno, mesarski pomočniki v Ljubljani pa so začeli stavkati 22. septembra 1937, ker so mojstri odbili pogajanja za kolektivno pogodbo. Po izbruhu stavke so nekateri mojstri kolektivno pogodbo podpisali že naslednji dan, toda stavka se je končala šele 27. septembra, ko so jo podpisali vsi.[188]

V času stavkovnega vala — računano samo za leto 1935 in 1936 — je bilo na Slovenskem 74 mezdnih gibanj in 53 večjih stavk. To je skupaj z nemiri med kmečkim ljudstvom do temeljev pretreslo tedanjo meščansko vladavino — odkrita diktatura je bila zlomljena: vlada JNS je padla že 24. junija 1935. Čeprav je nova, Stojadinovičeva vlada, ki je imela za notranjega ministra klerikalca dr. Antona Korošca, ubirala še bolj fašistično smer, je bilo očitno, da je boj proti tiranski vladavini in za demokratizacijo javnega življenja vendarle mogoč.

Pomembnejši od tega so bili doseški pri kovanju delavske enotnosti. Delavstvo v Sloveniji je bilo pred tem namreč razcepljeno na različne politične in strokovne organizacije. Zato so si komunisti prizadevali doseči enotnost

delavskega razreda v mezdnih bojih samih, pa tudi s sporazumevanjem med vodstvi teh organizacij, kjerkoli je bilo to mogoče. Odmev je bil ugoden zlasti iz vrst Jugoslovanske strokovne zveze, ki se je bila že 16. septembra 1928 otresla varuštva klerikalne Slovenske ljudske stranke, po letu 1931 pa vse huje prihajala v spor s cerkveno oblastjo škofa Gregorija Rožmana. Ves ta čas so krščanski socialisti poudarjali, da je kapitalizem samo eden, in se zavzemali za skupen nastop vseh strokovnih organizacij.

Korenit premik v tej smeri so prinesli šele skupni stavkovni nastopi, in Jugoslovanska strokovna zveza se je na občnem zboru junija 1935 izrekla za enotnost delavskega in nameščenskega gibanja, v njenem vodstvu pa so prevladali levičarji, ki so osvojili geslo razrednega boja. Istega meseca so krščanski socialisti, ki so izvirali iz tega sindikata, nastopili proti vstopu dr. Antona Korošca v vlado. Banska uprava jim je prepovedala sestanek, zato so se sestali ilegalno pri Jerneju na Sv. Petra cesti.[789]

Na pobudo Komunistične stranke Slovenije je bilo spomladi 1939 doseženo enotno sodelovanje vseh važnejših delavskih strokovnih organizacij, ki so sklenile, da se bodo v prihodnje borile skupno in z vsemi silami za svobodo strokovnih organizacij in za vzpostavitev samouprav v ustanovah delavske zaščite oz. delavskega zavarovanja, ter da se bodo v prihodnje združevale v akcijah za zboljšanje mezd in socialne zaščite. 2e 14. aprila 1939 je bil ustanovljen Osrednji strokovni odbor za Slovenijo, ki je združeval Jugoslovansko strokovno zvezo, Narodno strokovno zvezo, Strokovno komisijo in druge sindikate.

Za ta uspeh pri kovanju delavske enotnosti so bili od krščanskih socialistov iz Jugoslovanske strokovne zveze zaslužni predvsem: dr. Aleš Stanovnik, dr. Jože Pokoren, Tone Fajfar, Tone Marinček,* Mavricij Bore, Janez Panger-

* Tone Marinček je bil nekakšen vodilni ideolog radikalne struje pri krščanskih socialistih in zelo priljubljen med delavci — pravi ljudski tribun. Sam je rad poudarjal, da je kot kandidat na listi Ljudske fronte ob volivni povezavi s komunisti dobival od le-teh več glasov kakor od pristašev lastnega gibanja. Umrl je v internaciji na Rabu. Njegov sin Anton Marinček, po osvoboditvi general, je prišel v zapor zaradi komunizma že novembra 1934, kot je bilo omenjeno malo prej (Tone Fajfar in Mihael Butara-Aleks, ustna vira).

šič, Tone Toman, Srečko Žumer, Jože Jurač, Martin Kores, Stane Kovač, France Velkavrh, Lojze Diacci, Lojze Lešnik, dr. Tomaž Furlan, Metod Hočevar, Karel Reberšek, Jože Tomažič in Mirko Jeršič, ki so se vztrajno upirali uradni klerikalni politiki. Ker »so zašli pod vpliv marksističnih idej in se niso oklenili takoj v začetku papeževe socialne okrožnice Quadragesimo anno«, jih je škof dr. Gregorij Rožman 24. aprila 1940 izobčil iz katoliške cerkve.

Toda krščanski socialisti se niso pokorili moči in veljavi katoliške cerkve. Na dveh sestankih v Laškem so odločno zavrnili misel za sporazum z uradno klerikalno politiko ter sklenili, da se bodo dogovorili s Komunistično stranko Slovenije o nadaljnjem sodelovanju na vseh področjih javnega življenja. Ob posredovanju Leva Kovačiča se je nato Tone Fajfar sestal z Borisom Kidričem in sklenil s komunisti akcijski sporazum, ki je privedel krščanske socialiste v Osvobodilno fronto.[190]

K takšnemu premiku pri krščanskih socialistih je zlasti pripomoglo tovarištvo, skovano v mezdnih bojih, kar se je še posebno izrazilo v stavkah ljubljanskih grafičarjev in vevških papirničarjev. Prav v teh skupnih nastopih so se prepričali, kako dobri, načelni, zanesljivi in odločni tovariši so komunisti. Za osvobodilni boj v splošnem smislu so bila ta spoznanja neprecenljive vrednosti. V Tomšičevi brigadi se sicer ni bojevalo veliko krščanskih socialistov. Najvidnejši med njimi je bil Stefan Pavšič-Jure iz Zadvora ...

Kmečko-delavsko gibanje

Centralni komite Komunistične stranke Jugoslavije je marca 1935 izdelal resolucijo o značaju, vlogi in izvajanju politike ljudske fronte. Sklep o ustanavljanju ljudske fronte za boj proti fašizmu je sprejel tudi splitski plenum CK KSJ 9. in 10. junija 1935, še natančneje pa je to politiko začrtal 7. ali zadnji kongres komunistične internacionale v Moskvi od 25. julija do 20. avgusta 1935, ki je poudaril, da je treba v boju proti naraščajoči fašistični nevarnosti združiti vse napredne in demokratične sile ter vzpostaviti sodelovanje z demokratičnimi meščanskimi strankami za usta-

novitev protifašistične ljudske fronte. »Ljudska pravica« je v tem smislu zapisala 1. novembra 1935, da je treba v Sloveniji ustanoviti slovensko fronto ljudske svobode vseh demokratičnih sil. Vanjo je vabila delavce, skupino okrog »Slovenske zemlje«, »Slovenije«, »Bojevnika«, pristaše svobode in demokracije iz vrst bivše Slovenske ljudske stranke in socialne demokracije.[191]

Ljudskofrontovska smer se je v Sloveniji uveljavljala pretežno kot kmečko-delavsko gibanje, kar pomeni, da so bili za njeno nastajanje odločilni socialni vzgibi. Kmečko-delavsko gibanje je po množičnih zborovanjih prevladalo v vzhodnih predelih Slovenije, kjer je imelo od sredine leta 1935 do sredine 1936 enajst večjih zborovanj, večina od teh celo na sosednjem hrvaškem ozemlju, kjer orožništvo teh zborovanj ni preganjalo.

Ta in druga zborovanja so izhajala iz neposrednih potreb predvolivne dejavnosti komunistov, a so imela že od vsega začetka poudarek ljudske fronte. Že 31. marca 1935 je bil v ljubljanski unionski dvorani množičen predvolivni shod, ki ga je sklical član pokrajinskega vodstva komunistične stranke dr. Jože Vilfan in na katerem naj bi socialistično listo zamenjali z listo Zveze delovnega ljudstva. Zborovanje je dobilo komunistični značaj, zato je policija dvorano s silo izpraznila in zaprla šest udeležencev zborovanja. V unionski dvorani je bilo zborovanje združene opozicije tudi 2. maja, ko je policija spet zaprla 30 demonstrantov.[192] Najmočneje so ta prizadevanja komunistov odjeknila v Beli krajini, kjer je 5. in 6. maja 1935 prišlo do pravcatega upora in do prelite kmečke krvi.

Kmečko-delavsko gibanje v Beli krajini se je napajalo iz revolucionarnega izročila »Viniške republike«. Napredni, revolucionarno usmerjeni kmetje so bili tu zelo enotni, pa so ob občinskih volitvah leta 1933 dobili v svojo roko občinsko upravo. Naraščajoča moč naprednih kmetov se je čutila tudi v drugih belokranjskih občinah. To gibanje se je krepilo pod vplivom Hrvatske seljačke stranke dr. Vladka Mačka, ki je imelo na drugi strani Kolpe in Sotle veliko moč, vrh tega pa je Maček za volitve leta 1935 dobil podporo tudi od KSJ za Slovenijo. Vidnejša Mačkova pristaša v Beli krajini sta bila trgovca Peter Koren iz Črnomlja in Vilko Šterk iz Vinice, medtem ko je bil mali kmet Franc

Špehar z Gorice pri Sinjem vrhu nagnjen k neodvisnemu slovenskemu kmečko-delavskemu gibanju in je sčasoma popolnoma prešel na stran komunistov.

Veliko vlogo pri nastajanju in širjenju kmečko-delavskega gibanja v Beli krajini so odigrala tudi društva kmetskih fantov in deklet. To še zlasti velja za DKFID v Obrhu pri Dragatušu, ki so ga vodili somišljeniki komunistov Alojz Kump, Izidor Dražumerič in Jože Brodarič. Povezani so bili prek kandidata KSJ Milana Kovačiča, gradaškega mizarja, ki ga je tamkajšnja celica usmerila prav v to društvo.[193]

Na dan volitev 5. maja 1935 si je vladajoča Jevtičeva JNS pomagala z volivnimi goljufijami. Zaradi tega je tisti večer ob razglasitvi volivnih izidov prišlo do velikih demonstracij v Črnomlju, Vinici, Adlešičih in v Gradcu, najbolj pa je prekipelo v Dragatušu, ker je bilo od 376 za opozicijo oddanih glasov razveljavljenih kar 240 glasov, ki so bili pripisani vladni stranki. Množica je bila zaradi sleparije razjarjena. Ljudje so začeli vzklikati ostra protirežimska gesla. Kljub orožniškim okrepitvam in nasajenim bajonetom so demonstranti navalili proti sedežu volivne komisije v gostilno pri Stefaniču. Pri tem so metali kamenje in tako orožnike primorali, da so popustili.

Toda število orožnikov v Dragatušu se je čez noč pomnožilo na osemnajst in 6. maja zarana se je začel lov. Zaprli so Janeza Perušiča iz Butoraja, Jurija Kuzmo iz Brdavcev, Izidorja Dražumeriča, Ludvika Držaja in Matija Mušiča iz Dragatuša ter Matija Simca iz Podloga, ko pa so odgnali še Janeza Radoviča iz Obrha, je med ljudmi završalo. Sklenili so zaprte tovariše osvoboditi. Trobentač gasilske čete Peter Adem je šel v zvonik in dve uri trobil preplah, Janez Mušič pa je bil plat zvona, ki je pomenil klic k uporu. Ljudje so se začeli zgrinjati na dragatuški trg, do osmih jih je bilo že več kot tisoč. Vihteli so gorjače, loke in druge za boj pripravljene predmete. Množica je obmetavala orožnike s kamenjem in poleni ter zahtevala, da izpustijo zaprte. Ob pol devetih so dobili orožniki nove okrepitve — zdaj jih je bilo že 41. Ob devetih so na povelje nabili puške in začeli streljati. Pri tem je bil zadet v glavo kmet Mihael Gorše s Sel pri Tanči gori, ki je obležal mrtev. To je množico še bolj razkačilo. V strahu pred raz-

širitvijo upora so morali orožniki odnehati in priprte izpustiti, kar je za upornike pomenilo zmago.[194]

Pogreba Mihaela Goršeta se je udeležilo več kot tri tisoč ljudi. Njegova velika žrtev je budila kmečko samozavest na vseh koncih Slovenije. Kljub žrtvam in morda prav zaradi njih* je bilo kmečko-delavsko gibanje na pohodu. Krepilo se je številčno in organizacijsko. To je pokazal shod združene opozicije 10. novembra 1935 v Jurovskem brodu pri Metliki, kjer se je zbralo več kot dva tisoč belokranjskih in sedem tisoč hrvaških kmetov. Se zgovornejši kazalec te krepitve so bile občinske volitve.

Najprej so bile 15. decembra 1935 tako imenovane poskusne volitve in sicer na Ježici. Na njih so se prvič predstavili komunisti s Slovensko ljudsko fronto. Nosilec liste je bil napredni srednji kmet Ignac Dovč iz Male vasi, njegov namestnik pa mizarski pomočnik Lojze Erjavec z Ježe pri Črnučah. Kljub hudem nasilju režimske JRZ se je za ljudsko fronto izrekla petina volivcev, volitve pa je bojkotiralo 28,5 odstotka volivcev. To je bil za začetek velik uspeh.[195]

Zanimivo je, kako so se ob občinskih volitvah izkazala nekatera revolucionarna žarišča na Dolenjskem. V občini Kostanjevica na Krki je kmečko-delavsko gibanje 19. januarja 1936 dobilo 171 glasov in dva odbornika (JRZ 410 glasov in 16 odbornikov), v Šentjerneju 29. marca KDG 195 glasov in tri odbornike (JRZ 625 glasov in 22 odbornikov), v občini Smihel-Stopiče 12. julija KDG 368 glasov in tri odbornike (JRZ 1.011 glasov in 33 odbornikov), v občini Brusnice 73 glasov in enega odbornika (JRZ 252 glasov in 17 odbornikov), v občini Orehovica KDG 48 glasov in enega odbornika (JRZ 198 glasov in 17 odbornikov), na Dvoru 23, avgusta KDG 143 glasov in tri odbornike (JRZ 146 glasov in 15 odbornikov — razlika samo za tri glasove), v Žužemberku KDG 169 glasov in dva odbornika (JRZ 329 glasov in

* V boju za demokracijo in kmečke pravice so leta 1935 poleg Mihaela Goršeta padli še: čevljarski pomočnik Franc Erlah iz Kovorja 19. avgusta, kmečki sin Alojz Mavrič iz Vitana pri Središču 1. septembra in Anton Premelč iz Bizeljskega 18. decembra 1935 (Ivan Kreft: Slovensko ljudsko gibanje 1918—1941, Maribor 1973, str. 99, 105 in 107).

16 odbornikov) in v Zagradcu KDG 109 glasov in dva odbornika (JRZ 188 glasov in 16 odbornikov).

Kmečko-delavska lista je zmagala 31. avgusta 1936 v občini Čatež ob Savi, 25. oktobra pa še v petih občinah brežiškega okraja (Pišece, Globoko, Kapele, Dobova in Brežice) ter v Sevnici. Na Krki je 25. oktobra 1936 KDG dobilo 168 glasov in tri odbornike (JRZ 209 glasov in 15 odbornikov). Znaten uspeh je KDG doseglo še v Šentjurju (Podtabor), Šmarju-Sap, Stični, Šentvidu, Dobrniču in Mirni na Dolenjskem, kjer si je pridobilo po enega odbornika. Seveda moramo pri tem upoštevati krivični volivni zakon, ki je zmagovalcu dajal štirikrat več odborniških mest kot poraženccu, pa tudi volivne goljufije drugačne vrste. Pravo Pirovo zmago pa so klerikalci doživeli na Trebelnem, kjer so dobili 147 ali 39,5 odstotka glasov in 14 odbornikov, prva lista opozicije 143 glasov in druga 107 glasov ter vsaka po dva odbornika.[196]

V Beli krajini je 25. oktobra 1936 kmečko-delavsko gibanje zmagalo v treh občinah: V Črnomlju-okolici je dobilo 385 glasov in 21 odborniških mest (JRZ le 270 glasov in tri odbornike), v Dragatušu KDG 231 glasov in 16 odborniških mest (JRZ le 150 glasov in dva odbornika) in v Radatovičih KDG 170 glasov in 15 odbornikov (JRZ le 135 glasov in tri odbornike). Vladna JRZ je zmagala edino v občini Stari trg ob Kolpi, kjer je dobila 218 glasov in 16 odbornikov, opozicija pa 140 glasov in dva odbornika. V spregi z liberalci je JRZ zmagala v Črnomlju-mestu — dobila je 194 glasov in 16 odbornikov, opozicija pa 122 glasov in dva odbornika, v Metliki pa si je enaka sprega zagotovila zmago tako, da je opozicija onemogočila pri predložitvi liste. Čistih glasov v Beli krajini je JRZ dobila le 934, opozicija pa 1.499, toda tu volivna goljufija ni upoštevana.[197]

Na Kočevskem je kmečko-delavsko gibanje zmagalo 25. oktobra 1936 v štirih občinah, in sicer v mestni občini Kočevje in treh podeželskih občinah: v Koprivniku, pri Fari in v Kočevski Reki. V Kočevju-mestu je opozicija dobila 350 glasov in 21 odborniških mest, medtem ko je vladajoča JRZ dobila le 231 glasov in dva odbornika. Pri Fari je dobila opozicija, ki jo je zastopal Leopold Majetič, kar 219 glasov in 15 odborniških mest, JRZ pa samo 178 glasov in tri odbornike, v Kočevski Reki pa opozicija 317 glasov

in 16 odbornikov, JRZ pa le 137 glasov in dva odbornika. Se hujši poraz je JRZ doživela v Koprivniku, kjer je dobila le 88 glasov in dva odbornika. KDG pa 188 glasov in 16 odbornikov. Seveda so klerikalci zagnali velik hrup, češ da so komunisti v Kočevju-mestu, Koprivniku in Kočevski Reki zmagali z nemškimi glasovi. S šovinističnim natolcevanjem o zmagi Nemcev so klerikalci skušali zmanjšati poraz JRZ, čeprav se je ta v občini Kočevje-okolica, Mozelj in Stari Log zvezala z Nemci, saj so tudi te občine dobile nemške župane. V Dolenji vasi pri Ribnici je JRZ dobila 333 glasov in 17 odbornikov, opozicija pa 96 glasov in enega odbornika, v Velikih Laščah in Vidmu-Dobrepolju pa opozicija ni uspela sestaviti kandidatne liste in je zmaga klerikalcem pripadla brez volitev, kar je tudi bila volivna goljufija.[198]

Blizu Ljubljane je 25. oktobra 1936 zmagala kmečko-delavska lista v občini Želimlje. Dobila je 155 glasov in 15 odbornikov, JRZ pa le 117 glasov in tri odbornike. Dokaj dobro so se kmetje in delavci odrezali tudi v občini Tomišelj, kjer je kandidat KDG Anton Kumše dobil 111 glasov in dve odborniški mesti, JRZ pa 166 glasov in 16 odborniških mest. V teh dveh vaseh se je že precej poznalo delovanje društev kmetskih fantov in deklet. Delavsko-kmečka zveza, ustanovljena leta 1936 v Zalogu, je v občini Ljubljana-Polje dobila 426 glasov in pet odbornikov, tj. le za 82 glasov manj od klerikalcev. V občinski odbor so prišli komunista Polde Maček in Jože Mazovec ter njuni somišljeniki Franc Škerjanc iz Zaloga, Tone Avšič iz Šmartnega ob Savi in Stefan Sever iz Slap.[199]

Na Notranjskem so bile volitve najprej v Logatcu in v Planini pri Rakeku 20. septembra 1936. V Logatcu je JRZ izgubila za pet glasov, zmagali pa so liberalci, v Planini pa so klerikalci zmagali le zaradi tega, ker je bila opozicija razcepljena. Tu je JRZ dobila 157 glasov in 15 odbornikov, prva lista opozicije 40 glasov in nobenega odbornika, druga lista opozicije pa 132 glasov in tri odbornike.

Zanimivo je, kako so se nasprotniki vladine JRZ izkazali po drugih notranjskih občinah, kjer so bile volitve 25. oktobra 1936. Dokaj dobro so se pristaši KDG izkazali na Blokah, kjer so od 607 dobili 109 ali slabo petino glasov in enega odbornika. V Cerknici so dobili od 483 slabo tret-

jino ali 163 glasov in dva odbornika, precej bolje je bilo na Rakeku, kjer je KDG od 358 dobila 214 glasov in dva odbornika, v Hotederšci od 181 70 glasov in dva odbornika; slabše pa je bilo v Rovtah, kjer je KDG dobilo le 45 od 426. V občinah Rakitna, Horjul in Črni vrh pa KDG ni moglo niti sestaviti lastne kandidatne liste.[200] Toda kakor v tolažbo je kmečko-delavsko gibanje doživelo pravo zmagoslavje v Loški dolini.

Prvič se je zgodilo, da so komunisti zmagali kar v dveh občinah hkrati. Zmaga v občini Lož, kjer so bili v premoči že od leta 1920, ni bila vprašanje, pač pa se je šlo za občino Stari trg pri Ložu, kjer so klerikalci dotlej nepretrgoma vladali 42 let. Kmetje in delavci so skrbno izbrali županskega kandidata, ki je bil ugleden kmet Jože Mlakar iz Igavasi, enako pozornost pa so posvetili tudi kandidatom za občinske odbornike. Z dogovorom so v celoti pridobili na svojo stran volivce iz Babnega polja, ki je kakor Lož postalo njihova trdnjava. Nato se je začel boj za vsakega človeka in za vsak glas. Zelo važno je bilo, da so kmete in delavce podprli tudi mlajši ljudje iz sokolskih vrst, poraz liste JRZ pa so omogočili še mladoklerikalci, ki so nastopili z lastno listo. Tako je lista KDG ali lista splošne opozicije zmagala s 30 glasovi večine.

Izid glasovanja v Ložu je bil 151 glasov in 15 odbornikov za KDG, za JRZ pa 130 glasov in tri odbornike. V Starem trgu je lista KDG dobila 350 glasov in 16 odbornikov, lista JRZ I (Ludvik Keržič) 320 glasov in pet odbornikov ter lista JRZ II (Ivan Janežič) 150 glasov in tri odbornike. Klerikalci so bili poparjeni in opeharjeni, saj takega izida ni pričakoval nihče od njih. Takoj so začeli spletkariti, da bi bile volitve razveljavljene.

Najprej so se sklicevali na to, da je razlika 30glasov večine za KDG premajhna in da bo zaradi tega treba ponoviti volitve. Takšnega le preočitnega kršenja volivnega zakona pa klerikalci vendarle niso mogli izpeljati, zato so se zatekli k drugačnemu prijemu: banska uprava je odpravila občino Lož, češ da je premajhna, ter jo pripojila k starotrški. Tako je lahko razpisala nove volitve, da pa bi JRZ zmagala zagotovo, je pridodala še nekaj izrazito klerikalnih vasi cerkniške občine.

Toda do novih volitev, ki so bile razpisane za 27. marec 1938, je minilo skoraj poldrugo leto. Medtem si je nova kmečko-delavska oblast s pravičnostjo, poštenostjo in vzorno socialno politiko pridobila veliko novih pristašev. Čeprav so klerikalci skušali pristašem KDG preprečiti prihod na volišča (po zgledu iz leta 1921 sta bili volišči spet samo v Starem trgu in Igavasi, kar je oviralo zlasti Ložane in Babnapoljce), in počeli razne volivne goljufije, so vendarle propadli. Lista KDG z Jožetom Mlakarjem na čelu je dobila 519 glasov, lista JRZ z nosilcem Francem Stefančičem pa 482 glasov. Razlika v korist kmetov in delavcev je bila tokrat samo 27 glasov, vendar je bila njihova zmaga čistejša kot prvič, saj so imeli tokrat proti sebi združene tako stare kot mlade klerikalce, dobili pa so tudi 25 odbornikov, medtem ko so jih klerikalci imeli poslej le pet.[201]

Težje se je bilo komunistom prebiti na kandidatne liste ob skupščinskih volitvah. Pa vendar sta kot kandidata na volitvah 11. decembra 1938 za ljubljanski okoliš nastopila komunista Franc Leskošek in Franc Škerjanc, njuna namestnika sta bila Ivan Novak-Očka iz Tacna in Jakob Krmelj iz Sp. Pirnič, na Kočevskem pa sta kot predstavnika KDG na Mačkovi listi nastopila revolucionar Janez Tomšič iz Stop pri Velikih Laščah — njegov namestnik je bil vodja kočevskih komunistov Jože Šeško — in komunist Rudolf Podlogar iz Koprivnika. Kajpak, zmagal ni nobeden, saj so morali zaradi volivnih ponaredb izide za te volitve objaviti kar dvakrat. Vendar je tudi ta volivni boj ustvaril nova jedra komunističnih privržencev. Eno je nastalo v Notranjih goricah, kjer je bil za čuvaja Leskoškove volivne skrinjice poznejši znani tomšičevec Alojz Založnik-Nikola.[202]

Kmečko-delavsko gibanje je doživljalo plime in oseke. Najbolj so ga razdruževali strankarski računi dr. Vladka Mačka in drugih meščanskih politikov s socialisti vred, zatiranje kmečko-delavskega tiska* in odkrito preganjanje

* Najprej je notranje ministrstvo prepovedalo 18. marca 1936 izhajanje Ljudske pravice, ki je 19. marca in 2. aprila 1936 izšla še pod imenom »Bojevnik«. Njeno vlogo je prevzela »Slovenska zemlja«, ki sta jo urejala dr. Jože Vilfan in Pavel Kreutzer, a izhajala je le do 10. septembra 1936. Še slabše se je godilo listu »Stara pravda« pod uredništvom dr. Jože Vilfana, ki je izhajal le od 21. maja do 16. julija 1936. Sledila je »Neodvisnost« v Mariboru, ki sta jo urejala Stanko Hiti in Štefan Kovač, iz-

njegovih pristašev. Pa vendar si je na slovenskem podeželju ustvarilo močne korenine.

Da bi ljudsko-frontovski razvoj poživila, je Komunistična stranka Slovenije začela prirejati izlete in tabore Ljudske fronte. Prvi tak izlet je bil 2. maja 1937 na griču Veliki Tabor nad Črnučami, drugi 9. maja na neki hrib nad Zalogom, 23. maja na Tabor nad Ihanom in 1. avgusta 1937 na Bokalce. Pri tem si je Ljudska fronta pomagala tudi s tiskom. Med zadnjimi poskusi te vrste je bil list »Kmečka sloga« v Zalogu, ki pa je izhajal samo od 21. avgusta do 15. septembra 1937, nakar je bil prepovedan. Kot izdajatelj je bil zapisan Franc Škerjanc, kot urednik in odgovorni urednik pa Polde Maček. Julija 1938 je začel izhajati tudi ilegalni Slovenski poročevalec, ki ga je urejal Tone Tomšič.[203]

Komunisti so si leta 1937 v kmečko-delavskem gibanju že zagotovili prevladujoč vpliv. O tem priča fotografija inž. Janeza Marentiča z zaupniki KDG iz Bele krajine, ki je nastala na sestanku z njimi junija 1937 v Boginji vasi, Marentič pa je bil — kot vemo — kandidat za člana CK Komunistične stranke Slovenije in eden izmed najvidnejših članov kmečke komisije v tem vodilnem organu slovenskih komunistov. Ta komisija je usmerjala vse njihovo delo na podeželju.[204]

Vpliv kmečko-delavskega gibanja na razvoj partizanstva je bil izreden tako posredno kot tudi neposredno. Vsi aktivisti KDG so postali prvi aktivisti Osvobodilne fronte, med njimi ni bilo niti enega omahljivca ali izdajalca. Eden izmed najsvetlejših primerov te vrste je bil udeleženec oktobrske revolucije in znani ljudski tribun Janez Tomšič iz Stop pri Velikih Laščah, ki ga bomo srečali kot najbolj vnetega podpornika Dakijeve Leteče udarne patrulje, njegovega sina Mirka pa kot borca Proletarske udarne čete in borca kolesarske čete 1. bataljona Tomšičeve brigade.

hajala pa je od 1. decembra 1936 do 11. oktobra 1937, končno pa še »Kmečka sloga« v Zalogu pri Ljubljani, ki jo je urejal Polde Maček, a je izhajala le od 21. avgusta do 11. septembra 1937 (Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz: Kronološki pregled ... 1939—1941, od str. 87 do 100, in Jože Munda: Bibliografija slovenskega marksističnega tiska, Ljubljana 1969, od str. 56 do 60 ter od str. 72 do 74).

V Tomšičevo brigado je prišlo veliko njenih prvih borcev iz občine Želimlje ter veliko Ložanov in Babnopoljcev iz takratne občine Stari trg pri Ložu, ki so bili sinovi ali bratje znanih kmečko-delavskih odbornikov, najvidnejši med njimi pa je bil Matevž Hace-Matevž Plehan, ki je bil 25. oktobra 1936 izvolen za enega prvih odbornikov revolucionarne oblasti kmetov in delavcev v Loški dolini.

Pomoč španski republiki

Svobodoljubno špansko ljudstvo je leta 1931 strmoglavilo nazadnjaško monarhijo in začelo razvijati republikanski skupščinski demokratizem. Španska republika je izvajala program meščanskodemokratične revolucije: ločila je cerkev od dražave, omejila vpliv katoliških duhovnikov, skrčila je stalno vojsko in jo skušala znotraj demokratizirati, priznala je avtonomne pravice dotlej zatiranim Kataloncem, Baskom in Galjegom ter izvajala agrarno reformo. Ti ukrepi so izzvajali močan odpor stebrov stare družbe, ki so poizkušali srečo na splošnih volitvah 16. februarja 1936. Združena desnica je sicer zbrala štiri milijone glasov, a je bila poražena. Zmagala je napredna Ljudska fronta, ki so jo sestavljali meščanski republikanci, socialisti, anarhisti, komunisti ter gibanja za pravice Kataloncev in Baskov.

Nazadnjaška desnica se s porazom ni sprijaznila in je sklenila oblast osvojiti po nedemokratični poti. Poiskala si je oporo med fašistično usmerjenimi oficirji in generali, ki so že pred tem stalno kovali zarote proti republiki. Ti so se povezali z Hitlerjevo Nemčijo, Mussolinijevo Italijo in Salazar j evo Portugalsko ter si zagotovili njihovo vojaško pomoč. Pripravili so državni udar, ki je izbruhnil 17. julija 1936 v tedanjem španskem Maroku. Od tod so zarotniki pod varstvom nemškega letalstva in mornarice med 18. in 20. julijem 1936 prepeljali svoje udarne enote kolonialne vojske na tla celinske Španije. Tako se je začela španska državljanska in razredna vojna.[205]

Čeprav se je republika znašla v zelo težavnem položaju, je v večini mest celinske Španije odbila prvi naskok zarotnikov. Začela je nastajati ljudska vojska, ki je bila pripravljena in sposobna braniti republiko. Toda na strani

zarotnikov v Španiji so se kmalu pojavile redne in komaj prikrite nemške, italijanske in portugalske »prostovoljske« enote, sestavljene iz najsodobneje oborožene pehote, topništva, letalstva, tankov, inžinerije in mornarice.* Pri tem je šlo v resnici za poskus, da z zmago falangistov Španija preide na stran fašistične osi Rim-Berlin, ki je napovedovala novo delitev in nasilniško ureditev sveta. Hitlerjevo in Musolinijevo vmešavanje v španske notranje zadeve je potemtakem naznanilo začetek osvajalskega pohoda mednarodnega fašizma proti silam demokracije in miru. Zaradi tega je španska vojna poleg razrednega značaja dobila tudi pomen mednarodnega spopada naprednih sil z evropskim fašizmom.[206]

Slovenski in drugi komunisti pa tudi napredni ljudje sploh so takoj spoznali, da niso v nevarnosti le demokratične pridobitve španskega ljudstva, ampak demokracija, mir in mednarodna varnost v celoti, posebej ogroženi pa so majhni narodi in majhne države. Zaradi tega so nemudoma zastavili ves svoj vpliv in vse svoje moči, da bi španska republika dobila hitro in učinkovito pomoč. Ta pomoč naj bi bila neposredna z zbiranjem in pošiljanjem prostovoljcev na fronto v Španijo pa tudi gmotna z zbiranjem denarja za nakup orožja in opreme. Ob vsem tem je šlo predvsem za zbujanje protifašistične zavesti med lastnim ljudstvom in za pripravo ljudstva za odpor proti fašističnim zavojevalcem pa tudi za vzgojo revolucionarnih vojaških kadrov.

Zbiranje prostovoljcev in prispevkov za pomoč španski republiki je potekalo večinoma prek Rdeče pomoči. Ta je bila kot Mednarodna rdeča pomoč ustanovljena že 12. junija 1924. Njeni prvi aktivisti so bili: Ivan Makuc, Tomaž Avčin, Jakob Mesojednik, Franjo Peterkovič, Micka Fain, Rajko Osterc in Ivan Stare, imela pa je nalogo, pomagati zaprtim sodrugom in družinam preganjanih komunistov. Bila je pollegalna, toda zelo množična organizacija. Prek nje so si komunisti na človekoljubni podlagi pridobivali podpor-

* Med špansko vojno se je na strani privržencev generala Franca bojevalo okrog 120 tisoč italijanskih, 50 tisoč nemških, 20 tisoč portugalskih in 100 maroških najemnikov, kar velja za celotno obdobje od 1936 do 1939 (dr. Aleš Bebler, uvodnik »Bralcem na pot«, Naši Spanci, Ljubljana 1978, str. 10.)

nike in somišljenike, od katerih so potem mnogi postali člani komunistične stranke. Na posvetovanju decembra 1936 v Zagrebu je bilo delo Rdeče pomoči zastavljeno mnogo širše kot dotlej. Takrat je bila Rdeča pomoč preimenovana v Ljudsko pomoč, vendar se je to ime uveljavilo razmeroma pozno.[207]

Seveda so komunisti akcijam za pomoč španski republiki skušali dati javen in kar najširši značaj. Tako je Kmečko-delavsko gibanje od 19. do 24. julija 1937 priredilo španski teden. K tej akciji je povabilo Akademski agrarni klub Njiva in Slovenski klub, delavska prosvetna društva Tabor, Vzajemnost in Enakost, Zvezo stavbincev, zadrugo Delavska sloga in društva kmetskih fantov in deklet. Pisali so članke in prirejali predavanja o Španiji, prodajali knjigo »Španija v plamenu« in razglednice o Španiji.[208]

Podatki o španskih borcih iz Slovenije so zelo pomanjkljivi pa na njihovi osnovi ni mogoče natančno ugotoviti, koliko jih je dala kaka pokrajina. Kljub temu je opaziti, da jih je bilo razmeroma veliko iz Dolenjske, daleč največ pa iz krajev, katere je zajelo pooktobrsko vrenje in v katerih so obstajala društva kmetskih fantov in deklet.

Tako jih je bilo z Gorice pri Krškem kar šest: Anton, Alojz, Ivan, Mihael in Mirko Juvane ter Alojz Dornik, iz Velikega in Malega Podloga Franc Meke in Alojz Pacek, iz Hrastja Janez Gramc, iz Leskovca pri Krškem Vinko Polc, iz Krškega Franc Knez-Franjo, Anton Omerza in Ivan Zajc, iz Radeč Miha Čemažar, iz Škocjana na Dolenjskem Janez Perenič in Anton Fabjan, iz Šentruperta Franc Komar in Alojz Krnc-Slavko, iz Krmelja Stanislav Salamon, iz Birčne vasi Miha Počrvina, iz Podgrada Alojz Gosenica, iz Tržiča pri Novem mestu Franc Strmole, iz Šmihela Viljem Glavič, iz Mrzle vasi Janez Rupar-Ivan, iz samega Novega mesta Rudolf Junker-Oskar in Viktor Gorupec, iz Rumanje vasi Jože Berkopec-Mišel, iz Brega pri Zagradcu Alojz Erjavšek, iz Žužemberka Peregrin Novak, iz Šentjurja (Podtabora) Alojz Čok, iz Vodic Albin Jeraj, iz Strug Jože Nose-Špan in iz neznanega kraja na Dolenjskem Tone Čuk-Jože.[209] Skupaj torej kar 33 španskih borcev.

Razmeroma precej španskih borcev je dala tudi mala Notranjska. Iz Loške doline so odšli na fronto k Madridu Janez Korošec iz Kozarišč ter Lojze Mule in Franc Turšič

iz Loža, Franc Gornik z Gore nad Sodražico in Stanko Semič-Daki z Blok, Stane Hočevar in Franc Kovač iz Cerkniške kotline, Matija Modic z Rakeka in Ivan Istenič iz Logatca. Skupaj torej devet. Akcija za pomoč španski republiki je odmevala po vsej Notranjski. Prispevke za Rdečo pomoč so pobirali v Loški dolini, na Rakeku in v Borovnici. Prispevki so bili kar lepi, čeprav je povsod gospodovalo siromaštvo.[210]

Iz Kočevja so se v Španijo prebili dijaki Dušan Ravtar, Leopold Mendaš,* Jurij Medved in Ciril Medžev. Od Belokranjcev so se v Španiji bojevali za republiko: Jurij Matešič iz Črnomlja, Mihael Kobe iz Damlja, Martin Bajuk iz Radoviče, Jože Kopinič iz Radovič, Janko Stipanič iz Kloštra in Ivan Radoš iz Radoš. Ostane nam našteti še španske borce iz Ljubljane in njene najbližje okolice! Iz samega mesta Ljubljana so bili: Jože Breskvar, Egon Erlich, Herbert Fornezzi, Silvester Furlan, Franc Herceg, Viljem Herman, Viktor Jazbinšek, Ivan Jurca, Franc Kovačič, Franc Sterle in Oskar Štajner, z Ježice Alojz Kunej in Matija Udvanc, z Iga pa Franc Glavan.[211] Posebno obravnavo zaslužijo prostovoljci iz vzhodnih ljubljanskih predmestij ...

Za pomoč Španiji je bil v okviru Rajonskega komiteja komunistične stranke Ljubljana-Polje osnovan ožji odbor. V njem so bili: Pepca Maček, Angela Dovč, Adolf Jakhel, Polde Maček in Stane Bobnar. Ta odbor je s predavanji, zborovanji, napisnimi akcijami in letaki pojasnjeval pomen boja v Španiji. Prvo skupino prostovoljcev je zbral komunist Stane Bobnar. V njej so poleg njega bili še: Stane Zidan, Adolf Boben, Ludvik Kukavica, Martin Gostinčar, Viktor Jeriha in Jože Kompare, priključil pa se jim je še Viktor Stopar. Aprila 1937 so odrinili na pot proti Splitu, odkoder bi se morali z ladjo prepeljati na špansko bojišče. Zbralo se je blizu 200 prostovoljcev, ki pa jih je policija na Braču prijela in zaprla. Med njimi so bili tudi prostovoljci iz Ljubljane-Polja, ki pa so bili zaradi pomanjkanja dokazov izpuščeni.

* Brat španskega borca Leopolda Mendaša Peter Mendaš-Iztok se je bojeval v Tomšičevi brigadi od začetka decembra 1942 do srede maja 1944. Najprej je bil namestnik komisarja 1. bataljona, nato pa sekretar brigadnega biroja SKOJ (Peter Mendaš-Iztok telefonično pojasnilo z dne 24. aprila 1980).

Iz šiškovega bataljona 2. grupe odredov sta prišla v Tomšičevo brigado Ivan Zupančič iz Sp. Kašlja in Ludvik Kukavica-Papež iz Zg. Kašlja — oba sta bila člana komunistične stranke od leta 1934. Ivan Zupančič (levo) je padel že čez dva dni, 14. avgusta 1942 ob napadu na belogardiste lažnega štajerskega bataljona v Krški hosti, Ludvik Kukavica-Papež (desno) pa je vojno preživel.

Ponovni odhod je bilo mnogo teže pripraviti. Komite je sklenil, naj se prostovoljci prebijajo proti Španiji v manjših skupinah. Novo skupino, v kateri sta bila Stane Bobnar* in Ciril Rome, je 9. julija 1937 odposlala Pepca Maček. Ta skupina se je prek Avstrije in Švice prebila v Francijo, od tam pa srečno prišla na fronto v Madridu. Naslednjo skupino je odpravila na pot Angela Dovč. V njej so bili Martin Gostinčar, Viktor Jeriha in Ludvik Kukavica. Prva dva sta se prebila do Španije, Kukavica pa se je vr-

* V Tomšičevi brigadi od 6. septembra 1942 sta se bojevala Ivan Bobnar-Bobi, ki je bil brat preživelega španskega borca in narodnega heroja Staneta Bobnarja, in pokojni Franc Bobnar-Gedžo, ki je bil njun bratranec. Oba sta bila na splošno znana po svoji izredni hrabrosti (telefonično pojasnilo Staneta Bobnarja z dne 10. aprila 1980, Ivan Bobnar-Bobi po beležki z dne 1. marca 1978 in kartoteka borcev Tomšičeve brigade).

nil. Na fronto k Madridu je uspelo priti še Tonetu Cimermanu,* medtem ko je bila tretja skupina prijeta že v Feldkirchnu in vrnjena jugoslovanskemu orožništvu na Jesenicah. V njej so bili Franc Mazovec, Ivan Novak in Slavko Sluga.[212]

Po nepopolnih podatkih se je z ozemlja poznejše Ljubljanske pokrajine v Španiji bojevalo najmanj 71 borcev, od tega 33 ali skoraj polovica z Dolenjskega, z Notranjskega in Dolenjskega skupaj 42, iz vse pokrajine z izjemo Ljubljane pa 53. Kakor je mogoče sklepati po primeru območja rajonskega komiteja KSS Polje, je bilo za odhod v Španijo pripravljeno najmanj še enkrat toliko prostovoljcev, a se tja zaradi zasledovanja policije in zastraženih mej niso mogli prebiti. Veliko jih je torej ostalo v domačih krajih, kjer so širili protifašistično razpoloženje. Vrh tega so bili španski borci večinoma komunisti, ki so se z odhodom v Španijo izmaknili policijskemu preganjanju, ali pa so bili somišljeniki komunistov, istih misli pa so bili tudi njihovi sorodniki in prijatelji. Potemtakem je ideja za pomoč španski republiki zbudila velik odmev in pognala široke korenine.

Čas španske državljanske, razredne in protifašistične vojne je bil čas delitve duhov: vse, kar je bilo pošteno in napredno, je bilo na strani španske republike. To je naposled pokazal tudi članek prof. Edvarda Kocbeka »Premišljevanja o Španiji«, objavljen v reviji Dom in svet 22. aprila 1937, ki si je upal fašizem ožigosati kot najnevarnejše zlo, odpor proti njemu pa povzdigniti v duhovno junaštvo prepričanih ljudi, ki se po svoji vesti odločajo za večjo in boljšo resnico. Seveda je fašizemu naklonjeno vodstvo Katoliškega tiskovnega društva ostro ukrepalo, pritiskalo na uredništvo; ker pa le-to ni klonilo, je imenovalo novega urednika. Kocbeka so večkrat — nazadnje pa v Slovencu 16. julija — grdo napadli.[213] Ta spor je katoliški križarski krog dokončno usmeril na levo, kar je poznejšemu belogardističnemu izdajstvu odtegnilo veliko katoliških razumnikov.

* Tone Cimerman, ki je v Španiji padel, je bil dve leti starejši brat Staneta Cimermana, borca Tomšičeve brigade, ki je padel 19. marca 1943 med boji pri Plešivici v Suhi krajini kot intendant 2. bataljona (Kartoteka borcev Tomšičeve brigade in telefonično sporočilo Marije Smirnov z dne 10. aprila 1980).

Predvojni komunist in španski borec Miha Horvat-Kavkaz (levo) je končal bojno pot v Tomšičevi brigadi kot navaden borec 20. avgusta 1942 ob napadu na nemško postojanko Male Drušče, predvojni komunist Jože Bradeško-Boštjan (desno) pa kot namestnik brigadnega političnega komisarja 18. marca 1945 v bitki pri Ambrusu.

V času pomoči španski republiki je Rdeča oziroma Ljudska pomoč naredila pravi bojni izpit ter si je ob tem razširila in utrdila vrste. V širino je šel tudi njen program. Na vseslovenskem posvetovanju Ljudske pomoči, ki ga je junija 1940 pripravil in vodil Tone Tomšič pri Jožetu Mazovcu v Zgornjem Kašlju, so ugotovili, da se zaradi draginje, špekulacij, stalnega klicanja na orožne vaje in brezposelnosti socialni boj vse bolj zaostruje. Nove razmere zahtevajo, da tudi Ljudska pomoč pripravlja delovno ljudstvo na boj proti brezpravju, nasilju in samovolji ter za spremembo protiljudskih zakonov. Po tem posvetovanju je Ljudska pomoč začela izdajati ilegalno glasilo »Solidarnost«*. Ta človekoljubna in revolucionarna organizacija je potem strnjeno prešla v Osvobodilno fronto in se preimenovala v

* Ohranjena je samo številka 2 (september-oktober 1940), ki jo hranijo v ljubljanski Narodni in univerzitetni knjižnici (Jože Munda, prav tam, str. 96).

Slovensko narodno pomoč, ki je v boju proti okupatorjem odigrala veliko vlogo.[214]

Izkušnje in pravega revolucionarnega duha s front v Španiji je v Proletarsko udarno patruljo, Proletarsko udarno četo, 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča in v brigado z enakim imenom prinesel samo Stane Semič-Daki, ki je bil izredno priljubljen in pristno ljudski človek, zato je bil njegov vpliv izreden. Španska borca Miha Horvat-Kavkaz iz Rakičana in Lovro (drugih podatkov ne vemo) sta v Tomšičevi brigadi kmalu padla. Upravičeno pa lahko trdimo, da so na bojno jedro Tomšičeve brigade veliko vplivali še španski borci: dr. Aleš Bebler-Primož kot politični komisar 3. grupe odredov in namestnik komandanta Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet s svojimi odločitvami, ukrepi in popularnostjo ter Franc Rozman-Stane, Dušan Kveder-Tomaž in Alojz Kolman-Marok prek tistih borcev, ki so v Tomšičevo prišli iz 2. grupe odredov. Bili pa so še drugačni posredni vplivi, npr. vplivi prostovoljcev, ki so nameravali oditi v Španijo, pa jim to ni uspelo. Od teh so se nekaj časa bojevali v Tomšičevi brigadi Adolf Boben, Slavko Sluga-Justi Zupin in Ludvik Kukavica; prva dva sta celo padla. Še bolj je gibanje za pomoč španski republiki vplivalo na dotok partizanov v druge prve enote tako na Dolenjskem kot tudi na Gorenjskem ...

Program in štab revolucije

Zaradi težavnih razmer ilegalnega delovanja se je moralo v Goričanah izvoljeno pokrajinsko vodstvo dopolnjevati s privzemom novih članov. Ker je Ivan Maček-Tesla odšel na šolanje v Sovjetsko zvezo, je bil po sklepu CK KSJ v tujini z dne 12. aprila 1935 privzet za sekretarja pokrajinskega komiteja Slovenije Jože Marn, za člane pa Miha Marinko, Jaka Zorga, ki se je tedaj vrnil z »robije«, in dr. Jože Vilfan, potem pa še Mirko Košir in Stane Krašovec.

Toda 14. ovembra 1935 je policija v Zagrebu zasegla važne listine KSJ znotraj države (ZEMBILJ); to je povzročilo velik vdor policije, ki se je razširil tudi v Slovenijo. Tako so 4. decembra 1935 zaprli Franka Otokarja, 27. decembra Jožeta Marna in 28. decembra Jaka Zorgo, Mirka Koširja 8.

januarja, Staneta Krašovca in Štefko Zbašnik 25. in Toneta Čufarja 28. januarja, do 15. februarja 1936 pa še vrsto ljudi, med njimi Miha Marinka, Lojzeta Ocepka in dr. Jožeta Potrča. Zadnji trije so bili oproščeni, Mirka Koširja so kmalu izpustili in je nato postal sekretar pokrajinskega komiteja KSJ za Slovenijo. Ker je bilo to vodstvo le preveč prizadeto, so vanj privzeli najprej Franca Leskoška, Košir pa je za organizacijskega sekretarja privzel še Jožeta Butinarja.

Zaradi pogostih vdorov policije, ki so imeli izvor v zvezah z osrednjim vodstvom KSJ na tujem, zaradi nasprotujočih si in nestvarnih smernic tega vodstva, ki ni poznalo pravih razmer v domovini, in zaradi odlaganja uresničitve sklepa o osnovanju Komunistične stranke Slovenije, je prišlo do ostrega odpora proti osrednjemu vodstvu KSJ v tujini. Ta odpor se je izrazil celo v zahtevi po odcepitvi od KSJ in podreditvi neposredno komunistični internacionali.[215]

Edvard Kardelj, ki se je februarja 1937 vrnil v domovino, je dobil nalogo, da ta nasprotja odstrani pri koreninah — z ustanovitvijo Komunistične stranke Slovenije. Pokrajinskega vodstva v celoviti sestavi po hudih policijskih vdorih pravzaprav ni bilo več, zato snovanje ustanovnega kongresa ni bilo lahko delo. Sestaviti je moral najprej predkongresni komite in ta mu je pomagal organizacijsko in tehnično pripraviti kongres, ki je bil v noči na 18. april 1937 na Čebinah nad Zagorjem. Udeležili so se ga delegati iz Ljubljane, Jesenic, Kranja, Savinjske doline, Bele krajine in Trbovelj, medtem ko so delegati iz Kočevja, Maribora in Ptuja zašli in zgrešili vodiče, delegata z Notranjskega pa kongres ni potrdil.

Med listinami, ki jih je kongres sprejel, sta bili najvažnejši pozdrav španskemu ljudstvu s pozivom slovenskemu ljudstvu, da mu pomaga, in manifest Komunistične stranke Slovenije. Slednji je izhajal iz temeljne ugotovitve, da je obstoj slovenskega naroda ogrožen in da je spričo razcepljenosti narod nesposoben za obrambo, zato je odgovornost za prihodnost slovenske narodne skupnosti naložil delavskemu razredu, ki je edini sposoben združiti vse domoljubne in demokratične sile za obrambo pred fašizmom. Hkrati je manifest postavil zahteve po demokratičnih svoboščinah, federativni ureditvi države, demokratično izvoljeni slovenski skupščini in po protifašistični politiki Jugoslavije z naslonitvijo na Sovjetsko zvezo.[216] S tem manifestom so komunisti dobili

politični program, ki ga v vsej zgodovini slovenskega naroda ni premogla nobena druga stranka in ki je edini ustrezal življenjskim koristim slovenske narodne skupnosti.

Ne brez vpliva na uresničevanje začrtanega programa je bil izvoljen centralni komite Komunistične stranke Slovenije, ki je štel devet članov in tri kandidate. Sekretar Franc Leskošek in člani Miha Marinko, Vencelj Perko, Ignac Tratar in Pepca Maček so bili delavci, Edvard Kardelj in Mirko Košir razumnika, Jože Mihelčič kmet in organizacijski sekretar Jože Butinar obrtnik. Od kandidatov sta bila Albin Vipotnik in Franc Salamon delavca, Oskar Kovačič pa razumnik.[217]

Poslej se je centralni komite Komuistične stranke Slovenije samo še dopolnjeval. Odpadel je Jože Butinar, ki je bil kriv za nepopolno udeležbo na kongresu, in se začel vdajati nerednemu življenju. Postopoma ga je zamenjal Tone Tomšič, ki se je februarja 1937 vrnil iz kaznilnice, vendar se v priprave za ustanovni kongres ni mogel vključiti, ker ga je policija tedaj še preveč nadzorovala. Do oktobra 1937 so Butinarja že osamili, posle organizacijskega sekretarja CK Komunistične stranke Slovenije pa je v celoti prevzel Tone Tomšič-Gašper,[218] ki je svoje delo sijajno izpopolnil.

S privzemom Toneta Tomšiča za organizacijskega sekretarja je postalo delo centralnega komiteja KSS natančno urejeno in smotrno. Odvijalo se je zlasti prek ustreznih komisij: sindikalne, ljudskofrontovske, agitacijskopropagandne, ženske, kmečke in končno še mladinske. Za to obravnavo sta posebno važni zadnji dve. Sekretar mladinske komisije je bil Boris Kraigher, člani pa Ivan Bratko, Reza Korpar, Jože Jan in Pavle Baloh. Svoje delo je uspešno zasnovala v obliki narodnoobrambnih taborov, ki so segli tudi v Belo krajino in na Kočevsko. Idejno najmočnejša je bila kmečka komisija, ki jo je vodil Vlado Kozak, njeni člani pa so bili Jože Slak, Maks Stermecki, inž. Janez Marentič, Ivan Kreft, Adolf Jakhel in Ivan Bratko. Le-ta je poleg teoretične obdelave kmečkega vprašanja skrbela še za čisto določeno delo komunistov v Zvezi kmetskih fantov in deklet oziroma v njenih podružnicah — društvih na podeželju.[219]

Prodor komunistov v slovensko družbo prek javnih oblik obveščanja se je tista leta nadaljeval kljub strogi cenzuri. V Kranju je od 7. avgusta 1937 do 13. avgusta 1938 izhajal tednik Sobota, ki ga je urejal Lojze Čolnar. Po prepovedi

ga je 30. julija nadomestil list »Tabor — tednik za javna vprašanja«, ki sta ga urejala Tone Tomšič in Maks Rejc, izhajal pa je do 10. decembra 1938. V obeh primerih je šlo za javno, vendar prikrito glasilo Komunistične stranke Slovenije. Mnogo dalj se je obdržala Slovenska mladina, ki je izhajala od 1. junija 1938 do maja 1940, urejali pa so jo: Ivo Grahor, Kostja Nachtigal, Anton Slodnjak, Dušan Pirjevec in Dušan Bordon.

Silno pomembni so bili občasni tiski. Brošuri »Kaj mora vedeti delavec« in »Za enotnost slovenskega delavstva« je napisal Edvard Kardelj, izšli pa sta pod Leskoškovim imenom. Brošuro »Hitlerjevci v Sloveniji« sta napisala Dušan Bravničar in Jože Kogej, »Mučeniško Španijo« Mirko Košir, »70 dni v Glavnjači« Marija Žumer, neznani pisec pa brošuro »Število delavstva in njegov politični vpliv«. Vse so izšle leta 1937; nekatere so bile sicer prepovedane, a večinoma že razpečane. Leto pozneje je izšla brošura »Ali smo za Hitlerja«, leta 1939 pa jih je bilo spet cela vrsta. Edvard Kardelj je spisal brošuro »V obrambo demokratičnih svoboščin«, Jože Kerenčič brošuro »Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricah«, Jože Kogej »Nastanek in razvoj sveta in življenja«, Dušan Kermavner brošuro »Prvi veliki boj slovenskega delavstva« in inž. Anton Stebi »29. oktober«.

Najpomembnejša je bila knjiga Edvarda Kardelja-Speransa »Razvoj slovenskega narodnostnega vprašanja«, ki je izšla 26. februarja 1939. Dejansko je pomenila razširjen program Komunistične stranke Slovenije, podprt z zgodovinskimi dokazi. Ta knjiga s svojim dialektičnim pristopom je mahoma osvojila slovensko kulturno javnost in tako postala najboljše orožje komunistov.[220]

Ilegalni tisk se je tačas omejeval na letake in organizacijske zadeve. Od leta 1938 dalje je imela Komunistična stranka Slovenije ciklostilne tehnike že po vseh okrožjih, od februarja 1940 pa tudi lastno ilegalno tiskarno, ki je delovala v hiši Albina Novaka v Tacnu št. 72. Konec leta 1940 sta iz črkovnega gradiva te tiskarne nastali kar dve, ena pri Antonu Dežmanu v Sadinji vasi 27 pri Sostrem in ena pri rezbarju Viktorju Novaku v Vnanjih goricah. V omenjenih tiskarnah so tiskali organ Komunistične stranke Slovenije »Delo«, ki je redno izhajalo od maja 1940, glasilo KSJ »Komunike« od številke 1 do 5, razne brošure, resolucije s po-

krajinskih konferenc, pozive in letake, občasno pa tudi ilegalno »Ljudsko pravico«.[221]

Tak velik napredek v organiziranosti slovenskih komunistov ne bi bil mogoč, če ne bi bila zmagala prizadevanja, da se CK Komunistične stranke Jugoslavije vrne v domovino in usmerja dejavnost komunistov za združevanje ljudskih množic v zahtevah po demokratizaciji države in v boju proti fašistični nevarnosti na podlagi stvarnih razmer. Po dotlej najhujši krizi v vodstvu KSJ je komunistična internacionala naposled decembra 1937 Josipu Brozu-Titu zaupala vodenje KSJ in mu dala mandat, da osnuje centralni komite.

Josip Broz-Tito je to storil naslednje leto. V prvi polovici maja 1938 je najprej sestavil začasno vodstvo, in sicer na sestanku v planinski koči na Lisci nad Sevnico. To vodstvo je zasedalo od 15. do 18. marca 1939 v usnjarni Tomaža Godca v Bohinjski Bistrici in se tedaj konstituiralo kot CK KSJ z Josipom Brozom-Titom na čelu. Zanimivo je, da so v sedemčlanski CK KSJ prišli kar trije Slovenci, in sicer: Edvard Kardelj, Miha Marinko in Franc Leskošek, iz vrst drugih bratskih narodov pa poleg Tita še Aleksandar Rankovič, Milovan Djilas in — po vrnitvi iz kaznilnice — Ivan Milutinovič.

Tačas je bila Komunistična stranka Slovenije že močna in CK KSJ se je v boju za enotnost komunističnih vrst v veliki meri naslanjal nanjo. Med drugim ji je zaupal pripravo posvetovanja za politični aktiv KSJ iz vse države, ki je bilo 9. i 10. junija 1939 v Tacnu pod Šmarno goro, ter pripravo 5. državne konference SKOJ, ki je bila 6. avgusta istega leta na Mali planini.[222]

V nasprotju z vrhovi meščanskih strak, kjer so spričo napadalnosti fašističnih držav vladali le preplah, zmeda in kapitulantstvo, je CK Komunistične stranke Slovenije sproti razčlenjeval mednarodni in notranjepolitični položaj ter z ocenami nemudoma seznanjal okrožna vodstva in strankino članstvo.

To je mogoče reči že za 1. konferenco KSS, ki je bila 16. in 17. aprila 1938 v Šmiglovi zidanici pri Žalcu. Razpravljala je o nevarnosti, ki je nastala za Slovence z nasilno priključitvijo Avstrije k hitlerjevski Nemčiji. Ugotovila je, da je v tako usodnem času svobodna in demokratična Jugoslavija, zgrajena na enakopravnosti narodov in na blaginji ljudstva, edina oblika države, v kateri lahko Slovenci iščejo

zaščito pred fašističnimi državami in jamstvo za narodni obstoj. Obenem je poudarila potrebo po združitvi vseh demokratičnih in naprednih sil kot poglavitno nalogo komunistov.

Druga konferenca, ki se je ob številni udeležbi delegatov začela v noči na silvestrovo 1939 in se končala še pred letom 1940 v Joštovem mlinu pri Celju, je upoštevala nastali položaj po sklenitvi pakta o nenapadanju med Nemčijo in Sovjetsko zvezo ter po začetku druge svetovne vojne. Poudarila je potrebo po nadaljnji krepitvi Komunistične stranke Slovenije in hitrejšem vključevanju novih, zlasti ženskih kadrov v strankino delo. Sklenila je, da se morajo vodilni komunisti umakniti v popolno ilegalnost. To so storili februarja 1940. Odtlej so se zadrževali in sestajali v hiši Miha Novaka v Tacnu vse do aprila 1941, ne da bi jih tam kdo vznemirjal ali odkril, CK KSS pa si je tačas ustvaril še vrsto napol javnih zatočišč, kot sta bili Majcnova kavarna za Bežigradom in Novakova gostilna na Viču. V njih je sprejemal na posvete sekretarje iz okrožij in druge osebnosti.[223]

Spomladi 1940 so se komunistične organizacije, ki so takrat štele v Sloveniji 650 članov, pripravljale na 3. konferenco Komunistične stranke Slovenije. Delegate so izvolili na konferencah po vseh okrožjih, julija 1940 pa je bila še konferenca SKOJ v gozdu nad Zalogom pri Ljubljani. Te se je udeležil tudi organizacijski sekretar CK KSS Tone Tomšič. Mladim komunistom je govoril o nalogah po začetku druge svetovne vojne, predvsem, da morajo širiti svoj vpliv med protifašistično čutečo mladino.* Takrat je bil sekretar PK SKOJ za Slovenijo Viktor Stopar, člani PK pa: Ida Szabo Kovač, Stane Zagar-mlajši, Mirko Bagar, Ljubo Marion in Mira Tomšič.[224]

* Septembra 1940 je bila v Tacnu srednješolska konferenca SKOJ za Slovenijo. Tedaj so zasnovali prikrito glasilo SKOJ z imenom »Srednješolec«, ki so ga urejali Janko Menih-Rajko, Marcel Kronegger in Janko Jurančič. Izšel je decembra 1940, vendar je bil z drugo številko v januarju 1941 že prepovedan. Po pokrajinski konferenci SKOJ, ki je bila februarja 1941 pri Novakovih v Tacnu, so zasnovali ciklostilni list »Glas delovne mladine«. Izšel je samo dvakrat, uredila pa sta ga Boris Kraigher in Viktor Stopar (Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, str. 173, Jože Munda, prav tam, str. 98, in Viktor Stopar, ustna pojasnila z dne 6. novembra 1978).

Po zaslugi Toneta Tomšiča je brezhibno potekala tudi 3. konferenca Komunistične stranke Slovenije, ki je bila v navzočnosti Josipa Broza-Tita 29. in 30. junija 1940 na Vinjem nad Dolskim. Tedaj je minilo devetnajst dni od vzpostavitve diplomatskih odnosov med kraljevino Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo in sedem dni, odkar je pred Hitlerjem morala poklekniti Francija. Jasno je bilo, da pride prej ali slej na vrsto tudi Jugoslavija. Zato so delegati razpravljali o zbiranju najširših plasti slovenskega delovnega ljudstva in vseh tistih, ki so razočarani nad propadlo politiko meščanskih strank, v enotno fronto, o boju za ljudsko vlado in naslonitev na Sovjetsko zvezo.

Ta konferenca je posebno pomembna zategadelj, ker je izvolila nov in dotlej najštevilnejši centralni komite ter delegate za 5. državno konferenco KSJ. Za političnega sekretarja CK Komunistične stranke Slovenije je bil izvoljen Franc Leskošek, za organizacijskega sekretarja Tone Tomšič, za člane pa Edvard Kardelj, ki je bil član politbiroja CK KSJ, Boris Kidrič, ki se je leta 1939 vrnil v domovino iz Pariza, Miha Marinko, Vida Tomšičeva*, Miloš Zidanšek, Jože Lacko, Tone Dolinšek, Franc Salamon, Slavko Slander, Stane Zagar-starejši, Oskar Kovačič, Lojze Hohkraut, dr. Jože Potrč, Pepca Kardelj, Boris Kraigher, Ignac Tratar, Albin Vipotnik, Vencelj Perko, Tone Sušteršič-Tine Železnik in Stefan Kovač, za kandidate pa Jože Mihelčič, inž. Janez Marentič in Viktor Stopar. Prvih enajst in Jože Ažman iz Bohinja je bilo izvoljenih tudi za delegate na 5. državno konferenco Komunistične stranke Jugoslavije.[225]

Novi petindvajsetčlanski centralni komite Komunistične stranke Slovenije pa ni bil le najštevilnejši, marveč tudi najsposobnejši. To je bilo vodstvo, kakršnega ne prej ne tedaj ni imela nobena politična stranka na Slovenskem, bil je sposoben štab revolucije, ki se je približevala z velikimi koraki.

---

* Vida Bernot in Tone Tomšič, študenta prava, sta se poročila 13. decembra 1937 v stranskem prostoru frančiškanske cerkve. Poročil ju je pater dr. Roman Tominec, ki je oba poznal kot komunista iz sodnih zaporov. Takrat je bila možna samo cerkvena poroka. Priči sta bila Fedor Kovačič za Vido in Slavko Šlander za Toneta. Dne 15. avgusta 1939 pa sta se poročila Pepca Maček in Edvard Kardelj. Zato Vido in Pepco po teh datumih navajam z novima priimkoma (po knjigi Alenke Nedog: Tone Tomšič, str. 203 in 204 op. in Pepca Kardelj, ustni vir).

Ta štab je znal določiti pravi čas za njen začetek in jo privesti do zmage, imel pa je tudi vse zasluge za nastanek 1. slovenske proletarske udarne brigade, imenovane po organizacijskem sekretarju CK Tonetu Tomšiču, kar velja tudi za druge partizanske enote na Slovenskem.

Premik Sokola na levo

Sokol je nastal leta 1863 po češkem vzorcu kot telesnovzgojna organizacija slovenskega meščanstva s slovansko naravnanostjo, ki naj okrepi odporno moč Slovencev proti nemštvu in nemški nadvladi. V njej je prevladoval idealistični svetovni nazor z materialističnimi primesmi, nekaterimi socialnimi sestavinami in močno usmeritvijo proti prevladi cerkve v javnih zadevah. Vzgojna smer slovenskega sokolstva od leta 1904 je bila, naj vse delo služi preobrazbi slovenskega človeka iz pasivne k aktivni vlogi v družbi, da bo sam z lastnimi močmi odločal o svoji usodi. Med prvo svetovno vojno je bilo delo Sokola prepovedano, kar najbolje izpričuje njegovo narodnostno vzgojno vrednost. Ob njenem koncu so sokolske vrste pretresali vplivi oktobrske revolucije, ki pa so svojo sled izpričali pozneje.

Po kongresu zedinjenja v letu 1920 se je v slovenskem sokolstvu namesto slovenskega uveljavil jugoslovanski celostni nacionalizem pa je v njem novačila svoj naraščaj celo fašistična ORJUNA. Liberalna stranka, ki si je lastila nad Sokolom politično oblast, ga je tudi sicer skušala vpregati v voz protiljudske vladavine. Navzlic vsemu temu je praktično telesnovzgojno in prosvetno delo v sokolskih domovih in telovadnicah ubiralo po Tyršu začrtano domoljubno in demokratično smer. Vrh tega so bili sokolski vaditelji pretežno plebejci, ki so poudarjali potrebo po pravičnejši socialni ureditvi slovenske družbe in ki so bili odrinjeni od odločanja o društvenih zadevah, se pravi zapostavljeni,[226] do leta 1931 pa so v njihove vrste prodrli že tudi prvi komunisti ali njih somišljeniki. Takšno stanje kažejo zlasti pričevanja o razmerah v novomeški župi.

V novomeškem Sokolu so imeli komunisti somišljenike že v letih 1923 in 1924, četudi je takrat v njem nekaj časa gospodovala orjunaška klika. Zelo zanimiva in vplivna oseb-

nost je bil udeleženec oktobrske revolucije Lojze Ivanetič, ki mu je bila v župnem vodstvu zaupana skrb za sokolsko knjižnico,[227] s tem pa mu je bil zagotovljen vpliv na vzgojo sokolskega naraščaja.

Potemtakem ni čudno, da je župno vodstvo leta 1931 na polletno šolanje v Maribor poslalo mladega učitelja Lada Ambrožiča, ki je očitno izpovedoval revolucionarne težnje.
V zvezni vaditeljski šoli se je Ambrožič srečal z gojenci Rudijem Piculinom ter Franjem Vrunčem in Milanom Apihom, ki ju poznamo kot vidnejša predvojna komunista. Okoli njih se je izoblikovala skupina mladih prihodnjih vaditeljev, ki so se ob koncu tečaja uprli zahtevi šolskega vodstva, da postanejo kraljevi aktivisti. V tem uporu je šel Lado Ambrožič tako daleč, da se je protestno izognil diplomskemu izpitu. Toda po vrnitvi iz Maribora je Ambrožič leta 1932 pripravil in vodil vrsto sokolskih tečajev v vseh krajih, kjer so bile sokolske organizacije, npr. v Novem mestu, Žužemberku, Trebnjem, Krmelju, Mokronogu in drugod. Poleg strokovne vadbe so na teh tečajih porabili najmanj polovico časa za debate o tedanjih političnih in gospodarskih razmerah. Te debate so bile burne in ognjevite, zadevale pa so predvsem krivice, ki so se godile kmečkemu življu in drugim izkoriščenim plastem prebivalstva. Vsakič in vselej so bile naperjene proti tedanji meščanski in kraljevi vladavini, kar se je potem prenašalo na vse sokolovsko članstvo.[228]

Ni pa šlo zgolj za debate. V to smer je bilo naravnano celotno prosvetno delo — od knjižnic in dramskih predstav do pevskih zborov — ki je privabljalo množice obiskovalcev. Slo je za širjenje splošne omike in razgledanosti, ki naj bi vsakemu posamezniku omogočila trezno in stvarno presojo trenutno nastalega položaja. To je pokazalo zlasti nadaljnje Ambrožičevo delo v Stični od leta 1933 do 1939, kjer se je prav tedaj zakoreninila bogata kultura pevskih zborov. Kakšen polet in sloga sta vladala med preprostim sokolskim članstvom, najočitneje izpričuje dejstvo, da so si društveni dom v Ivančni gorici zgradili že leta 1933 v manj kot letu dni.[229]

Kajpak takih somišljenikov komunistične stranke je v podeželskih sokolskih društvih delovalo še več. Iz Novega mesta poznamo vaditelja Riharda Romiha pa vplivnega Silverija Pakiža, iz Mokronoga dr. Staneta Škrlja, iz Cerkelj ob

Krki učitelja Pavleta Herbsta, iz Žužemberka Franca Smrketa-Jošta, iz Višnje gore Eda Turnherja-Primoža, iz Grosupljega dr. Franja Podkoritnika in dr. Staneta Valentinčiča, iz Kočevja že omenjenega Rudija Piculina, iz Logatca Rada Pehačka, gotovo pa so podatki o tem zelo pomanjkljivi. Ni pa šlo le za somišljenike, saj vemo, da so v prenekaterih sokolskih društvih delovali tudi člani komunistične stranke, npr. Andrej Kumar na Ježici, Maks Nahlik na Viču in Tone Bele v Novem mestu.[230]

Levičarski vpliv pa se v vrste sokolskih vaditeljev ni širil samo iz posameznih revolucionarnih središč na podeželju, kakršna sta bila na Dolenjskem Kočevje in Novo mesto, marveč predvsem tudi iz močnega levičarskega in komunističnega jedra na ljubljanski univerzi. Mladi komunisti so leta 1931 najprej osvojili liberalno Jugoslovansko akademsko društvo Triglav, ki se je kmalu odreklo lažnemu celostnemu jugoslovanstvu in spoznalo, da je rešitev slovenskega vprašanja v najtesnejši zvezi s socialno-gospodarsko preobrazbo krivičnega družbenega reda. To društvo je leta 1933 izdalo brošuro Beseda o našem delu, s katero se je opredelilo za marksistični svetovni nazor. Po brezuspešnih disciplinskih ukrepih liberalnega starešinstva zoper upornike je banska uprava 31. marca 1934 Triglav razpustila. Komunisti in napredni liberalni študentje so že 2. julija istega leta ustanovili Klub neodvisnih akademikov Mladi Triglav, ki je obstajal do 10. junija 1936, ko je bil tudi prepovedan.[231]

Podobno kakor Triglav so skušali komunisti osvojiti še večjo liberalno trdnjavo na univerzi — Akademsko društvo Jadran. Boris Kidrič je tja usmeril Toneta Tomšiča, Marjana Vivodo in še nekatere mlajše komuniste. Ti so iskali oporo zlasti pri mlajših članih, ki so šele prišli na univerzo in so se Jadranu pridružili iz domoljubnih čustev. Po tej poti so si zares pridobili zaupanje in na občnem zboru marca 1931 je bil Tone Tomšič soglasno izvoljen za tajnika, oktobra istega leta pa Tomšič za podpredsednika in Marjan Vivoda za tajnika. Toda v dogajanja je poseglo starešinstvo, ki je napadlo levičarje zaradi udeležbe na velikih demonstracijah 17. februarja 1932. Z veliko težavo jim je uspelo čez štiri dni Tomšiča izključiti iz Jadrana.[232] Kljub temu neuspehu so komunisti skušali Jadran spraviti na levo s pomočjo tovarišic

iz Doma visokošolk in prek Slovenskega kluba, pa so dosegli, da se je Jadran vključil v narodnoobrambne tabore.

Od vidnejših sokolskih delavcev, ki so izšli iz levičarskih študentskih društev, poznamo predvsem dva: Evgenija Ravniharja, člana komunistične stranke Slovenije od leta 1937, in Zorana Poliča, gotovo pa bi jih bilo ob natančnejših raziskavah mogoče najti še več.

Poleg vzgojnih in osebnostnih prvin so na nastanek levičarskega tabora v sokolski organizaciji vplivale še nekatera neosebnostna dejstva. Na prvem mestu je bila svetovna gospodarska kriza, ki je celo v imovitejših meščanskih krogih privedla do spoznanja, da v razmerah kapitalističnega izkoriščanja ni socialne varnosti za nikogar, niti za same kapitaliste ne, ker uspeva le tisti, ki je večji malopridnež. Zaradi takega spoznanja so mladi sokoli v Loški dolini na volitvah 25. oktobra 1936 in 27. marca 1938 oddali glasove za kmečko-delavsko listo ter vsestransko podprli politiko Ljudske fronte, ki je bila politika komunistične stranke.[233]

Drugo tako neosebno dejstvo je bila narodnostna neenakopravnost Slovencev in drugih manjših jugoslovanskih narodov, ki jo je spremljala gospodarska nadvlada velikosrbskega meščanstva. Gospodarski položaj naprednega slovenskega meščanstva se je poslabšal zlasti z vstopom klerikalnega prvaka dr. Antona Korošca v vlado Petra 2ivkoviča in nato v še bolj fašistično vlado dr. Milana Stojadinoviča, kar je prineslo prevlado klerikalnega kapitala nad liberalnim. Končno je bil tu še konkordat, sporazum med Vatikanom in beograjsko vlado, ki je dajal proste roke Katoliški akciji v vseh cerkvenih in posvetnih zadevah, ki je grozil s popolno prevlado cerkve v njih in z najhušjim klerofašističnim mračnjaštvom; to pa bi pomenilo smrt za slovenske sokolske organizacije in omtvičenje slovenskega naroda.[234]

Ti družbeno-gospodarski vzroki so se zlili v nezadovoljstvo mladih, ki so izhajali iz telovadnih oziroma vaditeljskih vrst in so bili plebejskega, če ne čisto delavskega rodu pa zapostavljeni, obenem pa odrinjeni od odločanja o bistvenih društvenih zadevah. To nasprotje se je najbolj izrazilo v ljubljanski župi, ki je imela položaj vodilne sokolske župe v Sloveniji.

2e leta 1935 so vaditelji Dušan Podgornik, Stanko Trček ter brata Lojze in France Lubej osvojili načelništvo na Taboru v Ljubljani, leto pozneje pa še sokolsko načelništvo ljubljanske župe. Načelnik te je postal Frane Lubej, načelnik Sokola na Taboru pa Zoran Polič. Pridružil se jim je še Jože Rus, star sokolski delavec in modrec, ki je v vodstvu ljubljanske župe deloval z vso vnemo in je kot sodnik pred tem delal razne usluge zaprtim komunistom.* Ker ni bilo mogoče usmerjati dela izključno samo z doseženih položajev, je bil glavni cilj »upornikov«, da ustvarijo svoj tisk.
V letu 1936 so to dosegli, ko je začel izhajati »Sokol — sokolski vestnik župe Ljubljana«. Delo, ki ga je opravil list v treh letih, je rodilo bogate sadove za utrjevanje organizacije tudi v naslednjih letih, ko tisk ni bil na razpolago v takem obsegu.[235]

Prvi uradni nastop levih pomeni zbor društevnih načelnikov 16. januarja 1936, ki je sprejel resolucijo zoper strankarsko politično oblast v organizaciji. V njej je med drugim zapisano: »Hočemo samostojno, v sebi sklenjeno, svobodno organizacijo. Vir sokolske misli in napredka je samo v iniciativnosti... Namesto strank so se pojavile (po letu 1929) nikomur odgovorne, od nikogar nadzorovane klike, ki so napravile v javnem in državnem življenju z izvajanjem breznačelne samovolje pravo protipravno anarhijo ...« To je bil očiten poziv za odstranitev »starih«, ki se je v glasilu še večkrat ponovil. Mladi so poudarjali pomen vzgojnega dela v telovadnicah in sokolskih domovih. S tem so dokazovali, da politiki ne smejo imeli oblasti nad organizacijo. Sicer pa je list Sokol opozarjal na nevarnost, ki je Jugoslaviji grozila od fašističnih držav, in menil, da je edino sokolstvo tisto, ki mora okrepiti narodovo odporno moč.

Ves ta čas v »Sokolu« klije tudi socialna misel, ki opozarja na družbene krivice in kapitalistično izkoriščanje. Tako lahko februarja 1937 v njem preberemo: »Vse dotlej, dokler bo morala porabiti mladina vso energijo v boju za skorjo kruha in dokler ne bo odpravljeno telesno suženj-

* Josip Rus je kot preiskovalni sodnik v začetku leta 1935 Tonetu Tomšiču omogočil pretihotapiti iz ljubljanskih sodnih zaporov prevod Engelsove knjige »Razvoj družine, privatne lastnine in države«. Rokopis je izročil Marjanu Vivodi (Alenka Nedog, prav tam, str. 127).

stvo, kakršno je deset ali še več urno delo, se ne more v sedanjem družbenem redu nič spremeniti. Delavci, duševni in ročni, so edini, ki smejo nositi sokolsko ime...« Julija 1937 je ta misel razvita že v geslo: »Kdor nezasluženo, brez lastnega dela uživa dobrine naroda, nima pravice, da bi stal v isti vrsti z delavcem, uradnikom, rudarjem, kmetom...« Končno se decembra 1937 ta spoznanja prelijejo v vodilo, da je v »sokolstvu socializem, na katerem delamo za izboljšanje družbenega stanja«. Do pravilnega pojmovanja narodnostnega vprašanja pa se levičarji v Sokolu dokopljejo razmeroma pozno, šele leta 1939, ko pišejo o slovenskem narodu in njegovih pravicah.[236]

Pomen takega miselnega razčiščevanja je bil velik. Te in podobne misli so razgibale članstvo tudi zunaj ljubljanske župe, tako da je župni list Sokol v letu 1937 postal še glasilo mariborske in novomeške župe. Uporniki so uživali delno podporo tudi v kranjski župi.

Ves ta čas se je krepil klerofašistični pritisk. Resolucija društva »Krščanska šola« z dne 3. maja 1936 je zahtevala, da se mora vsa vzgoja vršiti v katoliškem duhu in pri tem napadla tudi Sokola. Se posebno so se razmere zaostrile leto pozneje, ko je bila obnovljena klerikalna telovadna organizacija »Slovenski fantje« z vsemi značilnostmi Hitlerjevih SA oddelkov. Demokratični sokoli so na to odgovarjali z obrambnimi zbori. Prvega, ki je bil 9. maja 1937, se je udeležilo 3.000, tistega leta 1938 pa že kar 8.000 sokolov. To je pokazalo veliko moč sokolstva v ljubljanski župi, hkrati pa tudi to, da sta število članstva in disciplina pod novim levičarskim vodstvom silno narasla. Toda v istem času je bila v vzponu tudi moč delavskega razreda, te pa sta se ustrašila tako klerikalni kot tudi liberalni kapital. Zato je med njunima političnima vrhovoma prišlo do pobotanja pod močno roko dr. Antona Korošca. Zunanji izraz te sprave naj bi bil tabor leta 1938 v Mariboru.

Načelništvo ljubljanske župe je brž spoznalo namere s tem taborom in s posebno okrožnico društvom pojasnilo svoja stališča. Kot pogoj za udeležbo na taboru v Mariboru je postavilo, da ne sme na njem govoriti noben politik, tudi dr. Korošec ne, da odpade mimohod pred politiki in da se iz uradnega sporeda črta predvidena javna maša. To je bil že pravi upor.[237]

Stari so kanili mlade onemogočiti z izključitvijo, pri čemer so pogazili vsa demokratična načela in voljo sokolskega članstva. Toda »proces na Taboru« se je zelo zavlekel, se obrnil proti uprizoriteljem in prodrl v javnost. Povzročil je ločitev duhov, pri čemer so levičarji potegnili za sabo večino sokolskega članstva po vsej Sloveniji in ne le v ljubljanski župi. Podpora krivično preganjanim sokolskim levičarjem na Taboru je bila spontana in množična. Iz te podpore se je porodila potreba po izoblikovanju novega osrednjega sokolskega vodstva, ki pa ni zastopalo le levega krila v Sokolu, marveč večino sokolstva na Slovenskem, ki je leta 1938 štelo 41.000 članov. To levičarsko vodstvo imenovano tudi »deseterica«, so sestavljali: Dušan Podgornik, Janez Porenta, Lojze Lubej, Maks Nahlik, Viktor Repič, Rado Prelovec, inž. Miloš Brelih, Josip Rus, France Lubej in Zoran Polič. Zadnji trije so predstavljali ožje vodstvo, ki je prek Maksa Nahlika navezalo stike s Komunistično stranko Slovenije. Dne 30. decembra 1940 je prišlo do prvega skupnega sestanka, ki je januarja 1941 pripeljal do akcijskega sporazuma s CK Komunistične stranke Slovenije in do vstopa Sokola v Društvo prijateljev Sovjetske zveze, s tem pa tudi v Osvobodilno fronto.[238]

Ostane nam še, da se seznanimo, kako je medtem potekal razvoj pretoka sokolskega članstva v SKOJ v nekaterih društvih iz ljubljanske okolice in na podeželju.

Ze opisano stanje v novomeški župi je omogočilo, da je mesto knjižničarja dobil komunist Bogo Komelj, za njim pa sta v novomeško sokolsko knjižnico prišla še Jože Preželj in Niko Šilih. Tako se je tu izoblikoval nov rod razumnikov-marksistov. Sprva so ga sestavljali dijaki Niko Šilih, Jože Preželj, Ciril Polajnar, Franček Saje, Jelka in Miloš Hočevar, Marjeta Vasič, Lučka Turk in Cveta Metlika iz Novega mesta, Ivan Jurčec, Ptujčan Leon Kosmač in Mirnopečan Adi Osterc. Pri Silihovih v Kandiji so začeli študirati politično ekonomijo. Sprva jim je predaval socialist inž. Jože Germ, potem pa so poklicali na pomoč znanega komunista Jožeta Slaka iz Dobrniča, ki je po vrnitvi iz ječe gradil majhen električni mlin. Po njegovih napotkih so začeli razmnoževati letake. Najprej so šapirografirali v sokolski knjižnici, potem pa so zbrali denar za ciklostil.

Pridružila se jim je študentka agronomije Vilma Baeblerjeva, za njo pa še vrsta dijakov: Janko Stariha iz Črnomlja, Zdenka Hopek iz Trebnjega, Slave Blažič iz Dolenje Nemške vasi pri Trebnjem in Ljuba Midorfer iz Žabje vasi. Najprej so prevladali v naprednem dijaškem društvu Prosveta, potem so osvojili še načelstvo Jadranske straže. Ob pomoči profesorja matematike-komunista Lojzeta Gerbca so čvrsto obvladali gimnazijo. Prirejali so smučarske tečaje in gojili atletiko. Ko je na novomeško gimnazijo prišel slavist prof. Boris Merhar, so zasnovali tečaj za slovanske jezike. Nanj so prihajali le skojevci in njih privrženci, pod to krinko pa so študirali aktualna politična in ideološka vprašanja. Niko Šilih in Jože Preželj sta bila že leta 1939 sprejeta v komunistično stranko, večina drugih pa v SKOJ. Tedaj so začeli delovati še med vajeniško in delavsko mladino, od katere so prišli v ospredje Ivan Bartolj, Janko Kastelic, Ferdo Kunej, Ferdo Buk, Franc Kotar in še vrsta drugih; med temi je bil skojevec Milan Merčjak, o katerem vemo, da je deloval tudi v novomeškem Sokolu.[239]

Belokranjski komunisti iz trga Gradac so bili že 1933 izvoljeni v vodstvo sokolskega društva Podzemelj. To je izzvalo preplah med režimovci, ki so potem dosegli, da je župno vodstvo iz Karlovca razveljavilo te volitve. Toda leta 1939 je gradaškemu Sokolu grozil razpust zaradi premajhnega števila članov. To so preprečili komunisti, ki so vanj povabili svoje somišljenike. Društvo je zaživelo, v njem pa so spet prevzeli vodilno vlogo komunisti.[240]

Udeleženec oktobrske revolucije Martin Zupančič, ki sicer ni bil član komunistične stranke, a je vendar deloval kot pravi komunist, je imel odločilno besedo v grosupeljskem združenju bojevnikov in v tamkajšnji strelski družini, zagotovil pa si je vpliv tudi pri Sokolu. Neposredno pred začetkom druge svetovne vojne je začel v grosupeljskem Sokolu delati mladi komunist Radko Polič, s tem pa je bil v njem zagotovljena tudi neposredna navzočnost komunistov.[241]

Za Ježico vemo, da je tam ob ustanovitvi Vzajemnosti prešla v to društvo večina sokolskega članstva. S tem je bilo delo dramske sekcije skoraj čisto ohromljeno, vsi ti sokoli, ki so prestopili k Vzajemnosti, pa so postali skojevci. Ti so leta 1941 pritegnili na svojo stran še preostalo sokolsko

članstvo. Tudi v Zalogu in Ljubljani-Polju je sokolski naraščaj prehajal v Vzajemnost. Iz zaloškega Sokola so izstopili leta 1938 skojevci Stane Dorbež, Jože Klavs, Ivan Ferlež, Jože Jakhel in drugi, po nalogu komunistične stranke pa sta v njem ostala Stojan Drašček in Tone Bezek, ki so se jima pridružili še Cerutovi, Jože Nahtigal, Vida Ferlež in še nekateri. Močna skupina levičarjev pod vodstvom SKOJ je nastala tudi v Sokolu Ljubljana-Polje. V njej so bili najbolj znani: Zvone Gabršček, Peršičevi, Ludvik Pegan, Jože Ostrež, Marko Simčič, Lado Zajic, Zvonko Flerin, Mirko Jurca, Mile Bizjak, Leon Cibic, Mimi in Ivanka Jurca, Gvido Bertossi, Marija Jurca, Ludvik Grozdnik in Branko Ivanuš, ako naštejemo samo najbolj znane. Podobno stanje je nastalo na Rakovniku v Ljubljani, na Lavrici in v Ribnici na Dolenjskem, kjer je tamkajšnjim skojevcem uspelo ustvariti v Sokolu močna leva krila.[242]

Politično in ideološko delo SKOJ v sokolskih društvih se je okrepilo zlasti po že opisani konferenci junija 1940 v gozdu nad Zalogom, ko je bilo izrecno poudarjen pomen delovanja v Sokolu in med protifašistično čutečo mladino sploh. Nasledek take usmeritve in dogodkov na Taboru je bil, da je sokolski naraščaj začel množično prehajati v SKOJ. Največji razmah je ta proces dobil z začetkom vojne na jugoslovanskih tleh. V Novem mestu je bilo mladinsko gibanje med Sokoli pod vodstvom komunistične stranke in SKOJ tako močno, da so mladinci ob razpadu bivše vojske tako rekoč javno, množično in načrtno spravljati na varno orožje, strelivo in vojaško opremo.[243]

Premik Sokola na levo je bil ogromnega pomena. To je bila celovita in disciplinirana organizacija, ki se je vključila v Osvobodilno fronto kot ustanovna skupina in ena njenih poglavitnih sestavin, zunaj nje je ostala le peščica izdajalcev starega politikantskega kova, ki si je skušala v sodelovanju z okupatorjem zagotoviti svoje sebične in protinarodne koristi.

Za partizansko vojsko so sokoli prispevali množico dobrih borcev in veliko sposobnih poveljnikov. Te prvine so bile v Tomšičevi brigadi sicer manj navzoče kot v drugih partizanskih enotah, ker je pri njeni ustanovitvi prevladal strog socialni izbor. Tisti sokoli, ki so prišli vanjo, so namreč zvečine že pred tem postali skojevci, kandidati ali člani komuni-

stične stranke. Priznati je treba, da o tem nimamo natančnih podatkov. Našteti je mogoče le nekaj vidnejših sokolov, npr. Milana Merčjaka in Riharda Romiha-Rikija iz Novega mesta, od katerih je bil prvi sekretar SKOJ, drugi pa namestnik političnega komisarja čete, Rada Čenčiča-Mitjo iz Selške doline, ki je bil politični komisar čete, in Evgenija Ravnihar j a-Gregorja, ki je bil prvi komandant 17. maja 1943 ustanovljenega 4. bataljona Tomšičeve.

Študentje in narodnoobrambno delo

Komunistična stranka Slovenije je tačas posvetila veliko pozornost narodnoobrambnemu delu, ki je dobilo poseben izraz v narodnoobrambnih taborih. Ti so bili nasledek izredne moči komunistov na ljubljanski univerzi in njihovega boja za združitev vseh naprednih sil proti fašistični nevarnosti.

Od leta 1932 so imeli študentje komunisti univerzitetne konference redno vsako leto. Po letu 1933 v univerzitetnem biroju komunistične stranke najdemo Dušana Kvedra, Rudija Janhubo, Marjana Vesenjaka, Ivana Bratka, Poldeta Berceta in Anteta Novaka, za sekretarja pa je bil na konferenci spomladi 1934 v gozdu pod Smarno goro izvoljen Vlado Krivic. To vodstvo je uspešno zasnovalo in izvedlo že omenjene akademske akcije in pobudilo stavkovno gibanje med študenti.

Najmočnejši so bili komunisti na medicinski in tehniški fakulteti. Strokovno društvo študentov medicine v Ljubljani, Zveza strokovnih klubov na tehniški fakulteti in še nekatera strokovna društva so bila v rokah levičarjev, se pravi pod močnim vplivom komunistov. Zvezi strokovnih klubov na tehniški fakulteti je do 17. januarja 1935 posredoval Marjan Tepina, potem pa Polde Berce, ki ga poznamo kot člana univerzitetnega biroja komunistične stranke. Ta zveza je vodila strokovno gibanje študentov v letih 1936 in 1937. Veliko študentovsko stavko je povzročila uredba za tehniške fakultete z zvišanjem šolnin in taks. Trajala je od 17. marca do 2. aprila 1936, a protestna zborovanja so se začela že prej. Na njih so govorili Ivan Torkar, Boris Fakin, Polde Berce, Vitomil Zupan in Zoran Vitorović, študenta Emil Jager in Danilo Vojska pa sta sestavila spomenico za znižanje šolnin in taks, ki jo je podpasilo pet strokovnih društev in ki je natančno

razčlenila tedanji socialni položaj Slovencev. Študentje medicine so stavkali od 13. do 15. decembra 1937, in sicer zoper novo medicinsko uredbo, hkrati z beograjskimi in zagrebškimi študenti, podprli pa so jih tudi študentje tehniške fakultete v Ljubljani.[244]

Največ praktične koristi je dala Akademska akcija za dom visokošolk, ki so ga študentke naposled 1. decembra 1934 dobile na Gradišču 14 iz Mundove zapuščine. Iz te akcije se je 24. januarja 1935 porodilo društvo Dom visokošolk, ki je postalo prava komunistična trdnjava. V njem se je najprej uveljavila kot predsednica komunistka Mira Tomšič, ki je bila nekaj časa tudi sekretarka PK SKOJ za Slovenijo, za njo pa komunistka Zorka Gradišnik. Iz tega društva je izšla cela vrsta sposobnih in trdnih komunist: Zorka Cekič, Ada Dequal, Zorka Klemenc, Marica Dekleva, Cvetka Praprotnik, Mira Ružič, Vesna Stranič, Nika in Vida Taufer, Draga Tavčar, Stana Vrhovec, Djurdja Flere, Stana Gerk, Nada Gerzinič, Franja Gomzi, Cirila Gosak Vodušek, Vera Hreščak Bebler, Vida Kastrin, Živa Kraigher, Erna Muser, Nada Sedlar, Fedja Sturm, Vera Sermazonova, Zlata Pirnat, Olga Grahor, Vida Janežič, Silvira Tomazini, Vera Slander in Vida Bernot Tomšič. Zadnje štiri in Mira Tomšič so bile razglašene za narodne heroje.[245]

Drugo tako društvo je bil Slovenski klub, ki je nastal 6. decembra 1936. Tudi to društvo je postalo legalno oporišče komunistov. Prirejalo je tedenska predavanja o najrazličnejših političnih, kulturnih in strokovnih vprašanjih, obenem pa je združevalo študente pri narodnoobrambnem delu. Eden od predsednikov Slovenskega kluba je bil študent prava in mladi komunist Stane Bajuk, ki je bil pozneje v Tomšičevi brigadi politični komisar in namestnik političnega komisarja 1. bataljona. Vidnejši člani tega kluba so bili še: Dušan Bravničar, Avgust Plajba, Jožko Pavličič, Beno Anderwald, Mirko Tušek, Ivan Bratko, Mimica Žerjal, Peter Ziža, Pavel Tepina, Zlata Vašte, Fedja Sturm in Dušan Majcen, ki je bil pozneje nekaj časa tudi komandant in politični komisar Tomšičeve brigade.[246]

Kljub velikim uspehom pa v delu komunistov na ljubljanski univerzi ni bilo vse prav. Prelom s tistim, kar je bilo slabega, je bila študentska konferenca septembra 1937. Le-to je pripravila Lidija Sentjurc s pomočjo začasnega univerzi-

tetnega biroja. Na njej navzoč je bil tudi Tone Tomšič, centralni komite Komunistične stranke Slovenije pa je zastopal rudar Franc Farčnik. Takrat je bil za novega sekretarja univerzitetnega biroja izvoljen Boris Kraigher. Po tem razčiščenju se je število komunistov na ljubljanski univerzi od prejšnjih petnajstih povzpelo na čez štirideset, tako da je bila ta organizacija v letih 1938 in 1939 najmočnejša na Slovenskem.[247]

Tako številčno in idejno okrepljena organizacija na univerzi je bila sposobna izvajati akcije, ki so bile za komunistično stranko Slovenije ključnega pomena in ki jih je usmerjal sam centralni komite. To so bili predvsem delovni tabori v narodno in socialno ogroženih krajih. Društvo Dom visokošolk je prvi tabor priredilo od 2. do 30. aprila 1937 v Adlešičih ob Kolpi in doseglo lep uspeh.

Študentje in študentke na teh taborih so kmetom pomagali pri poljskih delih in skrbeli za njihovo zdravstveno varstvo. Prirejali so zdravstvena, politična, gospodarska, vzgojna in druga predavanja ter delili knjige, kar vse naj bi prebivalstvu odprlo oči spričo nevarnosti, ki je grozila od Nemčije po nastopu Adolfa Hitlerja. Pravi narodnoobrambni tabori so bili v krajih ob meji z Avstrijo, v Halozah in v Prekmurju. Najpomembnejši med njimi je bil v Sent Danijelu nad Prevaljami. Poleti 1938 ga je priredil Slovenski klub, vodil pa sam Boris Kraigher. Tabori tega društva so bili še: v Lešah pri Prevaljah, na Ojstrici nad Dravogradom in na Muti, pri Sv. Duhu v Halozah in Andrijancih v Prekmurju, tabori Društva Dom visokošolk pa v Zg. Kapli na Kozjaku, na Rodnem vrhu v Halozah in Lipovcu v Prekmurju.[248]

Narodnoobrambni tabori na Kočevskem niso bili pod neposrednim vplivom komunistov. Zasnovalo jih je Ciril-Metodovo društvo, v njih pa so sodelovali študentje iz Akademskega društva Jadran, ki je bilo izrazito nacionalistično. Podpirali sta jih tudi društvi Jugoslavija in akademska podružnica Branibora iz Ljubljane, vedeti pa moramo, da je tudi v teh društvih vznikalo vse več levičarjev, kar še zlasti velja za Ciril-Metodovo, ki so ga imeli v rokah begunci s Primorskega, ti pa so bili bolj ali manj vedno naklonjeni komunistom.

Prvi narodnoobrambni tabor na Kočevskem je bil ob poletnih počitnicah leta 1935 v Slovenski vasi. Leto pozneje so študentje taborili v Kočevski Reki, od tod pa so zahajali še

na Ravne, Borovec in Gotenico. Poleti 1937 je bil tabor na Smuki in v Starem Logu, ob zimskih počitnicah pa so šli spet v Kočevsko Reko, Borovec in Brigo. Potem so dve poletji (1938 in 1939) taborili v Koprivniku, pozimi leta 1939 pa spet v Kočevski Reki, Borovcu in Inlaufu, končno pa so na Kočevskem taborili tudi leta 1940.[249]

Kajpak je tudi v teh taborih prevladal vpliv študentk iz Doma visokošolk in iz Slovenskega kluba, zato uspeh ni izostal. Izpričuje ga dejstvo, da so Slovenici iz teh krajev vzdržali silen pritisk hitlerjevske propagande, ostali na rodnih tleh, potem pa bili stoodstotno na strani OF in partizanstva od začetka vstaje v aprilu 1942 do konca vojne. Nedvomno so k temu pripomogle še komunistične celice v Koprivniku, pri Fari ob Kolpi, v Svetlem potoku, Črnem potoku in Kočevski Reki, pa tudi mnogi napredni učitelji, ki so bili kazensko premeščeni na Kočevsko. Od teh sta bila posebno zaslužna Ciril Dequal in Ivan Lokovšek-Jan, ki ga v času od 12. januarja do 13. julija 1943 poznamo kot komandanta Tomšičeve brigade.

Vendar je bilo najpomembnejše tisto delo, ki so ga komunisti iz Slovenskega kluba opravili pri združevanju študentov na naprednih in protifašističnih izhodiščih na univerzi sami. Pod vodstvom tega kluba in neposredno po Hitlerjevi zasedbi Češkoslovaške je 16. marca 1939 nastal Narodno akademski blok, ki je prvič v zgodovini ljubljanske univerze združil vse študente. Kaj kmalu so ga skušali razbiti klerofašistični Mladci in Stražarji, pridružili pa so se jim še člani JNAK Edinstvo in nekateri člani društva Jugoslavija, toda Slovenski klub, katoliško društvo Zarja in lepo število študentov iz društva Jugoslavija so ostali v njem do konca. S tem je bila tudi med študenti izvedena delitev duhov: na eni strani so ostali levičarji, ki so potem prešli v OF, na drugo pa so se izločili klerofašisti pod Erlichovim vodstvom.[250]

Narodno akademski blok je priredil vrsto akcij, ki naj bi okrepile slovenski narodni ponos in narodovo odporno moč. Med drugim je organiziral študentsko strelsko legijo in vojaško uril študente. Ena najpomembnejših narodnoobrambnih manifestacij je bil izlet 28. maja 1939 v Kočevje, kjer je nastopil tudi član katoliškega študentskega društva Zarja in kasnejši narodni heroj Vinko Paderšič-Batreja. Ta je bil tudi član Akademske skupine slovenskega planinskega društva, ki

je bila usmerjena pretežno levičarsko in je v vrstah naprednih študentov odigrala pomembno poslanstvo.[251]

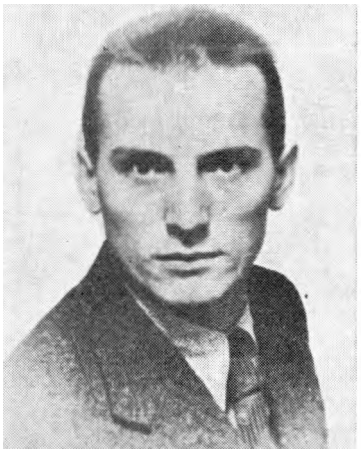
Pri širjenju protifašističnega razpoloženja so opravili znatno delo podeželski akademski klubi. Posebno zanimiv v tem smislu je bil Klub študentov Mirenske doline, ki je nastal leta 1939 in katerega pobudnik je bil Sandi Majcen. Zamisel zanj je izvirala iz vrst komunistične stranke. Njegovi člani Sandi Majcen, Branko Grahek, Franc Žlajpah in Marta Kovačič so študirali v Zagrebu in so bili tam člani naprednega društva Triglav. Od ljubljanskih študentov in dijakov so bili člani kluba še: Gojmir Demšar, Ljubo Podlipec in Albin Koželj iz Mokronoga, Milan in Stanko Rijavec ter Justi Papež iz Krmelja, Milan in Vlado Brezovar ter Polde Tominec iz Šentruperta, Riko Kolenc in Tone Marin iz Mirne, Jože Prijatelj iz Ponikve ter Uroš Rupreht in Milan Zdravič iz Trebnjega. Ta klub je deloval do začetka vojne v aprilu 1941, nato pa so njegovi člani postali aktivisti in borci NOV.[252]

Narodnoobrambno delo med študenti je pripeljalo v Osvobodilno fronto veliko večino mladih slovenskih razumnikov, partizanski vojski pa dalo veliko število sposobnih poveljnikov in političnih komisarjev, še več pa zdravnikov in kulturnih delavcev.

V Tomšičevi brigadi se je ves čas vojne bojevalo 121 dijakov in študentov, od teh jih je 43 padlo.* Najmanj polovica jih je bila v brigadi od njenega začetka, mnogi pa so opravljali visoke poveljniške in politične dolžnosti. Poleg že omenjenih Fedorja Kovačiča-Jožeta, Evgenija Ravnihar j a-Gregorja, Staneta Bajuka-Jureta pa Milka in Dušana Majcna-Nedeljka so iz ljubljanske in drugih univerz izšli: Niko Silih-Boris Nikič, Vasja Kogej, Stane Dobovičnik-Krt in Franc Zugelj-Zvone, ki so bili v Tomšičevi politični komisarji brigade,**

* Studente in dijake smo šteli skupaj zato, ker so partizani oboje označevali s pojmom študent in je sedaj tako zapisano tudi v naši kartoteki. Pripomniti je, da pri velikem številu vpisanih borcev ni navedbe poklica.

** Tu so upoštevani samo študentje in diplomanti, navedene pa so najvišje dolžnosti, dosežene v Tomšičevi brigadi, ne pa dolžnosti v višjih in drugih partizanskih enotah. Če je z enako dolžnostjo naštetih več tovarišev, potem si vrstijo po časovnem zaporedju opravljanja dolžnosti, če pa gre za istočasno opravljanje enake dolžnosti, so najprej našteti padli in umrli. To načelo velja tudi za poglavje »Okoliši za začetno novačenje«.

Stane Bajuk-Jure, Milko (levo) — zadnja leta pred drugo svetovno vojno voditelj skojevske organizacije na ljubljanski univerzi — je bil v Tomšičevi brigadi politični komisar in namestnik političnega komisarja 1. bataljona (padel pri Biču-Zagorici 21. januarja 1943), prof. Edvard Kokolj-Martin (desno) — znani mladinski pisatelj in prevajalec — pa organizator kulturnega življenja v brigadi (padel 30. marca 1945 na Gačniku pri Vojskem kot prvi urednik Partizanskega dnevnika).

Vlado Mišica-Miha je bil politični komisar in komandant, Jože Bradeško-Boštjan namestnik političnega komisarja brigade, Jože Počkar pomočnik političnega komisarja brigade, odvetniški pripravnik dr. Lado Lovrenčič je bil načelnik štaba brigade, Peter Mendaš-Iztok sekretar SKOJ brigade, Marjan Grilc-Igor komandant bataljona, Franc Tavčar-Rok, Josip Zornada-Frenk, dr. Milan Dolenc-Milan Medved, Vladimir Knežević-Volodja, Nande Sedej in Ljubo Jovan-Saša so bili politični komisarji bataljonov, Branko Karapandža-Matjažek namestnik političnega komisarja bataljon, prof. Oskar Šavli-Silvo šef agitpropa brigade, prof. Edvard Kokolj-Martin, Ferdo Godina, dr. Vladimir Seliškar-Peter, France Vreg-Mile Javor in Janez Kranjc so bili brigadni kulturniki, diplomanti medicine dr. Franc Novak-Luka, dr. Marjan Južnič-Niko Kraševec, dr. Marjan Morel, dr. Stanko Pirc-Lojze, dr. Vlado

Vojska-Vojko dr. Jože de Reggi, dr. Ludvik Žnidaršič, dr. Stane Kolar, dr. Ivan Cestnik, dr. Vlado Weingerl, dr. Karel Korošec in medicinec Boris Lenček-Igor so bili bataljonski in brigadni sanitetni referenti (leta 1942 je imel zdravnika tudi bataljon), dr. Albin Sedej-Bine je bil brigadni veterinarski referent, Bogomir Hribar-Silvo, Stanko Golli-Ilija in Hinko Lotrič-Hine so bili politični komisarji čet, Jože Preželj-Djuro pa komandir čete.[253]

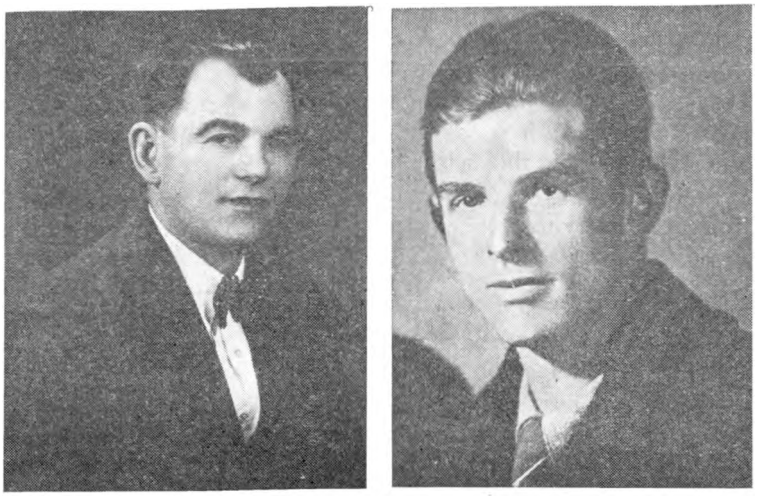
Vzajemnost in druga javna oporišča

Po padcu vlade JNS 24. junija 1935 so komunisti menili, da je napočil čas, ko lahko javno pokažejo vso svojo moč. To so sklenili narediti na zletu Svobod v Celju 7. julija. Izkazalo pa se je, da nova vladavina JRZ ni nič boljša od prejšnje. Udarec je sledil takoj: že čez šest dni, 13. julija 1935, je razjarjena klerikalska banska uprava razpustila Delavsko kulturno in telovadno zvezo Svobodo z vsemi njenimi podružnicami. S tem je bilo javno delovanje komunistov precej prizadeto. Toda pod pritiskom javnosti je oblast morala dovoliti ustanovitev nove Delavske prosvetne zveze Vzajemnost, ki je nadaljevala delo Svobod. Ustanovni občni zbor Vzajemnosti je bil že 29. marca 1936 v Ljubljani.[254]

Osrednje vodstvo Vzajemnosti je bilo vseskozi v rokah socialnih demokratov. Komunisti ga sploh niso skušali osvojiti. Bilo jim je kar prav, da je takšno, ker so imeli tako dober ščit za svoje delovanje v podružnicah Vzajemnosti, ki so jih začeli ustanavljati takoj.

Ob razpustu Svobod jim je s hitro ponaredbo listin in poslovnih knjig uspelo rešiti večji del delavske imovine. Lastnino nad glasbili, odrsko opremo, knjigami in drugimi pripomočki so namreč prenesli na posamezne člane. Tako so naredili v Dobrunjah in še marsikje. Znašli pa so se tudi drugače. Dobrunjski svobodaši so svojo godbo brž prečlanili v odsek glasbenega društva »Zarja« v Ljubljani, katerega pravila so to dopuščala. Tako so lahko spet nastopili, ko od prepovedi Svobode ni minil niti en teden.[255]

Komunisti iz Zadvora, Sostrega in Dobrunj so med prvimi izrabili tudi možnost za ustanovitev Vzajemnosti, katere podružnico v Zadvoru so postavili na noge že leta 1936. Delo

Predvojna komunista Feliks Vidergar-Brko z Vevč (levo) in Adolf Boben iz Zg. Kašlja (desno) sta bila oskrbovalca bolniških postojank 2. bataljona Tomšičeve brigade na severnem obrobju Molnika.

je teklo dalje, kot da sploh nikdar ne bi bilo prekinjeno, in je bilo še nadalje vsestransko razvejano. V slabih šestih letih (od 1936 do 1941) je Vzajemnost v Zadvoru priredila 25 gledaliških predstav, 13 prosvetnih večerov, en koncert, šest zabavnih prireditev in 13 predavanj. Vrh tega je izdatno pripomogla k ustanovitvi podružnice Vzajemnosti v Bizoviku, ki je zaživela leta 1940, in še isto leto ustanovili tamburaški zbor. Ta podružnica je bila zelo potrebna, da je kljubovala močnemu pritisku klerofašistov, ki niso marali, da bi v Bizoviku nastal »novi Zadvor«.

V okviru zadvorske Vzajemnosti je delo pri vzgoji novih komunistov in skojevcev napredovalo več kot uspešno. O tem priča število članov, ki so bili v komunistično stranko sprejeti od leta 1934 do 1940: bilo jih je kar 17. Spodobi se da jih imenujemo. Do leta 1940 so bili sprejeti: Jernej in Jože Gašperšič, Feliks Vidergar, Miha Berčič, Lojze Moškrič, Rudolf Šimenc, Jože Omahen in Janez Kocjančič; avgusta 1940 pa še: Stane Keber, Jože Kocjančič in Tone Vidergar iz Zadvora, Karel Cerne ter Jože in Ivan Jager iz Dobrunj, Pa-

vel Berčič, Rudolf Muzga in Franc Kocjančič pa iz Sostrega. Imena skojevcev niso znana, dokazano pa je, da so v tem času nastali še novi skojevski aktivi, in to v Zadvoru dva, v Sostrem pa eden. Pod njihovim vodstvom so nastali napol javni športni klubi, ki so velik del delavske in kmečke mladine odtegovali duhovščini.[256]

Tudi v Zalogu pri Ljubljani so komunisti svoje kulturno-prosvetno delovanje obnovili že leta 1936. Njihova Vzajemnost je privabljala in združevala tako rekoč vso delavsko mladino ter jo vključevala v SKOJ. Komunisti iz Sneberij in Zadobrove pa so bili policiji preveč znani. Njihova prošnja za ustanovitev tamkajšnje Vzajemnosti je bila zavrnjena dvakrat, v tretje pa je ostala sploh brez odgovora.

Toda rajonskemu komiteju KSS Ljubljana-Polje je leta 1937 uspelo osnovati Vzajemnost v Slapah, kjer je imela sedež pri Holančevih. Postala je središče, kjer je komunistična stranka vzgajala svoje ljudi, iz vrst somišljenikov pa pridobivala nove člane in skojevce. Tja so hodili predavat Edvard Kardelj, Boris Ziherl, Tone Tomšič in drugi vodilni komunisti. Leta 1938 je društvo Vzajemnost v Slapah popolnoma prešo v roke komunistov. Vodili so ga: Jože Mazovec, Pepca in Polde Maček, Cilka Maček, Angela Dovč, Adolf Jakhel, Franc Kumše, Tone in France Cerar, Jože in Adolf Boben, Milče Bacciavilla, Rudi Segulin, Peter Čermelj, Valentin Marinko, Jože Perčič, Stane Bobnar, Tone Kokalj in morda še kdo, sami komunisti.

V Slapah je nastala nova močna celica Komunistične stranke Slovenije, v kateri so bili poleg že omenjenih še Metod Krmec, Stane Židan in Polde Tomšič.* Leta 1938 so bili v tem okolišu ustanovljeni tudi prvi aktivi SKOJ. Iz tega časa

* Polde Maček-Poldač v študiji »Komunistična partija in njena vloga v revolucionarnem delavskem gibanju pred 2. svetovno vojno in v narodnoosvobodilnem boju na področju predvojne občine Polje« (Zbornik prispevkov iz zgodovine delavskega gibanja med vojnama in iz narodnoosvobodilnega boja na področju občine Ljubljana Moste-Polje 1965, str. 94) navaja po abecednem redu 49 predvojnih komunistov. Od tistih, ki doslej tu še niso bili omenjeni, so v tistem seznamu našteti še: od leta 1921 Janez Jurca, od leta 1936 Anton Segulin, od leta 1937 Franc Videgar, od leta 1938 Tilka Maček in Janez Demšar, od leta 1939 Stane Černe, Vinko Dovč in Stane Kokalj, od leta 1940 pa Tone Bezeg, Stane Dorbež, Ivan Dovč, Janez Hribar, Jože Omahen,

poznamo tele skojevce: Francija in Maksa Prijatelja, Staneta Černeta, Marijana Segulina, Toneta Bezga, Staneta Dorbeža, Jožeta Klavsa, Emila Dolčiča, Jožeta Jakhla, Ivana Ferleža, Albina Grajzerja, Aleksandra Smirnova, Dani Rojšek, Srečka Pečarja, Staneta Kokalja in Stojana Draščka. Dobili so nalogo delovati v sokolskih društvih.[257]

Postopek za ustanovitev Vzajemnosti na Ježici so tamkajšnji komunisti sprožili že leta 1936, vendar je oblast zavlačevala dve leti z dovoljenjem. Sedež ježiške Vzajemnosti je bil najprej v Stožicah, njen predsednik pa je bil Ivan Koman iz Male vasi. Društvo je imelo tamburaški orkester, dramski odsek in pevski zbor. Pogosto je prirejalo nastope in je zelo uspešno delovalo med mladino. Po preselitvi h Kumarjevim na Ježico je postalo pravo središče, od koder so komunisti usmerjali množične akcije.

Med akcijami ježenskih in črnuških komunistov je posebno odmeval protestni nastop proti draginji 7. septembra 1940. Pred občino na Ježici se je zbrala taka množica, da je bil za eno uro prekinjen ves promet po glavni cesti. Zenske, ki so bile v večini, in med njimi najbolj bojevita Rezka Dragar jeva, so že v sprevodih vzklikale razna gesla komunistične stranke, demonstranti pa so županu izročili revolucijo, ki so jo že prej sestavili Cene Stupar, Franc Ravbar in Andrej Kumar*. Ob tisti priložnosti se je izkazal tudi Martin Kos iz

Franci in Maks Prijatelj, Janez Ložar in Franc Rojšek. 2e iz sestavkov v istem zborniku je očitno, da Polde Maček-Poldač s tem seznamom ni zajel vseh, kar je mogoče sklepati tudi po drugih podatkih. Ni pretirano trditi, da je bilo v nekdanji občini Polje pred začetkom 2. svetovne vojne v Jugoslaviji najmanj 60 članov KSS. Če k tem prištejemo še 25 nesporno ugotovljenih članov iz nekdanje občine Dobrunje ter upoštevamo, da je bilo aprila 1941 v vsej Ljubljani kakih 180 članov Komunistične stranke Slovenije, lahko sklepamo, da je najmanj polovica tega članstva izhajala z območja sedanje občine Ljubljana Moste-Polje (ocena o številu članstva v aprilu leta 1941 je iz spominov Borisa Kraigherja v zgodovinskem arhivu CK ZKS).

* S tem v zvezi nam je znana sestava komunistične celice na Črnučah. V njej so poleg sekretarja Ceneta Stuparja bili še: Maks Pečar, France Ravbar, Rezka Dragar, Janez in Stane Bizjak ter Zvonka Pečar. Skojevci so bili Jože, Bernard, Micka in Dominik Bizjak, Jože Ravbar in dva Nagličeva, ki so bili v stranko sprejeti večinoma še pred aprilom 1941 (Zvonka Popit »Demonstracije proti draginji na Ježici in v Ljubljani«, Slovenke v narodnoosvobodilnem boju I, str. 36 in 37).

Življenje sta žrtvovala tudi predvojna komunista Ivan Dovč-Hasan (levo) in Janez Kocjančič-Galeb (desno). Prvi je bil ujet kot borec 21. januarja 1943 pri Tlakah in ustreljen v Grosupljem, drugi pa je padel kot namestnik bataljonskega komisarja v Tomšičevi.

Gameljn, ki je debelušnemu srezkemu načelniku podstavil nogo, da je telebnil in izzval veliko smeha. Ježičani so se udeležili protestnega nastopa proti draginji še pred magistratom v Ljubljani, kjer sta govorila Tone Dolinšek in Viktor Stopar.[258]

Januarja 1941 so ježenske in črnuške ženske demonstrirale proti odgonu komunistov v Ivanjico. Iz Male vasi, Stožic in s Črnuč so tedaj odgnali osem komunistov, med njimi Janeza in Staneta Bizjaka. Njihove žene in dekleta, skojevke in mladinke — Julka Kalinger, Angela Bizjak, Zvonka Pečar, Draga Omahen, Danila Kumar, Rezka Dragar in druge — so jih spremljale v središče Ljubljane ter vzklikale proti nasilni vladavini in fašizmu. Kasneje so izvedle nabiralno akcijo za pomoč konfinirancem, udeležile pa so se tudi protestnega shoda pred Kazino in pred bansko palačo. V delegaciji, ki se je hotela prebiti k banu, so bili Cene Stupar, Angela Ocepek in Zvonka Pečar. Ta nastop je bil odločilnega pomena: klerikalni oblastniki so se ustrašili ljudskega gneva in konfiniranci so se kmalu vrnili.[259]

Iz ježenske Vzajemnosti sta med drugimi izšli predvojni komunistki Danila Kumar-Andreja (levo), v Tomšičevi brigadi namestnica političnega komisarja 2. bataljona (padla, razglašena za narodnega heroja), in Zvonka Pečar-Marica.

Podoben uspeh je rodilo delo barjanskih komunistov. Svojevrstno mesto med njimi ima Alojz Kusold, ki so ga bili oblastniki vrgli iz službe, čeprav je bil zelo sposoben strojnik. Moral si je služiti kruh tako, da je po barjanskih vaseh popravljal posodo, dežnike in podobno, to pa mu je prišlo prav za posamično prepričevanje, v katerem je bil res mojster. Na ta konec je hodil tudi komunist Oskar Kovačič, ki je ustvarjal osnove za obnovo komunistične stranke vse tja proti Mokrcu in Krimu, po letu 1937 pa sta tod začela delovati zlasti Tone Dolinšek in Ivan Jakič-Jerin.

2e izpred leta 1930 so na Ižanski cesti, Galjevici, Ilovici in v Črni vasi ostale ali pa so po tem času na novo nastale posamezne nepovezane skupine, ki so bile pod močnim vplivom komunistične stranke, za leto 1939 pa obstajajo pričevanja, da so tudi tukaj že delovale prve celice. V Črni vasi pri Antonu Jarcu je bila tega leta celo okrožna konferenca komunistične stranke Slovenije za Ljubljano, ki so se je med drugimi udeležili tudi Boris Kraigher, Pepca Kardelj in organizacijski sekretar CK KSS Tone Tomšič,[260]

Delo barjanskih komunistov je dobilo nov zagon leta 1939 ob snovanju Vzajemnosti Ljubljana-Barje. Prvi predsednik tega društva je bil komunist Franc Podlipec, tajnik Lado Alič, člani odbora Polonca Jevc, pevovodja Tone Luban-Siškar in vodja recitatorjev Saša Cvahte pa so bili somišljeniki komunistične stranke. Komunist je bil še predavatelj Tine Bulc, sicer vratar v Tobačni tovarni. Prostor za delovanje društva je dala Frančiška Šteblaj z Ižanske ceste, dramske prireditve pa so bile v šoli na Barju in v gasilskem domu na Ilovici.[261]

V okviru Vzajemnosti Ljubljana-Barje je deloval marksistični krožek, kjer so predavali: o Španiji in ruski revoluciji dr. Aleš Bebler, o vlogi delavskega razreda Oskar Kovačič, Tone Čufar, Viktor Stopar, Milko Goršič, Maks Stermecki in Mirko Košir, o vlogi žensk pa Ida Szabo Kovač in Vida Tomšič, medtem ko je študent Alojz Drnovšek poučeval ruščino. Barjanska mladina je sledila tudi predavanjem, ki jih je prirejalo univerzitetno društvo Slovenski klub.

Razen tega pretežno vzgojnega dela so prirejali izlete in gojili proletarsko pesem. Za 1. maj so kurili kresove na Golovcu, Kureščku, Krimu in drugod. Sicer pa so se kakor na Ježici od tod napajali razni protestni nastopi: proti brezposelnosti, nasilju in visokim davkom, proti mitnici in draginji, za zvišanje plač in podobno. Ob odgonu komunista Antona Jarca leta 1941 v Ivanjico so bile velike demonstracije. Tedaj je policija priprla Polonco Jevc, Olgo in Milana Aliča, Janeza Mazija ter Marijo Žitnik. Bile pa so še demonstracije proti pregaženju Češkoslovaške, proti napadu na Poljsko in končno proti pristopu Jugoslavije k trojnemu paktu. Tako je bila barjanska mladina pripravljena na revolucijo in junija 1941 je vseh 65 članov Vzajemnosti Ljubljana-Barje skupinsko prešlo v Osvobodilno fronto.[262]

Društva Delavske kulturne zveze Vzajemnost v Ljubljani so delovala še: v Mostah in za Bežigradom od leta 1939, na Viču, v Šiški in Dravljah* pa od leta 1940 dalje,[263] vendar o

* Vzajemnost je obstajala tudi v Šentvidu nad Ljubljano, ki je ob razkosanju večinoma pripadel pod nemško zasedbeno ozemlje. Vzajemnost iz Šentvida je imela svoje zbirališče v gostilni Kratky (Mihael Butara-Aleks, pripombe, izročene 23. aprila 1980).

Jože Podržaj-Šimen iz Iške vasi (levo), član komunistične stranke od marca 1941, je bil v Tomšičevi brigadi komandir 2. čete 3. bataljona do 12. oktobra 1942, predvojni kandidat Janez Mazi-Vencelj z Ižanske ceste (desno) pa se je udeležil pohoda 14. divizije na Štajersko in padel kot politični komisar 1. čete 3. bataljona 6. aprila 1944 ob napadu na Radomlje.

njihovem delu ni natančnejših podatkov. Pač pa vemo, da so imeli komunisti in skojevci veliko besede v Akademskem športnem klubu Primorje za Bežigradom. Iz njega je izšlo lepo število prvih partiznov in sposobnih poveljnikov. Od teh so bili v Tomšičevi brigadi Franc Puterle-Cure, Stane Škrabar-Braškar, Jule Sočan-Tomaž Skala, Ljubo Antončič, Josip Zornada-Frenk, Nande Sedej in Stane Miklošič-Lobanja. O Zornadi in Sedeju vemo, da sta bila skojevca že pred začetkom vojne, Miklošič pa je bil predvojni komunist. Podobno zanimiv pojav je bila Stiska jadralna skupina, ki je dala mnoge hrabre partizane. Ta je celo uspela iztrgati vodstvo ljubljanskega Aerokluba iz rok nazadnjaškim pristašem športnega letalstva. Zal je to trajalo le kratek čas, zakaj klerikalna banska uprava je hitro ukrepal in koncem let 1939 razbila Stiško jadralno skupino.[264]

Od predvojnih komunistov izza Bežigrada v Ljubljani sta bila v Tomšičevi brigadi Stane Miklošič-Lobanja (levo) — ob brigadni ustanovitvi četni politični komisar (hudo ranjen *21.* januarja 1943 pri Biču-Zagorici, podlegel v Kočevskem Rogu) — in Lojze Tercič (desno) — v Tomšičevi večinoma namestnik bataljonskega političnega komisarja, nekaj časa tudi politični komisar 4. bataljona, sicer pa udeleženec pohoda 14. divizije na Štajersko.

Delavci v Loški dolini so svoje kulturno društvo Vzajemnost obnovili že leta 1936. Ostala pa jim je samo knjižnica, zakaj Barake v Pudobu niso dobili nazaj. Da bi Zavrli kulturno dejavnost delavcev, so klerikalci ta dom najprej spremenili v skladišče, nato pa v ubožnico. Delavci so začeli spet zbirati denar zanj — a leta 1941 so z njim kupili puške. Ta Vzajemnost tedaj še ni bila v rokah komunistov, toda tisti, ki so jo vodili, so razen Jerneja Dimica leta 1940 ali pozneje vsi postali člani komunistične stranke. Prosvetna dejavnost te Vzajemnosti je uplahnila najbrž tudi zaradi tega, ker so tamkajšnji delavci in kmetje — kot že opisano — osvojili občinsko oblast.[265]

V Borovnici so Vzajemnost postavili na noge leta 1937. Prostore si je našla v Mavčevi kleti, ki so jo preuredili za

nastope. Igrali so napredne delavske igre, npr. Rdeče rože, s katero so gostovali tudi v Planini in Notranjih goricah. Zasnovali so razne izobraževalne krožke in hodili na izlete. Pri tem so se posebno izkazale borovniške žene in dekleta: Tončka Zalar, Ana Petrovič, Ivana Molek in Fani Martinčič, potem pa še Božа Korošec iz Laz, Jerica Petrovčič iz Brezovice, Tončka Gradišnik, Dora Repar ter Fani in Pepca Kržič .iz Borovnice, Franka Mikuž, Ivanka Debevc, Mici Ulaga in druge — od teh so prve štiri ustanovile društvo Ženski pokret. Od moških sta bila najbolj prizadevna Ivan Korošec in Stane Kavčič. Za vse velja, da so se udeleževali protidraginjskih nastopov v Ljubljani in drugih akcij ,[266]

Na Vrhniki Vzajemnosti ni bilo. Pač pa so tam ob istem času ustanovili Esperantsko društvo, ki je imelo 24 članov, vodil pa ga je komunist Ignac Voljč-Fric. Zanimivo je, da je delilo prostore z Društvom kmetskih fantov in deklet na Vrhniki pri Ljubljani. Tudi to je dokaz, da je obe društvi usmerjala komunistična stranka, kar velja za Esperantsko društvo nesporno. Vemo namreč, da so po navodilu rajonskega komiteja komunistične stranke Ljubljana-Polje nameravali esperantsko društvo ustanoviti v Zalogu, in sicer že na začetku tridesetih let.[267]

Na Dolenjskem sta nastali samo dve društvi z imenom Vzajemnost, obe leta 1937. Kočevska Vzajemnost je nastala iz članov razpuščene Svobode v Kočevju. Komunisti so imeli v njej popoln vpliv. Uveljavljala sta ga predvsem sindikalna delavca Peter Jenko in Jože Hegler, vsebinsko usmerjal pa sekretar okrožnega komiteja Jože Šeško. Vzajemnost v Krmelju je nastala čisto na novo, vendar o njenem delovanju ni natančnejših podatkov.[268]

Zelo zanimivo in za delovanje med kmetovalci edinstveno komunistično jedro je nastalo v grosupeljski tovarni Motvoz in platno. Tjakaj je leta 1925 prišel znani novomeški komunist Metod Dular. Najprej je bil knjigovodja, ker pa je bilo podjetje pred stečajem, so ga delničarji leta 1927 imenovali za upravitelja, saj mu s tem niso namenili lepe prihodnosti. Toda zmotili so se. Dular je natančno preučil tržišče in možnosti za povečanje proizvodnje. Okoli

sebe je zbral postavo sposobnih mož, ki so bili — kakor leta 1929 tudi on sam — vsi preganjani zaradi komunizma.

Eden teh je bil Martin Zupančič, udeleženec oktobrske revolucije in absolvent gozdarske fakultete. Ta je leta 1930 postal šef za nabavo surovin in neuradni kadrovik. Prek člankov v tovarniškem glasilu Lan in konoplja, ki so ga pridelovalci lanu dobivali brezplačno, sta Dular in Zupančič upeljala nove kakovostne vrste lanu in dosegla strokovno pravilno spravilo, sušenje in dostavo v tovarno. S tem so bile tovarni zagotovljene prvovrstne surovine, povpraševanje po platnenih in vrvarskih izdelkih se je povečalo, s tem pa tudi zahteve po razširitvi tovarne. Ob zmanjševanju delavstva v kočevski Tekstilani je Motvoz in platno jemal v službo predvsem delavce in delavke, ki so jih preganjali zaradi stavke. Taki so bili: Malči Stahovnik, Milan Ličen-Čort, Ivan Čampelj-Brico, Ivan Kovač, Gustav Barle, tehnika Tone Bole in Rupert Dobrovnik ter inž. France Žitnik, ki so leta 1941 postali partizani ali aktivisti OF, pa še inž. Ludvik Fedran,* Vladimir Kadunc, Franc Vidmar, Ema Omologar, Rudi Zupančič, Franc Stefančič in Jože Sagadin, iz katerih je nastala prva celica Komunistične stranke v tovarni.[269]

Se pomembnejše od tega je bilo, da je vpliv tovarne, njenih komunistov ali somišljenikov segal med vse pridelovalce lanu od Šmarja prek Vinšje gore in Radohove vasi do Velike Loke in Trebnjega, predvsem pa v neposredni okolici tovarne. Tako so bile ob soustvarj alnem deležu že opisanih društev kmetskih fantov in deklet, Sokola in Stiške jadralne skupine ustvarjene možnosti za razmah enot 2.

* Inž. Ludvik Fedran je bil izključen iz Komunistične stranke Slovenije, ker se je leta 1939 sprl z vodstvom zaradi zasedbe Poljske po sovjetskih četah, kar je vznemirilo mnoge komuniste. Komunist po prepričanju je ostal še naprej in se je v Komunistično stranko Slovenije vrnil spet na začetku NOB. Pripominjam, da obstajajo precej močna mnenja, da v tovarni Motvoz in platno pred vojno ni biio komunistične celice. Na podlagi priznanega članskega staža za Emo Črnologarjevo ter po pričevanju Metoda Dularja pa je taka mnenja zavrniti kot netočna (izjava inž. Dušana Bravničarja in seznam predvojnih komunistov v zgodovinskem arhivu ČK ZKS ter Metod Dular »Prispevek k vlogi tovarne Motvoz in platno v NOB«, Zbornik občine Grosuplje VII-1975, od str. 79 do 88).

grupe odredov in za popolno podporo, ki so jo le-te uživale pri prebivalstvu na tem območju.

Pa vendar je bilo za množičen priliv delastva in delavske mladine k partizanom zgodaj spomladi 1942 največjega pomena vzgojno delo, ki so ga komunisti opravili v društvih Vzajemnost. K takemu sklepanju navaja že veliko število teh društev v Ljubljanski kotlini; na obrobju Ljubljane jih je bilo kar dvanajst. Od teh je bilo za nastanek 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča bistvenega pomena delo Vzajemnosti v Borovnici in Vzajemnosti Ljubljana-Barje, za nastanek brigade z enakim imenom, kakovost njenih borcev in poveljnikov pa zlasti delo Vzajemnosti v Bizoviku, Zadvoru, Slapah, Zalogu in na Ježici. Od tod je v Tomšičevo brigado prišlo tudi največ skojevcev in komunistov. To pa so bile tiste korenine, ki so vanjo vnašale pravega revolucionarnega duha ...

Porast celic in komitejev

Najmanj oviran je bil razvoj komunistične stranke v Beli krajini. Tam pravzaprav ni prišlo do nobenih vdorov v organizacijo; policija je preganjala le posamezne komuniste.

Za celico na Mlakah je nastala leta 1935 še celica v trgu Gradac. Njen sekretar je bil Jakob Butala, člani pa Nande Butala, Julij Štampohar in Franc Kovačič iz Gradca ter Tone Jurejevčič iz Kapljišča in Tone Šobar iz Kloštra. Takrat je nastala tudi celica v Črnomlju, ki so jo sestavljali Milan Šimec, Anton Pezdirc in Slavko Satošek iz Črnomlja ter Alojz Kozan iz Pribincev, ki je bil povezan tudi s komunistoma Danilom Špeharjem in Josipom Krašem v Karlovcu. Dr. Lojze Mihelčič je osnoval celico v Metliki, ki so jo sestavljali čevljar Jože Slane iz Metlike, Ivan Kopinič iz Radovič in Franc Matjašič iz Rosalnic. Kasneje so v to celico prišli še Jože in Anton Prus ter Jože Slobodnik iz Metlike.

Gotovo je takrat nastala tudi celica v Vapči vasi in še kakšna druga v Beli krajini. Policija je v tistem času kot komuniste nadzorovala: mlinarja Josipa Fleka iz Cr-

nomlja, kmeta Janeza Simca iz Giršičev, Franca Šegino iz Prilozja, posestnika Antona Kambiča-Kompareta in mehanika Pavla Lužarja iz Gradca, Janeza Nemaniča iz Curii in studenta Staneta Cuznarja iz Vranovičev. Poleg tega vemo, da je bil od leta 1936 član komunistične stranke tudi krojač Leopold Šegina iz Gribelj.[270]

Razpredenost in moč komunistične stranke v Beli krajini je pokazala okrožna konferenca, ki je bila 6. januarja 1937 v Mihelčičevi zidanici in ki se je je udeležilo kar 22 oseb. Po njej so ustanovili nove celice v Črnomlju, Metliki in Semiču, inž. Janez Marentič pa se je kot delegat belokranjskih komunistov udeležil ustanovnega kongresa Komunistične stranke Slovenije na Čebinah in bil tam izvoljen za kandidata njenega centralnega komiteja.

Poslej je organizacijsko, politično in propagandno delo belokranjskih komunistov še bolj napredovalo. Že 28. februarja istega leta je v Semiču prišlo do hudih demonstracij proti sleparski vladavini.* Dobro leto pozneje — 18. junija 1938, ob belokranjskem festivalu, so komunisti pod vodstvom Milana Simca ob progi od Semiča do Metlike razobesili rdeče in slovenske zastave. Podobno se je zgodilo ob festivalu v Metliki, kjer je zastavo obesil Tone Petrič. Ob skupščinskih volitvah 11. decembra 1938 so bile bučne de-

* Zaradi teh demonstracij so bili zaprti in 10. septembra 1937 obsojeni: Jože Mihelčič 1875 in Jože Mihelčič 1904 ter Milka in Slava Mihelčič pa še Ana Rangus iz Vapče vasi, Alojzija Malino s Kašče 17 pri Semiču, Alojz Ogulin s Hriba pri Cerovcu in Rudolf Bukovec iz Semiča. Obsojeni na denarne kazni so bili še Franc Zupančič iz Vapče vasi ter Ivan Kralj in Alojzij Bašič iz Semiča, ker so 12. oktobra 1939 kričali po Semiču: »Živela Rusija, živijo komunizem!« Zaradi letakov in komunističnega tiska sta bila 13. decembra 1940 obsojena na zaporno kazen Ivan Muhič iz Črnomlja in Jože Fortun iz Damlja, Franc Žugelj, Ivan Medved in Ferdinand Majetič pa so bili oproščeni. Ob demonstracijah v Podzemlju in Gradcu so prišli v zapor: Milan Bajec, Leon Cerjanec, Anton Jakša, Franc Jakša, Franc Komatar, Julij Malešič in Anton Petrič iz Gradca ter Jože Plut iz Kloštra. Ob drugih priložnostih so bili zaprti še Franc Babič iz vasi Laze pri Otovcu, Jože Slobodnik iz Metlike, Jakob Butala, Milan Simec ter Janez Vitkovič in Stane Sedlar (sodni postopki proti komunistom v zgodovinskem arhivu CK ZKS, pripombe Vlada Badovinca z dne 4. aprila 1980 in Janez Vitkovič: Bela krajina skozi viharje k svobodi, Ljubljana 1961, od str. 42 do 44).

Predvojna komunistka Anča Radoš iz Radoš v Beli krajini je bila v Tomšičevi brigadi četna bolničarka, predvojni komunist Leopold Šegina iz Gribelj pa politični komisar 2. čete 3. bataljona. Oba sta se udeležila pohoda 14. divizije na Štajersko, kjer je Anča junaško padla.

monstracije zlasti v Vinici, Črnomlju in Gradcu. Do najbolj strnjenega protestnega nastopa je prišlo 14. decembra 1939 v Podzemlju in Gradcu zaradi premestitve naprednega učitelja Matka Ljubiča. Orožniki so se takrat srečali tudi že s komunističnimi mladinci.[271]

V tem času so belokranjski komunisti razpolagali že z lastno tehniko. Sprva je delala v že omenjeni Mihelčičevi zidanici nad Vapčo vasjo, nato pa v Butalovi kleti ob sotočju Krupe in Lahinje. Pri snovanju celic sta jim pomagala Tone in Vida Tomšič, prihajali pa so tudi Boris Kraigher in Franc Leškošek ter študent Stane Bajuk iz Drašič, ki je bil tedaj skojevec.

Poleti 1939 je bila okrožna konferenca komunistične stranke Slovenije za Belo krajino v gozdičku nad črnomaljsko železniško postajo. Od osrednjega vodstva sta se je udeležila Vida Tomšičeva in Franc Leskošek. Navzočih je bilo 15 delegatov, ki so zastopali kakšnih 5Ü belokranjskih

komunistov in kandidatov.* Celice ali strankine skupine so tedaj obstajale v Črnomlju, Semiču, Gradcu, Podzemlju, Metliki, Adlešičih, Vinici in Dragatušu. Za okrožnega sekretarja je bil ponovno izbran Jakob Butala.[272]

Vida Tomšičeva je ponovno prišla v Belo krajino po 24. marcu 1940. Skrivoma se je zadrževala pri Mihelčičevih v Vapči vasi, pri Jožetu Dvojmoču v Kanižarici, pri Jožetu Fortunu v Damlju pri Sinjem vrhu in morda še pri kom ter pomagala tamkajšnjim komunistom. Tačas so se že močno uveljavili.

Okrožne konference za Belo krajino, na kateri so se navzoči seznanili s sklepi 5. državne konference KSJ v Zagrebu, je bila v januarja 1941. Pripravil in vodil jo je Matija Bahor, ki se je vrnil iz Moskve, kjer je končal visoko komunistično šolo. Prostor zanj je dobil v hiši starega komunista Jožeta Dvojmoča,** ki je moral leta 1921 zapustiti Kočevje in pribežati v Kanižarico, kjer si je postavil majhno opekarno. Konference se je udeležilo 18 delegatov, osrednje vodstvo pa je zastopal organizacijski sekretar Tone Tomšič. Obravnavali so naloge v zvezi z neposredno vojno nevarnostjo, nato pa izvolili nov okrožni komite,*** ki so ga

* Poleg že omenjenih predvojnih članov Komunistične stranke Slovenije iz Bele krajine so znani še: Janko Stariha, Ivan Černič in Anton Malerič iz Črnomlja — po pričevanju Vlada Mišice-Miha, Niko Zunič, Janez Škrinjar-Zan iz Črešnjevca in Malka Štubler iz Kašče pri Semiču — po spominih Milke Mihelčič, poročene Banovec (»Spomini na napredno gibanje v Beli krajini, Slovenke v narodnoosvobodilnem boju I, str. 51), Ivan Radoš iz Radoš, Anton Kramarič-starejši iz Dragomlje vasi, Anica Ivec iz Metlike, Anča Radoš iz Radoš ter Niko Zunič iz Krupe, Karel Brunskole iz Kota in Jože Plut iz Gorenjcev. Deloma so našteti v že omenjeni knjigi Janeza Vitkoviča, deloma omenjeni v sestavku »Leto 1941 na Dolenjskem« (Dolenjski zbornik 1961, str. 39) in deloma zbrani po ustnih virih Leopolda Segina in Vlada Badovinca.

** Jože Dvojmoč po pregonu iz Kočevja in po odpustu iz rudnika v Kanižarici ni imel več možnosti zaposlitve. Da ne bi umrl od gladu, je začel izdelovati opeko.

*** Janez Vitkovič v že omenjeni knjigi navaja, da so bili ob tej priložnosti ustanovljeni rajonski komiteji za Črnomelj, Semič, Gradac in Metliko ter izvoljeni njih sekretarji. Vlado Mišica-Miha, ki naj bi bil sekretar rajonskega komiteja KSS v Črnomlju, o tem ne ve nič, pač pa meni, da je bila nekakšna reorganizacija izvedena že pred to konferenco. S tem v zvezi ni nikakor mogoče

sestavljali: Matija Bahor iz Dragomlje vasi kot sekretar, Jože Vrščaj iz Črnomlja, Milan Kovačič iz Gradca, Jože Slane iz Metlike in Jože Mihelčič iz Vapče vasi pa še Ivan Černič, ki je kmalu odšel iz Črnomlja. Namesto njega je bil v okrožni komite privzet študent prava Vlado Mišica. V tej sestavi se je komite po aprilu 1941 lotil priprav na ljudsko vstajo in partizansko vojno.[273]

Se močnejša od belokranjske je bila organizacija komunistične stranke na Kočevskem. Ta je bila tako številna, trdna in zasidrana med ljudmi, da njenega razvoja ni moglo prekiniti nobeno policijsko nasilje in da je niso mogli vreči s prave poti niti dokaj obsežni vdori. Ti so prizadeli le mlade in še neizkušene komuniste.

Že samo dejstvo, da je v Kočevju poleg okrožnega deloval tudi mestni komite komunistične stranke, govori v prid spoznaju, da so bili kočevski komunisti zelo močni tako po številu članov kot po številu celic. Samo na rudniku so bile štiri, in sicer tri v rudarski delovni skupnosti in ena v Salki vasi. Nadaljnje celice so delovale: ena za Kočevje-Dolga vas, ena celica v Koncavasi pri Kočevju, ena v Črnem potoku za območje Mozelj—Kočevska Reka, ena v Koprivniku in ena celica za vasi Knežja lipa in Spodnji Log. Poleg tega je posebna celica delovala tudi na kočevski gimnaziji. O njej vemo, da je leta 1937 štela deset članov, med katerimi sta bila tudi profesorja Meta Sever in Franko Rajšter. Skojevcev na gimnaziji pa je bilo trikrat toliko, tako da so komunisti odločali prav o vsem.[274]

Od leta 1936 dalje se je na Kočevskem zelo razmahnilo mladinsko gibanje, ki sta ga vodili komunistična stranka in SKOJ. Zajelo je skoraj vso delavsko, vajeniško in večino dijaške mladine. Najmočnejše je bilo v Kočevju in njegovi

pritrditi Rudiju Vogriču, ki v svoji knjigi Boj Belokranjcev, Ljubljana 1973, na str. 38 po Vitkoviču naštete sekretarje rajonskih komitejev spreminja v sekretarje celic. Celic Komunistične stranke Slovenije v Beli krajini je bilo leta 1941 precej več kot štiri, saj so bile štiri že v samem Črnomlju. Sekretar prve za mesto Črnomelj je bil Vlado Mišica-Miha, sekretar celice za Loko in Kanižarico je bil Stefan Dvojmoč, sekretar celice v Zelezolivarni Lojze Doltar, bila pa je še celica na železniški postaji v Črnomlju, katere sekretar je bil verjetno Milan Simec (Vlado Mišica-Miha, pričevanja z dne 21. in 24. februarja 1979).

neposredni okolici, dejansko pa je obsegalo ves okraj od Kolpe do Velikih Lašč. Stalnih naročnikov legalnega skojevskega glasila Mlada pota in kasneje Mladine je bilo več kot sto, blizu dvesto izvodov legalnega ali pollegalnega skojevskega tiska pa so prodali v kolportaži.

Delo kočevskih skojevcev je za Dušanom Bravničarjem vodil Albin Videnič, njegova desna roka pa je bil Rajko Jenko. 2e sama kočevska gimnazija je bila prava skojevska trdnjava. Na njej je iz leta v leto delovalo po trideset skojevcev ali še več. Močni skojevski aktivi so bili tudi po okoliških delavskih naseljih. Okrožni komite SKOJ je vsako leto priredil več množičnih izletov v naravo.* Na ta zborovanja je prihajala mladina z vseh koncev kočevskega okraja.[275]

Pod tem vplivom je prišlo do ugodnih premikov tudi v sosednji Ribniški dolini. Skupina študentov je leta 1935 začela organizirano delovati med dijaki in študenti v tamkajšnjem Počitniškem društvu. Razširjali so Mlada pota in Ljudsko pravico, v svoj gledališki spored pa so uvrščali igre z napredno vsebino. Leto pozneje se je razvnel ogorčen boj med naprednimi študenti in klerofašističnim vodstvom. Na izrednem občnem zboru društva je bila navroča vsa ribniška duhovščina z dekanom vred. Duhovščina je uspela doseči, da je bila študentka Franja Bojc izključena, nekoliko pozneje pa sta morala društvo zapustiti tudi Matija Maležič in Vinko Knol.

Napredna ribniška mladina je začela izkazovati svojo privrženost revolucionarni Španiji. V tej zvezi so ribniški mladinci leta 1937 ustanovili odbor Ljudske pomoči in se povezali s komunističnim vodstvom v Kočevju. Jeseni je bila ustanovljena skupina pristašev komunistične stranke,

* Ti izleti v naravo so bile pravzaprav konference SKOJ. O udeležencih ene izmed njih priča sodni spis proti Dušanu Bravničarju in Albinu Videniču iz leta 1940 (v zgodovinskem arhivu CK ZKS), ko je bilo v preiskavi še 24 mladih komunistov, in sicer: Ivan Kastelic, Edvard Zakošek, Rajko Jenko, Roza Stiren, Jože Krajc, Matija in Vida Krajc, France Videnič, Ivan Dragman, Štefanija Fajdiga, Evlalija in Ana Muhič, Alojz in Anton Lavrič, Anton Hudoklin, Franc Knaus, Zvonko Dombi, Ivana Ludvik, Jože Bavdek, Anton Novak-mlajši, Ferdinand Bončina, Pavle Gode in Jože Bartol.

Predvojni komunist Filip Tekavec-Gašper iz Ribnice na Dolenjskem (levo) je bil v Tomšičevi brigadi komandant 1. bataljona od 18. januarja do 19. marca 1943, predvojni skojevec Lovro Kleindienst-Ice iz Sodražice (desno) pa politdelegat v Proletarski udarni četi.

ki je začela razpečevati »Slovensko mladino«, pozneje tudi »Delo« in »Srednješoleca«. Spomladi 1938 sta bila v opekarni in Rudeževi žagi ustanovljeni podružnici sindikatov URSS, ki jima je predsedoval Janez Lovšin. Politično delo med ribniškimi ljudmi je tako napredovalo, da so bili Janez Lovšin, Vinko Knol, Vinko Mihelič in Filip Tekavec-Gašper sprejeti za kandidate komunistične stranke, kar jim je sporočil sekretar okrožnega komiteja SKOJ za Kočevje Albin Videnič. Ustanovitev komunistične celice v Ribnici je bila poslej samo še vprašanje časa. To formalnost je avgusta 1939 opravil član okrožnega komiteja KSS Kočevje študent Dušan Bravničar, ki je naštetim na posebnem sestanku sporočil, da so sprejeti v komunistično stranko. V ribniško celico je bil vključen še Janez Kmet, ki je bil sprejet že prej in dotlej povezan na univerzi v Zagrebu.[276]

Tačas je v Ribnici nastalo močno jedro komunističnih mladincev, ki so ga sestavljali: Jože Mihelič, Zoro Mla-

kar, Alojz Prelesnik, Maks Drobnič, Jože Cetinski, Venčeslav Kolenc in Stane Nosan. Prirejali so izlete v bližnjo in daljšo okolico, se zavzemali za pravice vajencev in za enakopravnost pri telovadbi v Sokolu. Julija 1939 je bil ustanovljen komite SKOJ v Ribnici, katerega sekretar je bil Stane Nosan, člani pa Zoro Mlakar, Venčeslav Kolenc in Jože Mihelič. Do začetka vojne je število skojevcev naraslo na petnajst. Od teh so znani: France Prijatelj, Jože Ruparčič, Peter Kozina, Franc Nosan in Mirko Gorše. Ti so delovali po mladinskih skupinah v Ribnici, Goriči vasi in Hrvači, v tovarni telovadnega orodja JOR na Mlaki in v sokolskem društvu.

V tistem času so bili skojevci že tudi Lovro Kleindienst in Danilo Oberstar iz Sodražice ter Jože Bavdek s Kaplanovega pri Velikih Laščah, decembra 1940 pa je bila ustanovljena še velikolaška skojevska skupina. Skupen sestanek skojevcev iz Ribnice, Velikih Lašč in Sodražice na Starem gradu Ortneku, ki sta se ga udeležila tudi študenta Lojze Zajc iz Zimaric in Janez Hočevar iz Velikih Lašč, pa je bil šele 19. aprila 1941.* Zasnoval ga je Stane Nosan, ki je bil leta 1940 sprejet v komunistično stranko, udeležilo pa se ga je 10 oseb.[277]

Celica komunistične stranke v Velikih Laščah je začela nastajati leta 1935, ko je bil sprejet za kandidata Jože Gačnik in je v Velikih Laščah začel delovati odbor Rdeče pomoči.** Gačnik je hodil na sestanke v Koncavas, leta 1939 pa ga je organizacijski sekretar CK KSS Tone Tomšič sprejel v stranko. V velikolaško celico sta bila vključena še Jože Centa z Velikega Osolnika, ki se je bil leta 1939 vrnil iz Sovjetske zveze, in Anton Pirman iz Dobrepolja, ki je

* Na Starem gradu Ortneku so se 22. junija 1941 sešli tudi aktivisti OF iz Velikih Lašč, Sodražice in Ribnice na Dolenjskem. Poleg njih so bili na sestanku še: Miha Marinko, prof. Jože Šeško, Adolf Jakhel in Josip Rus (Leto 1941 na Dolenjskem, Dolenjski zbornik 1961, str. 50).

** Zanimivo je, kako je Jože Gačnik postal član komunistične stranke. Prvič zato, da bomo izvedeli za enega močnih, toda neformalnih komunističnih jeder, in drugič zato, da bomo spoznali, kako dolgo in kako močno si moral izkazovati komunistično prepričanje, preden si lahko postal član stranke. Jože Gačnik se je naužil komunističnih idej v Ložu od leta 1932 do 1934. Bil je namreč oskrbnik posestva izseljenca Franca Južne iz Loža in tako

bil sprejet za člana leta 1940. Kandidati so bili Alojz Centa z Male Slevice, Jože Oven z Roba in Janez Hočevar iz Velikih Lašč. Ti trije so bili sprejeti v članstvo 21. junija 1941.[278]

Tudi osnove za nastanek celice v Sodražici so nastale še pred začetkom aprilske vojne. Ivan Fajdiga je bil sprejet v KSJ že leta 1940 pri vojakih, a so vse tri člane zaprli, nakar je začasno prekinil stik s stranko, čeprav je aktivno snoval društvo kmetskih fantov in deklet v Sodražici skupaj s študentom Lojzetom Zajcem, ustanovitev pa je prehitela vojna. Celica komunistične stranke v Sodražici je nastala šele 8. avgusta 1941, ob istem času pa tudi samostojna celica komunistične stranke v Dobrepolju.[279]

Naštete celice je povezoval okrožni komite Komunistične stranke Slovenije v Kočevju, njihovo število pa je do začetka vojne naraslo na blizu 50 članov. Število članov in kandidatov se je po italijanski zasedbi podvojilo, število skojevcev pa potrojilo. Posebno zaslužni kočevski komunisti iz tistega časa so bili poleg že imenovanih še: Alojz Kamerički, Ferdo Drofenik, Vanek Jan-, Ivan Komac, Tone Bradač, Tone Hočevar, Franc Vidic, Stanko Gazvoda, Edi Zakošek, Stefan Rus, Karel Ahac, Ludvik Knapič, Edvard Troha, Matija Cuder in Franc Gole ter Aleksander in Zvonko Dombi, iz Koprivnika Franc Lunder, iz Črnega potoka pa Franc Ožbolt in Peter Cero. Kočevski komunisti so imeli tudi lastno tehniko, ki jo je tik pred vojno vodil Jože Rankel-Pepe (v partizanih Mojca).[280]

Tu je treba napisati nekaj tudi o delu naprednih kočevskih žensk. Ze profesorica Meta Severjeva je v Kočevju pred letom 1937 osnovala Žensko društvo ter vanj vklju-

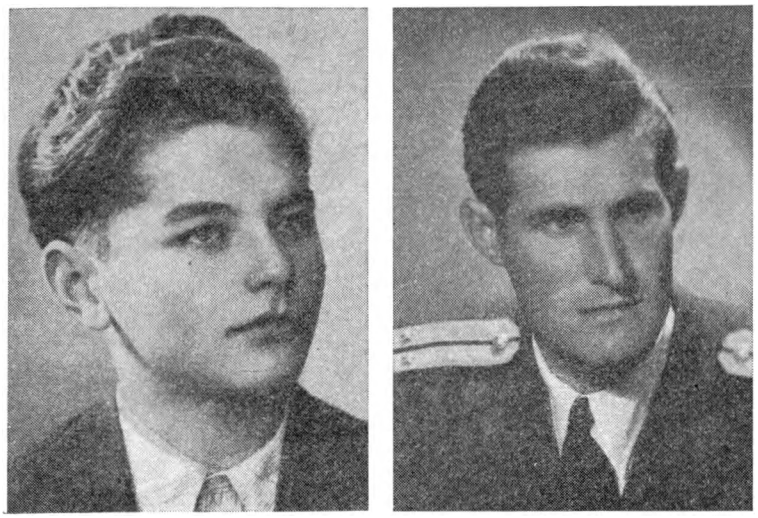
je prišel v družbo Franca Sterleta-Nina, Janeza Hribarja in sedlarja Ivana Čepona. Študirali so marksizem in vneto razpravljali o političnih dogodkih. Član komunistične stranke je bil tedaj samo Franc Sterle-Nino. Po teh debatah je Gačnika leta 1934 v Velikih Laščah obiskal inž. Anton Stebi. K njemu v pasažo nebotičnika v Ljubljani, je potem hodil po marksistični tisk tudi sam Gačnik. Leta 1935 je prišel h Gačniku prof. Jože Šeško in ga sprejel za kandidata stranke. Odtlej je hodil na sestanke v Kočevje, ki so bili največkrat v Koncavasi, šele leta 1939 pa je bil sprejet v komunistično stranko (Jože Gačnik, pogovor z dne 4. marca 1978).

čila najbolj napredne in sposobne ženske. Studirale so marksistični tisk ter se seznanjale z gospodarskim in političnim položajem po svetu. Po odhodu Severjeve je njeno delo prevzela študentka Ada Dequal. S somišljenicami komunistične stranke se je večkrat sestala na Rudniku. Leta 1940 so bile Pavla Bradač, Marija Knapič, Marija Žagar, Micka Tomšič in Marija Cero sprejete v komunistično stranko. Te ženske in njihove tovarišice so širile komunistični tisk, nabirale prispevke za Ljudsko pomoč, vzdrževale tajne zveze in študirale, leta 1940 pa so priredile na Rudniku v Kočevju protidraginjske demonstracije.[281]

Zaradi svoje središčne lege je imela številčno močna in idejno prekaljena komunistična organizacija na Kočevskem velik povezovalni pomen. Z ustanovitvijo celic v Ribnici na Dolenjskem in v Velikih Laščah je bila sklenjena povezava med okrožnim komitejem v Kočevju in centralnim komitejem KSS v Ljubljani. Hkrati so bile omogočene povezave iz Velikih Lašč prek Nove vasi na Blokah z Loško dolino in iz Velikih Lašč prek Dobropoljske kotline do Krke, prve stike s sekretarjem okrožnega komiteja Jožetom Seškom pa so navezali tudi napredni kmetje in delavci iz Poljanske doline ob Kolpi, s čimer so bile omogočene zveze z belokranjskimi komunisti.

Okrožni komite komunistične stranke v Novem mestu je bil — kot že opisano razbit 8. novembra 1934, vendar se vdor dalje ni razširil. Že opisane celice so poslej delovale pod vodstvom okrožnega komiteja, ki je imel sedež v Dolenjskih Toplicah in ga je vodil Ruda Zupanc. Delo komunistov v dolinah ob srednjem toku Krke je bilo oprto na društva kmetskih fantov in deklet, sestanki so bili tako rekoč javni in množično obiskani. Predvsem se je širil in utrjeval SKOJ, kar se je razmahnilo od aprila 1940, ko je prišel v Novo mesto Vinko Kristan; ta je bil formalno član izvršnega odbora ZKFID, sicer pa inštruktor CK Komunistične stranke Slovenije.

Zvrstilo se je več zborovanj in konferenc. Prvo je bilo v Podhosti 16. julija 1939 ob proslavi desetletnice DKFID. Orožniki so zaprli 20 mladink in mladincev, ki so na poti skozi Prečno vzklikali komunistična gesla. Skojevsko zborovanje pod okriljem DKFID v Podhosti je bilo tudi 29. julija

Predvojne novomeške komuniste v Tomšičevi brigadi sta zastopala — poleg Nika Šiliha-Borisa Nikiča in Romana Žabkarja-Kranjca — predvojni skojevec Milan Merčjak-Iztok (levo), udeleženec napada na Bučko (padel 7. aprila 1943 v Velikem Ločniku) — in Jože Preželj-Djuro (desno) — član komunistične stranke od 1939, v Tomšičevi od ustanovitve četni komandir v 3. bataljonu.

naslednjega leta. Okrožni konferenci SKOJ sta bili leta 1940 kar dve: prva v avgustu blizu vasice Kot pri Dvoru in druga jeseni v Podturnu.[282]

Septembra 1940 je bila pri Henigmanovih v Dolenjskih Toplicah okrožna konferenca komunistične stranke, ki se je je udeležilo 40 delegatov, od centralnega komiteja pa Franc Leskošek in Miha Marinko. Tedaj je bil izvoljen nov okrožni komite, ki je nato imel sedež spet v Novem mestu. Sestavljali so ga: Vinko Kristan kot sekretar, Vilma Baebler, Maks in Angela Henigman, Niko Šilih, Jože Ravbar-Gregor, Ivan Bartolj in Jože Slak pa kot člani. Ta komite je deloval do 18. marca 1941, ko so padli v zapor Vinko Kristan, Vilma Baebler in Ivan Bartolj; do 26. marca se je znašlo za zapahi še 24 komunističnih mladincev, med njimi Milan Merčjak. Ta policijski vdor pa ni mogel več zavreti komunističnega poleta. Vojna je bila takrat tik pred izbruhom.[283]

Leta 1940 je bil izvoljen tudi okrožni komite Komunistične stranke Slovenije za Posavje v Krškem. Sekretar komiteja je bil Maks Stermecki, okrožni tehnik pa Jože Borštnar, doma iz Gabrovke pri Litiji. Ta komite je združeval sedem celic, od katerih je bila ena v Velikem Podlogu in ena na Telčah. Slednjo je vodil tamkajšnji učitelj Jože Jurančič. Precej pozneje — šele konec junija 1941 — je nastal Okrožni komite komunistične stranke Slovenije Grosuplje. Sestavljali so ga: Adolf Jakhel kot sekretar ter Janko Kovač, Radko Polič, Janko Rode in Ludvik Starič kot člani, od septembra 1941 dalje pa tudi Anica Vodišar-Špela, doma iz Hrastnika.[284]

Komunistična stranka Slovenije na Notranjskem je bila od leta 1939 od aprila 1941 še ozka in številčno šibka; tako je daleč zaostajala za svojim splošnim vplivom na množice in tudi za stvarnimi možnostmi za obnavljanje ter pomlajevanje.

Najprej se je obnovila in številčno okrepila celica v Borovnici, ki pa je tedaj spadala pod ljubljansko okrožje. Nastala je septembra 1939 tako, da se je iz celice v signalni delavnici izdvojil železničar Anton Zalar, komunist od leta 1933, ki je postal sekretar, v članstvo pa so bili sprejeti: Tone Gradišnik-Januš,* Karel Ogrin, Andrej Palčič in Jože Molek-Puntar, vključen pa je bil tudi vodja ciklostilne tehnike Andrej Stegnar. Po drugem viru je bil član borovniške celice še Ivan Suhadolnik, kandidati pa Tone Cerk, Stane Kavčič in Tončka Zalar. Tu, pri Zalarjevih, je bila v začetku leta 1940 okrožna konferenca Komunistične stranke Slovenije za Ljubljano, ki so se je udeležili: Boris Kraigher, Boris Ziherl, Tonček Žerjal, Miha Marinko, Tone Dolinšek, Mirko Zlatnar, Tone Sušteršič-Tine Železnik, Ivan Kreft, Marijana Draksler, Jože Molek ter Line Žagar in Janez Hribar.[285]

Janez Hribar je vodil celico v Loški dolini, ki je nastala šele 3. januarja 1940, ko sta bila sprejeta za člana komunistične stranke Feliks Razdrih in Matevž Hace, kandidata pa sta bila Franc Plos in Franc Levec. Vrhnika pri Ljubljani je imela tedaj samo kandidatsko celico, ki so jo sestavljali

* Tone Gradišnik-Januš je bil brat Zorke Gradišnik, zadnje predsednice Doma visokošolk in komunistke (Ana Benedetič, pripombe iz maja 1979).

Predvojni kandidat komunistične stranke Anton Cerk-Martin iz Borovnice (levo) je bil v Tomšičevi brigadi četni komandir (udeležil se je pohoda 14. divizije na Štajersko — umrl 1963), predvojni kandidat Jože Koščak-Krištof iz Ravnika na Rlokah (desno) pa politdelegat voda v Proletarski udarni četi.

France Popit, Franjo Skok in Črtomir Vrščaj, Ignac Voljč-Fric pa je osnoval še kandidatsko celico v Prezidu. Svoje celice tedaj ni imel niti Rakek, čeprav se je tam močno poznal vpliv Lineta Žagarja, prof. Stanka Janeža, železničarja Valentina Turšiča in železarja Jožeta Krajca-Zaklja, ki so bili v strankine celice povezani drugod. Skojevca z Rakeka sta bila Tone Debevec-Zvone in Ciril Pirc-Picek, iz Planine pa Franc Benčan, vendar so bili vsi povezani na srednjih šolah v Ljubljani. Jugovzhodno od tod so bili samo še trije skojevci: Tone Sraj-Aljoša iz Nove vasi, Anton Prevec-Dimač iz Loža in Lojze Ule iz Zerovnice.[286]

Za običajne pojme je neverjetno, da so ti ljudje sploh mogli izpeljati kakšno akcijo. Toda zmogli so jo zato, ker so imeli na stotine pristašev po vsej Notranjski. Ti so izvrševali njihova navodila in jim dajali zatočišča. Nič manjši temelj za vse tedanje in kasnejše uspehe pa so bili izjemen

Predvojna komunistka Mihaela Dermastia-Zdenka, Mara (levo) je bila v Tomšičevi brigadna intendantka do 23. septembra 1942, predvojni komunist Martin Kokalj-Aleš (desno) pa politični komisar čete v 2. bataljonu.

osebni ugled komunistov, njihovo veliko znanje, poštenost in pravičnost. Zaradi tega je že od maja do septembra 1941 vzplamtela vsa Notranjska in so se vrste komunistov podeseterile.

Kar se tiče same Ljubljane, ki je spadala pod istoimenski okrožni komite, imela pa je še tudi svoj mestni komite, ni mogoče poimensko navesti njenih komunističnih celic, vrh tega bi to zavzelo preveč prostora. Zadostuje naj podatek, da so komunistične celice obstajale v vseh ljubljanskih tovarnah, primestnih opekarnah in večjih obrtnih podjetjih. Posebnost so bile tudi celice po strokah, ki jih je bilo v mestnem središču najmanj dvajset. Znane so: celica stavbincev, železničarska celica, nameščenska celica, poštna celica, pleskarska celica, celica v tovarni Indus, magistratna celica, celica gospodinjskih pomočnic, banovinska celica, bančna ce-

lica, učiteljska celica, grafična celica, krojaška celica, kovinarsko-inštalaterska celica in kulturniška celica. Nekatere izmed njih kot npr. železničarska, magistratna in poštna so bile tako številne, da so imele lastne komiteje.

Delo komunistov v ljubljanskem središču je vodil mestni komite KSS. Julija 1941 je bila sekretarka tega komiteja Zdenka Kidričeva-Marjeta, člani pa Jože Moškrič-Ciril, Dušan Pirjevec-Ahac, Dušan Bravničar in še neki delavec iz tovarne Indus na današnji Trubarjevi cesti. Z začetkom septembra je postala sekretarka Vida Tomšičeva, člani komiteja poleg Bravničarja pa še Milan Skerlavaj-Petrač, Dušan Jereb in Jule Sočan. Po 9. decembru 1941 je postal sekretar Dušan Bravničar, ker je Vida Tomšičeva padla v zapor.[287]

Posebej velja opozoriti na tovarno Saturnus v Mostah, ki je imela enega izmed najmočnejših komunističnih jeder na Slovenskem. Osnove zanj je do leta 1933 ustvaril komunist in delavski zaupnik Franc Leskošek. Pozneje sta tam poprijeli za politično delo zlasti Pepca Maček in Angela Dovč, leta 1935 pa ga je okrepil Tone Dolinšek. Delavska zavest se je najbolj krepila z akcijami za pomoč stavkajočim in s prispevki za Ljudsko pomoč. V tej smeri so delovale zlasti: Fani Žagar, Cilka Stopar, Marija Omahen, Anica Kocjančič, Angela Mazovec, Pepca Tratar, Anica Rojc, Cilka Maček, Slavka Nusdorfer, Mici Mrak, Rozi Stanko in Francka Ježek. Od moških so prišli v ospredje Vili Šlamberger, Lojze Nusdorfer in Miha Berčič.[288]

O številu in moči komunističnih celic v Mostah iz tistega časa ni natančnih podatkov. Kljub temu je mogoče trditi, da so v primerjavi z vaškimi predeli vzhodno od tod nekoliko zaostajale. Znano je, da je v Polju deloval rajonski komite že od leta 1932, v Mostah, tem izrazito strnjenem proletarskem naselju pa je komunistična stranka začela znova razpredati svoje celice šele leta 1940. Osnovo za to so položili nastopi proti draginji, ki so politično močno razgibali moščansko delavstvo. Začeli so nastajati protidraginjski odbori, ki so bili dejansko zametki kasnejših odborov OF. Povezoval jih je osrednji protidraginjski odbor za Moste, ki so ga sestavljali: Lojze Ocepek, Anica Rojc, Angela Dovč in Gustelj Rozman. S tem je nastala možnost za ustanovitev rajonskega komiteja KSS Ljubljana-Moste. Nalogo, da ga spravita

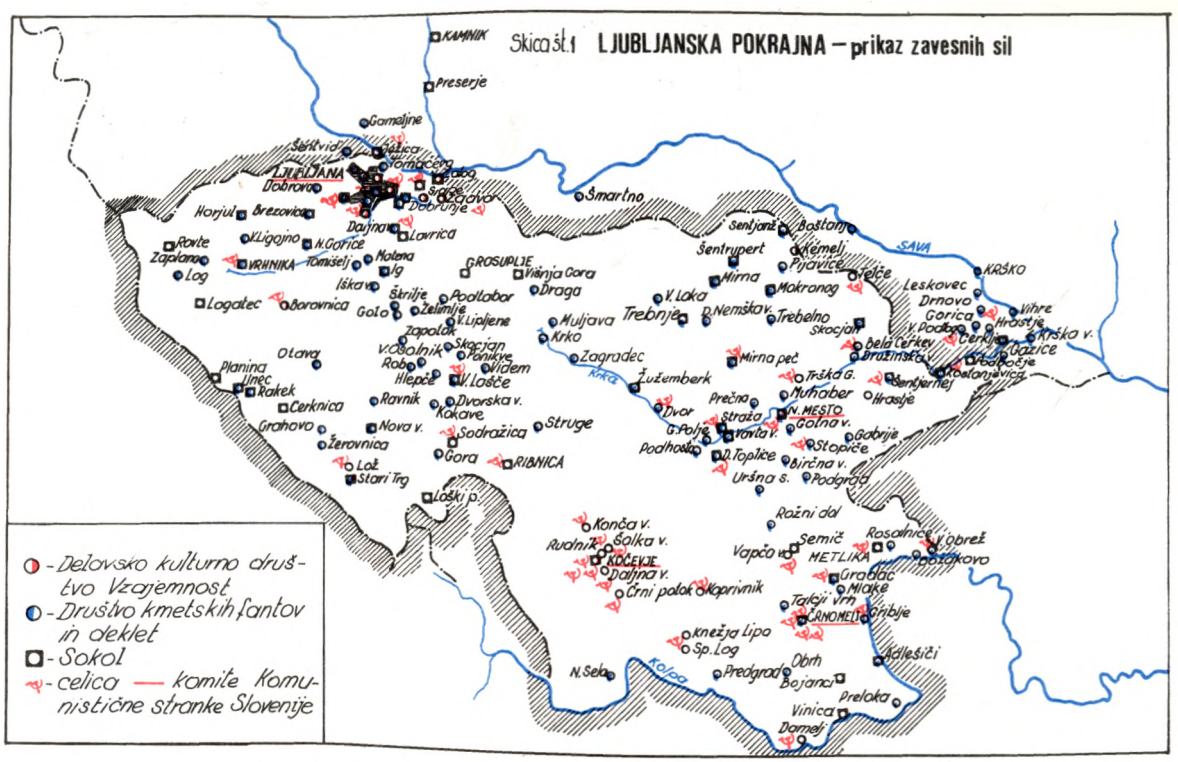
v življenje, sta dobila Vida Tomšičeva in Lojze Ocepek, ustanovljen pa je bil v prvi polovici maja 1941.[289]

Prvi rajonski komite Komunistične stranke Slovenije Ljubljana-Vič je nastal šele 22. junija 1941. Sekretar tega komiteja je postal gradbinec Jože Kopitar, eden od članov komiteja pa poznejši znani tomšičevec Alojz Založnik-Nikola. Konec oktobra 1941 sta bila ustanovljena še rajonska komiteja v Trnovem in na Barju. Prvi sekretar rajonskega komiteja KSS Ljubljana-Trnovo je bil Franc Kimovec-Ziga, prvi sekretar rajonskega komiteja KSS Ljubljana-Barje pa Jože Porenta-Ture. Hkrati je nastal rajonski komite KSS Dobrunje, katerega sekretar je postal Franc Cerne-Klemen, pa tudi vrsta drugih rajonskih komitejev v mestnem središču in drugih predelih Ljubljane, ki pa za našo obravnavo niso tako važni.[290]

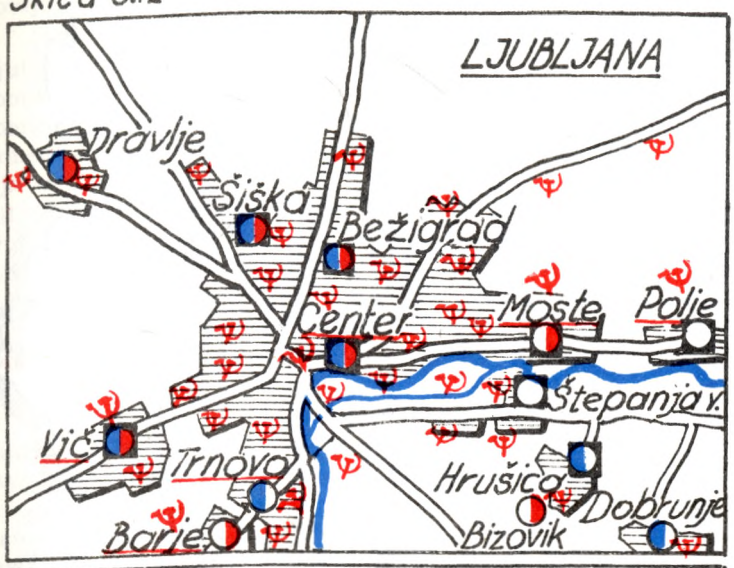
Od leta 1939 do 1941 se je na ozemlju kasnejše Ljubljanske pokrajine razraslo osnovno omrežje celic, pa tudi komitejev komunistične stranke Slovenije, če niso obstajale že prej. Ta organizacija je bila še številčno šibka, vendar njene moči ni mogoče meriti le po številu članov, kandidatov in skojevcev. Za njen uspešen prodor v široke plasti prebivalstva je bila odločilna množica somišljenikov, pa tudi sindikati in razna društva, ki so bila pod vplivom komunistov.

Da bi lahko ocenili dejansko moč komunistične stranke in njen vpliv na množice, se moramo ozreti nazaj, vse do njene ustanovitve. Tak pregled pokaže, da je na ozemlju Dravske banovine, južno od Dolomitov in Save, v času med obema vojnama obstajala za ilegalne razmere dokaj močna komunistična organizacija, katere razvoj razen na Notranjskem sploh ni bil prekinjen. O tem pričajo zlasti okrožna vodstva stranke za Kočevsko, osrednjo Dolenjsko in Belo krajino, ki jim sledimo od začetka tridesetih let, kar velja tudi za dobrunjski, zaloški in ježenski konec Ljubljane.

Posebno vrednost tej organizaciji daje dejstvo, da je izrasla popolnoma na novo in da je imela korenine pretežno v žariščih pooktobrskega vrenja ter ni bila nikoli obremenjena s socialdemokratsko dediščino. Zaradi politične širine in jasnih stališč do kmečkih množic je povsem zasluženo zbudila pozornost inštruktorja CK KSJ Rudija (Josipa Broza-

Skica št. 1 LJUBLJANSKA POKRAJNA – prikaz zavesnih sil
KAMNIK
Preserje
Gornaljne
Šentvid
Šiška
Tomačevo
LJUBLJANA
Dobrova
Brezovica
Horjul
Dobrunje
Dolgo brdo
Dolgovas
Dolgovas
Dolgovas

Skica št. 2

LJUBLJANA
Prevlje
Šiška
Bežigrad
Center
Moste
Polje
Štepanja v.
Vič
Trnovo
Hrušica
Dobrunje
Barje
Bizovik

LJUBLJANSKA POKRAJNA
Avstrija
Madžarska
SR SLOVENIJA:
- meri 20.251 km²
- po štetju leta 1948.
1.439.800 prebivalcev
Italija
N. MESTO
LJUBLJANSKA POKRAJNA:
merila 4550.66 km² ali 22,47%
štela 336079. preb. v. ali 23,35%
—— stara meja med Italijo in Jugoslavijo

Tita), ki je na konferenci v Goričanah prav organizaciji dolenjskih in belokranjskih komunistov ocenil za najuspešnejši.

Moč Komunistične stranke Slovenije je bila zlasti v pravilni oceni položaja ter v njenem izčiščenem programu. Njena politika se je ujemala z življenskimi koristmi vseh zatiranih in tudi širokih kmečkih množic, pa te množice niso videle v njej samo delavske, ampak svojo lastno stranko. Dokaz za to je predvsem Notranjska, kjer so snovalci Osvobodilne fronte poleti 1941 želi mnogo večje uspehe, če so nastopali odkrito v imenu komunistične stranke, kot če so se sklicevali na ustanovne skupine OF, ki so jih nekolikanj spominjale na bivše meščanske stranke.

Osvobodilna fronta in narodna zaščita

Pravi razrast je omrežje celic in komitejev Komunistične stranke Slovenije doživelo šele z nastankom Osvobodilne fronte. Tedaj je prekrilo še preostalo podeželje na Notranjskem, Kočevskem, osrednjem Dolenjskem in v Beli krajini. Vedeti pa moramo, da so se osnove zanjo oblikovale od leta 1932 dalje in da je Osvobodilna fronta v grobem nastala že dobrega pol leta pred razpadom bivše Jugoslavije. Svoj prvi izraz je dobila v gibanju za ustanovitev Društva prijateljev Sovjetske zveze.

Po dolgih 23 letih je vlada kraljevine Jugoslavije naposled priznala Sovjetsko zvezo in z njo navezala diplomatske odnose. Uradno obvestilo o tem je prišlo v javnost 24. junija 1940. Komunistična stranka je takoj izrabila nastalo priložnost in že naslednji mesec v ljubljanskem hotelu Štrukelj (sedanji hotel Turist v Dalmatinovi ulici) zasnovala pokrajinsko konferenco Društva prijateljev Sovjetske zveze, ki jo je vodil dr. Aleš Bebler. Pri tem in ob tem je pridobila nekaj vidnih predstavnikov slovenskega kulturnega in javnega življenja, npr. senatorja Ivana Hribarja, dramaturga in kritika Josipa Vidmarja, industrialca Staneta Vidmarja, univerzitetna profesorja dr. Franceta Kidriča in dr. Franca Šturma, pesnike Otona Župančiča, Iga Grudna in Frana Albrehta, skladatelja Blaža Arniča in Slavka Osterca ter še nekatere druge, da so podpisali pravila in prijavili društvo pri banski upravi. Jeseni so se v gibanje za ustanovitev

Društva prijateljev Sovjetske zveze vključili krščanski socialisti iz Jugoslovanske strokovne *zveze,* januarja 1941 pa naposled še demokratični sokoli.[291]

Banska uprava ni potrdila pravil Društva prijateljev Sovjetske zveze, tako da se ni moglo ustanoviti javno, čeprav je v obliki pollegalnosti zavzelo širok obseg. Pri tem so komunisti dosegli dvoje:

— Sli so med množice in dobili natančnejši pregled o svojih somišljenikih. To je prinesla široka akcija zbiranja podpisov za Društvo prijateljev Sovjetske zveze, ki je uspela odlično. Zbrali so več kot 30.000 podpisov, ki jih je Josip Vidmar decembra 1940 v umetniško izdelani skrinjici izročil sovjetskemu veleposlaniku Plotnikovu v Beogradu. Zanimivo je, da je v ljubljanski okolici največ podpisov zbral študent Alojz Drnovšek, in sicer v Iški vasi.[292]

— Hkrati so komunisti strnili okoli sebe vse napredne in demokratične sile. Najprej s kulturnimi delavci, nato s krščanskimi socialisti in potem še z demokratičnimi sokoli so dosegli akcijski sporazum, ki je obsegal naslednje točke:

1. Jugoslavija naj se ne oslanja na nobenega izmed obeh vojskujočih se taborov, temveč naj se zunanjepolitično krepko nasloni na Sovjetsko zvezo, kar je tudi za ogroženi slovenski narod edina rešitev.
2. Notranja demokratizacija Jugoslavije.
3. Vzpostavitev narodne, demokratične vlade.[293]

S tem akcijskim sporazumom so bile združene sile, ki so Osvobodilno fronto sestavljale po barvi oziroma v njenem vrhu.

Vzporedno s tem je teklo delo pri utrjevanju delavske enotnosti. Ker je bila prevlada komunistov v sindikatih očitna, je banska uprava najprej 25. septembra 1940 razpustila Podzvezo strokovne organizacije stavbincev za Slovenijo z njenima podružnicama v Ljubljani in Mariboru, 31. decembra istega leta pa je bil objavljen še odlok ministrstva za notranje zadeve o razpustu URSSJ, ki je v Sloveniji zajel prostore in premoženje vseh zvez, včlanjenih v Strokovno komisijo. To je bil sicer hud udarec, toda namesto razpuščenih podružnic so začeli nastajati ilegalni odbori Delavske enotnosti, s tem pa se je začelo oblikovati ogrodje Osvobodilne fronte po podjetjih in ustanovah oziroma od zdolaj navzgor.[294]

Ustanovni sestanek Protiimperialistične fronte 26. aprila 1941 pri Vidmarjevih na Večni poti v Ljubljani je bil potemtakem le nadaljevanje razvoja iz že doseženega stanja. To je bil hkrati prvi natančnejši mejnik v nastajanju Osvobodilne fronte. Od prejšnjih se je razlikoval po tem, da se njene poglavitne sestavine niso vanjo več vključevale postopoma, ampak hkrati in enotno. Napredek pa je bil seveda tudi vsebinski: tokrat ni šlo več za akcijski sporazum, marveč že za program slovenskega osvobodilnega gibanja. Njegova bistvena sestavina je bila zaobsežena v 4. točki tedaj sprejetih sklepov: »da je treba pričeti takoj z zbiranjem slovenskih množic na temelju borbe za osvoboditev in združitev slovenskega naroda«.[295]

Poslej je šlo samo še za izpopolnjevanje Osvobodilne fronte v njenem vrhu in za graditev njene osnove med množicami.

Nalogo zgraditi Osvobodilno fronto v vrhu je prevzel Boris Kidrič. Njegov namen je bil, oblikovati vodstvo OF v skladu s slovenskim političnim izročilom. Se pred nemškim napadom na Sovjetsko zvezo je Protiimperialistična fronta povezala predstavnike ustanovnih skupin po vseh slovenskih središčih, vrhu tega pa k sebi pritegnila še nekatera društva, politične ločine in struje, ki se niso spajdašile z okupatorjem. Tako so bili zastopani tudi tisti slovenski domoljubi, ki jim je bilo dotlej »delo Komunistične stranke Slovenije tuje, ki pa jih je narodna katastrofa okrenila na borbeno pot«.[296]

Krščanskim socialistom zelo blizu — pa so ju zato šteli kar k njim — sta bili skupini naprednih katoliških razumnikov. Prvo je sestavljal širši krog, zbran okoli katoliške revije Dejanje (nekdanji križarji), drugo pa katoliško univerzitetno društvo Zarja. Najvidnejša predstavnika prve sta bila profesorja Edvard Kocbek in Jožko Zemljak, najvidnejši predstavnik druge pa dr. Marjan Brecelj. Obe sta bili pomembni za širjenje Osvobodilne fronte med vernimi kmečkimi množicami, izšli pa sta že iz gibanja za ustanovitev Društva prijateljev Sovjetske zveze. Iz tega gibanja je prešla v OF tudi skupina tako imenovane Stare pravde, ki jo je predstavljal inž. Črtomir Nagode, vendar je imela razbijaške namene in malo pristašev.[297]

Zelo celovita in izčiščena organizacija je bila Zveza kmetskih fantov in deklet, ki je pristopila k ustanovnim skupinam

skupinsko. Njena najvidnejša predstavnika sta bila Ivan Nemec-Vojko in Ferdo Godina. Manj celovito in brez pravega vodstva je bilo Kmečko-delavsko gibanje, ki ga je predstavljal edino dr. Lado Vavpetič in ki je bilo bolj pomembno na podeželju, kjer so ga bili prevzeli komunisti ali njih somišljeniki. Bili pa sta ti pridruženi skupini tako rekoč edini z množičnim zaledjem članov in pristašev na podeželju. To velja le še za Delavsko enotnost, ki pa je bila omejena na industrijska središča. Poleg komunističnih in krščanskosocialističnih so jo sestavljale še amsterdamske strokovne organizacije in socialisti. Prve je zastopal ugledni sindikalni delavec France Svetek, socialisti pa so bili tako šibki, da niso mogli dati svojega človeka niti v glavni odbor Delavske enotnosti niti v plenum Osvobodilne fronte, čeprav so v celoti priznavali njen program.[298]

Z nemškim napadom na Sovjetsko zvezo je Protiimperialistična fronta dobila svoje pravo ime — Osvobodilna fronta. Od tedaj si je dokončno izoblikovala program, vsebovan v devetih temeljnih točkah, nadalje izpopolnila pa se je tudi po barvi oziroma s še nekaterimi manj številčnimi skupinami. Vse so bile po svojih predstavnikih zastopane v vrhovnem plenumu Osvobodilne fronte, tako da je le-ta predstavljal vse plasti slovenskega naroda, medtem ko so izvršni odbor OF sestavljali samo predstavniki štirih ustanovnih skupin.[299]

Za nastanek, krepitev in razrast partizanske vojske je bil pomemben razvoj Osvobodilne fronte od spodaj, med ljudstvom, kjer sledovi opisane politične povezave niso bili več poudarjeno navzoči. Tu je Osvobodilna fronta že od vsega začetka nastajala kot enovito vseljudsko gibanje pod vodstvom komunistov, organizacijsko pa jo je usmerjal in gradil Tone Tomšič.

Množična osnova slovenskega osvobodilnega gibanja so bili terenski odbori Osvobodilne fronte, ki so na Notranjskem, Kočevskem, osrednjem Dolenjskem in v Beli krajini nastali v vsaki ali skoraj vsaki vasi, v mestih pa so nastajali tako po ulicah kot tudi v tovarnah in ustanovah. Povezani so bili v rajonske, ti pa v okrožne odbore OF. Osvobodilna fronta pa je imela tudi svojo množično vojaško organizacijo Narodno zaščito, ki so jo sestavljali zavedni Slovenci v starosti od 18 do 50 let. Oddelki ali vodi Narodne zaščite so nastajali povsod tam, kjer so obstajali terenski odbori OF

ali celo pred njimi, v Ljubljani in njenih predmestjih pa so bili povezani celo v čete in bataljone.[300]

Tu kajpak ni mogoče podati celotnega pregleda o omrežju Osvobodilne fronte na ozemlju Ljubljanske pokrajine. Omejiti se bo treba zgolj na nekatere posebno značilne drobce in ponazoritve ter na izpopolnitve doslej pomanjkljivih ali napačnih prikazov iz predelov, ki so bili za razmah ljudske vstaje še posebno pomembni.

Predvsem je treba odgovoriti na vprašanje, kdaj in iz kakšnih osnov so nastali terenski odbori OF. Ob tem moramo vedeti, da so le-ti predstavljali višjo, že razvito obliko organiziranosti, zakaj pristaši in somišljeniki OF so se morali najprej tajno medsebojno povezati ter ugotoviti, kateri izmed njih so vredni največjega zaupanja, to pa je seveda zahtevalo svoj čas.

Na splošno velja, da so terenski odbori OF nastali najprej v tistih krajih ali okoljih, kjer so komunisti še pred vojno ustvarili bojno povezavo z drugimi naprednimi ljudmi. Tako je bil odbor Protiimperialistične fronte v Ljubljani-Polju ustanovljen že v maju 1941. V njem so bili: Polde Maček in Bogomir Peršič za komuniste, Ivan Pangeršič in Štefan Pavšič za krščanske socialiste ter Karel Mržek in Marjan Simčič za sokole. V začetku maja 1941 sta bila ustanovljena tudi odbora Protifašistične fronte v Zadvoru in v papirnici na Vevčah. V prvem so bili Jernej Gašperšič in Stane Keber za komuniste ter Tone Hočevar za krščanske socialiste, v drugem pa: Jože Perčič, Tone Kokalj, Viktor Vodnik, Jože Berčič, Nace Ferfila in Justina Trtnik za komuniste ter Henrik Sotler, Edvard Rešek, Tone Hočevar in Štefan Pavšič za krščanske socialiste.

Odbor Protiimperialistične fronte v Ljubljani-Polju se je konec junija ali v začetku julija 1941 razširil in preimenoval v rajonski odbor OF občine Polje, v juniju, juliju in avgustu 1941 pa je bilo na tem območju ustanovljenih še 15 terenskih odborov OF, in sicer: v Zalogu dva, v Polju dva, na Vevčah dva, na Studencu dva, po eden pa v Spodnjem in Zgornjem Kašlju, v Zadobrovi, Sneberjah, Slapah, Šmartnem ob Savi in v Podgradu.[301]

O tem, da so odbori Protifašistične fronte nastali ali začeli nastajati že maja 1941, obstajajo pričevanja še iz Mozlja pri Kočevju, iz okolice Grosuplja in Stične ter z Ježice, kjer

je bil prvi sestanek za organiziranje Protiimperialistične fronte že 4. maja 1941.[302]

Večina prič navaja, da so terenski odbori OF nastali v juniju in juliju 1941. Tako pravi Jože Gačnik, da je bil rajonski odbor OF Velike Lašče ustanovljen okoli 15. avgusta 1941, ko so že spadali pod grosupeljsko okrožje, medtem ko so trški odbor OF v Velikih Laščah ter vaški odbori OF v Dvorski vasi, Karlovici, na Opalkovem, Rašici in na Slemenu nastali še pred tem, ko so spadali pod kočevsko-ribniško okrožje. Nekaj podobnega trdi Lojze Ule za Notranjsko: da je bil prvi okrožni odbor OF Cerknica ustanovljen julija 1941,* prvi vaški odbori OF pa so nastali že pred tem in seveda tudi po tem dogodku. Tudi Karel Grabeljšek navaja, da je bil nekakšen prvi odbor OF na Vrhniki postavljen prve dni julija 1941, do konca avgusta 1941 pa je bilo v Borovnici in njeni okolici že pet odborov Osvobodilne fronte. Prav tako premika začetke snovanja OF na julij Zoran Hudales, ki opisuje medvojna dogajanja v sedanji občini Trebnje.[303]

Vsekakor je res, da so podatki o času nastanka terenskih odborov OF zelo skopi in samo približni. Več oprijemljivega je o tem, iz kakšnih osnov so nastali. V delavskih središčih so bili njihovi zarodki prejšnji pollegalni protidraginjski odbori (npr. v Ljubljani-Mostah) ali sicer že ukinjene podružnice Vzajemnosti (Zalog, Zadvor, Ljubljana-Barje, Borovnica), po tovarnah pa ilegalni odbori Delavske enotnosti (npr. v Saturnusu, Kemični tovarni in Tovarni kleja). Terenski odbori OF na podeželju so pretežno izšli iz društev kmetskih fantov in deklet, kar izrecno potrjujejo pričevanja za Zelimlje, Grahovo, Novo vas in Ravnik, po trgih zlasti iz demokratičnih sokolov ali na podlagi skupnih naporov enih

* Prvi okrožni odbor OF Cerknica so sestavljali: Matija Krajc iz Grahovega kot predsednik, ki je zastopal sokole, Jakob Sile iz Zerovnice, ki je zastopal DKFID, Marjan Mehle iz Cerknice, ki naj bi zastopal krščanske socialiste, Izidor Horvat (učitelj) od Sv. Duha na Blokah in Ivan Novak-Očka, ki je zastopal komuniste. Toda ta odbor ni deloval, zato je bil pribiižno čez en mesec ustanovljen nov okrožni odbor. Vanj so prišli: Ivan Novak-Očka, Jože Zigmund, Lojze Ule, Lojze Bukovac in Jože Pirc, oba z Rakeka, in Ludvik Lovko iz Cerknice. Ta odbor je bil sestavljen v skladu s političnim razpoloženjem notranjskih ljudi in je vse zadane naloge uspešno izpeljal (podatki: Lojze Ule, po beležki z dne 20. februarja 1980).

in drugih. Poleg teh najpogostejših nastopajo kot snovalci terenskih odborov OF še drugačna in zelo zanimiva jedra, npr.: na Trebanjskem Klub študentov Mirenske doline, v vaseh Čeplje in Zagozdac ob Kolpi Ciril-Metodovo društvo, v Cajnarjih Sadjarsko društvo, na Rakeku demokratični sokoli in delavska organizacija, v Grosupljem Tovarna motvoz in platno, v Starem trgu pri Ložu pa Kmečko-delavsko gibanje na čelu z občinskimi odborniki in županom.[304]

Posebej je treba poudariti, da so terenski odbori OF nastajali brez sestavin politične povezave z vrha. Najsi so imeli za osnovo taka ali drugačna jedra, je šlo v njih vselej za ljudi, ki so bili že pred začetkom vojne somišljeniki komunistov. Na podlagi izvajanja nevarnih nalog v vojnih razmerah so hitro izpričali svojo zvestobo komunističnim idealom in postali člani komunistične stranke Slovenije, njeni kandidati ali člani SKOJ. Po tej poti si je revolucionarna delavska stranka zagotavljala vodilno vlogo v Osvobodilni fronti od spodaj in se številčno krepila. Ob terenskih odborih OF ali še pred njimi, kot imam primer v Sodražici, so na novo nastajale komunistične celice ali skojevski aktivi, pa se je že v avgustu 1941 zgodilo, da sta komunistična stranka Slovenije in SKOJ po številu organizacij in članstva v Ljubljanski pokrajini ne samo dohiteli, marveč celo prehiteli organizacije na Gorenjskem, Štajerskem in v Prekmurju.*

* Natančnih podatkov za primerjavo seveda nimamo. Ljubljansko okrožje je aprila 1941 štelo okrog 180 članov, poleti je v 45 celicah imelo 250 in jeseni 1941 že 300 članov. Notranjsko okrožje je do avgusta 1941 naraslo na 23 celic z okoli 100 člani, kočevsko okrožje je imelo aprila 1941 v 11 celicah 50 članov, ki so se do konca leta podvojili, se pravi 100, grosupeljsko okrožje je do jeseni 1941 naraslo na 25 članov, novomeško okrožje na 25 celic z okoli 100 člani, belokranjsko okrožje pa je imelo v 13 celicah najmanj 50 članov komunistične stranke Slovenije. Potemtakem je bilo v Ljubljanski pokrajini jeseni 1941 najmanj 675 članov KSS. Za Gorenjsko imamo podatke le iz aprila 1941, ko sta kranjsko in jeseniško okrožje s po tremi rajonskimi komiteji štela vsako po 50 članov, kamniško okrožje pa je imelo v petih celicah 40 članov, vendar predpostavljamo, da število članstva do jeseni 1941 tu ni nazadovalo kakor v Revirjih in na Štajerskem. Mariborsko okrožje je imelo junija 1941 v 18 celicah 82 članov, mesec pozneje pa le 14 celic z 61 člani, ptujsko okrožje je imelo do septembra 1941 v devetih celicah okoli 30 članov, šaleško okrožje s šestimi celicami 23 članov, savinjsko okrožje z enaj-

Podatki o številu terenskih odborov OF bi bili vsekakor zelo zanimivi, ker bi lahko izpričali vso veličino tedanjega časa in revolucionarnega poleta med množicami. Zal taki podatki obstajajo samo za Ljubljano, pa še v tem primeru so nepopolni. Na podlagi razpredelnice, ki jo je izdelal prof. dr. Metod Mikuž za čas od novembra 1941 do maja 1942, moremo trditi, da je v petnajstih ljubljanskih rajonih na začetku leta 1942 obstajalo kakšnih 580 terenskih odborov OF.[305] Ce upoštevamo, da je bilo v podeželskih okrožjih še najmanj 43 rajonov,* potem sklep, da je na ozemlju celotne Ljubljan-

stimi celicami 44 članov, revirsko okrožje pa je od 22 celic in 184 članov od začetka vojne do julija 1941 nazadovalo na 16 celic in 90 članov komunistične stranke Slovenije. Za krško okrožje, Mežiško dolino in Prekmurje ni o številu strankinega članstva iz leta 1941 nobenih podatkov, gotovo pa je, da na teh območjih skupaj ni moglo biti več kot 60 članov. Čeprav se je število strankinega članstva na Štajerskem, v Zasavju in Prekmurju zaradi vdorov gestapa še nadalje zmanjševalo, bomo za primerjavo vzeli te znane številke, ki kažejo, da je julija 1941 utegnilo biti na Gorenjskem, Štajerskem, v Zasavju in Prekmurju skupaj največ 442 članov komunistične stranke Slovenije. Na podlagi tega je sklepati,, da je število celic in strankinega članstva v Ljubljanski pokrajini julija 1941 že dohitelo število celic in strankinega članstva na nemškem in madžarskem zasedbenem ozemlju Slovenije, do konca leta 1941 pa ga je dvakrat preseglo (Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 1, Ljubljana 1962, str. 79 in 80 opomba s pristavkom, da ti podatki temeljijo na spominih in jih je jemati s pridržkom).

* Podatki o rajonskih odborih OF so kajpak pomanjkljivi. Prof. dr. Metod Mikuž natančno določa rajonske odbore v okrožjih Vrhnika, Grosuplje in Stična, deloma za Novo mesto, samo po dva za Belo krajino in Kočevje-Ribnica, sploh nobenega pa za Cerknico in Velike Lašče. Nekaj podatkov o rajonskih odborih OF je v sestavku »Leto 1941 na Dolenjskem«, Dolenjski zbornik 1961. Na osnovi tega in dodatnih poizvedb je sestavljen nov pregled rajonskih odborov OF po okrožjih.

Cerkniško okrožje OF je imelo najprej rajonska odbora OF Cerknica (za Cerkniško kotlino) in Loška dolina, nato pa še za Rakek (njegovo območje je obsegalo še Laze in Planino), Novo vas (za Bloško planoto), Begunj e-Sv. Vid in končno še Prezid (Lojze Ule, Lojze Bukovac in Lojze Mlakar-Ljubo, telefonična pojasnila z dne 19. in 20. februarja 1980).

Vrhniško okrožje OF je imelo rajonske odbore I (Vrhnika), II (Logatec), III (Horjul) in IV (Borovnica).

Velikolaško okrožje OF, ki je nastalo v začetku leta 1942 kot zadnje, je imelo rajonske odbore OF v Velikih Laščah, na Turjaku in Robu ter verjetno v Dobrepolju (Dolenjski zbornik 1961, str. 47).

ske pokrajine obstajalo blizu tisoč terenskih odborov OF, nikakor ni pretiran.

Poleg širjenja osvobodilnega tiska in pridobivanja novih pristašev so terenski odbori OF opravljali še druge, čisto vojaške ali napol vojaške naloge: zbiranje orožja, streliva in vojaške opreme, zbiranje denarnih prispevkov, narodnega davka, hrane, obleke, obutve in obvezil za prve partizanske enote, zbiranje podatkov o moči, oborožitvi, utrdbah in namerah sovražnikov, prenašanje sporočil v vse smeri, novačenje partizanov itd. S takimi nalogami in v taki množici so odbori Osvobodilne fronte predstavljali krepko, smotrno urejeno in vodeno politično zaledje za oskrbovanje, varovanje in obnavljanje partizanskih enot, ki je bilo spričo izredne gostote prometnih žil in italijanskih vojaških postojank nujno za njih obstanek,[306] pa tudi za vsestransko rasi, tako številčno kot kakovostno. Prav v tem smislu je bila še posebno dragocena Narodna zaščita, ki je bila množična polvojaška organizacija Osvobodilne fronte.

Kočevsko-Ribniško okrožje OF z rajonskimi odbori OF v Kočevju s petimi terenskimi odbori in Ribnico s tremi terenskimi odbori. Dodatno ugotovljeni rajonski odbori OF so bili še v Sodražici, Loškem potoku in v Mozlju (Vence Drobnič, telef. pojasnilo z dne 20. februarja 1980 in Dolenjski zbornik 1961, str. 42). Verjetno so bili rajonski odbori še v obkolpski dolini in na njenem robu.

Grosupeljsko okrožje OF je obsegalo rajone I (Grosuplje), II (Žalna), III (Račna), IV (Šentjurje), V (Šmarje) in VI (Polica).

Stiško okrožje OF je imelo rajonske odbore OF: I (Stična), II (Št. Vid), III (Ivančna gorica-Muljava), IV (Krka), V (Zagradec), VI (Ambrus), VII (Višnja gora) in VIII (Veliki Gaber).

Okrožje Novo mesto je imelo rajonske odbore OF: I (Novo mesto), II (Kandija), III (Šentjernej), IV (Toplice), V (Trebnje), VI (Žužemberk) in VII (Dobrnič ali Mirna peč). V tem delu je nepokrito območje vzhodne Mirenske doline (Mokronog, Trebelno) in predeli ob spodnjem toku Krke (Šmarjeta, Bela cerkev in Sv. Križ-Podbočje).

Belokranjsko okrožje OF je najprej obsegalo rajonska odbora I (Metlika) in II (Črnomelj, prof. dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, str. 234 in 235), v maju 1942 pa so rajonski odbori OF delovali v Semiču, Metliki-vzhodu in Metliki-zahodu, v Črnomlju-mestu in Črnomlju-okolici, Gradcu, Dragatušu, Vinici in Starem trgu ob Kolpi, ki pa je spadal pod Kočevsko-Ribniško okrožje (Rudi Vogrič: Boj Belokranjcev, Ljubljana 1973, str. 103).

Narodna zaščita se je naprej pojavila kot Vaška zaščita in je bila sprva omejena na podeželje. Iz usmerjevalnih člankov Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča, objavljenih v 3. številki Dela, izhaja, da je imela ta zaščita nalogo: ščititi z orožjem sleherno hišo in slehernega Slovenca pred nasiljem okupatorjev, pred rekvizicijami, preganjanji, izseljevanjem in podobnim ter sproti čistiti slovenske vasi in mesta ovaduhov in okupatorjevih hlapcev. Bolj natančno in zelo zanimivo v tej zvezi je pričevanje Jožeta Gačnika, ki pravi, da so bile enote Vaške zaščite povsod tam, kjer so obstajali odbori OF, bile pa so to majhne skupine, ki so opravljale opazovalno in obveščevalno službo, da bi preprečile italijanskim vojakom krajo — ti so namreč lovili kokoši celo pri belem dnevu. Orožje so imeli samo najbolj zanesljivi člani VZ.[307]

Na podlagi tako oblikovanih nalog za varstvo kmečke lastnine je upravičeno sklepati, da je prvotna Kidričeva zamisel za ustanovitev Vaške zaščite skrivala namen: s tako polvojaško organizacijo ustvariti jedra za odpor proti tujim zavojevalcem tudi v krajih, kjer dotlej še ni bilo osnov za ustanovitev odborov Osvobodilne fronte. Prav to se je zares tudi dogajalo. O tem imamo pričevanja za Ligojno pri Vrhniki in za Babno polico v Loški dolini, kjer sta enoti Narodne zaščite nastali precej prej, kot pa sta bila ustanovljena odbora OF.[308]

Kajpak se Vaška zaščita ni preoblikovala v Narodno zaščito samo po imenu, ampak tudi po vsebini. Vse bolj je izgubljala prvoten namen varovanja kmečke lastnine in kmečkih ljudi pred nasilstvi sovražnikovega vojaštva. Povečini je že do konca leta 1941 prerasla v pomožno partizansko vojsko, ki je varovala prevoze hrane, opreme, streliva in orožja k partizanom v gozdove, opravljala širšo opazovalno, patruljno in obveščevalno službo za prve partizanske enote, rušila prometne poti, naprave in napeljave, pa tudi samostojno ali skupaj s partizani napadala sovražnike in kaznovala narodne izdajalce. Vrh tega je predvsem mladince urila v ravnanju z orožjem in v vojaških spretnostih, jih poučevala o prvi pomoči ranjencem in jih odpremljala v gozdove.[309]

Po vsem tem bomo lahko razumeli, kako je mogla mala Dakijeva leteča udaran patrulja opraviti tako množico ne ravno majhnih akcij: to je zmogla zato, ker praktično nikoli ni bila sama, ampak se je vedno naslanjala na terenske od-

bore ali posamezne aktiviste OF in na Narodno zaščito. Poleg tega moramo vedeti, da je splošna ljudska vstaja v vaseh pod Krimom in Mokrcem pomenila le prehod Narodne zaščite iz polvojaške v vojaško-partizansko ureditev. In ravno zaradi tega prvinskega izbruha je treba povedati tudi nekaj o tem, kdaj je pravzaprav nastala Vaška oziroma Narodna zaščita.

Zamisel o Vaški zaščiti se je morala poroditi že zelo zgodaj. Po pričevanju dr. Aleša Beblerja jo je spodbudil spopad kmetov z italijanskim vojaštvom nekje v smeri Blok, to pa se je moglo pripetiti le na Golem nad Igom, kjer so domačini 12. junija 1941 ob petnajstih razorožili, prebunkali in iz gostilne nagnali tri inženirce, čemur je sledil nastop italijanskega vojaštva, ki je zadržalo 50 ljudi, 15 najbolj sumljivih pa izročilo karabinjerjem v »nadaljnji postopek«.[310] O tem dogodku se je po Ljubljani zagotovo razvedelo še isti mesec, se pravi, da je do zamisli za Vaško zaščito prišlo že konec junija ali v začetku julija 1941, zamisel pa najbrž ni dozorela kar prècej. Ta ugotovitev je zanimiva, vendar ne pomaga veliko. Slej ko prej lahko tu pomorejo le natančna pričevanja, pa četudi se komu zdijo nezanesljiva. Pretehtajmo jih!

Tone Bavec-Cene pravi, da je zaščita na Rakeku nastala zelo zgodaj, že v avgustu 1941. Taisto zatrjuje Jule Sočan-Tomaž Skala, ki je bil komandant Narodne zaščite za Ljubljano-mesto: da je to bilo zelo zgodaj — konec avgusta in v začetku septembra 1941. Franc Kramar-Simen je odgovoril, kot bi ustrelil, da je bil odbor OF v Zelimljah ustanovljen avgusta, Vaška zaščita pa septembra 1941. Tone Zupančič-Silvo je izjavil, da je zaščita na Škofljici že od 29. avgusta do 13. oktobra 1941 izvajala napade na železniško progo med Škofljico in Šmarjem-Sapom. K tedaj zabeleženim akcijam so pritegnili širok krog mladih ljudi, da jih nihče ne bi mogel izdati, ker bi se tako znašel za zapahi tudi sam. Bilo jih je za en vod in so imeli puškomitraljez. Tudi Lojze Mlakar-Ljubo trdi, da je Vaška zaščita na Babni polici nastala zelo zgodaj, in to tedaj, ko je bilo listje še zeleno.
V njej je bilo 12 mož, imeli pa so puške in puškomitraljez.[311]

Medtem ko večina prič opredeljuje nastanek Vaške zaščite na september oziroma na jesen 1941, pa imamo za oktober 1941 že dokaze o prvih bojnih nastopih Vaške oziroma Narodne zaščite. Tako navaja Stanko Semič-Daki v svojih spominih, da se je napad Loške čete na italijansko skladišče

razstreliva na Klancah v začetku oktobra 1941 izjalovil zaradi tega, ker jim je iz Loža prišlo na pomoč le osem fantov, pa še ti z zamudo. Tone Hace-Točkov pa je v isti zadevi povedal, da je podcerkavska Narodna zaščita tisti večer zaman čakala pripravljena v Baragovi ogradi, da bi kdo prišel ponjo, kar se je potem zgodilo še dvakrat. Tudi oni so imeli puške, Janez Kotnik-Andretov pa puškomitraljez. Povsem natačnna sta podatka o prvih nastopih Narodne zaščite z Rakeka in iz Sodražice. Na dan napada na Lož in hkrati z napadom drugega dela krimskega polbataljona na Bezuljak — to je bilo 19. oktobra 1941 — je Narodna zaščita z Rakeka slepilno obstreljevala nastanišča italijanske vojske, da bi sovražnike zmedla. Prav tako je Narodna zaščita iz Sodražice sodelovala ob napadu Ribniške čete 25. oktobra 1941 na karabinjersko postajo v Sodražici, a napad ni uspel.[312]

Pričevanja o prvih nastopih Narodne zaščite v ljubljanskih predmestjih sodijo v kasnejši čas, a so vseeno zelo zanimiva. Narodna zaščita iz Črne vasi je izvedla prvo akcijo konec novembra 1941, ko je z dvema bombama zastraševalno napadla Dergančevi dekleti v Peruzzijevi ulici 95, v popolni bojni razvrstitvi pa je nastopila zvečer 25. decembra 1941, ko je v varstvu pobočnic z dvema puškomitraljezoma odnesla v Podpeč na kraj Sercerjeve usmrtitve cvetja, vence in zastavo. Dan pred njo je taisto naredila Narodna zaščita iz Iške vasi, ki je imela že ves oktober 1941 urejeno nočno patruljno službo in dnevno opazovalnico. Na drugem koncu Golovca, na območju Dobrunj je bila Narodna zaščita v pozni jeseni 1941 združena že v bataljon, ki je štel 500 mož.[313]

Vsekakor je bila Narodna zaščita kot del smiselno urejenega in vodenega političnega zaledja, ki ga je predstavljala Osvobodilna fronta s svojimi odbori in na vse strani razvejanimi dejavnostmi, edinstven pojav do srede tega stoletja, in to ne samo na Balkanu, ampak na svetu sploh. Pomen tega zaledja za nastanek, oskrbovanje, obnavljanje in rast partizanske vojske je bil izreden, zato je vreden preučevanja in posnemanja tudi za prihodnje vojskovanje proti morebitnim osvajalcem. Zlasti v neposredni ljubljanski okolici je Narodna zaščita odigrala naravnost strateško vlogo. Iz nje so izšli skoraj vsi prvi partizanski borci na Notranjskem, Kočevskem, Dolenjskem in v Beli krajini, 1. slovenski prole-

tarski udarni bataljon Toneta Tomšiča in brigada z enakim imenom pa sta značilna celo po tem, da sta v svojih sestavah imela eno izmed popolnih čet Narodne zaščite — tako imenovano Turjaško četo.

Okoliši za začetno novačenje

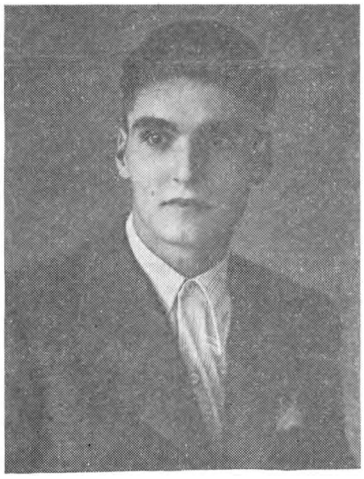
Poseben izbor prostovoljcev za proletarsko udarno brigado je povzročil, da Tomšičeva vsaj v začetku ni imela izrazitih okolišev za novačenje. Borci so prihajali vanjo večinoma posredno prek drugih partizanskih enot, tako da bi bili morali biti v njej približno enako zastopani vsi predeli Ljubljanske pokrajine. Toda odredba, da morajo biti ti prostovoljci pretežno delavskega rodu, in velika italijanska ofenziva sta povzročili, da nekateri okoliši v njej sploh niso bili zastopani, drugi nagostoma in tretji spet naredkoma. Ta neenakomernost se je še bolj izrazila s priključitvijo nekaterih odredov ali njihovih delov in z neposrednim novačenjem v letu 1943.

Take izjemnosti v razvoju Tomšičeve brigade vsekakor nekolikanj pačijo pravilno krajinsko sestavo njenih borcev, vendar nam natančen pregled tega stanja pokaže zelo zanimivo sliko. Očitno je, da so bili od podeželja v Tomšičevi brigadi močneje zastopani kraji, znani po kmečkih uporih in pooktobrskem vrenju, pa tudi kraji, v katerih so obstajala društva kmetskih fantov in deklet ali v katerih je imelo veliko moč Kmečko-delavsko gibanje, od ljubljanskih predmestij pa tisti okoliši, ki so bili prekaljeni v stavkovnih bojih in v katerih je bilo močno navzoče izročilo delavskih kulturnih društev Svoboda in Vzajemnost. Prav iz teh ljubljanskih predmestij je v Tomšičevo brigado ob ustanovitvi prišlo največ komunistov, kandidatov in skojevcev, kar ji je dalo posebno izrazito revolucionarno zavest.

Od ljubljanskih primestnih predelov spada na prvo mesto viško-barjanski okoliš, tj. približno ozemlje sedanje občine Ljubljana Vič-Rudnik, kjer so v spomladanski vstaji proti okupatorju družno nastopili tako kmetje kot delavci. Ta okoliš je posebno značilen po tem, da so se na njem in povečini iz tamkajšnjih borcev izoblikovale vse proletarske udarne enote, ki pomenijo razvojno pot od Proletarske udarne patrulje do 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta

Tomšiča. Tako jih je od 88 ugotovljenih borcev Leteče udarne patrulje, Proletarske udarne patrulje in Proletarske udarne čete iz tega okoliša izhajalo 45, iz Sodražice in okolice 27, z Blok 10, iz drugih okolišev pa samo 6. Podobno izvorno sliko nam nudi 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča, v katerega je od začetnih 120 prišlo iz viško-barjanskega okoliša kar 88 borcev. Precej manjši je bil dotok v brigado, vsega samo še 63 borcev, ki pa so pretežno izvirali iz okolice Dobrove in so v Tomšičevo prišli prek Dolomitskega odreda. Kajpak pa moramo vedeti, da je desetkrat več prvih partizanov iz viško-barjanskega okoliša ostalo v 1. in 5. bataljonu Notranjskega odreda in v Dolomitskem odredu, ti pa so kasneje skoraj v celoti prišli v sestavo Šercerjeve brigade.

Iz viško-barjanskega okoliša je izšlo veliko sposobnih partizanskih poveljnikov in političnih komisarjev. Od teh so bili v 1. slovenskem proletarskem udarnem bataljonu Toneta Tomšiča: Ivan Sojer-Henrik iz Notranjih goric in Albin Dolščak s Turjaka četna komandirja, Edvard Podlogar-Vili in Janez Kožar-Prajer s Turjaka četna politična komisarja, Alojz Založnik-Nikola iz Notranjih goric pa bataljonski politični komisar, kasneje tudi namestnik komandanta brigade z enakim imenom. Ivan Jakič-Jerin je bil prvi komandant Tomšičeve brigade, Jože Bradeško-Boštjan z Mirja in Ivan Dolničar-Janošek iz Šujice namestnika političnega komisarja brigade, Josip Zornada-Frenk iz Rožne doline in Janez J.ezeršek-Sokol iz Galjevice bataljonska politična komisarja, Franc Grebenc-Lado iz Dvorske vasi in Janez Janežič-Orjak iz Klade bataljonska komandanta, Stanko Petelin-Vojko iz Kamnika pod Krimom, Stane Mihelčič-Mato z Jezera pod Krimom, Marjan Jager-Ris iz Galjevice in Alojz Dolničar iz Šujice so bili nam. političnih komisarjev bataljonov, Jože Jakič-Dušan iz Zapotoka in Karel Kumše-Tomaž iz Vrbljenja nam. bat. komandantov, Marjan Indof in Franc Ločniškar-Sine iz Galjevice, Lojze Klančar-Kovač z Rudnika, Jože Podržaj-Šimen iz Iške vasi, Ivan Kamnikar-Matiček z Lavrice, Alojz Uršič z Iga in Ivan Felc-Gabrijel iz Notranjih goric komandirji čet, Bogdan Struna-Jan iz Galjevice in Janez Mazi-Vencelj z Ižanske cečte četna politična komisarja, Julka Kovač-Tjaša iz Preserja namestnica četnega političnega komisarja in Pavle Rebolj-Danilo iz Podpeči intendant Tomšičeve brigade.[314]

Predvojni skojevec Josip Zornada-Frenk iz Rožne doline v Ljubljani (levo) je bil v Tomšičevi brigadi politični komisar 2. bataljona od brigadne ustanovitve (padel kot politični komisar 7. korpusa 28. septembra 1944 na Gornjih Otavah), predvojni komunist Viktor Frece-Djuro iz Celja (desno) pa je bil ujet od belogardistov 9. in po hudem mučenju ustreljen 10. novembra 1942 v Velikih Laščah.

Moščanski, zaloški in dobrunjski okoliš je posebno značilen po tem, da je dal v Tomšičevo brigado največ predvojnih komunistov in skojevcev.* Od komunistov poznamo Rezo Podboršek, Jožeta Gašperšiča-Matija, Staneta Kebra-

* Po nepopolnih podatkih se je bojevalo v Tomšičevi brigadi ali enotah njenih predhodnikih 72 predvojnih komunistov. Predvojnih članov komunistične stranke Slovenije je bilo 53, in sicer: Bizjak Bernard-Kosta in Bizjak Micka s Črnuč od 1940, Bizjak Stane-Kosta s Črnuč od 1936, Boben Adolf iz Zaloga od 1936, Bradeško Jože-Boštjan iz Ljubljane, Dermastia Mihaela-Zdenka, Mara od 1939, Dolenc dr. Milan-Milan Medved iz Mokronoga od 1940, Dovč Ivan-Hasan iz Zg. Kašlja od 1940, Farčnik Ivan-Buč iz Savinjske doline, Frece Viktor-Djuro iz Celja, Gašperšič Jože-Matija iz Zadvora od 1939, Hace Matevž iz Podcerkve od 1940, Horvat Miha-Kavkaz iz Rakičana (španski borec), Jakič Ivan-Jože Jerin iz Ljubljane od 193, Kavčič Ivan-Nande iz Ljubljane, Keber Stane-Kogo iz Zadvora od 1940, Kocjančič Janez-Galeb iz Sostrega, Kokalj Martin-Aleš iz Ljubljane, prof. Kokolj Edvard-Martin iz Ljubljane, Kovačič Fedor-Jože iz Ljubljane od 1931, Kukavica Ludvik-

Koga, Cilko Maček, Feliksa Vidergarja-Brka, Adolfa Bobna, Janeza Kocjančiča-Galeba, Ivana Dovča-Hasana, Ivana Zupančiča in Ludvika Kukavico. Skojevcev je bilo več, a zanesljivo vemo samo za Albina Grajzerja in Rada Vidergarja-Poldeta. Vseh borcev iz tega okoliša je v Tomšičevo brigado prišlo 166, od tega jih je padlo 59, skoraj za vse pa je mogoče reči, da so postali člani Komunistične stranke Slovenije, kandidati in skojevci še v enotah Narodne zaščite in v enotah 2. grupe odredov, v katero je od tod prišla glavnina borcev.

Poleg tega je ta okoliš dal v Tomšičevo brigado mnogo izredno sposobnih partizanskih poveljnikov in političnih komisarjev. Dva izmed njih sta bila razglašena za narodna

Papež iz Zg. Kašlja od 1934, Korpar Rezka, roj. v Osluševcih pri Podgorici (živela v Sloveniji), Kumar Danila-Andre j a z Ježice, Lovro (španski bo7rec), Maček Cilka, poročena Prešeren, od 1. 1939, Miklošič Stane-Lobanja iz Ljubljane, Mirtič Jože-Zidar iz Trnovega v Ljubljani, Mišica Vlado-Miha iz Črnomlja od 1940, Mohorič Filip-Martin, Jurman iz Mišač pri Radovljici od 1940, Pečar Zvonka s Črnuč od 1939, Pibernik Albin z Jesenic od 1932, Podboršek Reza s Kodeljevega v Ljubljani od marca 1941, Podržaj Jože-Simen iz Iške vasi od marca 1941, Preželj inž. Jože-Djuro iz Novega mesta od 1939, Radoš Anča iz Radoš, Rant Jože-Moša iz Maribora od 1939, Ravnihar Evgenij-Gregor iz Ljubljane od 1937, Semič Stanko-Daki z Blok (španski borec), prof. Šavli Oskar-Silvo iz Ljubljane, Šegina Leopod iz Gribelj od 1936, Šergan Martin iz Laškega, Šilih Niko-Boris Nikič z Novega mesta od 1939, Šlander Marinko Mica iz Ljubljane, Tekavec Filip-Gašper iz Ribnice na Dolenjskem od 1939, Terčič Lojze iz Ljubljane od 1940, Umek Jože-Zepel in Umek Viktor iz Trbovelj, Vidergar Feliks-Brko z Vevč, Zupančič Ivan iz Sp. Kašlja od 1934 in Žabkar Roman-Kranjc iz Ločne pri Novem mestu od 1940. Kandidatov je bilo pet: Cerk Anton iz Borovnice od 1940, Ferfila Ignac-Nace, Koščak Jože-Krištof iz Ravnika na Blokah od 1938 in Mazi Janez-Vencelj z Ižanske ceste od 1940 in Založnik Alojz-Nikola iz Notranjih goric od 1938. Skojevcev smo ugotovili 15, in sicer: Bavdek Jože s Kaplanovega pri Velikih Laščah, BajukStane-Jure, Milko iz Ljubljane od 1939, Črnugelj Franc-Zorko s Črnuč od 1940, Gliha Julij-Rajko Hrastar iz Ljubljane od 1932, Grajzer Albin z Vevč od 1938, Kleindienst Lovro-Ice iz Sodražice od 1940, Kreis Franjo-Karo iz Maribora od 1940, Merčjak Milan-Iztok iz Novega mesta od 1940, Oberstar Danilo iz Sodražice in Predalič Vid-Prajc iz Udja pri Grosupljem od marca 1941, Sedej Nande, Šlajpah Franci-Pogačev, Vošnjak Sergej-Sergej Dravin in Zornada Josip-Fenk iz Ljubljane od začetka 1941. Pripomniti je, da je bilo kandidatov in skojevcev gotovo precej več, ker začetek članstva v SKOJ in začetek kandidatskega staža v vprašalnih polah za člane KPS, izpolnjenih med vojno, večinoma nista natančno razvidna.

Predvojni komunist Stane Keber-Kogo iz Zadvora (levo) je bil v Tomšičevi brigadi puškomitraljezec, Jože Gašperšič-Matija iz Zadvora (desno) pa politični komisar čete.

heroja in sta bila v brigadi od njene ustanovitve: Franc Tavčar-Rok iz Šmartnega ob Savi je bil politični komisar 3. bataljona (Jankovega), Albin Grajzer z Vevč pa komandir čete. Vasja Kogej iz Polja in Franc Žugelj-Zvone iz Stepanje vasi sta bila leta 1943 politična komisarja brigade, Franc Bobnar-Gedžo, Rudi Vidergar-Brane in njegov brat Rado Vidergar-Polde iz Zg. Kašlja so bili komandanti bataljonov, Ivan Bernot-Zivko iz Most, Ljubo Jovan-Saša iz Stepanje vasi, Franc Golob-Januš iz Zaloga (sicer doma iz Škofje Loke) in Ivan Klemenc-Jurček iz Zadvora so bili bataljonski politični komisarji, Jože Mekinda-Franci iz Most in Stefan Pavšič-Jure iz Zadvora namestnika bataljonskih komandantov, Janez Kocjančič-Galeb iz Sostra in Jože Snoj-Piki iz Zelene jame pa namestnika bataljonskih političnih komisarjev. Komandirji čet so bili: Henrik Taurer in Ignac Taufer iz Zaloga, Ivan Zupanc-Bezljaj iz Novih Jarš, Bogdan Marčenko-Tiger iz Zelene jame, Vinko Mojškerc-Jesen iz Bizovika, Vlado Kogoj-Mišo in Stane Novak-Fužinc iz Polja, Torči Sluga-Lim iz Zaloga, Jože Pečnikar-Lev iz Zadobrove in Ivan Trtnik-Pipo z Vevč,

Filip Mohorič-Martin, Jurman z Mišač pri Radovljici — član komunistične stranke od 1940 — je bil v Tomšičevi politični komisar 4. bataljona; udeležil se je pohoda 14. divizije na Štajersko, Reza Podboršek s Kodeljevega v Ljubljani — članica komunistične stranke od marca 1941 — pa namestnica četnega političnega komisarja v 1. bataljonu (padla novembra 1943 pri Kožljeku).

Lojze Herman-Dušan iz Zaloga je bil politični komisar čete in sekretar SKOJ, samo politini komisarji čet pa so bili: Ivan Dorbež-Bojan in Stane Zupančič iz Sp. Kašlja, Vilko Kos iz Zaloga, Jože Gašperšič-Matija iz Zadvora, Stane Babnik-Mičo in Jakob Mojškerc-Jaka iz Bizovika, Tine Klemenčič-Zdravko, Miroslav Završnik-Pastir in Venčeslav Rode-Nande iz Polja, Franc Smrajc-Miklavž iz Obrij, Anton Kocjančič-Tone iz Podgrada, Reza Podboršek in Franc Tomažič-Zlatko.[315]

Iz ježenskega okoliša (sedanja občina Ljubljana-Bežigrad) je v Tomšičevo brigado prišlo precej manj borcev. Vpisanih imamo samo 38, od teh jih je 16 padlo, značilni pa so po tem, da so bili večinoma že predvojni komunisti in da so v Tomšičevi opravljali visoke poveljniške in politične dolžnosti. Tako je bil narodni heroj in predvojni komunist Ivan Kavčič-Nande Kovač, ki je pred vojno živel v Tomačevem, politični komisar brigade od 21. julija do 10. avgusta

1942, ko je bil hudo ranjen. To dolžnost je leta 1944 opravljal še Ivan Božič-Jovo iz Male vasi, Franci Šlajpah-Pogačev izza Bežigrada pa je bil pomočnik brigadnega političnega komisarja. Predvojni komunist Stane Bizjak-Kosta s Črnuč, Martin Kos-Martinov iz Gameljn in Franc Bernard-Čakla iz Kleč so bili komandanti bataljonov leta 1942 in 1943, predvojni komunist Lojze Tercič in predvojni skojevec Nande Sedej, oba izza Bežigrada, sta bila politična komisarja bataljonov leta 1943, narodna herojka in predvojna komunistka Danila Kumar-Andreja je bila namestnica bataljonskega političnega komisarja, Miran Šubic-Janez izza Bežigrada, Jože Štembal-Brglez iz Stožic in Stanko Sinčič-Sine so bili komandirji, predvojna komunista Stane Miklošič-Lobanja izza Bežigrada in Bernard Bizjak-Kosta s Črnuč ter Jože Slovenc iz Stožic in Angela Bizjak s Črnuč četni politični komisarji, Stane Škrabar-Braškar in Franc Puterle-Cure izza Bežigrada pa brigadna intendanta. Predvojni članici komunistične stranke Slovenije v Tomšičevi brigadi sta bili še Micka Bizjak in Zvonka Pečar.[316]

Po nepopolnih podatkih je sedanja občina Ljubljana-Center dala v Tomšičevo le 26 borcev, od tega so padli štirje. Od teh je bil Janez Hlebš-Čiro Zasavec drugi komandant brigade, predvojni komunist Fedor Kovačič-Jože je bil decembra 1942 nekaj časa namestnik političnega komisarja brigade, sicer pa vodja agitpropa,* pivovarniški delavec Ivan Zore-Jernej je leta 1944 postal namestnik komandanta in načelnik štaba Tomšičeve brigade, Martin Kokalj-Aleš in Jule Sočan-Tomaž Skala pa sta bila četna politična komisarja že od leta 1942.

Sedanja občina Ljubljana Šiška je dala v Tomšičevo brigado 30 borcev, od tega jih je padlo pet. V letu 1942 jih je v brigado prišlo 9, več kot polovico pa jih je prišlo k partizanom spomladi 1943 iz nemškega zasedbenega ozemlja. Od prvih partizanov Šiškarjev je bil Gorazd Škoporec-Borut najprej šef obveščevalne službe v 1. slovenskem proletarskem udarnem bataljonu Toneta Tomšiča in nato šef OC pri štabu

* Jeseni 1942 so dolžnost brigadnih sekretarjev komunistične stranke Slovenije opravljali šefi agitpropov, pa je te dolžnosti za ta čas šteti kot enakovredne položaju namestnika brigadnega političnega komisarja.

Tomšičeve brigade, Peter Mendaš-Iztok namestnik bataljonskega komisarja in brigadni sekretar SKOJ, Ljubo Antončič pa namestnik bataljonskega komisarja, sicer pa znan obveščevalec in kulturni delavec.[347]

Notranjska (sedanje občine Vrhnika, Logatec in Cerknica) je po nepopolnih podatkih dala v Tomšičevo brigado 206 borcev, od teh jih je padlo 51. 2e v 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča je prispevala četo 22 borcev iz Borovnice in Blok, aprila 1943 tri čete Notranjskega odreda — skupaj 67 mož, po kapitulaciji Italije pa še 117 borcev — od teh z Vrhnike pri Ljubljani četo prostovoljcev. Vedeti pa moramo, da je bil izključno iz Notranjčev sestavljen celoten bataljon Miloša Zidanška, bataljon Ljuba Šercerja in Dolomitski odred pa najmanj do polovice. Ti prvi borci so deloma prešli jeseni 1942 v Soški odred ali v Sercerjevo brigado, vrh tega pa je Notranjska dala tudi 13. SNOB Loško — kasnejšo udarno brigado Mirka Bračiča.

Z Notranjskega je izšlo lepo število sposobnih partizanskih poveljnikov in političnih komisarjev tako za 1. slovenski proletarski bataljon Toneta Tomšiča kot za brigado z enakim imenom. Anton Sever in Franc Mikuž-Volk iz Borovnice sta bila komandirja čet, Anton Modic z Voljč na Blokah politični komisar čete, Ivan Vadnjal-Jelen iz Borovnice intendant, Rok Veršnik-Gašper iz Borovnice (sicer doma iz Kokre) namestnik komandanta in Stanko Semič-Daki z Blok komandant v 1. slovenskem proletarskem udarnem bataljonu Toneta Tomšiča, v letu 1943 tudi komandant brigade. Stane Dobovičnik-Krt z Vrhnike je bil politični komisar brigade, Matevž Hace-Matevž Plehan iz Podcerkve njegov namestnik, Franc Mekina-Borut oficir KOS, Tone Žagar iz Babnega polja brigadni intendant, Franci Strle iz Podcerkve brigadni sekretar SKOJ, Zvone Slak-Tilen in Anton Svete-Gustelj iz Borovnice ter Djoko Vučinič z Vrhnike so bili bataljonski politični komisarji, Rafael Martinčič iz Pudoba namestnik bataljonskega komandanta, Ivo Kenk z Vrhnike in Stanislav Troha-Slavc iz Borovnice sta bila namestnika bataljonskih političnih komisarjev, Anton Grdina-Ilija in Tone Cerk iz Borovnice ter Jakob Pajsar-Runo z Vrhnike so bili komandirji čet, Miro Vesel-Iztok z Blok in Stanko Golli-Ilija iz

Logatca politična komisarja čet in Anica Mohar-Smilka namestnica političnega komisarja čete.[318]

Kočevska (sedanji občini Kočevje in Ribnica na Dolenjskem) je dala prvo proletarsko jedro že v Proletarsko udarno četo prve dni maja 1942, v samo 1. slovensko proletarsko udarno brigado Toneta Tomšiča pa Efenkovo četo, ki so jo sestavljali večinoma rudarji in kočevski mladinci. Ob tem moramo vedeti, da so zaradi izjemnih razmer ob italijanski ofenzivi izostali prostovoljci iz Kočevskega odreda, borci 1. in 2. bataljona tega odreda, ki so večinoma izvirali iz uporniških vasi ob Kolpi, pa so pozneje skoraj v celoti prešli v sestavo Cankarjeve brigade. Vrhu tega je tudi Kočevska dala ob kapitulaciji Italije brigado, ki jo poznamo pod imenom 9. brigada.

Leta 1942 je v Proletarsko udarno četo in v Tomšičevo brigado prišlo 74 borcev s Kočevskega, leta 1943 pred kapitulacijo Italije 83, ob kapitulaciji Italije pa jih je največ dala okolica Ribnice na Dolenjskem — 224, skupaj torej 281, od teh jih je 27 padlo. Lep prispevek Kočevske za Tomšičevo brigado je bil zlasti v vojaških poveljnikih. Tako je bil Ivan Lokovšek-Jan četrti komandant brigade, komandanti bataljonov so bili narodni heroj Anton Marincelj-Janko iz Kočevja, Filip Tekavec-Gašper iz Ribnice, Stanko Zakotnik-Johan iz Kočevja (sicer Gorenjec) in Ludvik Boh-Stane iz Dolenjih Laz, namestnik bataljonskega političnega komisarja pa je bil Milan Remih iz Kočevja. Komandirji čet so bili: narodni heroj Duško Remih iz Kočevja, Franc Levstik, Vlado Miheličič in Ivan Perhaj-Gorenc, politični komisarji čet pa Franc Gruden-Svejk iz Ribnice, France Senica iz Salke vasi, Jože Košir in Marjan Levstik iz Kočevja ter Ivan Ostrman iz Banjaloke.[319]

Ožja Dolenjska (občine Grosuplje, Trebnje, Novo mesto in deloma Krško) je po nepopolnih podatkih dala v 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča 29 borcev, v brigado z enakim imenom pa še 386 prvih borcev, od katerih jih je padlo 118 ali skoraj tretjina. Ne smemo pa pozabiti, da je velika večina prvih partizanskih borcev iz sedanje občine Grosuplje vstopila v sestavo enot 2. grupe odredov, drugi iz te občine ter iz občin Trebnje, Novo mesto in Krško pa v 1., 2., Krški in Gorjanski bataljon Dolenj-

skega odreda, od koder so povečini prešli v Gubčevo, deloma pa tudi v Cankarjevo brigado, da pozneje nastalih brigad ne naštevamo.

Vsi ti so izhajali iz znanih uporniških krajev ali iz krajev, ki so imeli razvito kmetsko mladinsko gibanje, odlikovali pa so se po izredni bojevitosti. Ni slučaj, da so bili kar štirje od tistih iz Tomšičeve razglašeni za narodne heroje, in sicer: komandant brigade Ivan Kovačič-Efenka iz Podboršta pri Mirni peči, komandanta bataljonov Jože Boldan-Silni iz Višenj pri Ambrusu in Martin Kotar iz Velikega Bana ter komandir čete Ivan Hrovat-Zan s Krke. Mnogi drugi so se razvili v odlične poveljnike in politične komisarje. Tako sta bila poleg Efenke komandanta brigade še Alojz Pacek-Platin iz Velikega Mraševega in Ivan Majnik-Džems iz Novega mesta, politična komisarja brigade Niko Silih-Boris Nikič iz Novega mesta in Tone Turnher iz Višnje gore, namestnik političnega komisarja brigade Ladislav Babič-Lado Dolenje iz Mirne na Dolenjskem (sicer iz Maribora), pomočnik brigadnega političnega komisarja Jože Počkar iz Perovega, bataljonski komandanti pa še Ludvik Praznik-Suljo iz Mačjega dola, Jože Jerman s Česnjic pri Novem mestu, Jože Novak-Miha z Malega Korinja, Jože Zemljak-Domen s Cerovega pri Grosupljem, Viktor Cvelbar-Stane s Sel pri Šentjerneju, Franc Pakar-Vid z Drganjih sel, Jože Skufca-Martin iz Stranske vasi in Stane Režen iz Mokronoga. Bataljonska politična komisarja sta bila dr. Milan Dolenc-Milan Medved iz Mokronoga in Mihael Butara-Aleks iz Cerkelj ob Krki. Namestnikov bataljonskih komandantov je bilo šest: Milan Tominec iz Šentruperta, Vid Radei iz Šentvida pri Stični, Anton Gregorič-Jakec in Stane Šušteršič-Boštjan iz Stranske vasi ter Justi Povše z Uršnih sel. Komandirji čet so poleg Ivana Hrovata-Zana bili še: Jože Preželj-Djuro iz Novega mesta, Ivan Ferbežar-Jovo iz Šmarja-Sapa, Polde Skalja-Miki iz Grosupljega, Tomaž Kolenc-Pavle iz Poljan pri Podturnu, Jože Prijatelj-Slobodan iz Dolenje Nemške vasi pri Trebnjem, Roman Zabkar-Kranjc iz Ločne, Jože Novak-Gavrilo iz Pristavice, Ivan Žibert-Gašper iz Novega mesta, Janez Hočevar iz Dobrniča, Alojz Zajc iz Mirne peči, Janez Povše-Janko s Planine pri Tržišču, Jože Zabukovec-Miklavž iiz Hrastja pri Grosupljem, Jože Bregar-Ciril iz Tomažje vasi, Alojz Kadunc-Slavc iz Šmarja-Sapa, Anton Dremelj-Ante iz Bi-

čevja, Franc Bukovec iz Mačkovca pri Veliki Loki, Rudolf Bertoncelj iz Stranske vasi, Anton Cvelbar iz Šentjanža in Drago Zupančič-Granit iz neugotovljene vasi, skupaj torej kar 20 komandirjev čet. Precej je bilo tudi četnih političnih komisarjev, in sicer: Jože Zajc-Ris z Muljave, Franc Bosnar-Breza s Čateža ob Savi, Jože Oblak-Sime iz Novega mesta, Vid Predalič-Krajc iz Udja, Jože Vidovič iz Novega mesta, Stane Poglajen-Uroš z Drganjih sel in Mirko Lokar iz Trebnjega. Poleg teh sta bila Ivan Mavrovič-Ivanov iz Novega mesta in Polde Skol s Spodnjega Jelenja šefa brigadne obveščevalne službe, Jože Prevec-Riko iz Mirne na Dolenjskem brigadni intendant in Milan Merčjak-Iztok sekretar SKOJ.[320]

Iz Bele krajine je bilo po nepopolnih podatkih v Tomšičevi brigadi 455 borcev, od tega jih je padlo 154 ali dobra tretjina. Ze ob ustanovitvi je v Tomšičevo prišlo 51 Belokranjcev, največ v februarju 1943, in sicer kar 300, po kapitulaciji Italije pa še 94. Vedeti pa moramo, da je večina borcev Belokranjskega odreda prešla v sestavo Cankarjeve brigade, ki je v deželici ob Kolpi izpopolnjevala svoje vrste še tudi februarja 1943 in pozneje, vrh tega pa je Bela krajina dala tudi svojo brigado — 15. SNOUB Belokranjsko.

Tudi Belokranjci so bili večinoma sami hrabri borci. Za narodnega heroja je bila razglašena tomšičevka Albinca Mali-Hočevar, jeseni leta 1943 pa je bil nekaj časa operativni oficir v 2. bataljonu Tomšičeve pokojni narodni heroj Ilija Badovinac iz Rosalnic. V Tomšičevi brigadi so Belokranjci večinoma opravljali poveljniške dolžnosti. Tako je bil Vlado Mišica-Miha iz Črnomlja najprej brigadni politični komisar in potem komandant. Za njim je brigadi poveljeval Janez Kramarič iz Dragomlje vasi, namestnik brigadnega komandanta od jeseni 1943 do spomladi 1944 je bil Jože Lepin-Ris s Prelog pri Semiču, Franc Jakša z Dobravic pa je padel kot komandant 4. bataljona. Stane Bajuk-Jure ali Milko iz Drašič je bil politični komisar bataljona leta 1942, Slavko Malešič-Brico iz Gradca pa namestnik bataljonskega političnega komisarja. Sledi dolga vrsta odličnih četnih komandirjev: Jože Matekovič z Radoviče, Rafael Skerlj-Rafo iz Metlike, Franc Črnugelj-Zorko z Gabrovca pri Metliki, Franc Petrič-Peter s Trnovca pri Metliki, Rudi Müller iz Črnomlja, Vladimir Badovinac iz Rosalnic, Marko Stepan iz Ravnacev,

Janez Gršič-Ivan s Suhorja, Ivan Jankovič-Zvonko iz Adlešičev, Alojz Vraničar z Bednja ter Matija Novina z Brstovca pri Semiču. In ne smemo pozabiti na predvojna komunista Leopolda Šegino iz Gribelj, ki je bil politični komisar čete, in Ančo Radoš iz Radoš, junaško bolničarko, ki je omahnila na Graški gori.[321]

Opombe o virih

[1] Prof. dr. Bogo Grafenauer: Kmečki upori naSlovenskem, Ljubljana 1962, str. 94, 121 in 100 ter bronasta plošča na kopališču pri Sternu na Ježici.

[2] Prof. dr. Bogo Grafenauer, prav tam, od str. 91 do 94, 104, 105 in 121.

[3] Prav tam, zlasti str. 104, 107, 120, 121 in 129.

[4] Prav tam, zlasti str. 130, 136, 184, 185, 223 in 243.

[5] Prav tam, zlasti str. 288, 289 in 290.

[6] Prav tam, zlasti str. 263 in 264 ter 284 in 285.

[7] Prav tam, zlasti str. 289, 300 in 284.

[8] Prav tam, zlasti str. 311 in 312.

[9] Prav tam, zlasti tudi str. 327.

i° Prav tam, zlasti str. 330, 333 in 339.

[11] Prav tam, zlasti str. 352, 356, 360 in 361, 354, 355 in 356.

[12] Prav tam, zlasti str. 401 in 402.

[13] Inž. Jože Levstik-Vid »Izvajanje agrarne reforme med NOB na Dolenjskem«, Borec 1972/8—9, od str. 417 do 427.

[14] Franček Saje in Lado Ambrožič-Novljan, ustna vira.

[15] Franček Saje: Kratek pregled delavskega gibanja in KPJ na Slovenskem, Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije 1/1, zlasti od str. 18 do 20.

16 prav tam, zlasti od str. 20 do 24.

[17] Prav tam ter Branko Troha »Gospodarske in politične razmere ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja v Loški dolini«, Notranjski listi 1, str. 95 do 97, prepis magnetofonskega zapisa pogovora s Francetom Zabukovcem in Feliksom Razdrihom z dne 29. in 30. marca 1973, Notranjski muzej v Ložu, Jože Tekavec: Dnevi preizkušnje, Ljubljana 1977, str. 11, in kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije.

[18] Franček Saje: Kratek pregled, kot malo prej, str. 22, Revolucionarno valovanje na Dolenjskem, Dolenjski list 1957, št. 43 in 44, in Bogata revolucionarna tradicija na Dolenjskem, Dolenjski list št. 16 z dne 19. aprila 1979, nadaljevanje 3.

[19] Prav tam, zlasti Dolenjski list št. 17 z dne 26. aprila 1979, nadaljevanje 4, in dodatno pojasnilo Ane Benedetič.

[20] Franček Saje v nadaljnjih številkah in kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije.

[21] Franček Saje: Revolucionarno valovanje na Dolenjskem pod vplivom oktobrske revolucije, Dolenjski list 1957, št. 44.

[22] Franček Saje: Kratek pregled, str. 25, in Janko Liška »Delo Svobod in zlet leta 1935 v spominih udeležencev«, brošura 40-letnica Svobod, Ljubljana 1975, str. 98 opomba, ter kartoteka v registraturi društev.

[23] Franček Saje: Revolucionarno gibanje na Dolenjskem v letih 1918 do 1941, Dolenjski list 1959, št. 4, in Odmevi oktobrske revolucije, Dolenjski list 1967, št. 46, ter Franci Strle »Boljševizem v Loški dolini«, Notranjski listi 1, Stari trg pri Ložu 1977, od str. 98 do 103.

[24] Franček Saje, prav tam.

[25] Isto.

[26] Franček Saje: Odmevi oktobrske revolucije, Dolenjski list 1967, št. 47—48 in 45, in Revolucionarno valovanje na Dolenjskem pod vplivom oktobrske revolucije, Dolenjski list 1958, od št. 1 do 5.

[27] Franček Saje: Odmevi, Dolenjski list 1967, št. 4 in 10.

[28] Franček Saje: Revolucionarno valovanje, Dolenjski list 1958, št. 5, Revolucionarno gibanje na Dolenjskem v letih 1918 do 1941, Dolenjski list 1959, št. 6, in Odmevi oktobrske revolucije, Dolenjski list 1968, št. 1.

[29] Franček Saje: Revolucionarno valovanje, Dolenjski list 1957, št. 45 do 50, in Odmevi oktobrske revolucije, Dolenjski list 1967, št. 47—48 in 1968, št. 1.

3° prav tam.

[31] Franček Saje: Odmevi oktobrske revolucije, Dolenjski list 1967, od št. 45 do 47—48, in Revolucionarno gibanje na Dolenjskem, Dolenjski list 1959, št. 4, ter Jože Gačnik, pogovor z dne 4. marca 1978.

[32] Franček Saje: Odmevi, Dolenjski list 1967, št. 4 in 10, Rudi Vogrič, BojBelokranjcev, Ljubljana 1973, od str. 11 do 15, in Janez Vitkovič: Bela krajina skozi viharje k svobodi, Ljubljana 1961, od str. 20 do 24.

[33] Franček Saje: Revolucionarno valovanje na Dolenjskem . . ., Dolenjski list 1957, št. 45 in 50, in Odmevi, Dolenjski list 1967, št. 47—48, in 1968, št. 1.

[34] Franček Saje: Revolucionarno valovanje na Dolenjskem . . ., Dolenjski list 1957, št. 4 in 10.

[35] Franček Saje: Odmevi oktobrske revolucije, Dolenjski list 1967, št. 47—48 in 1968, št. 1.

[36] Prav tam, Dolenjski list 1967, št. 49, 50 in 51.

[37] Prav tam.

[38] Prav tam.

[39] List Železničar do leta 1920 v NUK in France Klopčič »Protivojno stališče socialnodemokratske stranke leta 1914 in 1915«, Kritično o slovenskem zgodovinopisju, Ljubljana 1977, str. 240 in 242, in »Komunistična stranka v Sloveniji po obznani«, prav tam, 336.

[40] Franček Saje: Revolucionarno gibanje na Dolenjskem v letih 1918 do 1941, Dolenjski list 1959, nadaljevanje št. 7, 8, 9, 10, 14 in 15.

[41] Prepis magnetofonskega zapisa pogovora inž. Dušana Bravničarja s Francetom Klopčičem iz leta 1977, France Klopčič, ista knjiga, str. 336, in ustna pojasnila z dne 12. oktobra 1978.

"*42 Franček Saje: Revolucionarno gibanje na Dolenjskem v letih 1918 do 1941, Dolenjski list 1959, št. 6, in Odmevi oktobrske revolucije, Dolenjski list 1968, št. 1.

[43] Prav tam.

[44] Franček Saje: Odmevi . . ., Dolenjski list 1968, št. 1, in Revolucionarno gibanje . . ., Dolenjski list 1959, št. 7.

[45] Franček Saje: Revolucionarno gibanje . . ., Dolenjski list 1959, nadaljevanje 17 in 19, in seznam udeležencev oktobrske revolucije v Zgodovinskem arhivu CK ZKS.

[46] Franček Saje: Kratek pregled delavskega gibanja in KPJ na Slovenskem, prav tam, str. 29 in 30.

[47] Prav tam in slikovni del zbornika, že omenjeni prepis magnetofonskega zapisa pogovora inž. Dušana Bravničarja s Francetom Klopčičem iz leta 1977 in razvidne pole o komunistih v Arhivu SR Slovenije.

[48] Franček Saje, prav tam in fotografski del zbornika od str. 203 do 212, ter Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1918—1929, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1965 pod ustreznimi datumi.

[49] Franček Saje: Revolucionarno gibanje. . . 1918 do 1941, Dolenjski list 1959, št. 11 in 12.

[50] Prav tam, nadaljevanje 18, 19 in 21, tudi France Klopčič »Komunistična stranka v Sloveniji po obznani«, Kritično o slovenskem zgodovinopisju, Ljubljana 1977, str. 334.

[51] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz kot malo prej.

[52] Prav tam, od str. 176 do 237, in Ana Benedetič: Univerza v Ljubljani in 40 let Komunistične partije Slovenije (katalog in popravljeni scenarij za razstavo).

[53] Ana Benedetič, prav tam, in pogovor inž. Dušana Bravničarja s Francetom Klopčičem po prepisu magnetofonskega traku iz leta 1977.

[54] France Klopčič »Nastanek komunističnega mladinskega gibanja v Sloveniji, malo prej omenjena knjiga, str. 431 in 432.

[55] Franček Saje: Revolucionarno gibanje.na Dolenjskem v letih 1918 do 1941, Dolenjski list 1959, nadaljevanje št. 7, 8, 9, 10, 14 in 15, spomini Vinka in Sreča Prežlja, Dolenjski muzej.

[56] Franček Saje, prav tam, nadaljevanje 16 in Srečo Preželj »KPJ in SKOJ v Novem mestu v letih 1919—1934«, Dolenjski muzej v Novem mestu.

[57] Franček Saje, prav tam, nadaljevanje št. 17, 18 in 22.

[58] Prav tam, nadaljevanje št. 5, 18 in 22, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam pod ustreznimi datumi.

[59] France Klopčič kot malo prej.

[60] Franc Slokan »Moste v delavskem gibanju«, Zbornik prispevkov iz zgodovine delavskega gibanja med vojnama in iz narodnoosvobodilnega boja na področju občine Ljubljana Moste-Polje 1965, zlasti str. 149, 151, 152 in 157, Ivan Šterle, ustni vir z dne 27. januarja 1979, in Milan Dekleva, ustni vir.

[61] France Klopčič, že omenjena knjiga, str. 348 in 366, Slovenski narod št. 274 z dne 30. ter Slovenec št. 273 a in 274 z dne 29. in 30. novembra 1920.

[62] Seznam udeležencev oktobrske revolucije v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

[63] France Klopčič, prav tam, od str. 347 do 357, in Slovenec št. 273 z dne 29. novembra 1920, str. 3.

[64] Pogovor z Matevžom Smoletom po beležki Lojzeta Jakopiča z dne 3. marca, pogovor z Nacetom Pečarjem 11. marca in telefonski pogovor z Mihom Čerinom-Alešem z dne 15. marca 1979.

[65] Rdeči prapor št. 31 z dne 15. septembra 1920, Slovenec št. 274 z dne 30. novembra 1920 v NUK, France Klopčič »Komunistična stranka v Sloveniji po obznani«, že omenjena knjiga, str. 348, Ciril Ramovš, ustna izjava z dne 20. februarja 1979 ter izjava Matevža Smoleta kot malo prej in Jožeta Kregarja, ustno pričevanje.

[66] Rdeči prapor št. 32 z dne 18. septembra in št. 47 z dne 10. novembra 1920, Slovenec št. 273 a z dne 29. novembra 1920 v NUK in France Klopčič, ista knjiga, str. 350 in 351.

[67] Slovenec in France Klopčič, prav tam.

[68] Lojze Mlakar »Komunistična organizacija in volitve v Loški dolini 1920/21«, Notranjski listi 1, str. 106, Franci Strle »Bolševizem v Loški dolini«, prav tam, str. 99, Ivana Martinčič, ustna izjava z dne 12. januarja 1979, in seznam udeležencev oktobrske revolucije v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

[69] Lojze Mlakar, prav tam, in Slovenec št. 273 a z dne 29. novembra 1920.

[70] Lojze Mlakar, prav tam, in France Klopčič »Komunistična stranka v Sloveniji po obznani«, že omenjena knjiga, str. 348 (tabela).

[71] Franci Strle po ustnem izročilu v domačem kraju in po sestavku Boljševizem v Loški dolini, Notranjski listi 1, Stari trg pri Ložu 1977, str. 103.

[72] Lojze Mlakar in France Klopčič kot malo prej.

[73] Franček Saje: Revolucionarno gibanje . . . 1918 do 1941, Dolenjski list 1959, št. 11 in 12, 18, 19 in 21.

[74] Prav tam, nadaljevanje 21, Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled . . . 1918—1929, Prispevki 1965, str. 181 do 208, in France Klopčič, prav tam, str. 333 in 334.

[75] Franček Saje, prav tam, nadaljevanja št. 8, 9 in 16, Rdeči prapor št. 49 z dne 17. novembra in volivni izidi v Slovencu, št. 273 a z dne 29. novembra 1920.

[76] Franček Saje, prav tam, nadaljevanja št. 17, 18 in 22, volivni izidi v že omenjenem Slovencu in France Klopčič, prav tam, str. 355.

[77] Franček Saje, prav tam, nadaljevanja št. 17 in 19, in volivni izidi v Slovencu.

[78] Franček Saje, prav tam, nadaljevanja št. 5, 18 in 22, volivni izidi v Slovencu in France Klopčič, prav tam, str. 250.

[79] Franček Saje: Revolucionarno valovanje . . ., Dolenjski list 1958, št. 4, in Rdeči prapor, št. 54 z dne 4. decembra 1920.

[80] France Klopčič, prav tam, str. 323 opomba.

[81] Prav tam, str. 330 in 331, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam pod ustreznimi datumi.

[82] France Klopčič, prav tam, Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, in Jože Munda: Bibliografija, str. 19.

[83] France Klopčič, prav tam, in Ana Benedetič: Univerza v Ljubljani in 40 let Komunitične partije v Sloveniji, katalog in popravljeni scenarij za razstavo, Ljubljana 1977.

[84] France Klopčič »Prodor komunistične partije v slovensko družbo v letih 1921—1924«, ista knjiga, str. 381, 382 in 384, in Jože Munda, prav tam, od str. 20 do 24.

[85] Prav tam, Franček Saje: Revolucionarno gibanje . . . 1918 do 1941, Dolenjski list 1959, nadaljevanje 21, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled . . . 1918—1929, Prispevki 19G5, od str. 181 do 208.

[86] Franc Slokan »Moste v delavskem gibanju«, že omenjeni zbornik Ljubljana Moste-Polje 1965, zlasti str. 149, 151, 152 in 157, že omenjena ustna vira Ivan Sterle in Milan Dekleva ter razvidne pole o komunistih v Arhivu SR Slovenije.

[87] Srečo Preželj »KPJ in SKOJ v Novem mestu v letih 1919—1934«, Dolenjski muzej v Novem mestu, dr. Jaroslav Pánek »Dr. Oton Berkopec — življenje in delo«, Novo mesto 1976, str. 6 in 7.

[88] France Klopčič, ista knjiga, str. 384, Jože Munda, prav tam, str. 28, in Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije 1/1, str. 262.

[89] France Klopčič »K petindvajsetletnici prvoj unij skega spopada v Trbovljah«, ista knjiga, od str. 409 do 418.

[90] Prepis magnetofonskega zapisa pogovora s Francetom Zabukovcem in Feliksom Razdrihom z dne 29. in 30. marca 1973, Notranjski muzej v Ložu, in Franci Strle »Podgrajski France«, TV-15 št. 8 z dne 24. februarja 1974.

[91] Srečo Preželj, prav tam, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled . . . 1918—1929, Prispevki 1965, str. 207.

[92] France Klopčič, kot malo prej, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, od str. 206 do 214.

[93] Pogovor Lojzeta Jakopiča in Cirila Ramovša z Matevžem Smoletom po beležki z dne 16. februarja 1979 in pričevanja samega Cirila Ramovša ter že večkrat omenjeni spomini Sreča Preži j a.

[94] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, France Klopčič, prav tam in Franc Taurer »Delavsko izobraževalno društvo Vesna 1923—1924 v Zalogu«, že omenjeni zbornik občine Ljubljana Moste-Polje 1965, od str. 143 do 146.

[95] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, ista kronologija, in Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije 1/1, str. 270.

[96] France Klopčič, prav tam.

[97] Franček Saje: Kratek pregled delavskega gibanja in KPJ na Slovenskem, Fotografski dokumenti . . . 1/1, str. 32 in 33, in fotografski del iste knjige.

98 prepis magnetofonskega zapisa pogovora inž. Dušana Bravničarja s Francetom Klopčičem iz leta 1977.

[99] Franček Saje, kot malo prej, str. 25, Janko Liška: Delo Svobod in zlet leta 1935 v spominih udeležencev, brošura 40-letnica Svobod, Ljubljana 1975, str. 98 opomba, in kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije, ter Franček Saje: Revolucionarno valovanje na Dolenjskem pod vplivom oktobrske revolucije, Dolenjski list 1958, št. 5, Revolucionarno gibanje na Dolenjskem v letih 1918 do 1941, Dolenjski list 1959, št. 6, in Odmevi oktobrske revolucije, Dolenjski list 1968, št. 1.

[100] Kartoteka v registraturi društev in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Prispevki 1965.

i°i Franc Taurer kot v opombi št. 94.

102 prav tam.

iw prav tam in kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije.

[104] Marjan Moškrič »Revolucionarne ideje komunistov so se uresničevale v vsakodnevnem boju v Zadvoru, Sostrem, Dobrunjah in Bizoviku pred 2. svetovno vojno in v NOV«, že omenjeni zbornik občine Ljubljana Moste-Polje 1965, od str. 161 do 169.

[105] Prav tam.

[106] Polde Maček-Poldač »Komunistična partija in njena vloga v revolucionarnem gibanju pred 2. svetovno vojno in v narodnoosvobodilnem boju na področju predvojne občine Polje«, isti zbornik, zlasti str. 11, 12 in 13.

[107] Kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije, Stanislav Žbogar »Delavski oder«, Ljubljana junija 1953, rokopis v zgodovinskem arhivu CK ZKS, izjava Antona Jarca v Cufijevem arhivu (Ivan Jevc-Cufi, Ob dolenjski železnici 11, Ljubljana) in prepis magnetofonskega zapisa pogovora inž. Dušana Bravničarja s Francetom Klopčičem.

los Kartoteka v registraturi društev kot malo prej, življenjepis Jožeta Seška v Zborniku narodnih herojev Jugoslavije in inž. Dušan Bravničar, pogovor z dne 22. februarja 1978.

[109] Razvidne pole o komunistih, Arhiv SR Slovenije.

[110] Srečo Preželj »KPJ in SKOJ v Novem mestu v letih 1919—1934«, Dolenjski muzej v Novem mestu, Ivo Pirkovič »Predstraže ilegalnega Novega mesta«, Dolenjski zbornik 1961, str. 61, in pripombe Fedorja Kovačiča.

[111] Arhiv v registraturi društev o podružnici Svobode v Novem mestu, Arhiv SR Slovenije.

[112] Srečo Preželj, prav tam.

[113] Lojze Mlakar »Komunistična organizacija in volitve v Loški dolini 1920/21« in Anton Avsec »Gospodarske in politične razmere v Loški dolini med obema vojnama«, Notranjski listi 1, str. 110 ter 113 in 114, ter Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz: Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1930—1941, str. 14.

[114] Kartoteka v registraturi društev in razvidne pole o komunistih, Arhiv SR Slovenije.

[115] Alenka Nedog: Tone Tomšič, Ljubljana 1969, str. 33 in 52, in Miha Cerin-Aleš: Posavje in ljudska revolucija, brošura — kronika Ljubljansko Posavje v ljudski revoluciji 1975, str. 4.

[116] Miha Cerin-Aleš, prav tam, kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije, in Ciril Ramovš, ustna izjava z dne 20. februarja 1979.

[117] Polde Maček-Poldač »Komunistična partija in njena vloga... na področju predvojne občine Polje«, že omenjeni zbornik, str. 24, 30 in 31.

us prav tam.

119 prav tam, zlasti str. 30.

[120] Kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

[121] Polde Maček-Poldač, prav tam, str. 24.

[122] Isti zbornik — sestavka Poldeta Mačka-Poldača in Marjana Moškriča, zlasti str. 22, 23 in 172, in brošura 40-letnica zleta Svobod, Ljubljana 1975, zlasti str. 29, 30 in 31.

[123] Stefan Kuhar: Kmetsko mladinsko gibanje in Milan Majcen, Narodna junaka Milan Majcen in Janči Mevželj, Ljubljana 1971, str. 81 in 85.

[124] Prav tam, od str. 101 do 104, in Ana Benedetič: Univerza v Ljubljani in 40 let KPS, popravljeni scenarij za razstavo, str. 9, 56 in 67.

[125] Franček Saje »Odmevi oktobrske revolucije«, Dolenjski list 1967, št. 45, in »Revolucionarno gibanje na Dolenjskem v letih 1918 do 1941«, Dolenjski list 1959, nadaljevanje 4.

i“ Kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije, Stefan Kuhar, prav tam, str. 115 do 132, in Jože Gačnik, pogovor z dne 4. marca 1978.

[127] Stefan Kuhar, prav tam.

[125] Prav tam in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled 1918—1929, Prispevki 1965.

■[29] Stefan Kuhar, prav tam.

no prav tam, zlasti str. 87 in 88, kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije in Stane Skrabar-Braškar, pripombe.

[131] Stefan Kuhar, prav tam, str. 87 in 88, in Andrej Arko, pogovor z dne 17. in 23. februarja 1979 ter Ivan Fajdiga po beležki z dne 4. junija 1979.

[132] Stefan Kuhar, prav tam, str. 84, 87 in 88, kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije, ustno pojasnilo Andreja Verbiča z dne 20. in 28. februarja 1979 ter Jože Tekavec: Dnevi preizkušnje, Ljubljana 1977, str. 22, 23, 72 in 73.

133 prav tam in .spomini Janeza Hribarja, Notranjski muzej v Ložu.

[134] Stefan Kuhar, prav tam, str. 84, 87, 145 in 139, in Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB, Ljubljana 1975, str. 20.

[135] Stefan Kuhar, prav tam, str. 87, 88, 127 in 141, in kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije.

[136] Stefan Kuhar, prav tam, str. 87, 88, 121 in 141, in Srečo Preželj kot v opombi 110.

[137] Stefan Kuhar, prav tam, str. 87, 88 in 134, Franc Zavodnik-Jon, beležka ob pogovoru z dne 12. junija 1978, in ustna izjava Franca Smrketa-Jošta z dne 27. januarja 1979.

[138] Stefan Kuhar, prav tam, str. 87 in 88, kartoteka v registraturi društev in register društev po šolskih okoliših, Arhiv SR Slovenije, Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz: Kronološki pregled . . . 1930—1941, str. 80, in Stane Skrabar-Braškar, ustni vir.

1[35] Poročilo Borisa Kraigherja 'Centralnemu komiteju KPJ, knjiga »Jesen 1942 — korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča«, Ljubljana 1963, dok. 209 na str. 594, opomba 2, Andrej Verbič, ustne izjave 20. in 28. februarja 1979, in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

[140] Stefan Kuhar, prav tam, str. 81 do 85 in od 98 do 114, in pogovor pri Lidiji Sentjurc po beležki z dne 8. januarja 1980.

[141] Stefan Kuhar, prav tam, Alenka Nedog: Kratek pregled . . ., Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije 1/2, str. 13, in Alenka Nedog — Milica Kacin VVohinz: Kronološki pregled . . . 1930—1941, str. 149 do 151.

[142] Isto kot opomba 139.

[143] Kartoteka borcev Tomšičeve brigade in Stane Skrabar-Braškar, ustni vir.

[144] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz: Kronološki pregled . . . 1918 do 1929, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1965, od str. 176 do 237, Ana Benedetič: Univerza v Ljubljani in 40 let KPS in prepis magnetofonskega zapisa pogovora inž. Dušana Bravničarja s Francetom Klopčičem, spomladi 1977, zlasti str. 3 in 4.

[145] France Klopčič »Prodor Komunistične partije . . .«, že omenjena knjiga, od str. 391 do 393.

[146] Stanislav Žbogar »Delavski oder«, Ljubljana, junija 1953, rokopis v Zgodovinskem arhivu CK ZKS, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled . . . 1930—1941, str. 25.

[147] France Klopčič: »Zapiski delavsko-kmetske matice« prvi teoretični časopis slovenskih komunistov, ista knjiga, str. 128 do 140.

[148] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, str. 28, 25 in 36, in Jože Munda, Bibliografija . . ., str. 47 do 71.

[149] Franček Saje: Kratek pregled . . ., Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije 1/1, str. 38, in Ivan Kreft, ustni vir.

[150] Ana Benedetič: Univerza v Ljubljani in 40 let KPS, zlasti str. 25, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled . . . 1930 do 1941, od str. 28 do 52.

[151] Ana Benedetič, prav tam, in Jože Munda: Bibliografija, str. 46.

[152] Ana Benedetič, prav tam, zlasti str. 43, 44, 45 in 69, in Jože Munda: Bibliografija, str. 53, 74 in 80.

[153] Alenka Nedog: Tone Tomšič, Ljubljana 1969, od str. 38 do 43, in France Klopčič, ustna pojasnila z dne 12. oktobra 1978.

[154] Alenka Nedog, prav tam, Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled . . . 1930—1941, str. 16 in 24, Jože Munda, prav tam, str. 45 in 46, spominsko gradivo v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Ljubljansko Posavje v ljudski revoluciji, str. 4.

[155] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, od str. 12 do 43, in Zdenka Kidrič »Zveza delavskih žena in deklet«, brošura 40 let Svobod, od str. 59 do 61.

[156] Srečo Preželj »KPJ in SKOJ v Novem mestu v letih 1919—1934«, Dolenjski muzej v Novem mestu.

[157] Miha Čerin-Aleš: Posavje in ljudska revolucija, kronika, str. 4, Ciril Ramovš, ustna izjava z dne 20. februarja 1979, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, kot malo prej, str. 109.

[158] Tone Sušteršič-Tine Železnik, pogovor z dne 13. oktobra 1978, in podatki, ki jih je dala Anka Vidovič Miklavčič.

[159] Isto in Kronika NOB terenov Tržaška cesta—Kozarje in »Lado Miklavc« Vič, Brdo, Vrhovci, Ljubljana 1971.

[160] Proces proti Frideriku Gerlu in tovarišem, zgodovinski arhiv CK ZKS, prof. Anton Avsec, seminarska naloga, in razvidne pole o komunistih, arhiv SR Slovenije.

[161] Prav tam.

[162] Srečo Preželj »KPJ in SKOJ v Novem mestu v letih 1919—1934« in Referat o položaju in delu na kmetih (za konferenco v Goričanah) iz arhiva Kominterne.

163 Prav tam, pismo Franca Lenarta z dne 1. marca, pismo Roberta Dularja iz Potoka pri Straži z dne 9. aprila, poizvedbe Ane Florjančič z Otočca po telefonskih pogovorih 21. in 28. marca ter 2. aprila 1979 ter razvidne pole o komunistih, Arhiv SR Slovenije.

[164] Razvidne pole o komunistih, prav tam.

[165] Prav tam.

166 p_{rav} tam ter protikomunistični sodni postopki in seznam predvojnih komunistov v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

[167] Razvidne pole o komunistih, prav tam.

[168] Srečo Preželj, kot malo prej, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled . . . 1930—1941, str. 26, ter Jože Munda: Bibligrafija, str. 44.

[169] Rudi Vogrič: Boj Belokranjcev, Ljubljana 1973, od str. 25 do 28, Janez Vitkovič: Bela krajina skozi viharje k svobodi, Ljubljana 1961, str. 29, Srečo Preželj, kot malo prej, in Tone Sušteršič-Tine Železnik, izjava z dne 13. oktobra 1978.

[170] Prav tam.

[171] Srečo Preželj kot v opombi 162.

[172] Alenka Nedog: Tone Tomšič, str. 108, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, kot malo prej, str. 46 do 55.

[173] France Filipič »Partijska organizacija v Sloveniji v obdobju ustanovnega kongresa KPS«, Delo z dne 8. in 15. marca 1977, in Alenka Nedog, prav tam.

[174] France Filipič, prav tam, drugo nadaljevanje.

[175] Isto kot opomba 173.

[176] Alenka Nedog, prav tam, str. 121 in 122, Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled . . . 1930—1941, str. 56 in 57, in France Filipič, prav tam, nadaljevanje z dne 19. marca 1977.

[177] Prav tam.

[178] France Kresal: Tekstilna industrija v Sloveniji, Ljubljana 1976, od str. 288 do 311.

[179] Prav tam in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, str. 25, 26, 27, 37, 38 in 39, ter France Kresal, kot malo prej.

[180] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, str. 49, 52, 38, 50, 48, 53.

[181] France Kresal: Tekstilna industrija . . str. 292 in 293, in Srečo Preželj, kot v opombi 162.

[182] Alenka Nedog: Kratek pregled delavskega gibanja in delovanja Komunistične partije na Slovenskem (od decembra 1934 do aprila 1941), Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije 1/2, str. 8 in 9, ter fotografski del iste knjige, str. 79, in spomini Toneta Dolinška, Cufijev arhiv.

[183] Polde Maček-Poldač: Komunistična partija . . ., že omenjeni zbornik občine Ljubljana Moste-Polje 1965, str. 44 do 47, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled . . . 1930—1941, str. 66.

[184] France Kresal, prav tam, od str. 288 do 311.

[185] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, str. 71, 74, 75 in 67.

[186] Prav tam, od str. 85 do 103.

[187] Prav tam, str. 113, 99 in 103, in Miroslav Kokolj »Stavka vevških papirničarjev 1936—1937«, že omenjeni zbornik občine Ljubljana Moste-Polje 1965, zlasti str. 207, 215, 220 in 227.

[188] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, zlasti str. 114, 120 in 121.

[189] Alenka Nedog: Kratek pregled . . ., kot v opombi št. 182, prof. dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, Ljubljana 1960, od str. 104 do 121.

[190] Prav tam, Tone Fajfar: Odločitev, Ljubljana 1966, od str. 22 do 24, in pojasnilo z dne 6. novembra 1978, Janko Prunk: Pot krščanskih socialistov v osvobodilno fronto, Ljubljana 1977, od str. 196 do 200, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, str. 145.

[191] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, od str. 74 do 118.

[192] Prav tam in Alenka Nedog, Kratek pregled . . ., prav tam, str.^ 9 in 10.

[193] Rudi Vogrič, že omenjena knjiga, str. 33, Janez Vitkovič, že omenjena knjiga, str. 34.

[194] Janez Vitkovič, prav tam, str. 34 do 38.

[195] Prav tam in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, str. 78 in 80, ter Miha Čerin-Aleš, kot v opombi 157.

[196] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, str. 98, in Slovenec, št. 75 z dne 31. marca, št. 102 z dne 5. maja, št. 158 z dne 17. julija, št. 193 z dne 25. avgusta, št. 199 z dne 1. septembra, št. 217 z dne 22. septembra in št. 247 z dne 27. oktobra 1936, NUK.

[197] Slovenec, št. 247 z dne 27. oktobra 1936 v NUK in Ivan Kreft: Slovensko ljudsko gibanje 1918—1941, Maribor 1973, str. 114 in 115.

[198] Slovenec, ista številka in prav tam, dr. Dušan Biber »Kočevski Nemci med obema vojnama«, Zgodovinski časopis XVII, Ljubljana 1963, str. 36, ustna pojasnila inž. Dušana Bravničarja in urarja Staneta Kajfeža.

[199] Isti Slovenec in Polde Maček-Poldač »Komunistična partija in njena vloga . . .«, že omenjeni zbornik občine Ljubljana Moste-Polje 1965, od str. 44 do 47.

[200] Slovenec št. 217 z dne 22. septembra in št. 247 z dne 27. oktobra 1936 v NUK.

2°i prof. Anton Avsec »Gospodarske in politične razmere v Loški dolini med obema vojnama«, Notranjski listi 1, zlasti str. 121 in 124.

202 Polde Maček-Poldač, prav tam, str. 64 in 65, inž. Dušan Bravničar, pogovor z dne 22. februarja 1978, in spomini Alojza Založnika-Nikola v rokopisu.

[203] Polde Maček-Poldač, prav tam, Jože Munda: Bibliografija, str. 77, in 83, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, od str. 114 do 118.

[204] Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije 1/2, str. 181.

[205] Dr. Aleš Bebler »Bralcem na pot«, Naši Spanci, Ljubljana 1978, od str. 6 do 10.

[206] Prav tam, od str. 10 dalje.

2°7 Franček Saje: Kratek pregled . . ., Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije 1/1, str. 32 in 33, in fotografski del iste knjige, od str. 273 do 275, ter Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji I, str. 106, opomba.

208 Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled . . . 1930 do 1941, str. 118.

[209] Naši Španci, Ljubljana 1978, od str. 256 do 277, in Franček Saje: Revolucionarno valovanje na Dolenjskem . . ., Dolenjski list 1958, št. 1 in 2.

[210] Naši Spanci, od str. 255 do 272, in Notranjski listi 1, str. 123 in 124.

2,1 Naši Spanci, od str. 255 do 277.

[212] Polde Maček-Poldač »Komunistična partija in njena vloga . . .«, že omenjeni zbornik občine Ljubljana Moste-Polje 1965, od str. 58 do 64.

2,3 Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, str. 117, in prof. dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, zlasti str. 129, 130 in 131.

[214] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, str. 160, Alenka Nedog: Tone Tomšič, str. 226 in 227, Polde Maček-Poldač, kot malo prej, str. 93, in Delež ljubljanskih žena pri Ljudski pomoči, Slovenke v narodno-osvobodilnem boju I, str. 234.

[215] France Filipič »Partijska organizacija v Sloveniji v obdobju ustanovega kongresa KPS«, Delo 1977, nadaljevanja 13, 15, 18 in 21.

[216] Prav tam, nadaljevanje 25, Alenka Nedog: Kratek pregled . . ., str. 12, Alenka Nedog: Tone Tomšič, str. 172, ter Janko Liska: Ustanovni kongres KPS na Čebinah, brošura Zgodovinska noč na Čebinah, Ljubljana 1977.

[217] Janko Liska, prav tam.

[218] France Filipič, prav tam, nadaljevanje 27 in 31, in Alenka Nedog: Tone Tomšič, zlasti str. 199 in 200.

[219] Alenka Nedog, prav tam.

[220] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, od str. 142 do 173, in Jože Munda, prav tam, od str. 75 do 93.

[221] Prav tam in Jože Krall: Delež grafičnih delavcev pri razvoju ilegalnih in partizanskih tiskarn v letih 1940—1945, Stoletnica grafične organizacije na Slovenskem, Ljubljana 1968, str. 49 in 50.

[222] Konstituiranje CK KPJ 1939 (France Filipič), Ljubljana 1979, zlasti od str. 14 do 19, Pregled zgodovine ZKJ, str. 193, 194, 204 in 205, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, od str. 124 do 148.

[223] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, od str. 124 do 152, Alenka Nedog: Kratek pregled . . ., prav tam, od str. 13 do 17, in fotografski del iste knjige.

[224] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, do str. 173, Fotografski dokumenti o boju KPS 1/2, str. 358, 508, 409 in 419, Alenka Nedog: Tone Tomšič, str. 228, in Viktor Stopar, ustna pojasnila z dne 6. novembra 1978.

[225] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, str. 160, Alenka Nedog: Kratek pregled . . ., prav tam, str. 17, in fotografski del iste knjige, od str. 349 do 359, ter Alenka Nedog: Tone Tomšič, od str. 228 do 232.

[226] Zoran Polič: Vloga sokolske organizacije v zgodovini slovenskega naroda, Ljubljana 1952, in pismo Josipa Rusa Zoranu Poliču v prepisu.

[227] Niko Šilih, ustna izjava z dne 26. januarja 1979.

[228] Lado Ambrožič-Novljan, ustno pričevanje z dne 11. februarja 1980.

[229] Isto.

[230] Niko Šilih, kot malo prej, Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB, str. 17, Radko Polič: Čudežna pomlad, Ljubljana 1959, od str. 15 do 17, Slavko Kovačič, dr. Stane Valentinčič in Franc Smrke-Jošt, ustni viri.

[231] Prof. dr. Metod Mikuž: Pregled I, str. 130 in 131, Ana Benedetič: Univerza v Ljubljani in 40 let KPS, zlasti str. 28, 29 in 30.
[232] Alenka Nedog: Tone Tomšič, od str. 56 do 61.
[233] Pričevanje, ki ga je dal Andrej Janežič Lojzetu Mlakarju-Ljubu.
[234] Zoran Polič, kot malo prej, in njemu namenjeno pismo Josipa Husa.
[235] Prav tam in France Lubej, pojasnila z dne 3. novembra 1978, in Josip Rus »Najvišji moralni vzpon«, simpozij 1966, v arhivu IZDG.
[236] Zoran Polič, že omenjena brošura, od str. 29 do 34.
[237] Prav tam.
[238] Prav tam, zlasti od str. 34 do 44.
[239] Niko Šilih, kot malo prej, in Ivo Pirkovič »Predstraže ilegalnega Novega mesta«, Dolenjski zbornik 1961, od str. 61 do 67.
[240] Rudi Vogrič, že omenjena knjiga, zlasti str. 34, 36 in 38.
[241] Radko Polič: Čudežna pomlad, od str. 15 do 17, in dr. Stane Valentinčič »V spomin na Martina Zupančiča«, Zbornik občine Grosuplje 1-1969, str. 47 in 48
[242] Polde Maček-Poldač »Komunistična partija in njena vloga v revolucionarnem delavskem gibanju pred 2. svetovno vojno in v narodnoosvobodilnem boju na področju predvojne občine Polje«, že omenjeni zbornik občine Ljubljana Moste-Polje 1965, zlasti str. 87 in 88, Ciril Ramovš, ustna izjava z dne 20. februarja 1979, in Stane Nosan, pogovor z dne 4. marca 1978.
[243] Alenka Nedog: Tone Tomšič, str. 228, in Viktor Stopar, ustna pojasnila z dne 6. novembra 1978.
[244] Ana Benedetič: Univerza v Ljubljani in 40 let Komunistične partije Slovenije, popravljeni scenarij za razstavo 1977, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled . . . 1930—1941, od str. 28 do 52.
[245] Prav tam in Erna Muser »Dom visokošolk«, Slovenke v narodnoosvobodilnem boju I, od str. 52 do 58.
[246] Ana Benedetič, prav tam, zlasti od 82. strani dalje.
[247] Ana Benedetič, isti scenarij.
[248] Isto kot opomba št. 246.
[249] Narodnoobrambni tabori Akademskega društva »Jadran« (Iz spominov Marije Vedernjak 1958), zbornik Slovenke v narodnoosvobodilnem boju I, Ljubljana 1970, str. 58 do 60, in inž. Dušan Bravničar, nedatirane pripombe iz leta 1979, tudi »Ob 20-letnici študentskega narodno-obrambnega tabora v Adrijancih« po rokopisni predlogi.
[250] Ana Benedetič, prav tam, in inž. Dušan Bravničar, ustni vir.
[251] Ana Benedetič, prav tam.
[252] Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB, Ljubljana 1975, str. 20 in 21.
[253] Kartoteka borcev Tomšičeve brigade.
[254] Brošura 40-letnica zleta Svobod, Ljubljana 1975, str. 29, 30 in 31, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled. . . 1930—1941, str. 73 in 87.
[255] Marjan Moškrič, že omenjeni zbornik občine Ljubljana Moste-Polje 1965, str. 172, in Miha Berčič »Četrt stoletja bojev in dela za cilje delavskega razreda«, brošura 40-letnica zleta Svobod, od str. 104 do 113.
[256] Marjan Moškrič, prav tam, zlasti str. 174, 175 in 176.
[257] Polde Maček-Poldač, isti zbornik, od str. 33 do 44.
[258] Miha Cerin-Aleš »Posavje in ljudska revolucija«, brošura — kronika Ljubljansko Posavje v ljudski revoluciji, zlasti str. 10, in Zvonka Popit »Demonstracije proti draginji na Ježici in v Ljubljani«, zbornik Slovenke v narodnoosvobodilnem boju I, str. 36 in 37.
[259] »Pomoč žena Ježice in Črnuč konfinirancem v Ivanjici (Zvonka Popit)«, isti zbornik, str. 41 in 42.
[260] Spomini Toneta Dolinška-Metoda z dne 2. aprila 1959, Matija Škrabe **7.** dne 26. marca 1973, nedatirani spomini Antona Jarca, zapisi o Alojzu Močilarju in drugih v Cufijevem arhivu.
[261] Prav tam in Polonca Jevc, ustni vir, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled . . . 1930—1941, str. 53.
[262] Isto kot opomba št. 260.
[263] Kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije.
[264] Stane Skrabar-Braškar in Franc Puterle-Cure, ustna vira. Milan Subic-Janez z dne 10. aprila in Lado Ambrožič-Novljan z dne 31. marca 1980.
[265] Kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije, in Feliks Razdrih, ustni vir.
[266] Politično delo borovniških žena v letih pred drugo svetovno vojno, zbornik Slovenke v NOB I, str. 45 in 47.

[267] Govor Franceta Popita na Vrhniki maja 1951 v konceptu, Fotografski dokumenti o boju KPS 1/2, str. 239, in Polde Maček-Poldač, že omenjeni zbornik občine Ljubljana Moste-Polje 1965, str. 24.

[268] Kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije, in inž. Dušan Bravničar, pogovor z dne 22. februarja 1978.

[269] Metod Dular »Prispevek k vlogi tovarne Motvoz in platno v NOB«, Zbornik občine Grosuplje VII-1975, od str. 79 do 88.

[270] Rudi Vogrič, že omenjena knjiga, od str. 25 do 28, Janez Vitkovič, že omenjena knjiga, str. 29, Tone Sušteršič-Tine Železnik, pogovor z dne 13. oktobra 1978, pismo Leopolda Segine.

[271] Prav tam in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled . . . 1930—1941, str. 109, 111 in 151, ter sodni postopki proti komunistom v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

[272] Fotografski dokumenti o boju KPS 1/2, str. 263, Janez Vitkovič, prav tam, str. 43 in 44, in Milka Banovec »Spomini na napredno gibanje v Beli krajini«, zbornik Slovenke v narodnoosvobodilnem boju I, str. 51.

[273] Alenka Nedog: Tone Tomšič, Ljubljana 1969, str. 222, Rudi Vogrič, prav tam, str. 34, 36 in 38, Janez Vitkovič, prav tam, str. 46, in pripombe Vlada Mišice-Miha z dne 17., 21. in 24. februarja 1979.

[274] Inž. Dušan Bravničar »Kočevsko okrožje 1941. leta« z dne 15. novembra 1960, rokopis z dopolnitvami iz januarja 1978 in marca 1979.

[275] Prav tam in pogovor z dne 22. februarja 1978.

[276] Leto 1941 na Dolenjskem, Dolenjski zbornik 1961, od str. 22 do 36, in Vinko Knol »Postali smo komunisti«, Utrinki preteklosti-sedanjosti, Ribnica 1977, str. 2 do 4.

[277] Prav tam in Stane Nosan, pogovor z dne 4. marca 1978.

[278] Prav tam in Jože Gačnik, pogovora z dne 4, marca 1978 in 24. oktobra 1979.

[279] Ivan Fajdiga po beležki z dne 4. junija 1979.

[280] Inž. Dušan Bravničar »Kočevsko okrožje 1941. leta« z ustnimi dopolnitvami 22. februarja 1978 in seznam predvojnih komunistov v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

[281] Isto in »Aktivnost ženske grupe v Kočevju in okolici«, zbornik Slovenke v NOB I, str. 48 do 50.

[282] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, str. 147, 159, 162 in 164.

[283] Prav tam in Ivo Pirkovič »Predstraže ilegalnega Novega mesta«, Dolenjski zbornik 1961, zlasti str. 68 in 77, Niko Šilih, pogovor z dne 26. januarja 1979, in kazenski spis proti Vinku Kristanu in soobtoženim v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

[284] Leto 1941 na Dolenjskem, Dolenjski zbornik 1961, str. 26, 27, 28, 47 in 48, in Radko Polič »Čudežna pomlad«.

[285] Že omenjeni govor Franceta Popita, spominsko gradivo Milene Košuta v zgodovinskem arhivu CK ZKS in podatki, ki jih je zbral prof. Anton Avsec.

[286] Prof. Anton Avsec, isto.

[287] Dušan Bravničar »Rajonski komite KPS Ljubljana-Center« z dne 17. maja 1969 in »Pripombe k zapisniku sestanka z dne 17/12-1960 o Mestnem komiteju, ki ga je vodila tov. Zdenka Kidrič« z dne 20. februarja 1961 v rokopisu in ustna dopolnila.

[288] Franc Slokan »Moste v delavskem gibanju«, že omenjeni zbornik Ljubljana Moste-Polje 1965, od str. 152 do 155.

[289] Prav tam, zlasti str. 157 in 158, in Stane Zupančič »Kronološki pregled nekaterih najvažnejših dogodkov v letih 1941—1945, isti zbornik, str. 345.

[290] Kronika NOB terenov Tržaška cesta—Kozarje in »Lado Miklavc« Vič, Brdo, Vrhovci, str. 7 do 18, spomini Alojza Založnika-Nikola v rokopisu, telefonična pojasnila Matije Škrabe in Franca Kimovca-Žige ter vprašalne pole za člane KPS v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

[291] Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, Kronološki pregled . . . 1930 do 1941, str. 159, 157, 164 in 166, Tone Fajfar: Odločitev, Ljubljana 1966, Zoran Polič: Vloga sokolske organizacije . . Ljubljana 1952, zlasti str. 42 do 43, France Lubej, pojasnila z dne 3. novembra 1952, in Boris Kidrič »Kratek obris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji«, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1960-1, zlasti str. 7 in 8.

[292] Boris Kidrič, prav tam, in spomini Matije Škrabe v Čufijevem arhivu.

[293] Boris Kidrič, prav tam, str. 7, in Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz, prav tam, str. 163 in 165.

[294] Boris Kidrič, prav tam, zlasti str. 12 in 13.
[295] Prav tam in Alenka Nedog: Tone Tomšič, str. 253 do 255.
[296] Boris Kidrič, prav tam, zlasti str. 13.
[297] prav tam, str. 8 in 9, in prof. dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji I, od str. 104 do 138.
[298] Boris Kidrič, prav tam, zlasti str. 13 in 14.
[299] Prav tam, od str. 16 do 31.
[300] prof. dr. Metod Mikuž, prav tam, zlasti od str. 196 do 205 ter 234 in 235, in Dušan Bravničar »O nekaterih značilnostih osvobodilnega boja v Sloveniji leta 1941, o nastanku in vlogi Narodne zaščite«,Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1961/1—2, od str. 53 do 95.
[301] Polde Maček-Poldač, že omenjeni zbornik občine Ljubljana Moste-Polje 1965, zlasti str. 104 in 105, in Marjan Moskrič, isti zbornik, zlasti str. 179.
[302] Iz noči v jutro — kronika najpomembnejših dogodkov na Ljubljanskem Posavju od 6. aprila 1941 do 9. maja 1945, str. 20, in Leto 1941 na Dolenjskem, Dolenjski zbornik 1961, str. 42 in 47.
[303] Jože Gačnik, ustna izjava 18., in Lojze Ule, izjava z dne 20. februarja 1980, Karel Grabeljšek: Vrhnika in okolica v boju za svobodo, Nova Gorica 1968, str. 17, in Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB, Ljubljana 1975, str. 74 in 75.
[304] Franc Slokan »Moste v delavskem gibanju«, že omenjeni zbornik občine Ljubljana Moste-Polje 1965, od str. 152 do 155, sestavka Poldeta Mačka-Poldača in Marjana Moškriča, prav tam, prof. Anton Avsec »Nekaj podatkov o NOB na Notranjskem leta 1941 in partizanskem napadu na Lož«, Notranjski listi 1, str. 130, Zoran Hudales, prav tam, Peter Romanič, ustna izjava z dne 18. februarja 1979, Slavko Kovačič in Lado Ambrožič-Novljan, ustna vira.
[305] Prof. dr. Metod Mikuž, prav tam, str. 197 do 202, in leto 1941 na Dolenjskem, Dolenjski zbornik 1961, str. 42 in 43, ter Ivan Fajdiga po beležki z dne 4. junija 1979.
[306] Boris Kidrič, prav tam, zlasti str. 16.
[307] Po že omenjeni razpravi inž. Dušana Bravničarja v Prispevkih 1961 in Jože Gačnik, kot malo prej.
[308] Karel Grabeljšek: Vrhnika in okolica v boju za svobodo, str. 19, in Lojze Mlakar-Ljubo, ustna izjava z dne 20. februarja 1980.
[309] Dušan Bravničar, prav tam, zlasti str. 87 do 95.
[310] prav tam, str. 80, in Zbornik dokumentov in podatkov o narodno-osvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 1, dok. 84.
[311] Tone Bavec-Cene, ustna izjava z dne 3. marca, Jule Sočan-Tomaž Skala, ustna izjava z dne 4. marca, Franc Kramar-Šimen, ustna izjava z dne 20. marca, Tone Zupančič-Silvo in Lojze Mlakar-Ljubo, ustni izjavi z dne 18. marca 1980.
[312] Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, Ljubljana 1971, str. 86 in 87_, Franci Strle »O nameravani akciji na Klancah«, Glasilo Kovinoplastike Lož XIII-oktober 1978, št. 4, na str. 13, Tone Bavec-Cene, prav tedaj, in Leto 1941 na Dolenjskem, Dolenjski zbornik 1961, str. 43.
[313] Ivan Jevc-Čufi po beležki z dne 18. in Jože Podržaj-Šimen po beležki z dne 19. februarja 1980 ter Marjan Moškrič, že omenjeni zbornik občine Ljubljana Moste-Polje 1965, str. 187.
[314] Kartoteka borcev Tomšičeve brigade, pregledala in seštela Franc Golob-Januš in Ludvik Boh-Stane.
[315] Prav tam.
[316] Prav tam.
[317] prav tam.
[318] Prav tam.
[3,9] Prav tam.
[320] Prav tam.
[321] Kartoteka borcev Tomšičeve brigade, pregledala in seštela Franc Golob-Januš in Ludvik Boh-Stane.

OD UDARNE GRUPE DO PROLETARSKE UDARNE ČETE

Kožlješka republika

Po neuspehu pohoda na Bučko, ko so bili pokopani upi, da se bo prebivalstvo Krškega polja in Obsotelja vzdignilo v upor zoper izganjanje Slovencev iz rodne grude, je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet izdelalo nov načrt za pridobitev partizanskega svobodnega ozemlja v Ljubljanski pokrajini. Tokrat je v ta namen izbralo hribovske vasi na Bloško-Rakitniški planóti, ki so bile politično že dobro obdelane.* Zlasti po zaslugi Janeza Hribar j a-Toneta Pogačnika in Franca Popita-Jokla je imela vsaka izmed njih že odbor OF in oddelek Narodne zaščite, to pa je bilo zanesljivo zagotovilo, da bodo partizani uživali vso podporo prebivalstva. Poleg tega je bilo to ozemlje primerno za dohod partizanskih novincev iz različnih smeri, zlasti še iz Ljubljane, močne organizacije komunistične stranke in OF na izhodnih železniških postajah v Velikih Laščah, Borovnici in na Ra-

* Da je »kožlješko republiko« načrtovalo osrednje vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja in da je v njegovih načrtih imela vseslovenski pomen, priča naslednji stavek iz poročila CK KPS z dne 5. decembra 1941 Centralnemu komiteju KPJ, ki ga je napisal organizacijski sekretar CK KPS Tone Tomšič pet dni pred svojo aretacijo: »Klemen je odšel na teren organizirat notranjski) odred...« Opomba k objavi te listine v knjigi Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 1, Ljubljana 1962, na str. 208 pojasnjuje, da gre nedvomno za snovanje partizanske enote nad Kožljekom pri Borovnici.

S tem v zvezi je treba pojasniti, kdo se skriva za imenom Klemen in če je, oziroma, kako je opravil dobljeno nalogo. Klemen ali Klement je psevdonim za znanega vodilnega predvojnega

keku pa so zagotavljale tudi možnosti za oskrbovanje in za redne zveze z glavnim poveljstvom v Ljubljani. Za Italijane in njihovo bojno tehniko je bilo izbrano zemljišče slabo prehodno, kar bi še posebno prišlo v poštev v visokem snegu in mrazu. Redke dostope po cestah in sovražnikove postojanke bi partizani nadzorovali brez težav. Osvobajanje naj bi se začelo z visokim snegom; partizani naj bi postavili ovire in zasede na poglavitne dostope, Narodna zaščita pa naj bi okoli vasi razvrstila straže, ki bi skupaj s partizanskimi patruljami nadzorovale vso okolico.[1] Toda najprej je bilo treba zbrati zadosti močno partizansko enoto.

Ta enota, v začetku imenovana Kožlješka četa, je začela nastajati 22. novembra 1941. Njen komandir Stanko Semič-Daki je prišel na Kožljek 6. decembra, do 10. decembra pa se je zbralo že 28 borcev. To so bili deloma borci bivšega Krimskega bataljona, novinci z Notranjskega in Ljubljane, pozneje pa tudi tisti, ki so se bili s Travne gore, Dolenjskega in od drugod začasno zatekli na prezimovanje v Ljubljano. Prostor za nastanitev so si izbrali v gozdu pri Kožljeških žagah, nekje na sredini med Kožljekom, Pikovnikom in Otavami. Tu so najprej zgradili eno, potem pa še tri barake. Zima je bila zelo huda, kljub temu pa je število partizanov naglo naraščalo in o božiču jih je bilo že 70, razdeljenih v dva voda. Enota je do 5. jaunarja 1942 narasla na več kot sto mož in se preimenovala v 3. partizanski bataljon Ljuba Šercerja.* Tega dne je bataljon tudi uradno do-

komunista Franca Černeta, rojenega 20. avgusta 1898 v Dobrunjah, ki je bil član KPJ od julija 1927. O svojem delu iz leta 1941 je zapisal: »V partizanski borbi sodeloval od 1. decembra 1941, v partizane stopil po nalogu partije...« Na podlagi tega podatka je čisto možno, da ga je Tone Tomšič usmeril na Kožljek, da bi tamkaj pomagal postaviti na noge 3. partizanski bataljon. Franc Černe-Klemen je bil namreč izdan in se je komaj izognil zaporu, pa je moral oditi iz Ljubljane. Vendar iz njegovega življenjepisa in vprašalne pole ni razvidno, da bi na Kožljek tudi prišel in tam opravil kako nalogo. Navaja le, ali je postal sekretar rajonskega komiteja KPS v Dobrunjah. Morda se je s Kožljeka kmalu vrnil in se mu tega ni zdelo vredno posebej omenjati (vprašalna pola za člane KPS z življenjepisom in drugimi listinami v arhivu CK ZKS).

* V tistem času sta na Slovenskem obstajala še dva partizanska bataljona: bataljon »Ivana Cankarja« na Gorenjskem kot prvi, za katerega pa v listinah ni nikjer posebej izpričana številka, a je upravičeno sklepati, da je glavno poveljstvo pri štetju mi-

bil poveljstvo — za komandanta je bil imenovan Miloš Zidanšek-Zdravko, za političnega komisarja pa Dušan Pirjevec-Ahac. Miloš Zidanšek ga je 10. januarja preuredil v štiri vode.* Ko se je konec januarja 1942 vanj vključila še **Spa-**capanova četa, ki je dotlej v Dolomitih čakala za odhod na Primorsko, je narastel že na blizu dvesto mož, vodi pa so se preimenovali v čete. Oboroženi so bili vsi; med drugim so imeli 23 puškomitraljezov znamke »zbrojevka«, štiri puškomitraljeze znamke »šoš« in težki mitraljez »švarcloze« pa so skrili.[2]

Vzporedno s tem so tekle politične priprave. **Se** pred decembrom 1941 je v Kranjče pri Zilcah iz Ljubljane prišel Janko Smole s posebnim poslanstvom. Tam se je sestal s Francetom Popitom-Joklom in še nekaterimi vodilnimi notranjskimi aktivisti. Ti so si ga zapomnili zlasti zaradi ognjevitega govora. V začetku decembra 1941 pa je CK Komunistične stranke Slovenije poslal na Kožljek posebnega odposlanca Franca Cerneta-Klemena, da organizira Notranjski odred. Neposredne smernice za začetek osvobajanja je prinesel dr. Aleš Bebler-Primož, član Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. V dneh pred božičem se je mudil pri Potočanovih v Markovcu, kjer se je sestal s Popitom, priskrbel pa je tudi vojaške karte špecialke.[3]

Širši sestanek notranjskega političnega aktiva s poveljstvom Kožlješke čete pa je bil o božiču na Kožljeku. Poleg Popita so bili navzoči še: Ignac Voljč-Fric, Jože Pirc,

slilo prav nanj, in 2. partizanski bataljon »Štajerski«, ki je jugovzhodno od Ljubljane nastal iz Molniške, Stiske, Grosupeljske in Mokronoške čete. Takrat je nastal že tudi Dolenjski bataljon, ki pa ni imel številke. Njegovo jedro so sestavljali Novomeška četa in preživeli borci prve Belokranjske čete, vanj pa je prihajalo tudi vse več novincev iz Novega mesta in drugih dolenjskih krajev. Ti so se najprej zbirali, urili in prezimovali na Frati, potem pa na Gorenji Topli rebri (Ivan Jan: Cankarjev bataljon in dražgoška bitka, Ljubljana 1974, Ivan Ferlež: DRUGA GRUPA ODREDOV in štajerski partizani 1941—1942, Ljubljana 1972, od str. 135 do 174, in Radko Polič: Belokranjski odred, Ljubljana 1975, zlasti str. 113 in 116).

* Po ohranjenih ukazih Miloša Zidanška-Zdravka z dne 10. in 22. januarja 1942 (Zbornik VI, knjiga 2, dok. 6 in 10) je očitno, da je šlo za štiri vode in ne za štiri čete, kot samovoljno navajajo nekateri pisci zgodovinski del. Kdaj so se ti vodi preimenovali v čete, ni natančno znano, pred 22. januarjem se gotovo niso. Verjetno se je to zgodilo šele pred napadom na Verd.

Lojze Bukovac, Stanko Semič-Daki, Tone Vidmar-Luka, Anton Zalar-Žan in Tone Gradišnik-Januš iz Borovnice, Alojz Centa z Male Slevice pri Velikih Laščah in še nekateri drugi, zanesljivo pa tudi Miloš Zidanšek-Zdravko*. Razpravljali so, kako in v kolikšnem obsegu uresničiti zamisel o osvobojenem ozemlju, ki naj bi bilo zarodek za razmah splošne ljudske vstaje proti italijanskim zavojevalcem.[4]

Tudi pozneje je bilo veliko podobnih sestankov. Posebno dejaven v tem smislu je bil Miloš Zidanšek-Zdravko, ki se je veliko sestajal z aktivisti in zaščitniki, pa tudi snoval nove odbore OF in nove oddelke Narodne zaščite. Tako so na njegovo pobudo 6. januarja 1942 v Ravniku ustanovili teritorialni štab, v katerega so prišli: iz Nove vasi nekdanji narodni poslanec Stanko Lenarčič, od Sv. Duha učitelj Izidor Horvat, iz Ravnika pa gostilničar in trgovec Anton Turk ter kmečki sin Lojze Zakrajšek. Pri Tonclju v Hribarjevem pa je Zidanšek 9. januarja sklical posvetovanje, ki so se ga udeležili: Franc Plos za rajonski komite KPS Loška dolina-Obrh, Franc Rudolf in Lojze Zakrajšek za rajonski komite KPS Ravnik-Cajnarje ter Janez Hribar-Tone Pogačnik in Mirko Bračič-Miran Bradač.[5]

Čeprav so partizani nadzorovali 25 vasi, ki so veljale za svobodne,* je bilo stanje vendarle tako, da so se ljudje v tistih hudih zimskih razmerah otepali pomisli na odkrit upor, četudi so vsestransko podpirali partizane. Prevladovalo je mnenje, da jih utegne razgibati velika in uspešna partizanska akcija. Tako je 2. februarja 1942 prišlo do na-

* Vse priče so si enotne, da je Miloš Zidanšek-Zdravko prišel na Kožljek še pred novim letom 1942. Po mnenju Toneta Bavca-Ceneta je bilo to 26. decembra 1941. On in Alojz Popek-Vandek sta ga šla čakat na javko v Begunje pri Cerknici, razpoznavno geslo pa je bilo: »Nande«. Vendar pa sta Zidanška srečala že na poti proti Kožljeku (Prepis magnetofonskega zapisa debate, ki je bila 20. maja 1972 in so pri njej sodelovali: France Popit-Jokl, Tone Bavec-Cene, Lojze Bukovac, Jože Pirc, Lado Švigelj, Ante Novak, Stanko Semič-Daki, Lojze Mlakar-Ljubo, prof. Anton Avsec in Ančka Jager, ter Tone Bavec-Cene, po beležki z dne 20. avgusta 1979).

* Stanko Semič-Daki v »Spominih narodnega heroja«, Borec 1950/3, str. 70, našteva kot osvobojene naslednje vasi in naselja: Kožljek, Stražišče, Zibovnik, Otave (Gornje in Dolnje), Križišče, Pikovnik, Zupeno, Koščake, Korošce, Hruškarje, Hribljane, Gora, Reparje, Cajnarje, Kremenca, Milava, Ponikve, Gošič, Mahnete, Podslivnica, Otonica in Topol. V knjigi Najboljši so padli I, Ljub-

pada na Verd, ki je bil dokaj uspešen, čeprav se zamisel o veliki diverziji* ni posrečila.[6]

Res so enote 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja z napadom na Verd opustile svoje gozdno taborišče in zasedle nekatere dotlej še neosvobojene vasi: ena je šla na Zavrh, druga na Pristavo, tretja proti Dobcu, četrta četa pa je ostala na Padežu. Toda slaba stran ozemlja »kožlješke republike« je bila ravno v tem, da se je s polovico svojih meja naslanjalo na železniško progo Trst—Ljubljana, ki je bilo za Italijane življenjskega pomena. Zaradi tega je štab divizije Granatieri di Sardegna že od 18. januarja dalje pripravljal načrte in enote za čiščenje na Kožljeku in za uničenje partizanskega bataljona. Napad na Verd je te načrte sicer nekoliko prehitel in zmedel, sprožil pa je takojšen nasprotni napad že pripravljenih Italijanov. Le-ti so 2. februarja dosegli večji uspeh le na Zavrhu, kjer so presenetili in napadli partizane pri počitku — dva sta padla, pet so jih ujeli in ustrelili, sedem pa jih je zgorelo. Ob pogonu skozi izpraznjene kožlješke gozdove jim je naslednjega dne prišel v pest Colin Cargil-Ivan Glavič, partizan novozelandske narodnosti; po čudnem naključju je 7. februarja 1942 padel še bataljonski komandant Miloš Zidanšek-Zdravko, to pa je bilo tudi vse.[7]

Čeprav so Italijani postavljali zapore in napadali najmanj z desetkratno premočjo, so se predelom, kjer so nastiki s partizani le na daljavo, po štirih dneh pa so se preleteli na odpor, previdno ognili ali pa ostajali v ognjenem

ljana 1971, na str. 167 in 168 nekatere od naštetih izpušča (pomotoma), na novo pa navaja Sv. Vid (Zilce). Niti prvič niti drugič pa ne omenja vasi Kranjce, ki je sredi med njimi, tako da jih je 25 brez dvojnega upoštevanja Otav. Pripominjam, da so v predlogi (natisih spominov) tiskovne napake!

* Slo je za borovniški viadukt. Tega je v aprilskih dneh deloma razstrelila bivša jugoslovanska vojska. Italijani so ga popravili zasilno, in sicer tako, da so zrušeno zidovje nadomestili z jeklenim podporjem. Ker pa je bil zaradi ovinka še speljan v bočnem loku, so morali vlaki nanj pripeljati čisto počasi. To okoliščino so hoteli izkoristiti partizani: na Verdu so nameravali ustaviti vlak s cisternami, nato pa ga z vso hitrostjo pognati nazaj in navzdol po progi proti borovniškemu viaduktu, ki naj bi se zrušil zaradi delovanja hude sredobežne sile. To zamisel so partizani hoteli večkrat uresničiti, a jim je vselej spodletelo (glej prof. Antona Avsca »Ustanovitev bataljona Ljuba Šercerja in njegovo delovanje«, Borec 1972/1, str. 20!).

utrujeni morali vrniti v svoja izhodišča. Devetega februarja so začeli drugi del načrtovanih operacij. Tokrat je bilo še slabše. Praktično niso prišli nikamor in 12. februarja 1942 so se morale njihove enote zaradi izčrpanosti in mraza umakniti v nastanišča, ne da bi dosegle kakršen koli uspeh.

Tudi partizani so bili na moč izčrpani in potrebni počitka. Zato se je 3. partizanski bataljon Ljuba Šercerja razdelil na dva dela: 3. in 4. četa sta se izvili skozi Iško na prezimovanje v Leničevo gozdarsko kočo na Mokrcu*, 1. in 2. četa pa sta se umaknili čez Bloke na Račno goro. V vasi Dolenje Poljane nad Vrhniko pri Ložu so ju ljudje 15. februarja 1942 lepo sprejeli in oskrbeli z vsem.** Prvega marca 1942 se je ta del, imenovan Šercerjev polbataljon, prek Loškega potoka premaknil na Zagno v gozdovih Ostrega vrha na Travni gori.[8]

Nekaj pa so Italijani vendarle dosegli — »kožlješke republike« ni bilo več. To osvobojeno ozemlje namreč ni nastalo kot plod splošne partizanske napadalnosti na tleh celotne Ljubljanske pokrajine, ki bi Italijane potisnila v utrjena gnezdišča, pa ga zaradi tega tudi ni bilo mogoče dalj časa obdržati in ga dalje širiti. Okoliščine za kaj takega tedaj pač še niso dozorele. Toda 3. partizanski bataljon Ljuba Šercerja ni samo nastal in obstal, ampak se je celo še nadalje krepil, prav to pa je bilo bistveno za razmah spomladanske ljudske vstaje na Notranjskem in Dolenjskem. To velja v enaki meri tudi za 2. partizanski bataljon »Štajerski« in za Dolenjski bataljon, kjer pa se seveda niso vdajali utvaram o partizanski republiki, ampak so posvečali vso pozornost krepitvi in utrjenju partizanskih e n o t . . .

* Gozdarska koča pri 2agi na Mokrcu je bila last Turjaškega grofa, v njej pa je stanoval gozdar Alojz Lenič. Od tod izraz Leničeva gozdarska koča.

** Prof. Anton Avsec navaja kot datum prihoda na Dolenje Poljane 13. februar 1942, ki pa je bil postavljen po spominu, kar je že takrat zbujalo dvom. Ob podatku, da je »udarna grupa« (Jože Kamnikar-Arti, Lojze Klančar-Kovač, Stanko Semič-Daki in še en partizan) 14. februarja 1942 v Borovcu pri Karlovici pokončala izdajalca Ignacija Križmana, je to mogla narediti le na dan, ko sta četi predanili v Čukovem seniku na Hudem vrhu pri znanem partizanskem sodelavcu Alojzu Širaju, kjer ju je OF oskrbela s kruhom in drugimi krepčili. Nikakor ni mogoče, da bi šla opravit to nalogo z Dolenjih Poljan, ker bi bilo to predaleč in ker so bili vsi preveč utrujeni. S tako razlago soglaša tudi prof. Anton Avsec.

Nastanek Dakijeve leteče patrulje

Že konec decembra 1941 je prišlo iz Ljubljane v gostilno Staneta Pavliča na Rogovili (Strmca) s Pečnikarjevim avtobusom 40 parov smuči.* Po te smuči so prišli partizani s Stankom Semičem-Dakijem na čelu že naslednjo noč. Toda to je bila šele prva pošiljka.

Dober teden po ustanovitvi teritorialnega vojaškega štaba v Ravniku je v Novo vas prispelo 30 parov smuči. Stanko Lenarčič je o tem obvestil gostilničarja in trgovca Antona Turka v Ravniku, češ da so smuči že pri njem v garaži in da naj takoj pride ponje. To je bilo zelo tvegano, zakaj Italijani so se smuči bali bolj kakor topov in so jih prepovedali uporabljati. Toda Anton Turk si je izmislil prvovrsto slepilo za vožnjo z vprego, nato pa še mojstrsko ukanil italijanskega stražarja pri barakah v Nemški vasi, da mu ni mogel preiskati tovora. Smuči so tako prišle na varno v njegovo skladišče v Ravniku, naslednjo noč pa so jih partizani odnesli v taborišče na Kožljeku.[9]

Tretja pošiljka smuči skupaj z večjimi količinami suhega mesa iz Stične je prišla v Martinjak h gostilničarju Janku Medenu,** ki je bil prek Ludvika Žnidaršiča povezan z rajonskim odborom OF za okoliš Grahovo pri Cerknici. Tudi po te smuči in meso so hitro prišli partizani s Kožljeka in vse skupaj odnesli v svoja nastanišča.[10]

S temi smučmi naj bi partizani po globokem snegu laže nadzorovali osvobojeno ozemlje »kožlješke republike«. Toda smuči je bilo mnogo premalo za vse, zato so jih dobili le spretni smučarji in najhrabrejši borci 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja. Pod poveljstvom Stanka Semiča-Dakija se je tako v bataljonu izoblikovala »udarna grupa«, ki so jo imenovali tudi smučarska četa in ki je na smučeh izvajala posebno drzne in bliskovite napade na sovražnikove kolone, opravljala zelo zahtevne ogledniške, povezo-

* Daki pravi, da je bila polovica teh smuči slabih, zato so jih izločili in sežgali (po beležki z dne 21. avgusta 1979).

** Ludvik Žnidaršič se smuči ne spominja, pač pa dobro pomni pošiljke suhega mesa ter druge hrane in opreme. Janko Meden je ta hranila za partizane nabavljal prek svojega strica-meniha, ki je delal v Stiškem samostanu pri pripravi mesnih izdelkov. Pošiljke iz Stične so pripeljali duhovniki, vendar je samo eden izmed njih vedel, da so pošiljke namenjene partizanom.

valne in oskrbovalne naloge, ob pohodih na čelu pešcev utirala gaz v celec za celotno bataljonsko kolono, v kraje, ki so bili še pod nadzorstvom italijanskih policijskih in vojaških sil, pa je hodila tudi kaznovat narodne izdajalce.[11]

Zatiranje narodnih izdajalcev jè bilo v okviru boja proti izdajstvu sploh na tedanji stopnji osvobodilnega boja nujno in posebno pomembno opravilo. Pod naslovom »Neusmiljena kazen« je Dušan Kveder-Tomaž to nalogo utemeljil takole: »Ves naš boj proti izdajstvu bo šepal, ako bomo ostali samo pri grožnjah in ne bomo sposobni izvajati kazni, ki jih obljubljamo. Brez obotavljanja je treba kaznovati vse, ki smo jih zasačili pri pripravah na izdajstvo. S tem damo vedeti vsem tistim, ki bi se še na to pripravljali, kaj jih čaka. Treba si je na vso moč prizadevati, da se izvrši zaslužena kazen nad tistim, ki je izdajstvo že zagrešil. Krivce je treba poiskati kjerkoli, pa četudi v Trbovljah, Celju, Ljubljani, zavarovane od gestapa in OVRA. Za to moramo najti posebno drzne, zvijačne načine, da pridemo do njih. To nalogo moramo zaupati posebej izbranim borcem, ki bodo zasledovali izdajalca, dokler ga ne bodo iztaknili. Vsak ... slabič mora dobiti dokaze za to, da je naša roka pravice strašnejša kakor zločinska roka sovražnikova .. ,«[12]

Ta Kvedrova označba naloge o kaznovanju narodnih izdajalcev velja tako za izbor borcev »udarne grupe« kot tudi za njeno domiselnost in drznost pri izvrševanju kazni.

Že izdajalec Janez Debeljak iz zaselka Bela voda (Travnik štev. 105) pri Loškem potoku je bil popolnoma presenečen. Ta je Italijanom 21. oktobra 1941 izdal premik Krimskega polbataljona, ki se je po napadu na Lož s Petelinjega vrha umaknil čez Belo vodo na Debeli vrh v gozdove Travne gore, dva dni pozneje pa še preskrbovalno patruljo osmih partizanov. Italijani so jim postavili zasedo in razen enega vse pokosili. Polbataljon se je moral raziti na prezimovanje

Janko Meden je umrl kmalu po vojni, zato ni mogoče dognati, če je on tudi zares prevzel tretjo pošiljko smuči. Kljub dvomu Ludvika Žnidaršiča pa je to popolnoma verjetno, zakaj Stanko Semič-Daki ne povezuje teh smuči zaman s suhim mesom iz Stične. Namreč še vsi njegovi spominski drobci so se pri nadaljnjih raziskavah izkazali za resnične, čeprav so bili glede datuma morda netočni (Ludvik Žnidaršič z Martinjaka po beležki z dne 24. oktobra in Stanko Semič-Daki po beležki z dne 21. avgusta 1979).

v Ljubljano, tam pa je mnogo borcev padlo v roke Italijanom, med njimi tudi Ljubo Šercer, ki so ga ustrelili. Izdajalec je imel slabo vest in je bil previden. Ni pa se nadejal, da bo »udarna grupa« 31. januarja 1942 ob pol šestih zjutraj v zaselek Bela voda prismučala kar po glavni poti iz Loškega potoka. Partizani so pravilno računali, da ga bodo dobili pri krmljenju živine. Tako je bilo pravici zadoščeno brez vsakršnega zapleta.[13]

Še bolj prebrisano je »udarna grupa« ukanila logarja Ignacija Križmana iz Borovca pri Karlovici, zelo prekanjenega, nasilnega in dobro oboroženega izdajalca. Tistikrat — bilo je 14. februarja* že po sedmi uri zjutraj — so se z Lužarjevega brega spustili proti Karlovici štirje smučarji, oboroženi samo s tremi puškami, pištolami in bombami, prav toliko orožja pa je premogel tudi ovaduh sam. Toda prišlo je do zapleta. Partizanski četverici je namreč prišla na sled močna italijanska bojna patrulja z Blok. Italijani so 3. partizanski bataljon Ljuba Šercerja na Rakitniški planoti pogrešili in so partizane tega dne vsepovsod iskali. In ko je patrulja zasledila štiri izmed njih, se je takoj pognala za njimi...

Maščevalci iz gozdov so tudi tega izdajalca zasačili pri krmljenju živine, izvršili kazen, nato pa so mu v dramatičnih okoliščinah še preiskali stanovanje in pobrali vse orožje. Italijani so se podvizali, zakaj bili so v veliki premoči, vrh tega pa še na smučeh. Dakijevim udarnikom so bili med vzponom na Mikanco že nevarno za petami, pri Fintjeku pa so jim že skušali presekati pot za umik. Toda

* Stanko Semič-Daki je v svojih spominih »Najboljši so padli« I ta dva dogodka pomotoma premaknil na poznejši čas, in sicer: izvršitev kazni nad Janezom Debeljakom na 1. april (str. 221), izvršitev kazni nad Ignacijem Križmanom pa na 29. marec 1942 (stran 214 njegove že omenjene knjige). Na možnost, da bi prave datume lahko dobil v mrliških matičnih knjigah, se ni spomnil. Takšni časovni premiki so se mu primerili še večkrat, vendar so njegovi spomini kljub tem spodrsljajem zelo bogati in zanimivi. Samo po sebi umevno je, da sem jih moral posneti samo po vsebini in jih oblikovati svobodno, pač v skladu z drugimi viri, podatki in izsledki, pa tudi glede na njegove poprej objavljene »Spomine narodnega heroja«, Borec 1949/3, Borec 1950 in Borec 1951, ter sestavek »Od leteče patrole do Tomšičeve brigade«, Ljudska pravica, štev. 165 z dne 12. do štev. 170 z dne 18. julija 1950.

Jože Kamnikar-Arti z Lavrice (levo), borec »udarne grupe«, Dakijeve leteče udarne patrulje in Proletarske udarne patrulje, je bil za Stankom Semičem-Dakijem komandir Proletarske udarne čete (padel 19. septembra 1942 ob napadu na Begunje pri Cerknici), Zdravko Prebil-Abi iz Podsmreke pri Dobrovi (desno) ki je Artiju sledil v vsem, pa je bil komandir voda v Proletarski udarni četi in komandir po njem imenovane Abijeve čete.

partizani so bili boljši smučarji in bolj vzdržljivi, bolje pa so poznali tudi zemljišče, zato so lahko Lahe znova prelisičili in jih pustili docela praznih rok.[14]

Tretji je prišel na vrsto mali trgovec in gostilničar Vinko Troha s Kozjega vrha pri Prezidu, ki je odkrito grozil z izdajstvom, bil pa je tudi povezan z čuvarjem ustaške zastave v Čabru. Zato ga je rajonsko sodišče OF obsodilo na smrt. Dakijeva »udarna grupa« ga je obiskala 28. februarja 1942 ponoči. Res je, da so Italijani tačas previdno čepeli v svojih utrdbah, zadeva pa se je nevarno zapletla, ker se je partizanom postavila po robu izdaj alčeva žena Franjica. Ni bilo drugega izhoda kakor pokončati še njo, četudi to ni bilo ukazano. Proti pravilom so se udarniki tamkaj založili še s hrano, zlasti z mastjo in sladkorjem. Vse

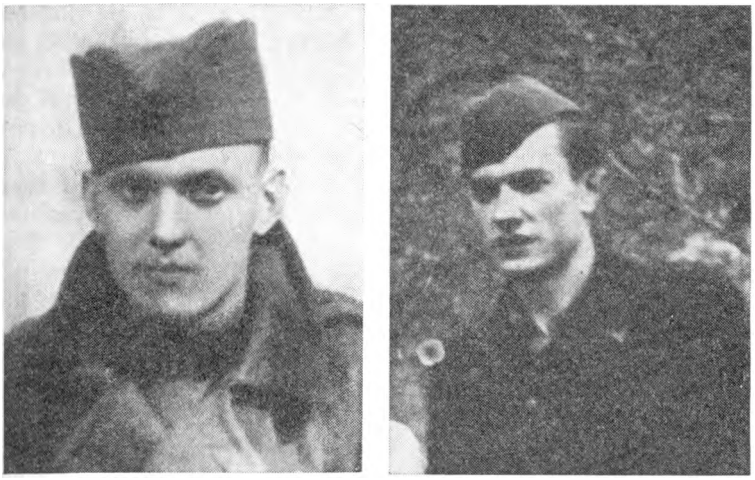
to jih je precej zadržalo in na poti so naleteli na italijansko bojno patruljo, izdala pa jih je žvenketajoča menažka, ki se je enemu odtrgala od nahrbtnika in se odkotalila po bregu navzdol. Toda Italijani so se potuhnili, ko pa je Daki še trikrat ustrelil s samokresom v zrak, je bilo vse čisto in pot nazaj proti Dolenjim Poljanam je bila prosta.[15]

V Igavas pri Ložu so morali priti »poravnat račun« že s Travne gore. Spotoma so v Smrekovcih odkrili in presenetili dotlej neznano četo partizanov, ki se je imenovala Rakovška in ki se je šele zbirala. Zvečer 16. marca 1942 so se borci te čete spustili v Igavas; tu sta morala za izdajalsko šopirjenje plačati z življenjem oče Franc Zigmond iz Igavasi 26, zakrknjen pristaš Italijanov, in njegova hčerka Alojzija, predsednica ženske fašistične zveze*. Vest o tem so ljudje sprejeli z velikim olajšanjem in odobravanjem.[16]

V teh in podobnih drznih akcijah srečujemo poleg Stanka Semiča-Dakija še naslednja imena: Jože Kamnikar-Arti, Zdravko Prebil-Abi, Ivan Martinec-Langi, Drago Martinec-Pilot, Lado Mavsar-Ronko, Ivan Sojer-Henrik, Karel Nebec-Polak, Lojze Klančar-Kovač, Ludvik Praznik-Suljo, Franc Rupnik-Lovec, Silni,** Alojz Ambrožič-Brane in Janez Jeras-Džule.[17] To pomeni, da je bila »udarna grupa« 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja ne samo po nalogah,

* Vest o tem je prinesel Slovenski poročevalec (notranjska izdaja) 17. marca 1942, št. 11 na str. 4 pod naslovom Ubiti izdajalci, isti list št. 13 z dne 31. marca 1942 pa še popravek glede imena. Prva vest se s popravkom imena in priimka glasi: »Dne 17. marca je bil v Igavasi pri Starem trgu ubit izdajalec Zigmond Franc, ki je bil strah celi Loški dolini. Isti dan je bila ubita tudi njegova hči Alojzija Zigmond, izdajalka, italijanska vlačuga in predsednica ženskega fašija. Pogreba obeh se je udeležil cel karabinjerski zbor, kar je jasen dokaz, da nista padli ‚nedolžni žrtvi'. Smrt izdajalcem slovenskega naroda!« Oba lista hrani Muzej ljudske revolucije v Ložu, našel pa ju je prof. Anton Avsec.

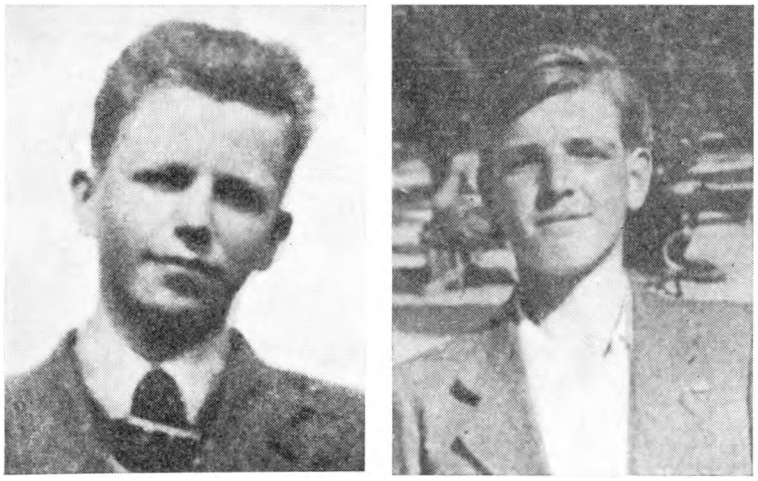
** Kljub vsestranskim poizvedbam ni bilo mogoče ugotoviti, kdo se skriva za partizanskim imenom Silni. Ljudje okoli Roba in Velikih Lašč menijo, da je bil Silni poprej orožnik, ker je kot partizan nosil orožniško uniformo, vendar je bolj verjeti pričevanju pokojnega Jožeta Ančika-Janka, da je bil Silni poprej aktivni topniški oficir. Menda je bil doma iz okolice Litije ali s Štajerskega. Zanesljivo je mogoče zanikati, da ta oseba ni istovetna z Alojzem Skrabo-Silnim iz Iške vasi, ker obstaja njegova vprašalna pola, iz nje pa je razvidno, da je ta Silni prišel k partizanom šele 15. maja 1942 in da ni bil nikoli v nobeni Dakijevi enoti.

V »udarni grupi« 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja in v vseh enotah, ki so se razvile iz nje, sta bila tudi brata Ivan Martinec-Langi (levo) in Drago Martinec-Pilot (desno). Slednji je bil celo politični komisar Proletarske udarne patrulje in Proletarske udarne čete. Padla sta oba: Langi 24. marca 1943 ob bojih pri Novi Štifti pod Travno goro kot komandant 1. bataljona Šercerjeve brigade, Pilot pa januarja 1945 kot politični komisar dolenjskega sektorja TV linij.

marveč tudi po svoji sestavi že polno razvit zarodek slavne Dakijeve leteče udarne patrulje, saj so jo kot jedro sestavljali eni in isti borci, označevale pa so jih tudi iste odlike. Manjkalo ji je pravzaprav le še pravo in lepo zveneče ime ...

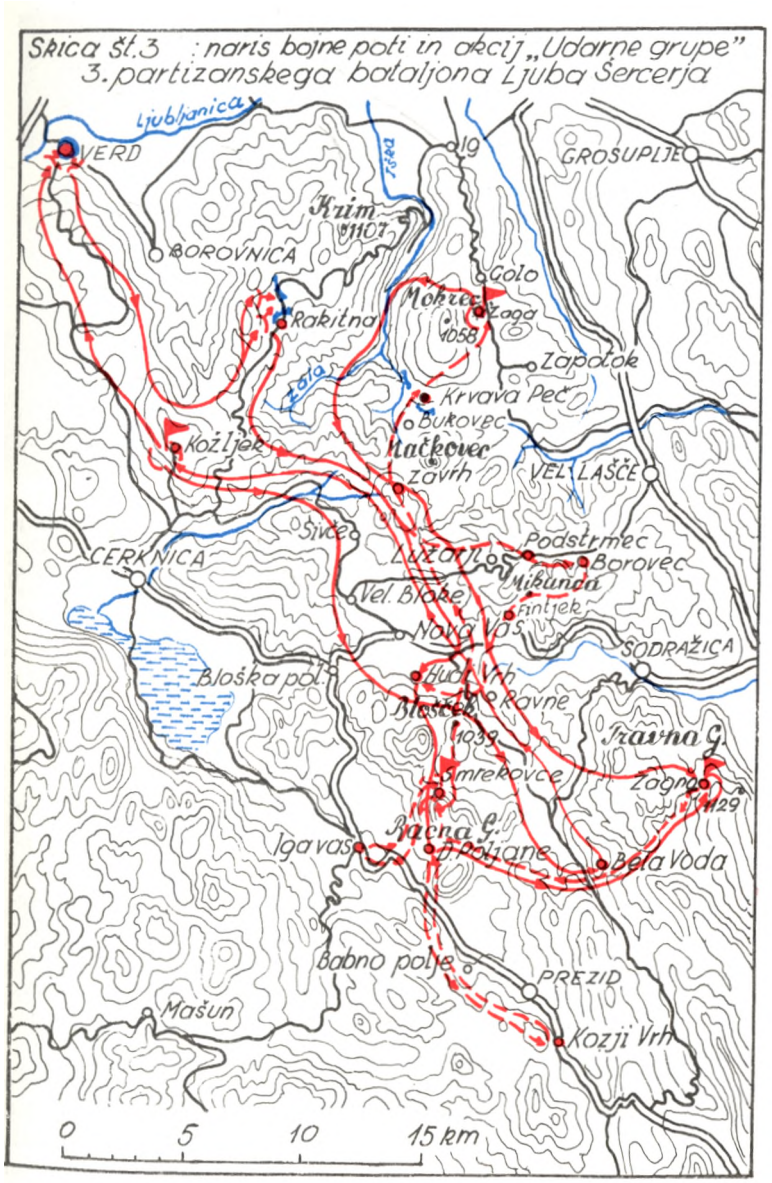
Po akciji v Igavasi je Dakijeva »udarna grupa« oskrbela Rakovško četo s kurirjem za povezavo s poveljstvom na Zagni v Travni gori, nato pa je z Račne gore v lepem sončnem vremenu na smučeh odhitela čez Bloško planoto proti Mačkovcu in Mokrcu, da bi od tam našla stik z zunanjim svetom. Italijani so očitno videli drzne partizane, a ovirali jih niso. To je bilo čudno. Uganka se je razjasnila, ko je Daki pri Krvavi peči opazil, da sovražniki obkoljujejo Mokre. S svojimi spremljevalci je bil zadosti spreten, da se je pretihotapil k 3. in 4. četi 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja v gozdarski koči na Mokrcu. Ko so Lahi

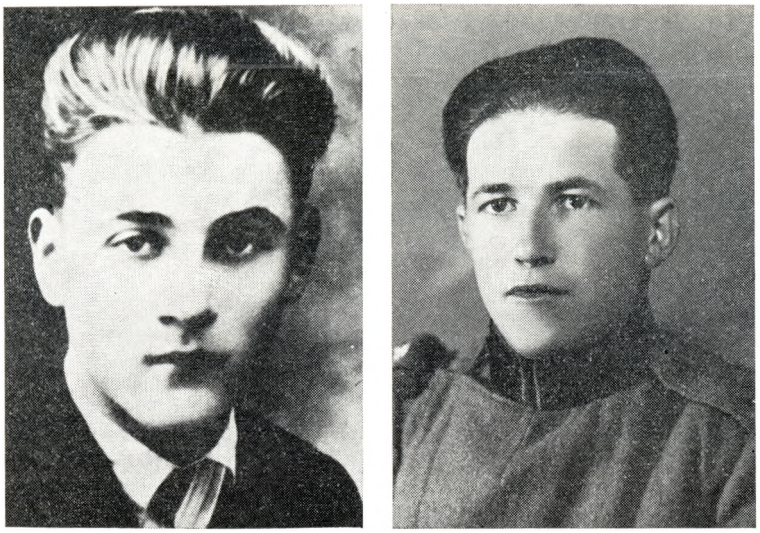

Borca »udarne grupe« Lojze Klančar-Kovač iz Ljubljane-Rudnika (levo) in Ludvik Praznik-Suljo iz Mačjega dola pri Temenici (desno) sta nadaljevala bojno pot v 1. slovenskem proletarskem udarnem bataljonu Toneta Tomšiča in brigadi z enakim imenom. S ul j o je padel 21. januarja 1943 pri Biču-Zagorici, Kovač pa 15. maja 1944 ob napadu Cankarjeve brigade na Trebnje.

naslednjega dne, 18. marca 1942, napadli, je bil Daki tovarišem »pri roki«, da je pomagal najti vrzel v obroču za umik skozi Iško v Travno goro.[18]

Tako je bil po dobrem mesecu — 19. marca 1942 — 3. partizanski bataljon Ljuba Šercerja spet združen in tudi že okrepljen z novimi borci, največ pa je bilo vredno to, da je bil med partizani na Travni gori tudi dr. Aleš Bebler-Primož, član Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Ta je vedno znova presenečal z dobrimi in izvirnimi zamislimi. 2e čez tri dni je na Travni gori izvedel preosnovo enot. Najprej se je obnovila in iz bataljona izločila Spacapanova četa; njeni borci so bili od januarja razdeljeni po vseh štirih četah. Dobila je prvotno nalogo: že 23. marca 1942 je prestopila bivšo jugoslovansko-italijansko mejo in odšla na Primorsko. Hkrati sta se prejšnji 3. in 4. četa združili v novo 2. četo pod poveljstvom Bojana Polaka-Stjenke; ta

Skica št.3 : naris bojne poti in akcij „Udarne grupe"
3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja
Ljubljanica
VERD
Iška
19
GROSUPLJE
Krim
1107
BOROVNICA
Golo
Mokrec
1058
Zaga
Rakitna
Zapotok
Zala
Krvava Peč
Bukovec
Kožljek
Račkovec
Završ
VEL. LAŠČE
Sivec
Podstrmec
CERKNICA
Borovec
Mišjanca
Vel. Blake
Fintjek
Nova Vas
SODRAŽICA
Bloška pol.
Buč. Vrh
Ravne
Blošček
1039
Travna G.
Smrekovec
Zagrad
1129
Iga vas
Travna G.
Poljane
Bela Voda
Babno polje
PREZID
Mašun
Kozji Vrh
0
5
10
15 km

Borca »udarne grupe« Lado Mavsar-Ronko iz Notranjih goric (levo) in Karel Nebec-Polak z Lavrice (desno). Ronko je padel kot komandant 1. bataljona Šercerjeve brigade 21. februarja 1944 na Graški gori in je bil razglašen za narodnega heroja, Polak pa je padel 28. julija 1942 ob napadu na Sela Sumberk kot bataljonski politični komisar.

četa je odšla v kočevske hribe proti Stružnici, prejšnji 1. in 2. četa pa v novo 1. četo pod poveljstvom Jožeta Kamnikarja-Artija, ki je še nadalje ostala na Travni gori. S tem se je sprostilo precej poveljniškega osebja, zato sta bila dodeljena Slavko Kovač-Smeli za komandirja in Tone Bavec-Cene za političnega komisarja v novo Rakovško četo. Ta je dobila številko tri in operativno območje proti Prezidu.[19]

Ob isti priložnosti je bila iz večine že naštetih borcev »udarne grupe« osnovana samostojna Leteča udarna patrulja*, ki je bila neposredno podrejena Beblerjevemu poveljstvu

* Leteče udarne patrulje so bile kasneje ustanovljene še pri nekaterih drugih bataljonih na Notranjskem in Dolenjskem. Od teh najbolj znana je bila Johanova leteča patrulja pri 2. ali Kočevskem bataljonu imenovana tako po Stanku Zakotniku-Kočevskemu Johanu. Vendar pa je bila ta leteča patrulja ustanovljena

stvu, za njenega komandirja pa je bil imenovan v Španiji in na Notranjskem proslavljeni Stanko Semič-Daki. Patrulja je dobila nalogo, da odide proti Mokrcu in Barju, da v okolici Velikih Lašč, Turjaka, Pijave gorice in Iga zbira orožje ter razne podatke in opravlja manjše akcije.[20] S tem so partizani v Ljubljanski pokrajini dobili posebno izbrano in udarno enoto, ki je bila po sestavi in bojnih lastnostih proletarska ...

Križarjenje po bloških, mokrških in barjanskih vaseh

Na Zagni v gozdovih Travne gore se je tedaj zbralo več kot 200 partizanov, posode za kuhanje toliki monžici ljudi pa je bilo mnogo premalo. Zato je Dakij.eva Leteča udarna patrulja na smučeh najprej pohitela po vojaške gorske kotle, ki so jih morali v kožljeških gozdovih zakopati med februarskimi boji, da so se lahko brez hrupa izvlekli iz italijanske obkolitve. Ob tej priložnosti se je leteči patrulji priključil mitraljezec Jože Jakomin-Crni, ki ga v aprilu 1942 najdemo kot komandirja čete na Stružnici v obkolpskih gozdovih. Ker ni bil preveč navajen smučanja in ker je bila tema ter snega že malo, je med naglo vožnjo zadel s smučko ob neko skalo in padel tako nemarno, da ga je vrglo na en konec zameta, puškomitraljez pa čisto drugam. Dakijevi borci so morali nato prebrskati veliko snega, preden so spet našli to dragoceno orožje;

z imenom Napadalni oddelek, in to šele 2. julija 1942 (Zbornik VI, knjiga 3, dok. 46 na str. 110 in 111). Iz ustanovnega ukaza o nastanku bataljona Miloša Zidanška z dne 22. aprila 1942 pa je razvidno, da so tam ustanovili »letečo skupino«, ki je v operacijskem dnevniku imenovana kot »leteča grupa« ali »udarna grupa«, to pa pomeni, da ima pojem »udarna grupa« prvotnejši pomen, zakaj Stanko Kovač-Slavko Smeli ga je uporabljal tako, kot je bil navajen iz 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja. Manj znano, a zelo zanimivo je, da je bil 26. avgusta 1942 v okviru 4. bataljona Krimskega odreda ustanovljen Proletarski udarni oddelek, v katerega se je prijavilo 20 partizanov (Zbornik VI, knjiga 2, dok. 55, Dnevnik bataljona Miloša Zidanška, fase. 5/II, in poročilo štaba 4. bataljona Krimskega odreda z dne 26. 8. 1942, fase. 4a/II v arhivu IZDG).

Jože Jakomin-Crni z Brezovice pri Ljubljani (levo) in Franc Rupnik-Lovec iz Logatca (desno) sta bila pod Dakijevim poveljstvom le malo časa. Lovec je iz »udarne grupe odšel v sestavi Špacapanove čete 23. marca 1942 na Primorsko, Crni pa sredi aprila 1942 iz Dakijeve leteče udarne patrulje za komandirja čete v Stružnico ob Kolpi (poznejši 2. ali Kočevski bataljon Notranjskega odreda) in od tam v Cankarjevo brigado.

Za Črnega je nezgoda minila brez poškodbe in je bila tudi edina na tej poti. Kljub postankom pri zanesljivih in dobrih kmečkih ljudeh so v kožlješke gozdove prišli že ob šestnajstih in kotle hitro našli — bilo jih je pet — zvečer pa so že krenili nazaj. Ko so naslednje jutro prinesli kotle v bataljonsko taborišče na Travni gori, je razpoloženje med partizani preraslo v navdušenje .. .[21]

Takoj za tem sta Stanko Semič-Daki in Tone Vidmar-Luka Suhodolc krenila poizvedovat na Mokre in v vasi na njegovem obrobju. V gozdovih Mokrca nad Krvavo pečjo sta trčila ob štiristo Italijanov. Čeprav sta bila oborožena samo s puško, revolverjem in tremi bombami, sta italijansko kolono napadla in jo večinoma z vpitjem pognala

Ivan Kamnikar-Matiček z Lavrice (levo), ki se je Dakijevi leteči udarni patrulji priključil 26. marca 1942, in Stane Kamnikar-Rado (desno), njegov brat, ki je bil borec »udarne grupe« sta postala četna komandirja v 5. bataljonu Notranjskega odreda. Matiček je 12. decembra 1942 prišel v sestavo Tomšičeve brigade, kjer je veljal za enega najhrabrejših komandirjev (umrl po vojni), Rado pa je prešel v Šercerjevo brigado.

v beg. Italijani so zbežali v Krvavo peč in so se takoj začeli utrjevati, ker so se bali novega napada.*

Na povratku z Mokrca sta se Dakiju in Luku priključila brata partizana Ivan Kamnikar-Matiček in Stanko Kamnikar-Rado, ki sta 18. marca 1942 nad Kozlovimi stenami na Mokrcu dobila nalogo, da huje ranjenega partizana Ljuba Jovana-Saša skrivoma spravita na zdravljenje v Ljubljano. Nalogo sta opravila uspešno kljub popolni italijanski

* V poročilu Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 1. maja 1942 (Zbornik VI, knjiga 2, dok. 69 na str. 184) je ta dogodek prestavljen na 1. april 1942, vendar je iz ukaza komandanta 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja z dne 29. marca 1942 (prav tam, dok. 37 na str. 84 in 85) razvidno, da se je to dogodilo že prej, verjetno 26. marca, ker sta bila Daki in Luka za svoje junaštvo pohvaljena že 29. marca.

obkolitvi Mokrca. Vsi štirje so prišli 29. marca na Travno goro in bili pohvaljeni s posebnim pismenim ukazom* bataljonskega poveljstva, Daki pa je brata Ivana in Staneta Kamnikarja ter njunega rojaka Jožeta Sparovca-Dakiča privzel v svojo udarno patruljo.[22]

Kaže, da so se tedaj dokončno izoblikovale naloge, ki naj jih opravlja Leteča udarna patrulja. Dr. Aleš Bebler-Primož je spoznal, da ne bi bilo dobro, če bi obrobje mokrške gore ostalo čisto brez partizanov. To bi namreč slabo vplivalo na borbeno razpoloženje v sami Ljubljani, ki so jo Italijani prav tedaj obdali z bodečo žico, španskimi jezdeci in bunkerji, začeli pa so izvajati tudi množične preiskave in racije.[23] Da Ljubljančani ob tako stopnjevanem nasilju ne bi klonili, je bilo potrebno, da se partizani nenehno pojavljajo zdaj tu zdaj tam po barjanskih in predmestnih vaseh. Važno je bilo, da se o partizanih veliko sliši in govori, pa četudi njihove akcije v vojaškem smislu niso bile posebno pomembne. Takšno stanje je lahko ustvarila majhna, gibčna in bojevita partizanska enota, ki je upravičeno dobila ime Leteča udarna patrulja ...

Prvi spopad, ki je bil v gozdičku pri Maršičih blizu Ortneka, je odjeknil posebno močno in daleč. O njem naj-

* Z istim ukazom je bila ustanovljena še minerska četa, ki naj tabori pri 1. četi 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja. Za njenega komandirja je bil imenovan Tone Vidmar-Luka Suhadolc. Vendar pa je bila ta odločba 6. aprila 1942 z novim pismenim ukazom razveljavljena, Tone Vidmar-Luka Suhadolc pa imenovan za komandirja 1. čete. To dolžnost je opravljal do 27. aprila 1942, ko je bil v okviru Notranjskega odreda imenovan za komandanta 1. bataljona Notranjskega odreda — ta pa je nastal iz prejšnje 1. čete. Medtem je bila 9. aprila 1942 iz dela borcev 1. čete ustanovljena Severna obmejna četa, katere komandir je bil Milan Merlak-Milan Pišler, politični komisar pa Tone Gradišnik-Januš. Ta četa je odšla na območje Vrhnika—Rovte—Horjul. V sestavo 1. bataljona Ljuba Šercerja Notranjskega odreda se je vrnila 16. maja 1942 kot »bataljon, namenjen za Gorenjsko«, skupaj s 4. četo (Vrhniško ali bolje Vrhniško-logaško). Severna obmejna četa je bila tedaj razpuščena; 40 borcev je šlo v 2. četo (Faškarsko-presersko), drugi pa v 3. četo, kamor je šel tudi komandir Milan Merlak-Milan Pišler (Zbornik VI, knjiga 2, dok. 37 na str. 82, dok. 45 na str. 101, dok. 48 na str. 119 in dok. 124 na str. 312 ter Dnevnik Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca — neobjavljeni del, fase, l/a v arhivu IZDG in Viktor Kirn, ustna izjava z dne 9. junija 1980).

zgovorneje pripoveduje samo italijansko poročilo: »1. t. m. ob 5,30 so črnosrajčniki iz 4. bataljona Montagna začeli čistiti predel Maršiči pri Velikih Laščah. Komaj pa so se približali gozdu, so že zaslišali strele iz pušk in mitraljezov. Smrtno so bili zadeti vodja snopiča Nino Thea, namestnik vodja squadre* Fioravente Scarazzini ter črnosrajčnika Angelo Musso in Bruno Ferraro, ranjeni pa črnosrajčniki Giusto Lenti, Alfonso Piana, Giovanni Pistone, Giobatta Irardi, Mario Maddolini in Pio Babello. Natanko so preiskali kraj in gozd pa niti tistega niti naslednjega dne, ko so prišle nove okrepitve, niso mogli izslediti upornikov ...« Iz partizanskega vira izvemo, da se je s fašisti blizu Ortneka spopadla 10-članska patrulja*, ki sama ni imel nobenih žrtev.[24]

Istega dne — 1. aprila 1942 — so bloški in velikolaški politični delavci v gozdičku med vasema Boštetje in Naredi iz zasede pokončala partizanskega beguna Janeza Murvija-Matevžka, ki je vohljal za Italijane. Izdajalske naklepe so mu prekrižali prav med graditvijo novega skrivnega taborišča v Mačkovcu. To si velja zapomniti zategadelj, ker je bil Stanko Semič-Daki z letečo patruljo pogosto v gosteh pri teh političnih delavcih, prav gotovo pa se je k njim zatekel takrat, ko so bili njegovi borci lačni in utrujeni. Pravzaprav je to taborišče pozneje postalo izhodišče za bojne pohode njegove patrulje.[25] Gotovo se je tukaj ustavila tudi na svoji prvi poti.

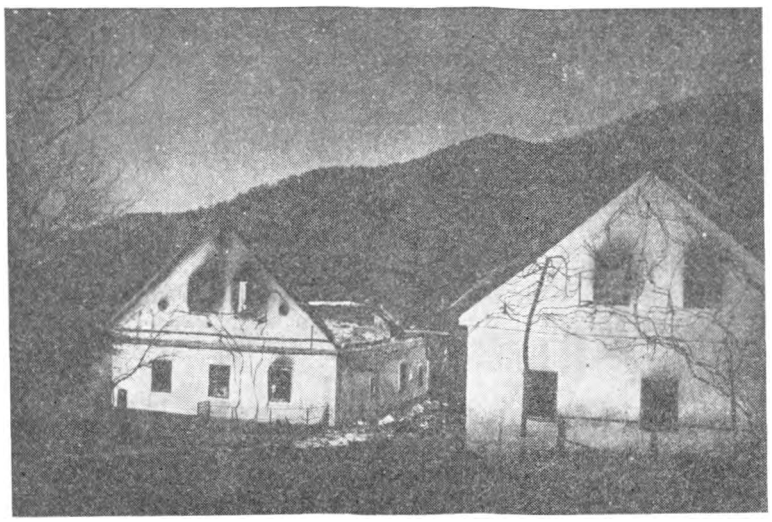
Daki pravi, da je leteča udarna patrulja sprva štela 12 mož. Oboroženi so bili z enim puškomitraljezom, puškami,

* Snopič (mobilie) je fašistična enota, približno enaka vodu, squadra pa je približno enaka desetini, včasih tudi trojka ali četvorka (pojasnilo prof. Nade Kobal).

** Po številčni sestavi je sklepati, da so se s črnosrajčniki udarili borci Leteče udarne patrulje. Daki se spopada ne spominja, meni pa, da je patruljo vodil Jože Kamnikar-Arti (po beležki z dne 28. junija 1979). Tone Vidmar-Luka Suhodolc meni, da se je spopadla Leteča udarna patrulja (telefonski pogovor z dne 29. avgusta 1979). Iz poročila glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 1. maja 1942 (Zbornik VI, knjiga 2, dok. 69 na str. 184) in iz poročila bataljona Ljuba Šercerja NO z dne 5. maja 1942 (prav tam, dok. 72 na str. 200, kjer pa je spopad premaknjen s 1. na 5. april 1942), izhaja domneva, da je Leteča udarna patrulja tedaj še spadala v sestavo 1. čete bataljona Ljuba Šercerja, ker je akcija pripisana patrulji te čete.

pištolami in bombami. Za primer, da bi bil kdo ranjen, so si pri gozdarju Francu Cimpermanu-Iškarju v Rutah nabavili primerno vrv. Za vajo in preizkus so enega celo obvezali, ga privezali na smuči in ga več kot pol ure »spravljali na varno«. Izkazalo se je, da bi se reševanje ranjenca s smučmi kar dobro obneslo. Nato so se spet vrnili v Rute in tam prenočili.[26]

Iz Rut so se spustili čez Mačkovec in skozi vas Bukovec v Krvavo peč. Tu in v okoliških vaseh so poizvedovali o Italijanih in pripovedovali o veliki množici partizanov, katerih majhen del so. Od tu so se čez Mokre in Golo pognali navzdol ter zavili v Iško. Dobro so se zavarovali s stražo in prenočili na skednju pri Salovem mlinu. Z dnem so se razdelili po hišah, kjer so jim dobri ljudje pripravili obilen zajtrk. Tudi tu je bilo tako kot v Krvavi peči; ljudje so jih sprejeli in poslušali z odprtim srcem. Pot po dolini proti Igu ni bila varna, zato so se Dakijevi borci vrnili na Mokre ter od tam odšli v požgane vasi Golo in Skrilje pa

Požgana vas Krvava peč; levo Bečnikova in desno Rihtarjeva hiša. Fotografijo je posnel poznejši borec Proletarske udarne čete France Intihar-Kajžarski.

tudi na Zapotok* in Visoko. Dakija je mikalo, da bi Lahom kakšno zagodel, zato je gledal z daljnogledom proti Rudniku in Škofljici.[27]

Večina njegovih borcev je bila doma prav pod obrobji Golovca. Vsak si je pač želel videti domače. Zato je Daki brez pridržka sprejel predlog puškomitraljezca Lojzeta Klančar j a-Kovača, da bi šli na Rudnik k njegovi materi in sestri na palačinke. Zvečer so že prihuljeno pešačili čez Barje, ki je bilo kopno. Se pred enaindvajseto so potrkali. Klančarjevi so bili veseli, ko so uzrli toliko pogumnih fantov in med njimi svojega Lojzeta, njegovi tovariši pa zato, ker so dobili slastno jed. O Italijanih, ki so stražili progo, so partizani dobili natančne podatke, zato so jih šli po večerji pobezat. Le-ti pa so začeli takoj nabijati z vsem orožjem in celo s topovi, kajpak v prazno. Naši junaki so tačas že spešili čez Črno vas in Brest v Iško.. ,[28]

Podoben ples se je 4. aprila zvečer začel pri vasicah Tlake in Mali vrh. Karabinjerji so poročali, da so uporniki ob 21. uri s pištolami napadli njihove utrdbe štev. 1 in 2 na progi Skofljica-Smarje. Vojaki so odgovorili s streljanjem v prazno; preiskava, ki so jo z okrepitvami izvedli 5. aprila zjutraj, je bila brezuspešna. Letečna udarna patrulja je očitno predanila na obrobju molniških gozdov in obiskala še Srednjo vas. Italijani so namreč poročali, da so neznanci 7. aprila 1942 zarana presekali telefonsko žico med Ljubljano in Grosupljim v dolžini 500 metrov.[29]

Ti napadi so Italijane pošteno razkačili. Da bi se maščevali, so vse prehode na Barju in okoli Iga zaprli z močnimi zasedami. Toda Daki je bil o teh njihovih namerah povsem na tekočem, zato je Letečo udarno patruljo usmeril v okolico Velikih Lašč. Tako se je spet znašla na Mačkovcu. Od tod je šla skozi Iško podražit Italijane v vojašnico

* Obe stanovanjski zgradbi in obrat Stare žage Golo, župnišče z gospodarskim poslopjem na Kureščku in vas Golo so Italijani požgali 19. marca, gozdarja Janeza Podlogarja pa privezali k jablani, mučili in ustrelili. V dneh 20., 21. in 22. marca 1942 so izganjali ljudi in pokradli vse od plenic in brezovih metel ter vse odpeljali s seboj. Medtem so požigali še vasi: Skrilje, Sušo, Rogatec, Visoko, Zapotok, Krvavo peč, Sekirišče, Cento in Osredek (iz pojasnil Cirila Glavana in Evstahija Kraljiča, TV-15 štev. 51—52 z dne 26. decembra 1974, ter Stanke Pangerc, TV-15 štev. 2 z dne 16. januarja 1975 — Fotografija z vprašajem).

Borca »udarne grupe« Alojz Ambrožič-Brane iz Tomišlja (levo) in Janez Jeras-Džule iz Ljubljane-Most sta nadaljevala bojno pot v Krimskem odredu in Šercerjevi brigadi. Vojno sta preživela.

na Velikih Blokah. Dovolj je bilo le nekaj rafalov, posamičnih strelov in bomb, pa so se Italijani vso noč branili z ognjem iz vsega orožja na slepo, a zarana prihodnjega dne so z velikimi silami naskakovali prazne griče in gozdove. Ze 12. aprila pa so zabeležili napad čisto na drugem koncu: proti železniški postaji v Predstrugah (Videm-Dobrepolje) je bilo izstreljenih kakšnih 30 strelov, eden je prebil vrata v čakalnico, razbiti sta bili dve šipi na oknih in ena na vratih.[30]

Nato so borci odšli na Travno goro. Tedaj jih je bilo že osemnajst in imeli so dva puškomitraljeza. Poslej se v taborišču na Žagni niso oglasili nikoli več, zakaj 1. četa in bataljonski štab sta se bila premestila v novo taborišče pri jasi Mostje. Daki je zvezo s 1. četo bataljona Ljuba Šercerja in Beblerjevim štabom vzdrževal po kurirju. To nalogo je večinoma opravljal Alojz Ambrožič-Brane.[31]

V gozdovih so se nasploh zelo malo zadrževali. Večinoma so bili med ljudmi. Pojasnjevali so jim temeljne točke OF, jih prepričevali in poizvedovali. Daki si je povsod pri-

Pred Kovačičevo hišo v Podgozdu pri Rutah, kjer je imel Stanko Semič-Daki v začetku maja 1942 poveljstvo Proletarske udarne čete. Od leve proti desni sedijo: Dragica Kovačič, por. Medved, poznejša borka Šercerjeve brigade, njena sestra Rezka, Franc Cimperman-Iškar, zaupnik Dakijeve leteče udarne patrulje in borec Proletarske udarne čete, Alojz Kovačič-Sine, borec Proletarske udarne čete in Šercerjeve brigade, in mati Marija Kovačič. Fotografija je nastala maja 1942.

dobival pomagače in ustvarjal postojanke. Za take so veljali zlasti: Alojz Širaj, po domače Čukov oče s Hudega vrha štev. 15, in Ludvik Mohar, Jakupov s Hudega vrha štev. 18, že omenjena Anton Turk iz Ravnika in Franc Cimperman-Iškar iz Rut, ter vsa Kovačičeva družina v Podgozdu. Dalje je imel pomočnike pri Zakrajškovih na Zavrhu na Blokah, na Bukovcu pri Krvavi peči pri Pavlinu, v Krvavi peči pri Bečniku, kjer je bil doma borec France Usenik, na Golem pri Janezu Dolščaku, v Skriljah pri Glavanovih na ovinku, v Kladi pri Janezu Janežiču, v Iški pri mlinarju Salovu, ki se je pisal Jože Šušteršič, v Iški vasi pri Žagarjevem mlinu, v Zapotoku pri starem Vidu Ganoniju in učitelju Viktorju Švajgerju-Milanu, na Purkarčah pri Antonu

Zakrajšku, v Podhojnem hribu pri Štefinovih, kjer je bil doma prvoborec Alojzij Zgonec, pri Antonu Žužku na Polzelem pri Kalovici in pri ljudskem tribunu Janezu Tomšiču v Stopah, — če naštejemo samo najbolj znane. Brez njih ne bi bil dosegal tolikšnih uspehov.

Pri naštetih ljudeh so navadno tudi prenočili oziroma predanili, zlasti če je bila domačija na samem ali blizu gozda. Največkrat so se zatekli v Iško pod Zavrh k Oglarju, ki se je pisal Alojz Volk in je bil z ženo Karolino* pribežal s Primorskega.[32]

Ko so se vnovič napotili na palačinke h Klančarjevim v ljubljansko predmestje Rudnik, so imeli s seboj dva puškomitraljeza. Po slastni in izdatni večerji so sklenili dobiti v precep italijansko obhodno patruljo na dolenjski železniški progi. Proti njej sta z nasprotnih strani pritiskala Stanko Semič-Daki, ki si je bil sposodil puškomitraljez od Lojzeta Klančar j a-Kovača, ter po postavi in obnašanju njemu čisto podoben mitraljezec Jože Sparovec-Dakič. Toda prestrašena laška patrulja se je potihoma izmuznila in potuhnila. Tako sta se nenadoma začela obdelovati z rafali partizana med seboj. Na srečo sta zmoto spoznala še pravočasno, ne da bi jo bil kateri skupil. Za Italijane pa je bilo to vseeno dovolj, da so odprli vse svoje ognjene zapornice. Od gradu so mehko in plitvo barjansko prst luknjali celo s topovi, kar je Dakijevim borcem zbujalo šaljive domislice .. .[33]

Italijani so bili prestrašeni in nemočni. Čutili so, da nekaj visi v zraku in da se bo kmalu začel splošen upor. Vedeli pa niso nič oprijemljivega, da bi lahko pošteno zgrabili in udarili, zato so si nestrpno iskali izdajalce v vrstah nravno propadlih ljudi. Toda ljudskega gneva in prevlade so se ustrašili tudi tisti, ki so si stoletja prilaščali gmotne dobrine in oblast. Ogrožena se je čutila predvsem duhovščina, ker je spoznala, da izgublja vpliv na ljudi. Katoliška cerkev je začela snovati belo gardo. Naprej je poslala v ogenj člane katoliške akcije, da so sestavljali ovaduške

* Nekateri menijo, da je bila Karolina po rodu Italijanka. Kakorkoli že, govorila je gladko slovensko. Tako ona kot mož sta zvesto in ves čas vojne podpirala partizane, Karolinin sin iz prvega zakona Henrik pa je bil partizan. Zakonca Volk sta vojno preživela, umrla pa sta po njej nekje na Notranjskem (Francka Peterlin z Roba, ustni vir).

Jože Sparovec-Dakič iz Srednje vasi pri Lavrici (levo), ki je bil po zunanjosti in lastnostih podoben Stanku Semiču-Dakiju, je padel kot borec VDV 1944 pri Dolenjskih Toplicah, Jože Novak-Lev iz Šmihela pri Žužemberku (desno) pa je edini izmed štirih pnškomitraljezcev Dakijeve leteče udarne patrulje vojno preživel. Sedaj živi v Dolgi vasi pri Kočevju.

sezname pristašev OF in jih izročali Italijanom, to pa je narodnoosvobodilni boj še bolj zaostrilo. Uničevanje narodnih izdajalcev je prišlo v ospredje, to opravilo je padlo na pleča najpogumnejših in najsposobnejših varnostnikov in partizanov.[34]

Začelo se je v predmestjih Ljubljane, kjer je obveščevalna služba OF odkrila nekaj posebno nevarnih izdajalcev in izdajalk ...

Manjša skupina Leteče udarne patrulje pod vodstvom Jožeta Kamnikarja-Artija je že 10. aprila 1942 v gozdičku pri gradu Lisičje čakala razvpito italijansko priležnico in izdajalko, ki bi morala tja priti na sprehod z italijanskim tenentejem. Toda namesto njiju se je tam pojavila množica karabinjerjev, zato Artijevi fantje niso tvegali napada. Previdno so se oddaljili v gozd, zvečer pa so pohiteli »na obisk« v ljubljansko predmestje Rudnik. Na domu so zasačili bivšega orožnika Stanislava Trontlja in ga prijeli skupaj z ženo Katarino. Trontelj je bil s tajnim belogardističnim poveljem določen za komandanta bele garde, ki naj bi se

osnovala na Galjevici. Za njim je prišel na vrsto župnikov opričnik Jože Goli, ki je malo pred tem končal posebno šolo katoliške akcije. Iskali so ga naprej na domu, nato so šli gledat še v župnišče na Rudniku. Tudi tam so pretaknili vse, toda zaman — župnik Karol Zajc ni hotel o njem nič vedeti. Tedaj je Janeza Kamnikar j a-Matička prijelo, da je šel pogledat še v veliki farovški dimnik, in glej ga zlomka: Goli je tičal prav tam. Vse tri so zvezali in jih čez Barje odgnali proti Mačkovcu .. .[35]

Po Barju in dolinah že zdavnaj ni bilo več snega. Pobralo ga je bilo tudi z obrobij Mokrca in Bloške planote* Smuči, ki so jim prej omogočale preletavati daljave in ki so jim lajšale napore, so postale nerabne, zato so jih poskrili v skalovju Mačkovca. Hoteli so jih nadomestiti s kolesi, ki pa se niso obnesla. Zato so si pomagali tako, da so se razdelili na dve ali tri skupine, ki so delovale hkrati v različne smeri. Poleg Dakija sta jih vodila še Jože Kamnikar-Arti in Zdravko Prebil-Abi. Arti je skrbel predvsem za barjanski in grosupeljski konec, Abi za velikolaškega in sodražkega, Daki pa se je prilagajal potrebam.[36]

Pred naslednjim pohodom na drugo stran Barja je Daki naredil načrt za zavzetje italijanskega bunkerja pri Javorniku v Škofljici. Mislil je, da vojaki tičijo v njem. Njegovi borci so bili zadosti spretni, da bi se ponoči pretihotapili do strelnih lin in skoznje nametali bomb. Napasti so nameravali v soboto, pozno zvečer. Napad pa se ni posrečil, ker so bili vojaki še budni in zunaj utrdbe. Poskusiti so nameravali naslednjo noč, zato so 17. aprila hoteli predaniti v gozdu blizu gradu Lisičje. Toda tam jih je že dopoldne izsledila znana izdajalka iz Lanišča. Sledili so ji proti gradu, a se jim je izmuznila. Nato so Italijani s Škofljice začeli pritiskati proti tistemu gozdiču, ker so mislili, da imajo pred sabo le nekaj slabo oboroženih partizanov. Toda ušteli so se. Dakijevi borci so jih sprejeli z rafali dveh mitraljezov, nato pa še z bombami. Menda je obležalo deset vojakov. S

* Po podatkih Hidrometeorološkega zavoda SRS, ki jih je 28. avgusta 1979 priskrbel prof. Dušan Košir in so zasnovani na podlagi opazovanj v Loškem potoku, je ta sneg skopnel 7. aprila 1942. Ponekod, zlasti v višjih legah, se je morda obdržal do 10. aprila 1942, kar pomeni, da so smuči lahko uporabljali samo do tega časa.

tem je bila izdaja vnovič dokazana, temu pa je bilo treba napraviti konec.

Hiša v Lanišču štev. 18 — tu je prebivala izdajalka — je bila pri peskolomu in le kakih tristo metrov pod gradom Lisičje, kjer je bilo blizu sto Italijanov. Le malo dalje na spodnji strani pa je bil že omenjeni italijanski bunker. Izdajalka se je počutila varno. Toda drzni borci Leteče udarne patrulje so v noči na 18. april 1942 hišo obkolili, postavili varovalne zasede proti Lisičju in Javorniku, nato pa vdrli v izdajalsko hišo. Pokončali so Marijo in njeno mater Rozo Rupnik. Prva se je spečala z laškim poročnikom, druga pa se je zadovoljevala z njegovim slugom.[37]

Nevaren ovaduh je bil tudi Jože Zabukovec od Sv. Gregorja pri Ortneku. Z njim je opravila Abijeva skupina. Pri njem je našla še neodposlano pismo, naslovljeno na karabinjerje v Velikih Laščah, v katerem so bili poimensko našteti sodelavci in pristaši OF. To se je zgodilo 21. aprila 1942. Istega dne so trije partizani napadli železniško postajo v Predstrugah (Videm-Dobrepolje). Vrgli so tri bombe. Italijanska straža je začela streljati, a ni zadela nobenega.[38]

Dva dni pozneje — 23. aprila — je prišel na vrsto Alojzij Adamič, predsednik Marijine družbe na Brankovem pri Robu, ki je vztrajno novačil pristaše za belo gardo. Druga skupina partizanov je tisto noč izvršila smrtno obsodbo še nad županom Antonom Tekavcem in občinskim tajnikom Francem Sterletom od Sv. Vida (Zilce) ter bivšim županom Valentinom Strletom z Osredka pri Zilcah. Vsi trije so bili člani katoliške akcije in že v januarju 1942 pismeno opozorjeni, naj prenehajo z izdajalskim početjem. V aprilu je obveščevalna služba OF izsledila, da pri Sv. Vidu snujejo prvo oboroženo tolpo bele garde na Notranjskem. Ukrepati je bilo treba brez odlašanja in milosti, zakaj v veljavi je bil odlok SNOO o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanj za osvoboditev, ki je za take primere izdajstva določal smrtno kazen .. .[39]

Bile so še druge naloge in še daljše poti. Leteča udarna patrulja je nenehno poizvedovala o orožju, ki je ostalo od bivše jugoslovanske vojske, in ga prinašala na Mačkovec. Uspeh je bil izreden. Dobili so šest puškomitraljezov, en težki mitraljez, blizu sto pušk, več sto bomb in 40.000 nabo-

jev. Odvečno orožje so očistili, dobro namazali in ga uskladiščili v skalovju Mačkovca, hkrati so zadržali in oborožili nekaj odbranih novincev.[40] V tistih dneh so prišli v sestavo Leteče udarne patrulje: Jože Bavdek s Kaplanovega, Jože Koščak-Krištof in Jože Tekavec-Pepe iz Ravnika, Anton Modic z Volčjega, Franc Usenik iz Krvave peči, Milan Podlogar-Milanček in Jakob Krnc-Jakec iz Selnika, Ludvik Rupar iz Tomažinov, Jože Jakič-Dušan ter Vid Purkart-Djoni in Alojz Tekavec-Jamnik iz Zapotoka, Jože Verbec s Sel pri Lavrici, Franc Grebenc-Lado iz Dvorske vasi, Ivan Rupnik z Brezovice pri Ljubljani, Anton Kramar-Zvone iz Ljubljane (sicer doma iz Tolmina) in partizan Jelen.* Kljub odhodu Jožeta Jakomina-Crnega, Franca Avblja-Lojka in Mira Remškarja-Boštjana na Kočevsko je patrulja po 20. aprilu 1942 štela že 35 mož.[41] Pravzaprav je že prerasla v majhno četo.

Leteča udarna patrulja je postala še bolj napadalna. Prežala je zlasti na italijanske oskrbovalne kolone med Pijavo gorico, Turjakom in Velikimi Laščami, ki so vsakih štirinajst dni dovažale hrano, strelivo in druge potrebščine za izpostavljene italijanske postojanke v Ribniški dolini in na Kočevskem. Toda po prvem napadu nad Pijavo gorico so se Italijani zavarovali z močnimi pobočnicami in oklopnimi avtomobili, zato nadaljnji napadi niso privedli do kakšne večje partizanske zmage. Šlo je pač za nenehno nadlegovanje, ki je italijanskim poveljstvom in vojakom paralo živce, to pa je privedlo do tega, da so začeli opuščati postojanke.

Zadnji vznemirjevalni napad take vrste so Italijani zabeležili na dan 6. maja 1942. Zapisali so, da so partizani čez noč izvedli tri manjše akcije. Streljali so na njihovo postojanko pri Sv. Antonu, na železniško postajo v Predstrugah (Videm-Dobrepolje) in na Velike Lašče. Kajpak so Italijani krepko odgovorili z vsemi vrstami orožja in z zadovoljstvom zapisali, da sami niso imeli nobene žrtve.[42] Toda medtem je bila Leteča udarna patrulja prerasla v kakovostno višjo partizansko enoto ...

* Kdo se skriva za partizanskim imenom Jelen, kljub vsestranskim poizvedbam ni bilo mogoče pojasniti. Gotovo je le to, da v tem primeru ne gre za intendanta Ivana Vadnjala-Jelena, ki je bil tedaj še doma, 27. aprila 1942 pa je vstopil v Faškarsko-Presersko četo.

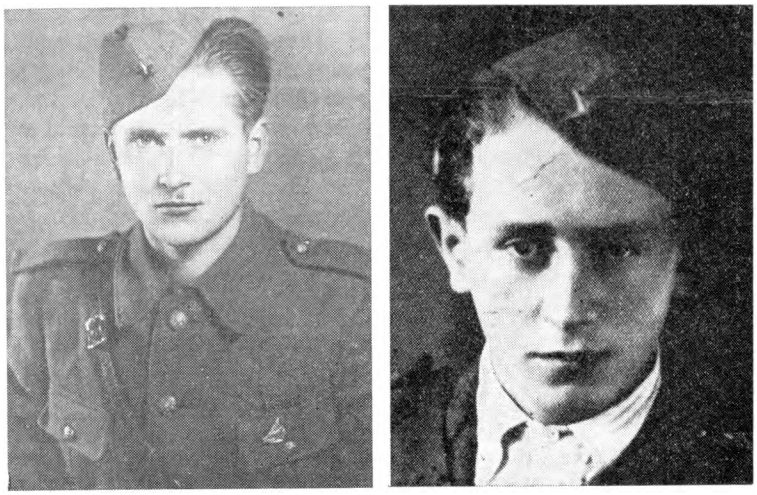
Stanko Semič-Daki je namreč po 20. aprilu 1942 odšel na Kočevsko, kjer je v Beblerjevem štabu*, ki je bil v lovski koči na Fridrihstajnu pri Gotenici oziroma na Stružnici poročal o naštetih in opisanih uspehih Leteče udarne patrulje. Do tja je z delom patrulje prišel po Ribniški dolini ob vznožju Travne gore in mimo Grčaric. Nazajgrede je pohitel še v novo taborišče na Travno goro ki je bilo blizu gozdne jase Mostje, da bi rešil nekega borca, ki ga je Dušan Majcen-Nedeljko obsodil na smrt zaradi dveh krompirjev. Hotel ga je privzeti v svojo patruljo, žal pa je prišel prepozno .. ,[43]

Osnove za nastanek Proletarske udarne čete

Medtem je v zasnovi partizanstva prišlo do pomembnih novosti. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet j.e 4. aprila s posebnim ukazom povezalo posamezne nepovezane skupine in čete v grupe odredov. Na ozemlju Ljubljanske pokrajine naj bi delovala 3. grupa odredov** z dvema odredoma: Notranjskim in Dolenjskim. Hkrati je izšel ukaz o imenovanju ustreznih štabov. Tako se je Beblerjev štab 4. aprila 1942 preimenoval v štab 3. grupe odredov. Za komandanta je bil imenovan Miran Bradač (Mirko Bračič), za njegovega namestnika Štefan Koren (Ivan Jakič) in za političnega komisarja Anton Hartman (dr. Aleš Bebler-Primož).[44] Ta štab je med drugim dobil nalogo, da vzpostavi bojno povezavo s hrvaškimi partizani, ki so v Gorskem

* Pod pojmom Beblerjev štab je v tej zvezi razumeti partizansko poveljstvo za Ljubljansko pokrajino, ki sta ga do 4. aprila 1942 zunaj Ljubljane sestavljala dr. Aleš Bebler-Primož in Ivan Jakič-Jerin. Iz njega je s privzemom Mirka Bračiča-Mirana Bradača nastal štab 3. grupe odredov. Lado Ambrožič-Novljan uporablja v knjigi Gubčeva brigada, Ljubljana 1972, na str. 14 pojem Beblerjev štab tudi za tisti del Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, ki je pod Beblerjevim vodstvom nastal na Frati oziroma Zaliscu po 14. avgustu 1942, ko je bilo vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja obkoljeno v Kočevskem Rogu.

** Na ozemlju Ljubljanske pokrajine (okolica Molnika, Temeniška dolina, Kremenjek in okolica Muljave) je delovalo tudi jedro 2. grupe odredov s štabom (komandant Franc Rozman-Stane, politični komisar Dušan Kveder-Tomaž in namestnik komandanta Peter Stante-Skala), ki pa bi se moralo po okrepitvi enot prevreči čez razmejitveno črto in Savo na Štajersko.

Franc Usenik-Borut, po domače Bečnikov iz Krvave peči (levo), in Milan Podlogar-Milanček iz Selnika (desno) sta se priključila Dakijevi leteči udarni patrulji že v začetku aprila 1942. Oba sta vojno preživela.

kotarju in Liki že imeli osvobojeno ozemlje. V ta namen je 2. četo bataljona Ljuba Šercerja že 23. marca usmeril proti Kolpi, 3. četo (Rakovško) pa k Prezidu in Cabru. Ceti sta se tod začeli naglo krepiti: 2. četa je 18. aprila prerasla v 2. bataljon »Kočevski«, spočetka imenovan tudi Južnodolenjski, 3. četa (Rakovška) pa 22. aprila 1942 v 3. bataljon Miloša Zidanška, spočetka imenovan Rakovški.[45] Tako je prejšnji 3. partizanski bataljon Ljube Šercerja začel preraščati v Notranjski odred.

Prvi stik s hrvaškimi partizani je konec marca 1942 vzpostavil Slavko Kovač-Smeli,* komandir 3. čete (Rakov-

* Pisec članka »Osveta pod Kozjim vrhom« (Glas Notranjske 1962, štev. 3 — marec, podpisan kot M. T.) navaja, da se je to zgodilo v začetku aprila 1942, vendar pa je iz ukaza Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 7. aprila 1942 (Zbornik VI, knjiga 2, dok. 46 na str. 111 in 116), ki se sklicuje na poročilo Beblerjevega štaba z dne 1. aprila 1942, razvidno, da je Beblerjev štab do 1. aprila že dobil zvezo s Hrvati. Iz pisma

niške) bataljona Ljube Šercerja, ki je s patruljo dvanajstih borcev odšel v okolico Gerova. Najprej je dobil zvezo s terenci iz Črnega Luga, na podlagi pri njih zbranih obvestil pa nato še taborišče čete Primorsko-goranskega odreda v Sokolskih stenah. Težišče teh stikov se je nato preneslo na 2. četo 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja, ker je bila bliže štabu 3. grupe, končno pa je 19. in 20. aprila 1942 pri vasi Grbajel na hrvaški strani Kolpe prišlo do skupnega sestanka, ki se ga je udeležilo enajst hrvaških in slovenskih

Edvarda Kardelja Ivu Ribarju-Loli z dne 11. aprila 1942 (prav tam, dok. 42, str. 122) pa je dokazano, da je bil Beblerjev štab tedaj v zvezi prav s partizanskim štabom v Gorskem kotarju. Potemtakem podatek, da je vzpostavil prvi stik slovenskih partizanov s hrvaškimi 17. aprila 1942 Južnodolenjski bataljon, ne drži (glej opombo štev. 2 v isti knjigi na str. 227!) in hkrati dokazuje, da so bili prvi stiki s četo na Sokolskih stenah vzpostavljeni prek 3. čete (Rakovške) bataljona Ljuba Šercerja, in to prav s patruljo, ki jo je vodil komandir Slavko Kovač-Smeli (pričevanje Franca Mekine-Boruta z dne 25. oktobra 1979).

Rakovška četa je imela za izvedbo te naloge tudi vse možnosti, ker se je naslanjala na politično zaledje v Prezidu in njegovi okolici. Po posebnem dogovoru med CK KP Hrvatske in CK KP Slovenije še izpred vojne je namreč ozemlje občine Cabar zaradi boljših zvez spadalo v pristojnost CK KP Slovenije. Kandidatsko celico v Prezidu je še pred začetkom vojne ustanovil Ignac Voljč-Fric, jo povezoval z vodstvom v Ljubljani in oskrboval z ilegalnim tiskom. Prezidanski kandidati so bili v začetku oktobra 1941 tudi uradno sprejeti v komunistično stranko. To so opravili Janez Hribar-Tone Pogačnik, Ivan Novak-Očka in France Popit-Jokl. Na Prezid in okoliške vasi sta se razširili tako Osvobodilna fronta kot tudi Narodna zaščita, v Prezidu pa je bil ustanovljen rajonski odbor OF. Ta razmejitev je veljala do dogovora na Risnjaku 15. julija 1942, o katerem bo še tekla beseda.

Zvezo s, partizanskim štabom v Gorskem kotarju sta iskala še Frane Ožbolt in Frane Kovač, vendar jo je prva dobila Smelijeva patrulja dvanajstih borcev. Do prvega sestanka je prišlo na Kozjem vrhu, nakar se je zveza prekinila. Ponovno sta jo vzpostavila Janez Razdrih-Gozdar in Tone Bavec-Cene. Taborišče hrvatskih partizanov na Risnjaku sta našla tako, da sta zavohala dim od kamilic, ki so jih kadili namesto tobaka.

Po tej zvezi je v vrhovni štab odšla tako prva kot tudi druga kurirska patrulja. Prvo, ki je s Tisovca v Suhi krajini odšla 7. junija 1942, je vodil Dare Verec-Damjan (na slovenska tla se je vrnila 21. avgusta 1942). Drugo pa je vodil Janez Razdrih-Gozdar in je šla po isti poti (pojasnila Radka Kovačiča z dne 1. avgusta, Tone Bavec-Cene po beležki z dne 20. avgusta 1979, Zbornik VI, knjiga 2, dok. 89 opomba, dnevnik Mihaela Hraševca in podatki, ki jih je zbral prof. Anton Avsec).

partizanskih voditeljev. Slovensko stran so zastopali dr. Aleš Bebler-Primož, politični komisar 3. grupe odredov, Ivan Jakič-Jože Jerin, namestnik komandanta 3. grupe odredov, in Ante Novak, politični komisar Južnodolenjskega bataljona.[46]

Spričo bogatejšega vojaškega izročila in daljših bojnih izkušenj hrvaških partizanov so bili nasledki tega posvetovanja za slovensko partizanstvo zelo pomembni. Predvsem je bilo razjasnjeno vprašanje, kako pridobiti osvobojeno ozemlje. Že 22. aprila 1942 je dr. Aleš Bebler-Primož na Stružnici napisal »Splošna navodila za osvoboditev ozemlja«, ki jih je po svojem predstavniku Borisu Kraigherju* potrdilo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet in so 9. maja 1942 tudi uradno izšla kot listina glavnega poveljstva. Dalje so slovenski partizani prevzeli od Hrvatov posebno in zelo prikladno izvedbo gradnje gozdnih barak ter poseben način vkopavanja kotlov in speljave podtalnih dimnikov, ki naj bi preprečilo odkrivanje partizanskih taborišč iz zraka. Končno sta jim kot naročena prišla prav partizanska čepica »triglavka«, ukrojena po španskem vzorcu, in časten naziv proletarska.[47]

Hrvaški partizani so namreč prav tedaj snovali svoj Prvi proletarski udarni bataljon, ki je bil uradno osnovan 7. maja 1942, dejansko pa je obstajal že prej. To je dr. Aleša Beblerja-Primoža spodbudilo, da bi šli po tej poti tudi na Slovenskem. Ko je navdušen sprejemal poročila o podvigih Leteče udarne patrulje, ki so prihajala zlasti kot ugoden odmev s podeželja in iz Ljubljane, pa tudi iz sov-

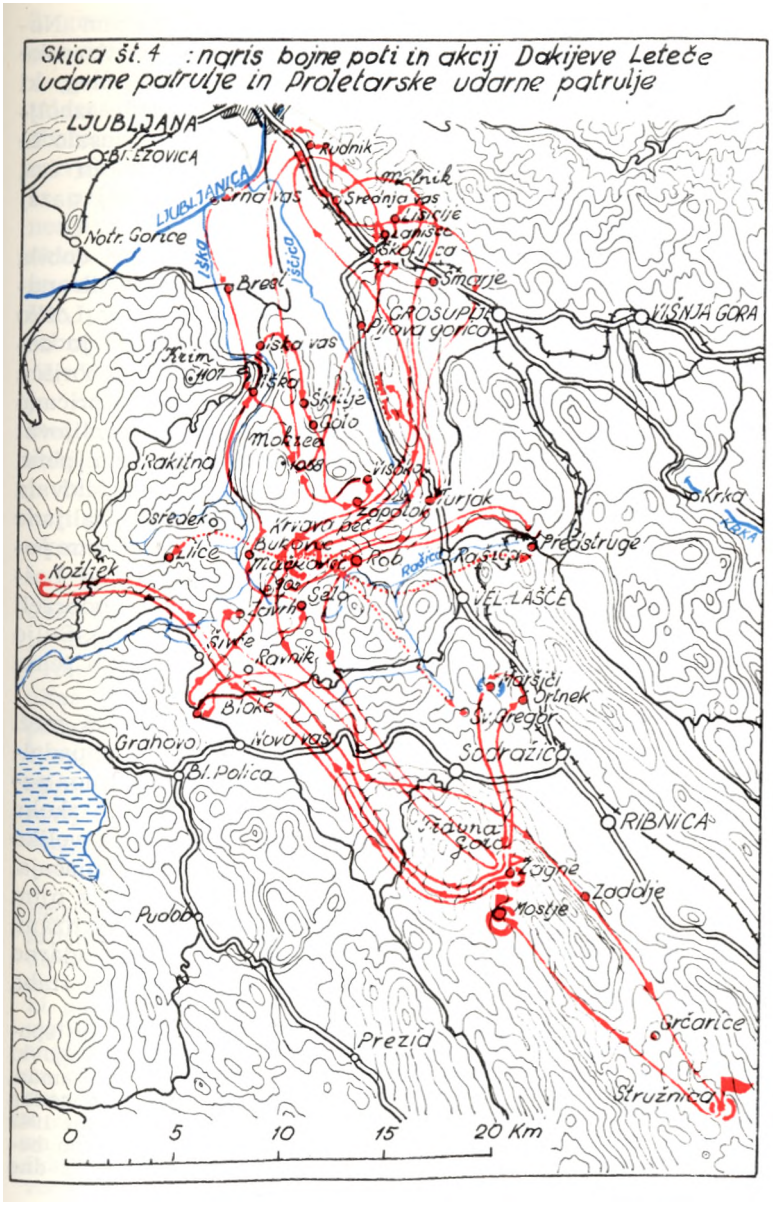
* Boris Kraigher je bil tedaj sekretar zunanjega ljubljanskega okrožja in član operativnega centralnega komiteja Komunistične stranke Slovenije. V štab 3. grupe je prišel iz Ljubljane in se tja po opravljenem obisku tudi vrnil. Kmalu zatem, 15. maja 1942, je ob raciji v Šmartnem ob Savi padel v roke Italijanom, ki so ga internirali v koncentracijskem taborišču Gonars, ne da bi vedeli, kdo je. Od tam je 31. avgusta 1942 pobegnil s skupino osmih internirancev skozi skrivni rov in se priključil partizanom v Goriških Brdih (dr. Aleš Bebler-Primož, prepis magnetofonskega pogovora z dne 18. julija 1974, Zdenka Kidrič po beležki z dne 21. aprila 1980, Zbornik VI, knjiga 2, dok. 34 na str. 79 in dok. 102 na str. 271, Zbornik narodnih herojev pod ustreznim geslom, Jože Martinčič: Beg iz Gonarsa, Ljubljana 1978, od str. 159 do 171, in France Lubej-Drejče: Odločitve, Ljubljana 1980, od str. 226 do 229).

ražnih virov, se mu je porodila misel, da bi uvedli pojem proletarski v slovensko partizansko življenje. Tako se je zgodilo, da je 24. aprila 1942 izdal ukaz, ki se v 5. točki glasi dobesedno takole: »Zaradi posebne hrabrosti in požrtvovalnosti se dosedanja 'Leteča patrulja' tovariša Dakija preimenuje v 'Proletarsko udarno patruljo'. Podrejena je neposredno štabu III. grupe odredov. 'Proletarski udarni patrulji' se dovoljuje nositi na pokrivalu kot znak proletarska rdeča zvezda z vtkanim srpom in kladivom rumene barve namesto splošno uvedenega partizanskega znaka.«[48]

To povelje štaba 3. grupe odredov je bilo veliko in zaslužno priznanje tako za Stanka Semiča-Dakija osebno kot tudi za njegove drzne borce. Hkrati je zbujalo bojnega duha pri vseh partizanih na Notranjskem in Dolenjskem, večalo zanimanje za vključevanje v to izbrano partizansko enoto pa tudi krepilo njihovo napadalnost. Takšno splošno napadalnost v počastitev antifašističnega delavskega praznika — 1. maja, 'ki od tega dne dalje več ne sme prenehati', pa je posebej zapovedal štab 3. ,grupe v istem ukazu.[49]

Štab 2. bataljona »Kočevskega« Notranjskega odreda je v sporazumu s tem štabom napravil načrt pripravljalnih diverzantskih akcij za osvoboditev Kočevske. Po tem načrtu je bilo treba pretrgati vse telefonske zveze, porušiti vse komunikacije (mostove in ceste) ter napasti posamezne sovražnikove postojanke, kar naj bi vse opravili v petih dneh. Ta naloga je bila zaupana petim partizanskim patruljam, s katerimi naj bi sodelovali Narodna zaščita in domačini. Vrhunec celotne akcije bi bil napad na enajst manjših garnizij 1. maja in kurjenje kresov po vseh okoliških hribih 30. aprila zvečer.[50]

Podobne naloge so dobile tudi druge enote Notranjskega odreda, Prvi bataljon Ljuba Šercerja, ki je iz prejšnje 1. čete nastal od 27. aprila do 7. maja 1942, in 3. bataljon Miloša Zidanška, tedaj še imenovan Rakovški, bi morala za 1. maj 1942 napasti italijanski postojanki v Loškem potoku in Sodražici. V ta namen je prišel Rakovški bataljon 29. aprila v novo taborišče pri gozdni jasi Mostje na Travni gori k 1. četi bataljona Ljube Šercerja, ki ji je tedaj poveljeval Alojz Popek-Vandek, za političnega komisarja pa je bil Alojz Kusold-Vasilij. Pri tej četi se je zadrževal tudi štab bataljona s komandantom Tonetom Vidmarjem-

Skica št. 4 : naris bojne poti in akcij Dakijeve Leteče udarne patrulje in Proletarske udarne patrulje
LJUBLJANA
Bl. EZOVICA
LJUBLJANICA
Notr. Gorice
IŠKA
Breg
Rudnik
Črna vas
Srednja vas
Lisičje
Iščica
Šmarje
GROSUPLJE
Pilava gorica
VIŠNJA GORA
Iška vas
Grm
Iška
Škrilje
Goio
Rakitna
Visoka
Turjak
Krka
Osredek
Zapolok
Kriška vas
Lice
Rob
Rašica
Prestruge
KRKA
Kožljek
Sela
VEL. LAŠČE
Ravnik
Bloke
Marščí
Orlnek
Gradac
Grahovo
Nova vas
Bl. Polica
Sodražica
RIBNICA
Travna gora
Zagne
Zaddje
Mostje
Pudob
Prezid
Srčarice
Stružnica
0 5 10 15 20 Km

Lukom Suhodolcem in političnim komisarjem Fricem Novakom. Toda vreme se je hudo poslabšalo — partizanske načrte sta prekrižala silen snežni metež in visok sneg, ki sta zavrla vse premike. Čakali so, da se bo vreme izboljšalo in da bo sneg pobralo, toda 3. maja 1942 ga je nasulo še več. Zato sta bila oba napada preložena za nedoločen čas, 3. bataljon Miloša Zidanška, pa je že 2. maja odšel nazaj na svoje operativno območje.[51]

Ni natančno znano, kakšne naloge je v tej zvezi dobila Proletarska udarna patrulja. Daki v svojih spominih navaja, da so tedaj spet krenili na Bloško planoto in v Loško dolino. Gotovo je sneg onemogočil tudi nalogo, ki so jo dobili. Sodelovanje z veliko množico partizanov v taborišču pri gozdni jasi Mostje na Travni gori je zanesljivo izpričano za skupino Proletarske udarne patrulje, ki ji je poveljeval Zdravko Prebil-Abi in se je zadrževala na Novem potu. Tudi ta skupina je odšla na Travno goro, potem pa sodelovala v zasedi pri Vagovki, ko so partizani pričakovali Italijane iz Sodražice,* ti pa so se nenadoma pojavili v posebnem policijskem avtomobilu za njihovim hrbtom: prišli so od Loškega potoka. Prvi so vžgali Italijani, a so kmalu odbrzeli navzdol po ovinkih proti Sodražici; Ludvik Praznik-Suljo je streljal za njimi s puškomitraljezom, a so jo kljub temu srečno odnesli.[52]

Proletarska udarna patrulja je tedaj štela že 35 mož. Iz tega je izvirala tudi njena moč in okrepljena napadalnost. Preimenovanje iz Leteče v Proletarsko udarno patruljo samo po sebi ni moglo zagotoviti kakovostnega skoka k nadaljnji bojevitosti, čeprav je bilo za njene borce veliko priznanje. Zadevni ukaz je bil očitno le prehodnega značaja, saj je veljal samo pet dni. Dr. Aleš Bebler-Primož je z njim očitno želel doseči le potrebno razpoloženje med partizani, sicer pa je nameraval osnovati močnejšo proletarsko udarno enoto. Ta namen je uresničil že z naslednjim ukazom štaba

* Zdravko Prebil-Abi se tega spopada pri Vagovki ne spominja, pač pa pravi, da je s svojimi borci v zasedi pri Vagovki čakal italijansko policijo iz Sodražice 3. maja 1942, toda zaman, zakaj italijanski policisti niso prišli. Jože Ančik pa se dogodka pri Vagovki dobro spominja in pravi, da so tam po 1. maju 1942 čakali v zasedi več dni zaporedoma (Zdravko Prebil-Abi po beležki z dne 5. junija in Jože Ančik, telefonski pogovor z dne 31. julija 1979, malo pred njegovo smrtjo).

3. grupe odredov, ki je izšel 29. aprila 1942 ali natanko čez pet dni in se v 10. točki glasi:

»V sestavi III. grupe odredov se formira .Proletarska udarna četa'. V vseh četah III. grupe odredov naj se pred zborom objavi formiranje te čete, ki bo dobila najtežje operacijske naloge, in pozove moštvo na prostovoljne prijave. Iz prijavljenih naj komandanti in komisarji izločijo nezanesljive in slabe borce, spisek ostalih pa pošljejo nadrejenemu štabu. V spiskih naj bodo tile podatki: ime in priimek, event, partizansko ime, starost, poklic, poklic staršev, premoženjsko stanje rodbine, karakteristika borca (sposobnost za funkcije, hrabrost itd.).«[53]

V tem ukazu je izrecno poudarjen socialni vidik, kar je izbor borcev za proletarsko udarno četo še dodatno otežilo in podaljšalo njeno nastajanje. Iz določbe, da bo četa dobila najtežje operacijske naloge, je namreč razvidno, da je bila hrabrost kot merilo za vključevanje vanjo odločilna, kar poudarja tudi Daki v svojih spominih. In kdaj je ta ukaz prišel do Dakija in njegovih borcev?

Iz listin štaba Notranjskega odreda je razvidno, da je bil ukaz št. 5 štaba 3. grupe odredov z dne 24. aprila, s katerim je bila Dakijeva leteča udarna patrulja preimenovana v Proletarsko udarno patruljo, razmnožen šele 29. aprila 1942, ukaz št. 6 za ustanovitev Proletarske udarne čete pa dan pozneje. Potemtakem ta listina do Dakija ni mogla priti pred 1. majem 1942, to pa se popolnoma sklada z njegovimi spomini. V teh spominih, objavljenih od leta 1949 do 1951 v reviji Borec, pravilno navaja, da je 3. maja zapadel velik sneg.* Ko so na Mačkovcu čakali, da bo skopnel, je tja

* Stanko Semič-Daki v »Spominih narodnega heroja«, Borec 1950/5, str. 116, pravi dobesedno takole: »Okoli 3. ali 4. maja je zapadel sneg in zato se nismo mogli dosti premikati. Čakali smo, da bo skopnel...« Natančno vemo, da je sneg začel padati v noči na 30. april, ko so ga v Loškem potoku namerili 25 centimetrov, ki pa je hitro kopnel in ga je bilo 1. maja samo še 15 centimetrov, toda 2. maja je začelo znova padati. Posebno močno je snežilo 3. maja, ko so ga v Loškem potoku namerili 27, na Rakitni pa kar 80 centimetrov. Po merjenju opazovalne postaje v Loškem potoku je bilo 4. maja še 22, 5. maja 15, 6. maja 10 in 7. maja 8 centimetrov snega. Snega na Mačkovcu je moralo biti glede na meritve na Rakitni precej več (Dnevnik štev. 1 bat. M. Zidanška, fase. 5/II v arhivu IZDG, in podatki Hidrometeorološkega zavoda SRS, ki jih je dne 28. avgusta 1979 dal prof. Dušan Košir).

prišel Ivan Jakič-Jerin pogledat, kaj delajo, in naročil, da morajo »hitro organizirati močnejšo četo iz te patrole«. Prihod petčlanske patrulje z ukazom, da morajo »iz te patrole organizirati Proletarsko četo«, pa Daki povezuje z zajetjem ciganov, katerim so partizani zasegli konje in tako »dobili svojo konjenico«. Iz dnevnika Toneta Vidmarja-Luka Suhadolca, ki se je od 7. do 12. maja mudil v taborišču Proletarske udarne čete, izvemo, da so cigane polovili 10. maja 1942. Ta datum je za prihod ukaza štaba 3. grupe odredov o ustanovitvi Proletarske udarne čete popolnoma verjeten, zakaj Tone Vidmar-Luka Suhodolc je za 11. maj zapisal: »zaprisega novincev. 8. partizanov se javi za Proletarsko udarno četo.« V taborišču Proletarske udarne čete, ki je bilo v Gabrju na Mačkovcu, sta se namreč tedaj začasno mudili 2. in 3. četa 1. bataljona Ljuba Šercerja Notranjskega odreda, torej se je teh osem partizanov javilo iz teh dveh čet oziroma izmed novincev, ki so bili prišli v ti dve četi.[54]

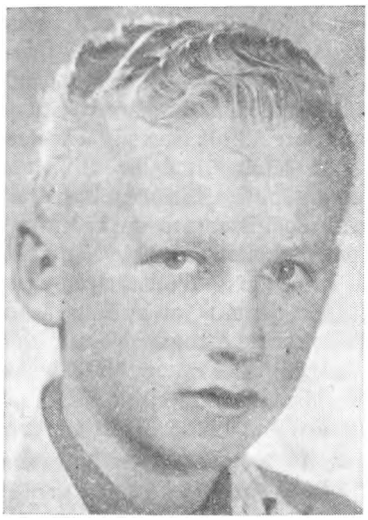

Franc Cimperman-Cigo, Iškarjev sin iz Sela pri Rutah (levo), je bil kurir Proletarske udarne čete, France Intihar-Kajžarski iz Bukovca pri Krvavi peči (desno) pa borec in pisar. Cigo je padel 17. avgusta 1944 na Vodičnicah, Kajžarski pa neznano kje leta 1943 kot borec Tomšičeve brigade.

S temi podatki je zakoličen nastanek Proletarske udarne čete: začela je nastajati 4. maja, zadnja večja skupina prostovoljcev pa je vanjo prišla 11. maja 1942. Najprej se je izdatno okrepila s Sodražani; iz Sodražice, Ribnice in Žimaric je prve dni maja prišlo vanjo kar 22 borcev iz okolice Velikih Lašč, Roba in Zapotoka še 18, z Blok še štirje, z Barja, iz Škofljice in iz Ljubljane pa pet.* Razen nekaj študentov so bili skoraj vsi sinovi kmečkih staršev, ki so se bili izučili kake obrti in so jih zato šteli med delavce. Bili so pretežno mladi ljudje, a ker je bil Daki človek iz ljudstva, ji je dal pečat domačnosti s tem, da je sprejel v četo tako zelo stare borce kot zelo mlade, skoraj otroke. Naj starejši je bil nekdanji krošnjar in gozdni čuvaj France Mihelič iz Kota pri Ribnici, ki je 28. novembra 1941 dopolnil že enainpetdeseto leto. Bil je odličen kuhar, bister in zabaven mož. Sledil mu je bivši piskrovez in brezdomec Anton Modic, ki se je poprej večinoma potikal po Blokah in je 14. aprila tistega leta dopolnil 49 let. Pri Dakijevih udarnikih je prvič v življenju našel svoj pravi dom. Zastopnika najmlajšega rodu sta bila dva: Franc Kleindienst-Sine je 7. marca 1942 dopolnil šele štirinajst let, Janez Drnovšek z Ižanske ceste 178 v Ljubljani pa je prav v Dakijevi Proletarski udarni četi praznoval svoj trinajsti rojstni dan.**

* Iz Ljubljane in Barja je moralo v Proletarsko udarno četo priti precej več borcev, kot izkazuje naša kartoteka. Stanko Semič-Daki v sestavku »Od leteče udarne patrole do Tomšičeve brigade«, Ljudska pravica štev. 166 z dne 13. VII. 1950 (podobno besedilo je tudi v »Spominih narodnega heroja«, Borec 1950/5, str. 116), pravi namreč: »Začeli smo izbirati med borci, ki so prihajali iz Ljubljane, mlajše ljudi, ki so bili za to sposobni in so imeli veselje do pohodov...« Glede izbora teh borcev pa pravi v knjigi Najboljši so padli I, str. 233 tole: »Moja četa, priznani, tedaj po socialnem poreklu ni bila proletarska, delavska, temveč mešana; največ je bilo v njej kmetov in ljubljanskih študentov ...« Daki se je namreč ravnal po ustnih navodilih Ivana Jakiča-Jerina pa po svojem občutku in je imel ob prevzemu pismenega ukaza borce pravzaprav že izbrane ...

** Janez Drnovšek se je rodil 13. maja 1929 v Ljubljani in je hodil v meščansko šolo. Bil je zelo razumen in pogumen pionir. V SKOJ je bil sprejet še pred svojim štirinajstim letom.
V začetku maja 1942 ga je sekretar barjanskega rajona KPS Matija Škraba poslal na Golo z zelo važnim sporočilom za Stanka Semiča-Dakija (pričevanje Matija Škrabe z dne 30. septembra 1979). Hrabri in iznajdljivi deček je nalogo uspešno opravil, Da-

Najmlajša borca Proletarske udarne čete: Janez Drnovšek z Ižanske ceste (levo), ki je med bivanjem v četi dopolnil komaj trinajst let (umrl 1957 v prometni nesreči), in Franc Kleindienst-Sine iz Sodražice (desno), ki je malo pred odhodom k partizanom dopolnil štirinajst let (umrl 1979 v Mariboru).

kija našel in mu izročil pošto, potem pa je hotel ostati v Proletarski udarni četi, kar mu je Daki dovolil (glej Stanka Semiča-Dakija: Najboljši so padli I, str. 236 in 237!). Po pričevanju Janezove sestre Marte Kraljič z dne 24. oktobra 1979 je njen mali brat Janez Drnovšek ostal pri partizanih približno teden dni pred borbo pri Pokritem mostu. Tudi pozneje je bil dvakrat odsoten z doma po kakšen teden. Udeležil se je zbora odposlancev v Kočevju, nato pa je šel še na pionirski kongres v Belo krajino. Medtem se je večkrat odlikoval z junaštvom. Po kapitulaciji Italije je prestregel bataljon Italijanov, ki se je umikal iz Podpeči v Ljubljano, in jih pregovoril, da so se obrnili nazaj in odšli na Krim, kjer so jih razorožili partizani. Domobrancem se je spretno izmikal, ko pa jim je prišel v roke, se je spretno zagovarjal in prestal vsa mučenja. Ker mu drugače niso mogli do živega, so ga izključili iz meščanske šole. Po vojni je Janez Drnovšek končal šolo za rezervne pehotne oficirje v Sarajevu in postal rezervni poročnik JLA, v Ljubljani pa je končal Visoko šolo za telesno kulturo. Bil je telovadni učitelj na viški gimnaziji. Zasnoval in vodil je vrsto smučarskih tečajev. Zal mu ni bilo dano dolgo življenje, zakaj 12. junija 1957 se je smrtno ponesrečil z motornim kolesom (Marta Kraljič z dne 24. oktobra 1979).

Vsekakor je treba predstaviti četno poveljniško sestavo, ki se je bila izoblikovala že za časa Dakijeve Leteče udarne oziroma Proletarske udarne patrulje. Komandir je bil Stanko Semič-Daki Spanec, njegov namestnik, ki mu je bil po hrabrosti povsem enakovreden, Jože Kamnikar-Arti, politični komisar je bil Drago Martinec-Pilot,* njegov namestnik pa verjetno Anton Modic. Vodniki oziroma komandirji vodov so bili Zdravko Prebil-Abi, Silni, Ivan Kamnikar-Matiček in Anton Križman-Grča, politdelegati vodov pa Anton Kramar-Zvone, Zan Kovačič, Jože Koščak-Krištof, Jože Ančik-Janko in Jože Tekavec-Pepe. Poveljniška sestava vodov se je zaradi silnega pritoka novincev hitro menjavala, tako sta še v času obstoja Proletarske udarne čete postala Lado Mavsar-Ronko in Ludvik Praznik-Suljo komandirja voda, politdelegat pa Lovro Kleindienst-Ice. Kurir Proletarske udarne čete je bil Franc Cimperman-Cigo.[55]

Daki pravi, da je četa štela naprej 46 in nato 48 ljudi in je bila dobro oborožena. Premogla je šest in nato osem puškomitr al jezov, vsi drugi borci so imeli puške in bombe

* Da je bil Drago Martinec-Pilot politični komisar Proletarske udarne čete, je najprej izjavil Stanko Semič-Daki (po beležki z dne 21. avgusta 1979). Pisana potrditev tega pričevanja se nahaja v ohranjeni vprašalni poli za člane KPS (zgodovinski arhiv CK ZKS), kjer je med drugim zapisano: »Bil komisar čete v proletarskem bataljonu T. T.....« Iz nadaljnjih navedb je razvidno, da je Drago Martinec-Pilot ostal v 5. bataljonu NO in nato v Krimskem odredu, v 1. slovenskem proletarskem udarnem bataljonu Toneta Tomšiča pa ga sploh ni bilo. Napako v besedilu je zagrešila oseba, ki je izpolnjevala vprašalno polo, vendar je tudi tako nenatančna zadostno potrdilo Dakijevega pričevanja. Tukaj je treba navesti še pričevanje Milana Podlogarja-Milančka, ki je kar dvakrat izjavil, da je bil komisar neki Bločan, visok, rdečih las, ki je znal italijansko, pa je zajetim karabinjerjem na Mačkovcu 16. maja 1942 povedal smrtno obsodbo (Milan Podlogar-Milanček, prepis magnetofonskega zapisa debate z dne 17. oktobra 1972 v Ljubljani, str. 3, in dodatna izjava z dne 16. julija 1979). Na podlagi tega opisa smo ugotovili, da gre za Antona Modica, zelo visokega in močno raščenega človeka starejših let, ki se je za časa prve svetovne vojne udeležil bojev na soški fronti, bil zajet in se v italijanskem ujetništvu naučil italijanščine (pismo Lovrenca Turka-Sergeja z dne 16. junija 1979). Pozneje je bil politični komisar 2. čete 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča (dok. št. 5667 iz leta 1942 v zgodovinskem arhivu CK ZKS), v maju 1942 pa zelo verjetno namestnik političnega komisarja Proletarske udarne čete.

Politdelegata dveh vodov Proletarske udarne čete Jože Ančik-Janko iz Ribnice na Dolenjskem (levo) in Jože Tekavec-Pepe iz Ravnika na Blokah (desno).

ter skoraj vsak pištolo. Toda Stanko Semič-Daki se je gotovo zmotil najmanj za petdeset borcev. To je mogoče sklepati iz pričevanja Jožeta Ančika-Janka, ki je izjavil, da je imela četa štiri vode, vsak vod pa najmanj 25 mož in dva puškomitraljeza. Po doslej zbranih imenskih podatkih, ki pa so še vedno pomanjkljivi, je Proletarska udarna četa štela 101 moža*, od tega pa jih je samo devet prišlo vanjo po 11. maju 1942.

Četa tudi med nastajanjem ni mirovala. Bojno posebno dejavna sta bila zlasti Abijev vod na Novem potu in Silnijev vod nad Tomažini. Ko pa je četa dosegla polno število, je začela z večjimi akcijami...[56]

* Seznam borcev »udarne grupe«, Dakijeve Leteče udarne patrulje, Proletarske udarne patrulje in Proletarske udarne čete je bil preverjen in izpopolnjen na podlagi objave v TV-15 št. 32 z dne 14. avgusta 1980. Od skupnega števila 108 jih sedem odpade, ker so odšli iz Dakijeve sestave že pred nastankom Proletarske udarne čete.

Od zasede na Lužarjevem bregu do napada na Ig

Načrtovani prvomajski napad na karabinjersko postajo v Loškem potoku, ki je bil odpadel zaradi silnih snežnih padavin, je Slavko Kovač-Smeli, komandant bataljona Miloša Zidanška, prestavil na 9. maj 1942. Zamišljen je bil kot izziv, ki naj bi zvabil Italijane, da bi napadeni postojanki prišli na pomoč, nakar bi jih potolkli v zasedah. Zato je Smeli napadel Loški potok le s štirinajstimi borci in enim puškomitraljezom, medtem ko je okrepljeno Rakovškovo četo s sto borci, desetimi puškomitraljezi in enim težkim mitraljezom pod vodstvom Dušana Zorca-Martina napotil v zasedo na Podblošček proti Novi vasi. Zasedo na Vagovki bi moral postaviti 1. bataljon Ljuba Šercerja. Toda Vandkova četa je pred tem že zapustila Travno goro in odšla proti Iški, komandant tega bataljona Tone Vidmar-Luka Suhodolc pa se je od 7. maja zvečer zadrževal v taborišču Proletarske udarne čete na Mačkovcu, kjer je od obveščevalcev iz Velikih Lašč* izvedel, da nameravajo priti od tod čez Lužarjev breg na Bloke močne italijanske sile, da bi polovile moške in jih spravljale v internacijo.[57] Zaradi tega je v partizanskih bojnih načrtih prišlo do neskladja...

Daki in Luka sta v zasedo po strminah nad cestnimi ovinki pod Lužarji razvrstila tri čete.** Zaseda je bila tako dobro postavljena, da bi bili lahko potolkli tudi 50 tovornjakov Italijanov, toda bila je izdana — Italijani so prišli na Bloke skozi Sodražico in čez Boncar. Tako sta se Daki

* Stanko Semič-Daki je ustrezna obvestila dobival od Hočevarjevih iz Velikih Lašč. Podatke je dajala Marjeta Hočevar-Kaplan, ki je bila kasneje umorjena pri Sv. Urhu (pismo Jožeta Gačnika z dne 15. oktobra 1979).

** Vence Drobnič (po beležki z dne 8. julija 1979) je o tem dogodku povedal še, da so v Rute prišli podnevi z razvito partizansko zastavo in pesmijo, po prigrizku v tamkajšnji gostilni pa odšli v zasedo k Lužarjem. Tedaj se je tam znašel neki kaplan in oba partizanska komandanta vprašal, če sme iti maševat, kar sta mu ta dva dovolila in lahko se je popolnoma svobodno odstrnil iz območja zasede. Potemtakem so partizani zasedo na Lužarjevem bregu pripravljali popolnoma javno, ne upoštevaje predpisana pravila, da je »treba vsako osebo, ki zaide v območje zasede, vljudno aretirati in zadržati za čas, dokler traja zaseda.« Nekaj mesecev kasneje se je namreč izkazalo, da so bili najhujši izdajalci razen redkih izjem prav duhovniki.

in Luka obrisala pod nosom za velik bojni plen in sta se tolažila le s krepkimi kletvicami.[58]

Ti Italijani so potem šli v strelcih na Podblošček. Tod se je razvnela silna bitka, ki pa ni prinesla pričakovanega uspeha. Rakovčani so Italijane sicer premagali in jih z jurišem nagnali proti Novi vasi, a mrtvih je bilo malo. Poleg tega je druga, manjša italijanska kolona nemoteno prišla iz Sodražice čez Vagovko v Loški potok za hrbet Smelijevim napadalcem; ti so se morali na hitro umakniti, deloma pa so bili celo odrezani od celote in razpršeni, vendar niso imeli izgub in so se po treh dneh vsi vrnili. Kolona italijanske policije iz Sodražice je nato iz Loškega potoka pohitela proti Novi vasi za hrbet Rakovški četi, a je bila v Podbloščku skoraj popolnoma potolčena — ubitih je bilo kakih dvajset Italijanov, kot je zapisal Slavko Kovač-Smeli.[59]

Obveščevalni oddelek italijanskega XI. armadnega zbora je te boje zaradi ponavljajočih se napadov na območju Bloške planote ocenilo kot nevaren znak krepitve napadalnosti in naraščanja številčne moči uporniških sil, o samih napadih pa je zapisal: »9. 5. okoli šestnajstih je neka uporniška enota obkolila postajo kraljevih karabinjerjev Hrib. Potem ko je poveljnik odklonil poziv k vdaji in položitvi orožja, so uporniki začeli besno napadati, a naši so se ogročeno upirali. S strelnim ognjem in bombami so sovražniku preprečevali vdor v postojanko, dokler niso dobili okrepitve. Med spopadom je bilo ubitih pet upornikov, na naši strani pa en karabinjer. Ko so na kraj spopada prišle enote za okrepitev, so odločno napadle upornike in jih pognale v beg. Druga enota je napadla in po dveh urah razgnala neko močno sovražno skupino s številnim avtomatičnim orožjem blizu kote 930. Ubito je bilo 12 upornikov, naše izgube pa so štirje mrtvi in sedem ranjenih ...«“

Po vsem tem velja pogledati še operativni dnevnik bataljona Miloša Zidanška, kjer so partizanske izgube napisane imensko. Vsega skupaj je šlo za tri ranjene, od teh je en partizan poškodbam podlegel*, enega pa so Italijani ujeli, a jim je ušel. Zmaga je bila torej na strani partizanov. Par-

*** Hudo ranjen je bil in poškodbam je podlegel Jože Korenčič-Bivol, ranjen v nogo pa Tone Tacer-Radivoj, oba doma z Rakeka, ime tretjega ranjenca pa ni znano (pojasnilo Franc Mekina-Borut z dne 25. oktobra 1979).**

tizani so namreč kljub smoli le uresničili svojo namero — po porazu na Bloščku so Italijani takoj umaknili posadko iz Loškega potoka, vrh tega pa po Blokah niso utegnili loviti domačinov.[61]

Zadoščenje za izdano zasedo so Dakijevi in Lukovi borci dobili naslednjega dne. Ko so se Proletarska udarna četa in dve četi bataljona Ljuba Šercerja 10. maja 1942 vračale z Lužarjev, so blizu taborišča v Gabrju na Mačkovcu naletele na skupino ciganov z dvema paroma konj. Cigani so imeli italijansko dovolilnico za prosto gibanje po ozemlju Ljubljanske pokrajine in so bili na Mačkovec poslani, da bi vohunili za partizani v korist italijanske obveščevalne službe. To je priznal eden od pobeglih ciganov, ki je bil ujet 12. maja. Cigani so s seboj vodili in prodajali par ukradenih konj, ki jih je prepoznal Ludvik Praznik-Suljo. Njegovemu stricu so jih bili speljali tako, da so jim kopita ovili s cunjami. Italijani so dobro vedeli za to, toda bili so v prehudi stiski za vohune, da bi ne izkoristili zagate poklicnih brezdomcev. Uslugo, da so jim karabinjerji tatvino spregledali, so morali cigani plačati tako, da so se pustili vpreči v škripavi italijanski vohunski voz, s tem pa so jo plačali z življenjem. Partizani si v tedanjih razmerah niso smeli dovoliti nobene prizanesljivosti, zato so vseh devet ciganov, polovljenih 10. maja, in tistega, ki so ga ujeli 12. maja 1942, pokončali na Mačkovcu.[62]

Prigoda z zajetimi cigani je pomembna zategadelj, ker je porodila misel na partizansko konjenico. Ciganom odvzete konje so odpeljali v taborišče Proletarske udarne čete. Ukradeni par so Dakijevi borci sicer vrnili lastniku, toda pri kmetih so nabrali več konj, ki so ostali od bivše jugoslovanske vojske. Z njimi so laže obvladovali obsežen operativni prostor in hitreje prenašali obveščevalna poročila. Tako je nastala zasnova za sloviti Suljev konjeniški vod.

V podobnih težavah kakor cigani se je znašel Peter Modic iz Hribarjevega, ki mu že od nekdaj ni dišalo pošteno delo. Italijani so ga spretno zvabili v svoje mreže, ga poslali na »jezikovni tečaj« v Ljubljano, nato pa je moral zanje poizvedovati o političnih delavcih in taborišču na Mačkovcu. Posebno ga je zanimala hišna številka pri Kovačičevih v Podgozdu. Toda zanjo je izvedel šele takrat, ko

ga je Artijeva patrulja pripeljala tja zvezanega. Za kesanje je bilo tedaj prepozno .. ,[63]

Desetega maja 1942 zvečer je Jože Kamnikar-Arti povedel en vod Proletarske udarne čete skozi Iško proti Velikim Blokam. Od mitraljezcev je šel Ludvik Praznik-Suljo, potem pa še osem borcev, ki so se jim pridružili še politični delavci Jože Tekavec-Pepe, Jože Zakrajšek in Zan Kovačič. Po nastopu mraka so prestopili cesto, ki drži mimo Velikih Blok proti Grahovemu in se približali vojašnicam. Jože Bavdek* je tam odvil varovalko na bombi, udaril z njo ob kamen in jo zalučal, Suljo pa je nameril puškomitraljez v okna vojašnice in sprožil. Zagrmelo je in zadrdralo je, od Slivnice se je odbil odmev. Sipe so zažvenketale, vojaki so začeli prestrašeno vpiti in ugasnile so vse luči. V temi pa je bila zmeda še hujša, Italijani so od strahu tulili kakor zveri. Opogumila se je edino njihova zaseda v močnem bunkerju na hribčku nad vojašnico. Ko so prišli do sape tudi tisti v vojašnici, so začeli nabijati s strojnicami in z minometi, kar je trajalo vso noč. Bili so tako prestrašeni, da so še tri dni in tri noči na slepo spuščali rafale v gozd.[64]

Kaj so mislili in kako so trpeli, najbolje kaže tale njihova beležka: »11. 5. — Neka uporniška banda, ocenjena na kakšnih sto ljudi, je ponoči napadla našo garnizijo Velike Bloke. Z nekega prevladujočega vrha so tolkli z ognjem vse do četrte ure in 30 minut. Izgub ni — telefonične zveze pa so prekinjene že od petnajstih ...«

Kaj je bilo s telefoničnimi vodi, so Italijani odkrili šele po okrepitvah, ki so jih spremljali tanki metalci plamena. Toda Italijani so z okrepitvami lahko prišli na Velike Bloke šele 12. maja 1942, ko so morali poprej popraviti razkopano cesto kar na desetih krajih, po vsem tem pa so

* Jožeta Bavdka s Kaplanovega pri Velikih Laščah zasledimo že leta 1940 med štiriindvajsetimi zaprtimi skojevci (sodni spis proti Dušanu Bravničarju in Albinu Videniču v zgodovinskem arhivu CK ZKS) v Kočevju, iz leta 1941 pa je znan kot eden prvih aktivistov v okolici Velikih Lašč. Padel je 24. julija 1942 kot partizan na begu iz lastne hiše, kamor je prišel po hrano. Italijani so se strašno znesli nad njegovimi svojci. Takoj tam so ustrelili mater Marijo in sestro Ivano, domačijo pa požgali. Po sredi je bila izdaja. Dne 28. julija 1942 so belogardisti zločinsko umorili še Jožetovo zaročenko Angelo Škulj in jo vrgli v brezno, tako da nam Bavdkove fotografije ni bilo mogoče dobiti.

lahko ugotovili samo še to, da so podrti vsi telefonski drogovi. In vendar je bila na delu samo desetina Dakijevih borcev, ki pa jim je seveda pomagala Narodna zaščita.[65] No in ob vsem tem je Jože Kamnikar-Arti ukanil še izdajalca Petra, ki se je bil skril za dimnik.

Že omenjeni ukaz štaba 3. grupe odredov, ki je določal ustanovitev Proletarske udarne čete, je v 9. točki nadalje zaostril že 24. aprila predpisano prepoved sekanja in predelovanja lesa. Odredil je, »naj čete preprečijo obratovanje žag in drugih lesnih podjetij. V teh podjetjih naj se uničijo stroji, kjer pa to iz kakršnihkoli razlogov ne bi bilo mogoče, naj se ta podjetja zažgo.«* Zato je Proletarska udarna četa med svojim pohodom z Mačkovca proti Ljubljani ustavila delo Premrujeve žage na Robu. Dakijevi borci so polomili polnojarmenik, delavcem, povečini starejšim ljudem, ukazali, naj gredo domov, kar so ti storili brez ugovora, nekaj mlajših pa se je pridružilo partizanom. Na poti od Krvave peči proti Purkarčam je četa naletela na kakih trideset delavcev, ki so gradili cesto od Roba proti Krvavi peči. Tudi tu je Daki prepovedal vsakršno delo in tudi tu so se mlajši delavci odločili za vstop v partizanske vrste. Od teh sta gradbeni delovodja Jože Mirtič-Zidar iz Trnovega in še en delavec** prišla v sestavo Proletarske udarne čete. Od Purkarč so Dakijevi borci po vodih odšli na Golo. V gozdu nad Dobravico so čakali italijansko kolono, ki pa je za-

* Štab 3. grupe odredov je 12. maja 1942 izdal tudi OPOZORILO o prepovedi sečnje lesa in prevažanju surovin za okupatorje. V njem je med drugim rečeno, da je štab 3. grupe dal povelje vsem četam, naj preganjajo vse v gozdovih, na cestah in železnicah zaposlene delavce z delovnih mest ter jim zaplenijo orodje. Poleg tega je dal vsem partizanskim četam povelje, da od tega dne streljajo na tovorne vlake, kar velja tudi za avtomobile, ki prevažajo surovine ali drug material, ki lahko služi okupatorjem. Prav to OPOZORILO pa je bilo znak, naj Proletarska udarna četa začne izvajati take akcije, kar se je zgodilo šele po 12. maju 1942 (Zbornik VI, knjiga 2, dok. 80).

** Po podatkih iz kartoteke oficirjev NOV Slovenije iz leta 1944 (v arhivu IZDG) je Jože Mirtič-Zidar stopil v NOV 15. maja 1942, vemo pa tudi, da je bil član komunistične stranke že prej. Potemtakem je mogla Proletarska udarna četa ustaviti delo na cesti Rob—Krvava peč in delo na Premrujevi žagi 14. maja 1942 ali pa na sam dan Mirtičevega prihoda k partizanom. Drugi delavec, ki je skupaj z njim prišel v Proletarsko udarno četo, še ni ugotovljen.

slutila, da nekaj visi v zraku, in se zato hitro umaknila v svoje izhodišče. V noči na 14. maj 1941 je en vod Proletarske udarne čete razstrelil transformator družbe »Carniola« v Dragi pri Igu.[66]

Zdravko Prebil-Abi in Jože Kamnikar-Arti na konjih, ki sta vodila napad na karabinjersko zasedo v Želimljah 15. maja 1942.

Poveljstvo Proletarske udarne čete je pravilno predvidevalo, da bo razstrelitev transformatorja v Dragi spodbudila okrepljeno dejavnost Italijanov, zato se je s četo utaborilo na robu Želimeljske doline pri Sarskem, da je imelo razgled na vse poti. Od tod je Daki poslal 15. maja dopoldne proti Turjaku konjeniško patruljo — to sta bila Ludvik Praznik-Suljo s puškomitr al jezom in še en borec, oba s čeladami — sam Daki pa je z enim vodom odšel v vas Sarsko iskat orožje in strelivo. Jože Kamnikar-Arti in Zdravko Prebil-Abi sta z enim vodom nameravala iti v Zelimlje strič neke ženske, ki so ljubimkale z italijanskimi vojaki. Prav tedaj se je v Zelimlju pojavila patrulja desetih italijanskih karabinjerjev z enim neoboroženim bivšim jugoslovanskim orožnikom s postaje na Igu. Le-ti so opazili oba partizanska konjenika in hitro zasedli Kramarjevo trgovino, da bi ju tu prestregli, ko bi se vračala.

Toda Jože Kamnikar-Arti in Zdravko Prebil-Abi, ki sta Želimlje opazovala z daljnogledom, sta imela Italijane kakor na dlani in sta takoj uganila, kaj kanijo. Brž sta vzdignila že pripravljene borce in z njimi pohitela navzdol. Ti so, razviti v strelce, Kramarjevo trgovino obkolili in karabinjerjem odrezali možnost za umik proti Igu. In kajpak, nemudoma so jih napadli, da bi jih polovili. Ko sta Ludvik Praznik-Suljo in njegov tovariš zaslišala streljanje in kričanje v Zelimlju, sta takoj spoznala, za kaj gre. Obrnila sta konje in začela Kramarjevo trgovino obdelovati še s turjaške strani. Tako so se laški varuhi reda z Iga znašli v pasti in morali so se vdati. Partizani so brez izgub zaplenili osem pušk, sedem revolverjev, več bomb ter uniforme in drugo opremo.[67]

O tem dogodku so Italijani zabeležili: »15. 5. — Neko patruljo desetih karabinjerjev, ki je opravljala ogledniško službo v coni Zelimlje, so napadle in obvladale uporniške sile; en karabinjer je bil ubit, šest zajetih so kasneje ti uporniki ustrelili na pobočjih Mokrca. Drugim trem, od katerih je eden ranjen, je uspelo pobegniti in se vrniti v enoto, ni pa znana usoda orožnika, ki je patruljo spremljal.. .«[68]

Ta zapis je popolnoma resničen, vendar mu je treba dodati še majhno pojasnilo. Artijevi in Abijevi jurišači so dejansko ujeli sedem karabinjerjev in bivšega jugoslovanskega

orožnika,* en karabinjer je padel, dva pa sta se izmuznila: eden se je skril v Kramar j evo trgovino, drugi pa se je zakopal v gnoj ter pozneje pritekel na Škofljico ves blaten in zasmrajen. Ranjenec pa je bil tisti, ki se je rešil iz brezna na Mačkovcu.[69]

Ena izmed žensk, ki so spričo nenadnega preobrata v partizanskih načrtih obdržale pričesko, je popoldne tistega dne prisopihala na ižanski grič Trnek povedat karabinjerskemu marešalu, da so njegove karabinjerje verjetno ujeli partizani. Marešalo z ljudmi, ki so mu še ostali, ni mogel ukreniti nič, zato se je zatekel po pomoč k financarjem, ki so imeli prostore v ižanski mežnariji. Z združenimi močmi so sestavili patruljo enajstih mož, ki se je brž odpravila poizvedovat za karabinjerji. Toda Dakijevi proletarci so bili o vsem na tekočem, zato je proti Gavgam pohitel vod Proletarske udarne čete — poveljeval mu je Tonček Križman-Grča, za politdelegata pa je bil Jože Ančik — da so Italijane pričakali v zasedi...

Za zasedo pa ni bilo časa, zakaj financarji so partizane zagledali prvi, ko še niso pritekli do zaklonov. To pa položaja ni kaj prida popravilo, zakaj partizani so se kar s pohoda pognali v naskok, dva financarja smrtno zadeli,

* Teh sedem zajetih karabinjerjev in osmega, zajetega malo pozneje pri Gavgah, sta Arti in Abi izročila Stanku Semiču-Dakiju. Ta jih je ukazal odpeljati v taborišče na Mačkovec. Sprva so jih nameravali zamenjati za politične zapornike oziroma ujete partizane in so o tem poslali na glavno poveljstvo poročilo s posebnim kurirjem. Ker pa od tam dolgo ni bilo odgovora in ker so partizani medtem ugotovili, da so zajeti karabinjerji sodelovali pri požigih desetih vasi in pri drugih nasilstvih nad prebivalci obmokrških vasi od 19. do 22. marca 1942, so jih obsodili na smrt, ustrelili in vrgli v brezno, od koder pa se je eden rešil in ostal živ. Ko je glavno poveljstvo čez dva dni le odgovorilo, naj zajete karabinjerje izpuste, ni bilo mogoče uresničiti tega ukaza, ker so bili ujetniki že mrtvi (Milan Podlogar-Milanček, prepis magnetofonskega zapisa debate o ustanovitvi 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča z dne 17. oktobra 1972 v Ljubljani, str. 3). Zajeti bivši jugoslovanski orožnik je bil Riko Metliković, ki je prestopil k partizanom in sveto obljubil, da ne bo več služil Italijanom. Partizani so mu verjeli in tako zaupali, da so ga pozneje imenovali za komandirja 4. čete 1. bataljona Ljuba Šercerja, toda avgusta 1942 je postal velik izdajalec in zločinec.

enega ranili in enega ujeli, druge pa razpodili.* Ti so se poskrili po zaraščenih ilovnatih jamah, pri tem pa so orožje večinoma izgubili, kar pa je bilo partizanom tudi prav: bili so bogatejši še za šest pušk in en puškomitraljez, ob tem pa jih je doletela tudi prva izguba — v glavo je bil ranjen Ivan Rupnik** z Brezovice.[70]

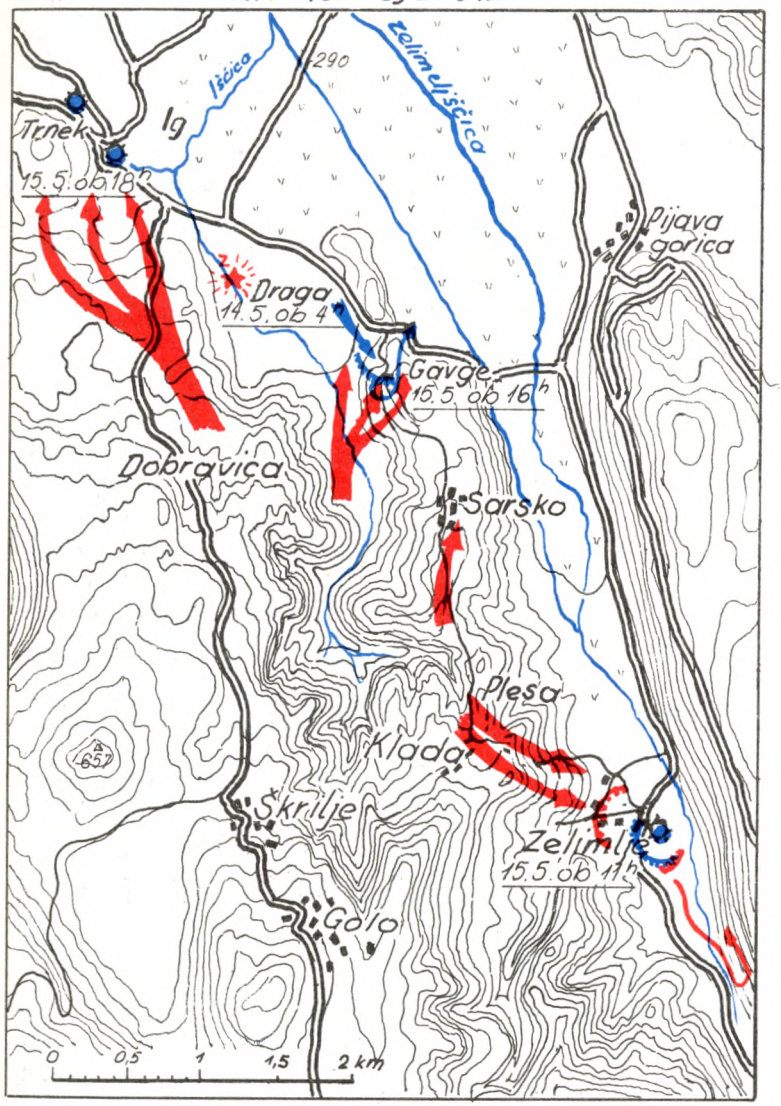
»Deli kraljeve finančne straže in kraljevih karabinjerjev,« pravi v nadaljevanju že povzeto italijansko poročilo, »ki so izvajali operacijo iskanja zajetih karabinjerjev, so se blizu vasi Studenec Ig spopadli z močno uporniško skupino. Naše izgube: dva mrtva, en ranjen in en pogrešan.*** Enote,

* V operacijskem dnevniku 1. bataljona Ljuba Šercerja NO (Zbornik VI, knjiga 2, dok. 124 na str. 308) je ta spopad vpisan na dan 16. maja 1942, vendar pa tako Boris Jakopin z Iga (beležka z dne 6. julija) kot tudi nesporni udeleženec tega spopada Jože Ančik (telefonsko pojasnilo z dne 30. julija 1979) odločno trdita, da so bili zajeti karabinjerji v Zelimljem, potolčeni financar ji pri Gavgah in prvi napad na karabinjersko postajo na Igu vse na isti dan. To je razvidno tudi iz povzetega italijanskega poročila (Informacijski vestnik štev. 58 z dne 18. maja 1942, štev. reg. 9/la — 3, k. 490 v Vojnozgodovinskem inštitutu JLA Beograd — VII). Ob tej priložnosti opozarjam, da je vse tri akcije izvedla Proletarska udarna četa in ne 1. četa 1. bataljona Ljuba Šercerja NO, kjer so datumsko zabeležene. Podatkov ne smemo prepisovati mehanično, kot je to storjeno v Gradivu za zgodovino NOB občine Ljubljana Vič-Rudnik, Ljubljana 1979, na str. 98, 100 in 104, kjer so te akcije pripisane 1. četi 1. bataljona Ljuba Šercerja ali samo tej četi (glede zasedbe Iga), Proletarska udarna četa pa ni niti omenjena. Vsak podatek v pisanih virih je treba dodatno raziskati in dopolniti, pri tem pa ne podcenjevati ustnih virov ...

** Ivan Rupnik ni bil doma z Brezovice pri Ljubljani, ampak je tam služil za hlapca. Doma je bil iz Idrije. K partizanom je odšel decembra 1941 na Kožljek. Kaže, da je bil ranjen pozneje še enkrat, in sicer v nogo, zakaj vdova Berta Kravcar navaja, da so mu nogo odrezali. Z Zapotoka so ga med italijansko ofenzivo prepeljali čez Sodražico na Travno goro, nato pa izročili dr. Aleksandru Gali-Petru. Nesrečno je končal v podzemski jami na Ogenjci 31. julija 1942, ne da bi kdo vedel zanj. V knjigi dr. Aleksandra Gale-Petra: Ogenjca, Ljubljana 1977, ni vpisan med žrtvami. Njegovo usodo je pojasnil šele Zdravko Prebil-Abi 5. junija 1979.

*** V boju sta padla dva financarja, dva pa sta bila ujeta. Od teh je eden ranjen ušel z brezna na Mačkovcu in se tako rešil smrti. Kaže, da je bil ta karabinjer (pojasnilo na podlagi pričevanja Milana Podlogarja-Milančka, prepis magnetofonskega zapisa debate z dne 17. oktobra 1972).

Skica šl.5 – akcije in boji Proletarske udarne čete 14. in 15. maja 1942.

ki so takoj posredovale, so upornike nagnale v beg in dva ubile .. .«[71]

Kajpak o kakih dodatnih izgubah Grčovega voda poleg ranjenega Ivana Rupnika ni bilo nič res. Te navedbe so bile le v tolažbo Italijanom za nov poraz. Na Igu je bil položaj zelo kritičen. Iz spopada pri Gavgah sta pribežala samo dva, drugi so se ponoči prebili do Škofljice, dva pa sta se vsa blatna vrnila na Ig šele zarana prihodnjega dne. Tako je bil Ig tako rekoč brez italijanske posadke .. ,[72]

Od novega ujetnika je Zdravko Prebil-Abi izvedel, da sta na Trneku ostala le še dva karabinjerja, v ižanski mežnarji pa štirje financarji. Zato je sklenil sovražnike takoj napasti, ne da bi bil zbral zadostno premoč. V naskok na karabinjersko postajo je krenil le s sedmimi borci in enim puškomitraljezom ...

Marešalo Giacomo Boni je prav tedaj postojanko na Trneku dodatno utrjeval z zunanjim obzidjem in strelnimi linami, žične ovire in železna vhodna vrata je bil dal na-

Brata Tomaž Sušteršič-Tom (levo) in Jože Šušteršič-Jošt (desno), ki sta prišla v Proletarsko udarno četo iz Sodražice, sta se pozneje odlikovala zlasti v enotah VOS in VDV. Tom je bil ranjen po obrazu od bombe med napadom na karabinjersko postajo Trnek na Igu 15. maja 1942.

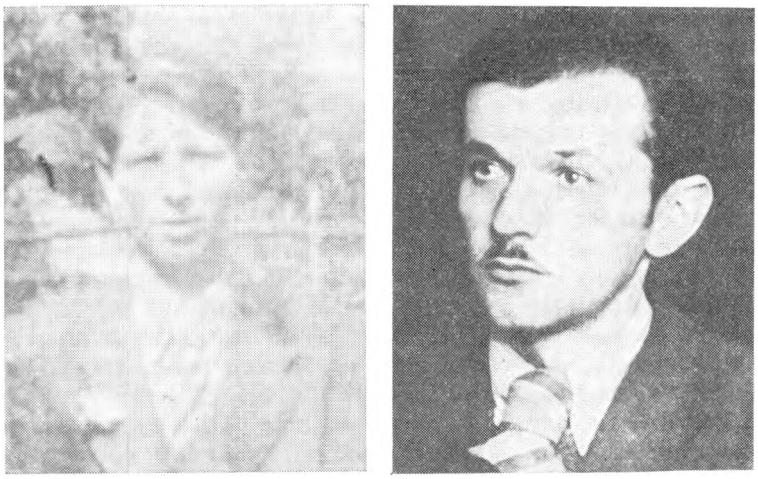
rediti že prej. Zidarjem ni zaupal, zato jih ni puščal z vidnega polja. Prav zidarji pa so Abijeve napadalce prvi uzrli in se začeli vesti vznemirjeno, da bi se kako izmaknili obračunu med uporniki in zavojevalci, da ne bi postali njegove žrtve. Ta nemir pri zidarjih pa je opazil marešalo in tako tudi partizane, zdirjal po stopnicah navzdol in trdno zapahnil masivna železna vrata, nato pa odhitel nazaj v gornje prostore. Z enim karabinjerjev sta na okna potisnila vsak po en mitraljez in pripravila bombe ...

Zdravko Prebil-Abi je žico prešel nemoteno. Vrgel je skozi okno tudi že prvo bombo, tedaj pa so zaregljale strojnice in začele leteti italijanske bombe. Osamljenima branilcema je začela pomagati še financarska strojnica z ižanskega zvonika. Po navadi so Italijani streljali tudi na sence in tako so ubili enainšestdesetletnega Franca Škrabo.* Od bomb je bil ranjen partizan Tomaž Sušteršič-Tom, dobil je drobce v obraz, Stanko Čampa, doma iz Zimaric, pa je bil zadet smrtno. Kazalo je, da postojanko brani več sovražnikov, kot je bil izvedel Abi. To je partizane nekoliko zmedlo, pa so počakali na glavnino Proletarske udarne čete; Tako so Italijani odpor lahko še bolj uredili, iz Ljubljane pa so jim prišli na pomoč en tank in trije tovornjaki vojakov. To jih je obvarovalo pred popolnim porazom, zakaj razvil se je boj, ki partizanom ni dajal možnosti za kak večji uspeh.. .[73]

»Istočasno so uporniki napadli vojašnici kraljevih karabinjerjev in finančne straže v vasi Studenec Ig«, poročajo v nadaljevanju Italijani. »Naša reakcija je odbila napadlce, ki so na bojišču pustili enega mrtvega in dva ujetnika. Sami nismo imeli izgub .. ,«[74]

Zdravko Prebil-Abi in Jože Kamnikar-Arti sta za drugi dan pripravila nov napad na Ig in pritegnila vanj še 1. četo bataljona Ljuba Šercerja. Partizanski pritisk se je

* Med financarji na Igu je bil tudi neki koroški Slovenec, vendar zagrizen fašist. Ta je besno streljal na Antona Brezca in Borisa Jakopina, ki sta z opremo hitela proti Gavgam, da bi se pridružila partizanom. Sreče, da bi katerega zadel, pa ni imel (Boris Jakopin po beležki z dne 6. julija 1979). Ob taki priložnosti so italijanski vojaki streljali tudi na osebe, ki so se jim bile kdaj kakorkoli zamerile, recimo, ker jim niso bile na uslugo s surovim maslom, jajci in podobnim, ali če so se jim kdaj namuzale.

Ob napadu na karabinjersko postajo Trnek na Igu 15. maja 1942 je padel Stanko Čampa iz Žimaric (levo) — to je bila prva smrtna žrtev Proletarske udarne čete — Ivan Rupnik iz Idrije (desno) pa je bil huje ranjen. Rupnik, ki je leta 1935 pribežal čez takratno državno mejo na Brezovico pri Ljubljani, je bil pri partizanih od decembra 1941 in borec »udarne grupe«, Dakijeve leteče udarne in Proletarske udarne patrulje. Po začetku italijanske ofenzive so ga prepeljali na Travno goro, končal pa je 28. julija 1942 ob izdaji bolnišnice v jami Ogenjci pri Loškem potoku.

krepil z vseh strani, čeprav so Italijani 16. maja 1942 prišli na Ig z močnimi silami. Toda prišli so le zato, da bi ostanke karabinjerske in financarske postaje oteli pred popolnim uničenjem. Sovražna svojat je že ob desetih tako spešila proti Ljubljani, da se je kar prašilo, italijanski tank pa je ta beg ščitil.. .[75]

Obramba osvobojenega ozemlja

Italijanski umik z Iga je sprožil pravi uporniški plaz: partizani so zasedli vse barjanske vasi od Škofljice do Podpeči in na vseh koncih so nastajale nove čete. Deli Proletarske udarne čete in 1. čete bataljona Ljuba Šercerja so vkorakali na Ig že 16. maja. V izpraznjenih postojankah so Italijani pustili en razdrt mitraljez, več italijanskih in dvaj-

set lovskih pušk, precej streliva, opreme in nekaj zaupnih spisov. Se več orožja in streliva je Daki našel ob hišnih preiskavah. Največ so partizani dobili živeža — vzeli so ga v Palmetovem gradu, pri bogatih kmetih in v trgovinah; odnesli pa so tudi nekaj usnja in oblačilnega blaga.[76]

Štab 1. bataljona Ljuba Šercerja NO je izdal razglas o prevzemu oblasti, s katerim najprej odpravlja vse okupatorske odredbe in odstavlja vse civilne predstavnike prejšnjih režimov, nato pa v dvanajstih točkah določa civilnopravno ureditev ižanske republike. Zunanji izraz prevzema oblasti so poudarjeno izražali šaljivi obredi striženja tistih deklet, ki so se bile spajdašile z Italijani. Ker so se pregrešile zoper narodno čast, so jih ostrigli na balin, kar je bil resen opomin, da bo drugič na vrsti hujša kazen.* Sicer pa so partizani posvetili največ časa krepitvi svoje vojske in obrambi osvobojenega ozemlja. Že 17. maja 1942 je iz voda Proletarske udarne čete, ki so ga večinoma sestavljali Sodražani, nastala Abijeva četa.** Štela je več kot sto borcev in je bila kot 5. četa začasno prideljena v 1. bataljon Ljuba Šercerja Notranjskega odreda. Iz narodne zaščite v Škofljici, na Pijavi gorici in Zelimlju pa je že dan poprej nastala Zelimeljska, enako in istočasno pa tudi Turjaška četa.[77]

* Ena izmed ostriženih deklet se je Italijanom takole potožila: »Odvedli so me s silo na Ig; vsi naokoli so me preklinjali. Prebivalci, ki so sodelovali pri zasramovanju, kateremu sem bila izpostavljena, so se mi smejali in ploskali. Javno so mi ostrigli lase. Bila so še druga dekleta (kakšnih deset), ki so doživele enako usodo ...« Kazen pri tej ženski torej ni dosegla vzgojnega namena, ker se je pogreznila še globlje v izdajalstvo (Informacijski vestnik obveščevalnega oddelka XI. armadnega zbora štev. 58, prav tam).

** Glede ustanovitve Abijeve čete obstaja datumsko neskladje. Tone Vidmar-Luka Suhodolc je ustanovitev te čete zabeležil na 17. maj, v operacijskem dnevniku 1. bataljona Ljuba Šercerja NO pa je kar na dveh krajih vpisana 18. maja. Toda po podatku, da je Abijeva četa napadla Italijane v Škofljici že 18. maja 1942 ob petih zjutraj, je sklepati, da je bila ustanovljena prejšnjega dne in je torej dati prednost prvemu viru. Potemtakem gotovo drži tudi podatek, da je politični komisar te čete postal Anton Kramar-Zvone, ne pa Franc Stegnar-Kolumb, kot to trdijo nekateri po spominu. Za Zvonetom pa je prevzel posle političnega komisarja Abijeve čete Kolumb, kar je nesporno (dnevnik Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca, Zbornik VI, knjiga 2, dok. 101 na str. 263, in operacijski dnevnik 1. bat. Ljuba Šercerja NO, prav tam, dok. 124 na str. 308 in 312).

V noči na 18. maj 1942 so partizani razstrelili Pokriti most čez Iščico v Črni vasi in most čez Zelimeljščico na cesti Ig—Škofljica ter prekopali ali zarušili vse druge ceste. Zarana je Abijeva četa napadla italijansko posadko v Škofljici, nastanjeno v barakah. Partizani so streljali s položajev na Klancu in v Zalogu. Zaradi tega je bil ustavljen železniški promet od pete do devete ure, o italijanskih izgubah pa ni nič znanega. Splošen pritisk v tej smeri se je nadaljeval. Italijani so se tega zelo ustrašili in so v Škofljico poslali močne okrepitve. Zato je Proletarska udarna četa odšla na položaje k Pijavi gorici, da okrepi Zelimeljsko četo.[78]

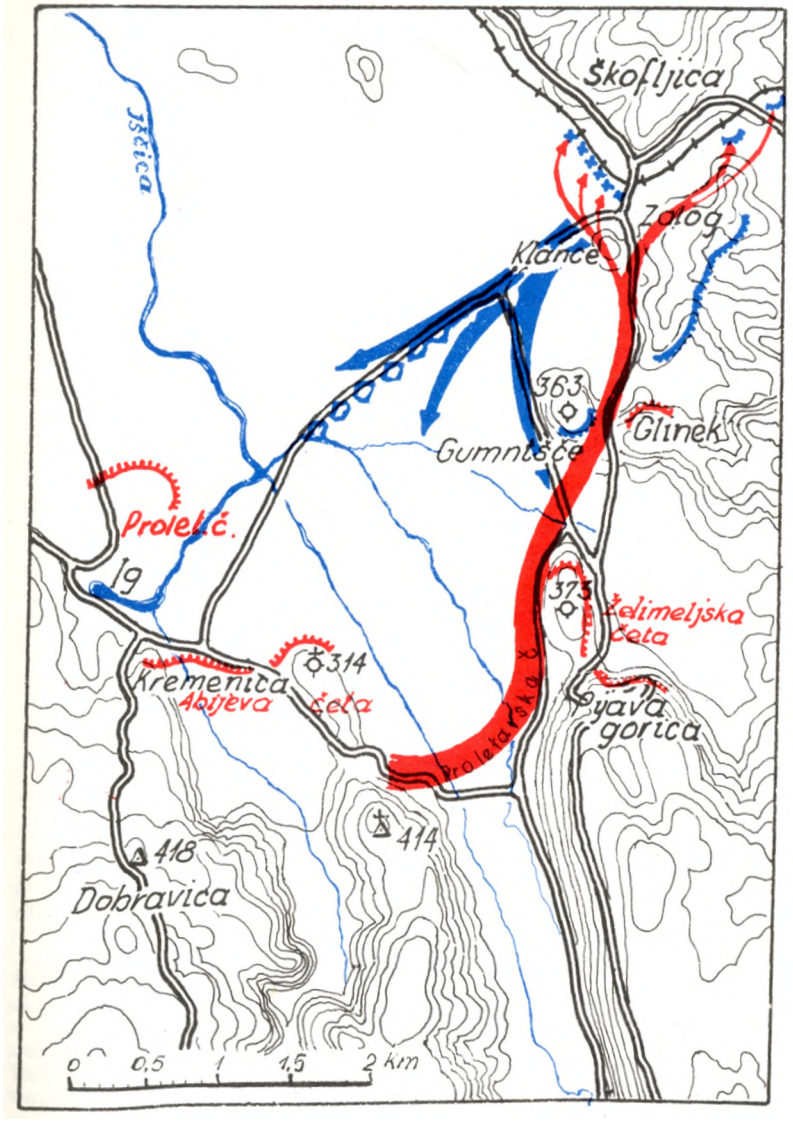
Da bi zmanjšali partizanski pritisk na dolenjsko progo in odvrnili partizane od prodiranja po gozdnem grebenu proti Golovcu, so Italijani 19. maja zarana izvedli močan sunek proti Igu. Ob pol sedmih zjutraj je iz Škofljice proti Igu krenilo pet tankov in prav toliko oklopnih avtomobilov. Zadržati jih je skušala Proletarska udarna četa pod poveljstvom Jožeta Kamnikarja-Artija, vendar partizani niso imeli nobenega protitankovskega orožja, zato je Italijanom uspelo s tanki prodreti do Zelimeljščice. Bili so le kakih 500 metrov od Iga, a dalje niso mogli. Most je bil namreč porušen, narediti zasilnega pa ni bilo mogoče, ker so partizani z ognjem branili pehoti vsakršen pristop. Iz daljave petsto metrov sta nato Proletarska udarna in Albijeva četa napadli tanke s težkimi in lahkimi mitraljezi. Bitka je trajala dve uri, nato so se tanki in oklepni avtomobili umaknili proti Škofljici, a tudi med umikom so strahovito streljali z mitraljezi in topovi...

Svojo nemoč so skušali Italijani popraviti s kanonado. Ob trinajsti uri so začeli Ig in naselja proti Zelimlju obdelovati s težkimi topovi. Na Igu so poškodovali šest hiš, a žrtev ni bilo. Partizani niso imeli ne mrtvih ne ranjenih, za Italijane pa se ve, da so imeli dva mrtva. Ker so bili vsi njihovi napori jalovi, so se proti večeru vse njihove sile umaknile z Barja.[79]

Enako neuspešni so bili Italijani na zahodnem obrobju Ljubljanskega barja. Druga četa (Faškarsko-preserska*) 1.

* Faškarska izvira od vzdevka »Faškarji«, ki so bili borovniški proletarci. Rekli so jim tako, ker so si kurjavo pripravljali iz vej. Delali so »faške« ali butare (Stane Skrabar-Braškar, pismo 24. oktobra 1979).

Skica št.6 - Obramba Jga 19. maja 1942

bataljona Ljuba Šercerja Notranjskega odreda je tega dne pod Žalostno goro napadla vlak, poln italijanskih vojakov, ki so se vračali iz Grčije. Dva vojaka sta bila ranjena, nakar so drugi izstopili in se razvili za boj. Kot vedno so se Italijani tudi tukaj spravili nad civilno prebivalstvo, a so morali to drago plačati. Vodnik Rok Veršnik-Gašper in mitraljezec Anton Sever sta ob tej priložnosti pobila 17 Italijanov in rešila dekleta, ki so jih Italijani hoteli postreliti. Po partizanskem viru je padlo več kot 40 italijanskih vojakov. Zvečer tega dne pa je 1. četa 1. bataljona Ljuba Šercerja NO obstreljevala vojaške barake v Podpeči, kjer so se bile poleg posadke nastanile tudi okrepitve iz Borovnice, ter pri tem ranila dva italijanska vojaka.[80]

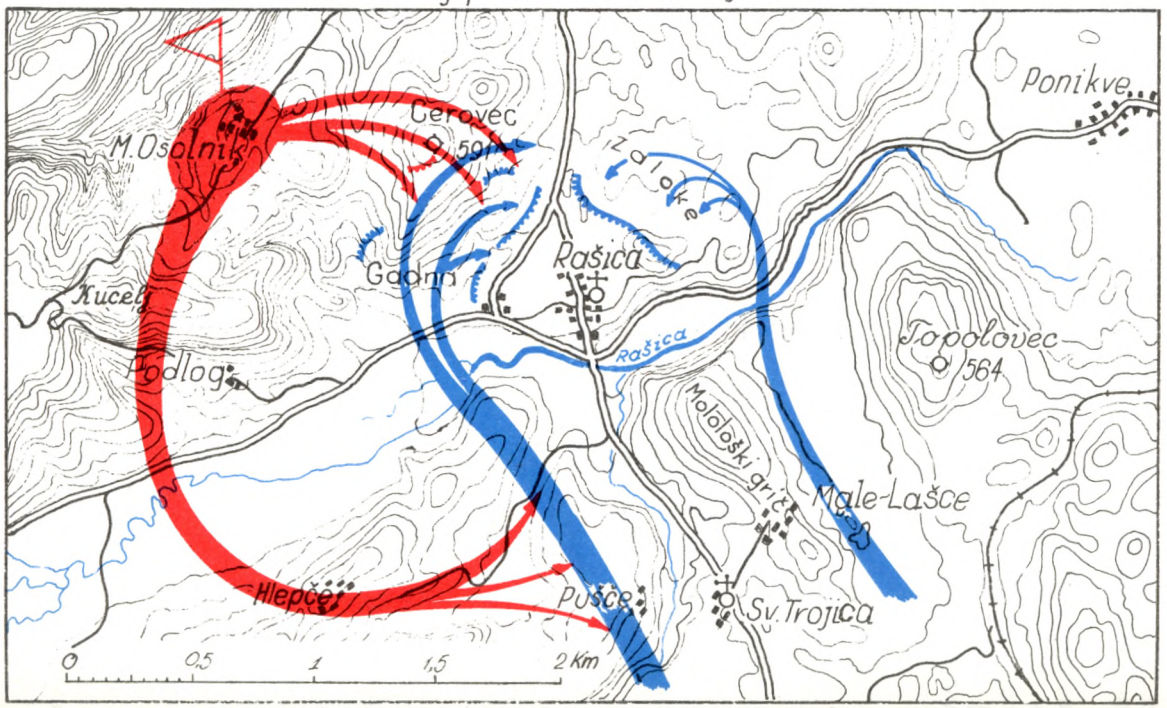
Ob tolikšni premoči v ljudeh in orožju je umik z Barja pomenil za Italijane hud poraz. To spoznanje je prevladalo tudi med ljudstvom, zato so fantje iz barjanskih vasi vreli k partizanom na Mokre in Krim kakor čebele iz panjev...

Partizanska napadalnost se je še nadalje krepila, obenem pa so partizani zavzeto ozemlje dodatno utrjevali, kopali strelske okope in zaklone, prekopavali ceste in jih rušili. V sklopu teh naporov je Proletarska udarna četa izvedla nov sunek. Devetnajstega maja o polpolnoči je napadla železniško postajo na Škofljici. Skušala je pokončati italijanske straže. Toda Italijani so bili budni in so napad odbili. Edina škoda, ki so jo povzročili partizani, je bilo nekaj razbitih šip na postajnem poslopju. Po tem neuspehu je Jože Kamnikar-Arti z bombami in mitraljeskim ognjem napadel še italijanske barake ter nekatere bunkerje ob železniški progi od Škofljice proti Šmarju-Sapu. Tudi tu ni bilo večjega uspeha, toda promet po železnici je bil spet ustavljen. Italijani niso zabeležili izgub, partizani pa so imeli enega laže ranjenega.[81]

Proletarska udarna četa je tedaj izpričala izreden smisel za manever, zakaj dopoldne 20. maja 1942 jo najdemo že na položajih med Velikim Osolnikom in Rašico, kjer je pripravila Italijanom novo presenečenje. To pa je bila tudi zasluga partizanskih obveščevalcev v Velikih Laščah, ki so prišli na sled italijanskim namenom in o tem pravočasno poročali na Rob.

Italijani so verjetno mislili, da so vse partizanske sile zaposlene v bližini Ljubljane, zato so si obetali v vaseh od

Skica št.7 - Boj pri Rašici 20. maja 1942

Rasice proti Robu lahko opravilo, dober lov in uresničitev svojih maščevalnih nakan. Razkačila jih je bila namreč predrznost majhnega oddelka 2. grupe odredov, ki je 16. maja 1942 pri mlinih v Ponikvah pokončal grenadirja Olivera Cvianiza iz Vidma (Udin) in Olinda Frassetto iz Trevisa. Ti svoji žrtvi so hoteli izrabiti kot pretvezo, da bi lahko polovili vse za orožje sposobne moške z Rašice, iz Podgore in morda še katere vasi. Ko je Stanko Semič-Daki dan poprej izvedel za to namero, je šel s skupino vojaških voditeljev takoj na ogled zemljišča in izbral za zasedo pripraven kraj v gozdu nad Gadno pod Kucljem (kota 591) ter od tod proti Podlogu. Zasesti bi ga moral del Proletarske udarne čete in Narodna zaščita z Roba .. .[82]

Nad goloroke Rašičane se je iz Velikih Lašč odpravilo kakih 300 Italijanov. Rašico so nameravali obkoliti s sklenitvijo krakov dveh vojaških kolon. Desna je šla za Malolaškim gričem, pri koti 474 prečkala cesto Rašica—Dobrepolje in obkolila Trubarjev rojstni kranj po robu gozda Zaloke, leva kolona pa je šla mimo Zadnikarjevega mlina na Gadno in v gozd Cerovec pod Kucljem, da bi tako sklenila obroč okoli vasi. Prav to kolono bi bila morala na položajih pod Kucljem pričakati Narodna zaščita z Roba, ki je prav tega dne prerasla v Robarsko četo, za jedro pa ji je bil en vod Proletarske udarne čete. Toda na pravo mesto je prišel le politični komisar Žan Kovačič in sam tudi udaril po Italijanih, ki so mu pošteno odgovorili.. .[83]

Dogajanje na Rašici pa je opazoval z daljnogledom Stanko Semič-Daki skupaj z Andrejem Flajsom-Sočanom in Dragom Flisom-Strelo. Ko je Daki spoznal, kaj se je zgodilo, je pohitel na Mali Osolnik, sklical zbor in ukazal enotama, naj razdeljeni v dva voda z jurišem napadejo Italijane. Leva bojna skupina bi jih morala napasti čelno v Cerovcu in na Gadni, desna pa bi morala udariti mimo Tomažinov čez Hlebče na Grm in Puščo, da bi jih prestregla na begu ...

Juriš je uspel in partizani so Italijane vrgli s položajev. Nagnali so jih na Loke, da so skakali v potok Rašica in bežali po njeni strugi v kritju bregov in vrb več sto metrov daleč. Po poročilih partizanskih obveščevalcev iz Velikih Lašč je padlo ali bilo smrtno zadetih 12 grenadirjev. Toda tudi partizani niso bili brez žrtev. Vsa nesreča je bila v tem, da so Italijani pred tem že zasedli tudi samo vas

V boju z Italijani, ki so iz Velikih Lašč vdrli na Kašico 20. maja 1942, sta padla Alojz Zgonec-Štefinov iz Podhojnega hriba (levo zgoraj) in Stanislav Sterle z Roba (glej opombo), ranjeni pa so bili: France Gradišar iz Kneja (desno zgoraj) v koleno, ki so ga Italijani prijeli in ustrelili 25. julija 1942 v Kneju, Konrad Cimperman z Rašice (levo spodaj), ki je padel kot namestnik četnega komisarja novembra 1943 pri Kožljeku, in Jože Novak s Srnjaka (desno spodaj), ki so ga Italijani prijeli septembra 1942.

Puškomitraljezec Milan Klančar iz Zakraja na Blokah (levo) in borec Ivan Arko iz Sodražice (desno) sta se srčno bojevala ves čas vojne — Milan Klančar v 1. slovenskem proletarskem udarnem bataljonu Toneta Tomšiča in brigadi z enakim imenom — vojnim naporom pa sta podlegla v svobodni domovini.

Rašico in se z mitraljezi spravili v zvonik. Od tam so sovražniki prizadejali partizanom največ žrtev, čeprav je tolkla po njih tudi kolona iz gozda Zaloke. Tako sta padla Alojz Zgonec iz Podhojnega hriba in Stanislav Strle z Roba,* ranjeni pa so bili Franc Gradišar iz Kneja, Jože Novak s Srnjaka** in Konrad Cimperman z Rašice.

Italijani so bili krepko tepeni, vendar so svoj poglavitni namen vsaj delno dosegli: polovili so kar 35 Rašičanov, ki

* Oče padlega Stanislava, Nikolaj Sterle, je zakopal fotografije in listine padlega sina v grmovje, ker se je bal italijanskega maščevanja. To pa ni dosti pomagalo. Italijani so bili po zaslugi župnika Ignacija Skobeta o vsem natančno poučeni, pa so prijeli in ustrelili drugega Nikolajevega sina Ludvika Sterleta, medtem ko so fotografije in listine zaradi vlage propadle (telefonični pojasnili Franca Sterleta z Roba dne 28. junija in 13. julija 1980).

** Rana Franca Gradišarja je bila huda in usodna. Zdraviti se jemoral doma, kjer so ga Italijani po izdaji prijeli 24. julija 1942 in ga takoj ustrelili. Jože Novak s Srnjaka, ki mu je bila med nogami eksplodirala italijanska bomba paradajzarica, je imel nekoliko več sreče. Italijani so ga le internirali v Padovo, odkoder

so jih razglasili za upornike in jih odgnali umirat v taborišča. Partizanske izgube so povečali na sedem mrtvih, svoje pa so zamolčali.. ,[M]

Obe smrtni žrtvi iz spopada pod Kucljem so partizani prepeljali na Robarsko pokopališče, kjer so jim priredili svečan pokop. Udeležila se ga je silna množica domačinov od blizu in daleč, tako da je bil pogreb teh dveh partizanov velika manifestacija privrženosti Osvobodilni fronti. Župnik Ignacij Skobe, ki je bil za Italijane obveščevalni vir prve vrste*, pa si je natanko zapomnil zanesene izbruhe posameznikov, kdo vse se je udeležil spopada pod Kucljem in kdo je bil ranjen. To je potem postalo usodno za marsikaterega ujetega partizana .. ,[85]

Boji pri Pokritem mostu in bitka za Ig

Bili so še manjši, patruljni spopadi, ki jih posebej ne beleži nobena armada. Za tisti čas so bili zelo pomembni, ker so izpričevali navzočnost partizanov na vseh koncih in krajih. Ob tem in tačas so jim poleg konj prišla prav zlasti kolesa. Z njimi so hitro premagovali razdalje in nastopali, kjer je bilo potrebno. Proletarska udarna četa je večinoma delovala po vodih. Tako je bilo tudi v bojih pri Pokritem mostu v Črni vasi.

Italijani so 21. maja 1942 ob 5. uri in 55 minut ustrelili organizacijskega sekretarja CK Komunistične stranke

je po kapitulaciji Italije prišel v Vojkovo brigado (Jože Perhaj po beležki z dne 6. julija, dopis krajevnega urada Velike Lašče, **št.** 24/79 z dne 30. 5. 1979, in pismo Alojza Tekavca-Jamnika z dne 5. julija 1980).

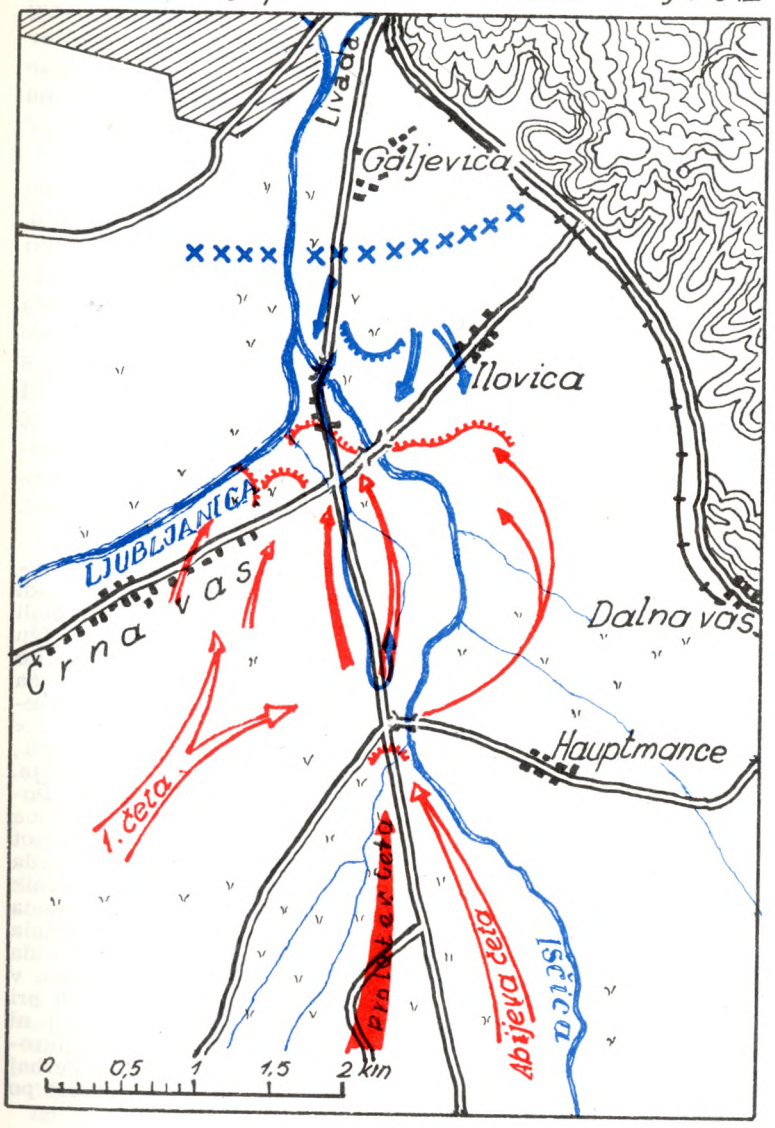
* Italijani so o Ignaciju Skobetu v obveščevalnem poročilu divizije Granatieri di Sardegna zapisali: »Na Robu je neki drug petdesetletni župnik Skobe, ki je prav tako zelo lojalen, a boječ; dajal bo informacije samo v primeru, če bo siguren, da ga ne odkrijejo...« Kasneje, zlasti za časa domobranstva, je župnik Ignacij Skobe postal pogumnejši in je partizanom veliko škodil. Zlepa mu niso mogli do živega, ker so morali glede duhovnih gospodov ravnati zelo strpno, tako je imel dolgo časa proste roke. Ker pa so dokazi o njegovem zločinskem delu le prihajali na dan, se ni čutil več varnega in je 29. maja 1944 pobegnil najprej pod okrilje domobrancev v Velike Lašče, od tam pa ob prvi priložnosti v Ljubljano (Franček Saje: Belogardizem, druga, dopolnjena izdaja, Ljubljana 1952, str. 401, 402 in 431, in Franci Strle: Partizanski volk samotar, Ljubljana 1975, str. 211 in 212).

Slovenije Toneta Tomšiča. Zdi se, kakor da bi partizani prav zaradi tega začeli silovito pritiskati na južna predverja Ljubljane. Toda možnosti za globlji prodor v mesto ni bilo, zakaj general Mario Robotti je že 10. maja zapovedal ustanovitev posebne komisije, ki naj z naslednjim dnem preuči vojaške ukrepe na podlagi predpostavke: »napad partizanskih sil na Ljubljano in istočasno vstaja komunističnih elementov v notranjosti.. ,«[86]

Do bojev pri Pokritem mostu je prišlo zaradi italijanskih poskusov, da bi popravili most* in prodrli proti Igu. Partizani so dobili obvestilo, da nameravajo Italijani s tanki priti prek Iščice poleg porušenega mostu, zato so tja namestili mitralješko trojko, ki jo je vodil vodnik udarnega voda kasnejše 4. čete 1. bataljona Ljuba Šercerja in mitraljezec Ivan Jankovič. Ta se je kot dober poznavalec Črne vasi s puškomitraljezom ugnezdil v zvonik črnovaške cerkve. Od tam je dobro videl, kaj se dogaja pri Pokritem mostu. Z rafali je vse Italijane in delavce primoral v zaklon. Po nekajurnem obstreljevanju je komandir čete Ivan Jevc-Čufi poslal v Črno vas kurirja z ukazom, naj se Jankovič umakne.

* Da so se boji pri Pokritem mostu razbesneli predvsem zaradi italijanskih prizadevanj za popravilo mostu, dokazuje tudi tale zapis prof. dr. Metoda Mikuža: »Po tem porazu so postali Italijani previdnejši. Zato so skoraj ves 20. maj tolkli proti Igu s težkimi topovi z Ljubljanskega gradu in poskušali pod zaščito teh topov popraviti most čez Iščico (Pokriti most blizu šole na Barju), pri čemer pa so jih partizanske enote hudo ovirale (Pregled zgodovine NOB v Sloveniji II, Ljubljana 1961, str. 12)...« Ob tem je treba opozoriti, da boji pri Pokritem mostu niso bili 20., temveč 21. maja 1942. Netočnost je nasledek datumskega neskladja. Po Tonetu Vidmarju-Luku Suhodolcu naj bi bila borba pri Pokritem mostu 20. maja, po operacijskem dnevniku 1. bataljona Ljuba Šercerja NO pa 21. maja 1942, in to tako po vpisu za 1. kot za 5. (Abijevo) četo. Pravi datum je razviden v poročilu Edvarda Kardelja z dne 22. maja 1942 Centralnemu komiteju KPJ (Zbornik VI, knjiga 2, dok. 102 na str. 266), iz vpisa smrti padlega Toneta Zgonca v mrliški matični knjigi, do istega izsledka pa je pripeljala tudi razčlemba pričevanj neposrednih udeležencev. Komandir voda Proletarske udarne čete Silni je bil namreč zanesljivo navzoč v napadu na Italijane 20. maja 1942 pri Rašici pa tudi v bojih pri Pokritem mostu, ki so morali biti kajpak dan pozneje, saj ni mogel biti navzoč na dveh tako oddaljenih krajih istočasno (kronika Velikega Osolnika, fase. 865/11 v arhivu IZDG, Jože Perhaj in Boris Jakopin po beležki z dne 6. julija in Zan Kovačič po beležki z dne 11. avgusta 1979).

Skica št. 8 - Boji pri Pokritem mostu 21. maja 1942

V bojih pri Pokritem mostu v Črni vasi 21. maja 1942 je Proletarska udarna četa izgubila dva borca. Jože Jakič-Dušan iz Zapotoka (levo), ki se je Stanku Semiču-Dakiju pridružil že 1. aprila 1942, je bil hudo ranjen v nogo, Tone Zgonec-Mejčev s Strmce na Blokah (desno), pomočnik puškomitraljezca pri Milanu Klančarju, pa je bil smrtno zadet v čelo.

Toda medtem se je bil junaški puškomitraljezec premaknil iz zvonika in s pomočnikoma odšel po jarkih, da bi se Pokritemu mostu popolnoma približal. Priplazil se je prav do Ljubljanice. Tako je izsilil pomoč. Ob dvanajstih se mu je pridružil en vod Čufijeve čete, ki je zasedel položaje ob potoku Volar. Toda medtem je nekaj Italijanov prestopilo Iščico in se ugnezdilo v Petelinovo in Škrabovo hišo, hkrati pa so začeli nabijati s topovi od Ljubljanskega gradu. Tedaj je četno poveljstvo zaprosilo za pomoč drugih čet.[87]

Branilcem prehoda pri Pokritem mostu so se pridružili: Abijeva četa, večji del 1. čete 1. bataljona Ljuba Šercerja Notranjskega odreda in Proletarska udarna četa. Te so se razvile v strelce in začele prodirati skozi Črno vas in po jarkih, da bi Italijane pregnale nazaj čez Iščico. To se jim je deloma tudi posrečilo, toda nekaj Italijanov se je bilo potuhnilo v hiši pri Petelinovih. Okna so zadelali z opeko, potem pa začeli nažigati na partizane od zadaj in od strani...

Puškomitr al jezeč Boris Jakopin je imel od nastopanja po jarkih mitraljez ves blaten. Na poti od mostiča proti Hauptmancam, ki je bil tudi porušen, do Pokritega mostu se je ustavil pod kozolcem. Orožje je razdrl in očistil, nato pa sprožil, da bi ga preizkusil. Ker pa še ni bil zadosti spreten, da bi izstrelil samo en naboj, se mu je sprožil rafal, ta pa ga je izdal. Eden izmed Italijanov pri Petelinovih je prežal nanj. Ko je Boris skočil izza kozolca, ga je že sunilo od strani. Krogla ga je prevrtala v višini pasu od desnega do levega boka, začutil je slabost in strašno žejo. V zaklonu za neko hišo je prestrašene domačine prosil vode. Neki moški mu je pomolil steklenico. Izpil jo je na dušek. Tedaj se je sesedel in izgubil zavest.. ,[88]

Proletarska udarna četa je prihitela do Mokarja po vodih. Najprej je tja prispel s svojim vodom komandir Silni, ga razvil v strelce in začel nastopati. Borci so si iskali zaklone po jarkih in kotanjah. Tako so se Pokritemu mostu popolnoma približali. Tam je padel Tone Zgonèc-Mejčev s Strmce na Blokah, ki je bil pomočnik mitraljezca pri Milanu Klančarju. Zadet je bil natančno v čelo, ko je glavo za trenutek nekoliko dvignil iz zaklona, da bi videl, kje tičijo Italijani. Jože Jakič-Dušan pa jo je skupil od zadaj, ko se je pognal čez cesto. Zadet je bil od pete skozi gleženj in nart. Pri tem mu je krogla prebila žilo utripalnico, da je kri kar brizgala in je ni bilo mogoče zaustaviti. Grozila je nevarnost, da bo izkrvavel...

Italijani so dobili močne okrepitve in so skušali partizane vreči s položajev, a ti so ostali in zdržali boj do mraka. Ker pehota ni opravila nič, so Italijani začeli še siloviteje streljati s topovi od Ljubljanskega gradu. Zaradi mehke barjanske zemlje ni bilo pravega učinka, ker se je razpočilo le malo granat. Drugače bi bili tam popadali vsi partizani do zadnjega, zakaj ni se zgodilo ne prvič ne zadnjič, da so Italijani s topovi merili na vsakega posameznega partizanskega strelca posebej. Tako je bil v polno zadet borec Ivan Babnik, ki je bil pred vstopom v Abijevo četo za hlapca pri Volkovih na Igu. Od njega ni ostalo nič več. Granata pa je hudo omamila tudi Antona Bolho, Majnikovega z Iga; bil je popolnoma brez zavesti, nato pa motoglav več dni.[89]

Tudi 1. četa bataljona Ljuba Šercerja je v bojih pri Pokritem mostu zabeležila smrtno žrtev. Padel je puškomi-

traljezec Slavko Novljan-Lado, sicer puškarski vajenec iz Most v Ljubljani, skojevec že od leta 1941. Tudi on je bil zadet v glavo. Torej sta bila od puške v glavo zadeta kar dva partizana, eden pa v polno s topom. Pa naj še kdo reče, da so bili Italijani slabi strelci in da je bila šala vojskovati se z njimi.. ,[90]

Ranjenca so partizani spravili najprej za transformator v Crni vasi. Tu so jima nudili prvo pomoč. Od tod so ju prenesli k Mokarju, in ju naložili na voz. Spotoma so pobrali še Borisovega brata Toneta Jakopina, ki je bil ranjen v ramo in stegno desne noge. Vse tri je rešil smrti bolničar Franc Berce. Zdravili so se v Iški, kjer se jim je naslednjega dne pridružil še stari komunist in udeleženec oktobrske revolucije Alojz Kusold-Vasilij s prestreljenimi prsmi.. .[9I]

Kakšne žrtve so imeli Italijani, ni znano. Občutnih gotovo ne, to pa pomeni, da partizani z boji pri Pokritem mostu niso dosegli nikakršnih vojaških prednosti. Pač pa so Italijane hudo preplašili in spodbudili Ljubljančane, da so še bolj navdušeno podpirali Osvobodilno fronto. Vsi so si zapomnili, kako so partizanski izstrelki 21. maja 1942 žvižgali v uporno mesto. To pa je bilo tudi nekaj.

Boji pri Pokritem mostu so Italijane prepričali, da izguba njihove postojanke na Igu sprošča velike partizanske sile za napade na postojanke ob tržaški in dolenjski progi, ogroža pa tudi samo Ljubljano. Zato so sklenili Ig brezpogojno znova dobiti v roke. Da bi to dosegli, so zbrali: manevrski bataljon, četo minometov 45 mm, četo minometov 81 mm iz 2. polka divizije Granatieri di Sardegna, četo minometov iz XXI. bataljona minometov, dva voda tankov M* in dve bateriji 75/18 ter ves 13. topniški polk pa tudi

* Tanki M so bili opremljeni z metalci plamena. Če sta bila res samo dva voda teh tankov, potem nikakor ni mogoče verjeti poročilu 5. bataljona NO z dne 11. julija 1942 (Zbornik VI, knjiga 3, dokument 15), ki navaja 29 tankov. Podobno število omenja v svojih spominih tudi Stanko Semič-Daki — namreč 28 tankov (Spomini..., Borec 1950/6 na str. 142 in Najboljši so padli I, str. 255, vendar so ti podatki pretirani. Povsem stvarna pa je navedba Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca, da je sodelovalo v bitki 13 tankov (Zbornik VI, knjiga 2., dok. 101 na str. 264), kar velja tudi za poročila Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 7. junija 1942 (prav tam, knjiga 3, dok. 9 na str. 30).

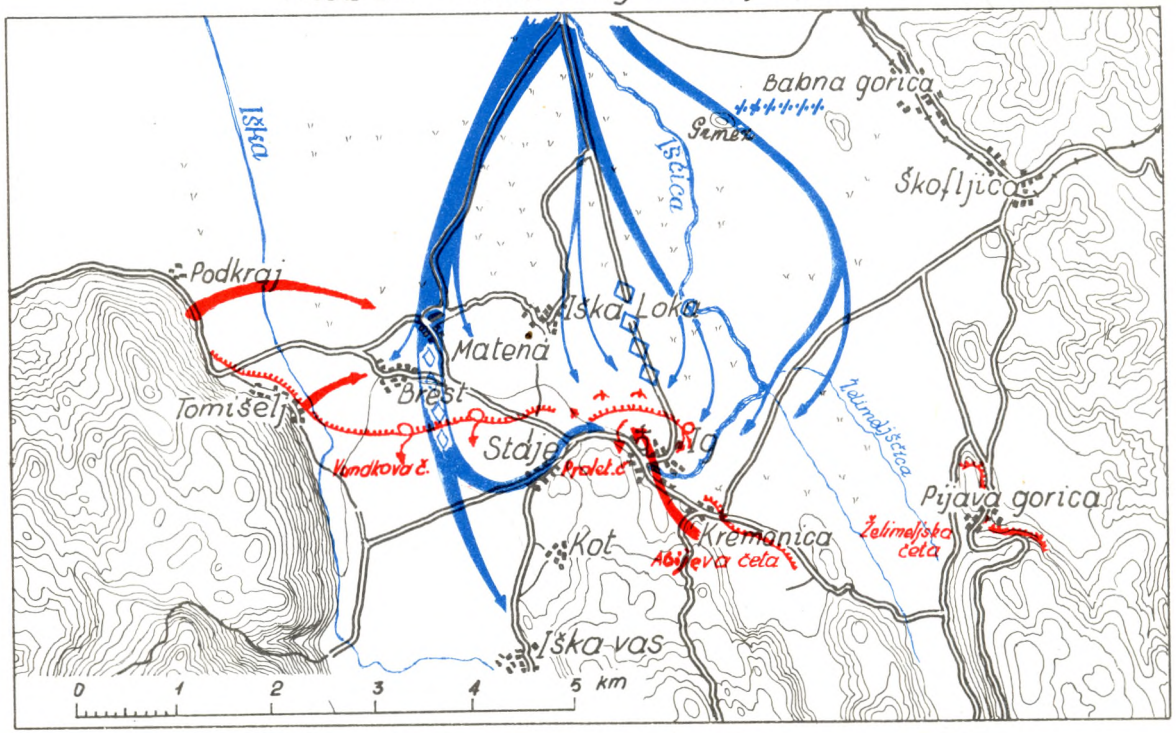
letala. Vsa ta bojna skupina, ki ji je poveljeval podpolkovnik Carignani, je nameravala: »Pregnati partizane s položajev, da se zopet dvigne in okrepi naš prestiž in ugled, in zadati jim kar največ žrtev...« Glavna kolona naj bi prodirala po Ižanski cesti in vzdolž nje proti Igu, pomožna pa prek Iške Loke v Staje in Iško vas.[92] ■

Partizani so bili o italijanskih pripravah obveščeni iz Ljubljane in so se pripravili za obrambo po najboljših močeh. Ceste iz Ljubljane in Škofljice proti Igu so zaminirali s protitankovskimi minami: ščitile so jih dobro skrite in vkopane zasede. Sam Ig bi morale braniti: 1. četa (Vandkova) s položajev Iška Loka—Brest—Podkraj na zahodu 'in 5. četa (Abijeva) 1. bataljon Ljuba Šercerja NO z vzhoda, Proletarska udarna četa pa samo naselje Studenec—Ig, tako da je bilo na njej težišče obrambe. Na položajih pri Pijavi gorici pa je bila še Zelimeljska četa.[93]

Italijani so krenili v napad 22. maja 1942 ob šestih zjutraj. Po Ižanski cesti je hrumelo 13 tankov, ki so delali pot več tisočem mož pehote. Vso to množico je podpiralo težko topništvo 13. topniškega polka divizije Granatieri di Sardegna od Ljubljanskega gradu, 3. divizion tega polka pa je postavil svoja orožja pri Babni gorici med osamelcema Babna gorica (kota 317) in Grmez (kota 233). Topniška priprava se je začela ob 7. uri in 20 minut. Najprej so z granatami zasuli vas Studenec Ig, ob pol osmih so ogenj prenesli na koto 320 zahodno od Iga, ob osmih pa na naselje Dobravico jugovzhodno od Iga. To streljanje je bilo na slepo. Italijani so tipali, partizani pa so še čakali, da se jim približa pehota. Ob poldevetih in malo pred deveto so Italijani kanonado osredotočili na Iško vas, vmes pa so tolkli tudi po Sarskem, da bi tako prikrili, kam je usmerjen njihov glavni udar.[94]

Italijani, ki so napredovali po Ižanski cesti naravnost proti Igu, so bili zelo previdni. Tanki so se ustavili pred minskimi polji, cesto natanko pregledali in odkrili mine, ki so jih nato inženirci razstrelili. Pri tem so pešci prišli pod udar partizanskih mitraljezov, ki so bili prikriti pred Igom pod kozolci. Italijanska pehota je skušala Ig zaobiti z vzhoda, a se ji to ni posrečilo. Partizani so jo z natančnimi streli in rafali prikovali v jarke in razore, pa tudi tanki si niso upali dalje. Razplamtel se je boj, v katerem sta

Skica št.9 - Bitka za Ig 22. maja 1942

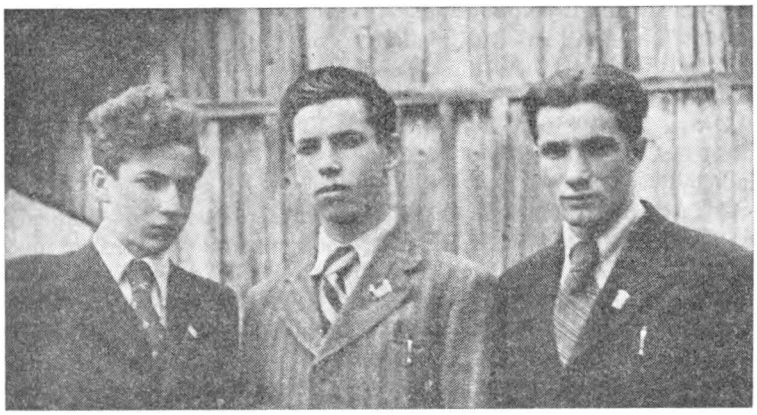
Zdravko Prebil-Abi in Jože Kamnikar-Arti popolnoma obvladala položaj. Toda medtem je italijanska glavnina pritisnila proti Brestu. Tanki so se iznenada pojavili pred Iško Loko in začeli prodirati naravnost po polju proti Iški vasi. Prva četa 1. bataljona Ljuba Šercerja NO, ki ni imela nobenih protitankovskih sredstev, se je poskrila po jarkih in tanke spustila mimo, nato pa je udarila po pehoti, ki je sledila tankom. Dva voda sta izvedla učinkovit bočni udar iz Podkraja proti Črni vasi, toda Italijani so bili tedaj že dosegli svoj glavni namen: tanki so od Staj vdrli v samo vas Ig, a so bili brez pehote popolnoma nemočni.

Pehoto sta učinkovito zadrževala predvsem puškomitraljezca Ludvik Praznik-Suljo in Lojze Klančar-Kovač, ki sta se bila z orožjema spravila v zvonik ižanske cerkve. Toda ob 10. uri in 56 minut sta dobila hud topovski pozdrav. Več granat je zvonik tudi zadelo in morala sta se umakniti, bela od ometa kot mlinarja. Drugih šest mitraljezcev Proletarske udarne čete je imelo boljše kritje in nobena italijanska granata ni padla v njihovo bližino. Italijane pa so močno ovirali zlasti težki mitraljezi Abijeve čete, zato je njihovo topništvo ob desetih udarilo na Sv. Rupert (kota 414), sedemnajst minut kasneje znova na naselje Dobravico in ob 10. uri 37 minut na razpotje pri Kremenici. Samo 3. topniški divizion je izstrelil 190 granat kalibra 75 mm in 174 granat 100 mm, ki so povzročile žrtve le med nedolžnim prebivalstvom: takoj mrtva je bila devetinšestdesetletna Marija Merkun z Iga 77, 28. maja pa je umrla še desetletna Ana Jakič. Partizanske položaje in nekatere vasi so Italijani tudi bombardirali z letali. Zlasti so se hoteli maščevati nad vasjo Zelimlje. Nanjo so vrgli 42 bomb, ki pa niso povzročile žrtev ali škode.[95]

Vandkova četa se je umaknila po peturnem boju. Razvlečena je bila preveč na široki bojni črti, da bi jo bila lahko zadržala, in tudi ni imela nobenega orožja, s katerim bi se bila lahko uprla tankom. V boju sta bila dva borca ranjena, od katerih eden je bil politični komisar čete Alojz Kusold-Vasilij. Alojz Popek-Vandek in Tone Vidmar-Luka Suhodolc sta o umiku obvestila po dveh kurirjih Stanka Semiča-Dakija. To obvestilo pa je potovalo prepočasi, da bi bilo prišlo pravočasno tudi do Zdravka Prebila-Abija. Temu se je stišanje streljanja z zahodne strani Iga zdelo

zelo sumljivo, zato je obrambo Kremenice prepustil Ivanu Kamnikarju-Matičku, ki je poveljeval enemu vodu, z dvema vodoma pa je. krenil na Ig. Toda ko je s svojimi borci prišel v središče vasi, ga je bila preplavila že tudi grenadirska pehota. Začel se je silen metež, boj prsi ob prsi, pri čemer so se partizani in Italijani lovili za nahrbtnike, se prebadali z bajoneti in tolkli s puškinimi kopiti. V tem klanju sta umrla Abijeva borca — Stane Borštnar, doma z Iga, in še en neugotovljen, eden je bil pogrešan in eden ranjen. Toda Abi je toliko zmedel Italijane, da se je Proletarska udarna četa umaknila z izpostavljenih položajev brez izgub.[96]

V posebno težavnem položaju se je znašel vod Abijeve čete, ki mu je poveljeval Stane Oberstar-Milko. Njegove borce so z grebena nad Igom zasipale svinčenke. Vsi so mislili, da od tam streljajo partizani, ki pa slabo merijo in da krogle letijo prenizko. Potem so jim prišli za hrbet tanki. Morali so se potuhniti in jih spustiti mimo, potem pa so se

V bitki za Ig in v drugih bojih Proletarske udarne čete so se posebno izkazali trije bratje Oberstar iz Sodražice. Prvi z leve in najmlajši — Danilo je bil predvojni skojevec (padel je ob kapitulaciji Italije v Cankarjevi brigadi), srednji — Zdravko je bil med veliko italijansko ofenzivo ujet (padel je leta 1944 pod Nanosom), tretji in najstarejši Stane, član komunistične stranke od 8. avgusta 1941, pa je svoj vod uspešno prepeljal skozi več italijanskih obročev in postal komandant bataljona v Cankarjevi brigadi.

začeli umikati čez cesto proti gozdu. Italijani so tolkli po njih tudi s topovi. Ena granata se je razletela blizu Zdravka Oberstarja, ki je ob silnem zračnem sunku izgubil zavest. Morali so ga pobrati in nositi. Z nezavestnim komandirjevim bratom so spesili navkreber, pod okrilje gozda. Toda tam, kjer bi jih bili morali sprejeti njihovi bojni tovariši, so se z oči v oči znašli z množico Italijanov. Sovražniki so udarili z mnogimi mitraljezi. Le presenečenje jim je pomagalo, zakaj zmedeni grenadirji so slabo streljali in niso zadeli nobenega .. ,[97]

Po osmih urah so tako Italijani naposled osvojili Ig. Za to so uporabili velike sile in pretrpeli hude izgube. Po sodbi Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca so imeli najmanj 200 mrtvih in ranjenih, kar je bržčas znatno pretirano, zadevnega italijanskega poročila pa ni na razpolago.

Partizani so z rafali motili Italijane na Igu in na dostopih vanj še do šestnajstih, nato sta se proti Mokrcu umaknili tako Albijeva kot tudi Proletarska udarna četa. Po šestih dneh svobode so bili Ižanci spet prepuščeni na milost in nemilost italijanskemu nasilju. Grenadirji so začeli divje ropati in loviti izdane sodelavce Osvobodilne fronte, 26. maja 1942 pa so ustrelili tudi pogrešanega borca Abijeve čete Alojzija Avanco, ki se je bil med najhujšim metežem zatekel na svoj dom na Igu 126, pa ga je nekdo izdal.[98]

Boji pri Pokritem mostu* in bitka za Ig so pokazali, da je desetkratna italijanska premoč premalo za zmago nad partizani. Te je bilo mogoče ugnati le z domiselnim manevrom in z velikimi silami. Vse tri čete, čeprav sestavljene pretežno iz novincev, so odlično prestale ti težki preizkušnji; borci so bili v bojih trdovratni, dobro pa so zdržali tudi topovsko in letalsko bombardiranje. Poveljniki so dobro vo-

* Natanko istega dne kakor boji pri Pokritem mostu je bila tudi bitka enot 2. grupe odredov na Jančah. Rafale in streljanje od tam so pri Pokritem mostu dobro slišali (Ivan Jevc-Cufi z dne 20. januarja 1980). Bitka za Ig je bila dan pozneje. To sta bili dotlej največji bitki na Slovenskem, vendar pa se bitka pri Jančah po številu sovražnikovih sil ne more meriti z bitko za Ig, čeprav ni po ostrini za njo prav nič zaostajala. V njej je bilo težišče na delovanju sovražnikove pehote, medtem ko je bilo na Barju težišče na strani bojne tehnike (tanki, topništvo — ves 13. topniški polk, minometi in letala).

dili svoje enote in lepo sodelovali, kasnile so le zveze. Za vse so bili ti boji in ta bitka velika šola in so še okrepili bojnega duha.

Proletarska udarna četa preraste v 5. bataljon NO

Stab 3. grupe odredov ni bil na tekočem o tem, kaj se je po 12. maju dogajalo ob vznožjih Krima in Mokrca. Očitno tudi ni bil zadovoljen z Dakijevim izborom borcev za Proletarsko udarno četo, morda pa tudi ne z njim osebno. To je mogoče sklepati iz ukaza št. 8 z dne 16. maja 1946, ki se v drugi točki glasi: »Za vodstvo Proletarske udarne čete se imenuje četni štab: komandir tov. Luka Suhadolc (Tone Vidmar), do zdaj komandant bataljona Ljuba Šercerja, politični komisar tov. Jože Zidar (Jože Mirtič), operacijski oficir tov. Daki Spanec (Stanko Semič), do zdaj komandir Proletarske udarne patrulje. Stabu Proletarske udarne čete se nareja, da nemudoma pristopi k zbiranju prostovoljcev iz vseh bataljonov III. grupe ...«

Ta ukaz sta podpisala Andrej Tratnik (dr. Aleš Bebler-Primož) kot politični komisar in Stefan Koren (Ivan Jakič-Jerin) kot namestnik komandanta 3. grupe odredov. Ukaz je nenavaden, ker ne spoštuje splošnih pravil o imenovanju poveljstev, saj Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca imenuje na nižji položaj, kot ga je uspešno opravljal dotlej. Tudi bi bilo logično in edino pravilno, da bi Stanko Semič-Daki rastel skupaj z enoto, katere borci so mu zaupali stoodstotno. Po vsej verjetnosti je štab 3. grupe odredov s takšnim nenavadnim ukazom že nakazoval nastanek proletarske udarne enote, ki bi bila močnejša od čete, saj njeno vodstvo imenuje »četni štab« ..."

Kakorkoli že, ta ukaz se ni uresničil nikoli. Dogodki so ga prehiteli, še preden je nastal, zakaj v vaseh pod Krimom in Mokrcem se je začela splošna ljudska vstaja proti italijanskim zavojevalcem, na tem delu Notranjske in Dolenjske pa je bila uresničena že davna želja po osvobojenem ozemlju. Tudi če odmislimo zamudo pri obvestitvi imenovanih oseb, ukaza ni bilo mogoče izvesti, ker so bila zadevna poveljstva zaposlena s pripravami in boji za obrambo osvo-

bojenega ozemlja, še bolj pa z razvrščanjem novih borcev in s snovanjem novih čet.

Glede Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca in Stanka Semiča-Dakija vemo, da se ukaz o njunem imenovanju sploh ni izvršil, glede Jožeta Mirtiča-Zidarja* pa, da je 20. maja 1942 prevzel poveljstvo nad minersko četo, ki je že naslednjega dne razstrelila cestni most pri Rašici, drugega, lesenega, pa zažgala. Enaindvajsetega maja je skupaj s Turjaško četo rušila brzojavne drogove pri vasi Cesta od Predstrug proti Čušperku in 22. maja od Velikih Lašč proti Kočevju pri Dvorski vasi, 23. maja 1942 pa sta četi od podpori drugih enot napadli vlak št. 9312, pri čemer sta bila hudo ranjena potnika Vinko Zupan in Josip Ferbic, laže ranjen pa neki italijanski vojak.[100]

Istega dne kot minerska četa je nastala Robarska četa, ki ji je bil za osnovo vod Proletarske udarne čete iz taborišča pri Tomažinih. Dobila je številko dve, njen politični komisar je postal Žan Kovačič, komandir pa bivši orožnik Silni, znan iz mnogih bojev in iz Leteče udarne patrulje.

Popolnoma samoniklo je nastala Turjaška četa. To je bila pravzaprav četa Narodne zaščite s Turjaka, ki jo je bil 16. maja 1942 vzdignil na noge komunist Edvard Podlogar-Vili in postal njen politični komisar, za komandirja pa so si Turjačani izbrali Jožeta Kožarja-Prajerja.** Ta četa je izvedla nekaj sabotaž na progi pri Dobrepolju in Čušperku ter pri Škofljici in Šmarju, nato pa zasekala cesto med

* Nihče od preživelih borcev Proletarske udarne čete se ne spominja, da bi bil Jože Mirtič-Zidar kdaj politični komisar te čete, vsi, ki so ga poznali, pa trdijo, da je od vsega začetka opravljal samo vojaške dolžnosti, kar izkazuje tudi njegov oficirski karton v arhivu IZDG.

** To poveljstvo je Turjaška četa imela do zaprisege, ki je bila v nedeljo, 24. maja 1942. Tedaj je četa prešla iz Narodne zaščite v 5. bataljon Notranjskega odreda, ker pa je Jože Kožar-Prajer odhod k partizanom zaradi vezanosti na dom odklonil, je bil imenovan za komandirja Albin Dolščak. Tedaj je bila vključena kot Turjaški vod v 3. četo 5. bataljona NO, katere komandir je postal Ivan Sojer-Henrik, politični komisar pa Jože Centa, doma z Velikega Osolnika (Edvard Podlogar-Vili »Spomini o odhodu turjaških fantov v partizane...« z dne 15. aprila 1967, izpopolnjeno z ugotovitvijo datuma in Centovega imena, Viktor Arhar-Puškin po beležki z dne 10. avgusta 1979 in Jože Gačnik po beležki z dne 24. oktobra 1979).

Pijavo gorico in Turjakom, postavila k njej stalno zasedo, sicer pa okolico Turjaka nadzorovala s stražami in patruljami. Sodelovala je tudi pri razstrelitvi kamnitega in požigu lesenega mostu pri Rašici, vrh tega je vzdrževala stalno kurirsko zvezo s štabom v Zapotoku. Podobna četa je nastala tudi v Podšentjurju (Podtaboru) pri Grosupljem, čez osemdeset novincev pa se je zbralo tudi v taborišču na Vodicah pri Limberku.[101]

Iz Narodne zaščite je prav tako 16. maja kakor Turjaška nastala Zelimeljska četa. Njen komandir je postal učitelj Andrej Flajs-Sočan, politični komisar pa Franc Kramar-Simen. Kot že omenjeno, je Zelimeljska četa sodelovala v bojih za obrambo osvobojenega ozemlja 19. in 22. maja 1942, imela pa je tudi zaminirano in prekopano cesto pod Pijavo gorico, kjer je vzdrževala stalno zasedo.

Novinci z Barja so hiteli v Iško, še bolj pa v Zapotok. Proletarska udarna četa je tako sproti izdatno nadomeščala odliv svojih borcev, ki so prešli najprej v Abijevo četo in nato v Robarsko pa tudi v Želimeljsko in minersko za vodnike, politične delegate, komandirje in politične komisarje. Se pred izgubo Iga je imel Stanko Semič-Daki pod svojim poveljstvom 400 oboroženih partizanov.[102]

Vse priznanje za te uspehe in vestranska pooblastila je Stanko Semič-Daki dobil z ukazom namestnika komandanta Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Ta ukaz, ki ima obliko prijaznega pisma, je nastal verjetno 19. maja 1942 in ga povzemam v celoti:

»Komandirju proletarske udarne patrulje in začasnemu komandantu 5. bataljona NO tov. Dakiju Spancu!

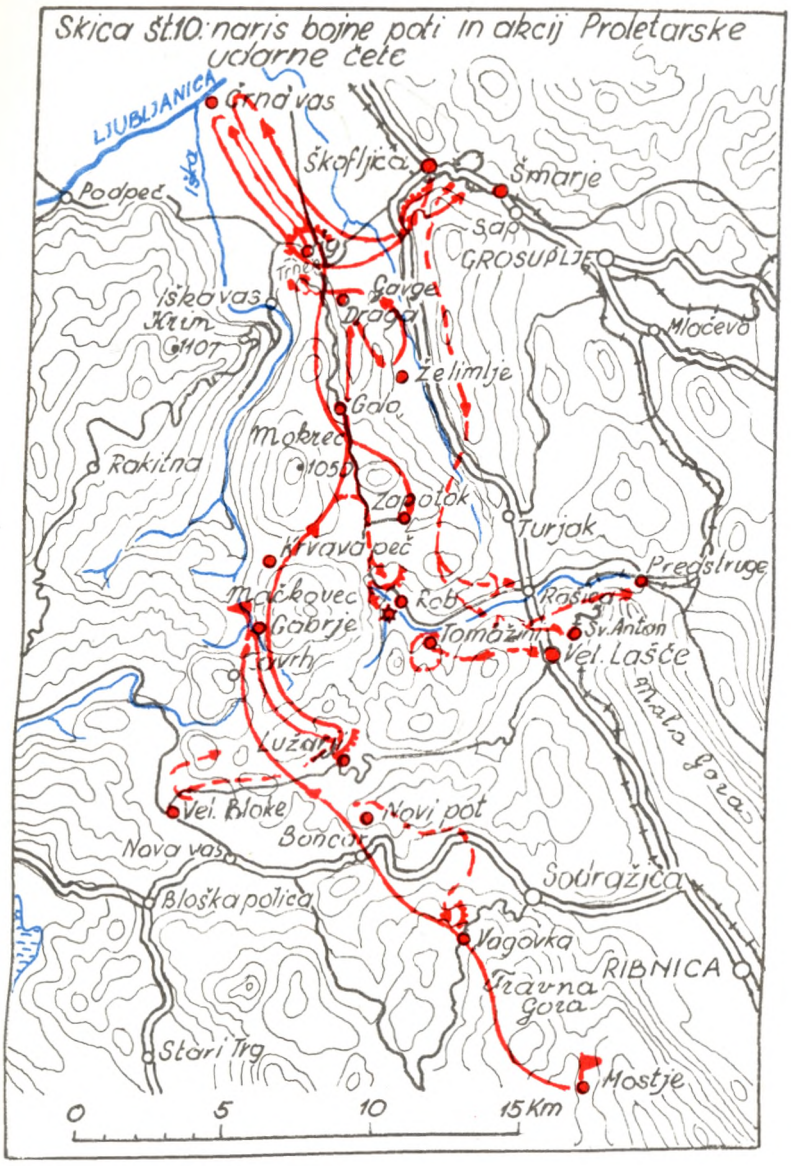
Dragi tovariš Daki!

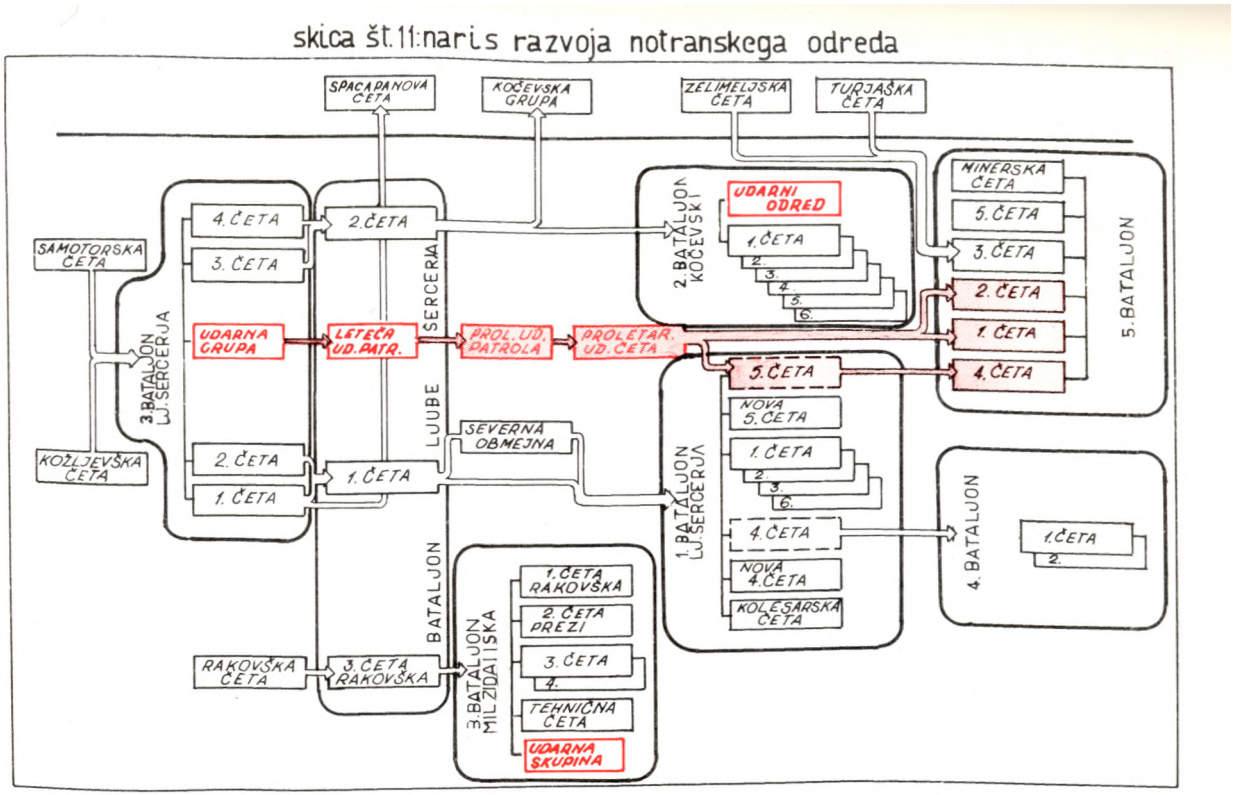
Z ozirom na položaj na sektorju Bloke—Barje, o katerem nam poročajo štab 1. bataljona NO in kurirji, ti narejamo:

1. Da prevzameš vodstvo čet, ki so nastale na Blokah, in jih organiziraš v dobro povezan bataljon — 5. bataljon NO.

2. Da ta bataljon ščiti hrbet 1. bataljonu, ki leži (operira) na severovzhodnem delu Rakitniške planote (Zelimlje—Iška). To nalogo izvršiš

a) z rušenjem in zatrpavanjem cest na področju Blok v vseh smereh in na naštetih krajih, zlasti pa tistih, ki bi

Skica št.10: naris bojne poti in akcij Proletarske udarne čete
LJUBLJANICA
Iška
Črna vas
Škofljica
Šmarje
Podpeč
SAP
GROSUPLJE
Iška vas
Krim
1107
Gorge
Draga
Mlačevo
Želimlje
Golo
Mokrec
1056
Rakitna
Zapotok
Turjak
Krvava peč
Predstruge
Mačkovec
Rob
Rašica
Gabrje
Tomažini
Sv. Anton
Vel. Lašče
Javrh
Mala gora
Lužarji
Vel. Bloke
Novi pot
Nova vas
Bončar
Sodražica
Bloška polica
Vagovka
RIBNICA
Travna gora
Stari Trg
Mostje
0
5
10
15 Km

skica št.11: naris razvoja notranskega odreda
ŠPACAPANOVA ČETA
KOČEVSKA GRUPA
ŽELIMELJSKA ČETA
TURJAŠKA ČETA
SAMOTORSKA ČETA
KOŽLJEVSKA ČETA
3. BATALJON LJ. ŠERCERJA
4. ČETA
3. ČETA
2. ČETA
1. ČETA
UDARNA GRUPA
LETEČA UD. PATR.
2. ČETA
1. ČETA
RAKOVSKA ČETA
3. ČETA RAKOVSKA
BATALJON
ŠERCERA
LUUBE
PROL. UD. PATROLA
SEVERNA OBMEJNA
3. BATALJON MILIČNIH ČET
1. ČETA RAKOVSKA
2. ČETA PREZI
3. ČETA
4.
TEHNIČNA ČETA
UDARNA SKUPINA
PROLETAR. UD. ČETA
2. BATALJON KOČEVSKI
UDARNI ODRED
1. ČETA
2.
3.
4.
5.
6.
1. BATALJON LJ. ŠERCERJA
5. ČETA
NOVA 5. ČETA
1. ČETA
2.
3.
6.
4. ČETA
NOVA 4. ČETA
KOLESARSKA ČETA
5. BATALJON
MINERSKA ČETA
5. ČETA
3. ČETA
2. ČETA
1. ČETA
4. ČETA
4. BATALJON
1. ČETA
2.

dovolili bloški ali ribniški posadki okupatorjev priti za hrbet 1. bat.,

b) po možnosti z likvidacijo bloške posadke okupatorjev. K tej naslednji točki pripominjamo, da je treba posadko likvidirati po partizansko. Torej nikakršnih jurišev na kasarne! Likvidacijo je treba doseči s tem, da se zapro vse dohodne ceste na Bloke z rušenjem in zasedami, da se tako bloška posadka izolira od sosednjih italj. posadk, nato pa demoralizira z obstreljevanjem. Končno se posadka pozove na kapitulacijo (odhod po cesti v koloni po eden brez orožja)... — Opozarjamo, da je v novonastali situaciji nevarnost, da nam posadke Italj. prezgodaj popihajo v Ljubljano in odnesejo orožje, ki bi ga lahko mi dobili.

3. Da prevzameš v svoj bataljon 80 neoboroženih fantov, ki taborijo pri Ponikvah* (kurirja ti bosta dala zvezo z njimi). Ti fantje naj se doma in med potjo opremijo s pionirskim orodjem (žagami, sekirami, krampi, lopatami). Tako opremljene porazdeliš po četah kot pionirske vode.

4. Da odpošlješ močno četo (50 do 100 mož) na področje med kočevsko in novomeško progo (jugozahodno od Grosuplja). Iz te čete naj nastane nov bataljon z regrutiranjem v rajonih Višnja gora, Muljava, Krka, Radohova vas, Sum-

* Mišljeno je že omenjeno taborišče novincev na Vodicah pri Limberku, v nadaljevanju pa gre za ustanovitev minerske (inženirske) čete. Ker je bila minerska četa 5. bataljona Notranjskega odreda ustanovljena 20. maja 1942, je moralo pričujoče Beblerjevo pismo nastati najmanj dan poprej, se pravi 19. maja 1942. Sestavljeno je bilo na Tisovcu pri Strugah in je lahko prišlo v roke Stanku Semiču-Dakiju v enem dnevu. Da je tako sklepanje pravilno, dokazuje v prav taki zasnovi ohranjena listina, ki se sklicuje na poročilo štaba Notranjskega odreda z dne 19. maja 1942 in v 2. točki temu štabu naroča dobesedno: »Pošiljamo vam na vpogled prepise naših dopisov komandirju Proletarske udarne patrulje, ki operira na področju vašega odreda in štaba vašega 1. bataljona; direktive, ki jih ta pisma vsebujejo, so obvezne tudi za vas (Zbornik VI, knjiga 2, dok. 104 na str. 275)...« Opombo uredništva Zbornika VI, knjiga 2, na strani 260, ki pravi, da je bil ta ukaz izdan verjetno okoli 20. maja 1942, je mogoče torej natančneje določiti. Naj dodam še to zanimivost, da je na Tisovec 26. maja 1942 prišel Izvršilni odbor OF z Borisom Kidričem na čelu kot tudi politični komisar Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Ivan Maček-Matija še z dvema članoma tega štaba (Edvard Kocbek: Tovarišija, Maribor 1967, str. 27 in 28, in Zbornik VI, knjiga 3, str. 17 opomba).

berk. Naloge čete in pozneje bataljona so: rušenje in zatrpavanje ceste in proge Grosuplje—Novo mesto ter likvidacija italj. posadk ob tej cesti in progi po zgoraj orisani taktiki.«[103]

Če gre soditi po ustanovitvi minerske čete, potem je Stanko Semič-Daki ta ukaz začel izvrševati 20. maja. Toda bitka pri Pokritem mostu in bitka za Ig sta ga ovirala kar dva dni. Vmes je moral izposlovati privoljenje, da Abijeva četa pripade v sestavo 5. bataljona Notranjskega odreda, kamor je po izvoru in operacijskem območju tudi spadala, čeprav je bila prvih šest dni podrejena štabu 1. bataljona Ljuba Šercerja Notranjskega odreda. Premeščena je bila 23. maja 1942 in je ta datum šteti za ustanovni dan 5. bataljona Notranjskega odreda, kar potrjuje tudi neobjavljeni del dnevnika Toneta Vidmar j a-Luka Suhodolca.[104]

Franc Kramar-Simen trdi, da je bil 5. bataljon Notranjskega odreda ustanovljen pri Stefinovem mlinu v Podhojnem hribu,* v prid tej trditvi govori tudi razmestitev čet tega bataljona za čas od 23. do 26. maja 1942, ko so v bližini Roba taborile Artijeva, Abijeva in Silnijeva četa.[105]

Se pred tem so bile čete, ki so nastale iz Narodne zaščite, kar velja zlasti za Turjaško in Zelimeljško, pozvane, naj se podredijo štabu 5. bataljona Notranjskega odreda in tako postanejo redne partizanske čete, katerih borci morajo priseči. Na Turjaku so to preosnovo izvedli v nedeljo, 22. maja 1942. Velika večina je navdušeno sprejela poziv in

* Da je bil 5. bataljon Notranjskega odreda ustanovljen pri Stefinovem mlinu v Podhojnem hribu, je izpovedal Franc Kramar-Simen dne 20. avgusta 1979. Datuma se ne spominja. Rekel je, da je bilo to drugi dan po umiku s Pijave gorice. Iz neobjavljenega dela dnevnika Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca natančno vemo, da se je to zgodilo 23. maja 1942 (Fase. la/VII — Dnevniki in spomini v arhivu IZDG). Drugi udeleženci teh dogodkov niso istega mnenja glede kraja ustanovitve 5. bataljona kakor Franc Kramar-Simen. Tako navaja Franc Usenik-Bečnik (po beležki z dne 28. avgusta 1979), da je bil 5. bataljon ustanovljen na Mačkovcu, iz navedb Stanka Semiča-Dakija pa je mogoče sklepati, da se je to zgodilo na Zapotoku. Ta razhajanja izvirajo iz dejstva, da je bataljon nastajal dalj časa (od 15. maja 1942), da torej ni nastal v enem samem dnevu. Triindvajsetega maja 1942 je bilo opravljeno še zadnje dejanje, da se je enota lahko imenovala 5. bataljon Notranjskega odreda, dopolnjeval pa se je še celo po tem datumu.

prisegla, nekaj zaščitnikov in med njimi tudi komandir Jože Kožar-Prajer pa je še nadalje želela ostati na svojih domovih. Tega jim ni nihče branil, vendar so morali orožje pri priči izročiti partizanom. Ob tisti priložnosti je prevzel poveljstvo nad Turjaško četo Albin Dolščak; četa je bila kot poseben vod vključena v novo 3. četo 5. bataljona Notrajskega odreda.

Enako se je zgodilo z Želimeljsko četo. Ob preosnovi in prisegi, ki so jo opravili po umiku s Pijave gorice v Zapotok, je bilo tudi tukaj nekaj osipa, a velika večina je ostala. Tudi to moštvo je bilo vključeno v 3. četo. Najslabše se je izkazala Narodna zaščita iz Šentjura, Daki pa je ukrepal odločno in vsem omahljivcem pobral orožje. Kasnejši razvoj je pokazal, da je ravnal popolnoma pravilno.[106]

Največ borcev prejšnje Proletarske udarne čete je ostalo v novi 1. četi 5. bataljona Notranjskega odreda, v kateri so prevladovali partizani z Bloške planote. Njen komandir je bil Jože Kamnikar-Arti, politični komisar pa Jože Koščak-Krištof.

V 2. četi so prevladovali Robarji in partizani iz okolice Velikih Lašč, bodisi da so bili že poprej v Silnijevem vodu Proletarske udarne čete ali pa so v boju pri Rašici 20. maja 1942 posegli kot Narodna zaščita z Roba. Komandir te čete je bil že omenjeni Silni, politični komisar pa Žan Kovačič.

Kot rečeno, je 3. četa nastala iz prejšnje Zelimeljske in Turjaške oziroma iz Narodne zaščite na Turjaku, Želimlju in v Škofljici. Njen komandir je postal Ivan Sojer-Henrik, politični komisar pa Jože Centa, doma z Velikega Osolnika.

Po stažu druga in za prvo najbolj enovita je bila Abijeva četa, ki je nastala 17. maja 1942 iz Abijevega voda Proletarske udarne čete in novincev z Iga in bližnje okolice.

V 5. bataljonu Notranjskega odreda je dobila številko štiri. Njen komandir je bil Zdravko Prebil-Abi, politični komisar pa Franc Stegnar-Kolumb.

Številko pet je dobila Minerska četa. Njen komandir je bil Jože Mirtič-Zidar, politični komisar pa verjetno Anton Modic.[107]

Vemo tudi to, da je Minerska četa 24. maja 1942 prišla v staro taborišče Proletarske udarne čete v Gabrje na Ma-

Jože Mirtič-Zidar, ki se je priključil Proletarski udarni četi 15. maja 1942, je bil že dan pozneje imenovan za njenega političnega, komisarja, vendar te dolžnosti ni prevzel nikoli. Razvijal se je po vojaški smeri in padel kot komandant 1. brigade VDV 15. novembra 1944 pri Dobličah. Zelo zanimiva osebnost Proletarske udarne čete in 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča je bil devetinštiridesetletni Anton Modic (desno), večni brezdomec (umrl leta 19G9 v Ponikvah).

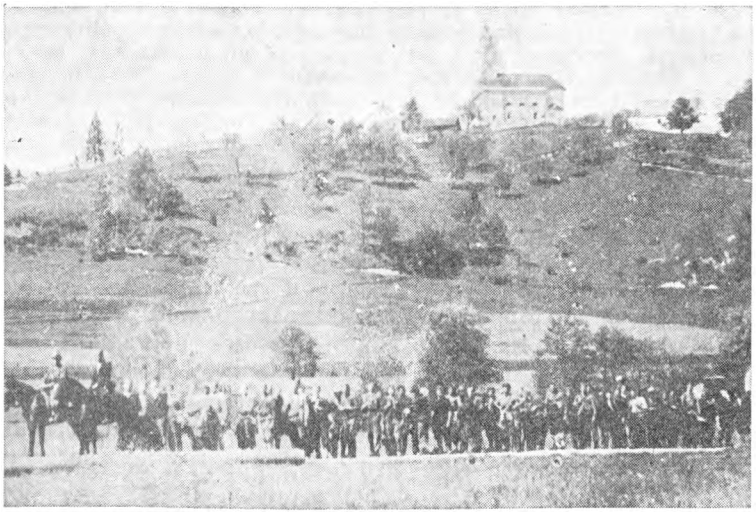
čkovcu. Iz tega podatka je mogoče sklepati, da je Daki zasekal, prekopal in drugače onesposobil vse ceste, ki držijo na Bloke ali pa od ondod proti Rakitniški planoti, kakor mu je bilo ukazano. Nič pa ni mogoče reči o uporabi drugih čet na tem območju. Vse kaže, da se je težišče bojnega pri-[1], tiska 5. bataljona Notranjskega odreda premaknilo proti Sodražici, medtem ko je bila osamitev vojašnic v postojanki Velike Bloke* odgodena na poznejši čas oziroma prepuščena

* Italijani niso za čas od 18. do 27. maja zabeležili nobenega napada na vojašnice v vasi Velike Bloke, pač pa so ga zabeležili v noči na 28. maj 1942. Zapis se glasi: »28. V. — Ponoči mobilna akcija uporniških elementov, ki so streljali z avtomatskim orožjem na našo posadko v V. Blokah, čiščenje, izvedeno ob zori, je bilo brezuspešno (glej Zbornik VI, knjiga 3, dok. 136 na str. 388 in dok. 138 na str. 400!).«

1. in 4. četi 3. bataljona Miloša Zidanška Notranjskega odreda.[108]

Po preosnovi v Podhojnem hribu se je štab 5. bataljona Notranjskega odreda nastanil v barakah pri zapotoški šoli, tu pa je taborila tudi 3. četa, ki je bojno delovala predvsem proti Igu, Škofljici in Šmarju. Abijeva četa je od 23. do 26. maja 1942 taborila pod Lazarjevim kozolcem blizu žage na Robu, se urejala in počivala, 1. četa — Artijeva je taborila na sami žagi. Od tod sta 26. maja odšli mimo Sv. Gregorja na Sinovico in se pripravljali za napad na karabinjersko postajo v Sodražici, ki je štela okoli dvajset mož. Toda karabinjerji so navzočnost močnih partizanskih sil zaslutil in jo potuljeno popihali, Artijeva in Abijeva četa pa sta 27. maja 1942 vkorakali v dotlej največji osvobojein trg na Notranjskem in Dolenjskem.[109]

V Sodražici se je število partizanov znova močno pomnožilo. Veliko jih je prišlo zlasti iz Ribniške doline. Tako

Abijeva četa 5. bataljona Notranjskega odreda pri žagi na Robu 25. maja 1942 pred odhodom proti Sodražici. Na konjih sta komandir Zdravko Prebil-Abi in komandir 1. (proletarske udarne) čete Jože Kamnikar-Arti. Fotografija je nastala istočasno kakor naslovna fotografija te knjige.

Po osvoboditvi Sodražice. Na fotografiji so: komandant 3. grupe odredov Mirko Bračič-Miran Bradač (levo), komandant Notranjskega odreda Bojan Polak-Stjenka (sredina) in komandir ene izmed čet 5. bataljona Notranjskega odreda Ivan Martinec-Langi (skrajno desno).

je bila tu ustanovljena še ena četa 5. bataljona Notranjskega odreda. Tedaj so postali komandirji čet Lado Mavsar-Ronko, Tonček Križman-Grča in Janez Jeras-Džule, kasneje pa še Stane Kamnikar-Rado. Zdravko Prebil-Abi se je vrnil na Zapotok kot Dakijev namestnik, politični komisar 5. bataljona je bil Franc Kramar-Simen, operacijski oficir pa Andrej Flajs-Sočan. Z Roba na Mačkovec in v Zapotok je bila speljana telefonična zveza, na Mačkovcu si je bataljon uredil orožarske in druge delavnice, tam in na Mokrcu je imel skladišča, blizu Zapotoka pa taborišče za urjenje novincev in ambulanto. Poleg petih strelskih čet je bataljon imel še minersko (tehnično) četo in konjeniški vod, ki mu je poveljeval Ludvik Praznik-Suljo. Po zavzetju Sodražice je štel 560 ljudi.[110]

Po zadnji izjavi Stanka Semiča-Dakija z ustanovitvijo 5. bataljona Notranjskega odreda ni bilo več Proletarske udarne čete, ker so bili njeni borci razdeljeni kot jedra po vseh četah ter za komandirje in vodnike, po spominih iz leta 1950 pa je le-ta v bataljonu obstajala kot peta četa. Ce sklepamo po ureditvi 3. bataljona Miloša Zidanška Notranjskega odreda, je čisto možno, da je imela številko pet, vendar pa to ni bila več proletarska udarna, ampak samo udarna četa.[111]

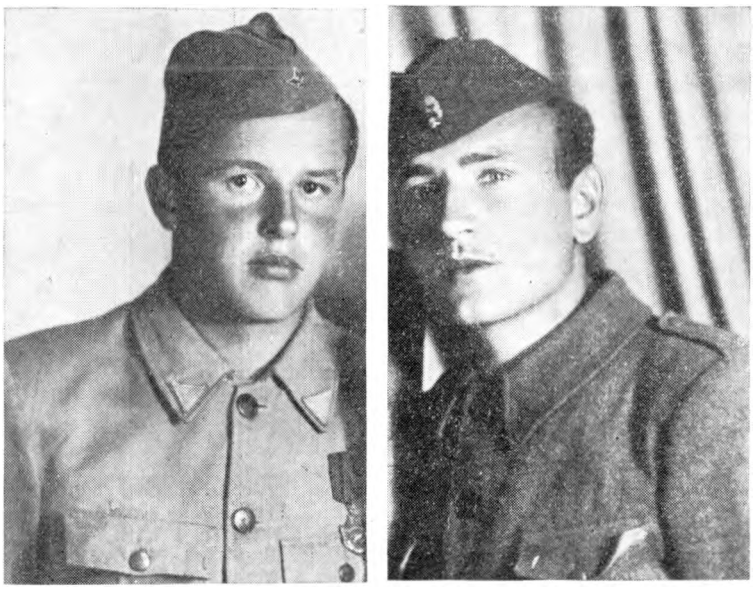
Po vsem tem je mogoče reči, da je Dakijeva sodba, češ da je 5. bataljon Notranjskega odreda konec maja 1942 imel že 450 ljudi, od katerih je bila večina oboroženih, znatno preskromna, saj so čete po nekaterih pričevanjih štele po sto ali celo sto dvajset mož. To je mogoče sklepati tudi po tem, da so se navzlic poprejšnji izločitvi 135 borcev za 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča iz prejšnjega 1. bataljona Ljuba Šercerja in 5. bataljona Notranjskega odreda 1. julija 1942 osnovali trije bataljoni novega Krimskega odreda .. ,[112]

Značilnosti in pomen Proletarske udarne čete

Proletarska udarna četa je bila prva elitna partizanska enota na Slovenskem, sestavljena iz posebno izbranih prostovoljcev, ki so se v dotedanjih bojih že izkazali s hrabrostjo. Stab 3. grupe odredov je ob njeni ustanovitvi skušal uveljaviti načelo, da bi bila proletarska ne samo po namenu, marveč tudi po socialni sestavi pa je zategadelj predpisal stroga odbirna merila, ki pa niso bila uveljavljena v celoti. Kljub temu so delavci v njej daleč prevladovali. Od skupno ugotovljenih 108 borcev je bilo delavcev 70 ali 66,67 odstotka, kmetov ali bolje kmečkih sinov 17 ali 16,19 odstotka, uslužbencev 5 ali 4,76 odstotka in razumnikov (predvsem dijakov in študentov) 13 ali 12,38 odstotka. Za tri ni podatkov.[113]

V Proletarski udarni četi je bilo razmeroma precej komunistov* in skojevcev. Takšno ugodno stanje je bilo na-

* Na podlagi vprašalnih pol za člane KPS, ki so bile izpolnjene od jeseni 1942 do konca vojne (hrani jih zgodovinski arhiv CK ZKS), na podlagi pričevanj Stanka Semiča-Dakija z dne 31. oktobra 1979, Franca Mikuža-Volka z dne 15. septembra 1979 in

Nerazdružna borca in skojevca od leta 1941 sta bila Srečko Stupica (levo), puškomitraljezec v Proletarski udarni in Abijevi četi, in Danilo Samsa-Tomaž (desno), ki živita v Sodražici.

sledek na eni strani močne organizacije Komunistične stranke Slovenije na Bloški planoti in močne organizacije SKOJ v

knjige Jožeta Tekavca: Dnevi preizkušnje, str. 72 in 73, so bili člani KPS: Stanko Semič-Daki še iz Španije, Drago Martinec-Pilot, Lovro Kleindienst-Ice, Jože Koščak-Krištof, Jože Tekavec-Pepe, Zdravko Oberstar in Jože Mirtič-Zidar od leta 1941, Jože Kamnikar-Arti, Ivan Sojer-Henrik in Anton Modic pa verjetno od začetka leta 1942. Kandidati so bili: Ivan Martinec-Langi, Anton Kramar-Zvone, Jože Ančik-Janko in Tone Zupančič-Silvo. Po istih vprašalnih polah in pričevanju Venceta Drobniča z dne 26. oktobra 1979 pa so bili skojevci: Ivan Arko, Feliks Cvar, Slavko Kovačič, France Mihelič, Matija in Slavko Petrič, Danilo in Stane Oberstar, Srečko Stupica, Danilo Samsa-Tomaž, Jože Šušteršič-Jošt in Tomaž Sušteršič-Tom v Sodražici od leta 1941, poleg njih pa še Stane Kamnikar-Rado, medtem ko za Lada Mavsarja-Ronka članstvo v SKOJ ni dokazano. Skupaj torej kar 27 članov KPS, kandidatov in skojevcev.

Sodražici in njeni okolici, po drugi strani pa posledica dejstva, da je ta enota prerasla v četo iz Proletarske udarne patrulje, ki so jo sestavljali zvečine borci iz leta 1941. Proletarska udarna patrulja je to častno ime dobila, ker se je izkazala s posebno hrabrostjo in požrtvovalnostjo kot Dakijeva Leteča udarna patrulja, ta pa je nastala iz »udarne grupe« 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja, katere borci so bili proletarci tudi po socialnem izvoru. Ta rast je bila dolgotrajna (dobre štiri mesece) in postopna, tako da so se lahko v bojevitosti prekvasili vsi novinci.[114]

Bojevitost Proletarske udarne čete je zagotavljala predvsem mladostna sestava njenih borcev. Od skupnega števila 108 jih je bilo 32 ali 31,07 odstotka mlajših od 20 let, 35 ali 33,98 odstotka v starosti od 20 do 25 let, 31 ali 30,10 odstotka v starosti od 25 do 40 let, nad 40 let pa le 5 ali 4,85 odstotka. Ako združimo podatke za prvi dve starostni skupini, da dobimo skupaj vse borce, ki so bili mlajši od petindvajsetega leta, potem je bilo takih 67 ali 65,05 odstotka. Bojevitosti in dolgotrajnosti vojskovanja so bile primerne tudi izgube. Od števila 108 je padlo, bilo zajetih in ustreljenih ali umrlo v ujetniških taboriščih 45 ali 41,67 odstotka borcev Proletarske udarne čete. Izredno veliko je bilo ujetih, kar 24 ali 22,22 odstotka; to je pripisati predvsem dejstvu, da so se enote, ki so izšle iz Proletarske udarne čete, znašle v najhujšem vrtincu velike italijanske ofenzive proti Krimskemu odredu, ta pa se je na tem območju začela najprej in je bila najbolj silovita, a partizani še niso imeli nobenih ustreznih izkušenj. O ranjenih imamo zelo pomanjkljive podatke, ki ne kažejo prave slike — ranjenih je bilo 30, invalidov pa je postalo 16. Preseneča tudi izredno število po vojni umrlih. Teh je 20 ali 18,52 odstotka. Do začetka tiskanja te knjige jih je ostalo pri življenju še 41.[115]

Kot rečeno, je bila hrabrost poglavitno merilo za vstop v Proletarsko udarno patruljo in Proletarsko udarno četo. Disciplina v njej je bila neformalna — temeljila je na zavesti in Dakijevi brezmejni osebni veljavi; tovarištvo v njej je bilo izredno. Preživelim borcem je čas, prebit v tej Dakijevi enoti, ostal v spominu kot najlepša doba partizanstva.

Zgledna borca Proletarske udarne in Abijeve čete sta bila tudi brata Matija (levo) in Slavko Petrič (desno) iz Sodražice. Slednji je padel 7. maja 1944 na Kačjih ridah pri Novem mestu.

Poleg neustrašnosti, ki je prehajala že v drznost in ki jo je znal tenkočutno negovati in spodbujati z lastnim zgledom, je Daki posvečal posebno pozornost stikom s prebivalstvom in političnimi delavci. Njegova Leteča udarna patrulja se za razliko od drugih partizanskih enot tedanjega časa ni zadrževala v gozdnih taboriščih, ampak je bila nenehno med ljudmi, ki so jo neizmerno vzljubili. Od tod Dakijeva silna popularnost, saj ga je ljudska domišljija izenačila s svojimi največjimi junaki iz davne minulosti. Domačnost, s katero so Daki in njegovi srčni fantje vstopali v bloške, mokrške in barjanske domačije, je bila tisti vzvod, ki je tkal nerazdružne čustvene vezi z borci za svobodo in ki je do skrajnosti razburkal pripravljnost kmečkega človeka, da se bije na življenje in smrt proti fašističnim zavojevalcem. Ravno ta lastnost Dakijeve Leteče udarne patrulje, Proletarske udarne patrulje in Proletarske udarne čete je največ pripomogla k njenim blestečim bojnim uspehom in k izbruhu ljudske vstaje pod Krimom in Mokrcem.

Proletarska udarna četa ima neposredne zasluge za to, da so Italijani 15. maja 1942 izpraznili postojanko na Turjaku in da so se dan zatem umaknili še z Iga, zakaj njena udara po karabinjerski patrulji v Želimlju in po financarski pri Gavgah sta bila tako učinkovita, da sta Italijanom pognala v kosti blazen strah. V bitkah za obrambo Iga, ki so bile dotlej daleč največje na tleh Ljubljanske pokrajine, po številu nastopajočega sovražnikovega vojaštva in vojne tehnike pa največje na Slovenskem sploh, so Daki in njemu podrejeni poveljniki znali ostvariti odlično sodelovanje s 1. četo 1. bataljona Ljuba Šercerja in z enotami Narodne zaščite. To sodelovanje je bilo neformalno, kot je bila neformalna tudi disciplina v Dakijevih enotah; temeljilo je zgolj na medsebojni tovariški pomoči in ne oziraje se na vodilno vlogo tega ali onega poveljnika. Že tedaj se je skovala neprecenljiva odlika Tomšičevih proletarcev, da so takoj tekli na pomoč sosednji partizanski enoti...

Med sijajne borce Proletarske udarne čete je šteti tudi bivšega orožnika Ludvika Ruparja iz Tomažinov (levo), ki so ga Italijani ujeli in ustrelili 10. avgusta 1942 v Velikih Laščah, in Franca Grebenca-Lada, ki je končal kot komandant 1. bataljona Tomšičeve brigade novembra 1943 v Metuljah.

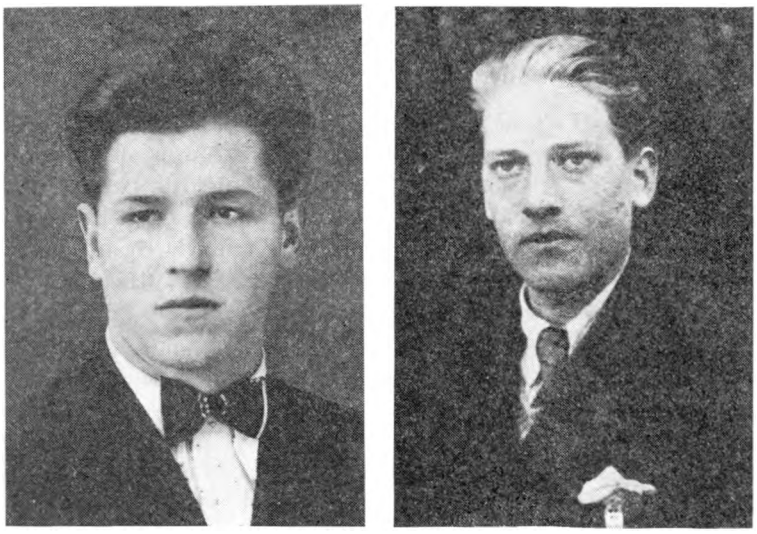

Padla borca Proletarske udarne čete: Alojz Škrabec z Mramorovega pri Lužarjih (desno) je umrl kot žrtev topovske granate 19. junija 1942 v Dvorski vasi, Aleksander Pavlič s Strmce na Blokah (desno) pa kot žrtev izdajstva v avgustu 1942.

Iz Proletarske udarne čete kot jedra je nastal 5. bataljon Notranjskega odreda, močna in bojevita partizanska enota, ki je osvobodila Sodražico, dotlej največji naseljeni kraj na Slovenskem. Ta kraj je 5. bataljon NO branil polna dva meseca in ga ubranil kljub mnogim silovitim italijanskim napadom, kot vrzel za umik Krimskega odreda na Travno goro pa ga je zadržal tudi med veliko italijansko ofenzivo. Edino v Sodražici italijanska ofenziva ni potekala po načrtu in prav tu so Italijani zabeležili največ padlih in ranjenih. To dejstvo priča, da je bojevitost Proletarske udarne čete prešla na ves 5. bataljon Notranjskega odreda oziroma na 3. in deloma 2. bataljona Krimskega odreda.

Proletarska udarna četa je za te enote dala najsposobnejše poveljnike. Razen enega so se bili vsi izšolali že v Dakijevi Leteči udarni patrulji. Spodobi se, da jih naštejemo: komandir 1. čete 5. bataljona NO Jože Kamnikar-Arti (padel 16.

septembra 1942 ob napadu na belogardistično postojanko Begunje pri Cerknici), komandir 4. čete in Dakijev namestnik v 5. bataljonu NO Zdravko Prebil-Abi (kasneje prvi komandant kurirskih postaj), komandir Langijeve čete Ivan Martinec-Langi (padel kot komandant 1. bataljona Sercerjeve brigade 25. marca 1943 pri Ribnici), komandir čete in komandant bataljona od 1942 — narodni heroj Lado Mavsar-Ronko (padel kot komandant 1. bataljona Sercerjeve brigade 21. februarja 1944 na Graški gori), komandir 5. čete ter komandant 2. bataljona Krimskega odreda in 2. bataljona Sercerjeve brigade Jože Mirtič-Zidar (padel kot komandant 1. brigade VDV 14. novembra 1944 pri Dobličah), politični komisar čete Drago Martinec-Pilot (padel kot politični komisar sektorja kurirskih zvez spomladi 1945 na Dolenjskem), komandir 4. čete 5. bataljona NO Tonček Križman-Grča (pogrešan jeseni 1942), komandir 2. čete 5. bataljona NO Silni

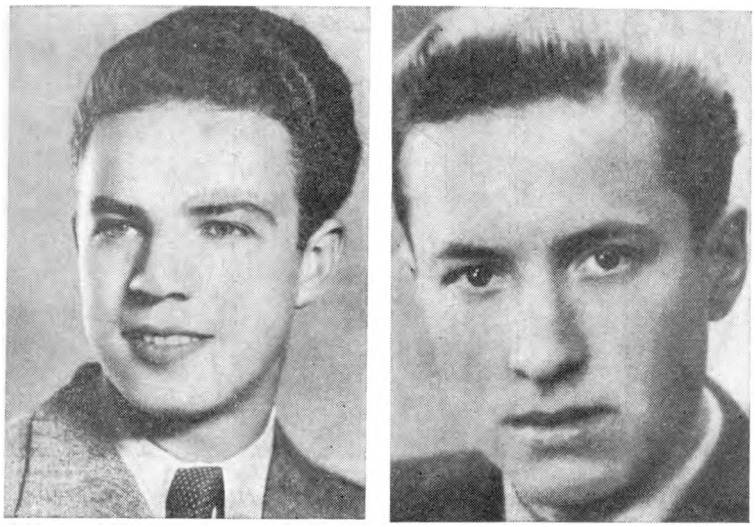
Borca Proletarske udarne čete Jože Dobravec z Mramorovega pri Lužarjih (levo) in Alojzij Zakrajšek iz Podkoglja (desno) sta bila med veliko italijansko ofenzivo ujeta in sta umrla na Rabu — prvi 3. januarja in drugi 15. maja 1943.

Tudi zajeti borec Stanko Škulj s Krkovega (levo) je izginil v internaciji. Zajeti borec Proletarske udarne čete Ivan Adamič iz Sodražice (desno) je internacijo sicer preživel, toda padel je med pohodom 14. divizije na Štajersko 22. februarja 1944 pri Žlebniku (skupaj s Karlom Destovnikom-Kajuhom).

(pogrešan jeseni 1942), komandirji čet Janez Jeras-Džule, Ivan Kamnikar-Matiček in Stane Kamnikar-Rado, ki so vojno preživeli, potem pa še komandir 3. čete 5. bataljona NO Ivan Sojer-Henrik (padel 16. junija 1942 na Polževem), komandir konjeniškega voda 5. bataljona NO Ludvik Praznik-Suljo (padel 21. januarja 1934 na Biču) in politični komisar čete Anton Modic (vojno preživel), ki so prešli v sestavo 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča.[116]

Razvojna pot proletarskih enot na Slovenskem, ki se iz Proletarske udarne čete razveja v 5. bataljon Notranjskega odreda, se tu sklene in začasno prekine, ne da bi ohranila častno imensko izročilo elitne partizanske enote. Nadaljnji razvoj se je začel tako rekoč znova, vendar s Stankom Semičem-Dakijem kot osrednjim nosilcem proletarske bojevitosti in še z dvajsetimi borci Proletarske udarne čete. To pa je bila že nova kakovostna stopnja ...

V Proletarski udarni četi in 1. SPU bataljonu Toneta Tomšiča je bil Vid Purkart-Džoni iz Zapotoka (levo) in Feliks Cvar iz Sodražice (desno), skojevec od leta 1941, pa samo v Proletarski udarni četi. Džoni je padel 14. avgusta 1942 ob napadu na belogardiste v Krški hosti, Cvar pa 22. septembra 1942 nad Robom.

Opombe o virih

[1] Gradivo, ki sta ga zbrala Lojze Mlakar-Ljubo in prof. Anton Avsec za Notranjski muzej v Ložu in ki ga trenutno hrani Tone Bavec-Cene, Cesta v Rožno dolino X, št. 19-A.

[2] Spomini Bogomila Gabrca-Husa in Dušana Majcna-Nedeljka, napisani leta 1944, fase. l a/III (dnevniki in spomini) v arhivu IZDG, Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, Ljubljana 1971, od str. 131 do 172, in Zbornik VI, knjiga 2, dok. 6 in 10.

[3] Prepis magnetofonskega zapisa debate, ki je bila 20. maja 1972 in pri kateri so sodelovali: France Popit-Jokl, Tone Bavec—Cene, Lojze Bukovac, Jože Pirc, Lado Švigelj, Ante Novak, Stanko Semič-Daki, Lojze Mlakar-Ljubo, prof. Anton Avsec in Ančka Jager. Gradivo hrani trenutno Tone Bavec-Cene, prav tam.

[4] Prav tam in Jože Tekavec: Dnevi preizkušnje, Ljubljana 1977, str. 107 in 108.

[5] Prav tam.

[6] Prof. Anton Avsec »Ustanovitev bataljona Ljuba Šercerja in njegovo delovanje«, Borec 1972/1, str. 19, 20 in 21.

[7] Prav tam, str. 21, 22, 24 in 25, spomini Janeza Hribarja-Toneta Pogačnika z dne 14. aprila 1953, hrani jih Notranjski muzej v Ložu, in beležka o pogovoru z Ivanom Fajdigo dne 4. junija 1979.

[9] Jože Tekavec, že omenjena knjiga, str. 109, 110 in 111, njegovo pismo z dne 16. oktobra 1979 in telefonična pojasnila Antona Turka z dne 17. oktobra 1979.

[10] Stanko Semič-Daki po beležki z dne 21. avgusta 1979, Stane Sega, ustni vir, in Ludvik Žnidaršič po beležki z dne 24. oktobra 1979.

[11] 2e omenjeni prepis debate z dne 20. maja 1972, Stanko Semič-Daki, prav takrat, in beležka o pogovoru z Janezom Jerasom-Džuletom 5. julija 1979.

[12] Dušan Kveder-Tomaž: O osvobodilni vojni, Ljubljana 1975, str. 39.

[13] Stanko Semič-Daki, že omenjena knjiga, od str. 221 do 223, in dopis krajevnega urada Loški potok št. 187/79 z dne 23. 5. 1979.

[14] Stanko Semič-Daki, prav tam, od str. 213 do 220, in dopis krajevnega urada Velike Lašče št. 29/79 z dne 30. 5. 1979.

[15] Beležki o pogovorih z Janezom Jerasom-Džuletom 5. julija in Zdravkom Prebilom-Abijem 5. junija ter telefonski pogovor z Radkom Kovačičem z dne 25. junija 1979 in dopis mjesnog ureda Prezid št. 58/2 — 1979 z dne 27. 6. 1979.

[16] Janez Kranjc »Rakovška četa«, Borec 1954/3, str. 83, in mrliška matična knjiga župnije Stari trg pri Ložu, hrani tamkajšnji krajevni urad.

[17] Kartoteka borcev proletarske udarne patrulje in proletarske udarne čete.

[18] Stanko Semič-Daki, že omenjena knjiga, od str. 193 do 202, Bogomil Gaberc-Huso, prav tam, in prof. Anton Avsec, prav tam, str. 25.

[19] Tone Bavec-Cene, ustna izjava z dne 18. junija in dodatna pojasnila po beležki z dne 20. avgusta 1979, Janez Jeras-Džule, prav tam, in dr. France Škerl »Primorski partizani spomladi 1942«, Borec 1972/4, str. 221, opomba št. 9 in 10, ter ukaz komandanta 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja z dne 29. marca 1942, Zbornik VI, knjiga 2, dok. 37.

[20] Stanko Semič-Daki, prav tam, str. 202 in 203, in spomini Janeza Hribar j a-Toneta Pogačnika z dne 14. aprila 1953, prav tam.

[21] Stanko Semič-Daki, prav tam, str. 202, 203 in 227, in spomini Alojza Založnika-Nikola v rokopisu.

[22] Prav tam in že omenjeni ukaz, Zbornik VI, knjiga 2, dok. 37 na str. 82, 84 in 85 ter telefonična pojasnila Staneta Kamnikar j a-Rada.

[23] Stanko Semič-Daki, prav tam.

[24] Poročilo XIV. bataljona kraljevih karabinjerjev — tenenca Kočevje z dne 10. aprila 1942, fase. 161/11 (italijanski) v arhivu IZDG, in Poročilo Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 1. maja 1942, Zbornik VI, knjiga 2, dok. 69 na str. 190.

[25] Isto poročilo, prav tam, in Jože Tekavec, že omenjena knjiga, od str. 131 do 133.

[26] Stanko Semič-Daki »Spomini narodnega heroja«, Borec 1950/4, str. 93, Najboljši so padli I, str. 209, in dodatna pojasnila po beležkah z dne 28. junija in 21. avgusta 1979 ter Jože Jamnik z Roba, izjava z dne 6. julija 1979.

[27] Stanko Semič-Daki »Spomini . . .«, prav tam, in Jože Podržaj-Simen, telefonično pojasnilo z dne 24. julija 1979.

[28] Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, str. 210 in 211.

[29] Fonogram tenence Višnja gora z dne 5. in 7. aprila 1942, italijanski fase. 161/III v arhivu IZDG.

[30] Stanko Semič-Daki »Spomini. . .«, Borec 1950/5, str. 116, in Najboljši so padli I, str. 228, ter vpis v knjigi NEZGODE 1940—1944 železniške direkcije Ljubljana, štev. 370.

[31] Alojz Ambrožič-Brane po beležki z dne 22. maja in Stanko Semič-Daki po beležki z dne 28. junija 1979.

[32] Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, od str. 202 do 233, Jože Jamnik z Roba in Anton Zakrajšek iz Purkarč po beležki z dne 6. julija, Jože Podržaj-Simen, pojasnilo z dne 24. julija, Franc Usenik-Bečnik po beležki z dne 26. avgusta, pismi Ludvika Moharja z dne 27. avgusta in 9. septembra ter telefonično pojasnilo Francke Peterlin z Roba dne 25. oktobra 1979.

[33] Stanko Semič-Daki, ista knjiga na str. 225, in Janez Žagar iz Peruzzijeve 7-A v Ljubljani, telefonično pojasnilo z dne 19. julija 1979.

[34] Domoljub, letnik 1942 z rubriko »Novi umori«, hrani knjižnica IZDG, in Jože Tekavec: Dnevi preizkušnje, str. 135, 136 in 137.

[35] Janez Jeras-Džule po že omenjeni beležki, Janez Žagar, kot malo prej, in matične knjige župnije Rudnik, hrani matična služba Ljubljana.

[36] Stanko Semič-Daki, prav tam, str. 225, 226 in 227, in dodatna pojasnila po beležki z dne 28. junija ter Alojz Ambrožič-Brane po beležki z dne 22. maja 1979.

[37] Stanko Semič-Daki, prav tam, str. 230 do 232, »Spomini . . .«, Borec 1950/5, str. 115, in dodatna pojasnila po beležki z dne 28. junija 1979 ter mrliška matična knjiga župnije Smarje-Sap, hrani matična služba skupščine občine Grosuplje.

[38] Zbornik VI, knjiga 2, dok. 69 na str. 191, in vpis v knjigi NEZGODE 1940—1944 Štev. 406.

[39] Janez Jeras-Džule po že omenjeni 'beležki, Domoljub z dne 29. aprila 1942, str. 3, v NUK,mrliška matična knjiga župnije Rob, dopis skupščine občine Cerknica — matična služba št. 20-13/79-6/5 z dne 9. 7. 1979 in Jože Tekavec, ista knjiga, str. 108.

[40] Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, str. 322, »Spomini . . .«, Borec 1950/5, str. 116, in dodatna pojasnila po beležki z dne 28. junija 1979.

[41] Kartoteka borcev proletarske udarne patrulje in proletarske udarne čete.

[42] Informacijski vestnik obveščevalnega oddelka XI. armadnega zbora št. 57 z dne 11. maja 1942, str. 6 po srbohrvatskem prevodu, hrani Vojnoistorijski inštitut JNA Beograd, štev. reg. 8/1 a — 2, k. 490.

[43] Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, str. 266, »Spomini . . .«, Borec 1950/5, str. 115, in Matija Maležič, ustni vir.

[44] Zbornik VI, knjiga 2, dok. 42 in 43.

[45] Prav tam, dok. 46 in 47.

[46] »Osveta pod Kozjim vrhom«, Glas Notranjske 1962, št. 3 — marec, telefonično pojasnilo Franca Mekine-Boruta z dne 25. oktobra 1979 in Zbornik VI, knjiga 2, dok. 84, opomba 2.

[47] Fase. 4/1 v arhivu IZDG, prepis magnetofonskega zapisa pogovora z dr. Alešem Bebler j em-Primožem z dne 18. julija 1974 in isti zbornik, dok. 77 v celoti, dok. 67 točka 7 in dok. 60 točka 5 in 6.

[48] Zbornik VI, knjiga 2, dok. 60 točka 5, str. 154 slovenske izdaje.

[49] Prav tam, str. 157.

[50] Prav tam, opomba št. 2 k dok. 85 na str. 228.

[31] Dnevnik Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca, neobjavljeni del, fase. 1 a (Dnevniki in spomini), mapa VII, in Dnevnik št. 1 bataljona Miloša Zidanška, fase. 5/II v arhivu IZDG, Alojz Ambrožič-Brane po beležki z dne 22. maja in Jože Ančik, telefonično pojasnilo z dne 30. julija 1979.

[52] Alojz Ambrožič-Brane, prav tam, Janez Jeras-Džule po beležki z dne 5. julija, Vence Drobnič po beležki z dne 8. julija in Ludvik Čampa, telefonično pojasnilo z dne 9. julija 1979 ter Stanko Semič-Daki »Spomini . . .«, Borec 1950/5, str. 116.

[53] Stanko Semič-Daki, prav tam, in Zbornik VI, knjiga 2, dok. 67 na str. 173.

[54] Fase. 4/1, dnevnik Toneta Vidmarja-Luke Suhodolca, fase. 1 a/VII v arhivu IZDG in Stanko Semič-Daki, prav tam.

[55] Kartoteka borcev proletarske udarne patrulje in proletarske udarne čete ter Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, str. 234, in dodatna pojasnila po beležki z dne 28. junija 1979, Franc Usenik-Bečnik po beležki z dne 26. avgusta 1979 in vprašalne pole za člane KPS v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

[56] Jože Ančik po že omenjenem telefoničnem pojasnilu in Stanko Semič-Daki, »Spomini . . .«, Borec 1950/5, str. 116, in dopolnila po beležki z dne 28. junija 1979.

[57] Dnevnik bataljona Miloša Zidanška št. 1 in dnevnik Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca (neobjavljeni del), prav tam.

[58] Jože Tekavec: Dnevi preizkušnje, od str. 138 do 141, Vence Drobnič po beležki z dne 8. junija 1979 in že omenjeni dnevnik Toneta Vidmarja.

[59] 2e omenjeni dnevnik št. 1 bataljona Miloša Zidanška, prav tam.

[60] Informacijski vestnik obveščevalnega oddelka XI. armadnega zbora št. 57 z dne 11. maja 1979, AVII, štev. reg. 8/1 a — 2, k. 490.

[61] Isto kot opomba št. 59.

[62] Dnevnik Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca, prav tam, in Janez Jeras-Džule po beležki z dne 5. julija 1979.

[63] Jože Tekavec, prav tam, od str. 141 do 148.

[64] Prav tam, str. 136 in 137, in 2an Kovačič po beležki z dne 11. avgusta 1979.

[65] Informacijski vestnik obveščevalnega oddelka XI. armadnega zbora št. 58 z dne 18. maja 1942, AVII Beograd,štev. reg. 9/1 a — 2, k. 490, str. 11 srbohrvatskega prevoda, in Stanko Semič-Daki po beležki z dne 28. junija 1979.

[66] Zbornik VI, knjiga 2, dok. 67 na str. 172 in 173 ter dok. 80, historiat žage na Robu, Stanko Semič-Daki, prav tam, »Spomini . . .«, Borec 1950/5, str. 116, in Najboljši so padli I, str. 239 in 240, ter Janez Jeras-Džule, prav tam, in že omenjeni informacijski vestnik št. 58 na str. 4.

[67] Zdravko Prebil-Abi po beležki z dne 5. junija in Janez Jeras-Džule po beležki z dne 5. julija 1979, Jože 2eleznikar-Benše in Milan Podlogar-Milanček po prepisu magnetofonskega zapisa debate z dne 17. oktobra 1972 ter Zbornik VI, knjiga 2, dok. 124 na str. 308.

[68] Informacijski vestnik št. 58, prav tam.

[69] Isto kot opomba št. 67.

[70] Boris Jakopin po beležki z dne 6. julija in Jože Ančik, telefonično pojasnilo z dne 30. julija 1979 ter operacijski dnevnik bataljona Ljuba Šercerja NO, Zbornik VI, knjiga 2, dok. 124.

[71] Jože Ančik, prav takrat, in Zdravko Prebil-Abi po beležki z dne 5. junija 1979.

[72] Informacijski vestnik št. 58, prav tam.

[73] Boris Jakopin, prav tam.

[74] Boris Jakopin in Zdravko Prebil-Abi, prav tam, ter Tomaž Šušteršič-Tom, telefonično pojasnilo z dne 16. junija 1979.

[75] Informacijski vestnik št. 58, prav tam.

[76] Stanko Semič-Daki »Spomini . . Borec 1950/6, str. 141, in Najboljši so padli I, str. 247, ter Zbornik VI, knjige 2, dok. 124 na str. 308.

[77] Prav tam.

[78] Dnevnik Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca, Zbornik VI, knjiga 2, dok. 101 na str. 263, Edvard Podlogar-Vili »Spomini o odhodu turjaških fantov v partizane.. .« z dne 15. aprila 1967, Jože Jamnik po beležki z dne 6. julija in Franc Kramar-Simen po beležki z dne 20. avgusta 1979 in prepis že omenjenega magnetofonskega zapisa z dne 17. oktobra 1979.

[79] Operacijski dnevnik 1. bataljona Ljuba Šercerja NO, Zbornik VI, knjiga 2, dok. 124 na str. 308 in 312, in dnevnik Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca, prav tam, dok. 101 na str. 263.

[80] Dnevnik Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca, prav tam, str. 263 in 264, in Viktor Kirn, ustna izjava z dne 9. junija 1980, ter knjiga NEZGODE 1940—1944 železniške direkcije Ljubljana, vpis št. 536, in dok. 136 na str. 381 in 382 v Zborniku VI, knjiga 3.

[81] Zbornik VI, knjiga 3, dok. 136 na str. 282 in knjiga ***2,*** dok. 124 na str. 308, 309 in 310.

[82] Prav tam in knjiga NEZGODE 1940—1944, vpis št. 544.

[83] Jože Perhaj po beležki z dne 6. julija in 2an Kovačič po beležki z dne 11. avgusta 1979, mrliška matična knjiga župnije Velike Lašče, hrani tamkajšnji krajevni urad, kronika Velikega Osolnika, fase. 865/11 v IZDG in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 15 na str. 44 in dok. 136 na str. 384.

[84] Prav tam, Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, str. 266, 267 in 268, in dopis krajevnega urada Velike Lašče št. 24/79 z dne 30. 5. 1979.

[85] Franček Saje: Belogardizem, druga, dopolnjena izdaja, Ljubljana 1952, str. 401, 402 in 431, in Franci Strle: Partizanski volk samotar, Ljubljana 1975, str. 211 in 212.

[86] Zbornik VI, knjiga 2, dok. 124, str. 308 in 313, in dok. 170 na str. 434 in 437, in knjiga 3, dok. 136 na str. 382.

[87] Ivan Jevc-Čufi »Se enkrat — boj pri Pokritem mostu in boj za Ig«, rokopis z dne 20. januarja 1980.

[88] Boris Jakopin po beležki z dne 6. julija 1979.

[89] Boris Jakopin, prav tam z dodatnimi telefoničnimi pojasnili, Marjan Učakar po beležki z dne 17. maja, Lojze Ambrožič-Brane po beležki z dne 22. maja in Zdravko Prebil-Abi po beležki z dne 5. junija 1979, pismo Alojza Tekavca-Jamnika z dne 23. decembra 1979.

[90] Marjan Učakar, prav tam, in dopis štaba 1. bataljona Ljuba Šercerja z dne 7. VI. 1942, fase. 4 a/III — c v arhivu IZDG in napisi na spomeniku na Igu.

[91] Boris Jakopin, prav tam.

[92] Prof. dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji II, Ljubljana 1961, str. 13, ki citira AVII, fase. 34 A.

[93] Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, str. 254 do 257, in dnevnik Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca, Zbornik VI, knjiga 2, dok. 101 na str. 264.

[94] Poročilo 3. diviziona XIII. top. polka, prav tam, dok. 184.

[95] Prav tam, Stanko Semič-Daki in Tone Vidmar-LukaSuhodolc, prav tam, Zbornik VI, knjiga 2, dok. 124 na str. 308, 309 in 313, in knjiga 3, dok. št. 9 na str. 30 in dok. št. 15, ter mrliška matična knjiga župnije Ig, hrani tamkajšnji krajevni urad.

[96] Prav tam, Zdravko Prebil-Abi in Janez Jeras-Džule, prav tam, in Boris Jakopin, dodatna telefonična pojasnila.

[97] Stane Oberstar-Milko po beležki z dne 17. aprila 1980.

[98] Tone Vidmar-Luka Suhodolc in Stanko Semič-Daki, prav tam, in mrliška matična knjiga, prav tam.

[99] Zbornik VI, knjiga 2, dok. 86 na str. 232 in 233.

[100] Tone Vidmar-Luka Suhodolc in Stanko Semič-Daki, prav tam, Jože Jamnik in Anton Zakrajšek po beležkah z dne 6. julija 1979 in knjiga NEZGODE 1940—1944 železniške direkcije Ljubljana, vpisi št. 571. 560 in 559.

[101] Jože Jamnik in Anton Zakrajšek, prav takrat, Edvard Podlogar »Spomini o odhodu turjaških fantov v partizane . . .« z dne 15. aprila 1967, poizvedbe na Turjaku 21. maja 1978 in fase. 4 v arhivu IZDG.

[102] Stanko Semič-Daki »Spomini. . .«, Borec 1950/6, str. 141.

[103] Zbornik VI, knjiga 2, dok. 99 na str. 260 in 261.

[104] Jože Jamnik z Roba in Anton Zakrajšek s Purkarč po beležki z dne 6. julija 1979 in operacijski dnevnik 1. bataljona Ljuba Šercerja NO, Zbornik VI, knjiga 2, dok. 124 na str. 313, ter dnevnik Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca (neobjavljeni del), fase. 1 a/VIII v arhivu IZDG.

[105] Franc Kramar-Simen po beležki z dne 20. avgusta 1979 ter Zdravko Prebil-Abi, Janez Jeras-Džule in Jože Jamnik,* prav tam.

i« Edvard Podlogar, že omenjeni spomini, Franc Kramar-Simen, prav tani, in fase. 4/II v arhivu IZDG.

io? Kartoteka borcev Proletarske udarne patrulje in Proletarske udarne čete, Edvard Podlogar, že omenjeni spomini, Franc Kramar-Simen, Zan Kovačič in Anton Zakrajšek, prav takrat, Jože Tekavec: Dnevi preizkušnje, str. 149, Jože Koščak-Krištof, telefonično pojasnilo, Jože Gačnik po beležki z dne 24. oktobra 1979 in vprašalne pole za člane KPS v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

10s Jože Tekavec, prav tam, in arhiv 3. bataljona Miloša Zidanška NO, fase. 5/II v arhivu IZDG.

105 Zdravko Prebil-Abi, Janez Jeras-Džule in Jože Jamnik, prav takrat, Ivan Fajdiga, ustni vir, in Jože Tekavec, prav tam, od str. 154 do 165, ter Zbornik VI, knjiga 3, dok. 15 na str. 44.

"o Jože Tekavec, prav tam, in Franc Kramar-Šimen po isti beležki, Ivan Lamovšek-Runo, prepis magnetofonskega zapisa debate z dne 17. oktobra 1972, Zdravko Prebil-Abi po beležki z dne 5. junija 1979 in Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, str. 260 in 263.

111 Stanko Semič-Daki »Spomini. . .«, Borec 1950/6, str. 142.

112 Fase. 4/1 v arhivu IZDG.

113 Kartoteka borcev Proletarske udarne patrulje in Proletarske udarne čete.

114 Isto ter Vence Drobnič, telefonična pojasnila z dne 25. oktobra, Stanko Semič-Daki, telefonično pojasnilo z dne 31. oktobra 1979 in vprašalne pole za člane KPS v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

115 Kartoteka, kot malo prej.

116 Kartoteka Proletarske udarne patrulje in Proletarske udarne čete.

ZGLED IN SMRT TONETA TOMŠIČA

Streli ob zori

Tonetu Tomšiču ni bilo dano, da bi doživel veselje ob vesteh o spomladanski ljudski vstaji na Notranjskem in Dolenjskem, ki je v veliki meri izbruhnila tudi kot nasledek njegovega snovateljskega dela in ki je privedla do opisanega silnega razmaha partizanske vojske. Enaindvajsetega maja 1942 ob peti uri petinpetdeset minut so ga v Gramozni jami pri Tomačevem pokončali streli eksekucijskega voda 8. bataljona kraljevih karabinjerjev. Morilci so ga nato na skrivaj pokopali med talci na ljubljanskih Zalah. Da bi zabrisali za njim vsakršno sled, so ga vpisali v mrliško knjigo kot neznanca. Upravičeno so se namreč bali, da bo njegova mučeniška smrt nova spodbuda za upor slovenskega človeka proti tujim zavojevalcem.[1]

Kje so bili razlogi za tolikšen strah pred Tomšičevo posmrtno veljavo?

Odgovor je samo eden: Tomšičevi rablji in rablji vsega slovenskega naroda so se bali njegove nravne čistosti in duhovne neuklonjivosti. Zanje je bil Tomšič nevaren tudi mrtev ...

Kajpak je treba takšno in vsakršno drugačno trditev dokazati. Tega pa ni mogoče storiti, ne da bi se ozrli na prehojeno Tomšičevo življenjsko pot. Njegovo ime je bilo v prvem delu te knjige že velikokrat omenjeno in bralci večinoma vedo, kakšne naloge in dolžnosti je opravljal v komunistični stranki Slovenije. Zato kaže na tem mestu obdelati predvsem tiste potankosti, ki so klesale njegov ne-

zlomljivi značaj in razvijale njegove sposobnosti za politično delo z množicami, končno pa tudi to, kako je prišel v kremplje italijanski in nemški tajni policiji ter kaj vse je storila varnostnoobveščevalna služba OF, da bi ga rešila. Pri tem nam bo prišla prav knjiga o Tonetu Tomšiču, ki jo je skrbno in prizadeto napisala Alenka Nedogova.

Izvor in uporništvo malega begunca

Tone Tomšič je izšel iz polproletarske družine. Njegova oče in mati sta bila doma z Bača pri Pivki, zrasla pa sta v skromnih, delavnih in trdih slovenskih kmečkih družinah s kopico otrok. Tonetov oče Mihael je postal delavec že s trinajstim letom. Skupaj s starejšim bratom je najprej delal v bosenskih gozdovih, nato na kavinih plantažah v Braziliji, potem v nekem rudniku blizu Clevelanda in končno v chicaški železarni. Po sedmih letih dela v Združenih državah Amerike se je vrnil na Bač in si s prihranki ustvaril osnove za zakonski stan. Leta 1907 se je poročil z daljno sorodnico Ivanko Tomšič, hčerko uglednega tesača, ki mu je pomrlo kar osem otrok in je zato Ivanka dobila kar lepo doto. Po poroki sta se zakonca Tomšič preselila v Trst, kjer se je Mihael zaposlil pri državni železnici kot vlakovodja. Sprva sta stanovala pri njegovi sestri, leta 1910 pa sta si z Ivankino doto in Mihaelovimi prihranki kupila hišo v ulici Pratello, na trgu v Rojanu pa je Ivanka najela prostore za trgovinico z manufakturnim blagom. V takih razmerah se jima je 9. junija 1910 rodil sin Tone. Pred njim je prišel na svet Boltežar, za njim pa še Stanko in Ivanček,* ki pa sta oba umrla še v otroški dobi.[2]

Dobre obete za prihodnost je prekrižala prva svetovna vojna. Mihaela Tomšiča so takoj poklicali v vojsko. Na fronti v Karpatih je bil naslednje leto ranjen in zajet. Mati Ivanka je po moževem odhodu zaprla trgovino in se s tremi otroki zatekla na Bač, da bi se laže pretolkla skozi pomanjkanje. Z Bača je Tone jeseni 1916 začel hoditi v šolo v bližnji Knežak. Učiteljica Justa Suša ga je ohranila v spominu kot živah-

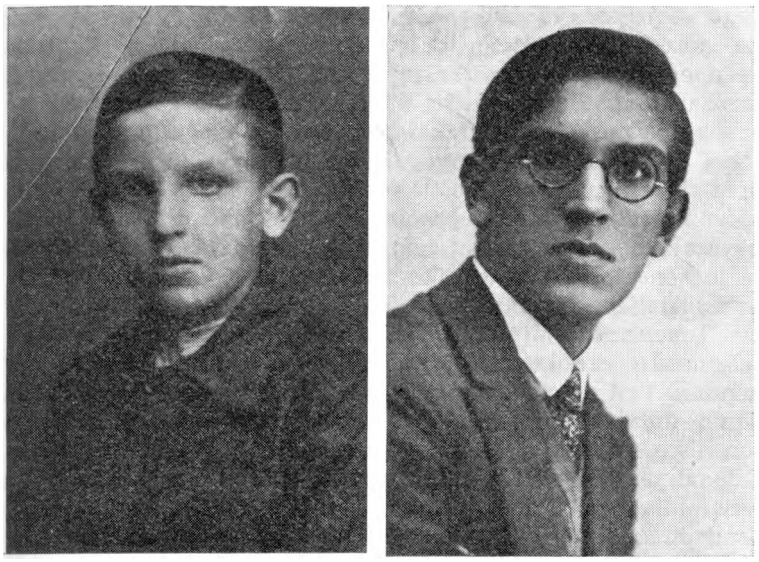
* V Trstu se je rodil še Tonetov brat Polde, medtem ko so se sestre Ivica, Vera in Ančka rodile že v Ljubljani (Alenka Nedog: Tone Tomšič, Ljubljana 1959, str. 104, opomba).

nega in prijaznega dečka, ki je sošolcem rad pomagal ali jim kaj posodil, z najrevnejšimi pa delil malice. Bil je nekoliko večji od drugih ter bister in priden učenec. Brati in pisati je znal, še preden je prišel v šolo. Sošolci so ga občudovali predvsem zato, ker je hotel vse, česar se je domislil, tudi takoj izpeljati. Poleg tega je znal vsako bolečino prestati brez solza, cmeravcev pa ni maral. Na Baču je mladi Tone spoznal trdi boj kmečkega človeka za vsakdanji kruh in se navezal na skopo kraško zemljo. Njegovo otroštvo na Baču se je končalo jeseni 1918, ko se je z materjo vrnil v Trst in tam nadaljeval šolanje.

Tonetov oče Mihael je v Rusiji kot vojni ujetnik doživel februarsko in oktobrsko revolucijo. Decembra 1918 se je vrnil v Trst in se znova zaposlil pri železnici. Pod vtisom silnih doživetij na Ruskem je začel zahajati med tržaške socialiste, čeprav ga je verna žena od tega odvračala. Sodeloval je v splošni stavki železničarjev Julijske krajine, ki je trajala od 1. do 10. februarja 1919, in je zaradi tega ostal brez dela in kruha. Kakor drugi njegovi stanovski tovariši je moral za kruhom v Jugoslavijo, zakaj kot zavedden Slovenec ni več mogel dobiti zaposlitve pri železnici, ki jo je prevzela italijanska oblast. Najprej je jeseni 1920 našel pribežališče v Ljubljanskih barakah, leta 1921 pa so Tomšičevi prodali hišo in razprodali trgovino ter se dokončno izselili iz Trsta. Z izkupičkom so si kupili staro štiristanovanjsko hišo v sedanji Trubarjevi ulici v Ljubljani in si začeli urejati nov dom.[3]

Med najhujšo družinsko stisko, jeseni 1920, je moral mladi Tone Tomšič na šolanje v škofove zavode, kjer je končal prvi razred gimnazije. Toda v Šentvidu je prišel navzkriž s strogim versko-vzgojnim režimom, o čemer priča le zadostna ocena iz verouka. To mu je potem škodovalo na Poljanah, kjer je nadaljeval šolanje. Bil je namreč samostojen in odločen fant, do vere pa že tedaj brezbrižen, zato je bil slabo zapisan. Kako se je tedaj godilo takim upornikom, ko je imela cerkev v šolah prvo besedo, si lahko mislimo.

Zaradi teh težav se je toliko bolj veselil počitnic pri teti Frančiški na Baču, sicer pa se je tešil z branjem in glasbo. Učil se je igrati na klavir, kasneje tudi na flavto; imel je lep glas in dober posluh za petje. Toda profesorji niso cenili in dalje razvijali njegovih naravnih nagnjenj.

Tone Tomšič kot osnovnošolec (levo) in kot študent (desno).

Tako se je zgodilo, da je v četrtem razredu nižje gimnazije padel. Po tem neuspehu so ga starši poslali v ptujski dijaški dom. V Ptuju je izdelal junija 1925 četrti razred, toda pri mali maturi je padel in moral razred drugič ponavljati, dokler ga niso 1. marca 1926 odpustili, češ da je kršil disciplinska pravila.

Kakor ljubljanski so tudi ptujski profesorji Toneta Tomšiča ocenili za nadarjenega, toda pripisovali so mu vse mogoče slabe lastnosti. Vse drugačno je bilo mnenje sošolcev, ki so cenili njegov tovariški, odkriti in bojeviti značaj. Občudovali so tudi njegovo vztrajnost, ko je noč za nočjo bral v postelji ob žepni svetilki. V prostem času sta Tomšič in Boris Černe skrivaj hodila k Dravi streljat z lovsko puško. Nekoč je Boris po nesrečnem naključju Toneta obstrelil v bedro, vendar pa ta ni dovolil, da bi mu priskrbel zdravniško pomoč, ker bi potem za pripetljaj izvedela uprava dijaškega doma in Boris bi bil kaznovan. Zato sta ponoči, ko so vsi drugi gojenci spali, vse šibre sama izvlekla iz rane.

Toneta je to hudo bolelo, toda zdržal je in ni niti pisnil, samo da je tovariša obvaroval pred nevšečnostmi.[4] V tem se kažejo potrpežljivost, pripravljenost na žrtve in druge bojevniške odlike, s katerimi se je Tone pozneje odlikoval kot revolucionar.

Med Tonetovim bivanjem v Ptuju sta njegova starša v pritličju svoje hiše odprla manufakturno trgovino, ki jo je vodila podjetna mati. Odločila sta se, poslati sina v dvorazredno trgovsko šolo, da bi potem delal v domači trgovini. Toda Tone se ni mogel vživeti v šolo, ker ga trgovski poklic ni veselil. Z veseljem se je učil le italijanščine in francoščine, ki sta bila neobvezna predmeta. Njegov takratni sošolec Tomaž Savnik se ga spominja kot zelo bistrega dijaka, ki se je večkrat sprl s profesorji, ko je uveljavljal svoja, nenavadno dobro utemeljena mišljenja. V razredu so imeli Toneta radi, ker je bil dober tovariš. Marsikdaj si je nakopal zamero profesorjev, ko se je zavzemal za sošolce. In to je bilo zanj spet usodno: ob koncu šolskega leta 11. maja 1927 so ga izključili zaradi nepokorščine. Tedanji Tomšičevi prijatelji menijo, da so ga takrat izključili že zaradi političnega delovanja zunaj šole.

Glede začetne politične naravnanosti je bila za Tomšiča usodna povezava z rodnim krajem njegovih staršev. Med bivanjem na Baču ob počitnicah je Tone Tomšič od blizu spoznaval trpljenje Slovencev pod Italijo, ki jih je fašistična oblast načrtno raznarodovala, jim jemala politične pravice in jih hotela gospodarsko uničiti. Bačani so bili narodnostno zelo zavedni, v prosvetnem življenju pa razgibani. S ponosom so se naslanjali na izročilo čitalniške dobe iz šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko je na bačkem gradu Kaleč deloval in pesnil Miroslav Vilhar. Nekdanja Vilharjeva graščina jim je bila znamenje slovenstva in prav tu so se sestajali mladi fantje z Bača, ko se je spričo fašističnega pritiska začela porajati misel o narodnem odporu, ki se je izrazila v narodnorevolucionarni organizaciji TIGR (Trst—Istra—Gorica-—Reka).

Organizacija TIGR je z demonstrativnimi akcijami, kot so bili požigi raznarodovalnih ustanov, in tudi s posamičnimi nasilstvi hotela ustrahovati fašiste, zbuditi pozornost javnosti za vprašanje slovenske narodnosti v Italiji, med prebivalstvom pa zbuditi zavest, da je odpor mogoč. Steber te pod-

talne organizacije na Baču je bil Lojze Valenčič,* na skrivne sestanke pa je z domačimi fanti hodil tudi Tone Tomšič. Na njih so govorili o boju proti fašizmu, o osvoboditvi Primorske in njeni združitvi s Slovenci onstran krivične meje, kovali pa so tudi načrte za sabotažne akcije. Tomšiča so povabili tudi na zadnjo slovensko prireditev na Baču poleti 1927 — Valenčiču se je z zvijačo posrečilo zanjo dobiti dovoljenje italijanskih oblasti — in mu na prireditvi zaupali blagajno .. .[5]

Pot do pravih spoznanj

Pod tigrovskim vplivom je najprej pristopil k srednješolskemu klubu Zora, ki so ga v Ljubljani osnovali zavedni primorski dijaki-begunci. Zlasti v letih 1926—1928 je bilo med njimi precej levičarsko usmerjenih. Toda Tone Tomšič si je želel bojevitejšega nastopanja in ta težnja ga je spomladi 1926 pripeljala v Organizacijo jugoslovanskih nacionalistov — ORJUNO, ki se je po polomiji v Trbovljah skušala uveljaviti z bojevitimi gesli o osvoboditvi zasužnjenih bratov na Primorskem in Koroškem. Ker Tomšič po vrnitvi iz Ptuja nekaj časa ni bil reden dijak, je lahko stopil v akcijsko četo ORJUNE Šentpeter-Vodmat; v njenih vrstah se je udeležil tudi protiitalijanskih demonstracij 28. junija 1926 v Ljubljani. Po razvitju zastave so uniformirani orjunaši krenili v sprevodu proti italijanskemu konzulatu v središču mesta. Pred glavno pošto na koncu sedanje Čopove ulice sta policija in orožništvo zaprla dohode k poslopju Jugoslovansko-podunavske banke, kjer je bil italijanski konzulat. Tu je potem prišlo do hudega spopada, v katerem so

* Lojzeta Valenčiča so fašisti ustrelili na Bazovici pri Trstu 6. septembra 1930 ob 5. uri 43 minut skupaj s Ferdom Bidovcem, Franetom Marušičem in Zvonimirom Milošem. V procesu proti osemnajstim Slovencem, voditeljem in članom TIGR, ki je bil od 1. do 5. septembra 1930, je fašistično sodišče v Trstu 4 obtožene obsodilo na smrt, 12 na kazni od dveh in pol do 30 let zapora, dva pa oprostilo. Obsojeni na smrt niso imeli pravice do pritožbe (Alenka Nedog, prav tam, str. 20, Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz: Kronološki pregled 1930—1941, str. 10, in Ivo Marinčič »Lojze Valenčič — organizator upora na Pivki«, Primorski dnevnik od 9. do 14. avgusta 1951).

bili ranjeni trije stražniki in nekaj orjunašev. Vlada je zaradi tega oblastni odbor ORJUNE za Ljubljano razpustila, njeno delovanje pa še naprej dopuščala.[6] Tomšič je kmalu spoznal zakaj ...

Po tem dogodku sta se spoznala z Borisom Ziherlom in ta ga je pridobil za pristop k srednješolski ORJUNI, ki pa ni bila dovoljena od oblasti. Tone Tomšič je takoj postal član odbora srednješolskih ORJUN za Slovenijo. V tem odboru, ki je ustanavljal svoje podružnice tudi v Kranju, Mariboru, Celju in Kočevju, je bil zelo delaven. Še isto leto so ga na sestanku teh organizacij izvolili za predsednika odbora, aprila 1927 pa je zastopal srednješolsko ORJUNO za Slovenijo na kongresu akademskih ORJUN na Sušaku. Glavna dejavnost orjunaške mladine so bile vojaške vaje, ki so si jih omogočili tako, da so se vpisali v strelske družine. Najbojevitejši so pripravljali tudi vpade prek jugoslovansko-italijanske meje. V tej zvezi ve Marjan Vivoda povedati, da sta nekoč s Tomšičem v manjši skupini uniformiranih in oboroženih orjunašev prekoračila mejo pri Blegošu in izstrelila na italijansko stran nekaj nabojev.

ORJUNA je takrat nastopala z zelo glasnim protikapitalističnim in narodnoobrambnim besedičenjem, kar je mladim ugajalo in jim omogočalo, da so izživljali svojo mladostno romantiko z slavljenjem hajduštva, četništva, žrtev za neosvobojene brate in podobno. Mladi ljudje so nasedali ORJUNI in njenemu »hejjugoslovanstvu«, ker jim je prikazovala močno Jugoslavijo kot edino možno rešiteljico primorskih Slovencev. Toda kmalu je prišlo do streznitve. Od por mladih je vzniknil leta 1927, ko je predsednik nacionalističnega Akademskega društva Jadran in zaupnik najbolj nazadnjaških krogov v Ljubljani Vekoslav Iskra pooblastil člane srednješolske ORJUNE Bojana Šantla, naj pridobi odbor za sodelovanje pri novi protikomunistični akciji na srednjih šolah. Vekoslav Iskra je namreč hotel, da bi z neposrednimi ovadbami sprožili preganjanje komunističnih srednješolcev v Ljubljani, Mariboru, Novem mestu in drugod, kar je bil poskusil že leta 1925. Toda večina članov srednješolskega odbora ORJUNE je to Iskrovo nizkotno pobudo odklonila in pri tem vztrajala navzlic njegovi grožnji, da bo srednješolsko ORJUNO prijavil oblastem kot nezakonito. Proti komunistom niso hoteli nastopiti, ker so to

imeli za obžalovanja vreden »bratomoren boj«, a zahteva po ovadbi je teptala vzore, o katerih so še mislili, da so tudi vzori gibanja, ki so mu pripadali.

Temu je kmalu sledilo popolno spoznanje in razočaranje. »Orjuna« je leta 1926 objavila članke, ki so napadali Trboveljsko premogokopno družbo, razkrinkavali njene vodilne uslužbence, primerjali njihove dohodke z rudarskimi mezdami, prikazovali težak položaj rudarjev posebno ob redukcijah itd. Nato pa je »Orjuna« nepričakovano priobčila izjavo predsednika ORJUNE iz Trbovelj in oblastnega odbora ORJUNE, da preklicujeta te članke, uperjene proti Trboveljski premogokopni družbi, se opravičujeta za žalitve in se zahvaljujeta, ker so prizadeti odstopili od tožbe. To je na mlade delovalo kot mrzla prha. Spoznali so, da je bil cilj protikapitalističnih člankov v listu Orjuna zgolj zavajanje ljudstva. A prava resnica se jim je odkrila šele, ko so se prepričali o ozadju trboveljskih dogodkov leta 1924.

Nekoč so v uredništvu »Orjune«, kjer so navadno imeli sestanke srednješolskega odbora organizacije, stikali po omarah za orožjem in tako našli arhiv oblastnega odbora ORJUNE, v njem pa precej zajeten sveženj spisov o prvojunijskih dogodkih leta 1924 v Trbovljah. Mladim so bili ti dogodki na splošno sicer znani, toda starejši orjunaši so jim komuniste prikazovali kot brezdomovince in protinarodne, še posebej pa so poudarjali, da imata komunistična stranka Italije in italijanska fašistična vlada enako iredentistično stališče glede Primorske in Trsta. Iz spisov ORJUNE, med katerimi so bile tudi kopije izvirnih zapisnikov s sodišča, pa so odkrili: da je ORJUNA pripravila pohod v komunistične Trbovlje z izzivalnim namenom, zato so šli njeni pripadniki tja oboroženi, da je stroške za ta pohod prevzela Slovenska banka, ki ji je načeloval industrijalec Avgust Praprotnik in ki je udeležencem plačala železniški prevoz in suho hrano, da so orjunaši mučili uklenjenega Franca Fakina in ga v kamnolomu ubili, da je Slovenska banka pripravila orjunaškim žrtvam slovesen pogreb, plačala vence in vse druge stroške, da je obrambo načelnika oblastnega odbora ORJUNE inž. Marka Kranjca sofinancirala tudi Jadranska banka, da je sodišče Fakinovim morilcem in morilcem drugih žrtev iz delavskih vrst sodilo zelo milo, mnogo strože pa komunistom. Ko so mladi vse to prebrali, so spoznali, da so bili

L

prevarani, da ORJUNA ni nikakršna narodna organizacija, temveč klika, hlapčevsko vdana slovenskemu kapitalu. Uvideli so, da je bil socialni program, ki ga je razglašala, navadno zaslepljevanje ljudi, saj je bila v resnici orodje v rokah slovenske buržoazije za boj proti delavskemu gibanju.[7]

Ta spoznanja so razblinila v nič sijaj OR JUNE in njenih narodnih prizadevanj. Njeni mladi in dotlej goreči privrženci so bili dokončno razočarani. Začeli so iskati novih poti. Najprej so prebirali in dokaj nekritično ocenjevali takrat dostopna dela krščanskih socialistov in socialnih demokratov. Potem so hodili v Delavski dom brat legalni list komunistične stranke Enotnost in se tu prvič srečali z delavskimi organizacijami. Obiskovali so socialistične delavske shode, kjer so v razpravah nastopali tudi komunisti. Navadno se je lahko prerinil v dvorano le Tone Tomšič, ker je bil videti starejši, potem pa je o zborovanju poročal tovarišem, ki so morali ostati zunaj.

Takrat je Tone Tomšič sodeloval tudi v naprednem srednješolskem društvu Preporod, ki je bilo ustanovljeno leta 1918 na podlagi narodnoosvobodilnih izročil preporodovskega gibanja pred prvo svetovno vojno. Na občnem zboru Preporoda leta 1927 so sprejeli samostojna stališča do idejne ureditve društva. V njih so se izrekli za takšno spremembo družbenega reda in z njim povezanega gospodarskega sistema, ki bi bil v splošno ljudsko korist. Podobno je potekal razvoj tudi v drugih srednješolskih liberalnih društvih, zlasti v Zori in Klubu naprednega učiteljskega naraščaja (KNUN). Na izrednem občnem zboru Saveza jugoslovanskih srednješolskih udruženja župe za Slovenijo, ki je povezoval srednješolska društva, so več kot polovico odborniških mest zasedli levo usmerjeni predstavniki teh društev; med njimi je bil tudi Tone Tomšič.[8]

Za dokončno idejno in politično preusmeritev na stran komunistov je bilo odločilno bivanje Toneta Tomšiča v Beogradu, kjer je konec januarja 1928 opravil izpite za peti razred, junija 1928 pa je uspešno končal šesti razred gimnazije. Tam so se 28. maja začeli ostri protesti beograjske delavske in študentske mladine proti potrditvi neenakopravnih nettunskih konvencij z Italijo ter se razvili v močne protiimperialistične in protifašistične nastope. Ponovili so se še 29. in končali 31. maja 1928 s krvavim spopadom med de-

monstranti ter policijo in orožništvom, ko je bilo mnogo mladincev laže in huje ranjenih, enega pa so ubili. V teh demonstracijah je sodeloval tudi Tone Tomšič in se pri tem celo poškodoval v kolenu, ko so se ob neki hiši zaradi navala množice, umikajoče se pritisku policije, nanj zrušile stopnice.[9]

Po prihodu iz Beograda se je Tone Tomšič vpisal na 7. razred Poljanske gimnazije. Navdušenje za komunistične ideje ga je hitro zbližalo in povezalo s sošolcem Borisom Kidričem, ki je takrat že bil v vodstvu ljubljanske skojevske organizacije. Kidrič je Tomšiča, Borisa Ziherla in Marjana Vivodo seznanjal s poglavitnimi nauki marksizma in jih vpeljal v tako imenovani »Strajzlov krog«, ki so ga sestavljali mladi komunisti. Maks Stermecki, Ernest Tomc, Edvard Kardelj, Vlado Kozak in sam Kidrič.[10] S tem pa Tonetu Tomšiču ni bila odprta samo pot v komunistično stranko Slovenije ampak tudi v njen v r h . . .

Nezlomljiv in nepozaben značaj

Tone Tomšič je postal član Zveze komunistične mladine, tik preden se je za komuniste začelo razdobje najhujših preizkušenj in preganjanj. V SKOJ je bil sprejet novembra 1928 na sestanku marksističnega krožka, ki ga je na vrtu Dečmanove vile v Ciril-Metodovi ulici sklical Boris Kidrič, na njem pa je bil navzoč tudi član Pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovenijo Ernest Tomc, ki jim je velel, da se morajo organizirati v komunistično mladinsko celico.[11]

Zveza komunistične mladine je bila takrat v Sloveniji še maloštevilna in vase zaprta ilegalna organizacija najbolj vnetih komunističnih privržencev, brez znotnejšega vpliva navzven. Dejavnost ilegalne komunistične mladinske celice, ki ji je pripadal Tone Tomšič, se je poleg študija komunističnega tiska izražala predvsem v tiskanju in širjenju protirežimskih letakov. Toda na pobudo člana Centralnega komiteja SKOJ Pera Popoviča-Age, ki se je tisto jesen dalj časa zadrževal v Ljubljani, so zvečer 13. novembra 1928 izvedli tudi ulično mladinsko demonstracijo. Tedaj je več kot sto skojevcev in njihovih somišljenikov krenilo izpred konjarne v Mostah po Pokopališki cesti, mimo Zelene jame,

po Šmartinski in Masarykovi na Miklošičevo cesto. V sprevodu so nosili rdečo zastavo, spotoma pa delili letake Mestnega komiteja KSJ in SKOJ, naslovljene na ljubljansko delavstvo. Na vogalu Miklošičeve ceste in Pražakove ulice jih je zaustavila policija, nakar se je razvnel spopad za rdečo zastavo. Demonstranti so se umaknili proti Šiški, se potem ponovno zbrali ter odšli na Kongresni trg.

Ta akcija je bila primer neposrednega stika komunistov z množicami v času, ko se je v Jugoslaviji že napovedovala odkrita diktatura, ki jo je kralj Aleksander Karadjordjevič uvedel 6. januarja 1929. V tej akciji je Tone Tomšič sodeloval že kot organiziran skojevec.[12]

V akcijah proti diktaturi so bili skojevci posebno dejavni, a tudi drzni. Za samoobrambo so se oboroževali in se učili ravnati z orožjem. V drvarnici pri Kidričevih so tiskali letake na ciklostil, ki so ga sami izdelali, nekoč pa so Ernest Tomc, Boris Kidrič, Tone Tomšič in Jože Cenčič pri vhodu v tovarno Indus na sedanji Trubarjevi cesti kar podnevi delili letake delavcem, ki so odhajali z dela. Skrivna tiskarna, kjer so po zatrjevanju policije razmnoževali najbolj »krvave« letake, je bila pri Vladu Kozaku; ta je imel tudi skladišče orožja, s katerim so se preskrbovali skojevci.

Posebno obsežne akcije so pripravili za 12. obletnico oktobrske revolucije. **Ze** 4. novembra so se po vsej Ljubljani, zlasti pa v delavskem okolišu Moste, pojavili letaki, **s** katerimi sta komunistična stranka in SKOJ klicala na oborožen upor za zrušitev kapitalističnega režima in vzpostavitev delavsko-kmečke vlade, 6. novembra 1929 zvečer pa je Boris Kidrič pripravil še akcijo na Ljubljanskem gradu. V njej so poleg njega sodelovali Tone Tomšič, Vilibald Konte, Stane Ozvald, Edvard Kardelj in Jože Cenčič. Izstrelili so nekaj raket in zanetili bengalični ogenj, potem pa so **se** hitro umaknili v mesto. **Zal** je tedaj policiji uspelo najti izdajalsko nit...

Ze 4. novembra ponoči so policisti prijeli šest komunističnih mladincev iz Most, pri katerih so našli letake. Nekateri izmed njih so bili še nezkušeni in so s svojimi navedbami odprli pot nadaljnjemu vdoru v SKOJ. Tako so policisti dobili v roke Borisa Kidriča-Ivana in ga 8. novembra prijeli kar med poukom v šoli, za njim pa še kakšnih trideset srednješolcev, ki so se često družili z njim in Via-

dom Kozakom. Toneta Tomšiča, Sama Dostala, Borisa Ziherla in Jožeta Cenciča so prijeli 15. novembra 1929, prav tako v šoli. Tomšiča so zasliševali predvsem zaradi zvez z Borisom Kidričem. Dolžili so ga, da se je udeleževal ilegalnih sestankov v gostilni Pri Tinčku na gričku, pri Kozaku in na vrtu Dečmanove vile. Najbolj ga je bremenil atlas, na katerem sta bila narinasa srp in kladivo z zvezdo v sredini. Ker je zanikal sleherno zvezo s Kidričem in omenjenimi sestanki, glede znaka na atlasu pa rekel, da ga je narisal med poukom za zabavo, so izpustili tudi njega kot večino prijetih. Toda pri novih poizvedbah je policija ugotovila, da imajo dijaki na šoli Toneta Tomšiča za komunista, zato so ga skupaj z Marjanom Vivodo in Božom Prevorškom ponovno zaprli 23. novembra 1929 in jih vrgli v samice.

Na zahtevo deželnega sodišča je vodstvo 2. državne gimnazije podalo o zaprtih dijakih svoje mnenje. Za Tomšiča je navedlo, da je deloval pri srednješolski ORJUNI, v društvu Preporod in v šolskem društvu Priroda, ta dejstva pa so druge policijske izsledke postavila pod dvom. Državno sodišče za zaščito države ni našlo osnove za kazenski pregon, in tako so Toneta Tomšiča, Edvarda Kardelja, Boža Prevorška, Marjana Vivodo in Radoslava Hrovatina končno 26. decembra 1929 izpustili tudi iz drugega preiskovalnega zapora.[13]

Ti uspehi pa so policiji le omogočili, da je naslednje leto dokončno razbila pokrajinski komite SKOJ za Slovenijo. Dvanajstega januarja 1930 so orožniki po izdaji zalotili Maksa Stermeckega na sestanku okrožnega komiteja SKOJ za Revirje v Gabrskem nad Trbovljami, in ga tako spravili na dolgoletno »robijo«. Po tem vdoru je vodil tričlanski pokrajinski komite SKOJ Edvard Kardelj. Vanj je nameraval vključiti še Toneta Tomšiča in Borisa Ziherla, ki sta se pred policijo dobro držala. Da bi ju dodatno preizkusil, se je z njima sestal večkrat. Toda ko ju je hotel vpeljati v neposredno delo in zveze, so 17. februarja 1930 zgrabili še njega. Tako pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovenijo ni bilo več, Tone Tomšič in Boris Ziherl pa sta se znašla osamljena, brez vsakršne možnosti za organizacijsko povezavo.[14]

Pripadnost komunističnim idejam in organizaciji ni le usmerila prekipevajočih življenjskih moči Toneta Tomšiča v boj za splošne ljudske koristi, marveč ga je tudi osebnostno popolnoma uredila. Spoznal je globlje vzroke za krivice v kapitalističnem družbenem redu in zato ni več prihajal navzkriž s šolskimi oblastmi. Sedmi in osmi razred gimnazije je izdelal uspešno, junija 1930 pa tudi maturiral. Mnenje šole o njem je bilo zelo ugodno: marljiv, nadarjen, dostojnega moškega vedenja, resen, dasi nekoliko nemirnega duha ...

Tone Tomšič je bil eno do dve leti starejši od sošolcev, a hkrati bolj zrel in življenjsko izkušen. Tudi telesno je bil zelo razvit in v razredu največji. Znal si je pridobili širok knog znancev in prijateljev. Njegovi najožji prijatelji so bili Jože Cenčič, Slavko Zore in Ivo Majcen. Vsi štirje so bili dobri pevci in so sestavljali kvartet, v katerem je Tone pel drugi bas. Sploh so imeli Tomšiča vsi sošolci zelo radi, ker je bil neposreden, preprost in tovariški. Kadar je bil kdo izmed njih v hudi stiski, je Tone brez pomisleka odnesel v zastavljalnico svojo boljšo obleko ali kako drugo vredno stvar. Najlaže se je zbližal s sošolci iz revnih družin. Le-ti so v njem čutili človeka trdnega značaja, pri katerem so vedno našli zanesljivo oporo.

Že v sedmem razredu je zato postal neimenovani voditelj razreda in zastopal je njegove koristi tudi nasproti profesorjem. Takrat je bil tudi predsednik društva Priroda in si pri tem delu pridobil široko znanstvo in ugled. Tovariši so pri Tomšiču cenili doslednost v političnem prepričanju, iskreno človečnost in smisel za praktično organizacijsko dejavnost. Pri vsaki stvari je bil zelo prizadeven; povsod je stal sredi dogajanja.

Poseben prijateljski krog je imel med otroki železničarjev. Poleti 1929 je ustanovil društvo Rantaplan, ki je štelo kakšnih dvanajst železničarskih otrok. Skupaj so se hodili kopat na Soro v Reteče, okoli vratu pa so nosili rdeče rute. Tam so se podili, igrali in prepevali. Poleg petja so bili Tomšičevo najljubše razvedrilo izleti in taborjenja. Marjan Vivoda se spominja prijetnega taborjenja z njim pri Omišlju leta 1929, Boris Ziherl pa taborjenj ob Sori in poti na Triglav. V sedmem razredu gimnazije so Tomšič, Slavko Zore in Ivo Majcen šli peš prek Loške doline na Sušak, vra-

cali pa so se čez Gorski kotar in Črnomelj. V prostem času je Tone Tomšič rad tudi šahiral, igral tarok ali namizni tenis, pa tudi nogomet na sokolskem telovadišču v Tivoliju.
V prijateljski družbi je bil zelo družaben, znal je biti vesel, šaljiv in duhovit.[15]

Jeseni 1930 se je Tone Tomšič vpisal na pravno fakulteto v Ljubljani, že novembra istega leta pa ga je Boris Kidrič ponovno vključil v revolucionarno dejavnost: skupaj z Borisom Ziherlom in Samom Dostalom ga je sprejel v komunistično stranko Jugoslavije. Tone je bil eden tistih, ki so Kidriču pomagali povezovati razbite strankine celice in posamezne komuniste, vrh tega pa ga je Kidrič usmeril tudi na delo v Jugoslovansko nacionalistično akademsko društvo Jadran in v na novo ustanovljeni Jugoslovanski akademski klub — JAK. S tem se začenja Tomšičev prodor v vrhove študentskih organizacij. Iz Jadrana so ga 31. januarja 1932 kot podpredsednika sicer izključili, zato pa je na vabilo Jožeta Vilfana začel delati v informativno-propagandnem odseku študentov Aleksandrove univerze. Poleg tega je delal v Ferijalnem savezu ter neutrudno hodil na vaje in nastope Akademskega pevskega zbora, ki ga je vodil France Marolt. Tako se je Tone Tomšič v študentskem gibanju močno uveljavil, iskal pa si je nove stike tudi zunaj študentskih vrst.[16]

Bržčas iz tega obdobja izvirajo o Tomšiču zelo natančna opažanja, ki jih je Edvard Kokolj-Martin* objavil pod naslovom »Nepozaben značaj«.

»Čudovit človek je bil to, čeprav po zunanjem videzu čisto navaden zemljan,« je zapisal Martin. »Po svoji rasti je bil visok, podolgovatega obraza, temne, a nekoliko ble-

* Edvard Kokolj-Martin se je rodil 2. oktobra 1911. Leta 1940 je diplomiral iz slavistike, ker pa je bil znan kot levičar in človek naprednih nazorov, ni mogel dobiti službe. Preživljal se je s priložnostnimi deli in prevajanjem iz ruščine. Bil je razgledan poznavalec zlasti ruske književnosti. Posebno znan je po prevodu pravljice Zlati ključek. K partizanom je odšel junija 1942 v 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča, nato pa je bil v brigadi z enakim imenom za kulturno-prosvetnega referenta še vse do 9. septembra 1943; od tod je odšel v Notranjski odred, potem pa na Primorsko. Padel je na Gačniku pri Vojskem 30. marca 1945 kot prvi urednik Partizanskega dnevnika (podatki: brat Miroslav Kokolj in Stane Škrabar-Braškar, pismo z dne 30. maja 1978).

dikaste polti. Spodnjo čeljust je imel malce pomaknjeno naprej, zaradi česar je bil njegov glas za malenkost skaljen, in prav to ga je delalo značilnega. Imel je visoko inteligenčno čelo, lase, pa, ki so bili slabotni, je česal na stran. Nosil je velika očala, zaradi katerih je ves njegov obraz kazal resen izraz, čeprav ni bil pust človek. Po ulicah je hodil hitro in delal dolge korake. Nikdar ni kazal značaja malomarnega in komodnega sprehajajočega se meščana, marveč si ga videl na cesti le tedaj, kadar je imel nujno opravilo. Čeprav je bil prežet s svojo miselnostjo in ji zvest do poslednjega diha, vendar v njem ni bilo nikake slepe vdanosti ali fanatizma. Četudi tih in skromen, je silno živahno in goreče branil svoja naziranja o življenju in svetu. Zaradi te dvojne podobe je bil prijeten ter prikupen in prijatelji so se s spoštovanjem zbirali okoli njega. Osebno pošten, je bil brez vsakega častihlepja in je stremel samo za tem, da bi opravil kar največ dela. Prostega časa skoro ni imel; zaposlen dan in noč je letal od človeka do človeka, iz kraja v kraj ter organiziral in medsebojno povezoval ljudi...

Čeprav v politiki ljudje najlaže izgubljajo svojo čast in značaj, vendar Toneta Tomšiča ni bilo mogoče omajati. Odločen že v zgodnji mladosti za delavsko revolucionarno gibanje, mu je ostal zvest do zadnjega utripa. Vse želje in prošnje domačih ga niso mogle pregovoriti, da bi se posvetil zgolj študiju in pozneje uradniškemu življenju. To bi bil zanj premajhen in preozek svet. Le kaj vse je storila policija, da bi postal izdajalec! A vse je bilo zaman, take pasti in vabe je premagoval z lahkoto. Kar si zaupal njemu, je bilo tako, kakor bi povedal grobu, črhnil ni niti besedice. Svoje hrbtenice ni znal niti mogel upogibati, zato se ni ne klanjal ne klečeplazil pred ljudmi. S takim vedenjem je pri tovariših še bolj zbujal spoštovanje, da, celo njegovi politični nasprotniki so priznavali njegove kreposti. Nikoli maloveren ali obupan, je globoko veroval v zmago svojih stremljenj in v cilje delavskega gibanja. Vsakdo, ki je poznal Toneta Tomšiča, je ohranil o njem najlepši spomin, spomin, ki nas poživlja danes in nas bo oplajal še dolgo dobo...«[17]

Tone Tomšič je bil človek, kakršne je komunistična stranka Jugoslavije izbirala, vzgajala in potrebovala. 2e od vsega začetka je imel vse odlike naravnega vodje, ki je zbujal spoštovanje na vsakem koraku in ki je ne samo s

spretnostjo govorjene besede, marveč tudi s svojimi kremenitim značajem pridobival somišljenike za veliko stvar delavskega razreda in vsega slovenskega naroda.

Skozi trdo šolo zaporov in preganjanja

Pri pridobivanju somišljenikov za komunistično stvar je bil Tone Tomšič malce neučakan, pri trošenju prepovedanih letakov pa zelo drzen. Ko je spremljal poslanskega kandidata JNS za logaški okraj in organizacijskega tajnika JNS za Dravsko banovino dr. Staneta Rapeta na obiskih pred skupščinskimi volitvami novembra 1931, je na poti prek Zirov v Poljansko dolino metal komunistične letake kar iz Rapetovega avtomobila, za volilno abstinenco pa agitiral takorekoč za njegovim hrbtom. Po srečnem naključju ga takrat niso dobili, toda čez dobre štiri mesece sta ga mladeniško navdušenje in premajhna pazljivost spravili v roke policiji.

V vinotoču Tomšičeve hiše je skupaj z Marjanom Vivodo 25. marca 1932 skušal pridobiti za komunistične ideje brezposelnega delavca Franca Dremlja. Ker se mu je zdel za to dovzeten, je skočil domov in se takoj vrnil z izvodom prve številke ilegalnega Rdečega prapora ter ga ponudil Dremlju, ki je potem odšel v bližnjo gostilno in tam gostilničarju razkazoval skrivnostni list. To je opazil policist v civilu, se Dremlju zaupljivo približal in izvlekel iz njega, kje in od koga je dobil prepovedani list. Tomšiča in Vivodo so drugi dan zaprli in v njunih stanovanjih naredili preiskavo. Pri Vivodi niso našli nič in so ga izpustili, pri Tomšiču pa so dobili še dva izvoda Rdečega prapora, to pa ga je pokopalo. Izgovarjal se je, da je Rdeči prapor našel pri pevskih vajah med klopmi v balkonski dvorani univerze, kar pa ga osebno ni moglo razbremeniti. Policija mu je naprtila še letake, ki so jih našli zadnje mesece, češ da so bili napisani z istim pisalnim strojem. Kljub ugodnim priporočilom ga je sodišče za zaščito države v Beogradu 27. maja 1932 obsodilo na eno in pol leta robije in izgubo častnih pravic za pet let.[18]

Tone Tomšič je tako postal politični kaznjenec št. 3874 v Sremski Mitroviči. Tu je po prestani kazni v samici avgu-

sta 1932 prišel v skupno sobo, kjer je bilo tudi precej obsojenih slovenskih komunistov — Jože Hermanko, Maks Stermecki, Stefan Letonja, Anton Hafner, Anton Jarc, Jaka Žorga, Johan Kacianka in drugi. Vendar so bili tedaj politično najmočnejši člani stranke Moša Pijade, Ognjen Priča, Otokar Keršovani in drugi še v kaznilnici Lepoglava, kaznilniški komite v Mitroviči pa ni bil zmožen izoblikovati politične in akcijsko enotne skupnosti političnih jetnikov. Ob strani sta se držala tako slovenska kot tudi večji del zagrebške skupine.

Tomšič se je po prihodu v skupno sobo takoj vključil v »gospodarsko skupnost«, spoznal pa je, da so odnosi med politični jetniki zelo zapleteni, zato se je iz nje umaknil z namenom, da bi vanjo potem pripeljal še druge Slovence. To mu je naposled tudi uspelo, s tem pa so nastale trdne osnove za skupen nastop proti kaznilniški upravi, ki je vse bolj pritiskala na jetnike in jim jemala celo z zakonom predpisane pravice.

Komunisti v kaznilnici Sremska Mitroviča so se novembra 1932 odločili za gladovno stavko. Zahtevali so, da jim vrnejo odvzete pravice, izboljšajo higiensko-zdravstvene razmere, hrano in ogrevanje, da jim vrnejo odvzete knjige in pisalne potrebščine, da jim ponovno dovolijo enkrat mesečno pisati najožjim sorodnikom, sprejemati od njih pisma, denar in pošiljke, da jim spet dovolijo kupovati dodatno hrano, zlasti mleko, za lasten denar, shranjen v kaznilniški blagajni, ter deliti to hrano s političnimi jetniki, ki ne dobivajo od doma ničesar. Končno so zahtevali, da jih ločijo od kriminalcev, premestijo v »mladinsko zgradbo« ter začno z njimi spodobno ravnati.

Ko je stavka trajala že nekaj dni in ni kazalo, da se bo unesla, je kaznilniška uprava obvestila svojce stavkajočih o njihovem nevarnem zdravstvenem stanju, da bi svojci prišli k njim na obisk in jih pregovorili, naj končajo stavko. S tem pa je kaznilniška uprava nehote opozorila javnost na hude razmere v kaznilnici. Komunistična stranka je pripravila protestne akcije po vsej državi in tujini. Tako so tudi ljubljanski študentje 28. novembra 1932 pripravili množično demonstracijo v podporo obsojenim tovarišem.

Tone Tomšič je bil na koncu svojih moči. K očetu in materi so ga pripeljali tako oslabelega, da sta ga morala dva

podpirati*, vendar ni hotel vzeti niti bonbonov in je dejal, da ne bo jedel vse dotlej, dokler ne bodo jetnikom vrnili, kar so jim vzeli, češ »jaz trpim za vse, ne le zase.« Po odhodu staršev iz kaznilnice, je upravnik poklical Toneta in mu ponudil premestitev v samico, kjer bi lahko skrivaj užival hrano, toda Tomšič je to odločno odklonil in zahteval, da ga pri priči odvedejo nazaj k tovarišem. Da je bil Tone Tomšič resnično na koncu svojih moči, potrjuje »Pismo iz Mitroviške kaznilnice« v Proleterju, ki sporoča, da je kaznjenec Tomšič umrl za posledicami stavke. V resnici pa je zdržal vseh dvanajst dni, kakor tudi vsi njegovi tovariši. Stavka se je s podporo javnosti končala uspešno. Kaznilniška uprava je privolila v vse zahteve stavkajočih razen premestitve v »mladinsko zgradbo«, prenehalo pa se je tudi pretepanje po samicah.[19]

Uspešna stavka je veliko pripomogla tudi k odpravi nesoglasij med jetniki, vendar si je moral Tone Tomšič prizadevati še tri tedne, preden je bila slovenska skupina pripravljena razpravljati o spornih vprašanjih, ki so jih nato razčiščevali še polnih štirinajst dni. Tako se je slovenska skupina le vrnila v »gospodarsko skupnost«, malo kasneje pa še zagrebška. Vsi politični jetniki so bili spet združeni in vključeni v strankino organizacijo, to pa je bilo večidel Tomšičevo delo.

To kočljivo nalogo je Tomšič lahko opravil, ker so ga kaznjenci cenili kot človeka, ki ne pozna osebnih obračunavanj in nikoli ne pozablja na poglavitni namen komunističnega gibanja — boj za osvoboditev delovnega človeka. Temu cilju je podredil vse osebne težnje. Bil je hkrati vzoren tovariš s tankim posluhom in osebno tako pošten, da so mu lahko zaupali. Čeprav je bil še mlad član stranke in je šele v kaznilnici dozorel v klenega komunista, je bila v njem že

* Gladovna stavka je bila najtežavnejša oblika boja, za katero je bila zares potrebna jeklena volja, da človek ni klonil. Tegobe tovrstne stavke je neznan pisec v brošuri Robija opisal takole: »Najprej premaga človeka lakota, tista strašna, nepopisna lakota, ki para drob, se trga in mota, glasno kruleč po trebuhu. Nato nastopi kriza, ki jo spremlja hud glavobol in bruhanje. Tej sledi popolno oslabitev... Roke, noge in glava postanejo vse bolj in bolj težke. Obraz rumeni in počasi upada. Kosti začno vedno močneje izstopati. Skratka — človek čuti, kako počasi gine (Alenka Nedog, ista knjiga, str. 79)...«

močno razvita proletarska zavest in je imel že jasna stališča do raznih političnih vprašanj. Zanimivo je, da se je pred njim otajal celo stari in malce odurni politični kaznjenec Jaka Zorga. S Tomšičem sta temeljito obravnavala organizacijsko marksistično teorijo, in Zorga ga je vpeljal v mnoge finese sistema javk in tajnih zvez. Nedvomno je Jaka Zorga doumel, da prenaša dediščino svojih podtalnih izkušenj na pravega človeka.[20]

Težko dosežena enotnost med komunisti v kaznilnici ni dolgo trajala. Do novih sporov in napetosti je prišlo zaradi vprašanja, kako in kdaj začeti novo gladovno stavko. Tomšiču pa se je 26. septembra 1933 kazen iztekla, zato je prevzel nalogo, da sproži podporo javnosti kaznjencem. Dne 19. oktobra je 117 političnih kaznjencev v Mitroviči poslalo upravi pismene zahteve in napovedalo stavko. Brž ko je Tone Tomšič na podlagi šifriranega sporočila Maksa Stermeckega izvedel za začetek stavke, ki jo je kaznilniška uprava prikrivala, je 28. oktobra 1933 v avli univerze o tem obvestil akademike z letaki; imel je vrsto sestankov, s ponarejeno pisavo pa je sporočil novico sorodnikom zaprtih. Sledile so protestne resolucije in akcija Rdeče pomoči.

Policija ga je nato osumila sodelovanja pri sestavljanju in širjenju letakov kakor tudi pri sestavljanju pisem sorodnikom jetnikov, zato so ga 2. novembra 1933 ob sedmi uri zaprli in ga prepeljali v sodnijske zapore. Toda Tomšič je preiskovalnim sodnikom mojstrsko dokazal, da je bila njegova pomoč jetniškim tovarišem zakonita, sodelovanje pri podtalnih letakih pa je zanikal, zato so morali postopek proti njemu ustaviti in ga 26. novembra izpustiti. Ker je bila policija brez moči, se je zatekla k podli in nečloveški spletki.

Kljub zaporu v novembru je Tone Tomšič 5. februarja 1934 opravil prvi državni pravnozgodovinski izpit s soglasno oceno dober, to pa je bil njegov prvi in zadnji izpit na ljubljanski univerzi. Dne 22. februarja ga je rektor dr. Matija Slavič obtožil pred sodiščem za univerzitetne slušatelje težjega pregreška zoper dostojno vedenje zunaj šole, s čimer je bilo mišljeno širjenje Rdečega prapora pred dvema letoma, za kar je bil Tomšič že kaznovan in je vso težo kazni tudi prestal. Tako se je zgodilo, da je bil 26. marca 1934 izključen iz ljubljanske univerze. Skrbno uteme-

Ijena pritožba ter protesti študentov in profesorjev niso nič zalegli.[21]

Medtem ko je čakal na dovoljenje za vpis na zagrebško pravno fakulteto, se je Tone Tomšič popolnoma posvetil podtalnemu strankinemu delu, tokrat že v slovenskem merilu. Bil je organizacijski sekretar pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovenijo, predstavnik mladine v pokrajinskem komiteju stranke, vodja agitpropa v SKOJ in v stranki ter član pokrajinskega odbora Rdeče pomoči. Organiziral je ilegalno tehniko ter več množičnih napisnih in trosilnih akcij — največja je bila 27. aprila 1934 zvečer v Mariboru. Prav tako je sodeloval pri pripravi in solidarnostni podpori stavk, to pa ga je znova spravilo za zapahe.

2e ob zaprtju Miha Marinka in Vilija Konteja so policisti 19. maja 1934 brez vzroka prijeli tudi Toneta Tomšiča. Toda Tomšič se je znal spretno zagovarjati, zato so ga izpustili že naslednjega dne. Po tem dogodku se je nekaj časa skrival, policija pa je za njim izdala tiralico. Brž ko je minila glavna nevarnost, se je Tomšič vrnil na delo, čeprav je bil pod stalnim policijskim nadzorstvom. Toda on je pazil le, da ne bi imel pri sebi nič obremenilnega. Gibal se je sproščeno in ravnodušno, čeprav mu je bilo znano, da policija ve, kaj dela. Tudi svojih priljubljenih izletov ni opustil in še zmeraj je rad igral na flavto.[22]

Ob koncu junija 1934 je Tomšič v pokrajinskem komiteju KSJ za Slovenijo skrbel za organizacijske zveze. Samo julija je šel dvakrat v Maribor, obiskoval pa je tudi strankine organizacije v Celju, Savinjski dolini, Ptuju, Rogaški Slatini, na Ravnah na Koroškem in v Trbovljah. To naporno delo pri utrjevanju in usposabljanju strankinih celic in okrožnih vodstev je sodilo v okvir priprav na pokrajinsko strankino fonferenco v Goričanah. Komunistična stranka si je ustvarila tudi zakonito knjižno založbo Ekonomsko enoto in znatno utrdila svoj vpliv v sindikatih. To so bile osnove za izbruh stavk, ki so leta 1934 zajele predvsem Trbovlje. Ob pripravah na drugo stavko je Pokrajinski komite poslal tja za štiri dni Toneta Tomšiča, ki je z okrožnim komitejem za Revirje izdelal natančno programsko zasnovo stavke.

Ko so rudarji 11. avgusta 1934 spet zasedli rove, je pokrajinski komite pripravil solidarnostno akcijo v vseh delavskih središčih. Osnova zanjo so bili letaki z naslovom »Slo-

venski javnosti«, ki jih je Tomšič poslal v vse že zgoraj omenjene kraje, pa tudi na javko za Jesenice v Žirovnici. Med 16. in 19. avgustom je policija v Mariboru zaprla šest komunistov in skoraj hkrati prijela kurirja v Žirovnici. Zdaj je za Tomšiča imela dovolj obremenilnega gradiva in 20. avgusta 1934 je zaprla še njega. Vrh tega je policiji uspelo vdreti v tehnični aparat in zaseči arhiv pokrajinskega komiteja KSJ za Slovenijo. Glavna razprava proti Tonetu Tomšiču ter soobtoženima Dragu Košmrlju in Alojzu Beltramu je bila šele 12. marca 1935 pred okrožnim sodiščem v Ljubljani. Tomšič se je branil dostojanstveno in zavrnil vse točke obtožnice. Kljub temu so ga spoznali za krivega in ga obsodili na dve leti, šest mesecev in pet dni robije ter na izgubo častnih pravic za pet let.[23]

Med čakanjem na razpravo v ljubljanskih sodnih zaporih je Tone Tomšič kljub bivanju v samici z njemu lastno spretnostjo vzpostavil stike z drugimi zaprtimi komunisti, jim dajal navodila za obrambo pred sodiščem, hkrati pa zasnoval gladovno stavko. Ta se je začela 14. februarja 1935

Tone Tomšič kot kaznjenec v Sremski Mitroviči in študentka Vida Bernot, ki mu je postala politična in življenjska sopotnica.

in je trajala deset dni. Toda uprava zaporov je preprečila vsakršno zvezo med stavkajočimi jetniki, zato so nekateri začeli popuščati in sprejemati hrano. Končno so gladovali samo še Tone Tomšič, Vida Bernotova, Darinka Sventava ter brata Oskar in Fedor Kovačič. Tako se je stavka končala, ne da bi bila uprava izpolnila zahteve jetnikov razen manjših olajšav in premestitve Vide Bernotove ter Darinke Sventove v skupno sobo.[24]

Najhujši del svoje druge kazni — trimesečno bivanje v samici — je Tone Tomšič prestal deset dni v Mariboru in nato v Sremski Mitroviči. Pri tem si je zaradi slabe hrane pokvaril želodec in črevesje, shujšal pa od 82 na 71 kilogramov in je moral v kaznilniško bolnišnico. Bolezen se mu je potem še večkrat ponovila, obetalo pa se mu je še kaj hujšega: krotovičile so ga revmatične bolečine v ramenskih sklepih in čeljusti. Toda sreča v nesreči je bila, da so si politični kaznjenci v Sremski Mitroviči pred nastopom njegove druge kazni z odločnim nastopom in podporo javnosti priborili tako imenovano Miškulinovo uredbo, ki jim je v devetih točkah zagotavljala bistveno znosnejše razmere ob prestajanju kazni. Čeprav so morali še večkrat nastopiti v obrambo doseženih pridobitev, je bilo najpomembnejše to, da so lahko sistematično organizirali marksistični študij. Glede na dolžino kazni je Tomšič »obiskoval« srednji tečaj, vendar je treba povedati tudi to, da je pogosto nastopal kot predavatelj.

Ob prestajanju te druge kazni je Tone Tomšič med obsojenci že veljal za enega vodilnih slovenskih komunistov. Opravljal je pomembne dolžnosti tako v kaznilniškem komiteju kot tudi v slovenski komisiji. Njegova posebna naloga je bila tihotapljenje poročil iz kaznilnice in navodil v kaznilnico. Sicer pa je tudi to bivanje v ječi prenašal v vedrem razpoloženju. Pel je v kaznilniškem pevskem zboru in v občasnem slovenskem oktetu ter nastopal v igrokazih. Posebno imeniten je bil nekoč kot ženin v Potrkanem plesu. Sicer pa se tovariši najbolj spominjajo njegove človeške topline in tovarištva. Kazen se mu je iztekla 25. februarja 1937.[25]

Po prihodu iz kaznilnice se je moral Tomšič za nekaj časa popolnoma odreči podtalnemu delovanju v stranki, zakaj policija je vsak njegov korak strogo nadzorovala. Ravno to utegne biti vzrok, da ga ne najdemo med udele-

ženci ustanovnega sestanka Komunistične stranke Slovenije na Čebinah. Tačas se je Tomšič pridno pripravljal tudi na izpite. Oktobra 1937 se je namreč vpisal v tretji letnik pravne fakultete v Zagrebu. Vrh tega je veliko delal v študentskem in ljudskofrontovskem gibanju, ki sta privzela takorekoč povsem javno obliko delovanja. Ta politični premor pa ni trajal dolgo. Centralni komite komunistične stranke Slovenije namreč ni bil zadovoljen z delom in početjem takratnega organizacijskega sekretarja Jožeta Butinarja, zato so že sredi leta privzeli v CK Toneta Tomšiča; tako so se Butinarja lahko popolnoma znebili do novembra 1937.[26]

Mojster podtalne organizacije

Tone Tomšič je postal organizacijski sekretar CK KSS oktobra 1937 in je to svojo dolžnost opravljal mojstrsko vse do 10. decembra 1941. Te naloge se je lotil z njemu lastno odgovornostjo in premišljenostjo. Izdelal si je metodo, ki mu je omogočala kar najpopolnejši pregled nad življenjem celotne organizacije.* Usklajeval je in po dogovorih razporejal delo članov centralnega komiteja, komisij in tehničnega aparata, hkrati je skrbel za najneposrednejši stik z okrožnimi vodstvi in organizacijami, da bi lahko sproti ocenjeval pomanjkljivosti in težave. Prizadeval si je, da bi vsak delček skrivne in javne mreže, ki se je spletala v njegovih rokah, deloval brez napake. Ker ga je nadzorovala policija, je moral paziti na vsako nadrobnost, da ne bi po nepotrebnem spravljal v nevarnost organizacije in posameznikov.

* Osnova za to metodo je bila beležnica, ki jo je Tomšič šaljivo imenoval »bergle za moj spomin«. Dr. Aleš Bebler, ki je včasih prenočeval hkrati s Tomšičem pri Ivančičevih, takole opisuje Tomšičevo ravnanje s to beležnico: »Njegovo glavno orodje je bila beležnica, ki se vanjo vlagajo preluknjani listi, tako da jih je lahko poljubno razporejal. Na vsakem takšnem listku so bili naslovi in pod njimi vrsta znamenj, pa spet naslovi in vrsta znamenj. Vse to je bilo šifrirano na njegov posebni način. To niso bile prave šifre, temveč njegova posebna znamenja, nečitljiva in nerazumljiva za vsakogar drugega. Imel je posebna znamenja za ljudi, za naloge, za kraje, za zveze, za področja dela. Ko se je pokazala nova naloga, je na sestankih sproti listal po beležnici in vpisoval vanjo nova znamenja. Tako pasjanso je igral s svojo beležnico ure in ure pozno v noč (Prav tam, str. 289) ...«

Čeprav je znal strankino dejavnost usmerjati iz ozadja, je bil vendarle navzoč povsod, in poznala ga je pravzaprav celotna stranka. Ni se omejeval zgolj na organizacijska, ampak je enako suvereno odločal tudi o političnih in ideoloških vprašanjih. S sodelavci, ki so odhajali izven Ljubljane, se je vedno temeljito pogovoril o vprašanjih, za katera je bilo treba najti rešitev ali odgovor. Na takšnih pripravah so se vselej natančno zmenili, kaj je treba povedati in na kaj komuniste še posebej opozoriti.[27]

Takrat je Tone Tomšič postal redni dopisnik lista Naprej, glasila kanadskih Slovencev, ki so ga imeli v rokah komunisti in je pri njem sodeloval znani komunistični novinar Albert Hlebec. Tomšič se je uspešno preizkušal tudi kot uvodničar in urednik mnogih ilegalnih listov, še posebej pa se je uveljavil kot ustanovitelj in urednik Slovenskega poročevalca, glasila Ljudske fronte v letu 1938*. Izkazal se je kot mojster v rabi slovenskega jezika, pristopnega in razumljivega najširšim ljudskim plastem. Ne smemo pozabiti tudi njegovih izjemnih zaslug za tehnično plat ilegalnega tiska, ki so edinstvene.[28]

Da je Tone Tomšič »imenovan za sekretarja centralnega komiteja Komunistične stranke Slovenije«, je policija izvedela prek jugoslovanskega veleposlaništva v Parizu. Najstrožje nadzorstvo nad njim se je začelo 31. avgusta in končalo 9. septembra 1938, ko so ga skupaj z Maksom Stermeckim prijeli blizu Šmartnega ob Savi. Oba sta se spretno branila in odločno zanikala vsako krivdo. Uspešno so ju podprle tudi priče in 11. decembra 1938 so ju morali izpustiti. Tomšiča so znova zaprli z manjšo skupino komunistov 28. februarja 1939, a so ga izpustili že 4. marca 1939, čeprav so pri njem našli »Slovenskega poročevalca«.[29]

Zaradi študija je moral Tone Tomšič večkrat v Zagreb. Tam je zahajal med slovenske študente levičarje in komuniste. Sodeloval je v nekaterih njihovih akcijah in tako tudi v krvavem spopadu 24. oktobra 1939 med levičarji in frankovci. Kaznovan je bil na 500 dinarjev denarne kazni in na izgon iz Zagreba za dve leti. Kljub temu je 8. februarja 1940

*** Tone Tomšič je vzornik slovenskih novinarjev. Za izjemne dosežke v novinarstvu podeljuje Društvo novinarjev Slovenije vsako leto od leta 1953 na dan njegove smrti, 21. maja, Tomšičeve nagrade in nagrade Tomšičevega sklada.**

uspešno opravil drugi državni pravosodni izpit. Dan pozneje je policija v Sloveniji prijela 24 komunistov in jih odgnala v Bilečo, nad drugimi vodilnimi, ki so se bili izmuznili, pa razpisala tiralico. Tomšič je bil razglašen za enega zmed »najvidnejših vodij komunističnega gibanja v Dravski banovini«, na srečo pa je bil tudi pravočasno posvarjen pred nevarnostjo. Z Vido sta se najprej skrivala v Grosupljem, nato v Zgornjih Pirničah.[30] Tako je Tomšič postal popoln ilegalec.

V letih pred napadom na Jugoslavijo so povezana s Tomšičevim snovateljskim delom skoraj vsa posvetovanja komunistične stranke na Slovenskem. Vsi ti dokaj množični shodi so bili urejeni vzorno, brez zapletov in napak.[31] Novost pri tem je bila, da se je Tomšič veliko naslanjal na mlade komunistke. To še posebej velja za 3. konferenco Komunistične stranke Slovenije na hribu Vinje nad Dolskim pri Ljubljani, ki je 29. in 30. junija 1940 potekala po natančno preračunanem načrtu, brez zapletov in ob navzočnosti vseh odposlancev, ki jih je bilo 45. Prihajali so v spremstvu kurirk v manjših skupinah in v določenih časovnih presledkih iz različnih strani: z Dolskega oziroma Laz, iz Jevnice prek Sv. Miklavža, iz Šentjakoba prek Ihana, z Doba prek Sv. Trojice in iz Lukovice prek Moravškega. Med zadnjimi je prišel generalni sekretar CK KSJ Josip Broz-Tito z Edvardom Kardeljem. Toda Tone Tomšič ni le sijajno zasnoval »prometa« za prihod na konferenco in za odhod iz nje, marveč je na njej tudi veliko govoril o organizacijskih vprašanjih. Med drugim je povedal, da je stranka od ustanovnega kongresa narasla že na 650 članov.[32]

Takoj po konferenci je centralni komite KSJ poslal Tomšiča in Miha Marinka za inštruktorja v Dalmacijo, kjer so bile razmere zaradi ločinaškega delovanja Ivana Baljkasa, Vicka Jelaske in Iva Mariča zelo zapletene. Tomšič je pomagal pripraviti krajevna, mestna in okrožna posvetovanja dalmatinskih komunistov, znova spravil na noge pokrajinsko in okrožno tehniko, 2. avgusta 1940 pa pomagal pripraviti tudi pokrajinsko konferenco komunistične stranke Hrvatske za Dalmacijo.

Dalmacijo je zapustil v prvi polovici oktobra 1940, ko ga je centralni komite KSJ poklical na novo delo — k organizacijsko tehničnim pripravam za V. državno konfe-

renco KSJ, ki je bila od 19. do 23. oktobra 1940 v Dubravi pri Zagrebu. Najprej je odpotoval v Beograd, se tam povezal z Ivanom Milutinovičem in potem z zaupano mu nalogo odšel v Zagreb. Na sami konferenci je delal v verifikacijski komisiji, med razpravo po Titovem poročilu pa se je oglasil dvakrat.[33]

Po 5. državni konferenci KSJ v Zagrebu je Tone Tomšič deloval pri obrambnih pripravah in pri utrjevanju strankinih organizacij v Beli krajini, na Dolenjskem in Kočevskem. Okrog 23. marca 1941 se je odpravil tudi na Koroško. Spotoma se je sestal v Mariboru z Milošem Zidanškom in člani mariborskega okrožnega komiteja, pa tudi s prevaljskimi komunisti. V Črni na Koroškem pa je neki orožnik spoznal Tomšiča po fotografiji s tiralice. Tako je Tomšič še zadnjič padel v zapor v stari Jugoslaviji. Pri tem mu je uspelo rešiti beležnico, v kateri so bili podatki o organizaciji in zapisniki s sestankov. Med vožnjo z vlakom se je izmuznil stražnikoma in skočil z drvečega vlaka. Pri padcu se je hudo ranil v glavo in se z naj večjo muko zavlekel v bližnji hrib, kjer je omedlel. Toda po krvavih sledeh so ga orožniki kmalu našli in ga odgnali v zapore šentpetrske vojašnice v Ljubljani. Tam se je srečal z dr. Jožom Vilfanom in Dušanom Bravničarjem. Nekaj dni po 1. aprilu so večino zaprtih izpustili, Tomšiča pa premestili v sodne zapore. Tam je dočakal napad sil osi na Jugoslavijo, a kmalu zatem — 6. aprila 1941 — tudi trenutek, ko ga je državno sodišče na zahtevo zastopstva komunistične stranke Slovenije izpustilo. Tone Tomšič je bil zaradi poškodb na glavi še zelo slab, zato je centralni komite KSS njega, Vido Tomšičevo, Zdenko Armičevo in invalida dr. Aleša Beblerja pustil v Ljubljani kot začasno vodstvo, drugi člani CK pa so se s prostovoljci napotili na Dolenjsko.[34]

Videli smo, da niti huda bolezen niti rane niso mogle ovirati Toneta Tomšiča, kadar je bilo treba pomagati tovarišem v stiski ali narediti kaj za veliko stvar delavskega razreda, da o nevarnostih, katerih je bil že vajen in nanje pripravljen, niti ne govorimo. Kako naj bi ga potem kaj zadržalo takrat, ko je bil njegov večno zatirani narod obsojen na popolno izstrebitev?

Kot organizacijski sekretar komunistične stranke Slovenije je bil Tomšič že od vsega začetka eden izmed naj-

pomembnejših snovalcev odpora proti tujim zavojevalcem. Njegova naloga je bila, usmerjati strankine organizacije, da so dajale pobudo za ustanavljanje in razvijanje odborov OF kot nosilcev enotnega odpora proti okupatorjem širom po Sloveniji. Že dan pred ustanovnim sestankom Osvobodilne fronte se je sestal s Slavkom Šlandrom in Milošem Zidanškom s Štajerskega ter s snovalci in strankinimi voditelji iz nekaterih drugih krajev Slovenije. Obvestil jih je o skorajšnjem zgodovinskem dogodku in o dolžnostih, ki jih bo ustanovitev Osvobodilne fronte naložila strankinemu članstvu. Takšne sestanke je uvedel kot stalno prakso, razen tega pa se je takoj po ustanovnem sestanku Protiimperialistične fronte napotil z Miho Marinkom v Zagreb, da bi o tem dogodku poročal Josipu Brozu-Titu in Edvardu Kardelju.[35]

Delo organizacijskega sekretarja KS Slovenije je bilo med snovanjem organizacijskih temeljev osvobodilnega gibanja še posebno pomembno. Tone Tomšič, obdarjen z organizacijskimi sposobnostmi, ki si jih je izpopolnil pri dolgoletnem podtalnem revolucionarnem delu, je veliko prispeval k ubranosti in širini vodstva osvobodilnega gibanja v Sloveniji. Časovno je uravnaval delo osrednjih voditeljev, skrbel za povezavo z aktivisti, ki so prihajali po nasvete in pomoč iz krajev zunaj Ljubljane, pošiljal po vsej Sloveniji inštruktorje, aktiviste in kurirje, pa tudi sam odhajal tja, kjer je čutil, da mora poseči vmes ali se za koga zavzeti. Bedel je nad celotno dejavnostjo stranke in sproti zasledoval, kako se uresničujejo posamezne naloge. Tako je omogočal političnemu vodstvu, da je imelo reden pregled nad stanjem in da se je hitro odzivalo na vse ter stvarno usmerjalo boj.

Kot organizacijski sekretar je vzdrževal redne stike s strankinimi vodstvi po vsej Sloveniji. Njihovo delo je usmerjal po sklepih majskega posvetovanja komunistične stranke Jugoslavije v Zagrebu,* da se je nujno treba načrtno pripravljati na oborožen boj. Slovenskim razmeram je te

* V Zborniku dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del II, knjiga 2, na strani 7 v opombi je o tem posvetovanju napisano tole pojasnilo: »Posvetovanje je bilo v drugi polovici aprila 1941. leta v Zagrebu (zaradi konspiracije jev dokumentu napisano, da je bilo meseca maja)...« Čeprav se zdi, kakor da je ta podatek privlečen za lase, ga ni do zdaj še nihče zanikal. Pač pa je v knjigi Narodnoosvobodilna

sklepe prilagodila konferenca, ki je bila 1. in 2. junija 1941 pri Ivančičevih v Mencingerjevi ulici v Ljubljani. Na njej so se zbrali strankini delavci z vseh strani Slovenije, tudi s Štajerskega in Gorenjskega. O političnih pripravah na vstajo zoper zavojevalce je govoril Edvard Kardelj, o vojaških pripravah je poročal Aleš Bebler, o kadrovskih vprašanjih pa je govoril Tone Tomšič, ki je konferenco tudi tehnično izpeljal brez napake. Tomšič je z udeleženci iz raznih krajev Slovenije pripravil še posebne sestanke in razgovore, na katerih so jim Miha Marinko, dr. Aleš Bebler in on dali natančna navodila, kako naj se pripravljajo na začetek oboroženega boja in kako naj ustanavljajo partizanske čete.[36]

Tomšičeva naloga je bila, da razvršča komuniste na različna področja narodnoosvobodilnega dela, skrbel pa je tudi za gmotne in kadrovske zadeve nastajajoče partizanske vojske. Izrazito uspešen je bil pri snovanju ilegalne strankine tehnike, ki se je razvila v strokovno odličen, vešč, požrtvovalen in razpreden tajni aparat, s kakršnim se more ponašati le malokatero gibanje. Pri tem pa Tone Tomšič ni zanemarjal neposrednega publicistično-teoretičnega dela. Z neposredno in prodorno besedo, kakršno pri njem srečujemo že pred vojno, je tudi po njenem začetku dajal jasne miselne zasnove, ki so bile podlaga za organizacijsko delo in za akcije v potankostih. Vrh vsega tega je Tomšič skrbel tudi za glavne skrivne javke in tajna stanovanja, katerih varnost je sam preizkušal in določal, v kakšne namene jih bodo uporabljali.[37]

Tomšič si je bil popolnoma na jasnem, kakšne so naloge komunistov v vojnem stanju; da je treba združiti ves slovenski narod v osvobodilno vojno zoper nemške in italijanske fašiste. Široka fronta slovenskega naroda pa ni bila možna brez čvrsto povezane, gibčne, enotne in disciplinirane komunistične stranke, ki se je morala naglo širiti in številčno hitro povečati, pa tudi očistiti omahljivcev. Njegova prizadevanja, ki jih je še pred začetkom vojne zastavil v

vojna na Slovenskem 1941—1945, Ljubljana 1976, na str. 81 tale opazka: »Točen datum posvetovanja ni ugotovljen. Najverjetneje je bilo 4. ali 5. maja 1941. Iz Slovenije so se posvetovanja udeležili Edvard Kardelj, Franc Leskošek in Miha Marinko.« Dokazov oziroma virov za ti trditvi ni ne v prvem ne v drugem primeru, čeprav podatka drug drugega izključujeta ...

Beli krajini, na Dolenjskem in Kočevskem, so že rodila obilen sad. Podobno je bilo na Notranjskem, da razmaha komunistične stranke in SKOJ v sami Ljubljani in njeni bližnji okolici sploh ne omenjamo. Dobro so se držale tudi strankine organizacije na Gorenjskem, pač pa je gestapo hitro razbil večino od tistega, kar je bil Tone s tolikšno skrbjo, vnemo in trudom stkal na Štajerskem. Podobna nesreča je zadela tudi Prekmurje.

Ko so narodnoosvobodilno gibanje na Štajerskem v avgustu in septembru 1941 zadeli prvi hudi udarci, je hitro ukrepal, da bi tamkajšnji organizaciji zagotovil pomoč iz Ljubljane. Zbral je sedem študentov komunistov, ki so bili doma s Štajerskega in ki so se pripravljali skoraj mesec dni na pot, sredi oktobra pa so se po dva in dva prebili čez mejo po javkah, ki jim jih je priskrbel Tomšič. Toda v Celju in Mariboru je gestapo že odkril javke, na katerih bi se morali zglasiti. Tako sta padla Ljubo Marion in Srečko Puc, Liziko Konič pa so odpeljali v Ravensbrück.[38] Toda Tomšič ob teh neuspehih ni klonil. Zavest, da je komunistična stranka na Štajerskem zaradi hudih gestapovskih vdorov precej na tleh, je še nadalje naprezala vse njegove moči, to pa je bilo zanj naposled tudi usodno .. .

V krempljih ovre in gestapa

Ljubljanski kvestor Ettore Messana je že 24. aprila 1941 izdal zaporni nalog za 32 vodilnih slovenskih komunistov. Na seznamu je bil Tone Tomšič na četrtem, žena Vida pa na petem mestu. Oddelek javne varnosti pri kvesturi v Ljubljani je 14. junija izvedel, da je bilo že pred mesecem dni ustanovljeno »novo komunistično vodstvo za Ljubljansko pokrajino«, ki ga sestavljajo Franc Leskošek, Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Leon Novak ter Vida in Tone Tomšič. Tiralico za Tomšičem so Italijani samo avgusta 1941 razpisali dvakrat, prvič enajstega in drugič trinajstega. Opravili so mnogo preiskav in poizvedovanj. Čeprav je bil Tone Tomšič takrat po cele dneve na kolesu, s katerim je hitel s sestanka na sestanek in čeprav je dnevno sprejemal po več odposlancev iz krajev zunaj Ljubljane, so bila prizadevanja italijanske policije neuspešna. Nekega dne

v septembru 1941 so italijanski vojaki Tomšiča celo prijeli na cesti, vendar se jim je srečno izmuznil.[39] Ovri je moral priskočiti na pomoč gestapo ...

Po obsežnem in pogubnem vdoru v komunistično organizacijo; začel se je v Mariboru in sta ga zakrivila kurirka pokrajinskega komiteja za Štajersko Sonja Omanova ter sekretar OK KPS Maribor Alojz Zorko, potem pa se je razširil še v Celje, Ptuj, Brestanico in Trbovlje — je gestapo 30. oktobra 1941 v Gabrjah pri Celju ujel tudi Blaža Röcka-Bibo in Greto Ranzinger-Hildo, ki je bila kurirka med pokrajinskim in centralnim komitejem KPS. Tako je dobil v roke pripravno orodje. Greta Ranzingerjeva je klonila namreč že po prvih udarcih in privolila, da bo sodelovala z gestapom. Kot vabo so jo v začetku decembra 1941 poslali v Ljubljano skupaj z gestapovcema Duehrom in Schwenkejem iz Maribora. Ta dva naj bi sporazumno z italijansko policijo prijela osebe, ki jih je navedla in ki naj bi jih pokazala.

Greta Ranzinger je 9. decembra 1941 dopoldne pokazala agentom stanovanje Mice Šlandrove v Podmilščakovi ulici 19, češ da se tu oglašajo* vodilni ilegalci, med njimi tudi Miha Marinko in Tone Tomšič. Ko se je vračala s te izdajalske poti v spremstvu obeh gestapovcev, jo je na sedanji Titovi cesti srečala Lidija Šentjurčeva. Greta ji je rekla, da je pobegnila iz zapora in da išče Miloša Zidanška, ki je tudi pobegnil v Ljubljano. Šentjurčevi se je zdela nekam zmedena, še bolj pa ob drugem letečem sestanku popoldne ob sedemnajstih. Posumila je, da z njo nekaj ni v redu, zato ji je naročila, naj pride naslednjega dopoldneva na Vilharjevo cesto. Toda Lidija je poslala na ta sestanek svojo kurirko Vero Hreščakovo, ki so jo agenti takoj zgrabili. Bilo je jasno, da je Greta Ranzingerjeva postala izdajalka.* Lidija Šentjurčeva je hotela nemudoma obvestiti člane Centralnega komiteja KPS o veliki nevarnosti, žal so bila vsa njena prizadevanja zaman pa tudi že prepozna.[40]

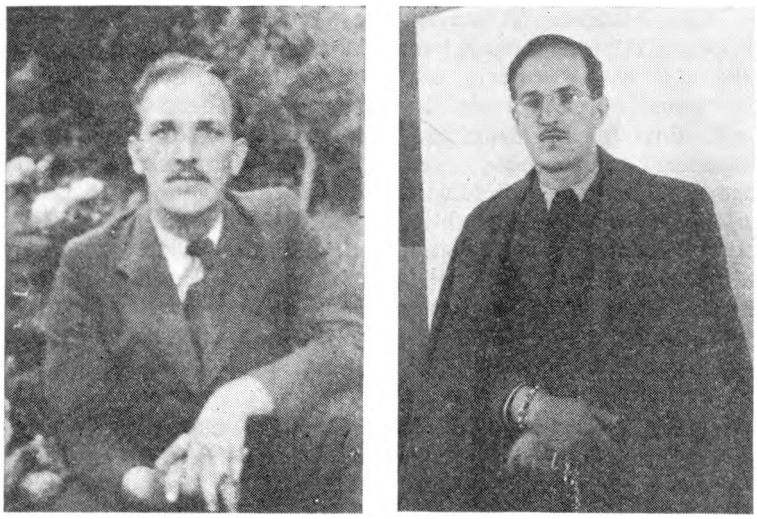
Že 9. decembra 1941 ob 20. uri in 15. minut so agenti ovre in gestapa potrkali na vrata stanovanja Mice Šlandrove v Podmilščakovi 19. V njem so zalotili Pepco Kardeljevo

* Greta Ranzinger-Hilda je po osvoboditvi na zaslišanju pri OZNI svoje izdajalstvo priznala in bila obsojena na smrt (glej isto knjigo, str. 292, 294 do 296, opomba!).

in Miha Marinka, ki sta imela odprtih več skrivališč, tako da so agenti dobili tudi precej obremenilnega gradiva. Preiskava se še ni končala, ko se je domov vrnila Mica Šlandrova in brž sprevidela, kaj se dogaja. Agente je prosila, da ji dovolijo na stranišče. Tu je odvrgla vse pravkar natisnjene liste, ki jih je prinesla iz ilegalne tiskarne. Medtem so Kardeljevo in Marinka že odpeljali, Šlandrovo pa še pridržali, ker v avtu ni bilo za vse prostora. Izrabila je trenutek, ko se je pozornost agentov osredotočila na novo odkrito skrivališče, ju zaklenila in zbežala. Hotela je obvestiti vodstvo zlasti Tomšiča, toda na begu je med hišami na drugi strani ceste obtičala v visokem snegu pred skladiščem drv, od koder ni bilo izhoda. Tu so jo dobili agenti, ki so medtem vlomili vrata ...

Naslednjega dne, 10. decembra 1941 ob šestih zjutraj, so agenti gestapa in ovre vdrli v pritlično sobo čevljarja Franca Prešerna na Aljaževi ulici 6 v Šiški, kjer sta ilegalno prebivala Vida in Tone Tomšič. Zdi se, da Greta Ranzingerjeva tega stanovanja ni pokazala, marveč so ga policisti odkrili, ko so prejšnji dan sledili Mici Šlandrovi. Agenti so stanovanje natančno pretaknili in zlasti v skrinji z dvojnim dnom našli veliko obremenilnega. Zasede v obeh stanovanjih pa se niso več obnesle, čeprav so policisti v njih tičali še štirinajst dni.. ,[41]

Tomšiča so policisti prijeli kot brezposelnega stavca Ivana Pevca, njegovo ženo Vido pa kot gospodinjo Ido Tegel. Odpeljali so ju v zapore kvesture na sedanji Prešernovi cesti in ju začeli takoj zasliševati. Pod tujimi imeni so prijeli tudi prve tri zaprte: Marinka kot Ivana Šmagurja, Pepco Kardeljevo kot Jožefo Medved in Mico Šlandrovo kot Ano Stegnar. Tudi nje so začeli zasliševati takoj po zajetju in so jih skušali omehčati kar se da kruto. Miha Marinka so tolkli z vrečami peska, in pendreki, ga brcali z okovanimi čevlji. Končno so mu zvezali roke, ga privezali na stol, jahali na njem in ga tolkli po spolovilih, dokler ni omedlel. Kljub najstrahotnejšem zverinstvu, kar so si jih mogli v stoletjih izmisliti človeška zloba, podlost in sovraštvo, ni noben izdal niti svojega pravega imena. Obenem je centralni komite komunistične stranke Slovenije izvedel vse varnostne ukrepe, da ovra in gestapo po tej poti nista mogla dobiti v kremplje nikogar več .. ,[42]

Tone Tomšič kot organizacijski sekretar centralnega komiteja komunistične stranke Slovenije (levo) in kot jetnik italijanske policije (desno) malo pred usmrtitvijo v Gramozni jami.

Agenti ovre in gestapa so podivjali nad ujetniki, ki so se zavili v popoln molk. Najhujše, najbolj peklenske muke je moral trpeti Tomšič. Kaj vse so z njim počeli, ne bomo nikoli izvedeli. Vemo le, da so ga v kleti policije ob navzočnosti kvestorja Messane mučili ovrovci in gestapovci osem noči zapored. Vsakokrat so ga odnesli v celico na gola betonska tla pri minus 27° Celzija šele takrat, ko ga niso mogli več obuditi iz omedlevice. Po deset do dvanajst mučilcev se je nad njim zvrstilo vsako noč, da ne bi omagali.* Izdajalka je najbolj obremenjevala njega, vrh tega so pri

* V krog Tomšičevih mučiteljev je spadal tudi policijski prevajalec Emilio Torbelli, sicer po očetu pravilno Torbic, ki je bil doma od Sv. Križa pri Trstu (Alenka Nedog, prav tam, str. 307). Zanimivo je, da je med begom iz Ljubljane prišel 30. septembra 1943 prav v roke Tomšičevih proletarcev, ki so ga zasačili s skrito fašistično legitimacijo. Komandant brigade Stanko Semič-Daki je v njem prepoznal svojega in Tomšičevega mučitelja, brigadno vojaško sodišče ga je obsodilo na smrt, ki je bila izvršena takoj (Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 3, Ljubljana 1972, str. 31 in 34, Stane Skrabar-Braškar, pripombe z dne 27. oktobra 1979).

njem dobili mnogo šifriranih beležk. Će bi jim uspelo izvleči ključ te šifre, bi osvobodilno gibanje obglavili in mu prizadejali nepopravljive udarce ...

O nečloveškem mučenju petih jetnikov, zlasti o mučenju žensk, je bilo prek skrivnih zvez v sodnih zaporih obveščeno vodstvo osvobodilnega gibanja. Ljudska pomoč je pripravila protestno akcijo proti mučenju zaprte peterice in pridobila nekaj vidnih osebnosti, da so jo podprle. Novice o mučenju so prodrle v javnost in pod njenim pritiskom je o krutem ravnanju kvesture poizvedoval celo državni tožilec Enrico Maris, šef pravosodne službe za Ljubljansko pokrajino Tramontane pa je predlagal celo zdravniške preglede, »da bi se lahko izognili takšnim stvarem, ki položaju lahko samo škodujejo«.[43] To je vendarle nekoliko omejilo in omililo trpinčenje, vsaj kar zadeva jetnice.

Pred vodstvom osvobodilnega gibanja je bilo predvsem vprašanje, kako zajete vodilne komuniste, od katerih so bili kar štirje člani centralnega komiteja, spraviti na prostost in jih rešiti pred najhujšim. Pepci Kardeljevi, Mihu Marinku in Vidi Tomšičevi niso mogli mučitelji dokazati nič stvar-

Da Torbelli ni bil nedolžen, priča nagrada, ki jo je dobil za nadvse uspešno prevajalsko delo pri preserskem procesu, ko je bilo na smrt obsojenih 16 popolnoma nedolžnih ljudi, kar je bil čisti juridični zločin (Italijanski fase. l/II — preserski proces v arhivu IZDG in Miroslav Luštek »Napad na Preserski most«, Ljubljana v ilegali II, od str. 145 do 157). To poudarjam zaradi tega, ker ga je pokojni Ivan Mikulin v podlistku »Izza kulis fašistične policije«, TV-15 št. 11 z dne 19. marca in št. 4 z dne 30. januarja 1968, prikazal kot antifašista, ki da mu je pri tajnem delu za OF in VOS veliko pomagal. Ni izključeno, da je to deloma res. Položaj na svetovnih bojiščih in v podjarmljeni Sloveniji se je od 1941 bistveno spremenil, nemške in italijanske vojske so bile potolčene tako pri Stalingradu kot v Severni Afriki, zato je Emilio Torbelli zagotovo premišljeval, kako bi se rešil iz zablod. Ivan Mikulin je v TV-15 št. 4 z dne 30. januarja 1968 zapisal: »Kot tolmač je služil na policiji tudi Torbic, Torbelli, ki mi je kmalu veliko pomagal. Po italijanski kapitulaciji je odšel k partizanom, pozneje pa je bil glavna priča na Kočevskem procesu. Nekje so ga kot partizana zajeli Nemci in ga ubili v Tržaški Rižarni.« Mikulin je Torbellija očitno zamenjal z Diconijem. Kot priča proti plavogardistu Rudolfu Marinčiču je namreč nastopil »Diconi — Dikonič, roj. 14. 9. 1918 v Filiponih pri Puli«, kot piše v stenografskem zapisniku. Ta je ohranjen v celoti, nikjer v njem pa ni zaslediti Torbellijevega imena (Fase. 6/28 — kočevski proces v arhivu IZDG in dr. Teodor Tominšek, ustno pričevanje z dne 6. oktobra 1979).

nega, zakaj vse, kar so zasegli, je bremenilo predvsem Toneta Tomšiča in Mico Slandrovo. Zato je centralni komite Komunistične stranke Slovenije sklenil, da je treba rešiti predvsem ta dva. Kazalo je, da bi bilo pobeg najlaže izvesti prek bolnišnice, zato so ju skušali spraviti tja.[44]

Tonetu Tomšiču se je že prve dni zapora posrečilo navezati stike s slovenskim jetinškim paznikom Janezom Reškom, ki je bil tajni sodelavec VOS. Prek njega je bil povezan z reševalci, ki so mu dajali navodila, kako naj ravna, da bo prišel v bolnišnico. Najprej si je Tomšič s pomočjo nekih praškov izzval izpuščaje po vsem telesu. Jetniški zdravnik dr. Josip Luzar ga je pri pregledu določil za v bolnišnico, vendar kvestura njegove napotnice ni upoštevala. Potem si je Tone po navodilih reševalcev vsul v oči tobačnega prahu, da so se mu hudo vnele. Zdravnik je ponovno napisal priporočilo, naj ga odpeljejo v bolnišnico, in to so naposled dovolili. Toda prav tedaj — bilo je 24. decembra 1941 — je skušal na lastno pest izvesti pobeg politični jetnik iz sobe M/13 v splošni bolnišnici Franc Jeza, član visokošolske organizacije OF. V ta namen je skušal stražnike omamiti z uspavalnimi praški. Poskus se je ponesrečil in Jezo so zgrabili, huje pa je bilo to, da so zaradi tega zadnji trenutek prepovedali prevoz Toneta Tomšiča v bolnišnico. Upanje na rešitev po tej poti je tako propadlo, pač pa se je beg posrečil Mici Slandrovi, ki se je pretvarjala, da ima vnetje slepiča. Iz bolnišnice je srečno ušla 19. maja 1942.[45]

Posledica Jezove samovolje je bila tudi, da so Italijani nasploh poostrili nadzor v jetniških poslopjih, v poslopju kvesture pa so okrepili stražo. V sobo nasproti Tomšičevi celici, kjer so viseli ključi od zaporov, so namestili posadko štirih karabinjerjev s puškomitraljezom, poleg tega je bilo pričakovati, da bodo Tomšiča po končanih zasliševanjih prepeljali v sodne zapore, od koder bi bil pobeg še teže zasnovati. Zato je vodstvo reševanja, v katerem so bili Boris Kidrič, Franc Leskošek in Boris Kraigher, izdelalo načrt, kako rešiti Toneta Tomšiča iz zaporov kvesture. Reševalca naj bi prišla iz današnje Veselove ulice skozi stanovanjsko zgradbo na obzidano dvorišče, nato pa po lestvi čez zid, dalje čez zapuščen vrt in mrežasto žično ograjo do težkih železnih zarjavelih vrat, ki jih že dolgo niso odklepali in ki so držala na hodnik policijskih zaporov. S ponarejenimi

ključi bi najprej odprli Tomšičevo celico in nato še celice drugih treh jetnikov ter se po isti poti vrnili do Veselove ulice, kjer bi čakali še drugi reševalci, ki bi pobegle zapornike spravili na varno.

Odtise za izdelavo ključa svoje celice je naredil sam Tomšič in jih prek Janeza Reška poslal ključavničarju Jožetu Hodoščku, ki je ključe tudi izdelal.* Tako se je reševalna akcija lahko začela na enega od zadnjih dni decembra 1941. Ob pol osmih zvečer sta varnostnika Franc Stadler-Pepe in Jože Hodošček začela svojo reševalno pot natančno po izdelanem načrtu. Kljub manjšim zapletom je šlo vse po sreči, toda ko sta že odmaknila zapah na Tomšičevi celici, sta spoznala, da je ponarejeni ključ prevelik. Reševanje sta morala prekiniti, se umakniti in za sabo zabrisati vse sledi.

Po istem načrtu in isti poti sta Tomšiča skušala rešiti 16. januarja 1942 brata Jože in Koloman Hodošček. Pripravljeni ključ je tokrat gladko odprl vrata že omenjene celice, toda Toneta Tomšiča ni bilo več v njej niti v sosednji. Ob povratku se je reševalcema pripetila še ta smola, da so medtem zaklenili izhod iz stanovanjskega poslopja in so tako Italijani naslednje jutro prijeli in zaprli še njiju.[46]

Brž ko so zvedeli, da je Tomšič že v sodnih zaporih, so ga skušali rešiti s pomočjo slovenskih paznikov. Boris Kidrič jih je poiskal osebno in jim predlagal, naj bi Toneta Tomšiča namesto v sobo za zasliševanje odpeljali iz poslopja sodišča.** V tem primeru bi morali pazniki v ilegalo, za nji-

* Franc Leskošek-Luka je predlagal, da izdelajo tri ključe: enega malce večjega od odtisa, drugega natančno po odtisu in tretjega, malce manjšega od odtisa. Toda Boris Kraigher, ki je reševanje vodil neposredno, je dal izdelati samo ključ po odtisu, to pa je bilo potem usodno (pričevanje Zdenke Kidričeve po beležki z dne 21. aprila 1980).

** Fedor Kovačič je v sestavku »Iz prvih let Kidričevega revolucionarnega delovanja«, Tovariš 1953/16, str. 420, o tem zapisal naslednje: »Kako je tovariš Kidrič pojmoval pravo prijateljstvo in revolucionarno tovarištvo, nam je pokazal tudi ob aretaciji narodnega heroja Toneta Tomšiča leta 1941. Čeprav je že sam živel v ilegali ter se moral skrivati pred Italijani, katerim so ga denuncirali domači izdajalci, je osebno poiskal vse poznane paznike, s katerimi sva bila navezala stike v predaprilski Jugoslaviji, ter jih skušal pridobiti za rešitev Tomšiča iz zapora. Zbral je velike vsote denarja, dal pobudo za več akcij in bil v ta namen od jutra do večera na ulicah, kamufliran samo s parom temnih očal...«

hove družine pa bi skrbela OF. Toda nihče izmed njih si tega ni upal tvegati. Kidrič pa je iskal in proučeval še druge možnosti za Tomšičev pobeg, a jih je moral začasno opustiti, ker so Italijani vse štiri jetnike 21. januarja 1942 izročili Nemcem, ti pa so jih prepeljali v gestapovsko mučilnico Begunje na Gorenjskem.

Med gestapom in ovro se je že na začetku vnel hud boj za jetnike. Nemci so uporabili vso svojo veljavo, da bi jih dobili v svoje zapore, ker so menili, da bodo sami kaj več stisnili iz njih kot Italijani. Ti so naposled privolili, da jih za nekaj časa odstopijo gestapu, ki pa jih mora po zaslišanju vrniti italijanskim oblastem. Toda Nemci so se ušteli, ko so mislili, da so njihova sredstva za izsiljevanje priznanj hujša in učinkovitejša od italijanskih. Gestapovci so si izmišljali predvsem duševna in živčna mučenja; v samice zaprtih so neprestano vdigrali esesovci, jetnike zasramovali, pretepali in jim grozili z ustrelitvijo. Pri soočenjih so jih skušali zmesti z navzkrižnim zasliševanjem, se hvalili s popolno zmago in jim obljubljali prostost, celo snubili so jih in jim ponujali visoke položaje, če kaj izdajo in priznajo. Ker to ni zaleglo, so jih spet mučili. Naposled so se zatekli še k zadnji zvijači; jetnike so odpeljali v razne zapore: Vido Tomšičevo in Miha Marinka v mariborske, Toneta Tomšiča v radovljiške, Pepco Kardeljevo pa so nadalje zasliševali v Begunjah, Šentvidu nad Ljubljano in na Bledu. Vmes so jih skušali prevarati, češ da so njihovi tovariši že klonili in vse priznali, da so obsojeni na smrt in da bo obsodba izvršena čez nekaj trenutkov — pa vse to ni nič pomagalo. Kakor ovra je tudi gestapo ostal praznih rok — Tomšiča, njegovih tovarišic in Marinka ni bilo mogoče zlomiti.[47]

Tone Tomšič je bil od 24. januarja do 23. februarja 1942 zaprt v zaporih radovljiškega gestapa. Kaj so z njim počeli in kako so ga mučili, ni znano. Pač pa vemo, da je od tam poizkušal pobegniti s pomočjo zajete partizanke Kati Ambrožičeve in zdravnika dr. Janeza Sarca. Najprej je Tomšič nameraval odlomiti od postelje nogo in z njo udariti paznika, mu vzeti ključe, odpreti vrata še Katine celice, nakar bi skupaj zbežala skozi stranska vrata in prek ograje v Radovljico, od tam pa v gozd k partizanom. Toda ta načrt je opustil, ker je bil preveč tvegan. Potem je dr. Janezu Šarcu napisal odkrito pismo s prošnjo za pomoč pri

begu. Prek ozebljene partizanke Kati Ambrožičeve mu je dr. Šarc res začel pošiljati potrebna poročila, prek Staneta Božiča pa je o Tomšiču in njegovih pripravah na beg obvestil tudi vodstvo OF v Radovljici. Le-to je naprej poskusilo pridobiti slovenskega paznika, da bi pomagal Tomšiča spraviti iz zapora. Tega si paznik ni upal, privolil pa je, da se ne bo branil, če ga bo Tomšič napadel. Na dan, določen za beg, bi trije ilegalci s kolesi čakali ob jetniškem zidu. Tisti, na katerega bi Tomšič najprej naletel, bi ga odpeljal na javko. Toda malo pred časom, določenim za pobeg, je paznik sporočil, da so Toneta Tomšiča odpeljali iz radoveljških zaporov.[48]

Ker tudi gestapo z najbolj preizkušenimi metodami ni mogel ukloniti jetnikov, so jih organi varnostne policije 9. marca 1942 v Šentvidu nad Ljubljano spet izročili zastopnikom italijanske kvesture. Vsi štirje so se še istega dne znašli v ljubljanskih sodnih zaporih. Skoraj mesec dni je kvestura Toneta, Vido, Pepco in Miha še zasliševala, zadnjikrat 29. marca, 4. aprila 1942 pa je poslala kazensko prijavo vojškemu tožilstvu vojnega sodišča 2. armade. Tudi ta zaslišanja so se izjalovila. Tone Tomšič je priznal samo tisto, kar mu je ukazal priznati CK Komunistične stranke Slovenije.[49] Sploh je bil neuklonljiv in vseskozi priseben. Natančno je predvideval gorje, ki se je obetalo Slovencem z razmahom izdajstva, ter takorekoč s prstom pokazal na nosilce tega pošastnega zla.*

* O tem priča zadnje Tomšičevo pismo materi, v katerem je razločno povedal, da sta za divjanje italijanskih zavojevalcev največ kriva škof dr. Gregorij Rožman in njemu podrejena duhovščina. Pismo povzemam samo v zadevnih dveh odstavkih.

»Če vse ne bo nič pomagalo, bom ali bomo pač ustreljeni, kakor toliko drugih,« je zapisal Tone Tomšič. »Mirno vest imam in zavest, da s tem ne bodo ubili svobode slov.(enskega) naroda in slov.(enskega) ljudstva, ki bo to svobodo doseglo, pa naj sovražniki še tako besnijo. Želel bi samo, da bi vi vsi vedno imeli pred očmi, kdo je kriv moje in naštetih drugih slovenskih mož, fantov in žena smrti. Da to niso samo fašisti, ki jih hujskajo k temu in jim pomagajo. Ne pozabite nikoli, da so Ehrlich in njegova banda Slovenec, Slovenski dom itd., zaradi par nesrečnih izdajalcev poklicali Italijane na pomoč, jih hujskali in zahtevali od njih, da začno še ostrejši boj proti osvob.(odilni) fronti, proti svobodoljubnim Slovencem. Ne pozabite, da so fašisti začeli streljati talce šele, ko jim je škof Rožman dal svoj žegen. Je vprašanje, če bi se Italijani sploh upali začeti streljati talce, če jim ne bi škof,

Tačas se je začel zadnji reševalni poskus. Vodil ga je Edvard Kardelj, ki je odločil, da je treba rešiti vse štiri jetnike. Varnostno-obveščevalna služba je izdelala načrt za pobeg, ki je bil zasnovan na pravici obtoženih, da jih v zaporu obiščejo zagovorniki zaradi priprav na obrambo. Dva člana VOS naj bi kot odvetnika s ponarejenimi izkaznicami in dovolilnico za razgovore z jetniki prišla v sodno poslopje ter od stražnikov zahtevala, da jima privedejo vse štiri obtožene v zasliševalne celice. Te so bile v prvem nadstropju na hodniku, ki je povezoval sodno poslopje z zapori. Hodnik je bil zmeraj zaklenjen, stražila pa sta ga po en oborožen italijanski in en slovenski paznik. Medtem ko bi šel eden po jetnike, bi bila reševalca drugega omamila z udarcem gumijastega kladiva po glavi, odprla vhodna vrata in spustila na hodnik še dva varnostnika, ki bi pomagala pri nadaljnjem poteku reševanja. Ko bi bili italijanski paznik in karabinjerji jetnike privedli, bi varnostniki spremljevalce pobili s hladnim orožjem, prepilili Tonetu in Mihu okove, jih vse preoblekli ter s potrebnimi dokumenti spravili iz sodnega poslopja. Na vsaki strani sodišča sta čakala po en avtotaksi, v okolici pa je bilo pripravljenih še štirideset oboroženih varnostnikov, če bi se bilo treba iz sodišča prebijati z orožjem.

Lažna odvetnika naj bi prišla na razgovore z jetniki takrat, ko ne bi bilo v službi karabinjerskega podnarednika

Ehrlich in vsi drugi izrodki našega naroda dali pri tem polno podporo. In vse to še zavijajo in olepšavajo, kakor da bi šlo za vero, da je vera v nevarnosti. Kakšna laž in hinavstvo! Lepa stvar je, če vero branijo in rešujejo tisti pokvarjeni zločinci, ki dan za dnem posiljujejo slovenske žene in dekleta. Te zločince kličejo škof, Ehrlich in ostali na pomoč, da jim rešijo vero, kakor oni lažejo, ampak skrahirano in zavoženo njihovo gospostvo nad Slovenci. In z njihovo podporo si nas upajo Italijani streljati, ne glede na krivdo in kazen, kakor ubiješ zajca na nedeljskem lovu.

Ne zameri, da ti o teh stvareh pišem. Toda sama si me izpodbodla k temu, ko spet pišeš tisto o streljanju. Vojna je, ki je nismo začeli mi Slovenci, ampak nemški in italij.(anski) fašisti. Ali more pošten Slovenec ohraniti mirno kri, ko vidi, da jim v tej vojni nekateri Slovenci pomagajo. Če še danes ne uvidiš, upam, da boš vendarle spoznala vsaj, ko bo te vojne konec in bodo tisti, ki jo zaslužijo, prejeli svojo kazen, zakaj sem tudi prej včasih vzrojil, kadar je nanesel razgovor na te stvari in te ljudi. Saj je bilo že takrat jasno, kako se bodo tudi v bodoče obnašali (Alenka Nedog, prav tam, str. 336 do 342)...«

Giovannija Sallemme, katerega ponarejeni podpis je bil na dovolilnici za zaslišanje. To je bilo navadno med 12. in 14. uro, ko je hodil na kosilo zunaj sodnega poslopja. Tedaj so bili zapori tudi najmanj zastraženi. Na najbolj zanesljiv trenutek so čakali skoraj tri tedne. Ves ta čas sta dve članici VOS prinašali pred sodnijo orožje in reševalno orodje ter ga mimo straže prenašali v sobo sodnih pripravnikov, kjer naj bi ga prevzeli reševalci; ko pa so jima pazniki dali znak, da razmere za reševanje niso ugodne, spet vse odnesle nazaj. Na svojih mestih je bilo tudi 36 varnostnikov okoli sodišča.

Sedmega maja 1942 ob pol dveh je končno prišel dolgo pričakovani trenutek. Varnostnika Franc Stadler in Rudi Janhuba sta vzela orožje in orodje ter se skupaj z dvema reševalcema napotila v prvo nadstropje. »Odvetnika« sta pozvonila in paznik jima je odprl vrata na hodnik. Italijanski paznik je njune dokumente strogo in pozorno ogledoval, nato pa je odšel po jetnike. Reševalca sta ostala sama s paznikom Leopoldom Potokarjem. Čakanje na jetnika se je nepredvideno zavleklo. V primernem trenutku je Franc Stadler-Pepe udaril paznika Potokarja po glavi, ta pa se je le opotekel in začel vpiti. Reševalca sta ga komaj utišala, da je obležal nezavesten. Medtem je Franc Stadler-Pepe opazil, da jima paznik Miha Gradič daje znak, naj se hitro umakneta, zakaj italijanski paznik se je vračal brez jetnikov. Tako sta morala z Janhubo hitro pobegniti, s tem pa so bile pokopane vse možnosti, da bi Toneta Tomšiča še kdaj poskušali rešiti.[50]

Po vsem tem je CK KPS s pomočjo Milana Košaka in odvetnice Zdenke Brejčeve skušal doseči le še to, da Tone Tomšič ne bi bil obsojen na smrt. Poskrbel je za odvetnika dr. Ettoreja Borsattija z Reke, ki je imel dobre zveze z italijanskimi sodniki in uslužbenci vojaškega sodišča. Temu so ponudili visoko podkupnino, če bi mu uspelo doseči, da Tomšič ne bi bil obsojen na smrt, če pa bi se to le zgodilo, naj bi dosegel pomilostitev pri vrhovnem vojaškem sodišču v Rimu.[51]

Italijani so s sodbo pohiteli: glavna obravnava je bila 15. maja, sodbo pa so razglasili 16. maja 1942. Tone Tomšič je bil obsojen na smrt z ustrelitvijo, Miha Marinko na za-

por za dobo 30 let, Vida Tomšič na zapor za dobo 25 let in Pepca Maček Kardelj na zapor za dobo 18 let. Prošnja za pomilostitev je bila zavrnjena že čez tri dni, kajti Italijani so se bali partizanskega napada na sodne zapore.[52] Ta strah ni bil čisto brez osnove, je pa bil kot ponavadi pri Italijanih močno pretiran...

Opombe o virih

[1] Alenka Nedog: Tone Tomšič, Ljubljana 1969, str. 353 in 354.
[2] Prav tam,str. 11, 12 in 13.
[3] Prav tam,str. 13 in 14 ter11.
[4] Prav tam,str. 18 in 19.
[5] Prav tam,str. 19, 20 in 21.
[6] Prav tam,str. 21, 22 in 23.
[7] Prav tam,str. 23, 24,25, 26 in 27.
[8] Prav tam,str. 27, 28 in 29.
[9] Prav tam,str. 29, 30 in 31.
[10] Prav tam,str. 32 in 33.
[11] Prav tam,str. 37 in 34.
[12] Prav tam,str. 34, 35 in 36.
[13] Prav tam,str. 38, 39 in 40.
[14] Prav tam,str. 41, 42 in 43.
[15] Prav tam,str. 43, 44,46, 47 in 48.
[16] Prav tam, od str. 49 do 61.
[17] »Tomšičev glas« št. 7 z dne 25. maja 1943, str. 13 in 14, edino znano ohranjeno številko hrani Muzej ljudske revolucije v Ljubljani.
[18] Alenka Nedog, prav tam, str. 62 do 69.
[19] Prav tam, od str. 69 do 78.
[20] Prav tam, str. 79, 80 in 81, in prepis magnetofonskega posnetka pogovora med inž. Dušanom Bravničarjem in Francetom Klopčičem spomladi 1977.
[21] Alenka Nedog, prav tam, od str. 83 do 91.
[22] Prav tam, str. 100, 101, 102, 103, 104 in 106.
[23] Prav tam, od str. 108 do 122 ter 127 in 128.
[24] Prav tam, od str. 123 do 126.
[25] Prav tam, od str. 131 do 150.
[26] Prav tam, od str. 172 do 180.
[27] Prav tam, zlasti str. 172, 197, 198, 199 in 200.
[28] Prav tam, str. 203 do 207 ter 201, 202 in 236.
[29] Prav tam, zlasti str. 207, 209, 211 in 216.
[30] prav tam, zlasti str. 217 do 222 in 224.
[31] Prav tam, zlasti od str. 225 do 232.
[32] Prav tam, zlasti str. 229 in 230.
[33] Prav tam, od str. 233 do 241.
[34] Prav tam, str. 243, 247, 248, 249, 250, 251 in 252.
[35] Prav tam, str. 253 do 255.
[36] Prav tam, str. 258 in 259 ter 256 in 257.
[37] Prav tam, str. 269, 271 ter od 277 do 287.
[38] prav tam, od str. 268 do 270.
[39] Prav tam, str. 290.
[40] Prav tam, od str. 291 do 295.
[41] Prav tam, str. 296, 297 in 298.
[42] Prav tam, str. 299, 298 in 301.
[43] Prav tam, str. 304 do 306.
[44] Prav tam, str. 306 in 309.
[45] Prav tam, str. 306 do 309.

« Prav tam, od str. 309 do 312, in Franc Stadler-Pepe »Vosovci v tveganem boju za rešitev partijskega voditelja«, Borec 1954/5, str. 182 do 185.

47 Alenka Nedog, prav tam, str. 313 do 316, in Miha Marinko: Moji spomini, Ljubljana 1971, str. 275 in 276.

48 Alenka Nedog, prav tam, od str. 318 do 320, in »Zadnji poskus pobega Toneta Tomšiča«, Ljubljanski dnevnik z dne 20. julija 1953.

49 Alenka Nedog, prav tam, str. 321 in 323 ter kazenski spis proti Tonetu Tomšiču in njegovi skupini vzgodovinskem arhivu CK ZKS ter inž. Dušan Bravničar, ustni vir.

50 Alenka Nedog, prav tam, od str. 331 do 336, in Franc Stadler-Pepe, prav tam.

51 Alenka Nedog, prav tam, str. 337, opomba.

52 Prav tam, od str. 342 do 350.

PRVI SLOVENSKI PROLETARSKI UDARNI BATALJON TONETA TOMŠIČA

Napadalna kampanja in ukaz o ustanovitvi

Vodsitvo slovenskega osvobodilnega gibanja je razsodbo nad Tonetom Tomšičem pričakovalo s tesnobo. Zavedalo se je, da od fašističnih .razbojnikov ni mogoče pričakovati pravičnosti, kaj šale milosti. Tomšiča so najhuje bremenili pri hišni preiskavi zaseženi zemljevidi, ina katerih 'so bile z rdečilom naznačene diverzije, izvedene na progah v notranjosti Italije. To je dajalo malo upanja, da bo obsojen le na zaporno kazen. Edina sitvarna misel v takih irazmerah je bila, kako sovražnikovo krutost izrabiti za še večjo partizansko bojevitost. Taiko se je zgodilo, da je Boris Kidrič-Peter tistega dne, 'ko je bil Tomšič obsojen na smrt, brž pohitel k Romihovim v Podrožnik in Edvardu Kardelju-Krištofu dejal: »Če se nam ne posreči, da v zadnjem hipu rešimo Toneta, mora prva naša brigada nositi njegovo ime .. V

Za zadnji poskus reševanja ni bilo ne priložnosti ne časa. Italijani so z izvršitvijo smrtne kazni pohiteli, kakor da jim gori za potami. Tako centralnemu komiteju komunistične stranke Slovenije, izvršnemu odboru Osvobodilne fronte in glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet ni preostalo nič drugega, kakor da uresničijo Kidričevo napoved. To pa ni bilo lahko, zakaj ravno itedaj so se visi ti organi osvobodilnega boja selili iz Ljubljane na osvobojeno ozemlje.*

* Selitev je bila postopna in je trajala dalj časa. Večina članov Izvršnega odbora OF in dva člana Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet (Jaka Avšič in Ivan Maček) so odšli iz Ljubljane 18. maja. Člani IOOF so po seji, ki je bila 19. maja 1942

O smrti Toneta Tomšiča sta centralni komite KPS in izvršni odbor OF 22. maja 1942 izdala vsak svoj komunike. Obe uradni isporočili naznanjata bolečo izgubo za delavsko gibanje in osvobodilni boj, na kratko navajata Tomšičeve izredne sposobnosti in dolžnosti, ki jih je opravljal v komunistični stranki in Osvobodilni fronti ter poudarjata njegovo vdanost stvari osvoboditve delovnega človeka in slovenskega naroda pa tudi njegovo brezprimerno junaštvo. Poleg tega se je centralni komite s posebnim pozivom obrnil še na vse okrožne, irajonske in krajevne komiteje komunistične stranke Slovenije, naj ina posebnih žalnih sejah seznanjajo članstvo s Tomšičevim delom in junaštvom, naj vzgajajo to članstvo v duhu njegove brezmejne vdanosti stranki, osvobodilni stvari delavskega razreda in slovenskega naroda, mobilizirajo ljudstvo za še večje napore v boju proti okupatorjem, razkrinkujejo belogardistične pristaše in ustvarjajo množično zavezo, da slovensko ljudstvo ne bo prej položilo orožja, dokler ne bodo žrtve maščevane in poslednji okupator iztrebljen iz naše zemlje.[2]

Istega dne in v isti zvezi je izdalo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet dnevno povelje. V njem uvodoma najprej povzema kratke življenjepisne in značajske podatke o Tonetu Tomšiču, pa tudi dozdevno Tomšičevo predsmrtno pismo slovenskim partizanom,* nato pa se Obrača na partizane, komandirje in komandante z naslednjimi besedami:

v vili dr. Riharda Gregorčiča v Ljubljani-Polju, odšli posamič v molniške gozdove in se tamkaj zbrali. Nameravali so se najprej prebiti v osvobojene mokrške vasi, zaradi bitke na Barju pa so se morali obrniti in so 23. maja dospeli v štab 2. grupe odredov na Polico nad Grosupljim. Od tam so šli čez Polževo in Ragljevko ter 26. maja 1942 prišli peš čez Ambrus v Zvirče. Od tam so jih s tovornjaki prepeljali do Črteža pod Tisovcem, kamor so se podvizali spet peš. Zasedati so začeli že istega dne. Edvard Kardelj-Krištof, Franc Leskošek-Luka, dr. Marjan Brecelj in Dušan Podgornik so začasno ostali še v Ljubljani. Podgornik je padel v roke Italijanom in bil 13. junija ustreljen, dr. Marjan Brecelj pa se je moi-al umakniti iz Ljubljane 2. junija 1942 (Edvard Kocbek: Tovarišija, Maribor 1967, od str. 15 do 29, pojasnili dr. Marjana Breclja in Franceta Lubeja z dne 7. aprila 1980 ter Zbornik VI, knjiga 3, dok. 4, opomba 2, ki pa ni popolnoma točna).

* Pismo »Našim hrabrim partizanom« je pod močnim vtisom Tomšičevega odgona na morišče napisala Ivica Kogojeva, ki je bilà z Vido Tomšičevo in Milko Vrhunčevo zaprta v isti celici. Tonetu Tomšiču je uspelo napisati domačim en sam nedokončan stavek (Alenka Nedog, prav tam, str. 355, opomba).

»Glavino poveljstvo slovenskih partizanskih čet vas poziva, da še z večjo odločnostjo hijeite okupatorske pse. Maščujte smrt Toneta Tomšiča, maščujte smrt tolikih naših tovarišev, maščujte prelite solze, požgane vasi, vaše onečaščene žene in sestre, uničujte zverinske tolpe Mussolinija, Robottija in Graziolija! Iztrebite okupatorja s slovenskih tal!

Glavni štab slovenskih partizanskih čet odreja, naj vaša borba in kampanja v prihodnjih tednih proti fašističnim banditom nosi *ime Toneta Tomšiča.* Naj Torne Tomšič, poosebljen v vsakem partizanu, z rokami tisočih partizanov maščuje sebe in svoje mrtve tovariše ter vso prelito slovensko kri!

Slava Tonetu Tomšiču! Maščujmo prelito slovensko kri! Maščujmo Toneta Tomšiča! Maščujmo svoje mrtve tovariše!

Smrt fašizmu — Svobodo narodu!

Komandant: Namestnik politkomisarja:

Peter Strugar
(Franc Leskošek) Lojze Knez«*

To Dnevno povelje, fci je z datumom 22. maj 1942 in številko 24/1 ohranjeno v izvirniku,[3] je bilo v gornjem izvlečku objavljeno v posebni tiskani izdaji Slovenskega poročevalca, ki je izšla brez navedbe datuma konec maja 1942.**

* Pravega imena Lojzeta Kneza ni bilo mogoče pojasniti. Izvirnik je podpisan s pisavo Franca Leskoška-Luke, ki je imel ilegalno ime Lojze med bivanjem v Moskvi. Da je pisava zares njegova, je potrdil sam, vendar ilegalnega imena Lojze Knez ni znal pojasniti (izvirnik listine je v fase. 1/1 v arhivu IZDG).

** Poleg daljšega nekrologa z naslovom »Ob grobu tovariša Toneta Tomšiča« se je na naslovni strani te posebne tiskane izdaje poslovilo od Tomšiča kot novinarja tudi uredništvo Slovenskega poročevalca, ki je med drugim zapisalo: »S to posebno, Tonetu Tomšiču posvečeno številko, pa se redakcija skromno oddolžuje Tonetu Tomšiču tudi kot ustanovitelju in sotrudniku ‚Slovenskega poročevalca'. ‚Slovenski poročevalec' je plod Tonetovega osebnega prizadevanja. On je dal zanj iniciativo in on je izvršil vse tehnične priprave, ki so zagotovile našemu listu redno izhajanje. Premnogi članki in poročila v ‚Slovenskem poročevalcu' so potekli izpod njegovega peresa. Ime Toneta Tomšiča je neločljivo povezano z razvojem našega osvobodilnega tiska (S — 7/II v arhivu IZDG)...«

Tako se je začela velika napadalna kampanja notranjskih in dolenjskih partizanov, posvečena Tonetu Tomšiču. Toda v isti posebni izdaji Slovenskega poročevalca je bila natisnjena rtudi odredba Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet o ustanovitvi 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, ki pa ‘se /v izvirniku ni ohranila, vendar zanjo lahko utemeljeno sklepamo, da je nastala 27. maja 1942.* Za razliko od dnevnega povelja sta jo podpisala komandant Peter (Strugar (Franc Leskošek) in politkomisar Jernej Posavec (Ivan Maček), glasi pa se takole:

»L Takoj maj se pristopi k osnovanju ^Prvega slovenskega proletarskega udarnega bataljona«, ki bo nosil ime *Toneta Tomšiča.*

2. Proletarski udarni bataljon naj se dopolnjuje iz *najbolj hrabrih borcev* v dosedanji borbi proti okupatorjem, predvsem iz vrst delavcev.

3. Osnovanje 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona se poverja štabu III. grupe odredov.

K izvrševanju le naredbe je treba pristopiti takoj.«[4]

Pozoren bralec bo itakoj opazil, da iga povzeto besedilo preseneča iz dejstvom, ki je nasprotno Kidričevi napovedi Edvardu Kardelju 16. maja 1942 pri Romihovih — namesto o brigadi je namreč tu govor samo o bataljonu. Vprašanje pa izgubi precej ostrine, če se seznanimo še z drugo priredbo tega ukaza. Namreč ciklostilna izdaja Slovenskega poročevalca štev. 22 ,z 'dne 2. junija 1942 na str. 3 in 4 namreč pod

* Sklepanje o datumu je zasnovano na podpisnikih obeh povzetih listin. Kot je razvidno iz povzetka, sta dnevno povelje o smrti Toneta Tomšiča dne 22. maja 1942 podpisala komandant Peter Strugar in namestnik politkomisarja Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Lojze Knez, kar sta storila tudi na ukazu štabu II. grupe odredov z dne 26. maja 1942 za odhod prek Notranjske, Polhograjskih Dolomitov in Gorenjske na Štajersko. Jernej Posavec (Ivan Maček-Matija) je kot politkomisar Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet po daljšem presledku (od 19. do 27. maja) spet podpisan 27. maja 1942, in to na izjavi o poskusih zbiranja in oboroževanja belogardističnih tolp. Ker sta tudi ukaz o ustanovitvi 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča podpisala tako Peter Strugar kot Jernej Posavec, sta mogla potemtakem storiti to šele 27. maja 1942 (primerjaj dokumente št. 95 na str. 252 in 254, 103 na str. 272 in 274, 108 na str. 282 in 286, 110 na str. 287 in 288 ter 122 na str. 305 v Zborniku VI, knjiga 2!).

naslovom SMRT TONETA TOMŠIČA IN PARTIZANI prinaša to vest z vsebinsko pomembnim tolmačenjem, ki se s krajšanjem že napisanega glasi:

'»Glavno poveljstvo slov. part. čet je v zvezi s tem izdalo dva važna dokumenta:

1. ‚Dnevno povelje' o smrti Toneta Tomšiča ...

2. Odlok, da naj se 'takoj ustanovi ‚1. slovenski *proletarski udarni* bataljon' slovenskih partizanov, sestavljen iz izbranih borcev proletarcev, ki so se v vseh dosedanjih bojih pokazali kot najbolj hrabri. Ta udarni bataljon, iki se bo postopno razširil na brigado, bo nosil ime Toneta Tomšiča.

Tone Tomšič je ustreljen, toda njegovo ime, zapisano na praporu I. proletarskega udarnega bataljona, bo do kosti prežemalo s strahom njegove rablje, a s ponosom in čvrsto vero v zmago navdajalo slovensko ljudstvo.«[5]

Namen vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja in Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet je bil torej jasen: 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča naj bi bil le prehodna oblika in (jedro za ustanovitev brigade z enakim imenom. Zakaj je bila izbrana talko prehodna in postopna pat, lahko seveda le ugibamo. A bolj kakor za ugibanje gre za razumsko razčlembo, ki pa nam bo vprašanje vseeno bistveno razbistrila. To razčlembo moremo opreti na tale dejstva:

1. Vodilni organi slovenskega osvobodilnega gibanja so se prav tedaj selili iz Ljubljane na osvobojeno ozemlje v Suho krajino in še niso imeli številčno natančnega pregleda o moči partizanov na Notranjskem in Dolenjskem.

2. Pogoji za ustanovitev brigade so tedaj že obstajali, saj je samo Notranjski odred, ki je imel pet bataljonov, štel približno 2.720 borcev* z zelo dobro oborožitvijo in zgledno bojevitostjo.

* Številko 2.500 mož omenja dr. Aleš Bebler-Primož že v poročilu Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Vrhovnemu štabu partizanskih čet Jugoslavije, ki je nastalo okoli 25. maja 1942. Iz tega poročila tudi izhaja, da je 2. ali Kočevski bataljon narastel na več kot 1.000 mož (vendar je bilo precej neoboroženih). Pozneje je odred še naraščal in dosegel blizu 3.000 mož.

Pri tem je namreč treba vedeti, da je v Notranjskem odredu pod vplivom Mirka Bračiča veljala bivša jugoslovanska organizacija vojaških enot, kateri za osnovo je bila desetina in ne trojka,

3. Glavno poveljstvo je najbrž zmotilo dejstvo, da ge osnovna množica partizanske vojske na Notranjskem in Dolenjskem sestavljena pretežno iz kmečkih sinov, ki pa iso bili pripravljeni prav tako bojevati se za cilje proletarske revolucije 'kot delavci. Ob tem, ko je izbirna merila otežilo z določilom o proletarskem izvoru, je ustanovitev proletarske udarne brigade precej izapletlo, pa ije moralo nujno računati tudi na njen postopen nastanek.

4. Po marksističnem nauku ije 'glavno poveljstvo pojmovalo razvoj dialektično. Potemtakem se ije moralo nujno zavzemati za organsko rast slovenske partizanske vojske, se pravi, da snuje 'toliko močne elitne enote, kolikor so za to dozoreli količinski in zavestni dejavniki.

5. Glavno poveljstvo se tedaj še ni znebilo izmote, da se bo težišče vstaje proti okupatorju preneslo na Gorenjsko, zaito ni moglo opustiti ozemeljskega načela v organizaciji partizanske vojiske miti tznatno oslabiti enot, ki naj bi zagotovile tak irazvoj. Tudi zadevna vojašika spoznanja so si ikrčila pot postopoma.

Ne iglede na zamujanje spoznanj in zavesti za danimi okoliščinami pa pomeni ukaz o ustanovitvi 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča bistven premik h kakovostno višjim oblikam vojskovanja v slovenskem bojnem prostoru. Ta ukaz ni zanimiv samo zaradi edinstvenosti bataljonovega imena, ampak tudi kot izkušnja, kako je itreba snovati elitne vojaške enote.

zato so čete v tem odredu štele po 90 do 120 mož. Kot rečeno, je bil po staležu najmočnejši 2. ali Kočevski bataljon, ki je štel več kot 1.000 mož. Pri 1. bataljonu Ljuba Šercerja imamo natančne podatke za 1. četo — 115 mož, za 2. četo — 94 mož, za 4. četo — 97 mož in za 5. četo —- 101 moža, pa upravičeno sklepamo, da je tudi 3. četa imela 100 mož, nadaljnjih 100 mož pa še konjeniška četa, samostojni vod Sv. Vid in kolesarski vod, skupaj torej najmanj 607 mož. Bataljon Miloša Zidanška je imel v štirih in eni tehnični četi sredi junija 423 mož, a je predtem izločil četo Prezidancev in dal šestdeset mož za 4. bataljon. O 5. bataljonu NO s petimi strelskimi in tehnično četo vemo, da je štel 560 mož, naj šibkejši je bil 4. bataljon — dve četi sta šteli 130 mož. Ves Notranjski odred skupaj je štel torej najmanj 2.720 mož (glej Zbornik VI, knjiga 2, dok. 106 na str. 279, knjigo 3, dok. 30 na str. 80 in 81, dok. 96 na str. 244, Franc Kramar-Simen po izjavi z dne 20. avgusta 1979 za 5. bataljon in fase. 4/1 v arhivu IZDG).

Prva Tomšičeva četa in prve akcije

Vas Tisovec v Suhi 'krajini lje vest o usmrtitvi Tonata Tomšiča dosegla šele 26. maja 1942 proti večeru. V item kraju se je že dober rteden pred tem zadrževal dr. Aleš Bablar-Primož, ki je spet posloval kot namestnik komandanta Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Prav 26. maja so se mu pridružili člani Izvršnega odbora Osvobodilne fronte in še dva člana Glavnega poveljstva. Dogodki so terjali odgovore na mnoga vprašanja, zato so ise seje Izvršnega odbora začele italkojj, J alka Avšič-B ranko Hrast in Ivan Maček-Jernej Posavec pa sta skupaj z Beblerjem sestavila operacijski štab Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet kot priročen organ za poveljevanje, dokler se glavno poveljstvo ne bo v celoti zbralo na osvobojenem ozemlju. To pa je bilo odločilno za uresničitev partizanske napadalne (kampanje — »maščujmo Toneta Tomšiča« — pa tudi za ustanovitev proletarskega udarnega bataljona s Tomšičevim imenom.

Na Tisovcu ije dr. Aleš Bebler-Primož-Andrej Tratnik 1. junija 1942 sestavil in podpisal listino, ki /v 4., 5. in 7. točki natančneje določa bojne naloge za kampanjo Toneta Tomšiča, v šesti (točki pa je tudi predpisal, kako naj se bataljon ustanovi. Ta točka se glasi: »K organizaciji Prvega proletarskega udarnega bataljona Tonata Tomšiča maj se pristopi na ta način, da se iz 5. bataljona NO izloči najboljša četa, katere sestavo naj se izboljša z borci iz ostalih -čet istega bataljona. Prav tako naj se nato izloči najboljša četa iz dosedanjega 1. bataljona NO kot druga četa udarnega bataljona.«[6]

Dr. Aleš Bebler-Primož je imel že izkušnje z izborom borcev za Proletarsko udarno četo, zato je predpisal tako izborno pot, ki je bila preprosta in je omogočala, da se preosnova izvede hitro in da je nova enota hitro pripravljena za bojevanje. Kaže pa, 'da se (teh napotkov niso držali niti v 1. bataljonu Ljuba Šercerja niti v 5. bataljonu Notranjskega odreda. Povsod so prostovoljce izbirali posamično, vendar je bil pri 5. bataljonu 'tudi primer, da je v 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča skupinsko pristopilo vseh 14 Turjaeanov, ki so bili izšli iz že omenjene Turjaške čete. Druge je Stanko Semič-Daki izbral osebno — med njimi tudi 19 borcev bivše Proletarske udarne čete —

kar pa štabu Notranjskega odreda ini bilo po volji. To izvemo iz dopisa 'štaba 3. grupe odredov slov. part. čet z dne 7. junija 1942.

»Nepravilno je ibilo,« pravi ta štab v tretji točki omenjenega dopisa, i»da site dovolili Ikamandantu 1. prod. udar. bataljona T. Tomšiča itov. Dakiju, da sam izbira moštvo svojega bataljona. V naši naredbi je bilo menda dovolj jasno izraženo, da vi štab odreda odgovarjate za sestavo itega bataljona. Popravite napako!«[7]

'Stanko Semič-Daki je ikot bivši prvi komandant 5. bataljona Notranjskega odreda in koit (komandant na novo ustanovljenega 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča za ta novi bataljon odbral 46 borcev* in šest puškomitr aljezov. Iz bivše Proletarske udarne čete so bili: komandir Ivan Sojer ^Henrik in borci Jože Šparovec-Dakič, Alojiz Klančar-Mačak, Milan Klančar, Franc Girebenc-Lado, France Intihar, Boris Uzar, Milan Podlogar-Milanček, Stane Kovačič, Jože Verbec, France Mihelič, Konrad Cimperman, Jože Glašič-Kanalček, politični komisar Anton Modic, Vid Punkart-Džoni, Alojz Tekavec-Jamnik, Tone Kastelic-Franci, Stane Gantar, Tone Zupančič-Silvo, Anton Železnikar in Jože Zeleznikar-Benše. Od teh pa jih je dvanajst poprej pripadlo že Proletarski udarni patrulji. Drugi, ki tu niso posebej omenjeni, so prišli k partizanom po 15. maju 1942, a so bili v bojih že vsi preizkušeni.[8]

Daki s svojim tenkim občutkom za razpoznavanje hrabrosti se tudi tokrat ni zmotil, saj so mu dogodki dali Ikmalu popolnoma prav. Sicer pa je bil izbor tako ali tako že opravljan in zahtevana četa sestavljena. Iz povzetega dopisa pa izhaja še, da se je ito zgodilo pred sedmim in najverjetneje
5. junija 1942, k čemur nas navaja itudi poročilo Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 7. junija 1942, kjer je tudi itale zanimiva opazka: »Manjkajo poročila nekaterih naših bataljonov, zlasti Proletarske udarne čete Tonata Tomšiča ter 2. bat. NO, o katerih .vemo, da so v zadnjih

* Od tod izvira Dakijeva pomota, da je Proletarska udarna četa, ki je imela v začetku 6 in nato 8 puškomitraljezov, štela v začetku 46 in nato 48 mož. To četo je namreč zamenjal s 1. četo
1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča.
V resnici je Proletarska udarna četa štela najmanj 101 moža.

dneh imeli večje bitke, ki so se vse končale z odličnim uspehom za nas .. .«*

Sedmega junija 1942 sta bila v 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča napotena dva zdravnika. Ponju je šla na Rob patrulja treh borcev pod vodstvom Alojza Purkarta-Slavca in ju pripeljala v Zapotok. To sta bila zdravnik dr. Franc Novak-dr. Luka Gosar, vešč kirurških posegov in zdravnik dr. Marjan Južnič-Niko Kraševec.[9]

Tega dne sta bila znana 'tudi politični komisar in namestnik komandanta. Za političnega komisarja 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čat imenovalo gradbinca Alojza Založnika^Nikola, dotedanjega političnega komisarja 2. ali Kočevskega bataljona NO, ki je bil kandidat KPS še izpred vojne, njen član od junija 1941 in član rajonskega komiteja KPS Ljubljana-Vič od njegove ustanovitve do 19. marca 1942. Nikola je 'bil izredno skromen in priljubljen komunist; bolj pripravnega človeka za Dakijevega sopotnika tedaj ne bi bilo mogoče dobiti. Enako posrečen je bil izbor Dakijevega namestnika. To je bil dotedanji komandir 2. ali Faškarsko-preserske čete 1. bataljona Ljuba Šercerja NO Rok Veršnik-Gašper, doma iz Kokre na Gorenjskem, sicer

* O tem, za katere večje akcije 1. proletarske udarne čete Toneta Tomšiča gre, ni čisto zanesljivih podatkov. V tej zvezi je zelo zanimivo in popolnoma verjetno pričevanje Rudija Knavsa — z dne 11. decembra 1979 — ki je povedal tudi tole nadrobnost: »V začetku junija 1942 je v četno taborišče pritekel naš opazovalec, češ da se križišču cest pri vasi Mala gora bližajo oboroženi ljudje, ki na kapah nimajo predpisanih partizanskih znakov, slovenske trobojnice in rdeče zvezde. Izrekel je sum, da bi to utegnila biti bela garda, o kateri smo slišali na političnih urah. Takoj smo tekli na položaj z enim mitraljezom, in malo je manjkalo, da bi se udarili. Sreča je bila, da sem spoznal Dakija. Vsi njegovi borci so na kapah nosili rdečo zvezdo s srpom in kladivom. Ko smo se spoznali, je Daki zahteval, naj mu posodimo enega domačina za vodiča. Dal sem mu Pustovega Vilija, nato je Proletarska udarna četa takoj odšla na akcijo. Vili se je vrnil čez dva dni ves navdušen in se začel takoj pripravljati za odhod v 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča. Povedal je, da so napadli italijanski oddelek za zaščito proge med postajama Lipovec in Ložine. Za napad so izrabili ugoden trenutek okoli poldne, ko je oklopljena derezina iz Kočevja pripeljala hrano. Italijani so zapustili utrdbe in orožje ter pohiteli po hrano do derezine, tedaj pa je Daki ukazal juriš. Italijani iz bunkerja, ki so bili brez orožja, so se razbežali na en konec, oni z derezino pa so jo hitro

pa atrojinik na Majaronovi žagi v Borovnici. Z Dalkiijem sta se poznala že od 'decembra .prejšnjega leta iz taborišča pri Kožljeških žagah, po hrabrosti pa je Gašper zaslovel, zlasti ko je 19. maja 1942 pod Žalostno goro pobil 17 Italijanov iter irešil pred njihovim izveriinstvom tri dekleta, in iko je 2. junija 1942 pri 'Preserju zaukazal juriš, v katerem je četa zaplenila en minomet, dva težka mitraljeza, več pušk, 150 bomb in tri mule.[10] Tudi Gašper je bil iDakiiju enakovreden borec in vojaški voditelj.

Po prej povzeti graji štaba 3. grupe odredov je bil Staniko Semič-Daki brez moči, da Ibi lahko kaj vplival na kakovosten izbor borcev in za hitro izločitev zahtevane čete iz 1. bataljona Ljuba Šercerja Notranjskega odreda. Ni mu kazalo nič drugega, kakor da počaka, že izbrano moštvo pa uredi. Ker pa je bilo ile-rto pičlo tako po številu kot tudi po oborožitvi in opremi, se je odločil, da ga dopolni na lastno pest. Tako je prišlo do prve ibojine akcije, ki so jo italijanski in partizanski viri zabeležili v noči na 11. junij 1942.

Italijanski vir pravi, da je 11. junija ob enih po polnoči »Skupina kakih 50 upornikov, ki so prišli v Novo vas, ranila s strelom nekega Ivana Barago. Nato so odšli na občino, od koder so odnesli tri pisalne stroje, telefonski aparat in raz-

pobrisali nazaj proti Kočevju, zato so Dakijevi borci imeli lahko delo. Bilo je tam zaplenjenega veliko orožja, kotli s hrano, kruh in veliko bomb, tistih rdečih. Teh je polne žepe prinesel s seboj tudi Pustov Vili, zato smo mu verjeli. Nismo ga več mogli zadržati v četi. Odšel je k proletarcem (Rudi Knavs po beležki z dne 18. decembra 1979)...«

Italijani ob tej priložnosti najbrž niso imeli smrtnih žrtev, zato partizanskega napada v tedenskem poročilu niso zabeležili. Tako za to akcijo ne vemo točnega datuma. Pač pa so zabeležili napad na vlak blizu Vidma—Dobrepolj; napadov pa je bilo več. Najverjetneje je šlo za napad na vlak v noči na 7. junij 1942, o katerem so zapisali naslednje: »7. VI. — V bližini Dobrepolja so uporniki napadli železniško progo. Zaradi prekinitve je iztiril vlak, lokomotiva pa se je prevrnila na škarpo. Eden mrtev in trije vojaki ranjeni. Ena ženska hudo ranjena. Proga prekinjena dva dni; za ta čas so morali ustaviti tudi transport čet divizije Macerata (Zbornik VI, knjiga 3, dok. 145 na str. 431)...« O tem napadu medlo govorijo nekateri tovariši kot Edvard Podlogar-Vili v svojih spominih in Tone Zupančič-Silvo, vendar ne navajajo nobenih potankosti (Edvard Podlogar, že omenjeni spomini, in Tone Zupančič-Silvo, prepis magnetofonskega zapisa pogovora z dne 12. oktobra 1977 z dodatnimi telefonskimi pojasnili).

lične pisarniške potrebščine... Nato so v istem kraju oplenili trgovino.. ,«[n]

Slabo obveščeni Italijani pa so kajpaik zabeležili le stranski namen partizanske akcije. Po pričevanju Alojza Purkarta-Slavca je bil Dakijev namen predvsem, da enoto dodatno oboroži. Orožje naj bi dobili v farovžu, skrito nekje v kleti in shranjeno v sodu. S itemi navedbami se ujema itudi poškodovano poročilo štaba Notranjskega odreda, ki ga je mogoče po smislu povzeti takole: »Dne 10. 6. 1942 je štab odredil pojačanje proletarskega bataljona z dosedanjo četo, ki je odšla v Faro sz nalogo, da zaplenijo orožje. Obkolili so vas ponoči od 10. na 11. junija. Zbudili so župnika, ki je vprašal z okna, kdo da je. Odgovorili so: .Partizanska vojska, ki je prišla radi preiskave.' Župnik je izginil z okna in se itričetrt ure ni povrnil. V tem času je bilo čuti razbijanje po podu in zidu, kar je zbudilo som, da skriva orožje. Iz župnišča je bilo čuti tudi razgovore, kar je podprlo verjetnost, da je bilo inekaj ljudi pri župniku. Na vprašanje je župnik odgovoril, da če naši tovariši kaj hočejo, naj pridejo podnevi in da če se bo uporabila sila, se bo branil z orožjem. Ker se (naša) posadka mi takoj umaknila, je znova rekel skozi okno, da je zadnji moment, da se umaknejo, ker se bo sicer branil z orožjem .. .«[12]

Naj itakoj razkrijemo, da je šlo v gornjem primeru za bloškega župnika Antona Hrena, ki se je čez nekaj mesecev razgalil kot krvoločen komandant ibele garde pri Fari v Novi vasi. Znano je, da je celo maševal z revolverjem za pasom in da je »službo božjo« takoj prekinil, če je videl priložnost, da bi lahko ubil kakega partizana.[13] Iz povzetega poškodovanega poročila izvemo prvič, da je orožje za boj proti narodnoosvobodilni vojski dvignil že 10. julija 1942 .. .*

Partizani pod vodstvom Dakijevega brata Janeza Semiča se taikega sprejema pri župniku Antonu Hrenu niso nadejali, bili pa so malce tudi nerodni, ker so takoj razkrili svoj pravi

* Ob vdaji bloških belogardistov 13. septembra 1943 (po kapitulaciji Italije) se je župnik Anton Hren skril pod seno v županov skedenj, a so ga partizani staknili in prijeli. V njegovem skrivališču so našli dve nabiti pištoli in tri ročne bombe. Ker je bil kriv mnogih ustrelitev zavednih Slovencev na Blokah, požigov partizanskih domačij, poboja nekaterih zajetih partizanov in snovanja narodnega izdajstva, je bil obsojen na smrt in ustreljen (Jože Tekavec: Dnevi preizkušnje, od str. 309 do 313).

namen. Daki jih je bil namreč napotil k župniku, da bi jim dal nekaj hrane, ker je bogat, ti pa so najprej zahtevali orožje. Župnik res ni 'bil sam. V župnišču je imel že posadko izbranih belogardistov. Ko je šel potem k župnišču gledat še Stanko Semič-Daki in je prisluškoval, kaj se dogaja v trdnjavi dušnega pastirja, je raaločno slišal, da župnikovi privrženci pripravljajo orožje. Čuti je bilo repatiranje mitraljeza in po žvenketu orožja je Daki natančno ugotovil, kako so oboroženi. Za napad njegovi borci niso /bili pripravljeni, zato je ukazal umik, s tem pa je propadel poglavitni namen akcije.

Blaževo trgovino v Novi vasi so Daikijevi proletarci obiskali bolj za tolažbo. Tu so si nabrali predvsem perila: srajc, spodnjih hlač, nogavic in drugega blaga, vsega skupaj za en voz.[14] Tako so bili za prvo silo opremljeni, priskrbeli pa so si tudi pripomočke, ki jih je potem s pridom uporabljal prizadevni štabni pisar Ivan Vanič-Krški.

Daki je poskrbel tudi za to, da bi bila ustanovitev]. slovenskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča Obeležena s primerno slovesnostjo. (Ni bilo vseeno imeti na pokrivalu običajen partizanski znak z rdečo zvezdo, ki je prekrivala slovenske narodne barve, ali pa nositi sredi rdeče petokrake z zlato nitjo všit znak srpa in kladiva. To drugo je pomenilo nekaj več: ne samo, da si delavec, ampak itudi, da se boriš za zvezo delavcev in kmetov, za najbolj brezpravne izkoriščane .ljudske plasti, za proletarsko revolucijo, ki naj odpravi krivice kapitalističnega sveta. Srp in kladivo sta bila posebna čast, ki pa sta nalagala tudi večje obveznosti in bojevitost. Toda takih znakov ni bilo mogoče kupiti, narediti so jih morale pridne rake zapotoških mladink ...

Slovesna ustanovitev v Zapotoku

2e v omenjenem dopisu z dne 7. junija je štab 3. grupe odredov naročal štabu Notranjskega odreda: »Pohitite s priključitvijo 2. čete 1. prolat. bataljona, ki naj se, kakor vam je bilo že narejeno, regrutira iz 1. bataljona NO, tako da bo najkasneje do 10. t. m. ta bataljon imel 2 četi.« V nadaljevanju določa, da mora novi bataljon najkasneje do 12. junija 1942 začeti z vojaškimi operacijami.[15]

»V 2. četi 1. -bat. Ljuba Šercerja NO,« je zapisal Anton Svete-Gustelj, »nam je bila 8. junija 1942 zvečer prebrana odredba, da se iz 2. čete prekamandira 15 tovarišev za formiranje novega 1. slovenskega proletarskega bataljona. Takoj drugi dan, 9. 6. 1942, smo krenili in se nekje na Rakitniški planoti sestali z nekaj borci iz 4. čete .. ,«[16]

To pričevanje se popolnoma ujema z ohranjenimi zapiski Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca. Po njegovi zaslugi, iker se je ibil namreč tudi sam prijavil v 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča,* vemo natančno, kdaj je nastala 'tista četa, ki jo je moral prispevati 1. bataljon Ljuba Šercerja Notranjskega odreda. V svoj dnevnik je Luka namreč zapisal: »9. 6. — Za komandanta 1. bat. imenovan tov. Vandek. Prekomandiran v proletarski udar. bataljon. 10. 6. — Z 70 ljudmi oboroženih s 3 p. omit, odšel na Rob za proletarski udarni bataljon.«[17]

Znana sta torej ne samo čas nastanka, ampak (tudi moč te čete. Tudi sicer je o tej četi ohranjenih največ pisanih podatkov, (kako in iz katerih čet je bilo izbrano nijeno moštvo.
V arhivu 1. bataljona Ljuba Šercerja NO sta se namreč ohranila seznama partizanov, ki so bili iz 1. :in 4. čete poslani v Proletarski udarni bataljon. Prva četa je prispevala 30 tovarišev (dva od njih sta odpadla) — med njimi sta bila tudi slovita mitraljezca Bogdan Marčenko-Tiger in Alojz Klančar-Kovač — od orožja pa 28 pušk, dva puškomitraljeza, 26 bomb in 2.600 nabojev. Cetnta četa je prispevala 25 mož, med njimi slovitega mitraljezca Janeza Intiharja-Zaneta. Do Rakitne jih je vodil Anton Bolha, tam pa izročil Luku Suhodolcu. O 2. ali Faškarsko-preserski četi vemo po pričevanju Antona Sveteta-Gustlja in po prečrtanih iz ohraojenega četnega seznama — kar vse smo dodatno preverili za našo kartoteko — da je pri-

* Na vprašanje, zakaj se je prijavil v proletarski udarni bataljon in ali je bil morda prvotno predviden za komandanta (zdaj vemo, da to ne pride v poštev), je Tone Vidmar-Luka Suhodolc izjavil: »Prijavil sem se zato, ker sem bil po poklicu tudi sam delavec...« Da je ta njegova izjava resnična in da je šlo zares za osebno željo, dokazuje na novo odkrita in dokaj poškodovana listina, ki se v tretji točki glasi: »Na lastno prošnjo smo odstavili komandanta 1. bataljona tovariša Luka in ga dodelili v Prolet, udar. bataljon Toneta Tomšiča. Za začasnega komandanta 1. bataljona je imenovan tov. Vandek (Tone Vidmar-Luka Suhodolc, ustni vir, in fase. 4a/I v arhivu IZDG).

spevala 15 borcev, med njimi komandirja Roka Veršnika-Gašperja za namestnika komandanta, vodnika Firanca Mikuža-Volka in Antona Severja za komandirje dveh čet, Zvonka Slaka-Tilna za političnega komisarja čete, Ivana Vadnjala-Jelena za bataljonskega intendanta ter slovitega mitraljezca Staneta Mihelčiča-Mata.[18]

Iz omenjenih dopisov — seznamov 1. in 4. čete 1. bataljona Ljuba Šercerja vemo še to, da so bili vsi ti borci zapriseženi pred odhodom k Proletarskemu udarnemu bataljonu, po prihodu v Zapoitok pa natančno zdravniško pregledani,* kar potrjujejo tudi ustni viri. Javka za dotok vsega tega moštva je bila na Robu, kjer je delovala telefonska postaja. Telefonisti so o prihodu prostovoljcev obvestili štab v Zapotoku, nakar so po skupine in posameznike prihajale patrulje ter jih vodile do zbirnega 'taborišča v gozdu pri zapotoški šoli — to pa je bilo do prihoda tja vsakomur neznano.[19]

O tem, kaj se je na Zapotoku dogajalo 11. junija 1942, lahko samo sklepamo, zakaj Tone Vidmar-Luka Suhadolc je v svoj dnevnik za ta dan vpisal le datum brez vsakih drugih podatkov. Zagotovo vemo, da se je tega dne vrnil z Blok Stanko SemiČHDalki s prvo Tomšičevo četo in pripeljal voz zaseženega blaga, med katerim je bilo itudi precej živeža. Borcnproletarci so se opremili s prvimi povoji ;i,n s potrebščinami za osebno higieno, počivali in se urejali, zapotoške ženslke pa so prevzele nalogo, da za slovesnost napečejo dovolj kruha, ki naj bi ga borci dobili še za popoitnjo.

Daki se je dogovoril z dekleti — 'Skojevkami in mladinkami —- v Zapotoku, da bodo za borce-proletarce sešile perilo, naredile nove triglavke in izdelale (rdeče petokrake

* Na seznamu borcev za 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča, ki ga je poslala 1. četa bataljona Ljuba Šercerja NO štabu istega bataljona z datumom 13. junij 1942 in pod štev. 21, je pripisan naslednji zanimiv podatek: »Drugi tov. je pa bil poslan nazaj v četo od tov. Dakija, ker je bil bolan, in sicer tov. Mestek Jože, roj. 12. I. 1923 na Vrhu pri Velikih Laščah. Doktor je ugotovil, da ima nalezljivo bolezen in da se ga spusti domov.« Dopis izpričuje človečnost, ki je vladala pri partizanih. Na žalost se sovražniki niso zgledovali po njej. Jože Mestek je bil kot bivši partizan izdan, odpeljan na Rab in je tam umrl (fase. 4a/II v arhivu IZDG in pismo Jožeta Gačnika z dne 15. oktobra 1979).

zvezde >z všitiim znakom srpa in kladiva. To delo so prevzele šivilje Slavka Ganoni, Angela Leinič Cesmanova, Angela Lenič Mokrška, Pavla Kralj ter Ančka in Micka Jakič Rihtarjevi. Šivale so srajce, spodnje hlače in triglavke. Ker je bil Zapoitok (tedaj požgan, je delo večinoma teklo v Gretežu. Delale so ponoči in podnevi, da ibi izbrane borce lahko pravočasno presenetile. Največje presenečenje pa je bila rdeča proletarska zastava.[20]

Narediti tako zastavo tačas ni bila šala. Največja težava je bila, kje in kako nabaviti ustrezno blago. Seveda je bilo treba ponj v Ljubljano, ki je bila ograjena z bodečo žico, prenašanje rdečega blaga pa je bilo prav tako smrtno nevarno kakor prenašanje partizanskega tiska. Blago so spravili iz mesta po železnici do Borovnice, od tam pa so iga partizanski kurirji prenesli mimo Krima na Mokre in v Zapotok. Zastavo je sešila Slavka Ganoni, iz ostankov pa so si mladinke sešile zastavice iza na (krila ob pasu. Na slovesnosti ob ustanovitvi sta jo bataljonu izročili mladinski aktivistki

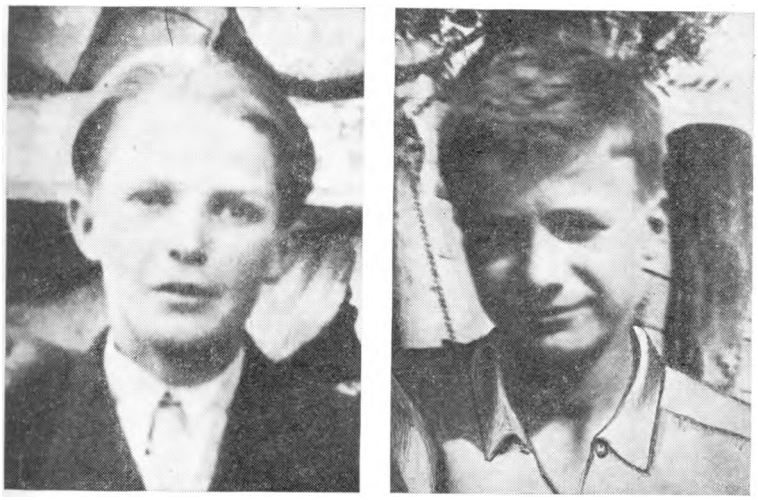

Slavka Ganoni, por. Germek (levo), ki je za 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča sešila prvo rdečo zastavo s srpom in kladivom ter Marija Ganoni-Nada in Dana Hribar-Zdenka, poročena Purkart (skrajno desno) — obe skojevki od leta 1941 — ki sta izročili zastavo Tomšičevim proletarcem v imenu zapotoških skojevk in mladink.

Marija Ganoni-Nacla in Dana Hribar-Zdenka, skojevki od leta 1941, druge mladinke pa iso borcem zamenjale stare z novimi teiiglavkami.[21]

Talko je bilo na Zapo toku vse pripravljeno za veliko partizansko slovesnost. Izbrani borci so pred zborom zvedeli, da bo 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča dobival najtežavnejše bojne naloge, zvezane z naglimi in dolgimi pohodi; še enkrat so bili pozvani, naj izstopi vsak, ki se iza tako 'težavne bojne napore ne čuti sposobnega ali je kakorkoli vezan na domači kraj in na prejšnjo partizansko enoto.[22]

Izbrani borci so bili pretežno zelo mladi, nekateri celo premladi. Tako sta dijaka Boris Uzar in Renato Bolaffio komaj dopolnila šestnajsto lato, delavcu Jožetu Puciharju z Gajinič in dijaku Milanu PodlogarjunMilančtku iz Selnika pa je manjkalo še po tri mesece do šestnajstega leta. Naj-

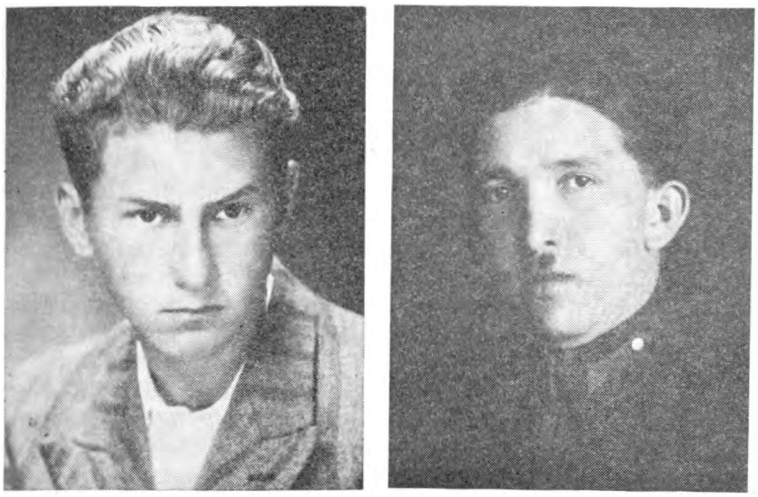
Najmlajša borca 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča: Jože Pucihar-Fistrov iz Gajnič pri Škofljici (levo) je 3. marca 1942 dopolnil komaj šestnajst let (padel je kot partizanski invalid in mladinski aktivist ob koncu vojne nekje na Koroškem), Marjan Pezdir-Roman z Ižanske ceste (desno) pa 27. marca 1942 komaj petnajst let (padel je pri Štirni v Jelenovem žlebu 2. oktobra 1942).

mlajši je bil krznarski vajenec Marjan Pezdir-Roman, doma z Ižanske ceste, ki je bil komaj dobro dopolnil petnajst let. V bataljon so se priglasili tudi trije starejši možje. Franceta Miheliča in Antona Modica poznamo že iz Proletarske udarne čete. Prvi je še naprej ostal kuhar, drugi pa je postal politični komisar 2. čete. V letih je bil tudi France Lovšiin-Neven — 7. februarja tistega leta je izpolnil štirideset let. Tudi ta je bil odličen kuhar. Vsem trem so prigovarjali, da tako težkih pohodov ne bodo zmogli, a bili so tako navdušeni, da niso hoteli nič slišati o tem. Najtežje si je zagotovila vstop v bataljon Pepca Kordiš iz Loškega potoka. Morala si je pomagati z jokom in solzami, pa je tako bataljon dobil tudi edino žensko.. *P*

V Zapotoku izbrano moštvo je bilo razvrščeno v dve četi. Komandir 1. čete je postal Ivan Sojer^Henrik, iki je bil dotlej komandir 3. čete 5. bataljona Notranjskega odreda, njegov namestnik Albin Dolščak, politični komisar pa Edvard Podlogar-Vili. Komandir 2. čete je bil Franc Mikuž-Volk, njegov namestnik Anton Sever, politični komisar pa že omenjeni Anton Modic. S Turjačani, ki so bili vsi dobri pevci, je 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča pridobil tudi pevski zbor. Ta je skrbel za vedrino in bojno navdušenje.[24]

Navdušenje je doseglo višek prav ob ustanovitvi, ko je bil novi proletarski udarni bataljon zbran pred zapotoško šolo. Za to priložnost je na Zapotok prispel sam namestnik komandanta Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet dr. Aleš Babler-Primož v spremstvu namestnika komandanta 3. grupe odredov Ivana Jakiča-Jerina. Poleg njiju dveh so bili navzoči: politični komisar Notranjskega odreda Janez Hribar-Tone Pogačnik in njegov namestnik Stane Dobovičnik-Krt, komandant Notranjskega odreda Bojan Polak-Stjenka, štab 5. bataljona NO z novim komandantom Antonom NemcennSrečkom na čelu. Tam so bili še njegov namestnik Andrej Flajs-Sočan in politični komisar Franc Kramar-Simen, kot zastopnik političnih oblasti pa predsednik OF za Zapotok učitelj Viktor Svajger-Milan. Kajpak so bile navzoče tudi zapotoške žene, mladinke, možje in mladež.[25]

V poravnanih vrstah zbrane borce 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, navzoče partizane 5. bataljona Notranjskega odreda in zastopnike okoli-

Tudi borec Renato Bolaffio iz Ljubljane (levo) — po narodnosti Žid — je 3. marca tistega leta dopolnil šestnajst let (padel je 6. oktobra 1942 kot žrtev belogardističnih strelov pri Lužarjih). Od najstarejših borcev 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča nam je uspelo dobiti samo fotografijo Franceta Lovšina-Nevena, bivšega financarja, ki je umrl po vojni v Zg. Kungoti (desno).

škega prebivalstva je nagovoril politični komisar Notranjskega odreda Janez Hribar-Tone Pogačnik. Najprej je orisal veličastno podobo revolucionarja Toneta Tomšiča, njegov boj za pravice delovnega ljudstva in njegovo pot skozi ječe bivšejugoslovanskih oblastnikov, njegov delež pri graditvi ilegalne komunistične stranke Slovenije in Osvobodilne fronte ter nezlomljivo junaštvo pred mučitelji in rablji. Prebral je tudi Tomšičevo predsmrtno pismo ter nakazal naloge slovenskih partizanov za dokončno zmago nad fašističnimi razbojniki, ubijalci slovenskih ljudi in požigalci slovenskih vasi. Na koncu je pozval borce proletarskega udarnega bataljona naj viisoko nosijo bojno zastavo svojega vzornika, naj nikoli ne zapravijo bojne časti Notranjskega odreda, iz katerega so izšli in naj ostanejo zvesti izročilu Toneta Tomšiča, največjega sina delavskega razreda in slovenskega naroda.

»Maščujmo Toneta Tomšiča!« je ob koncu Hribarjevega govora zaklical Stanko Semič-Daki. Kakor grom je v en glas zadonelo iz stoterih grl: »Maščujmo Tonata Tomšiča!«

To geslo je bilo najmočnejše gibalo in največ j a opora borcem tega bataljona v najtežjih pa tudi najlepših trenutkih partizanskega življenja.[26] Izgovorjeno pred zborom, je bila velika zaobljuba, da se bodo bojevali hrabro in vztrajno, da bodo požrtvovalno prenašali tegobe vojskovanja ...

Po slovesnosti so iz kotlov dobili dišečo, slavnosti namenjeno boljšo jed. Vsak je dobil se hlebček kruha za popotnjo, zakaj takoj zatem sta bila zaukazana zbor in pohod z razvito proletarsko zastavo. Ivan Lamovšek-Runo, ki je zaradi dolge poti iz zasede v Iški slavnostni ustanovni zbor zamudil, je povedal, da je dobil samo še jed iz kotla in hlebček, nakar so krenili od šole v koloni, Tone Vidmair-Luka Suhodolc pa je zapisal v svoj dnevnik: »12. 6. — Proletarski bat. odšel z Zapotoka na novi položaj.«[27]

Pohod na Polževo

Proti večeru 12. junija 1942 je 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča odšel iz Zapotoka. Na čelu kolone je hodila bolničarka Pepca Kordiš z razvito proletarsko zastavo, spremljala sta jo mitraljezca Bogdan Marčenko-Tiger in Lojze KIančar-Kovač, vsaik na eni strani. Sli so čez Cretež proti Turjaku. Ko so se mu približali, je Daki odredil predhodnico, v kateri so bili mitraljezec Tiger in še dva borca. Kmalu zatem se je s konca kolone oglasil puškomitralješki rafal, kar je pomenilo, da se bataljon poslavlja od vzhodnih pobočij Mokrca, kjer je bil ustanovljen.

Na Turjaku je bil krajši počitek. Nato so pot nadaljevali mimo vasi Laporje do Ponikev. Železniško progo pri čuvajnici med Velikimi Laščami in Dobrepoljem so prekoračili že v trdi itemi.[28] Kam gredo, borci niso vedeli. Toda Stanko Semič-Daki je za nalogo svojega novega bataljona vedel že od 7. junija 1942, ko mu je štab 3. grupe odredov predpisal:

»5.) 1. prol. udarni bataljon Toneta Tomšiča naj zavzame položaj v sektorju Krfka-iStična najkasneje do 12. t. m. in prične z operacijami na tem sektorju. Operacije naj obstoje izključno v sabotažnih in napadalnih akcijah in ne v zavze-

manju in obrambi ozemlja. Primerni cilji takih akcij so: dolenjska proga, italijanske posadke ob progi, npr. posadka pri Stični.

6.) Z bataljonom Toneta Tomšiča bo razpolagal neposredno štab 3. grupe. Zato naj bataljon, čim zavzame položaj v sektorju Krka-Stična, pošlje zvezno patruljo na položaj štaba 3. grupe. Tovariš Daki ve za ta položaj. Patrulja naj bo sestavljena iz popolnoma zanesljivih borcev. S patruljo naj prideta komandant bataljona in njegov namestnik zaradi določitve nadaljnjih nalog bataljona. Komisar bataljona bi, da prihranimo na času, lahko prišel po direktni poti od drugega bataljona NO na položaj 3. grupe.«[29]

Povzeto besedilo zahteva dvoje pojasnil: prvič o namenu takega ukaza, drugič pa o vlogi in pristojnostih štaba 3. grupe odredov.

Ozemlje med Krko, Stično in nemško-italijansko razmejitveno črto je dotlej pripadalo pod operativno pristojnost štaba 2. grupe odredov, ki je imel tod glavnino enot. Toda 2. grupa odredov se je na tem območju zadrževala le začasno. Že 19. maja je razmejitveno črto prekoračila z namenom, da se prevrže prek Save na Štajersko, vendar se je pri Jančah 21. in 22. maja 1942 zapletla v hudo bitko z močnimi nemškimi silami. Ta se je zanjo končala sicer uspešno, toda 2. grupa odredov Save ni mogla prekoračiti in se je morala vrniti na prejšnje položaje, jugozahodno od razmejitvene črte. Ko je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet izvedelo za ta nauspeh, je 26. maja 1942 izdalo nov ukaz: naj pohod na Štajersko izvedejo prek Notranjske, Polhograjskih Dolomitov in Gorenjske, spotoma razrušijo železniško progo med Rakekom in Borovnico ter dvignejo k uporu ljudstvo na Gorenjskem.[30] Odhod z območja Krka-Stična je bil očitno določen za 12. junij, s tem pa bi ta predel ostal brez partizanskih sil, čeprav je bil izredno pomemben, saj je med drugim varoval dostope na Tisovec v Suhi krajini, kjer se je tedaj zadrževalo vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja. Nastalo praznino je morala torej zapolniti sicer številčno znatno šibkejša, a izrazito premična partizanska enota, to pa je bil 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča.

Stab 3. grupe odredov je bil najvišji partizanski štab za operativni prostor Ljubljanske pokrajine. Z 12. junijem 1942 so se njegove pristojnosti razširile tudi na ozemlje se-

verno od Gornje Krke in Kremenjka, ki ga je dotlej obvladovala 2. grupa. Zato je umevno in logično, da je bil 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča podrejen prav temu štabu. S preosnovo partizanstva v Ljubljanski pokrajini, ki se je izvedla do 26. junija* 1942 z razdelitvijo na 3. in 5. grupo odredov, pa 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča ni več spadal pod štab 3. grupe odredov, saj je bil na ozemlju, iki je sodilo v pristojnost štaba 5. grupe. V resnici pa ni bil podrejen niti temu, marveč neposredno Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet,

* Kot že rečeno, so bili partizanski oddelki na tleh Ljubljanske pokrajine od 4. aprila 1942 združeni v 3. grupo odredov (izjema je bilo malo prej opisano ozemlje med Krko, Stično in nemško-italijansko razmejitveno črto) z Notranjskim in Dolenjskim odredom ter nastajajočim Belokranjskim odredom. Ker je to ozemlje razdvajal tako imenovani kočevski žep in ker štab 3. grupe odredov ni mogel uspešno voditi tolikšne množice partizanov na Notranjskem in Dolenjskem, je Glavni štab slovenske partizanske vojske, kakor se je tedaj začel imenovati, ozemlje prejšnje 3. grupe odredov razdelil na dva dela, in sicer tako, da je na operacijskem območju prejšnjega Notranjskega odreda deloval štab. 3. grupe odredov, na območju prejšnjega Dolenjskega odreda (in Belokranjskega) pa štab 5. grupe odredov. Šestindvajsetega junija 1942 je določil tudi razmejitev ozemlja med obema grupama, ki je tekla od Novih Lazov na Kolpi prek Kozic, Graščice, Sišja na Mačji hrib, Kopo, Kočevski Rog, Jazbec, Volčja Gorica, Sahen nad Polomom na Križni vrh in nato po grebenu Male gore do Malega hriba, potem pa čez progo na Golo brdo, Puhov hrib, Limberk do Tabora, od tam pa po železniški progi do Škofljice in Ljubljane. Zahodno od tod sta se prejšnja 2. ali Kočevski in 3. bataljon Miloša Zidanška Notranjskega odreda preosnovala v novi Kočevski odred s tremi bataljoni, prejšnja 1. bataljon Ljuba Šercerja in 5. bataljon Notranjskega odreda v novi Krimski odred s tremi bataljoni, prejšnji 4. bataljon NO pa v novi Dolomitski odred. Vzhodno od tod sta se prejšnji 1. in 3. bataljon Dolenjskega odreda z vključitvijo Varetovega bataljona 2. grupe odredov preosnovala v novi Zapadno-dolenjski odred s tremi bataljoni, prejšnja 2. in 4. bataljon Dolenjskega odreda pa v novi Krški odred z dvema bataljonoma, tretji je nastal šele v avgustu, del prejšnjega 4. bataljona Dolenjskega odreda in zasnovani Belokranjski odred pa v Belokranjski odred z dvema bataljonoma. Natančni datumi teh preosnov niso znani razen za Krimskega. O le-tem vemo natančno, da je nastal 1. julija 1942 (Zbornik VI, knjiga 2, dok. 42 in 43, knjiga 3, dok. 34, Lojze Vršnik Pregled enot narodnoosvobodilne vojske Slovenije in njihovega poveljniškega kadra, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1960/1, zlasti od str. 191 do 194, in fase. 4/1 v arhivu IZDG).

ki se je po 15. juniju 1942 že v celoti nastanilo v Suhi krajini oziroma na Kočevskem.[31]

Dakijavi boroi-tproletarci so bili spočiti in so hitro hodili. Železniško postajo v Predstrugah, kjer je bila močna posadka Italijanov, so obšli po gozdu z desne strani in pot nadaljevali med Predstrugami in vasjo Cesta na eni ter Vidmom na drugi strani. Potem so šli po cesti čez Hočevja in so na Krko prišli okoli dvaindvajsetih. Politični delavci in prebivalstvo so jih lepo sprejeli; vsak borec je dobil hlebček sveže pečenega kruha in druge dobrote. Po polurnem počitku so potovanje nadaljevali proti Muljavi. Od tod so zavili na levo in proti jutru prišli k štabu 2. grupe odredov pri Znojilah. Dobljeni ukaz so tako izvršili le z majhno zakasnitvijo.

V štabu 2. grupe odredov so se po dolgem času srečali trije znameniti španski borci: Franc Rozman-Stane, Dušan Kvedar-Tomaž in Stanko Semič-Daki. To srečanje je bilo nepozabno. Proletarciwudarniki so videli, kako prisrčno sta se objela in poljubila komandant 2. grupe odredov Franc Rozman-Stane in komandant 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča Stanko Semič-Daki.

Druga grupa je slovela tudi po urejeni preskrbi in Dakijevi borci so se o tem prepričali na lastne oči. Sloviti partizanski intendant Jože Draksler-Povh jim je postregel s kruhom iz grupne pekarne in z okusno prežganko. Medtem so se spravili k počitku v bližnji gozd, da jih morebiten italijanski letalski napad ne bi zalotil blizu kuhinje in preveč na kupu. A kmalu so morali dalje. Za na pot jim je Povh dal nekaj hrane v surovem stanju.[32]

Najmanj počitka je imel Stanko Semič-Daki. V štabu 2. grupe odredov so takoj prešli k namenu njegovega prihoda, še preden se je dodobra zdanilo, pa so Franc Rozman-Stane, Dušan Kvedar-Tomaž, Alojz Kolman-Marok in on odjezdili na Polževo. Daki se je moral seznaniti s posebnostmi dotlej slabo poznanega zemljišča in s političnimi aktivisti iz okoliških krajev. Ježa na bosanskih konjičkih je trajala ves dan, kar je bilo za Daikija, ki ni znal jahati, še posebno naporno. Med ogledovanjem je Franc Rozman-Stane opozarjal Dakija na verjetne točke italijanskih prehodov in na razna presenečenja, ki bi mu jih lahko skuhali Italijani. Ker je imel Daki na razpolago številčno mnogo manj sil, kot je bilo dotlej na teh položajih enot 2. grupe odredov, mu je Stane

svetoval, naj stalno napada in vznemirja I-talijane; tako bo zbu-dil vtis, da imajo pred sabo prav tako močne partizanske sile, kot so jih imeli dotlej. To spoznavanje je trajalo do trde noči in še potem so obiskali dve vasi.[33]

Prvi slovenski proletarski udarni bataljon je prispel na Polževo 13. junija 1942 okoli devetih.* Zamenjal je 3. ali Šiškov bataljon 2. grupe odredov, prevzel od njega varovanja, nastanišča in ležišča — pri tem pa je bilo nekaj narobe. Tomšičevi proletarci so se namreč tako nalezli nadležnih malih živalic, ki so jih bili borci 2. grupe odredov zaplenili z italijanskimi oblačili vred in ki jih notranjski partizani dotlej niso poznali. Del zavarovanj so morali prevzeti tudi od enote v Kriški vasi. V ta namen sta tja odšla Albin Dolščak in Edvard Podlogar. Tam jima je Janko Sekirnik-Simon povedal, kje naj postavijo zasede in kam pošiljajo patrulje. Šiškov bataljon pa je opoldne že zapustil Polževo. Tudi druge enote 2. grupe odredov so se pomaknile globlje v gozdove proti Muljavi in Krki.[34]

Stanko Semič-Daki se je držal ■Stanetovih navodil. Obe četi je nastanil na Polževem, od koder je bilo mogoče hitro udariti v vse smeri. Druga je bila v Domu na Polževem, ki je bil takrat lesen. Ta četa je pošiljala patrulji proti železniškemu predoru in proti Raoni-Grosupljamu, na skrbi pa je imela še ožje zavarovanje Doma na Polževem, kjer je bil nastanjen tudi bataljonski štab s štabno pisarno, ambulanto

* Stanko Semič-Daki in Edvard Podlogar-Vili se v navedbah o tem, kdaj je 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Temšiča prispel na Polževo, ne ujemata. V knjigi Najboljši so padli I na str. 280 je Daki zapisal, da so pri štabu 2. grupe odredov blizu Znojil ostali dva dni, na str. 282 pa, da je tretji dan razporedil bataljon Toneta Tomšiča na položaje 2. grupe (Polževo), vendar pa je Edvard Podlogar-Vili v svojih spominih mnogo bolj prepričljiv, kar je potrdil tudi dodatni magnetofonski pogovor maja 1977. Razen tega je Stanko Semič-Daki ob rekonstrukciji 18. marca 1978 na Polževem soglašal z Ivanom Vaničem-Krškim in Poldetom Marinškom-Mišom, da je bataljon prišel na Polževo že drugi dan po odhodu iz Zapotoka (13. junija 1942) okoli 9. ure. Spotoma se je za nekaj časa ustavil v taborišču 2. grupe odredov pri Znojilah in tam dobil nekaj hrane v surovem stanju iz skladišča intendanta Povha (Edvard Podlogar »Spomini o odhodu turjaških fantov v partizane in ustanovi 1. udarnega bataljona ...« z dne 15. aprila 1967, »Moji spomini pri formiranju bataljona T. Tomšiča« z dne 18. maja 1977 in magnetofonski pogovor maja 1977 ter zapis o ogledu položajev na Polževem z dne 18. marca 1978).

in intendanco. V gozdu blizu Doma na Polževem je bila kuhinja. Prva četa se je -nastanila pod šotori nekoliko više v gozdu, pod koto 629, blizu cerkvice sv. Duh. Ta četa je imela stalno opazovalnico v cerkvenem zvoniku, dajala je zasedo h Kriški vasi, pošiljala pa je tudi patruljo proti Muljavi in Krki. Tako je bilo taborišče na Polževem zavarovano na vse strani.[35]

Kakor je veleval ukaz, je Dakijev namestnik Rok Veršnik-Gašper takoj po prevzemu položajev od Žižkovega bataljona sestavil posebno patruljo Turjačanov, ki je odšla v štab 3. grupe odredov. Ce se je tej patrulji pridružil tudi sam, ni znano, pač pa vemo, da Daki ni odšel na to pot, in sicer zato ne, ker je s člani štaba 2. grupe odredov brez prestanka jezdil od vasi do vasi. Zagotovo pa se je v štabu 3. grupe odredov spotoma ustavil Alojz Založnik-Nikola, politični komisar 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, čeprav o tem v svojih spominih ni pustil nobenega sporočila. Naj bo tako ali drugače, listina, da je bil izvršen tudi ta del ukaza, je ohranjena. Nastala je 13. junija 1942; namenjena je bila štabu Dolenjskega odreda in se v ustrezni točki glasi: »Obveščamo vas, da je na sektor Stična-Žužemberk prispel prvi prol. bat. Toneta Tomšiča, ki je neposredno podrejen štabu 3. grupe odredov. O eventualnih njegovih premikih vas bomo obvestili.«[36]

Maloštevilni proletarski udarni bataljon se je na Polževem znašel pred težavno nalogo. Privezan je bil na izpostavljene položaje v trikotu med kočevsko in dolenjsko progo. To je Italijane zelo motilo, ker so bile ogrožene njihove edine preskrbovalne poti proti Ribnici in Kočevju ter proti Trebnjemu in Novemu mestu. Jasno je bilo, da se bo sovražnik skušal znebiti bataljona ob prvi priložnosti. Zato je moral bataljon ubrati zelo gibčno taktiko hitrih in nenehnih bojnih posegov v vse smeri...

Velika nesreča in prvi boji

V skladu z ukazom 3. grupe odredov z dne 7. junija 1942, ki smo ga v začetku prejšnjega poglavja že ponovili, in ustreznimi ustnimi navodili pa tudi po nasvetu Franca Roz-

mana-Staneta je 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča začel napadati takoj. Italijani in železniška direkcija v Ljubljani so zabeležili vrsto teh napadov.

Najprej se je bilo treba seveda oskrbeti s hrano. Zato je 14. junija okoli pol enih ponoči kakih 150 partizanov, oboroženih z avtomatskim orožjem in puškami, v zaselku Peščenik pri Višnji gori obkolilo grad barona Antona Codellija. Zasegli so živino v vrednosti 36.000 Idr in drugega blaga v vrednosti 8.000 lir. Ta zasežba je bila nujna, saj bataljon ni imel druge hrane razen tiste, ki mu jo je dal Jože Draksler-Povh in ki je zadostovala samo za prvi dan.[37]

Ze 15. junija 1942 so se začeli napadi tudi na vlake in na italijanske posadke Ob železniški progi. Borci druge čete so pred postajo Višnja gora napadli vlak št. 9214. Streljali so nanj s puškomitraljezom in s puškami. Lokomotiva je bila zadeta od ene krogle, razbitih pa je bilo tudi nekaj šip na oknih potniških vagonov.* Te akcije se dobro spominja Ivan Lamovšek-Runo. Toda istega dne je pokalo vzdolž vse železniške proge od Škofljice do Šmarja in od Grosuplja do Spodnje Slivnice. Na železniški postaji Mlačevo je povzročil veliko paniko zlasti mitraljezec Tone Zupančič-Silvo. Prijahal je na konjiču-bosančku kakor Martin Krpan, dolg, kakor je bil, da so se mu noge vlekle po tleh. Na majhnem konju se je Italijanom zdel še večji, kot je bil v resnici, zato so se potuhnili, ne da bi proti njemu oddali kakšen strel, sami med sabo pa so baje potiho govorili: »Aime, mamma mia, se sono tutti i partigiani tali giganti... (Gorje meni, mama moja, če so vsi partizani taki velikani.)«[38]

Takih prigod je bilo veliko. Šaljivci so jih podajali obložene z dodatnimi domislicami, da je bilo veliko smeha in

* Ivan Ferlež v knjigi DRUGA GRUPA ODREDOV in štajerski partizani 1941—1942, Ljubljana 1972, na str. 314 in 315 pripisuje naštete in še nekatere druge akcije enotam 2. grupe odredov, ne da bi v dokaz navajal kakšen zanesljiv partizanski vir. Najbrž so ga zavedli Dakijevi spomini, iz katerih je sicer res mogoče sklepati, da je 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča prevzel položaje na Polževem šele 15., nikakor pa ne po 17. juniju 1942. Verjetno tudi ni poznal dopisa štaba 3. grupe odredov z dne 13. junija 1942 (glej opombe v omenjeni njegovi knjigi štev. 74 in 75 na str. 423 in fase. 4/1 v arhivu IZDG!).

dobre volje. Na žalost pa jih je prav kmalu prizadela trpka bolečina. Zgodila se je velika nesreča.

Dne 16. junija 1942 je nekaj viselo v zraku kakotr nabita puška. Italijani so nekako začutili, da je pritisk partizanskih sil popustil. Partizanske patrulje so bile šibkejše in manj jih je bilo kot prej, zato so od vseh strani tipali proti Polževemu. Potrebna je bila budnost in vsestranska pozornost, zato je komandir 1. čete Ivan Sojer-Henrik pogosto obiskoval straže in zasede. Toda tudi na nebu je bilo vse nabito in zavito v temačne oblake. Nenadoma se je čisto stemnilo, kot nalašč za zlohotne naklepe zahrbtnega sovražnika. Komandir Henrik, ki je bil bataljonski dežurni, se je zato povzpel na zvonik, da bi z daljnogledom natančno preiskal okolico, če morda le odkod ne rinejo sem italijanski potuhnjenci. Tedaj pa se je nenadoma ulilo in po nebu so začele poplesovati

Slavni borec »udarne grupe«, Dakijeve leteče udarne in Proletarske udarne patrulje ter prvi komandir 1. čete 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča — Ivan Sojer-Henrik iz Notranjih goric (levo), ki ga je ubila strela 16. junija 1942 na Polževem, in puškomitraljezec Tone Zupančič-Silvo (desno), ki se je posebno junaško izkazal pri železniški postaji Mlačevo.

Prvi slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča je imel kar dva zdravnika. Dr. Marjan Južnič-dr. Niko Kraševec (levo) je bil pomočnik tedaj že zelo izkušenega dr. Franca Novaka-dr. Luka Gosarja (desno), ki je bil vešč tudi zahtevnih kirurških posegov.

ognjene kače.* Spustil se je po stopnicah navzdol, saj opazovanje v taki temi in nalivu ni bilo več mogoče, pa tudi sovražnikov v takem neurju ni bilo pričakovati.[39]

Tedaj je nenadoma vse zagorelo v vijoličastorumenem žaru: udarilo je kakor najtežji možnar. Henrika, ki je ravno zakoračil od zvonika proti taborišču, je zasmodilo kakor žareča žlindra in odpihnilo po kamnitih tleh. Ko so si oni na opazovalnici v zvoniku opomogli od omotice, so opazili, da njihov komandir Ivan Sojer-Henrik leži negibno. Skočili so

* Po podatkih Hidrometeorološkega zavoda SRS, ki jih je 28. avgusta 1979 dal prof. Dušan Košir in ki so zasnovani na podlagi opazovanj postaje v Višnji gori, je nevihtno vreme v okolici Polževega prevladovalo v dneh od 13. do 16. junija 1942, vendar se je bliskalo in grmelo samo ponoči vse dni razen 16. junija, ko je bila nevihta popoldne. S tem je dokazano, da se je velika nesreča na Polževem zgodila 16. junija 1942, kar se časovno ujema z ustnimi pričevanji.

po zdravnika dr. Franca Novaka-Luka. Ta je s pomočnikom prihitel na kraj nesreče v nekaj minutah po udarcu strele. Takoj je spoznal, da je ognjena vitra preskočila na Henrika prek železnih .sponk, ki so znotraj vezale kamnitno zidovje. Po telesu je bil višnjevo ožgan, največjo ožganino pa je imel na prsih. Ko ime je z žepnim nožem zarezal v žile na komolčnem pregibu, je bila vsa kri že strnjena. Kljub temu ni niti on niti kdo drug verjel, da je mrtev. Se dolgo so se trudili z oživlj anjem, a zaman ...

Vsem je bilo hudo, kot da bi jim v boju omahnil lasten brat, toda najbolj pobit je bil Stanko Semič-Daki, ki je bil Henrika vzljubil že pozimi na Kožljeku. Ko je naposled prišel v štab na Polževo še politični komisar Alojz Založnik-Nikola, mu je Daki potožil s trpkim glasom: »Včeraj sem izgubil najboljšega komandirja...« Sla sta gledat padlega, ki je ležal v cerkvi, a ga Nikola ni prepoznal, ker je bil od strele ves moder. Sele ko mu je Daki omenil, da je pokojnik prišel k partizanom na Kožljek decembra 1941 iz Notranjih goric, je v žrtvi prepoznal svojega rojaka.[40]

Ivana Sojerja-Henrika so svečano pokopali. Na grobu so mu zapeli njegovi Turjačani, četno poveljstvo pa je prevzel Albin Dolščak. Toda bojne naloge niso zastran tega nič trpele.

V zasedo druge čete na Pristavi pri Višnji gori je 17. junija 1942 ob sedemnajstih zapeljal vojaški tovornjak. Mitraljeska zaseda, skrita v goščavi, je bila pripravljena in Lojze Klančar-Kovač je v vozilo in potnike izstrelil dolg rafal, desetar Tomaž Tavčar pa je vrgel v kabino ofenzivno bombo, ki je ranila tudi njega. Smrtno zadeta sta bila en italijanski oficir in en podoficir, tovornjak pa se je zvrnil prek nasipa. Medtem ko so Kovač in njegovi borci brskali po žepih pobitih in kabini — zaplenili so precej denarja, čevlje, uniforme, dve puški in eno pištolo — je laže ranjenemu vojaku-šoferju uspelo pobegniti v Višnjo goro. Tam je poročal, kje so mu partizani prestrelili vozilo.[41]

Se istega dne sta Stanko Semič-Daki in Alojz Založnik-Nikola obvestila štab 2. grupe odredov, da se Italijani pripravljajo na napad.

»Dne 17. t. m. popoldne smo opazili, da Italijani nastopajo proti Novi vasi in Pristavi. Verjetno da zbirajo svoje moči za obkolitev tudi iz drugih strani. Izgleda, da bodo

Italijani, sodeč po njihovih pripravah, izvedli napad in obkolitev jutri, dne 18. junija t. l.

Odredili smo, da narodna zaščita poskrbi za potrebna dela in napravi zaseke ter prekoplje ceste.«

Tako se glasi dopis štaba 1. proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča št. 12, ki je poleg običajnega partizanskega pozdrava opremljen tudi z geslom: »Za Toneta Tomšiča!«

Iz dopisa veje zaskrbljenost in prikrita prošnja za pomoč. Toda enote 2. grupe odredov so 18. junija 1942 hitele še z zadnjimi pripravami za svoj veliki pohod, zato so bile gluhe za vsa Dakijeva opozorila. Z veliko italijansko premočjo se je moral soočiti njegov bataljon osamljen.

Da bi Italijanom zmešal načrte, je Daki poslal minersko skupino čisto na drug konec — k Ivančni gorici. Tam je dobro opravila. V noči na 18. junij ob eni uri deset minut je tovorni vlak iz Metlike dobra dva kilometra od železniške postaje Ivančna gorica proti Višnji gori zavozil na mino. Iztirili so lokomotiva, tender, službeni in en tovorni vagon. Proga je bila uničena v dolžini 20 metrov, lažje ranjeni pa so bili železničarji: Alojz Žitnik, Andrej Žnidaršič, Ludvik Slak, Alojz Možina in Franc Jurač. To pa še ni bilo vse. Zarana 18. junija 1942 so partizani streljali na progovne delavce, ki so prišli popravljat razdejano progo, da bi jim preprečili popravilo. Sprva so krogle letele le za svarilo, ker pa delavci niso ubogali, so borci udarili zares. Janez Ablevi je bil zadet tako, da je izdihnil na kraju samem, hudo ranjen pa je bil Janez Kadunc, ki je izdihnil v bolnišnici.[42]

Čeprav so čez noč zarušili vse dostope po cestah, kar naj bi onemogočilo italijansko premoč v vojaški tehniki, pa številčno svojih enot niso mogli izravnati s sovražnikovimi. Daki je poskrbel, da sta bili obe njegovi četi na položajih že pred svitom. Toda pobuda je bila zdaj na strani Italijanov, in Daki ni vedel, kako in kje bodo zabili klin, vrh tega pa so bile njegove sile prešibke, da bi lahko Italijane pričakal z zadostno močjo na vseh verjetnih dohodih. Italijani so poskrbeli za presenečenje že s tem, da so napadli samo s pehoto in minometi. Njihov poglavitni namen je bil, priti v središče Dakijeve bojne razvrstitve, pri tem pa partizane

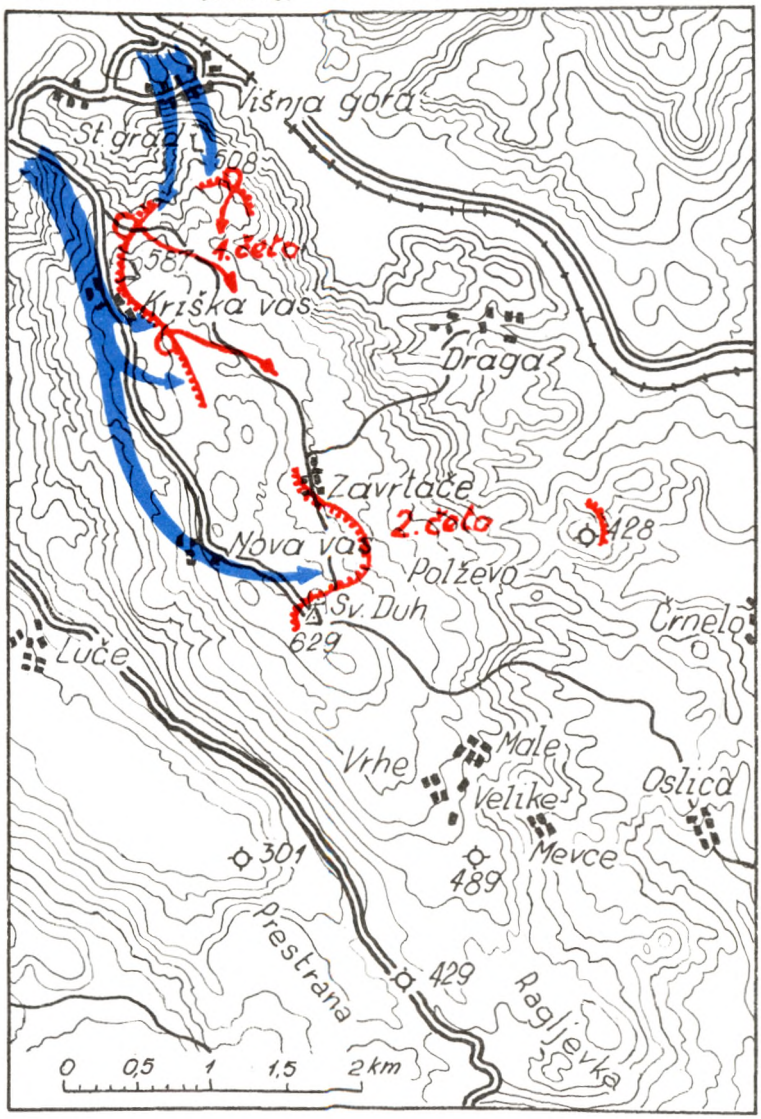
prevarati s slepilnim udarom iz Nove vasi. To je povzročilo, da je Daki enote razvlekel po vseh grebenih okoli Polževega in so bile osredotočene lahko le v manjših skupinah. Toda Italijani niso nameravali obkoliti in potolči proletarskega udarnega bataljona. Bili so mnogo bolj skromni. Zadovoljili so se s tem, da pridejo do trupel prejšnjega dne padlega častnika in podčastnika, da se znesejo nad prebivalci Pristave z nasilstvam ter se pri' tem še založijo z govejim, svinjskim in kurjim mesom.

Iz Nove vasi torej sploh niso udarili zares. Oster spopad se je razvnel le pri Peščeniiku. Tam je bil smrtno zadet italijanski inžanirec, ki je očitno nameraval odstraniti partizanske mine. Pokosil ga je rafal iz puškamitraljeza. Italijani so bili tako tu ustavljeni in prikovani v kritja, a pritiskali so še naprej. Ko se je Milan Novak* nekoliko vzdignil, da bi bolje videl, ga je krogla preparala od glave do medenice, skozi vso dolžino trupa. Dr. Franc Novak-Luka ga ni mogel rešiti, čeprav je na položaju ležal skoraj čisto blizu njega. Pri priči in takorekoč v rokah mu je izkrvavel.[43] Pa naj še kdo reče, da so bili Italijani slabi strelci.

Iz zaklonov so Italijani večinoma streljali na slepo, kar je partizane uspavalo. Tačas pa se je druga italijanska kolona prikradla prek griča od severa. Nastala je nevarnost, da Italijani partizane obkolijo. Posamezniki so se začeli strahoma in v neredu umikati, pri tem je bil Anton König s Peruzzijeve 63 zadet v mošnjo in je po hudih mukah umrl naslednji dan. S tem je bila partizanska bojna črta raztrgana in umakniti so se morali tudi najhrabrejši.[44] Čeprav so se partizani kmalu uredili in uspešno zadrževali Italijane na vseh koncih še ves dan, so le-ti vendarle dosegli svoj namen: prišli so do uničanaga tovornjaka, našli trupli svojih dveh padlih, ki sta bili goli in brez orožj.a ... Prijeli so še nakega starca in nekega dečka, ki so ju osumili sodelovanja s partizani, sicer pa so izropali in požgali domačije na Pristavi. Da bi svoje podlo nasilstvo nad nemočnimi in neoboroženimi Slovenci stlačili v vojaško preobleko, so zapisali, da je bilo med požarom slišati številne eksplozije .. .[4S]

* Odboru 1. SPUB »Tone Tomšič« ni uspelo ugotoviti sorodnikov za padla borca Milana Novaka in Antona Königa, niti dobiti njunih fotografij.

Skica št. 13 - Bitka na Polževem 18. junija 1942

i

Dopolnitev, preosnova in nova odbira

Dr. Aleš Bebler-Primož, ki je vseskozi očetovsko bdel nad 1. slovenskim proletarskim udarnim bataljonom Toneta Tomšiča, si je v svoj razvid o staležu partizanskih enot na Dolenjskem dne 15. junija 1942 zapisal podatek: »Daki 135.«* To pomeni, da je D.akijev proletarski udarni bataljon na dan 15. junija 1942 štel točno 134 mož in eno žensko. Seveda se mu je zdela ta številka preskromna, saj je dobro vedel, kakšne naloge čakajo bataljon, pa tudi to, da bo moral slej ko prej prerasti v brigado z enakim imenom. Zato je še istega dne sestavil ukaz št. 3 operacijskega štaba Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, ki v tretji točki določa: »Prvi proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča naj se okrepi iz čet DO, in sicer z najboljšim vodom 2. bataljona DO in najboljšim vodom 4. bataljona DO. Oba voda skupno morata po številu moštva in oborožitvi biti polnovredna četa.«[40]

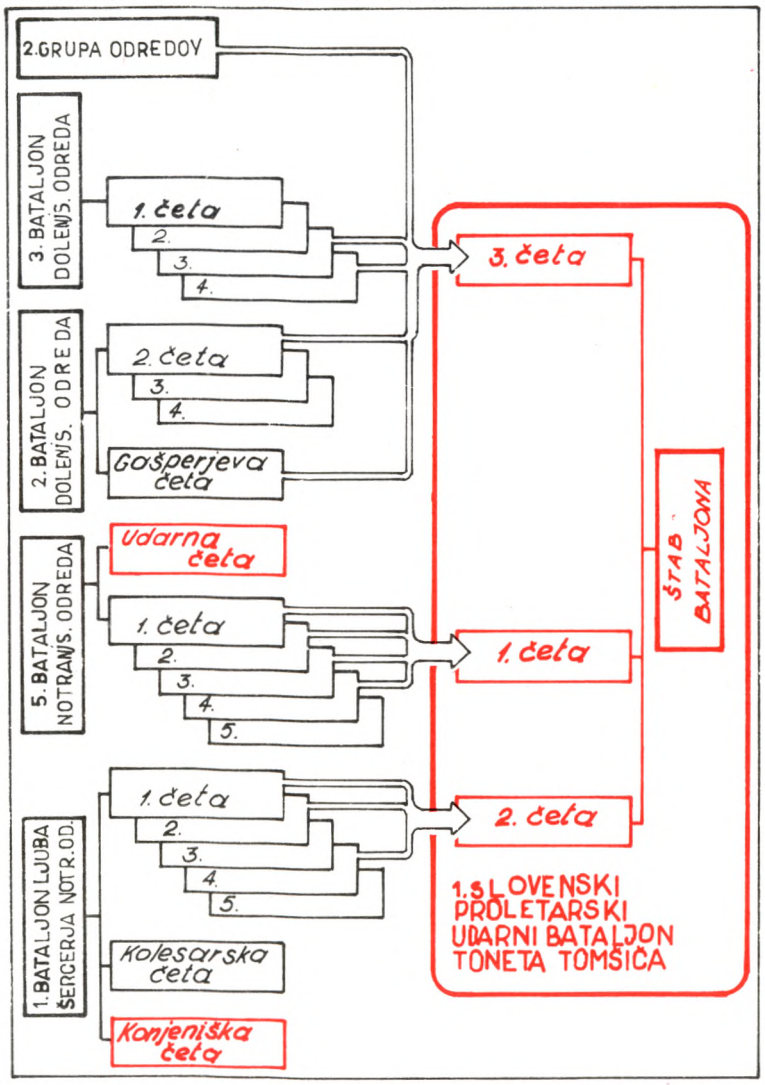
iK temu ukazu so potrebna nekatera pojasnila. Predvsem se zastavlja vprašanje, katera bataljona se skrivata za številkama drugi in četrti. Po »naredbi št. 7« štaba 3. grupe odredov z dne 9. maja 1942 so bili v okviru Dolenjskega odreda ustanovljeni štirje bataljoni: 1. bataljon iz čet v trebanjskem okolišu, 2. bataljon iz čet v mokronoškem okolišu, 3. bataljon v topliškem okolišu in 4. bataljon (Gorjanski) iz čet na Gorjancih in v Beli krajini.[47] Če je od 9. maja do 15. junija 1942 glede tega nastala kaka sprememba, ni znano. Če se to ni zgodilo, potem bi morala po en vod borcev za

1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča dati
2. ali Krški bataljon in 4. ali Gorjanski bataljon Dolenjskega odreda.

Kako in kdaj se je uresničil Beblerjev ukaz, ni natančno znano. Za 2. ali Krški bataljon se lahko opremo na priče-

* Ta Beblerjev zaznamek je narejen v obliki pokončne razpredelnice, v njem pa je zapisano: »DO 15. 6.« v prvi vrsti, »Staje. 120?« v drugi, »Daki 135« v tretji, »1 250« v četrti, »2« v peti, »3« v šesti, »4« v sedmi in »BK 202 (5 ž.) 79 p in 1 pm 7.609« v osmi, vse z začetkom navpično v isti vrsti. Potemtakem ni nobenega dvoma, da omenjeni podatki predstavljajo stalež partizanskih enot na Dolenjskem (Beblerjev dnevnik — zvezek, fase. 1/VII v arhivu IZDG).

SKICA ŠT. 12: NARIS NASTANKA 1. SLOV. PROLET. UDARNEGA BATALJONA TONETA TOMŠIČA

vanje Staneta Režena, ki pravi, da je prišel v proletarski udarni bataljon iz Gašperjeve čete* skupaj z dvanajstimi borci, ki so bili oboroženi z dvema zbroj evkama, osmimi puškami in dvema pištolama.[48] Gotovo je, da je še neka druga četa tega bataljona dala nadaljnjih dvanajst mož, kar bi bilo skupaj za en vod. Nobenih sledov v naši kartoteki pa ni, da bi Gorjanski bataljon dal v proletarski udarni bataljon kakega borca. Najbrž je bil Gorjanski bataljon tedaj še prešibak in je štab Dolenjskega odreda Beblerjev ukaz spremenil toliko, da je drugi zahtevani vod vzel iz 3. bataljona Dolenjskega odreda, ki je bil sploh najštevilnejši. K takemu sklepanju navajajo podatki iz naše kartoteke.

Toda 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča se je okrepil tudi s prostovoljci iz 2. grupe odredov in s tistimi njenimi borci, ki si niso bili še zacelili ran ali so bili zaradi kakih drugih razlogov izdvojeni iz enot, določenih za pohod prek Gorenjske na Štajersko. Po naši kartoteki je bilo teh borcev 21, kar se ujema z ustnimi pričevanji — bili pa so to sami hrabri borci. V zameno zanje je moral Dalki prevzeti od 2. grupe odredov italijansko orožje in ji odstopiti orožje bivše jugoslovanske vojske, kar je med proletarci povzročilo precej nejevolje.

Tako se je na Polževem nabralo kar dovolj borcev za ustanovitev še ene čete, po številu tretje. Ustanovljena je bila najverjetneje 19. junija 1942 na Pristavi pri Višnji gori. Njen komandir je postal Anton Sever, politični komisar pa Janez Kožar-^Prajer, ki je bil dotlej mitraljezec v 1. četi. Po pričevanju Ladislava Stibriča-Gamsa je proletarski udarni bataljon na Polževem štel že 180 ljudi, toda Daki je iz njega izločil toliko borcev, da jih je ostalo samo 120.[49]

Kakšni so bili razlogi za takšno Dakijavo ravnanje?

Daki je bil hudo zaskrbljen in nezadovoljen že 18. junija 1942, ko je opazil, da so nekateri njegovi borci kratko malo zbežali s položajev pri Peščeniku in Pristavi, čeprav

* Ceta, ki ji je poveljeval Filip Tekavec-Gašper. Junija je taborila na Brezovi rebri nad Stražo, v juliju 1942 pa na Polici nad Grosupljim (tedaj je spadala v 1. bataljon Krškega odreda kot 1. četa). Avgusta 1942, ko je bil njen komandir Anton Marincelj-Janko, je zaradi svoje proletarske sestave v celoti prešla v sestavo 3. bataljona (Jankovega) Tomšičeve brigade, ki je bil ustanovljen 12. avgusta 1942 na Cesti pri Starem logu (Filip Tekavec-Gašper po beležki z dne 18. februarja 1978).

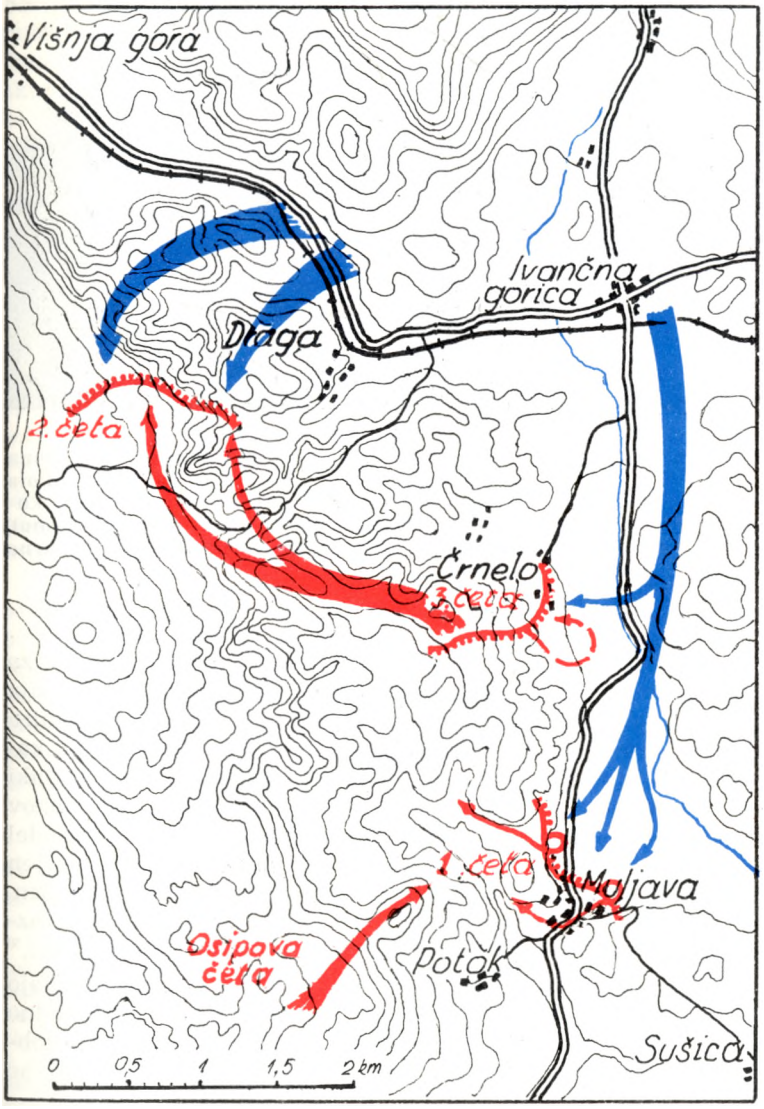

Politični komisar 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča je bil prekaljeni komunist Alojz Založnik-Nikola iz Notranjih goric (levo — umrl 1973 v prometni nesreči), komandant pa narodni junak Stanko Semič-Daki z Blok (desno), ki je vodil vse jurišne enote slovenskih partizanov od »udarne grupe« dalje.

je hkr.ati ugotovil na splošno zelo dobro pripravljenost za boj. Toda na Polževem je bilo vse bolj napeto. Ze 19. junija je Ivan Vanič-Krški v imenu političnega komisarja Alojza Založnika-Nikola in Dakijevega namestnika Roka Veršnika-Gašperja siporočil štabu 2. grupe odredov, kjer je bil Daki na poslovilnem obisku, da je v Višnjo goro prišlo več vlakov italijanskega vojaštva in da bo sovražnik verjetno napadel 20. junija 1942. Ker je bil tokrat italijanski sunek usmerjen proti Muljavi, štab 2. grupe odredov ni ostal ravnodušen. Iz Zdravkovega bataljona je izdvojil in dal Dakiju na razpolago Osipovo četo, ki naj bi okrepila obrambo pri Muljavi.[50]

Od vsepovsod so prihajale vesti, da Italijani pripravljajo nov pohod na Polževo. Pri tem so nekateri partizani čudno zavijali z očimi in stopicali, kakor da hodijo po žarečih žebljih. Takšno obnašanje pa je Dakija ujezilo. Kako naj se zanese na take borce?

Skica št.14 - Boji na Polževem 20. junija 1942

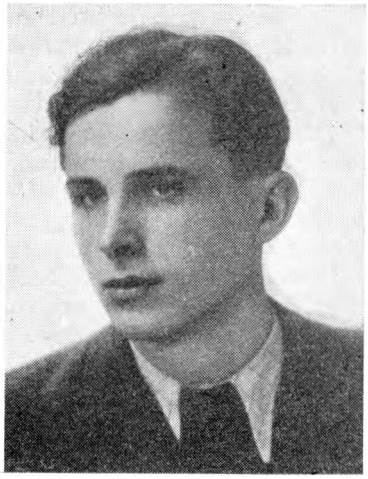

O tem, kaj se je okoli Polževega dogajalo 20. junija 1942, nimamo pisanih virov. Nasloniti se moramo na spomine Stanka Semiča-Dakija, ki pa so na srečo zelo natančni in tudi točno datirani. Iz Stične proti Muljavi je vdrlo kakih 800 Italijanov. Daki je poslal v zasedo k Muljavi eno četo, da sovražnike prestreže in jih zadrži, nakar bi jim tretja četa udarila v bok — tako bi bili primorani k umiku. Toda ko je bila prva italijanska kolona že blizu Muljave, se je pojavila druga iz Višnje gore, ki je nastopala v strelcih proti Polževemu. Partizani so udarili iz neposredne bližine po Italijanih, ti pa se kljub žrtvam niso umaknili, marveč so skušali z naskoki osvojiti prevladujoče vrhove. Tako se je razvnel hud in dolgotrajen boj. Da bi odbil italijanske napade, je moral Daki poslati četi, ki je branila dostope iz Višnje gore na Polževo, na pomoč polovico tretje čete. Tedaj se je razvnela borba pred Muljavo. Tretja četa, ki bi morala čez Oslico udariti glavni italijanski koloni v bok, je bila v tistem trenutku tako oslabljena, da naloge ni mogla izvesti. Tako so Italijani četo, ki je bila v zasedi pri Muljavi, ugnali brez večjih težav in vas osvojili.[51]

Tedaj šele je posredovala Osipova četa in se pri Muljavi zagrizeno bojevala vse do noči, tako da je odhod enot 2. grupe odredov zamudila in se je morala priključiti 1. bataljonu Pohorskega odreda (Varetovemu). Zvečer so se Italijani umaknili tudi z Muljave, v Stično.[52]

Ta Dakijev opis je posebno zanimiv zategadelj, ker prvič omenja in natančno opiše bojno delovanje treh čet 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča. Iz tega je mogoče sklepati, da je bil bataljon preosnovan v tri čete 19. junija 1942. Toda taisti opis daje misliti, da si je Daki po hudih bojih 18. in 20. junija 1942 na Polževem že izoblikoval dokončno mnenje o tem, kdo spada v njegov bataljon iin kdo ne. Poleg ustnih pričevanj, da je Daki na Polževem izvrgel več borcev iz Dolenjskega odreda, češ da je dobil »škart«, imamo o tem tudi dvoje povsem zanesljivih pisanih virov.

Prvi vir je dopis komande 1. čete 1. bataljona Ljuba Šercerja NO z dne 26. junija 1942, ki se glasi: »Včeraj, dne 25. 6. 42., je dospelo v našo četo 9 tov. iz Proletarskega bataljona ... Omenjeni tovariši so bili že vsi v 1. četi, potem so se prosili v 4., iz 4. so bili poslani v Proletarski bataljon,

Dakijev namestnik je bil Rok (Rajko) Veršnik-Gašper iz Kokre na Gorenjskem (levo), ki je odšel iz Borovnice k partizanom na Kožljek že decembra 1941 in ki se je odlično izkazal že v 2. (Fa-škarsko-preserski) udarni četi (s prevaro so ga ujeli hinjski belo-gardisti, ustreljen je bil 12. septembra 1942 na Krki), Nikolov pomočnik pa Zvone Slak-Tilen iz Borovnice (desno), za katerega trdijo priče, da je bil bataljonski sekretar SKOJ.

sedaj pa so dospeli k nam brez vsakega dopisa ali prepust-nice .. ,«[53] Ta dopis je važen zaradi datuma, saj dokazuje, da je Daki svoj bataljon izčistil najverjetneje 24. junija 1942.

Drugi vir je dopis štaba 3. grupe odredov štabu Notranj-skega odreda, ki pa je močno poškodovan in zato ne poznamo datuma njegovega nastanka. V primerjavi z grajo, ki jo je bil 7. junija 1942 deležen Stanko Semič-Daki zaradi samo-voljnega izbora borcev za proletarski udarni bataljon in ki je bila dokaj prizanesljiva, gre tukaj za mnogo hujše besede. Zadevna 10. točka je zelo ostra in se glasi: »Ne razumemo, kako ste sestavili moštvo za prvi proletarsiki bataljon Toneta Tomšiča. Navodila so bila povsem jasna. Moštvo pa sedaj nikakor ni tako sestavljeno, kakor bi se spodobilo. Iimamo vtis, da osebno niste kontrolirali, kdo je bil Dakiju prideljen in da ste tako vi, kakor tudi oba bataljona, uganjali lokal-patriotizem, ki nikakor ni v čast slavnemu borcu, ki smo mu dali (po njem ime)... proletarski bataljon . . ,«[54]

Kolikor je bilo mogoče ugotoviti, ni Daki v 5. bataljon, kjer je izbiral sam, vrnil nobenega borca. Tudi 1. in 2. četa 1. bataljona Ljuba Šercerja NO sta poslali kar dobre borce, saj je bil iz prve vrnjen samo eden, iz 2. pa dva. Pač pa se je hudo pregrešilo poveljstvo 4. čete, ki je poslalo v proletarski udarni bataljon večinoma priletne ali tiste, ki jih ni maralo. Toda kakor za posmeh so bili ti od začetka do konca vsi mestni in primestni proletarci, kar pa ni nič čudnega, saj hrabrost ni stvar poklica ali socialnega stanu. Tega pa ni jemati za slabo. Prvi slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča takrat še ni bil tak, da bi bil lahko prekvasil v dobrega borca vsakogar, ki je prišel vanj: Dakijeva neusmiljena odbira je bila edina pot, da tak postane.

Res je, da so nekaiteri od izvrženih končali zelo žalostno, toda res je tudi to, da je bilo precej takih primerov celo med tistimi, ki jih Daki osebno ni izločil — Močil jih je boj sam. Nekateri so »zboleli«, zvijalo jih je po trebuhu, drugi pa so se hitro javili za prenos in spremstvo ranjencev, pa se na Polževo niso vrnili več, tretji so šli na Notranjsko po strelivo, a ni bilo ne njih ne streliva. Skupna vsem je bila njihova nadaljnja usoda: končali so pod streli italijanskih vojakov in belogardistov ali pa so umrli v internaciji, če že ni bilo kaj hujšega. Za bataljon je bilo Ob vsem tem pomembno samo to, da se je izčistil, pa četudi je številčno oslabel.

Takega, številčno močno oslabljenega nam kaže edino ohranjeno poročilo o staležu in sestavi, ki pa mu žal ne vemo datuma. Zanesljivo je nastalo še na Polževem.* Bataljon je tedaj štel 104 borce in eno borko, imel je 8 puškomitraljezov, 94 pušk, 11 pištol, 96 bomb in 200 kilogramov razstreliva.[55]

* Skoraj zagotovo gre za poročilo o »staležu čet«, vpisano v delovodniku Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet dne 2. julija 1942 pod številko 1/30 (Zbornik VI, knjiga 3, dok. 111 na str. 303). Hkrati je bilo kot četrto po vrsti vpisano tudi poročilo tega bataljona o »zaplembi konj«. Ti so bili zaseženi v Lučah, kot vemo iz italijanskih virov, v noči na 30. junij 1942, to pa pomeni, da poročilo o »staležu čet«, ki je v gornjem levem vogalu poškodovano, ni moglo nastati po tem datumu. Najverjetneje je nastalo po »Dakijevi čistki« dne 24. junija 1942, ko je bataljon dosegel najmanjši stalež, kar je sklepati po komandirjih in političnih komisarjih, ki so navedeni s polnimi imeni in priimki in je zanje natančno ugotovljeno, do kdaj je bil kateri v bataljonu. Se posebej pa je sklepati za 24. junij 1942 po vpisu

Bataljonski intendant je bil bivši športni pilot Ivan Vadnjal-Jelen iz Borovnice (levo) — zajet pri Tlakah 21. januarja 1943 in ustreljen v Ligojni — bataljonski obveščevalec pa tekstilni tehnik Gorazd Skoporec-Borut iz Ljubljane-šiške (desno).

S pomočjo tega poročila in pričevanj bomo lahko obnovili vso takratno njegovo poveljniško sestavo.

Komandant 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča ves čas (od 5. junija do 20. julija 1942) je bil Stanko Samič-iDaki, njegov (namestnik (od 9. junija do 14. julija) je bil Rok Veršnik-Gdšper, politični komisar (od 17. junija* do 20. julija 1942) Alojz Založnik-Nikola, njegov

dopisa Stabu 1. proletarskega bataljona štev. 2/34 z označbo »prekomanda partizanov«, ki sledi takoj za poročilom o »staležu čet«. Iz drugega pisanega vira, ki smo ga že obravnavali malo prej, pa sledi, da gre za premestitev tovarišev, ki so se 25. junija 1942 vrnili v 1. četo (in druge čete) 1. bataljona Ljuba Šercerja NO.

* Kot začetni datum nastopa vojaške, politične ali druge dolžnosti v 1. slovenskem proletarskem udarnem bataljonu Toneta Tomšiča je tu upoštevan dan, ko je imenovani dejansko prišel v bataljonsko sestavo, ne pa kdaj je bil imenovan, kajti za datume večine imenovanj ne vemo. Končni datum je določen po istem načelu s tem, da pojmujemo bivanje v 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča tudi za čas, ko je brigada z enakim imenom že obstajala, a je Dakijev bataljon še deloval v prejšnji sestavi (pojasnilo pisca).

namestnik (od 9. do 20. julija 1942) Jurij Gliha-Rajko Hrastar, vodja štabne pisarne (od 12. junija do 16. julija) Ivan Vanič-Krški, bataljonski zdravnik, ki je obvladal tudi zahtevne kirurške posege dr. Franc Novak-dr. Luka Gosar, drugi zdravnik in njegov pomočnik pa dr. Marjan Južnič-Niko Kraševec (od 7. junija do 20. julija 1942), intendant Ivan Vadnjal-Jelen (od 9. junija do 20. julija), šef obveščevalne službe Gorazd Škoporec-Borut (od 20. junija do 20. julija 1942). Polog njih so bili pri štabu še trije kurirji, in sicer Franc Purkart-Čopek, Franc Ločniškar-Sine in Zvone Slak-Tilen* ter dva bolničarja, ki pa jima ne vemo imena. Vsi ti so bili oboroženi z desetimi puškami, šestimi pištolami in enajstimi bombami.

Prva četa je imela v tistem času 26 mož, 3 puškomitraljeze, 23 pušk, eno pištolo in 16 bomb. Njen komandir od 6. do 16. junija je bil Ivan Sojer-Henrik, od 16. junija do 20. julija pa Albin DOlščak. Politični komisar ves čas (od 5. junija do 20. julija 1942) je bil Edvard Podlogar-Vili.

Druga četa je imela 26 mož in eno žensko, 2 puškomitraljeza, 25 pušk, 3 pištole in 31 bomb. Njen, komandir od 9. junijia do 20. julija 1942 je bil Franc Mikuž-Volk, politični komisar od 9. junija do 11. julija Anton Modic, od 11. do 20. julija 1942 pa Zvone Slak-Tilen.

Tretja četa je štela 40 borcev. Oboroženi so bili s tremi puškoimitraljezi, 36 puškami, dvema pištolama in 38 bombami. Njen komandir od 19. junija do 7. julija je bil Anton Sever, od 8. do 20. julija 1942 pa Ludvik Praznik-Suljcf, medtem ko je bil politični komisar ves čas (od 19. junija do 20. julija 1942) Janez Kožar-Prajer.[56]

Na koncu je treba poudariti, da tako majhnega staleža nista zakrivili samo Dakijeva in naravna čistka. Bataljon je namreč imel med bivanjem na Polževem tudi znatne izgube, in sicer kakšnih pet padlih in 11 huje ranjenih.[57] Spričo hudih bojev in nenehnih spopadov te izgube niso bile niti malo pretirane.

Druga četa je bila nastanjena v Domu na Polževem. Imela je stražo pred domom, vrh tega je pošiljala patrulji proti železniškemu predoru in proti Račni^Grosupljemu. Prva

* Po nekaterih pričevanjih je bil Zvone Slak-Tilen tedaj bataljonski sekretar SKOJ oziroma nekakšen pomočnik političnega komisarja.

Politični komisar 3. čete 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča je bil Janez Kožar-Prajer s Turjaka (levo — umrl leta 1956), komandir te čete od 19. junija do 7. julija 1942 pa Anton Sever, čevljarski pomočnik z Brega pri Borovnici (desno), ki so ga kot partizanskega invalida ujeli 6. oktobra 1942 na Železnici karloviški belogardisti. Ustreljen je bil še istega dne v Velikih Laščah.

in 3. četa sta bili nastanjeni v šotorih blizu cerkve Sv. Duha. Ti četi sta dajali stalno zasedo na razvalino Starega gradu nad Višnjo goro, imeli sta stalno opazovalnico v cerkvenem zvoniku, pošiljali pa sta tudi stalno patruljo proti Muljavi in Krki. Razvrstitev bataljona je bila ves čas bivanja na Polževem nespremenjena, le da so enote občasno dajale še posebne zasede ali patrulje.[58]

Napadi na vlake in viadukt pri Žalni

Kljub opisanim in neopisanim preosnovam, ki so v času vojskovanja zelo pogostne, pa 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča ni niti malo bojno miroval. O tem pričajo železničaski in italijanski zapiski. Iz njih je povzeti, da je 21. in 22. junija 1942 bataljon obstreljeval osebne vlake

med Višnjo goro in Ivančno gorico, obakrat s položajev pri vasi Draga. V nedeljo so Dakijevi borci streljali na osebni vlak, ki je vozil od Ljubljane proti Novemu mestu. Od mitraljeskih rafalov je bil lažje ranjen v levo nogo slovenski železničar Josip Kastelic, kar pomeni, da so partizani streljali predvsem v lokomotivo. V ponedeljek, 22. junija 1942, pa so tomšičevci obstreljevali kar dva osebna vlaka, tistega, ki je vozil ob 9. uri trideset minut, lin tistega, ki je mimo Drage vozil v nasprotni smeri deset minut pozneje. Vrh tega so napadli tudi italijansko obhodno patruljo, ki je pregledovala progo.[59]

V sredo, 24. junija 1942, ob 20. uri in 30 minut, je 1. četa slepilno napadla italijansko posadko, ki je bila nastanjena v vasici Griže med Ivančno gorico in Radohovo vasjo. S tem je odvrnila pozornost italijanskih sil od železniške postaje Radohova vas, kjer so bili na delu en vod in Narodna zaščita. Razkladali so vagon usnja, ki so ga bili železničarji čez noč namenoma pozabili na stranskem tiru. Nalagali so ga na vprežne vozove in odvažali proti Muljavi, od tam pa v Ambrus in kočevske gozdove. Italijani so se pobahali, da so enega partizana ubili, tri ranjene pa ujeli.[60] To je sicer možno, ker se je odvažanje zavleklo, najbrž pa so bili ranjeni in zajeti iz vrst sodelujočih voznikov. Kakorkoli že, novica, da so partizani speljali toliko usnja Italijanom izpred nosa, je med ljudstvom močno odjeknila, akcija pa je bila pomembna tudi za oskrbo z obutvijo.

Medtem je bataljon zbiral razstrelivo za večjo akcijo na železnici. S tem delom je bila zaposlena ena popolna četa. Patrulje so iskale nerazstreljene italijanske topovske granate in letalske bombe, jih kopale iz zemlje, potem pa so minerei iz njih cedili trotil. Razumljivo je, da so Italijani prek svojih vohunov zvedeli za to početje in da so dodatno zavarovali ključne prometne naprave, ki so bile zanje življenjskega pomena. Najbrž so tudi uganili, kaj nameravajo partizani z velikimi količinami razstreliva. Za kaj je šlo?

Dr. Aleš Bebler-Primož se je že dolgo ubadal z vprašanjem, kako uničiti »kočevski žep«. Pod tem imenom je razumeti italijanske postojanke, ki so si vrstile ob kočevski progi od Grosupljega prek Velikih Lašč in Ribnice do Kočevja ter so imele, gledano po zemljevidu, obliko žepa, globoko zajedenega v osrčje osvobojenega ozemlja na Notranjskem in Do-

lenjskem. Ze v ukazu št. 1 operacijskega štaba Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 1. junija 1942 je temu žepu posvetil obsežno 7. točko. Njegovo uničenje da je glavna naloga kampanje Toneta Tomšiča, uresniči pa naj se tako, da se temeljito razrušita železniška proga in cesta med Velikimi Laščami in Žlebičem, nato pa izvede napad na italijansko posadko v Ribnici na Dolenjskem. Toda Italijani so se bili ob kočevski progi močno utrdili in partizanski napadi niso prinesli želenih uspehov. Vrh tega je postalo očitno, da bi bilo treba onemogočiti italijansko preskrbo enot in postojank v dolini srednje Krke. S tem bi preprečili njihov pritisk na osrednje osvobojeno ozemlje Kočevskega Roga iz vzhoda ter omogočili širjenje takih ozemelj v Temeniški in Mirenski dolini ter pod Gorjanci. Zato je dr. Aleš Bebler-Primož 15. junija 1942 izdal tale ukaz:

»Razruši naj se viadukt pri Žalni. Odgovornost za to nalogo nalagamo osebno komandantu III. grupe tov. Mirku Bračiču .. .«[61]

Seveda Mirko Bračič ni veliko razmišljal, kako zavzeti in razrušiti veliki železniški most pri Žalni. Danes vemo, da so za tako težavno nalogo potrebne močne sile pa tudi spretni manevri, ki naj sovražnika speljejo k napačni predstavi o pravem cilju partizanskega napada. Bračiča vse to ni skrbelo, marveč je nalogo kratko in malo prepisal in poslal štabu 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, pri tem pa je s primerno strogostjo dodal, da mora biti naloga izvršena brezpogojno do 25. junija 1942.

Zaradi premajhnih količin razstreliva se je Stanko Semič-Daki srečal z nepredvidenimi ovirami in je moral že pripravljeni napad preložiti za 24 ur. To je bila za Italijane nova priložnost, da uganejo, kaj namerava. Medtem je na Polževem čakal osebni Bračičev kurir, da bi takoj odnesel novico, ko bi železniški most pri Žalni zletel v zrak. Prav to pa je na vse Dakijeve borce leglo kakor mora in jih delalo živčne.

Za napad na viadukt pri Žalni je Daki svoj skromni bataljon razdelil na štiri skupine. Prva je imela nalogo zavarovati dostope po progi od Grosupljega, tam postaviti zasedo in progo zaminirati, da Italijani ne bi mogli posredovati z oklepnim vlakom. Druga skupina bi morala napad zavarovati na dostopih po progi iz Višnje gore, nastaviti mine pri izhodu iz predora in jih braniti z mitraljezi. Tretja skupina

naj bi naredila zasedo na cesti Grosuplje—Višnja gora, da bi preprečila prihod italijanske pomoči s tovornjaki in pehoto, četrta pa bi morala zavzeti most in ga razrušiti. Ta — četrta — ki je imela najtežavnejšo nalogo, je bila razdeljena v tri manjše skupine. Prva od teh bi morala most napasti z grosupeljske strani oziroma s Hriba (kota 426) v smeri proti Novemu mestu. Na tisti strani so Italijani imeli stražo, ki naj bi jo neslišno odstranili. Druga desetina bi morala slepilno napasti Italijane v bunkerjih in barakah niže od viadukta ter napraviti vtis, da hočejo partizani vdreti v vasi Veliko in Malo Loko pa tudi v Žalno in se tam obilno oskrbeti s hrano. Tretja skupina, ki je štela 15 bombašev in minercev, je imela nalogo, prebiti se na sredo viadukta in ga razstreliti. Sam Stanko Semič-Daki se je pridružil tej zadnji skupini, zakaj njegova navzočnost in zgled sta bila največje poroštvo za uspeh.[62]

Napad bi se moral začeti natančno ob 23. uri in 30 minut. Enote so šle na pot že ob enaindvajsetih in so okoli triindvajsetih čakale na izhodiščnih položajih za napad ali v zasedah. Napad se je začel natančno ob določeni uri. Bombaška skupina, ki bi se morala na most prebiti z višnjegorske strani, je naletela na Italijane še pred mostom in razvnel se je oster spopad. Iz bunkerjev so italijanski vojaki srdito streljali in ni jim bilo mogoče hitro priti do živega. En bombaš se je le priplazil k bunkerju in vanj vrgel predelano dvokilogramsko letalsko bombo, ki pa ni kaj prida zalegla, in tako je kmalu dobil »pozdrav« s sovražnikove strani: iz bunkerja je priletela »paradajzarica«* in se razpočila na bombaševi zadnjici ter mu vso razmesarila .. [63]

Boj se je nadaljeval z vso ostrino. Neustrašeni bombaši so kljub soočenju s smrtjo, ki jim je pretila v stoterih ognjenih curkih, zadržali začetni nalet in vedro razpoloženje. Hudomušneži so tudi tokrat prišli na svoj račun. O tem priča naslednja prigoda. Stanko Semič-Daki ni imel več bombe, da bi jo zabrisal v bunker. Pograbil je, kar mu je prišlo

* Tako so partizani rekali italijanskim bombam zaradi tega, ker so bile obarvane rdeče kakor paradižnik; poznali smo tri vrste teh bomb, a vse so bile ofenzivnega tipa, razpočile pa so se ob udaru v predmet, ki je povzročil že majhen tresljaj. Ker so bile izdelane iz aluminijaste pločevine, so učinkovale le na neposredno bližino, kar je pač poglavitna lastnost vseh ofenzivnih bomb.

pod roke. In čudno, zagrabil je krompir in ga vrgel sovražnikom skozi lino. Krompir je zadel cev italijanskega puškomitraljeza, da je kar zažvenketalo. Da bi se rešil nenavadne »bombe«, jo je italijanski mitraljezec s pajdašema takoj odkuril iz bunkerja, orožje pa prepustil napadalcem v nadaljnjo uporabo.[64]

Toda ni šlo povsod tako gladko in šaljivo. Devetnajstletni France Brian, Žnidarjev iz Luč, se je ustrašil tako silnega italijanskega streljanja in začel bežati. A prav to je bilo narobe: zgrudil se je ves prestreljen in kmalu izdihnil.[65]

Italijani se niso dali premotiti s slepilnim napadom. Brž ko so spoznali, da je popustil eden izmed bunkerjev in da

France Brian iz Luč pri Grosupljem (levo) je padel 26. junija 1942 ob napadu na viadukt pri Žalni, puškomitraljezec Bogdan Marčenko-Tiger iz Zelene jame v Ljubljani (desno) pa se je posebno izkazal 6. julija 1942 ob nočnem napadu na italijanske vojake v Višnji gori. Tiger je padel kot komandant 3. bataljona Bračičeve brigade 10. februarja 1944 na Federmausu.

so napadalci pohiteli proti sredini viadukta, so tudi sami pohiteli v naskok. Razvnel se je boj prsi ob prsi, v katerem so številčno šibkejši partizani potegnili krajši konec. Z mostu so bili pregnani, a so se pripravljali za nov napad. Čakali so na pomoč v mitraljezih. Toda zaradi prešibkih sil bi bilo računati na uspeh le ob presenečenju in odločilnem prodoru v prvih trenutkih napada, ti pa so bili mimo. Pri času so mogli pridobiti le Italijani, ki so imeli na voljo močne sile. Se pred polnočjo se je iz Grosupljega zaslišalo brnenje tovornjakov. Malo zatem je od tod privozil oklepni avto na čelu dolge kolone tovornjakov. Zdaj ni bilo več možnosti, da bi partizani uspeli in Daki je ob enih po polnoči zapovedal umik...

Italijani so o dogodku poročali le mimogrede. Njihovo poročilo se glasi: »26. VI. — Ob l^h je naša patrulja z ognjem pregnala upornike, ki so se skušali približati železniški progi pri Žalni.« Potem pa še tole: »26. VI. — Ponoči je bilo oddanih nekaj strelov iz puške proti našemu oporišču 437, zahodno od Višnje gore. Nobenih izgub.«[66]

Kakšne izgube so bile na partizanski strani razen že omenjenih, ni natančno znano. Najbrž so bile občutne, saj sta bataljonska zdravnika tedaj prvič imela polne roke dela. O tem priča dopis bataljonskega štaba, ki je nastal 27. junija oziroma dan po neuspelem napadu in ki sporoča, da se je razstopil cinasti kotliček za prekuhavanje medicinskih instrumentov.[67]

Proletarci so se vrnili na Polževo nejevoljni, utrujeni in neprespani, saj so bili nekateri brez sna že drugo noč. Ko so pred poldnem posedali in premlevali vzroke za neuspeh, se je med njimi nenadoma znašel Mirko Bračič, komandant
3. grupe odredov, ki se je bil zbal, da bo zaradi propadlega napada na viadukt pri Žalni prikrajšan za napredovanje. Jezo je začel stresati kar nad borci, kakor da bi se Dakija bal. Prišlo je do neljubega pripetljaja. Zavedajoč se navodil, ki jih je bil dobil od Beblerja ob ustanovitvi bataljona — da ne sme delati nobenih jurišev na italijanske utrdbe — ga je moral Daki vljudno, a odločno zavrniti. Ce je hotel, da mu bodo borci ob pravem trenutku sledili tudii v smrt, se je moral zavzeti zanje in za njihovo čast.. ,[68]

Množica manjših akcij

Neuspeli napad na viadukt pri Žalni je pokazal, da je za številčno tako šibki bataljon edino stvarno hkrati napadati Italijane na vseh konoih in krajih, pa čeprav bi bili ti napadi manjšega obsega. Le po tej poti je bilo mogoče premočnemu sovražniku skrhati voljo za boj in ustvariti osnove tudi za velike bitke in zmage. Toda propadla namera, razrušiti kamnitni most, je imela še eno dobro plat: 1. slovenski proletarski udami bataljon Toneta Tomšiča je primorala, da se izdatno oskrbi z razstrelivom in minerskimi pripomočki, prav s tem pa so bile ustvarjene možnosti za uspešne napade na železnico.

Napadi so se začeli že 28. junija 1942. Malo pred mrakom se je pomikala mimo Boštanja pri Grosupljem enota italijanskega pehotnega polka. O tem so bili v štabu na Polževem pravočasno obveščeni in v goščavo blizu gradu so postavili zasedo, ki je italijanske vojake pozdravila z rafali, a jim menda ni zadala nobenih izgub. Italijani so si bliskovito poiskali kritja in začeli besno nabijati z vsem orožjem, sumljivo goščavo pa so začeli obdelovati s topovi. Le tako so se zavarovali, da so lahko prišli na mesto, namenjeno za taborjenje.[69]

Ponoči in naslednji dan, 29. junija, se je zvrstilo še več napadov.

Po italijanskem viru so partizani — kakšnih 150 po številu — ponoči obkolili vas Luče ob cesti Grosuplje—Krka. Zasegli so trinajst konj, od tega devet iz vojnega plena bivše jugoslovanske vojske, ki so bili pri kmetih v reji. Stab 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča je o tem poročal glavnemu poveljstvu z označitvijo zadeve kot »zaplemba konj«, poročal pa je tudi o zaplembi v Hribarjevi vili.

Ob tisti priložnosti je pri Lučah zapeljal v zasedo 1. čete in Narodne zaščite italijanski poročnik iz Grosupljega, ki je bil — kakor se je izvedelo kasneje — nasprotnik fašizma in sodelavec Osvobodilne fronte. V Lese pri Zagradcu je skrivoma nosil obveščevalna poročila, kar pa Tomšičevi proletarci in luški zaščitniki niso vedeli. V njem so videli le italijanskega ofioirja in s tem sovražnika slovenskega naroda, zato te poti ni preživel.. ,[70]

Poleg tega pripetljaja so čez dan bojne patrulje obstreljevale vlake. Streli na vlak št. 9214 med postajališčema Mlačevo in Žalna niso povzročili žrtev in večje škode. Pač pa so streli na vlak št. 9318, ki je vozil vojaštvo iz Kočevja proti Grosupljemu, ranili enega italijanskega vojaka in trikrat preluknjali vagon. Ta napad so Dakijevi borci izvršili ob 9. uri 30 minut, v zasedi pri Spodnji Slivnici pa so pričakali tudi italijansko patruljo, ki je pregledovala železniške tire. Od mitraljeških rafalov je bil smrtno zadet en italijanski vojak.[71]

Naslednjo noč so borci 2. čete 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča ob sodelovanju Narodne zaščite obiskali industrialca Josipa Javornika v Žalni. Po italijanskem viru se je to zgodilo 30. junija 1942 ob enih ponoči. Primorali so ga, da je odprl svojo pisarno. Iz nje so odnesli pisalni stroj in štiri radijske sprejemnike, ki jih je bila zaplenila in tja spravila slivniška občina. Dakijevi proletarci in narodni zaščitniki so tam dobili tudi lovske puške, mlinarju, trgovcu in posestniku Goršiču pa zaplenili pištolo.

Prav tedaj so Dakijevi proletarci in narodni zaščitniki pri trgovcu Martinu Brianu* iz vasi Lobček zasegli velike količine usnja in čevljarskih pripomočkov, po seznamu kar 49 vrst. Od tega je bilo govejega usnja 227 kg, kruponov 48 kg, vratovine 51 kg in svinjskega usnja 66 kg, potem pa še: odrezkov za poplate 48 kg, notranjkov 296 kg in okrajine 402 kg, žebljev 163 kg, drete devet paketov in tisoč šil, boksa 484 kg, platna 64 metrov, blok usnja 42 kg, klincev 15 kg in tako dalje. Intendant Ivan Vadnjal-Jelen je večino tega obilnega plena ukazal prepeljati nekam k Ambrusu, kjer so v čevljarskih delavnicah delali čevlje za 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča in za brigado, ki je nastala pozneje, nekaj usnja so spravili tudi v bunker rajon-

* Zasežba pri Martinu Brianu je bila izključno preskrbovalnega značaja in je bil o njej napravljen natančen zapisnik s popisom vsega blaga. Ta se je ohranil, iz njega pa je razvidno, da so se pri Brianu že prej enkrat oskrbele enote 2. grupe odredov in da so ga Italijani dolžili sodelovanja s partizani. Potemtakem je bila zasežba izvršena prav z namenom, da bi Martin Brian imel izgovor pred sovražniki. Poleg preskrbovalnih pa so bile, kakor bomo kmalu videli, tudi zasežbe kazenskega značaja, ko je šlo za sodelavce okupatorjev ali izdajalce.

skega odbora OF Slivnica-Žalna, ki pa je pozneje prišlo v roke belogardistom.

Iste noči ob pol enih so Tomšičevi proletarci v sodelovanju z zaščitniki izvedli zasežbo pri okrožnem vodji katoliške akcije Jožetu Adamiču-Garvasu iz vasi Blato pri Grosupljem, ki je bil organizator bele garde. Odnesli so mu mnogo osebnih predmetov, odpeljali deset krav, pet svinj in dva kmečka voza, mu zažgali hlev in seno. Škode je bilo za kakih 150.000 lir. Zažgali so zaradi tega, ker je Jože Adamič-Garvas izrabil trenutek njihove nepazljivosti in ušel. Skril se je v kaščo, ki pa je pogorela samo na pol, in tako je ostal živ, pa je osvobodilni stvari slovenskega naroda še veliko. škodil.[72]

Zelo uspešni so bili Tomšičevi proletarci 30. junija 1942 tudi pri napadih na vlake. Ze ob šesti uri petnajst minut so pri Spodnji Slivnici napadli vlak št. 9312, ki je vozil potnike in italijansko vojaštvo iz Kočevja proti Grosupljemu. Tokrat je bil napad zelo dobro pripravljen in obrodil je lepo zmago. Najprej so po vlaku užgali s puškomitraljezi in puškami, nakar se je pod zadnjim vagonom raztreščila še mina. Mrtva sta bila dva, ranjenih pa je bilo sedem Italijanov. Od teh so znani: podlegla sta fašist Giovanni Cariccio in še eden od ranjenih, ki so bili financarji Pasquale Carsacani in Michelangelo Cappelo ter pešaki Michele Rizzi, Silvestro Lario, Vincenco Lango, Guido Pochetti in Angelo Centanaro. Hkrati je bilo ranjenih še pet žensk, in sicer: Regina Oblak, Frančiška Brodnik, Vera Pavičevič, Josipina Stare in Frančiška Zadnik. Zadnji vagon je bil skoraj povsem uničen.

Pri Spodnji Slivnici, blizu kraja, kjer so partizani zarana napadli vlak, so kmetje tega dne po nalogu Italijanov sekali gozd ob železnici v širino 150 metrov na vsako stran proge, da bi imeli fašisti boljši pregled in da bi bili bolj varni pred partizanskimi zasedami. Dakijeve bojne patrulje so skušale ta dela preprečiti in so na kmete streljale, pri tem pa je bila ena ženska lažje ranjena. Toda okolico so varovale zelo močne italijanske sile, ki so začele partizanom silovito odgovarjati, zato so se morali umakniti, ne da bi sekanje gozda preprečili.

Nekaj podobnega se je dogajalo tudi čisto na drugem koncu — ob dolenjski progi. Malo po sedmi uri je zagrmela mina pod vlakom št. 9882, ki je vozil iz Metlike proti Ljub-

ljani. To se je zgodilo tik pred uvozom na železniško postajo Višnja gora iz novomeške strani. Proga je bila raztrgana v dolžini dveh metrov, na vlaku pa ni bilo večje škode. Promet so obnovili šele malo pred poldnem, in sicer tako, da so zamenjali pet metrov dolgo tirnico.[73]

Taki in podobni napadi na vlake bi se bili najbrž še nadaljevali, toda zaradi žrtev med prebivalstvom in železničarji je Stanko Semič-Daki dobil ukaz, da mora z njimi prenehati. Italijane pa so ti napadi zelo vznemirili in začeli so dovažati močne okrepitve, vrh tega je moral Stanko Semič-Daki izločiti skoraj vso 1. četo, ki je dobila posebno pomembno nalogo. Tako se je začel v spopadih s sovražniki nekajdnevni premor, še zmeraj pa so bile na delu patrulje in zasede, ki so budno pazile na okolico Polževega.

Italijani so tipali. Proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča, za katerega ime so natančno vedeli že od 17. junija 1942, jim je šel na živce bolj kot vse druge partizanske enote. Hoteli so se ga znebiti, toda o njegovi moči in položajih niso vedeli nič natančnega. Zato so na Polževo pošiljali vohune. To so bile razne izgubljene duše, pripravljene za nekaj lir nesti glavo na prodaj. Ze 14. junija 1942, drugi dan po prihodu bataljona na Polževo, so patrulje zasačile neko žensko.* Izgovarjala se je, da nakupuje jajca, ni pa vedela, da partizani natančno vedo, kaj vse je spraševala domačine. Tako si je hitro izkopala grob. Prve dni julija pa je blizu Polževega nek možak ponujal češnje, kar je bil slab izgovor, saj ljudje vedno nosijo češnje s hribov v mesta in ne narobe. Ljudje so ga poznali kot človeka slabega slovesa, vrh tega se je med navzkrižnim zasliševanjem še bolj zapletel in naposled priznal, da so ga češnje prodajat napotili Italijani. Kajpak jih je temu primerno tudi prodal, s tem pa so bili Italijani ob oči in ušesa.[74]

Niso pa bili v taki stiski za obveščevalce partizani. S prevladujočih vrhov so prešteli vse vlake in vagone, pa tudi

* Ob prekopu 4. avgusta 1942 je bilo na Polževem poleg trupla znanega moškega iz tamkajšnje okolice najdeno tudi truplo neznane ženske, ki je bila zabodena. Zanjo je kot datum smrti vpisan 14. junij 1942 (mrliška matična knjiga župnije Višnja gora). Za moškega je kot datum smrti vpisan 1. julij 1942. Od partizanov noben ne omenja vohunke, ampak vsi govorijo le o dveh vohunih, se pa zagotovo motijo, zakaj »oblasti« so našle ne samo ti dve trupli, ampak tudi trupla padlih partizanov.

ugotovili, kaj se vozi v njih, s Starega gradu pa so imeli Višnjo goro kot na dlani, tako da si Italijani sploh niso upali stopiti na trg. Potem so njihovi ljudje prihajali iz Stične, Višnje gore in Grosupljega, ki so vedeli povedati za imena novih enot, število vojakov in oborožitev. Gorazd Škoporec-Borut je vse to zapisoval, sporočal Dakiju, pa tudi glavnemu poveljstvu.

Po nekajdnevnem zatišju okoli Grosupljega so se Italijani spet opogumili. Skozi vas Zgornjo Slivnico je 5. julija 1942 peljal njihov tovornjak. Partizanska bojna patrulja ga je pričakala v gozdičku, tik nad gručo hiš v ospredju vasi. Iz zasede je zadrdral puškomitraljez. Neki italijanski častnik je bil ubit, neki podčastnik in vojak pa ranjena. Italijani so začeli takoj nabijati s topovi; ko pa so tako to ozemlje »očistili«, je nastopila pehota in za kazen požgala vas ter pobila tri vaščane.[75]

Kakšen je bil italijanski nasprotni napad, pa dokazuje njihovo poročilo z dne 8. julija 1942, ki pove: »7. t. m. ob 15.30 so uporniki obstreljevali z avtomatičnim orožjem nastanišče 3. čete GaF v Slivnici. Hudo ranjena sta bila desetar Italo Zenetto in vojak Giuseppe Rondine. Odpeljali so ju v bolnišnico št. 571 v Grosuplje. Na napad so takoj odgovorili s topništvom: kakšen je bil učinek, ni znano.«[76]

Vsi podatki, ki jih je bil zbral Gorazd Skoporec-Borut, so govorili v prid domnevi, da Italijani pripravljajo za 7. julij 1942 nekaj velikega. Vojaštva v Višnji gori, Ivančni gorici in Stični je bilo kot listja in trave. Toda eden izmed partizanskih sodelavcev iz Višnje gore je sporočil tudi to, da zvečer Italijani na prostem sredi trga predvajajo za vojake filme in da bi se bilo mogoče priplaziti skozi žične ovire na kraj, od koder bi jih lahko uspešno napadli. Tvegano nalogo je dobil mitraljezec Bogdan Marčenko-Tiger* s posebno izbrano skupino borcev. V žici so naredili vrzel in jo zavarovali, da

* Bogdan Marčenko-Tiger je bil pred vstopom k partizanom dijak, sicer pa zelo hraber, iznajdljiv in pameten. Da bi lahko ponoči pravilno usmerjal ogenj puškomitraljeza, je pred odhodom v napad nabral v bataljonu potrebno število nabojev s kroglami, ki so se ob izstrelitvi zasvetile in jih razvrstil v šaržer tako, da je na vsake štiri navadne prišel po en tak naboj. Tako je med streljanjem v kinoaparaturo in platno lahko sproti nadziral zadetke. Sicer pa je Tiger v tistem času stalno nosil čelado bivše jugoslovanske vojske. Žlobneži so rekali, da celo spi v njej. Padel

bi imeli možnost za umik, Tiger s tovariši pa se je odplazil dalje. Kaj se je potem zgodilo, naj pove italijansko poročilo!

»6. VII. — Med kinomatografsko predstavo na prostem za vojake v Višnji gori so uporniki oddali nekaj rafalov iz avtomatičnega orožja. Nobenih posledic. Takojšnja reakcija zaščitnih patrulj je odgnala napadalce ...«

Kajpak, Italijani niso zapisali, kakšen preplah je nastal. Predstave je bilo na mah konec in začela se je velika zmešnjava, med katero so vojaki podirali stole in hodili drug čez drugega. Očividci pripovedujejo, da so na prizorišču zarana drugega dne še ležale puške, pasovi z nabojnicami in pištolami, da o čepicah sploh ne govorimo.[77]

To pa ni bila edina poteza, s katero je Daki nameraval premotiti Italijane. Bojne skupine so odšle v napad ne samo proti Višnji gori, Stični in Radohovi vasi, ampak tudi proti Čušperku in Dobrepolju. Na tem mestu samo še o dveh izmed teh napadov!

Tisti večer, 6. julija 1942, je Italijane v Višnji gori razburil še en dogodek. Pri uvozu na železniško postajo je okoli enaindvajsetih iztiril vlak iz Novega mesta, ker je bila kretnica premaknjena napačno. Prevrnili so se trije vagoni, druge škode ni bilo in tudi ne žrtev. Italijanske oblasti so uvedle strogo preiskavo, ki pa je ugotovila, da je bila napaka povzročena od zunaj.

Tisto noč je bil na delu še intendant Ivan Vadnjal-Jelen, ki je s svojim spremstvom uspešno opravil nalogo. O tem priča tale italijanski zapis: »7. t. m. ob 1.30[h] so neznani uporniki obkolili s puškami in avtomatičnim orožjem vas Sv. Rok pri Šentvidu pri Stični. Vdrli so v hlev šestinpetdesetletnega Ignaca Bevca in mu odpeljali dva konja, pet krav in dve svinji v skupni vrednosti 50.000 lir, nakar so se umaknili v neznano smer. Vojaki iz tega kraja so odgovorili z ognjem, pri tem niso imeli nobenih izgub, ni pa znano, kakšne izgube so imeli uporniki.«[78]

je 9. februarja 1944 na Bohorju (Federmaus) kot komandant 3. bataljona Bračičeve brigade. O njem in njegovi hrabrosti bo v zgodovini Tomšičeve brigade še veliko podatkov (Stanko Semič-Daki »Spomini...«, Borec 1950/7—8, str. 174, Jože Mencin-Fedor po beležki z dne 22. marca 1978 in Lado Ambrožič-Novljan: Pohod Štirinajste, druga, dopolnjena in popravljena izdaja, Ljubljana 1978, str. 110 in 111).

Kljub tako ugodnim vestem o uspešnih nastopih svojih borcev pa Stanko Semič-Daki tisto noč ni imel mirnega počitka. Vedel je, da Italijani ne spijo. O čudnem ropotu so ga obveščale ogledniške patrulje, ki se jim je uspelo prikrasti v samo Stično. Bil pa je Daki tokrat popolnoma prepričan o zanesljivosti in bojni pripravljenosti proletarcev, zakaj Alojz Založnik-Nikola je bil naredil že veliko, da bi jih pripravil na najhujše napore in žrtve ...

Komunisti, kandidati in skojevci

Alojz Založnik-Nikola se je moral na poti iz 2. bataljona Notranjskega odreda najprej ustaviti v štabu 3. grupe odredov, ki je bil tedaj na Mačkovcu. Tam so mu povedali, kje bo našel svoj novi bataljon. Na poti proti Polževemu se je zvečer ustavil še v štabu 2. grupe odredov. Ker je bilo 16. junija 1942 nevihtno vreme, je sklenil prenočiti kar tam, še pred deveto 17. junija pa je prispel v Dom na Polževem.

Takoj po pogovoru z Dakijem in po tistem, ko se je pred zborom predstavil svojim borcem, je Nikola poizvedel za člane komunistične stranke in kandidate. Sklical je sestanek, ki so se ga poleg njega in Dakija udeležili dr. Marjan Južnič-Niko, Zvone Slak-Tilen, Edvard Podlogar-Vili in še trije tovariši iz čet.*

Sestanki komunistov in kandidatov na Polževem so bili poslej redni. O eni izmed takih sej se je ohranilo tudi poročilo. Pove nam, da je bila seja 24. junija 1942 in da bo delo komunistične stranke v bataljonu zelo težavno, ker niti poveljniki niso vsi komunisti. Po tem poročilu so bili v bataljonskem štabu trije člani stranke in en kandidat, v 1. četi en član in dva kandidata, v 2. četi en član in šest kandidatov, v 3. četi pa en član in en skojevec. Skupaj je bilo v ba-

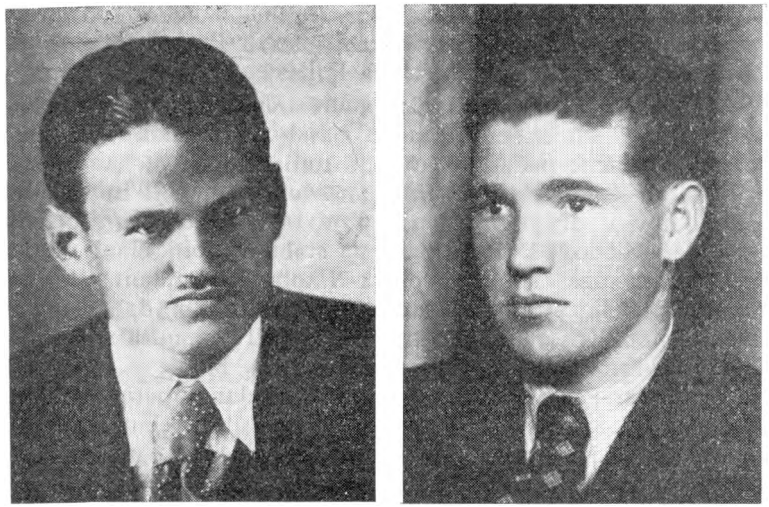
* Ivan Vanič-Krški v svojem sestavku »Prvi slovenski proletarski udarni bataljon Tone Tomšič« (TV-15 št. 25 z dne 30. junija 1977) je med udeleženci tega sestanka izpustil Zvoneta Slaka-Tilna, kot udeleženca pa navaja tudi dr. Franca Novaka-Luka. Vendar dr. Franc Novak-Luka po lastnem zatrdilu med bivanjem na Polževem še ni bil niti kandidat KPS. V KPS je bil sprejet šele 10. novembra 1942 (Pismo prof. dr. Franca Novaka-Luka z dne 4. septembra 1979).

taljonu šest članov komunistične stranke, devet kandidatov in en skojevec, od teh je bil Janez Kožar-Prajer sprejet za člana že med svojim bivanjem na Polževem.[79]

O tem, kdo so bili člani komunistične stranke v 1. slovenskem proletarskem udarnem bataljonu Toneta Tomšiča, imamo natančne podatke. To velja tudi za edinega kandidata v bataljonskem štabu, za oba kandidata v 1. četi in za pet kandidatov v drugi, medtem ko je bilo skojevcev več kot navaja poročilo.* V bataljonskem štabu so bili člani KPS: politični komisar Alojz Založnik-Nikola, komandant Stanko Semič-Daki in pomočnik sanitetnega referenta dr. Marjan Južnič-Niko, Kraševec, v četah pa so bili le politični komisarji: Edvard Podlogar-Vili v prvi, Anton Modic v drugi in Janez Kožar-Prajer v tretji. Edini kandidat v bataljonskem štabu je bil Zvone Slak-Tilen, ki pa je bil za člana sprejet še pred koncem junija 1942 na Polževem. V 1. četi sta bila kandidata Albin Dolščak ter vodnik in puškomitraljezec Tone Zupančič-Silvo, v 2. pa so bili kandidati: komandir Franc Mikuž-Volk, vodnik Franc Kobau-Marjan ter politdelegata Rado Čenčič-Mitja in Alfred Jože Zorž-Jovo.[80]

Preseneča, da kandidati — kaj šele člani KPS — niso bili niti taki sijajni borci in tovariši, kot so bili: namestnik bataljonskega komandanta Rok Veršnik-Gašper, ki je bil po poklicu strojnik, partizan pa od leta 1941, bataljonski intendant Ivan Vadnjal-Jelen, po poklicu prav tako strojnik, sicer pa znan po svoji izredni požrtvovalnosti in skrbi za borce

* Po ohranjenih vprašalnih polah za člane KPS, izpolnjenih med vojno (zgodovinski arhiv CK ZKS), so bili člani SKOJ naslednji tovariši: Vid Predalič-Krajc od marca 1941, Franc Grebenc-Lado, Bogdan Marčenko-Tiger in Janez Intihar-2ane od maja 1942, Bogdan Struna-Jan od marca 1942 ter Franc Belej in Anton Grdina-Ilija od junija 1942. Kaže, da organizacija ni imela popolnega pregleda nad člani KPS, saj sta bila po ohranjenih vprašalnih polah člana stranke tudi Ivan Dorbež-Bojan od septembra 1941, poprej kandidat tri mesece, in Boris Bitenc-Bojan od 9. junija 1942, verjetno pa tudi Viktor Frece-Djuro, ki ga je kot komunista nadzorovala in preganjala že bivša jugoslovanska policija. Pripominjam, da je mogel biti Anton Svete-Gustelj sprejet v SKOJ šele septembra 1942. Sprejel ga je Stane Bajuk, ki je imel dve partizanski imeni — Jure in Milko — k partizanom pa je prišel šele 6. septembra 1942. Ta ugotovitev se sklada z navedbo samega Sveteta v vprašalni poli za člane KPS, izpolnjeni med vojno.

Alfred Jože Žorž-Viktor, Jovo z Livade v Ljubljani (levo), je bil borec od julija 1941, v 2. četi pa politdelegat voda in kandidat komunistične stranke (padel je 16. avgusta 1943 pri Vukovcih). Politdelegat voda in kandidat komunistične stranke v tej četi je bil tudi Franc Kobau-Marjan (padel kot namestnik komisarja 3. čete 4. bataljona Tomšičeve brigade 31. avgusta 1943 ob napadu na plavogardiste v Starem gradu Ortneku).

ter komandir 3. čete Anton Sever,* po poklicu čevljarski pomočnik in silno hraber človek. Pač pa je zanimivo, da je bila po številu kandidatov najmočnejša 2. četa, ki je bila sestavljena pretežno iz nekdanjih borcev 1. bataljona Ljuba Šercerja NO. To pomeni, da je bilo delo komunistične stranke

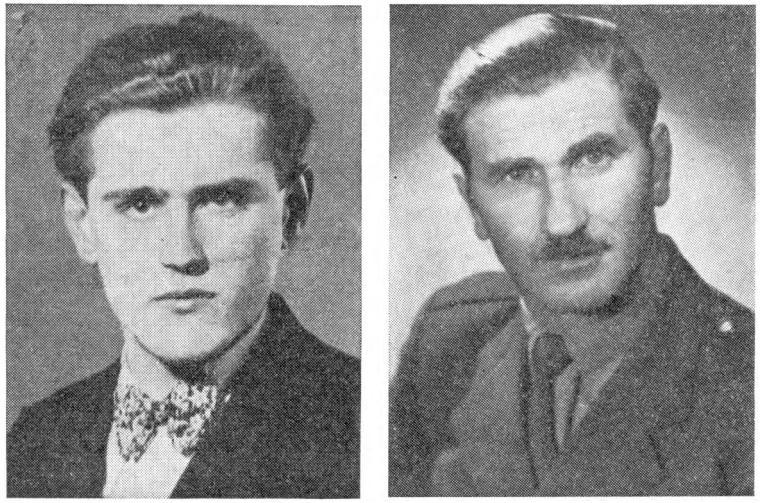
* Vsi trije so pozneje umrli junaške smrti, o čemer natančneje v naslednji knjigi. Tu je treba pripomniti samo to, da njihovih vprašalnih pol za člane KPS zaradi zgodnje smrti ni najti v zgodovinskem arhivu CK ZKS. Trditev dr. Marjana Južniča-Nika Kraševca, da je bil Rok Veršnik-Gašper zagotovo član komunistične stranke, je popolnoma verjetna. 2e v prejšnji opombi smo ugotovili, da kot člana KPS v povzetem poročilu nista bila poleg šestih skojevcev upoštevana Ivan Dorbež-Bojan in Boris Bitenc-Bojan, pa je možno, da je podobna napaka nastala tudi glede Roka Veršnika-Gašperja (dr. Marjan Južnič-Niko Kraševec po beležki z dne 19. septembra 1979).

v tem bataljonu bolje zasnovano kot v 5. bataljonu Notranjskega odreda.

Na enega od sestankov med 24. in 30. junijem 1942 na Polževem je Alojz Založnik-Nikola povabil tudi vodjo štabne pisarne Ivana Vaniča-Krškega in ga vprašal, če želi postati član komunistične stranke. Ko ga je ta potem v zadregi vprašal, kaj bo moral delati in kakšen bo moral biti kot komunist, mu je Nikola odvrnil: »Glavno je, da si pošten ...«

Tako je bil Ivan Vanič-Krški potem sprejet za kandidata komunistične stranke Slovenije. Na tistem sestanku je dr. Marjan Južnič-Niko govoril o Marxu in Engelsu, Daki pa o bojih v Španiji. Nato sta dr. Marjan Južnič in Edvard Podlogar govorila še o izkoriščanju delavcev v bivši Jugoslaviji in o nalogah borcev proletarskega udarnega bataljona, da se maščuje okupatorju in njegovim pomagačem za smrt toliko zavednih Slovencev in Jugoslovanov, zlasti pa še za smrt organizacijskega sekretarja KPS Toneta Tomšiča.[81]

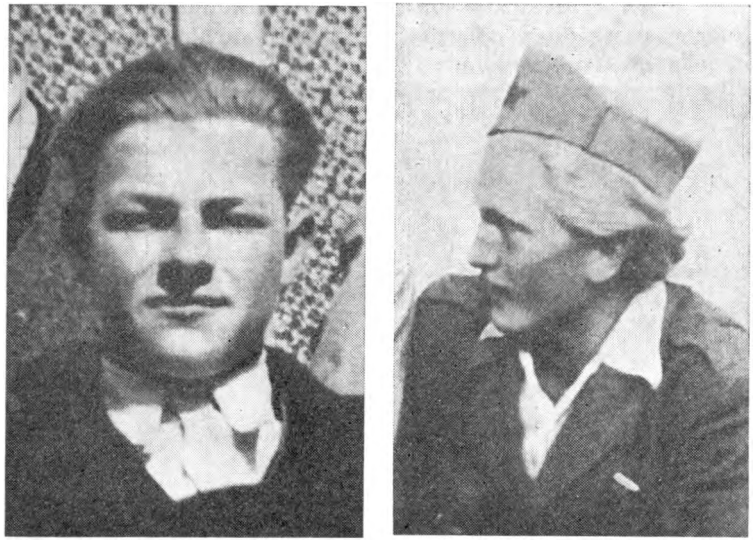
Ta primer dokazuje, da se je število komunistov in kandidatov začelo večati še za časa bivanja 1. slovenskega pro-

Skojevca sta bila tudi Vid Predalič-Krajc iz Udja pri Grosupljem (levo) — od marca 1941 — in Bogdan Struna-Jan z Galjevice (desno) od jeseni 1941.

letarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča na Polževem. Ne glede na to je mogoče reči, da ob tako majhnem številu politično organiziranih tovarišev bataljon še ni mogel biti enota, v kateri bi se hitro prekvasil vsak novodošli borec, in da je bila že opisana Dakijeva korenita odbira edino sredstvo za takšno njegovo preoblikovanje. Stem pa ni rečeno, da je bilo nravstveno-politično razpoloženje v bataljonu slabo. Nasprotno — lahko ocenimo, da je bilo odlično, k temu pa so največ pripomogli tile dejavniki:

1. Poveljniška sestava je bila za tiste čase odlična — boljše ni bilo mogoče želeti. Komandant Stanko Semič-Daki in politični komisar Alojz Založnik-Nikola sta uživala med borci izredno osebno veljavo zaradi vzorne hrabrosti, skromnosti, iskrenega človekoljubja in poštenosti, vrh tega sta se povsem ujemala v ravnanju in odločitvah. Te lastnosti sta zahtevala tudi od podrejenih starešin, ki so ju že tako in

Anton Grdina-Ilija z Brega pri Borovnici (levo) je bil član SKOJ od junija 1942 (padel je 8. novembra 1944 ob napadu na Blagovico kot komandir čete), Rado Cenčič-Mitja iz Selc (desno) pa politdelegat in kandidat komunistične stranke (tedaj je kandidatski staž veljal tudi za sprejem iz SKOJ v stranko).

tako v vsem posnemali. Da je bilo v tem smislu vse v redu, priča predvsem dejstvo, da bataljonsko vojaško sodišče ves čas obstoja ni imelo nobenega dela, kaj šele, da bi izrekalo kakšne smrtne kazni za disciplinske prestopke.

2. Kulturno-prosvetno delo je bilo zelo razgibano. Tu so imeli besedo Turjačani s svojim pevskim zborom in šaljivcem Alojzem Kožarjem-Slavcem. Zbor je vodil komunist Janez Kožar-Prajer. Na Polževem je bataljon dobil še svojega harmonikarja Milana Rojca-Tigra, kmalu zatem pa tudi snovalca kulturnoprosvetne dejavnosti profesorja Edvarda Kokolja-Martina.

3. Velikega pomena je bila pri slehernem borcu zavest, da se bojuje v elitni partizanski enoti in pod slavnim imenom vzornika Toneta Tomšiča. Revolucionarno izročilo in razpoloženje sta se zaradi tega v dobršni meri širila in utrjevala samodejno.

Zaradi številčne šibkosti bataljona in mnogih nalog, ki jih je zahtevalo bivanje na tako izpostavljenih položajih, je politično-vzgojno in kulturnoprosvetno delo zelo trpelo. Kljub temu sta vojaški in politični pouk potekala redno, razen nekaj dni, ko so bile čete na položajih ali v boju po ves dan. Pretežno so predelovali tekoči tisk in članke iz »Dela«, glasila CK KPS, tako da so bili borci sproti seznanjeni s političnim in vojaškim stanjem ter z najvažnejšimi nalogami partizanske vojske. Samostojnih političnih ur komisarji in politdelegati niso imeli, pač pa je imel nekaj takih nastopov Alojz Založnik-Nikola. Na splošno je treba reči, da politično delo ni bilo na zadostni ravni, ker so bili politični komisarji čet in politdelegati vodov še premalo politično izobraženi, pa tudi nesposobni za javne nastope. V kulturno-prosvetnem smislu je bilo znatno bolje. Med drugim so se borci udeležili svečanega pogreba za komandirjem Ivanom Sojerjem-Henrikom, imeli so tudi dva ali tri večere ob tabornem ognju. Mitingov v poznejšem pomenu besede ni bilo. Pač pa so bili izvirna posebnost izzivalni pevski nastopi ob večerih na razvalinah Starega gradu. To so bili pravi koncerti za italijanske vojake in Višnjegorce, ki so Tomšičevim proletarcem delali veliko zabavo.[82]

Potreba po mitingih se je kazala zlasti pri okoliškem prebivalstvu, ki se je na štab 1. slovenskega proletarskega

Turjačani v 1. slovenskem proletarskem udarnem bataljonu Toneta Tomšiča so bili vsi dobri pevci in dobri borci. Zaradi hrabrosti sta bila posebno priljubljena puškomitraljezec Alojz Kožar-Slavc (levo) in kurir Franc Purkart-Čopek (desno). Oba sta podlegla vojnim naporom, Slave leta 1968, Čopek pa 1972.

udarnega bataljona Toneta Tomšiča obračalo z mnogimi vprašanji, dostikrat celo v primeru medsebojnih sporov — z zahtevo po pravični razsodbi. To je po eni strani kazalo na pomanjkljivo delo aktivistov in odborov Osvobodilne fronte,[83] po drugi pa pričajo o velikem ugledu Stanka Semiča-Dakija, Alojza Založnika-Nikole in njunih tovarišev. Iz tega je mogoče sklepati, da so Tomšičevi proletarci vzpostavili zgledno povezavo z ljudstvom.

Prve dni julija je v štab na Polževem prišlo strogo zaupno pismo z naročilom, da mora bataljon izbrati zastopstvo treh komunistov za pokrajinsko konferenco KPS, ki da se mora 5. julija 1942 ob osmi uri zglasiti na javki v Podturnu. Po dogovoru so bili izbrani trije odposlanci: bataljonski politični komisar Alojz Založnik-Nikola, pomočnik sanitetnega referenta dr. Marjan Južnič-Niko in politični komisar 2. čete

Anton Modic.* S Polževega so odšli v Ambrus skupaj z odposlancema grosupeljskega okrožja KPS Ivanom Erjavcem-Cenetom in Francem Stibernikom-Miklavžem. V Ambrusu so se priključili zastopstvu stiškega okrožnega komiteja KPS z odposlancema Radkom Poličem-Tonetom Gorjancem in Lojzetom Kraljem-Boltetom ter gostom Edom Turnherjem-Primožem in popoldne 4. julija 1942 krenili proti Rogu.[84]

S kolesi so se odpeljali po cesti prek Žvirč in mimo Hinj na Smuko k štabu Zapadno-dolenjskega odreda. Tam so spravili kolesa in se čez Dolenj.o Toplo reber povzpeli do vasi Komolec, kjer jih je zatekel mrak. Pot proti Podturnu so nadaljevali ponoči skozi gozd, pri tem so zašli in morali so prenočiti na prostem. Tako so za javko določeno uro v Podturnu zamudili in tako tudi začetek konference. Najbolj so bili nejevoljni, ker so morali iz Podturna takoj nazaj v roške gozdove na Cink, kjer je konferenca potekala od 5. do 8. julija 1942.

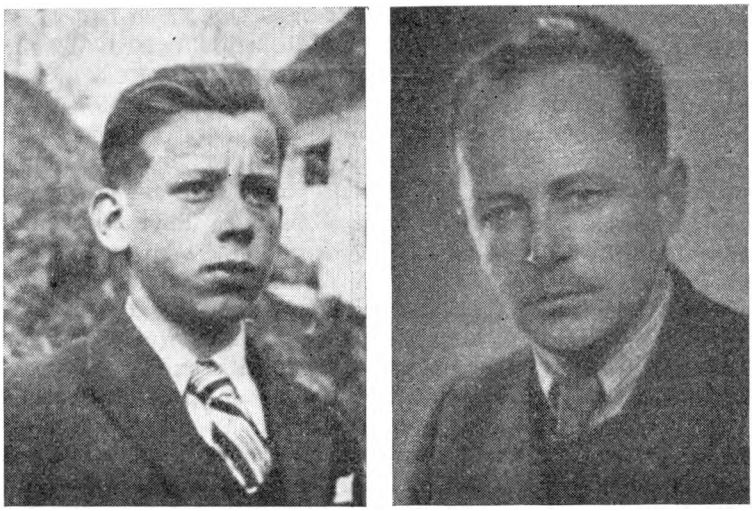
Dr. Marjanu Južniču-Niku je dobro ostalo v spominu, da sta jim odposlanska pooblastila zelo natančno pregledala Ivan Maček-Matija in Jože Moškrič-Ciril. Sele po vseh teh

* Radko Polič v knjigi Čudežna pomlad, Ljubljana 1959, str. 127, in v najnovejšem ponatisu — Ljubljana 1979, str. 104, v opombi navaja kot delegate Tomšičevega bataljona: bataljonskega komisarja Nikola-Alojza Založnika, bataljonskega zdravnika Nika-dr. Marjana Južniča in Prajerja-Janeza Kožarja. Alojz Založnik-Nikola v neobjavljenih spominih iz leta 1971 (medtem je umrl) poleg sebe navaja še dr. Franca Novaka-Luka in Janeza Kožarja-Prajerja. Dr. Franca Novaka je bilo mogoče izločiti na osnovi lastne izjave v pismu z dne 4. septembra 1979, medtem ko je udeležba dr. Marjana Južniča-Nika Kraševca na roški pokrajinski konferenci dokazana tako po lastni ustni izjavi kot tudi po podatkih iz vprašalne pole za člane KPS, izpolnjene med vojno, kar velja tudi za Alojza Založnika. Pač pa je izključena udeležba Janeza Koželja-Prajerja. Ob pogovoru 19. septembra 1979 je dr. Marjan Južnič-Niko namreč ob omembi podatka, naj bi bil tretji odposlanec Janez Kožar-Prajer, odločno dejal: »Ne, Prajer ni bil, Prajerja dobro poznam, bil je en starejši človek, blizu petdesetih, visoke postave, suh...« Ta opis ustreza Antonu Modicu, političnemu komisarju 2. čete 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča, ki se ga tedanji komandir Franc Mikuž-Volk kot člana KPS dobro spominja in pravi, da je nekam izginil in ga dolgo ni bilo nazaj. Anton Modic je umrl 2. januarja 1969 v Ponikvah, njegove vprašalne pole za člana KPS pa v zgodovinskem arhivu CK ZKS ni, ker je bil zaradi majhnega spodrsljaja izključen iz KPS že oktobra 1942 in razrešen (vodil je brigado v krogu vso noč in jo zjutraj

formalnostih in varnostnih ukrepih so smeli vstopiti v konferenčni prostor. Dalje si je zapomnil čudoviti Kidričev govor in vsebino govorov mnogih odposlancev. Razprava je bila zelo živahna in sproščena. Odposlanci 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča se niso nič priglasili k razpravi, in sicer zaradi teh-le razlogov: prvič — v bataljonu ni bilo nobenih problemov, drugič — bataljon še ni imel posebnih bojnih izkušenj in tretjič — imeli so občutek, da so slabi govorniki. Tudi se z njimi ni nihče ločeno pogovarjal ali od njih zahteval poročil. Niti nameravane ustanovitve 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča jim ni nihče omenil.[85]

Naši trije odposlanci so pridno poslušali in si nabirali gradivo za politično delovanje po povratku v bataljon, saj jim je manjkalo znanja in deloma tudi izkušenj. Ob koncu je nanje naredil izreden vtis nastop pesnika Vladimirja Pavšiča-Mateja Bora. Recitiral je svojo pesem Med nami in vami, ki je vse zelo prevzela, saj je njena vsebina govorila o vezeh med partizani v gozdovih in njihovimi svojci po ječah in taboriščih.. ,[86]

pripeljal nazaj na izhodišče). Pač pa smo natančno pregledali vprašalne pole za vseh drugih pet članov KPS in tudi za kandidate, ki so živeli še leta 1944, posebej pa še za Janeza Kožarja-Prajerja. V vprašalni poli je namreč posebno vprašanje štev. 15, ki se glasi: »Ali si bil delegat na partijskih konferencah, posvetovanjih, kogresih, katerih, kedaj?« Na to vprašanje je Janez Kožar-Prajer 29. oktobra 1944 lastnoročno odgovoril: »Delegat na partijski konferenci 21. februarja leta 1944, na posvet, aktivistov Ribnica-Notranjska v Novi vasi na Notranjskem spomladi leta 1944.« Tudi v drugi vprašalni poli, ki je bila izpolnjena 5. februarja 1945 s pisalnim strojem, je odgovor na zadevno vprašanje temu skoraj popolnoma enak, se pravi glede pokrajinske konference KPS na Rogu pred italijansko ofenzivo leta 1942 nikalen. Nasprotno pa sta druga dva udeleženca (Alojz Založnik-Nikola in dr. Marjan Južnič-Niko) oba odgovorila pritrdilno, kar velja tudi za udeležence drugih partizanskih enot in organizacij. Sicer je bila konferenca na Cinku za vsakogar tako veliko doživetje — zaradi Kidričevega govora in drugih razprav kot tudi zaradi kulturnega sporeda ob koncu konference — da je noben udeleženec ne bi mogel pozabiti. Potemtakem bi jo tem manj smel ali mogel pozabiti Janez Kožar-Prajer, ki je imel izrazito nagnjenje do kulturnega delovanja. Tako je udeležba Antona Modica kot tretjega odposlanca dokazana z vsemi možnimi sredstvi (Vprašalne pole za člane KPS — za Kožarja z dne 29. 10. 1944 in 5. 2. 1945, za Založnika z dne 30. 1. 1945 in za Južniča z dne 11. 4. 1945 v zgodovinskem arhivu CK ZKS).

Jože Jenšterle-Oskar iz Sp. Danj pri Sorici (levo) in Julij Gliha-Rajko Hrastar iz Novega mesta (desno) sta napredovala v politični smeri. Oskar je končal bojno pot kot politični komisar 1. bataljona Tomšičeve brigade 15. septembra 1944, ko je na Graški gori zašel v nemško zasedo, bil ranjen in zajet, potem pa je za njim izginila vsakršna sled. Rajko pa je bil eden izmed »starih« članov SKOJ — že od leta 1932 (umrl je leta 1970 v Krškem).

Po vrnitvi zastopstva s pokrajinske konference KPS na Cinku se je delo komunistov in kandidatov v proletarskem udarnem bataljonu okrepilo, njihovo število pa povečalo. Bataljon je dobil tudi namestnika političnega komisarja. To je bil Julij Gliha-Rajko Hrastar.[87] A to ni bilo več na Polževem, kjer je bilo medtem prišlo do hude bitke ...

Preboj iz obkolitve

Sedmega julija 1942 so Italijani začeli zasedati izhodiščne položaje za svojo veliko ofenzivo, ki je hila v prvi fazi namenjena proti partizanom Krimskega odreda. Na novo došla divizija Cacciatori delle Alpi, ki je štela 15.721 vojakov in oficirjev, okrepljena s 6. topniškim polkom in oddelkom tankov-metalcev plamena, je morala razvrstiti svoje enote na

črti Grosuplje—Zgornja Krka—Zdenska vas. Pri tem si je morala zavarovati hrbet tako, da je očistila neposredno zaledje v prostoru med Krko, Muljavo in Polževim. Za to nalogo je uporabila enote 51. in 52. pehotnega polka ter 105. legijo črnosrajčnikov ali glavnino svojih sil.[88] Tolikšni premoči se bojeviti proletarski udarni bataljon ni mogel dolgo upirati...

Stanko Semič-Daki je bil zelo natančno obveščen o zbiranju velikih italijanskih sil v Grosupljem, Višnji gori, Stični in Ivančni gorici. Vedel je tudi za njihovo namero, ki je sicer ni bilo težko uganiti. Za odpor je imel na voljo le 2. in 3. četo ter oslabljeni vod 1. čete, skupaj 73 borcev s šestimi puškomi trai jezi in 67 puškami. Premoč na italijanski strani je bila takorekoč dvajsetkratna, to pa je pomenilo, da se 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča ne bo mogel obdržati na Polževem. Zato je Daki že v noči na 7. julij 1942 pratež in štabno pisarno poslal na Laze nad Krko oziroma v bližino Ambrusa, kjer naj bi bilo tudi zbirališče v primeru, če bi se bataljon moral iz obkolitve prebijati po skupinah. Obenem je razpoložljive sile v obliki manjših zased razposlal na najverjetnejše dostope, na Polževem pa je zadržal glavnino za udar v najugodnejši smeri.[89] Tako je naredil vse, kar je bilo mogoče.

Taborišćni red na Polževem je bil tak, da je vsak dan dežurala ena četa. Ta je neposredno zavarovala nastanišča in štab ter pošiljala ogledniške patrulje in zasede. Na dan 7. julija 1942 je te dolžnosti opravljala 3. četa pod poveljstvom Antona Severja, njeno taborišče pa je bilo v gozdu med Domom na Polževem in cerkvico Sv. Duha. Italijani so se začeli približevati že ob petih zjutraj. Nanje je streljal stražar, nato je četa pohitela v napad in sovražnike odbila proti Višnji gori. Pri tem jurišu je bil hudo ranjen Ladislav Stibrič-Gams v stegno desne noge. Krogla mu je zdrobila stegnenico.* Po prvi pomoči, ko je dobil povoj z opornico, so mu na Velikih Vrheh dali konja z vozičkom, za spremstvo

* Ladislav Stibrič-Gams ima zdaj to nogo za šest centimetrov krajšo. Prvič je bil ranjen kot borec 2. grupe odredov na Jančah 21. maja 1942, potem pa je dobil še pljučnico. Po okrevanju na Velikih Vrheh je prišel v 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča, kjer pa je bil le kake tri tedne (Beležka o pogovoru z dne 22. marca 1978).

pa nekega partizana. Oddirjala sta proti Krki, kl je Italijani tedaj še niso bili zasedli, od tod pa čez Ambrus in Žvirče v bolnišnico na Daleč hribu.[90]

Zaseda k Velikemu Črnelemu je odšla že ob štirih zjutraj. Štela je sedem borcev z enim puškomitraljezom, ki ga je nosil Alojz Klančar-Maček, imenovan tudi Visoški hlapec, v njej pa sta bila poleg drugih še Vinko Smolič-Džim in Stane Šušteršič-Boštjan. Zasedo so postavili blizu kote 426, da so imeli dober pregled proti železnici na odseku med Drago in Ivančno gorico, pa tudi na cesto iz Ivančne gorice proti Muljavi. Okoli sedmih so zagledali italijansko kolono, ki je napredovala proti Muljavi in Krki z očitnim namenom, da Polževo obkoli iz vzhoda in juga. Od zasede je bila toliko oddaljena, da ni kazalo streljati nanjo. Toda ta kolona je toliko pritegnila pozornost proletarcev, da niso opazili druge, ki je od Stranske vasi nastopala naravnost proti njihovi zasedi. Zagledali so jo šele zadnji trenutek, ko je bila od zasede oddaljena komaj dvajset metrov. Zaradi presenečenja so se partizani nekoliko zmedli, saj so Italijani užgali prvi. To sta izrabila italijanski puškomitraljezec in njegov pomočnik, ki sta se prevrgla pod ognjeno zaščito svojih tovarišev čez rob grebena v nekakšno kotanjo in si v njej našla zaklon. Toda ta zaklon je bil slab, njuna drznost pa usodna...

Partizani so ju imeli na razdalji petdesetih metrov kakor na dlani. Še preden sta utegnila mitraljez pripraviti za streljanje, sta bila oba zadeta, s tem pa je bila najhujša nevarnost odstranjena. Boj se je sicer nadaljeval, toda Italijani niso mogli nikamor dalje. Sedem partizanov je potem držalo dvesto Italijanov eno uro tako prikovane na mestu, da se niso mogli niti ganiti. Boj se je nadaljeval brez odločitve. Potem pa je zasedi prihitela na pomoč vsa četa. Italijane so potisnili nazaj, da si niso mogli obetati nobenega uspeha več. Zato so partizanske položaje zasuli s topovskimi granatami, odjeknilo pa je tudi streljanje na Polževem. Za hrbtom se je partizanom bližala že druga kolona, ki je štela petsto moš. Morali so se umakniti.[91]

Spričo mnogih zased in patrulj so se partizani pri Domu na Polževem počutili dokaj varne. Lojze Klančar-Kovač se je zategadelj spravil na češnjo že navsezgodaj zjutraj, da bi se nazobal slastnih sadežev, ki so bili ravno prav rdeči in sočni. Toda nenadoma se je pognal navzdol kar po obrobju

krošnje, zgrabil puškomitraljez, zakričal »Italijani!« in že začel kositi z rafali. Italijani so bili tudi tu učinkovito odbiti. Tačas so drugi borci 1. čete poskrili opremo tovarišev, intendant Ivan Vadnjal-Jelen in Radko Žumer pa sta v listje zakopala tudi meso pravkar ubite in odrte telice. Nato je edini vod 1. čete z mitraljezcem Milanom Podlogarjem-Milančkom pohitel v zasedo proti Muljavi.[92]

Vodnik voda Jože Mencin-Fedor je z vodom in dvema puškomitraljezoma že prejšnji večer odšel k Čušperku rušit železniško progo. Za to nalogo je imel vse potrebne sposobnosti, zakaj bivšo jugoslovansko vojsko je služil pri minerjih. V tej zvezi so Italijani poročali, da je 7. julija 1942 ob enih eksplodirala razstrelilna naprava, položena pod tirnicami na progi Grosuplje—Kočevje pri Čušperku, železničarji pa so zapisali, da sta med Čušperkom in Dobrepoljem eksplodirali dve mini ter razdejali progo v dolžini tridesetih metrov.

Nazaj grede po tako uspešnem napadu na železniško progo se je Jože Mencin-Fedor ustavil s svojimi borci v rodni vasi Ravni dol. Tam so proletarcem skuhali dobro zabeljene ajdove žgance. Ko pa so se zalagali z njimi, jih je zmotil stražar z obvestilom, da na Polževem hudo poka. Mencin je skočil poslušat, medtem so njegovi borci hitro zmetali vase ostanek okusne jedi, saj jim je bilo jasno, da tega dne ne bodo dobili ničesar več za pod zob. Medtem je že jeknilo povelje za pohod proti Polževemu. Urnih nog so se Mencinovi borci že ob šestih znašli na Velikih Vrheh. Pri terencu Davidu so srečali komandanta Stanka Semiča-Dakija, ki je ukazal: »Fedor, obkoljujejo nas. Ti odgovarjaš, da ne bodo zasedli ceste od Luč do Krke!«[93]

Edini vod 1. čete, ki je bil izvzet od posebno pomembne naloge, je še pravočasno prispel v gozd nad Muljavo. Našel si je pripraven položaj za zasedo — pri veliki skladovnici klaftrskih polen, od koder je bilo dobro videti v vas. Iz klaftrskih drv so si borci naredili dobre zaklone, vtem pa so tudi že opazili Italijane. Puškomitraljezec Milan Podlogar-Milanček in njegov pomočnik, po rodu Štajerc, sta se domenila, da bosta Italijane spustila do hrasta, ki je rastel trideset metrov pred njima. Na čelu italijanske kolone je bil oficir s paličico, v drugi roki pa je vrtel čelado. Milanček in njegov pomočnik sta se na tihem že sporazumela, kdo bo dobil

Med borci, ki so se odlično obnesli tudi v najbolj kritičnih trenutkih in najtežavnejših razmerah, sta bila zlasti Jože Železnikar-Benše iz Selnika (levo) in Lovrenc Turk-Sergej iz Iiaven na Blokah (desno).

lepi pas s pištolo in kdo škornje. Kakor dogovorjeno, je Milančkov puškomitraljez zarezgetal, ko se je tisti oficir znašel poleg košatega hrasta. Izstrelil je dva okvira in precej Italijanov je obležalo. Milanček je že velel pomočniku, naj skoči k padlemu oficirju, prereže pas in odnese pištolo, ko sta za hrbtom zaslišala vpitje: »Alto le mani!«

Partizani se takrat še niso zavedali, da Italijani poleg glavne kolone nastopajo še z močnimi pobočnicami, ki imajo nalogo izza hrbta opraviti s šibkimi partizanskimi zasedami. To je marsikaterega partizana stalo življenje, predvsem pa je partizanske zasede spravljalo ob pričakovano zaplembo orožja. Tako sta tudi Milanček in njegov pomočnik hipoma spoznala, da sta iz oči v oči z Italijani ostala sama, zakaj tovariši, ki bi ju morali kriti, so bili že pregnani iz svojih zaklonov. Začela sta se umikati. Milanček se je za hip celo srečal z italijanskim puškomitraljezcem na nekaj korakov. Oba sta bila tako presenečena, da jima je zastal dih in nobeden ni pritisnil na petelina. Tako sta se Milan Podlogar-

Milanček in njegov pomočnik srečno izmuznila iz obkolitve, pa tudi njuni tovariši so se prebili brez žrtev.[94]

Z italijansko zasedbo Muljave se je bitka razvnela tudi na Polževem. Borci so si okoli cerkvice sv. Duha napravili zasilne bunkerje, ker Italijanov pod nobenim pogojem niso smeli pustiti do vrha. Boj je bil zagrizen. Italijani so trikrat jurišali na Polževo, pri tem jih je veliko padlo in bilo ranjenih. Čeprav so bili odbiti, niso odnehali; tako se jim je pri tretjem jurišu le posrečilo prodreti do cerkvice. Tomšičevi proletarci so veliki premoči kljubovali najmanj tri ure zdržema, končno pa so bili primorani k umiku, četudi dotlej razen ranjenega Ladislava Stibriča-Gamsa niso imeli nobenih drugih izgub.[95]

Hud partizanski odpor pri Velikem Črnelem, Muljavi in na Polževem je Italijane tako zmedel, da so upočasnili napredovanje od Grosupljega proti Lučam. V okrepitev Fedorjevemu vodu je Stanko Semič-Daki tja poslal še preostanek 3. čete s komandirjem Antonom Severjem na čelu.* Medtem se je Jože Mencin-Fedor na položajih pri Martinovi in Bernardovi hiši ob cesti od Luč proti Krki že udaril z Italijani. Razvnela se je zagrizena bitka. Italijani so napadali v treh vrstah, partizani pa so jih besno odbijali. O ogorčenosti obeh nasprotnikov priča podatek, da je samo Jože Mencin-Fedor izstrelil na sovražnika 200 nabojev iz mavzerice. Silovito in do zadnjega naboja se je bojeval tudi komandir 3. čete Anton Sever. Nanj so Italijani namerili kar tri mitraljeze. Medtem ko se je otepal z dvema, se je tretji italijanski mitraljezec priplazil po robu od strani in vanj sprožil rafal, ki mu je z devetimi streli preluknjal obe roki. Kazno je bilo, da bodo Italijani odpor peščice junaških proletarcev zlomili, jih stisnili v obkolitveni obroč ter jim onemogočili umik proti Kočevju in Lazam k Ambrusu ...

* Stanko Semič-Daki v »Spominih narodnega heroja«, Borec 1950/7—8, str. 174, omenja kot komandirja Ludvika Praznika-Sulja in navaja, da je v tem boju z Italijani streljal z mitraljezom kar stoje. Italijane je tako iznenadil, pa tudi opogumil svoje tovariše za odločilen naskok. Da je Ludvik Praznik-Suljo prišel v 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča z Notranjskega že na Polževo in da se je 7. julija 1942 med prebojem tako izkazal, je popolnoma verjetno, vendar tedaj še ni bil komandir 3. čete, pač pa je postal takoj po preboju v Ambrus.

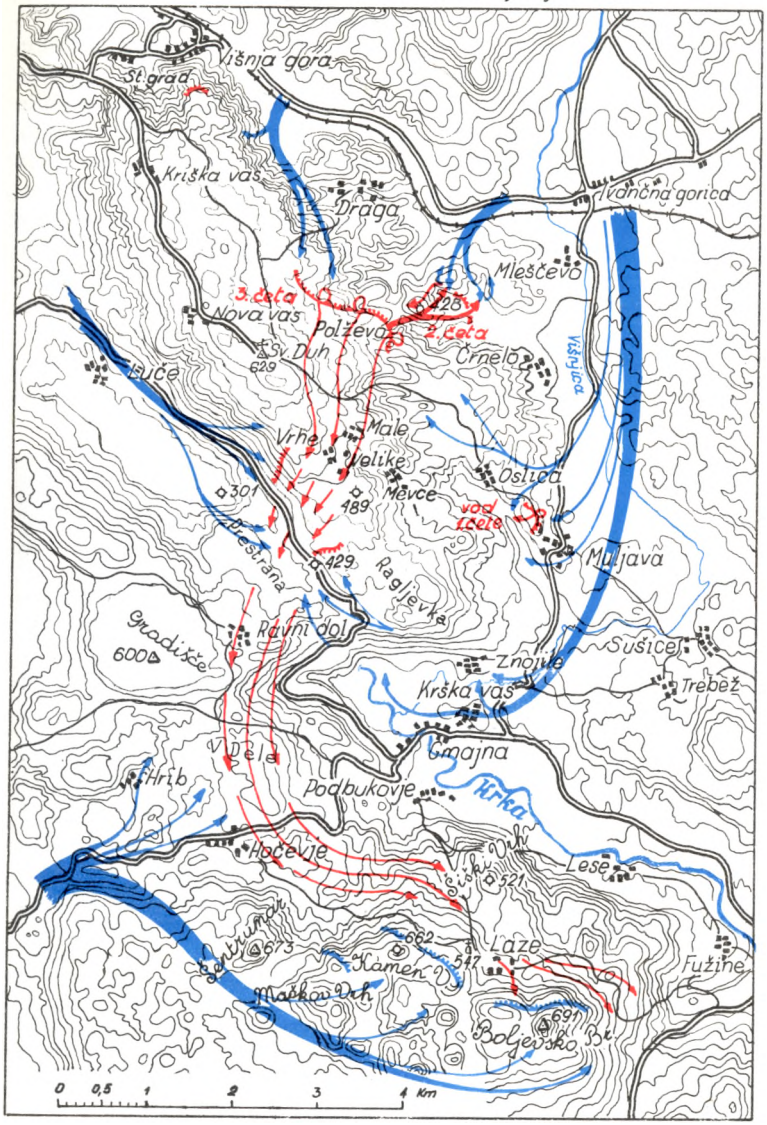
Jože Mencin-Fedor je spretno izrabljal kritje za šopom gabrovih korenin skoraj dve uri. Italijani so imeli veliko mrtvih in ranjenih. Po pripovedovanju Lučanov in Ločanov, ki so morali z vpregami odvažati mrtve italijanske vojake, je padlo 17, ranjenih pa je bilo 27 ali 28 italijanskih planinskih lovcev. A tudi minute Mencinovega junaštva so bile štete. Nenadoma je zažarelo pred njegovimi očmi in usekalo, zašumeli so okleščki gabrovih vej. V korenine je priletela mina italijanskega lahkega minometa. Velik drobec je Fedor ju potrgal kite v komolcu leve roke, manjši pa se mu je zažrl v desno nogo, vrh tega je imel obleko prestreljeno še devetkrat. Moral se je pognati skozi bukovino v smeri rodne vasi. Pri umiku mu je pomagal borec Ivan Zrimšek-Ježek, doma s Krke...[96]

Ko sta bila iz boja izločena komandir 3. čete Anton Sever in vodnik voda te čete Jože Mencin-Fedor, se je prej

Komandir voda Jože Mencin-Fedor iz Ravnega dola (levo) je bil 7. julija 1942 ob preboju iz obkolitve hudo ranjen, postal invalid, pozneje pa je bil še zajet, a je vojno vseeno preživel. Na umiku čez Prestrano proti Hočevju mu je pomagal Ivan Zrimšek-Ježek s Krke na Dolenjskem (desno), ki pa ni dočakal osvoboditve. Padel je marca 1945 na Jami pri Dvoru kot komandant delavskega bataljona 7. korpusa NOV in POJ.

Skica št.15 - Preboj iz obkolitve 7. julija 1942

urejen odpor njunih borcev začel krhati. Nekateri so se začeli umikati in potem so se morali še drugi. Italijani so dosegli svoj namen — za 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča je napočil najbolj kritičen trenutek. Stanko Semič-Daki je to nevarnost spoznal in svojim enotam, stisnjenim na greben od cerkve sv. Duha proti Velikim Vrhem, ukazal, da se proti Lazam prebijejo v trojkah.

Glavnina na čelu z Dakijem je izvedla preboj po severnem obrobju gozda Ragljevke. Ob prehodu čez cesto Luče—Krka pri koti 429, ki se imenuje Prestrana, je trčila ob nastopajočo italijansko kolono, udarila po njej in jo razgnala. Ob tej priložnosti sta se posebno izkazala Lojze Klančar-Kovač in Marjan Indof.

Od Ilove gore je silovito odmevalo vpitje na juriš in pokanje pušk. Desno od tod se je prebijala trojka, v kateri je bil Stane Sušteršič-Boštjan. Priletela je v italijansko zasedo, ki je bila v gozdu pod cesto. Trije proletarci so presenečene Italijane tako rekoč preskočili, nato pa so se rešili z cikcakastim bežanjem. Veliko jim je pomagal bukov gozd. Italijani so prvi trenutek za streljanje zamudili, kasnejše nažiganje pa ni več zaleglo, zakaj levo in desno od njih so preskakovale cesto nove skupine partizanov, na vse pa niso mogli meriti. Tudi dalje od tod proti Krki so partizanske trojke Italijane dobesedno preskakovale.[97]

V tem metežu se je Stanko Semič-Daki z dvema borcema zamaknil v neko dračje. Kapo je izgubil, lase je imel razmršene. Ko je streljanje potihnilo, je iz dračja stopil na cesto. Italijanski oficir, ki ga je zagledal, je mislil, da je njegov vojak in ga vprašal: »Dove andate?« Daki je potegnil pištolo in ustrelil na oficirja, nato pa s tovarišema srečno ušel.. .

Nekatere trojke ali posamezni borci se sploh niso utegnili prebiti čez cesto Luče—Krka. Znašli so se tako trdno obkoljeni od italijanskih pobočnic in kolon, da so se morali v goščavi pritajiti do noči. Tako se je Marjan Učakar z nekim tovarišem prebil šele o mraku, ko so se Italijani pripravljali na taborjenje. Mednje je vrgel bombo, ki je naredila velik preplah.[98]

Dolgotrajna in uspešna obramba, ki sta jo vodila Anton Sever in Jože Mencin-Fedor, je imela ta dober nasledek, da so Italijani obroč sklenili šele v zadnjem hipu in se še niso utegnili utrditi z bunkerji ter urediti učinkovitost zapornih

Komandir 2. čete 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča je bil Franc Mikuž-Volk s Pakega pri Borovnici (levo), ki ga vidimo na fotografiji skupaj s prijateljem in soborcem Antonom Svetetom-Gustljem s Pakega (desno). Oba sta se udeležila pohoda 14. divizije na Štajersko in vojno preživela.

črt. Na neutrjenem zemljišču pa so se Italijani po navadi slabo odrezali, še najraje pa so se kar potuhnili...

Druga četa, ki ji je poveljeval Franc Mikuž-Volk, se je s Polževega prebijala v nenehnih spopadih z italijanskimi kolonami, ki so se pojavljale na vseh koncih in krajih. To se je dogajalo tudi po prestopu ceste Luče—Krka na vzhodnem obrobju Ilove gore. Toda ko je zvonilo poldan, so bile njene trojke le še 300 metrov oddaljene od vasi Hočevje. Poslej je umik proti Lazam potekal nemoteno.[99] Vendar so Italijani dobro videli skladen umik Tomšičevih proletarcev in takoj ukrepali...

Do trinajstih se je na Lazah zbralo približno polovico borcev, ki so bili zarana tistega dne sprejeli boj na Polževem in v njegovi okolici. Takoj so se bojno uredili, prešteli in ugotovili, kdo še manjka. Daki je ukazal postaviti zavarovanja in razposlati patrulje. Te so sporočile premik močne italijanske kolone z okoli 1.200 možmi iz Dobrepolja po gozd-

nem grebenu Šentrumar proti Mačkovemu vrhu. Kazalo je, da jim Italijani nameravajo odrezati pot za umik proti Ambrusu. Položaj je znova postajal nevaren. To je spoznala tudi Pepca Kordiš in velela, da se pratež in štabna pisarna umakneta dalje proti Ambrusu, ne da bi bila čakala na Dakija in njegovo povelje. Daki je takšno odločitev popolnoma odobraval in bi se bil z zbranimi borci proti Ambrusu umaknil tudi sam. Toda samo vas Laze je moral kljub nevarnosti nove obkolitve obdržati čim dlje, da bi tako zbral kar največ svojih razkropljenih borcev, saj so bile prav Laze določene za zbirališče .. .[10°]

V okoliščinah, ko je bitka na pobočjih Ilove gore in nad Krko prasketala zdaj z večjo zdaj z manjšo močjo, se je na Lazah nenadoma pojavil sekretar Izvršnega odbora OF Boris Kidrič. Skozi Ambrus do Fužin se je pripeljal z osebnim avtomobilom, od tam pa je mimo kote 481 prišel s svojimi spremljevalci malo pred šestnajsto uro peš na Laze. Od Dakija je zahteval poročilo o položaju in kje ima bataljon. Daki mu je pojasnil, da so se z veliko sovražnikovo premočjo bojevali že od ranega jutra, da je bataljon razkropljen in da jih je na Lazah samo petdeset.

Kidrič je ukazal, da ne smejo prenehati z bojem, ampak morajo Italijane nenehoma napadati, da bi jim preprečili prodiranje v notranjost Suhe krajine. Daki mu je odgovoril, da je Italijanov mnogo več, kot bi si kdor koli mogel predstavljati, da so njegovi borci strašno izmučeni in da Italijani okoli njih znova sklepajo obroč. V ta novi obroč je zdaj zašel tudi on, Kidrič, in imel je veliko srečo, da ni padel. Daki mu je svetoval, naj se nemudoma umakne, ker je nevarnost velika in vse bolj grozeča. Toda Boris Kidrič-Peter se kar ni mogel ločiti od proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča. Borce je želel pohvaliti in spodbuditi. Še ob slovesu se je obračal nazaj in govoril spodbudne besede.[101]

Za Kidričev umik je bil zadnji čas. Italijani so bili medtem že dosegli Bovlješko brdo in naredili zaporo med kotami 662, 660 in 691. Daki je malo po šestnajstih vzdignil na noge svoje izmučene borce, da bi jih znova povedel v preboj. Za novo zbirališče je določil Ambrus. Potem je z Lojzetom Klančar jem-Kovačem in še nekaterimi borci krenil proti Italijanom. Iz Laz so odšli v gruči. Na senožeti za vasjo pa jih je

Daki razgnal v strelce, češ da lahko zaropota. Razpršili so se. Bližali so se gozdu ...

Na gričku, desno od senožeti, se je pojavil Italijan. Dakija, ki mu je bil najbližji, je zamenjal za Italijana, ker je nosil fašistovsko uniformo, bil brez kape in oborožen s karabinko. Zato mu je pomahal in zaklical: »Avanti! Avanti!«

»Na hudič, avanti!« je kriknil Daki, bliskovito pomeril in počil Italijana. Njegovi borci so stekli na levo v gozd, zakaj gričeк je bila že zasedla italijanska vojska. Za njimi so švigale krogle kot čebele iz panja. Zadele pa niso nikogar.[102]

Začel se je nov bojni ples. Kljub silovitemu ognju italijanskih strojnic in minometov ni bil zadet noben Tomšičev proletarec. Le mitraljezec Jože Glašič-Kanalček se je čudno zagozdil med italijanske zasede, ostal sam in brez streliva, morda tudi ranjen. V tej stiski ga je premagalo malodušje, podstavil si je bombo in se pokončal.. .[103]

Najhujše trpljenje je bilo namenjeno hudo ranjenemu Jožetu Mencinu-Fedorju. Na poti od Prestrane po obrobju Ilove gore je še večkrat zašel med italijanske zasede in po-

Ladislav Stibrič-Gams iz Slap pri Vevčah (levo) je bil na Polževem 7. julija 1942 že drugič hudo ranjen, puškomitraljezec Jože Glašič-Kanalček iz Crne vasi (desno) pa je tega dne padel v gozdu Bovljek pri Ambrusu.

bočnice. Izgubil je veliko krvi in večkrat omedlel. Ivan Zrimšek-Ježek je mislil, da je že umrl in ga zato zapustil. Tako je ostal brez moči in pomoči. Ko se je spet zavedel, se je zamaknil za tri smreke. Tam sta se mu približala italijanski puškomitraljezec in njegov pomočnik, Fedor pa je imel prazno puško. Nabil jo je tako, da je kopito stisnil med noge, saj mu je bila leva roka le še v napoto. Čakal je pripravljen, da ustreli poslednjič, toda Italijana ga nista opazila. Mučila ga je strašna žeja in prevzemala slabost. Do Ambrusa se je privlekel šele tretji dan. Dr. Franc Novak-Luka ga je obvezal in poslal v bolnišnico,* toda roke mu niso mogli več popraviti.. -[104]

V novem zbirališču na Bobnovi senožeti pri Kalu nad Ambrusom so najdlje čakali na mitraljezca Janeza Intiharja-Zaneta. Ker je bil izredno hraber, ga je imel komandant Stanko Semič-Daki tako rad, da so mu prišle solze v oči, ko je obupal nad njegovo usodo. Vsi so se zbrali, priplazil se je celo komaj živi Mencin, le Zaneta ni in ni hotelo biti od nikoder, čeprav so od silne bitke minili že trije dnevi. Toda nenadoma se je znašel med njimi, noseč poleg svojega še dva italijanska puškomitraljeza... Ves bataljon je bil prevzet od sreče ...

Kaj se je bilo zgodilo?

Janez Intihar-Žane** je bil eden tistih borcev, ki se niso mogli prebiti čez cesto Luče—Krka. Moral se je skriti in potuhniti do noči. Ko se je ponoči odplazil iz svojega skrivališča in previdno koračil proti Krki, je ob robu gozda naletel na italijanski taborni ogenj in speče Italijane, ki so bili orožje zložili lepo v piramide. Zanetu se je zdelo škoda izredne priložnosti, zato je sklenil Italijane napasti, čeprav je

* Jože Mencin-Fedor po vrnitvi iz bolnišnice ni bil več sposoben za bojno enoto, ker je imel levo roko v komolcu negibno. V septembru 1942 je bil dodeljen na politično delo v domače kraje, bil kmalu tam po izdaji ujet, nakar je vojno preživel v italijanskih in nemških uničevalnih taboriščih (lastna izjava po beležki z dne 22. marca 1978).

** Janez Intihar-Zane je bil rojen 24. junija 1921 v Iški vasi, k partizanom je šel 5. maja 1942 in je postal član SKOJ še isti mesec. V Tomšičevi brigadi ga zasledimo še 21. septembra 1943 kot komandirja voda. Ob imenovanju prvih oficirjev NOV z rangom od maja 1943 je dobil čin zastavnika. Bil je večkrat ranjen, padel pa je 3. maja 1945 pri Grčaricah kot komandant bataljona v Ljubljanski brigadi. Njegove fotografije nam ni uspelo dobiti.

bil sam. Mednje je zalučal bombo in jih potem dobro poškropil še z rafali iz »zbrojevke«. Italijani so vsi panično zbežali, noben od njih se mu ni postavil po robu, orožja pa je tam ostalo za težak kmečki voz. Žane si je izbral iz velikega kupa dva puškomitraljeza z ustreznim strelivom. V začetku se mu plen ni zdel preveč težak, toda pozneje so se mu noge od silne teže in utrujenosti začele šibiti. Moral je počivati na vsakih dvesto metrov, iskati pa je moral tudi najvarnejšo pot. Zato se je bil toliko zamudil.

Ko so borci Janeza Intiharja-Zaneta radostno obstopili in ga spraševali, zakaj je toliko zaostal in kje je bil, je hudomušno odvrnil: »Pa nisem vas mogel dohajati, ko ste tako tekli.. .«[105]

Stanko Semič-Daki je bil lahko zadovoljen. Razen treh hudo ranjenih in enega padlega so se na Lazah in na Bobnovi senožeti pri Kalu zbrali vsi njegovi borci, ki so se 7. julija 1942 znašli obkoljeni na Polževem. Spričo tolike italijanske premoči jo je 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča odnesel več kot poceni. Njegovi borci so sijajno prestali dotlej najhujšo preizkušnjo. Iz obkolitve so se večinoma reševali po lastnem preudarku, pri tem izpričali veliko iznajdljivost in bojevitost ter izredno navezanost na matično enoto in njenega komandanta. To je bilo enkratno spričevalo o njihovi visoki bojevniški zavesti.

Poudariti je treba še to, da bataljon ni izgubil tako rekoč ničesar od svoje opreme. Edvard Podlogar-Vili in Radko Žumer z nekaj borci sta šla pogledat na Polževo, kaj je z opremo, ki so jo bili tovariši pred umikom tamkaj poskrili. Našli so vse tako, kakor so bili pustili, le skrito meso ubite telice je bilo že polno črvov, zato so ga prepustili lisicam. Pač pa so Italijani požgali leseni Dom na Polževem, nekaj domačij v Velikem Črnelem ter Martinovo in Bernardovo hišo ob cesti Luče—Krka, ki sta spadali pod Velike Vrhe, pač zaradi tega, ker so tam imeli največ izgub .. ,[106]

Italijani so v svojem skopem poročilu priznali le sedem ranjenih, kar je malo verjetno. Kljub temu velja to poročilo posneti v celoti, ker je zelo zanimivo in značilno. Glasi se: »7. VII. — Enote 51. in 52. pehotnega polka ter 105. legije črnosrajčnikov so začele zjutraj obkoljevati cono Muljava—Ravni dol—Sušica. Obkolitev sklenjena okoli 12. ure. Gibanje so motile uporniške skupine, begajoče po gozdovih, za-

virale pa cestne ovire. Čete so se pomikale od juga proti severu in ožile obroč. Med spopadi smo imeli sedem ranjenih, od teh dva hudo. Našli so trupla štirih* komunistov.«[107]

Posebna spremstva

Kot rečeno, se je od 1. čete znašel v obkolitvi na Polževem samo vod s sedmimi borci. Zastavlja se vprašanje, kje je bila in kakšno nalogo je tačas opravljala glavnina te čete.

Stab 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča je dobil 4. julija 1942 zaupno povelje, da mora iz najzanesljivejših in najhrabrejših borcev sestaviti izbrano in dovolj močno skupino, ki bo zavarovala in spremljala prihod neke osebnosti iz Ljubljane na osrednje osvobojeno ozemlje na Kočevskem. Ta osebnost — tako je bilo rečeno v povelju — je za osvobodilni boj slovenskega naroda izredno pomembna in dragocena, zato ji je treba zagotoviti stoodstotno varnost. Komandant Stanko Semič-Daki in politični komisar Alojz Založnik-Nikola sta sklenila zaupati to nalogo 1. četi, katere komandir je bil Albin Dolščak, kandidat KPS, politični komisar pa Edvard Podlogar-Vili, član KPS od aprila 1941. Ta dva sta v vod, ki naj bi ostal za varstvo opreme in četnega nastanišča v gozdu na Polževem, izločila nekaj ožuljenih in bolehnih borcev ter jih zamenjala z zdravimi. Mitraljezec Tone Zupančič-Silvo, ki je bil od borcev te čete edini kandidat KPS, je moral izročiti svojo

* Tu gre zagotovo za znano italijansko pretiravanje. Če bi bilo to res, da so na bojišču obležala trupla štirih partizanov, bi morali biti o tem kaki vpisi v mrliških matičnih knjigah. Župniki so namreč morali najdeno truplo vpisati, tudi če je šlo za neznanca. Toda v zadevnih knjigah župnij Višnja gora, Stična, Zagradec, Krka in Loka pri Grosupljem ni za čas od 7. do 11. julija 1942 vpisanega nobenega znanega ali neznanega partizana. In če takih vpisov ni, potem to pomeni, da partizani tudi niso padli. Pač pa je v mrliški knjigi župnije Ambrus vpisan že omenjeni Ivan Glašič-Kanalček, ki so »mrtvega našli v gozdu Bovljek zaradi ran od bombe«. Prav tam je vpisan tudi Slavko Kotnik, roj. 17. maja 1916 na Jesenicah, trgovski pomočnik, partizan, umrl zaradi pljučnice 8. julija 1942, vendar nismo mogli ugotoviti, ako je bil v 1. SPU bataljonu Toneta Tomšiča (mrliška matična knjiga na krajevnih uradih v Grosupljem, Višnji gori, Krki in Zagradcu ter dopis Krajevnega urada Ivančna gorica štev. 210/79 z dne 1. 10. 1979).

Politični komisar 1. čete je bil znani turjaški komunist Edvard Podlogar-Vili (levo), komandir te čete po 16. juniju 1942 pa Albin Dolščak s Turjaka (desno), ki je padel kot komandant bataljona 17. januarja 1945 v bitki pri Opatovcu v Bosni.

»zbrojevko« Milanu Podlogarju-Milančku, od njega pa je dobil puško. Četi se je pridružil še Zvone Slak-Tilen. Tako so bili za posebno spremstvo odbrani sami krepki mladeniči, vsi preizkušeni v bojih. Oboroženi so bili z dvema puško-mitraljezoma in osemnajstimi puškami.[108]

S Polževega so odrinili v nedeljo proti večeru. Čez železniško progo Ljubljana—Novo mesto so šli po ustaljenem prehodu nad železniškim predorom pri Peščeniku, nato pa so se usmerili mimo vasic Peč in Potok proti Velikemu Lipoglavu. Vodil jih je poseben kurir, na čelu pa je bil Janežičev vod s puškomitraljezcem Stanetom Bohom-Venetom. Tako so prišli blizu Zgornje Slivnice, ki so jo Italijani ravno požigali zaradi izgub ob dopoldanskem partizanskem napadu na njihov tovornjak. Po lastnem poročilu* so to storili 5. julija 1942, zato o datumu odhoda posebnega spremstva s Polževega, kakor ga navaja Tone Zupanoič-Silvo po spominu, ne more biti nobenega dvoma. Vsi borci, ogorčeni nad italijanskim

* Glej poglavje Množica manjših akcij, kjer je na str. 420 opisan partizanski napad na italijanski tovornjak, ko je bil en italijanski častnik ubit, podčastnik in vojak pa ranjena!

početjem, so predlagali komandirju Albinu Dolščaku, da Italijane napadejo. Toda komandir je zmajal z glavo rekoč: »Tega mi ne moremo, ker imamo važnejšo nalogo in se moramo strogo držati dobljenega ukaza .. .«[109]

Pot so nadaljevali, ne da bi se kaj ustavljali ali obotavljali. Sledili so vodiču, ki je pot dobro poznal. Pozno ponoči — bilo je že blizu četrte ure zjutraj — so prispeli v šolsko taborišče na Pugledu, ki mu je poveljeval Ludvik Smrekar. Tu so ostanek noči prespali in počivali še do poldneva, nato pa so odšli v zasedo proti Sostremu, ki so jo postavili nekoliko dalje od Rekarja proti Sadinji vasi v Podlipoglavu. Kakor je zapisal Edvard Podlogar-Vili, jim je bilo naročeno, naj civile, ki bodo po cesti od Ljubljane proti Podlipoglavu prihajali v skupinah ali posamezno, spustijo vse mimo, ne da bi koga kaj spraševali. Pazijo naj le, če bi se v tej smeri pognali za njimi Italijani z avtomobili ali peš. Če bi se zgodilo kaj takega, morajo Italijane takoj napasti, pregnati ali vsaj zadržati.. .[no]

Po cesti pod zasedo so prihajali mestno oblečeni ljudje. Največ je bilo žensk, nekaj se jih je peljalo na kmečkih vozeh, pri sebi pa so imeli poljedeljsko orodje: kose, vile, grablje in podobno. To je trajalo do mraka. Medtem se je na vozu z mivko pripeljal tudi moški srednjih let, napravljen v železničarja, klicali pa so ga za Krištofa. Vozil ga je nekdo, ki je bil napravljen v kmeta, spremljalo pa ga je nekaj grabljic.

Ob sedemnajstih se je zaseda od Rekarjevega mlina umaknila v šolsko taborišče. Tu je skrivnostni železničar zbranim novincem in starim partizanom že podajal pregled političnega položaja po svetu in doma. Edvard Podlogar-Vili je tedaj izvedel, da je to Edvard Kardelj-Krištof, komandir voda Janez Janežič-Orjak pa je med zanimivim predavanjem mislil, da bo predavatelj prišel v sestavo proletarskega udarnega bataljona, pa je dejal borcem: »Arduš, to bomo dobili sposobnega komisarja .. .«[m]

Po govoru Edvarda Kardelja-Krištofa so okoli enaindvajsetih odšli proti Polici nad Grosupljim, od koder so bili namenjeni proti Žalni. Ker je to bilo 6. julija, je očitno, da bi bil moral Kardelj še priti na pokrajinsko konferenco KPS na Cinku. Toda na Polici sta komandir Albin Dolščak in politični komisar Edvard Podlogar-Vili prejela obvestilo, da

bo prehod ceste med Grosupljem in Višnjo goro zaradi okrepljenih italijanskih patrulj težavnejši kot sicer. Ker jima je bilo naročeno, da se morajo izogibati bojem, kolikor je le mogoče, in ker jim je bilo zaupano v varstvo kar 60 neoboroženih tovarišev in tovarišic, sta se sklenila umakniti na Blečji vrh. Tja so krenili 7. julija 1942 ob treh zjutraj. Predanih so čisto blizu nemško-italijanske razmejitvene črte.
V tej smeri so se dobro zavarovali z zasedami, da bi jih tam iskali Italijani, je bilo sicer malo verjetno.

Kako pravilno sta ravnala, sta se Albin Dolščak in Edvard Podlogar-Vili prepričala že zarana tistega dne, ko sta zaslišala besno streljanje s Polževega. Streljanje se je širilo po dolini proti Muljavi in Lučam, po čemer se je dalo sklepati, da gre za večji italijanski napad. Toda okoli poldne je streljanje pojenjalo, zato sta zvečer sklenila nadaljevati pot. Ob devetnajstih je vsa kolona odšla čez Brezovo in Polico proti Peščeniku. Na tej poti jim je pomagala Narodna zaščita. Ko so prišli k Spodnjemu Brezovemu, so poslali na ogled patruljo: puškomitraljezca Alojza Kožarja-Slavca in strelca Jožeta Hočevarja. Ta dva sta ob cesti Grosuplje—Višnja gora opazila Italijane, ki so kurili ogenj. Albin Dolščak in Edvard Podlogar-Vili sta določila za predhodnico mitraljezce in začela zbirati prostovoljce za bombaše. Toda tisti hip je iz sredine kolone prišlo povelje, da je treba cesto prečkati brez strela, ker so ljudje, ki jih imajo v varstvu, preobremenjeni z razno dragoceno opremo in predmeti, teh pa ne smejo izgubiti.* Tako so se morali spet umakniti.[112]

Tokrat so odšli na Debeli hrib in tam ostali čez dan, 8. julija 1942. Od tod so opazovali promet po železniški progi. Našteli so osem tovornih vlakov, zvečine s cisternami in vojaštvom, ki so vozili proti Višnji gori, v obratni smeri pa sedem. Na progi od Cušperka proti Grosupljemu je vozil oklepni vlak, kar je pomenilo, da je položaj na moč nejasen,

* V varstvu Albinove čete je bilo poleg Edvarda Kardelja-Krištofa še več tovarišic, ljubljanskih aktivistk, in partizanskih novincev, skupaj najmanj trideset neoboroženih. Med njimi je bil tudi kasnejši tomšičevec Mihael Butara-Aleks, ki se je med potovanjem mimo Polževega čez Prestrano do Ambrusa seznanil in spoprijateljil z Zvonetom Slakom-Tilnom. Ta mu je posredoval svoje bojne izkušnje in mu dal bajonet, češ da se je v sili mogoče bojevati tudi z njim (spomini Mihaela Butare-Aleksa v rokopisu in dodatna pojasnila).

pa so se odločili, da se vrnejo v šolsko taborišče na Pugledu, kjer bi se okrepčali in počakali na ugodnejše vesti.

Tako so čez dan 9. julija spet lahko poslušali zanimiva predavanja: popoldne, od šestnajstih do osemnajstih, so jim govorili Edvard Kardelj-Krištof, Jože Brejc (sedaj Javoršek)-Franček in Miha Čerin-Aleš. Zraven tega so se dobro okrepčali in spočili, za Kardelja, ki je zelo težko hodil, pa so dobili konjiča-bosančka bele barve. Konjiča in znamenitega jezdeca so dodelili v varstvo Tonetu Zupančiču-Silvu, kandidatu KPS, za neposredno spremstvo pa določili še Albina Krnca-Mirka in Alojza Purkarta-Slavca.

Tisto noč je bila pot na Polževo prosta in potovali so brez ovir. Tam šele so dojeli, kaj se je dogajalo pred dobrimi tremi dnevi. Dom na Polževem je bil požgan, svojo skrito opremo pa je 1. četa našla nedotaknjeno. Potem so nadaljevali potovanje, pri Lučah pa jih je dohitel dan. Tudi pot od tod mimo Krke proti Ambrusu je minila brez zapletov, če izvzamemo dve nezgodi nespretnega jezdeca.[113]

Na poseki od Prestrane proti Hočevju, ki je bila obrasla s poldrug meter visokim šibičjem, jih je začelo obletavati italijansko letalo, ki mu je bil beli konjič odlična tarča. Pešaki so zlahka našli kritje v gosti podrasti in šibju, za belega konja pa ni bilo mogoče najti varnega zavetja. Ko se je Tone Zupančič-Silvo pehal, da bi konja in jezdeca spravil na varno — pri tem je s povodcem delal ostre in čudne ovinke — se mu je žival nenadoma strmila, vtaknila glavo med noge in stresla s sebe jezdeca. Vse to je bilo na moč smešno, zlasti za tistega, ki je opazoval nemočno zadrego partizanskega dolgina, da bi kako preprečil nezgodo ...

Druga in zadnja nezgoda se je pripetila na Korinju. Konju je na kamnitem tlaku spodrsnilo, tako da sta se zvalila po tleh oba, žival in tisti z njenega hrbta. Tokrat je bilo vsaj očitno, da konjar prav nič ni kriv za spodrsljaj svojega varovanca. Seveda je treba povedati, da se nikcrtnur od borcev 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča tedaj še sanjalo ni, kdo je jezdec na belem konjiču in kakšno vlogo ima v vodstvu osvobodilnega gibanja na Slovenskem in v Jugoslaviji sploh. To so izvedeli šele mnogo pozneje. Kakorkoli že, za 1. četo je bila s prihodom v Ambrus 10. julija 1942 sredi dneva končana posebno pomembna naloga, in spet se je lahko pridružila drugim dvem četam,

Edvard Kardelj-Krištof pa se je odpeljal na partizanskem tovornjaku proti Novemu Bregu.[114]

Cez štiri dni je podobno nalogo dobila 2. četa. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je namreč 14. julija 1942 napisalo pismo za štab 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, s katerim je na Bobnovo senožet pri Kalu nad Ambrusom odhitel sam namestnik komandanta Jaka Avšič-Branko Hrast. Pismo ga je pooblaščalo, da je upravičen dobiti spremstvo dvajsetih mož z dvema puškomitraljezoma.[115]

Kaj se je zgodilo in kam je bilo treba iti?

Med partizani Kočevskega odreda in bataljona Goranin Primorsko-goranjskega odreda so nastala neka nesoglasja, predvsem zaradi delitve orožja, zaplenjenega Italijanom v skupnih bojih, pa tudi zaradi moštva iz okolice Čabra in Prezida. Ta nasprotstva je bilo treba izgladiti na najvišji ravni in to nalogo sta dobila člana Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet dr. Aleš Bebler-Primož in Jaka Avšič-Branko Hrast. Hkrati jima je bilo naloženo, da s hrvaškimi tovariši izmenjata mnenja in obvestila o obetajoči se veliki italijanski ofenzivi na Notranjskem in Dolenjskem — podatki o pripravah nanjo so bili čedalje bolj grozljivi — ter se dogovorita za čim uspešnejši skupni nastop proti njej. Predstavniki obeh bratskih vojsk naj bi se sestali na Risnjaku v Gorskem kotarju, Glavni štab NOV in PO Hrvatske pa naj bi zastopala komandant Ivan Rukavina-Vladič in komandant V. operativne cone Hrvatske Veljko Kovačevič. Šlo je torej za nadvse pomembno zadevo.

Tega spremstva se natančno spominja Boris Uzar, ki je bil pomočnik mitraljezca pri Bogdanu Marčenku-Tigru. Na pot iz Ambrusa so krenili čez Stari Log in Novi Breg proti Rajhenauu. Hodili so zelo hitro. V Koprivniku so malo počivali. Tu so jim ljudje skuhali dobrih ajdovih žgancev, nakar so pot nadaljevali po obrobju obkolpske doline do štaba Kočevskega odreda, kjer se jim je pridružil še komandant Jože Klanjšek-Vasja, potem so šli čez Kolpo in se po napornem pohodu povzpeli na Risnjak.

Pot do tja je minila brez spopadov in nevarnosti, je pa vse krepko zdelala. Kljub temu so bili pogovori uspešni. Potekali so 15. in 16. julija 1942. Dan zatem se je spremstvo z Jakom Avšičem-Brankom Hrastom in Beblerjevim poroči-

lom že vrnilo h Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet na Novi Breg, dr. Aleš Bebler-Primož pa je ostal pri štabu Kočevskega odreda, kjer je moral urediti še nekatere zadeve, zlasti pa raziskati možnosti za poživitev osvobodilnega gibanja v Brkinih in na Primorskem.[116]

Medtem se je bilo v Ambrusu in njegovi okolici zgodilo že marsikaj, kar je vredno kronistovega peresa in kar je nadalje stopnjevalo bojevitost borcev 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča ...

Soteska in vkorakanje v Žužemberk

Razkropljeni borci 1. slovenskega proletarskega bataljona Toneta Tomšiča so se na Bobnovi senožeti pri Kalu nad Ambrusom zbrali do 9. julija 1942. Komandant Stanko Semič-Daki je bil s tem lahko več kot zadovoljen. Preboj iz obkolitve po trojkah, kakršnega je bil po sili razmer zaukazal na Velikih Vrheh pri Polževem, je nadvse tvegana zadeva. Uspe le tedaj, če so borci stoodstotno privrženi stvari, za katero se borijo, če imajo radi svojega komandanta in če je v njihovi enoti prevladal občutek prave družinske skupnosti. Ravno to pa se je izkazalo ob tisti veliki preizkušnji.

Med drugim so se 9. julija poslovili od padlega mitraljezca Ivana Glašiča-Kanalčka. Pokopali so ga na pokopališču v Ambrusu z vsemi častmi, ki so bile tedaj v navadi, po obredu, ki velja za padle junake. Svečanost je bila že po vrnitvi odposlanstva s pokrajinske konference KPS na Cinku, izpeljal pa jo je bataljonski politični komisar Alojz Založnik-Nikola skupaj s političnim komisarjem 3. čete Janezom Kožarjem-Prajerjem in njegovim pevskim zborom. Seveda sta pritegnila še druge komuniste in kandidate, zelo prav pa jima je prišlo tudi znanstvo z Radkom Poličem-Tonetom Poljancem, ki je bil nasledek prav te konference. Tako so na pogreb privabili veliko mladine pa tudi starejših ljudi, ki so jih žalni govori zelo prevzeli, globoko v srce pa jim je segel tudi nastop pevskega zbora Tomšičevih proletarcev.

Ob tej priložnosti je obiskal bataljon komandant Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Franc Lesko-

šek-Luka, ki se je tedaj podpisoval kot Peter Strugar. Stanku Semiču-Dakiju je ukazal, naj s svojim bataljonom okrepi enote Zapadno-dolenjskega odreda pri obrambi osvobojenega ozemlja na ožjem območju Suhe krajine, saj je kazalo, da se bo italijanski pritisk nadaljeval jugovzhodno od Zgornje Krke. Prvi slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča je moral zavarovati tudi dotok novincev iz Ljubljane, ki so prihajali v Ambrus v velikih skupinah bodisi prek Pugleda in Polževega ali pa prek Mokrca in Mačkovca.

Po tem ukazu se je Daki povezal in sestal z Martinom Kosom-Martinovim, komandantom ZDO, ki je imel štab na Smuki. Ta štab je imel na voljo dva tovornjaka, enega na oglje in enega na nafto, ki sta poslej rabila tudi za prevažanje Tomšičevih proletarcev. Z Martinovim sta natančno pretresla položaj v dolini Krke, v Dobrepoljski kotlini in v smeri proti Kočevju.[117] Največ vredno pa je bilo srečanje z Ivanom Kovačičem-Efenko. Iz tega znanstva se je razvilo plodno operativno sodelovanje 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča z Efenkovo četo.

Efenkova ali 4. četa 1. bataljona Zapadno-dolenjskega odreda je taborila na grebenu Male gore blizu Sv. Ane. Nastala je iz jedra šestih ljudi, med katerimi so bili Branko Jerkič, Franc Bosnar-Breza in Alojz Žokalj-Džidži, ki so se jim priključili pribežniki in bivši zasavski partizani (Revirska četa iz leta 1941), rudarji in mladinci iz delavskih naselij v okolici Kočevja, precej Ribničanov in končno še lepo število rešencev iz zavzetega vlaka pri Verdu, tako da je narasla na 86 ljudi. V njej je bilo veliko komunistov in skojevcev, pa je uživala sloves nekakšne proletarske udarne enote. Del čete — okoli petdeset mladih, samih hrabrih borcev — je Ivan Kovačič-Efenka odbral kot gibljivo in udarno skupino, ki je stalno hodila iz boja v boj*, drugi del čete pa je varoval taborišče in napadal železniško progo

* Zaradi svoje izredne bojevitosti in močnega proletarskega jedra je Efenkova četa kmalu za tem malone v celoti prešla v sestavo 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča, pri ZDO je ostalo le 12 Ribničanov, o čemer natančneje v naslednji knjigi (Jože Volk-Volčič po beležki z dne 17. novembra 1977 in prepis magnetofonskega zapisa pogovora z Milanom Remihom 8. septembra 1976).

med Žlebičem in Staro cerkvijo. Tako se je zgodilo, da se je Efenka s svojimi udarniki znašel med enotami, ki so oblegale Žužemberk in prežale, da bi v dolini Krke potolkle Italijane.[118]

Pri Glavnem poveljstvu slovenskih partizanskih čet in v štabu Zapadno-dolenjskega odreda so se tedaj veliko ubadali z vprašanjem, kako bi zavzeli Žužemberk, kjer so Italijani že od marca imeli močno postojanko. V začetku junija 1943 so enote poznejšega 1. in 3. bataljona ZDO ter enote 2. grupe odredov razbile nekaj izpadov in preskrbovalnih kolon ter Žužemberk tako osamile, da so mogli Italijani svojo posadko v njem oskrbovati samo še z letali. Zužemberški najbližja je bila postojanka v gradu Soteska, ki je prvotno štela dvajset, pozneje pa štirideset mož. Bila je sicer prekinjena, a vendar še obstoječa povezava žužemberških Italijanov z enotami in štabom divizije Isonzo v Novem mestu. Če bi partizanom uspelo uničiti postojanko v gradu Soteska, bi s tem zapečatili tudi usodo posadke v Žužemberku. Zamisel je bila mikavna. Zato sta se je Stanko Semič-Daki in Ivan Kovačič-Efenka oprijela z vso vnemo.

Prvič je skušala grad Sotesko zavzeti — v noči na 22. junij 1942 — 4. četa 3. bataljona Dolenjskega odreda,* ki ji je poveljeval Ivan Picelj-Jon. Načrt za napad je temeljil na povezavi z gozdarjem Angelom Venturinijem, zvestim sodelavcem OF, ki je za nalogo, da bi znotraj gradu partizanom omogočil uspešen napad, pridobil še grajskega vrtnarja Tineta Zajca, električarja Franceljna Goršeta, oskrbovalca živine Jožeta Krakerja in strojnika na žagi Feliksa Černeta. Partizanom so nameravali odpreti železna vrata na zahodnem stolpu, nato pa jih voditi v napad. Toda prišlo je do nesporazuma. Neka druga četa, ki bi bila morala zavarovati dostope od Straže in Novega mesta, je zašla in zakasnila, zveze s sodelavci znotraj gradu pa so odpovedale. Namesto napada na grad so pri Kulovem selu Italijanom pripravili zasedo, ki prav tako ni nič zalegla. Medtem se je moral Angel Venturini umakniti iz gradu in oditi k partizanom,

* Ta četa se je pozneje imenovala 2. četa 3. bataljona Zapadno-dolenjskega odreda (pojasnilo Velimir Kraševec-Igor z dne 15. cktobra 1979).

pa so ga dodelili na razpolago Stanku Semiču-Dakiju in Ivanu Kovačiču-Efenki.[119]

Angel Venturini je dobro poznal vse možne dostope v grad, poskrbel pa naj bi tudi, da bi partizani v trdnjavo s pomočjo drugih sodelavcev OF v gradu Soteska vdrli neopaženo in italijansko posadko obvladali, še preden bi se mogla pripraviti na daljši odpor.

Daki je z 2. četo svojega bataljona odšel proti Soteski že 10. julija 1942 in se pričel pripravljati za napad. S spremstvom, v katerem je bil tudi Alojz Purkart-Slavc, se je povzpel na strmino kote 560, ki ima ime Preloge, da je grad in vso vas lahko natančno opazoval. Medtem je 2. četa prekopala cesto od Soteske proti Dvoru da se Italijani ne bi mogli umakniti proti Žužemberku, kar pa je bilo malo verjetno.

Napad na grad Sotesko je bil prvotno določen za 10. junij 1942 ob dvaindvajsetih. Prvi slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča naj bi prispeval dve četi. Za zavarovanje javke in štabne pisarne na Bobnovi senožeti pri Kalu nad Ambrusom je ostala 1. četa ki se je vrnila iz spremstva Edvarda Kardelja-Krištofa ter tovarišic in tovarišev. Vrnitev te čete je močno zmanjšala Dakijeve skrbi za zavarovanje ožje okolice Ambrusa in za opravljanje nalog, ki mu jih je bil v tej zvezi naložil Franc Leskošek-Luka sprostila pa je tudi moštvo drugih dveh čet. Daki je 2. in 3. četo popeljal v Stavčo vas, kjer so se začele priprave za napad. Sestaviti je bilo treba dve bombaški trojki. Med zbiranjem prostovoljcev je prišlo do zadrege, ker so se za to nevarno nalogo priglasili vsi borci. Komandirja sta morala zadevo rešiti tako, da sta odbrala vsak iz svoje čete po tri. Pripraviti je bilo treba tudi lestve, otepe slame, vreče s slamo in butare, nataknjene na visoke drogove, da bi z njimi po zgledu kmečkih upornikov lahko zažgali grajska ostrešja, pa še steklenice z bencinom in težke bombe. Zbiranje teh in podobnih pripomočkov za napad pa se je zavleklo in pravi čas za napad so zamudili, zato so ga preložili na prihodnji večer.[120]

Čez dan 11. julija 1942 se je zgodilo nekaj, kar je zelo ugodno vplivalo na razpoloženje med napadalci. Da bi prikrili svoje prave namene, so Italijani umaknili z Zgornje Krke proti Grosupljemu 52. pehotni polk divizije Cacciatori

delle Alpi. Čeprav je v vasi Krka in v Zagradcu še vedno ostala močna 105. legija črnosrajčnikov iz sestave te divizije,[121] se je s tem nevarnost italijanskega udara čez Ambrus proti Staremu Logu bistveno zmanjšala, to pa je Dakija še bolj spodbudilo za bojno delovanje proti dolini Krke, se pravi proti Soteski in Novemu mestu.

Druga četa 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča je čez dan 11. julija 1942 obstreljevala oblegano posadko v Žužemberku. Sploh so partizani skušali napraviti vtis, da za tisto noč pripravljajo odločilni napad. V ta namen pa se ni bilo treba preveč truditi, zakaj Italijani so bili nekako izvohali, da partizani zbirajo lestve, slamo, butare in bencin, še sanjalo pa se jim ni, da to vse pripravljajo za grad Sotesko. Mislili so, da preti smrt oblegancem v Žužemberku.

Napadalci so o mraku 11. julija 1942 odšli z Dvora proti Soteski. Nosili so čudne napadalne pripomočke: otepe slame, butare, vreče s slamo, steklenice z gorivom, lestve, nosila in podobno. Bombaše so spremljali puškomitraljezci. Komandirji so te zadnje trenutke pred napadom doživljali v napetem pričakovanju. Napad na Sotesko ni bila majhna stvar, marveč zelo tvegano dejanje, ki ga je bilo treba izvesti s popolnim presenečenjem. Če bi bili Italijani zaslutili napad, bi se s tistimi, ki bi vdrli čez obzidje, kaj slabo končalo. Zagotovo bi bili pobiti ali zajeti. Toda gradu ni bilo mogoče zavzeti drugače kakor z vdorom čez visoko obzidje, zato so morali tvegati...

Eden izmed Venturinijevih sodelavcev, ki bi jih moral voditi med napadom in vse pripraviti znotraj gradu, se je zjutraj znova vrnil v grad, zvečer pa bi jih moral čakati na dogovorjenem kraju. Toda še preden so se približali grajskim zidovom, so srečali neke ljudi, ki so Angelu Venturiniju, Stanku Semiču-Dakiju in Ivanu Kovačiču-Efenki povedali, da je posadka v gradu dobila močne okrepitve: prišlo da je veliko tovornjakov vojaštva in mul s težkim pehotnim orožjem.[122]

Znova je bilo treba preložiti napad. Napadalci so odšli nazaj in prispeli na Dvor okoli 23. ure. Razmestili so se po vaseh na desnem bregu Krke in polegli, da bi se kar najbolj spočili za napad, kamor bi morali oditi z Dvora

12. julija 1942 ob dvajsetih.* Toda zgodilo se je nekaj čisto drugega ...

Sredi dneva 12. julija se je začulo od Soteske brenčanje oklepnih avtomobilov in tovornjakov. Italijani so hitro obvladali cestne ovinke in se s pobočnicami pojavili v gozdičih pri Kotu. Prva četa 3. bataljona ZDO jih je začela obstreljevati in jih nekaj pobila, a to jih ni ustavilo. Hiteli so naprej proti Žužemberku. Da bi partizane zmedli, so Italijani tega dne izvedli nevaren sunek še iz Vidma-Dobrepolja. Tamkaj je morala nastopiti 1. četa SPU bataljona Toneta Tomšiča. Razbesnel se je hud boj s 1. četo 1. bataljona ZDO, proletarska četa pa je Italijane obstreljevala

* Stanko Semič-Daki v obeh natisih svojih spominov povezuje priprave za napad na Italijane v gradu Soteska z borbo na Komolcu, ki je bila zarana in dopoldne 18. julija 1942 in o kateri bo v tej knjigi še tekla beseda. Te njegove navedbe na prvi pogled zvenijo zelo prepričljivo in logično, toda ob malo globlji razčlembi časovnega soskladja se pokaže, da so na trhlih nogah. Dokazano je namreč, da sta se 2. in 3. četa 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča vrnili iz zmagovite bitke pri Marinči vasi v Ambrus šele o mraku 16. julija 1942, medtem ko je 1. četa ostala na položajih pri Kompoljah še vso noč do naslednjega popoldneva. Ce je tako — in tako je — potem bi Daki do napada na Italijane v vasi Komolec, ki se je zagotovo začel 18. julija 1942 ob štirih zjutraj (o njem več pozneje), imel na voljo le 32 ur. Daki sicer ne navaja točnih datumov, je pa o pripravah za napad na grad Sotesko razločno opisal tri dni (dvakrat odloženi napad) oziroma 60 ur, s tem pa je neskladje več kot očitno.

Zaradi teh razlogov je bilo treba pritrditi Stanetu Reženu, ki je ob zadevnem zaslišanju 18. februarja 1973 odločno izjavil, da so napad na grad Sotesko pripravljali še pred vkorakanjem v Žužemberk, ki je bil osvobojen, kot je splošno znano, 13. julija 1942, oziroma da so ga pripravljali takrat, ko so Italijani še bili v Žužemberku. Tudi Franc Hrovat-Gašper iz Rumanje vasi, ki je bil na Komolcu 18. julija 1942 hudo ranjen, trdi nekaj podobnega. Hrovat meni sicer, da so se za napad na grad Sotesko pripravljali že junija 1942, obenem pa daje dragoceno pojasnilo, odkod so pred napadom na Italijane v vasi Komolec prišli (namreč iz vasi Mala gora), ta smer pa je za 180 stopinj različna od tiste po Dakijevi navedbi. Partizanska poročila o pripravah za napad na grad Sotesko niso ohranjena — še manj italijanska — ker pač sploh ni prišlo do streljanja. Zato se je bilo pri določitvi datuma opreti na podatek o edini znani koncentraciji italijanskega vojaštva v Soteski med 9. in 13. julijem 1942 (primerjaj to opombo s »Spomini narodnega heroja«, Borec 1950/7—8 na str. 176 in Borec 1950/9 na str. 102, in Najboljši so padli I od str. 302 do 305!).

s položajev v skalovju, severovzhodno od vasi Kompolje. To se je dogajalo na precejšnjo razdaljo, tako da sovražniki niso zabeležili nobenih izgub, še manj pa Tomšičevi proletarci.[123] Toda v takih okoliščinah se ni bilo mogoče lotiti napada na Sotesko. Odločili so se okrepiti pritisk na Žužemberk, tu pa jih je čakala neverjetno presenečenje ...

Še v trdi temi poznih popolnočnih ur je komandanta Stanka Semiča-Dakija zbudil sel iz Žužemberka z obvestilom, da Italijanov ni več tam. Nič ni vedel povedati, kdaj, kako in kam so izginili. Daki mu skoraj ni verjel, pa je vseeno ukazal spraviti na noge borce obeh čet in oditi proti strateško pomembnemu trgu. Ko so se približali Žužemberku, je Daki tja poslal patrulje. Te so zbudile ljudi v prvih hišah, a ti o italijanskemu umiku niso nič vedeli. Previdno so napredovale proti utrdbam, a orožje v njih je molčalo. Pač pa se je oglasilo ob Krki pri Dvoru. Tu so Smrketove patrulje zgodaj zjutraj zapazile Italijane, in 1. četa 3. bataljona ZDO je znova pohitela v napad, njen komandir Franc Smrke-Jošt pa je spoznal, da so jo Italijani odkurili iz Žužemberka. Skušal jim je ta beg vsaj pošteno zagreniti ■— in zagrenil jim ga je tako, da so 16 kilometrov dolgo pot napravili šele v osmih urah ...

Sele sredi trga so Dakijeve patrulje izvedele, da so Italijani iz Žužemberka pobegnili. Brž so sporočili Stanku Semiču-Dakiju, da je trg zares prost sovražnikov. Ta je velel obema četama, da v urejenih vrstah in krepko vkorakata v trg. Tako je 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča 13. julija 1942 prvi vkorakal v osvobojeni Žužemberk. Dobre pol ure pozneje je tja s svojo četo prihitel tudi Ivan Kovačič-Efenka.[124]

Največ zaslug za ta veliki uspeh so imeli borci ZDO, ki so sovražnika oblegali in napadali skoraj 40 dni. Kaj vse so si izmislili, da bi utrjeni trg zavzeli! Izdelali so celo nekakšen top iz vodovodne cevi, ki pa je ustrelil samo enkrat. Kakšna nagrada bi bilo zanje, če bi bili vkorakali prvi! Toda 1. četa 3. bataljona ZDO je lahko v Žužemberk prišla šele ob enajstih ...

O tem, da je Žužemberk svoboden, je Stanko Semič-Daki obvestil Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet po posebnem kurirju. Proti večeru tistega dne se je v Žužemberk pripeljal z avtomobilom sam komandant Franc Lesko-

šek-Luka. Cesta od Lašč proti Dvoru navzdol je bila sicer vsa zasekana in prekopana, toda Lukov šofer je bil našel neko strmo in kamnito stransko pot, samo da bi lahko videl dotlej največji osvobojeni kraj na Slovenskem. Takoj po prihodu v Žužemberk je Franc Leskošek-Luka velel ustanoviti komando mesta Žužemberk, Franca Smrketa-Jošta pa je imenoval za komandanta.[125] To je bilo vsaj majhno zadoščenje po dolgotrajnem in vztrajnem obleganju — ne samo zanj in njegovo četo, ampak tudi za vse partizane Zapadno-dolenjskega odreda . ..

Dopolnitev v Ambrusu in vpad v Zagradec

Komandant Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Franc Leskošek-Luka je Stanku Semiču-Dakiju že ob prvem obisku 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča 9. julija 1942 v Ambrusu povedal, da bo v kratkem ustanovljena proletarska udarna brigada Toneta Tomšiča, v katero se bo kot bojevito jedro vključil tudi njegov bataljon. Kot osrednje zbirališče prostovoljcev za to brigado iz 3. in 5. grupe odredov je bila določena vas Ambrus, tedaj stečišče vseh partizanskih poti. V Ambrusu je tedaj delovala prehodna kuhinja, skozenj pa so prihajali tudi novinci iz Ljubljane. Njihovo prihajanje in bivanje v Ambrusu je zavarovala 1. četa 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča, navadno pa jih je pospremila tudi dalje na Smuko ali do Starega Loga. Novinci so prihajali v skupinah po dvajset do trideset ali še več. V dobrem tednu je šlo prek Ambrusa približno 300 do 400 ljudi. Ti so se ob tej priložnosti seznanili s Tomšičevimi proletarci,[126] ki so že daleč naokrog sloveli po izredni hrabrosti. To pa je mnoge izmed teh novincev spodbudilo, da so se priglašali kot prostovoljci v proletarsko udarno brigado.

Po desetem juliju so v Ambrus že prihajali prostovoljci za proletarsko udarno brigado. Do 14. julija 1942 se jih je nabralo že blizu osemdeset. Ker je bil 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča po preboju s Polževega zelo oslabljen — njegov stalež je zdrknil na manj kot sto mož — in da prostovoljci okoli Ambrusa ne bi tavali kot izgubljeni, se je glavno poveljstvo odločilo, da jih začasno

vključi v že obstoječi bataljon in ga tako poveča na »normalno« številčno moč, ki je bila s partizanskim zakonom in drugimi navodili določena na 180 borcev, tj. po šestdeset v vsaki od treh čet.*

O tej preosnovi v Ambrusu in o staležu 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča z dne 14. julija 1942 ni pisanega vira, čeprav je bilo zadevno poročilo gotovo napisano. V delovodniku Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet za ta dan namreč zasledimo naslednji vpis: »14. VII. (datum), 114/1 (številka), Stab I. prolet. udar. bat. Toneta Tomšiča (sprejeto od koga), seznam moštva (predmet).« Ker od Ambrusa čez Stari Log do Novega Brega, kjer je bila ta pošta vpisana, ni bilo daleč in ker so kurirji na tej poti uporabljali motorna kolesa, lahko upravičeno sklepamo, da je seznam nastal istega dne, kot je bil vpisan, in da je bila tega dne, 14. julija 1942, izvedena tudi preosnova bataljona na Bobnovi senožeti pri Kalu nad Ambrusem, kjer zdaj pomotoma stoji spomenik, postavljen leta 1951, kot da je bil na tistem kraju 14. junija 1942 ustanovljen 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča.[127]

Pomota glede kraja ustanovitve je očitna, pa tudi že dokazana, isto velja za mesec, medtem ko je številka dneva točna, kar pa velja le za dogodek, ki se je na Bobnovi seno-

* Partizanski zakon iz sredine junija 1941 je uvedel ureditev partizanske vojske po španskem vzorcu, ki ima za osnovo trojko, čeprav ta v tej listini sploh ni omenjena. Natančnejše določbe o tem, kako so ta zakon pojmovali, prinaša listina z naslovom »Ureditev partizanske udarne brigade«, ki sta jo brez navedbe datuma podpisala Branko Hrast (Jaka Avšič) kot namestnik komandanta in Bolko Brezar (Jože Brilej) za političnega komisarja, pa je potemtakem nastala v pozni jeseni 1942. Po njej sestavljajo štiri trojke vod (12 mož), štirje vodi četo, ki ima še obrtniško in intendantsko trojko ter četno poveljstvo, skupaj torej 60 mož. Da je šlo zares za tako pojmovanje in določila, dokazuje ukaz št. 6 štaba 3. grupe odredov z dne 29. aprila 1942, ki v 6. točki dobesedno predpisuje tole: »V zvezi z naglim dotokom v partizanske vrste opozarjamo na naredbo Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet št. 3/1 od 7. 4. 42, ki določa, da naj čete štejejo od 40 do 60 mož. Kadar doseže bataljon štiri čete po 60 mož, to je 240 mož, naj o tem takoj obvesti štab odreda, ki mu pripada, da ta formira nov bataljon.« Pri številki 180 gre seveda za tri čete (glej Zbornik VI, knjiga 1, dok. 5 na str. 27 in 28, knjiga 2, dok. 44 na str. 99 točka 3.b. in dok. 67 točka 6. na str. 171 in 172, ter fase. 1 /II v arhivu IZDG!).

žeti zares odvijal 32 dni po uradni ustanovitvi bataljona na Zapotoku, šlo pa je za drugo preosnovo bataljona. Tisti, ki so za ta dogodek in datum vedeli, niso pa poznali prejšnje zgodovine te proletarske udarne enote in so mislili, da je bil bataljon ustanovljen šele tedaj in pri Ambrusu, ne pa na Zapotoku, so verjetno prvotno napisali datum 14. VII. 1942. Ker pa je prišlo do ugovorov, so datum preprosto premaknili za en mesec nazaj.

Ustna pričevanja o tej preosnovi so zelo skopa in govorijo le o tem, da je tedaj prišlo v 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča največ novih borcev. Prav to izhaja tudi iz naše kartoteke,* čeprav je ravno glede teh najbolj pomanjkljiva, pač zato, ker je bataljon po tem dogodku dejansko obstajal samo še šest dni, nakar se je preoblikoval v brigado, to pa je bilo vzrok, da so se borci med sabo slabo poznali in preživeli zlahka pozabili padle. En podatek pa je popolnoma natančen. Dal ga je Edvard Podlogar-Vili: da so »najprej reorganizirali bataljon in ga povečali na število 180 mož«, s čemer naj bi bilo dovršeno snovanje 1. bataljona 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča. Vrh tega vemo tudi to, da je bataljon imel poslej 12 puškomi tr al j ezo v. * *

* Zanesljivo je ugotovljeno, da so se ob tej priložnosti v Ambrusu priključili 1. slovenskemu proletarskemu udarnemu bataljonu Toneta Tomšiča tovariši: Jože Boldan-Silni, Avgust Brezavšček, Franc Sušteršič-Frenk, Vlado Kogoj, Oleg Križanovski-Igor, Franc Hrovat-Gašper in Julij Gliha-Rajko Hrastar ter tovarišici Anica Biček in Angela Cerne, skupaj torej devet, kar pomeni, da je bilo ugotovljenih komaj desetina, pač zaradi tega, ker so padli ali umrli in jih ni bilo mogoče posebej zaslišati. Veliko je sploh pozabljenih, zakaj bataljon je po tej preosnovi dejansko obstajal samo še šest dni, nakar so njegove borce porazdelili po drugih brigadnih enotah in zaradi tega niso utegnili drug drugega zapomniti. Po približnem računu nam v kartoteki manjka še najmanj 40 borcev tega bataljona (glej objavljeni seznam 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča na koncu te knjige — od str. 539 do 543!).

** Poleg Stanka Semiča-Dakija, ki navaja, da je imel 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča najprej osem in nato 12 puškomitraljezov, to število mitraljezov omenja še več preživelih borcev tega bataljona. V prid tej številki pa govorita še dva podatka, in sicer: 1.) v boju pri Marinči vasi 16. julija 1942 sta sodelovala dva puškomitraljezca iz 2. čete 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča, dva puškomitraljeza pa sta bila tačas v spremstvu dr. Aleša Beblerja-Primoža in Jaka Avšiča-Branka

Več je znanega o preskrbi bataljona s hrano, obleko, obutvijo in častnimi znaki. Bataljonski mesar Radko Žumer je pri Jožetu Mikliču, ki je bil tedaj še za partizane, klal za bataljon živino, ponjo pa so nekoč šli celo na Mlako pri Kočevju, v »emonske« hleve. Delavnice za opremo so bile pri Izaku blizu Ambrusa. Tam so za Dakijeve borce izdelovali čevlje, en orožar pa je tudi popravljal orožje. Poleg tega vemo, da sta Daki in njegov namestnik Rok Veršnik-Gašper tedaj že dobila novi uniformi sivo modre barve, kakršne so pripravljali za proletarsko udarno brigado,[128] Marijanca Seme pa opisuje, kako je že od srede junija izdelovala zvezdice s srpom in kladivom za 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča. Stanko Semič-Daki jo je bil v ta namen povabil že na Polževo in ji tam naročil med drugim, naj za njegove nove borce naredi rdeče petokrake zvezde s srpom in kladivom, ki jih bodo nosili na triglavkah.

Učiteljica Marijanca Seme je hotela, da bi imeli tomšičevci naj lepše zvezdice. Edo Turnher-Primož ji je v Znojilah izrisal lično petokrako zvezdico s srpom in kladivom, toda največja težava je bila zvezana z vprašanjem, kje dobiti ustrezno blago. Da bi odšla v Ljubljano, je bilo preveč tvegano. Italijanski plačanci so jo že poznali, pa tudi nadzorstvo na avtobusih in vlakih je bilo zelo strogo. Končno ji je šinila v glavo misel, da bi bilo ustrezno blago mogoče dobiti v gasilskem domu na Krki. In res, na gasilskih uniformah je našla rdeče epolete, jih potrgala, razdrla in zlikala ter iz njih izrezala rdeče zvezdice, nato pa je z zlato nitjo na vsaki izvezla srp in kladivo ...

Prvo zvezdico je dobil kurir Vinko, potem pa se je gnetlo pri Marijanci zmeraj več Dakijevih borcev, ki so vrteli v rokah triglavke. Tako ji je blaga hitro zmanjkalo, pa je morala obiskati še gasilska domova v Hočevju in Zagradcu, a ga je bilo za toliko zvezdic komaj dovolj.[129] Bile pa so zvezdice tako lepe, da so borci, ki Marij ance niso poznali, ob preosnovi na Bobnovi senožeti menili, da so jih dobili iz Ljubljane.

Hrasta na poti na Risnjak, in 2.) za boj na Komolcu 18. julija in za napad na Italijane v vasici Topli vrh 20. julija 1942 je izpričano, da je v njih sodelovalo kar pet puškomitraljezcev iz sestave 1. čete, in sicer: Stane Boh-Vene, Alojz Kožar-Slavc, Polde Marinšek-Mišo, Tone Zupančič-Silvo in Franc Belej-Frenk, doma s Štajerskega (glej opise na straneh)

Kot rečeno, je poveljstvo nad 3. četo prevzel Ludvik Praznik-Suljo že 8. julija 1942. Tri dni pozneje je bil namesto priletnega Antona Modica za političnega komisarja 2. čete imenovan okretni Zvone Slak-Tilen. Ob preosnovi na Bobnovi senožeti so bila uradno potrjena vsa ta in druga imenovanja, za namestnika bataljonskega političnega komisarja je bil imenovan Jurij Gliha-Rajko Hrastar, na novo pa je bilo imenovanih še nekaj komandirjev vodov.[130] Izbira ni bila težka, zakaj zadnji boji so potisnili v ospredje same sposobne in pogumne ljudi. S tem je bil proletarski udarni bataljon odlično pripravljen za nove boje in naloge pri varovanju osvobojenega ozemlja, ki mu jih je bil naložil Franc Leskošek-Luka.

Daki je lahko poslej dosledneje uresničeval delovanje bataljona po četah, ki so bile usmerjene: 1. proti Vidmu-Dobrepolju z močno zasedo v skalovju ob zahodnem znožju Planskega vrha, 2. in 3. četa pa v dolino Krke proti Zagradcu. Vendar pa so s tovornjakoma — eden je bil na pogon z ogljem, drugi pa na nafto — tedaj enote po potrebi hitro premeščali, zato je 3. četo zaslediti tudi na položajih pri vasi Mala gora, kjer je imela manjši spopad, na Mlaki pa je zasegla večje število živine, last italijanske družbe »Emona«, ki je upravljala z imetjem izseljenih kočevskih Nemcev.[131]

Štab ZDO je takrat izoblikoval gibljivo udarno skupino, sestavljeno iz borbenih delov terenskih čet, ki jo je taktično usmerjal namestnik komandanta odreda Dušan Švara-Dule Mornar. Ta je po potrebi in ob Dakijevem popolnem soglasju za večje udare proti sovražniku lahko računal tudi s 1. slovenskim proletarskim udarnim bataljonom Toneta Tomšiča, kar je bilo mogoče spoznati že v prejšnjem poglavju.

Po italijanskem umiku iz Žužemberka se je vse bolj izražala želja, da bi pregnali še fašiste iz Zagradca. Komandant Glavnega poveljstva Franc Leskošek-Luka je ukazal, da je treba ta kraj zavzeti. Po načrtu in zapovedi za napad bi moral Stanko Semič-Daki s proletarskim udarnim bataljonom napasti Italijane v Zagradcu s severa, se pravi z leve strani Krke, da bi jih pritegnil nase, tačas pa bi enote ZDO prekoračile Krko in kraj zavzele. Napad bi bilo treba izvesti 14. julija 1942, očitno zvečer, vendar se to ni zgodilo.[132] Nekateri za to krivijo Stanka Semiča-Dakija, češ da ni izvršil svoje naloge, na srečo pa obstaja poročilo, iz katerega izhaja,

da je načrt propadel zato, ker je bil nestvaren. Sile ZDO v moči enega bataljona in 1. SPU bataljon Toneta Tomšiča so bile v primerjavi z italijanskimi še vedno prešibke. Jasno je bilo, da bi napadalci imeli opraviti takoj s celotno 105. legijo črnosrajčnikov, ki bi jim z glavnino svojih sil od vasi Krka udarila v hrbet. Ker bi bil moral Daki s svojimi borci napadati po polju in goličavi, je bila njegova naloga tudi najbolj tvegana. Sicer pa poglejmo poročilo, ki je samo po sebi dovolj zgovorno!

Poročilo je bilo napisano 15. julija 1942 in nosi številko 74/42, v skrajšani obliki pa se glasi: »Vpad v Zagradec, ki naj bi se izvršil 14. VIL, je odložen za en dan iz sledečih razlogov: podatki, po katerih se je naredil prvotni načrt za napad na Zagradec, so se do našega prihoda na položaj precej spremenili, kajti Italijani so izpopolnili obrambni sistem topovskega gnezda z novimi fortifikacijami, katere bomo mogli opazovati šele 15. t. m. Na podlagi teh novih podatkov bomo šele lahko napravili nov načrt za napad. Da se ne bi ponovil slučaj pri Žužemberku, smo poslali prek Krke na severno stran Zagradca eno četo, ena četa pa bo že v noči pripravljena, da jim vpade v hrbet, če bi slučajno hoteli iz Zagradca. Napad se bo vršil po novem načrtu v noči med 15.—16. VII. 1942 ...«

Poročilo sta podpisala komandant Martinov (Martin Kos) in politkomisar Marko Doline (Bogomir Peršič). V nadaljevanju poročata, da so 15. VII. zjutraj Italijani izpraznili Višnjo goro, kjer so ostali samo karabinjerji, v Grosupljem pa so podrli barake in da so z vso opremo pripravljeni na odhod. Nekaj podobnega se je dogajalo tudi v Novem mestu.[133] Kajpak, danes vemo, da so se Italijani pripravljali na začetek svoje velike ofenzive, ki je bila v prvi fazi namenjena Krimskemu odredu, medtem ko so si partizani tedaj delali utvare, da se nameravajo popolnoma umakniti z Dolenjskega. To pa ne velja za Ivana Kovačiča-Efenko in njegovo četo. Efenka je bil tako prežet z mislijo, kako bo potolkel Italijane, da se za vesti iz Grosupljega, Višnje gore in Novega mesta še zmenil ni... Prav njegova četa je bila namreč tista, ki so jo bili napotili na levo stran Krke, da bi vpadla v hrbet Italijanom, umikajočim se iz Zagradca.[134]

Tukaj nas zanima pravzaprav samo to, ali je v noči na 16. julij 1942 prišlo do napada na Zagradec ali ne. Zanesljivo

vemo, da ni. Podatki, ki so jih bili 15. junija zbrali ogledniki, opazovalci in patrulje, so bili sila neugodni, ker so bili fašisti v tem kraju prav tedaj dobili okrepitve v moči od 600 do 700 mož,[135] in niso obetali za napad nobenega uspeha. Toda iz teh prizadevanj se je porodila zamisel, ki je uspela odlično ...

Zmaga pri Marinči vasi

Vse kaže, da Ivan Kovačič-Efenka in Stanko Semič-Daki nista bila nič kaj navdušena za vdor v Zagradec. Pa ne, da bi se bojev in napada bala, ampak zato, ker sta zaslutila priložnost za veliko zmago.

Ivan Kovačič-Efenka je bil že takoj po vkorakanju v Žužemberk izvedel, da hodijo fašisti iz Zagradca vsak drugi dan na Krko po pošto in hrano. S tem se je nudila priložnost, da bi sovražnike dobili v klešče kje na prostem, kjer jim močne utrdbe ne bi mogle pomagati. V takih okoliščinah bi jih njegovi in Dakijevi borci zlahka ugnali in premagali...

Toda najprej je bilo treba zbrati dodatne in zanesljive podatke, ki bi izpopolnili dobljena obvestila. Zato je Efenka že 14. julija sestavil posebno ogledniško patruljo, v kateri so bili Martin Sergan ter brata Duško in Milan Remih. Ti so si pri ljudeh izposodili kmečka oblačila, da so se lahko preoblekli v kmetice, in kmečko orodje, da so se lahko približali cesti med Marinčo vasjo in Velikimi Lesami na sto metrov. Tam so potem ugotovili, kako in kje se giblje kolona med pohodom in kako se zavaruje. Vrh tega so fašiste natančno prešteli in ugotovili njihovo oborožitev. Videli so, da Italijani poleg navadnega pehotnega orožja jemljejo s seboj tudi lahke in težke minomete.[136] Prav ti so partizane najbolj mikali, pa je v tem iskati tudi vzrok, da so se raje ogreli za zasedo kot za napad na Zagradec.

Na podlagi zbranih podatkov so v štabu ZDO naredili načrt za zasedo, v kateri bi sodelovale štiri čete ter vod s težkim mitraljezom. Fašiste so sklenili napasti v sredini med Marinčo vasjo in Velikimi Lesami, na polju in košenicah, ki jim pravijo Senožeti. Rob Dolinskega borštva, ki omejuje Senožeti s severne strani, bi morali zasesti dve četi:

4. četa 1. bataljona ZDO z dvema puškomitraljezoma* — tej je poveljeval Ivan Kovačič-Efenka, ki je bil tudi vodja celotne zasede — in 2. četa SPU bataljona Toneta Tomšiča z dvema mitraljezoma, ki ji je poveljeval Franc Mikuž-Volk. Bojno črto med robom Dolinškega boršta in cesto Marinča vas—Velike Lese naj bi zasedli neposredno pred začetkom napada. Tretja četa 1. bataljona ZDO, ki ji je poveljeval Robert Borštnar, bi morala zasedo zavarovati proti Zagradcu, 3. četa 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča, ki ji je poveljeval Ludvik Praznik-Suljo, pa proti vasi Krka. Ta četa naj bi tudi okrepila zaščitni vod ZDO s težkim mitraljezom, ki je bil na položaju na desni strani Krke pri Rogaču. Prvi bi moral po fašistih usekati ravno težki mitraljez od Rogača in jih nagnati proti Dolinškemu borštu, tam pa bi jih potem potolkli Efenkova in Volkova četa.[137] Kajpak je bil to samo načrt, ki se le malokdaj popolnoma uresniči...

Enote so zasedle položaje okoli poldneva 16. julija 1942 natančno po načrtu in zapovedi. Efenka je svojo in Volkovo četo povedel v gozdno dolinico, kjer sta odložili opremo in jo zastražili, nato pa se razvrstili na rob Dolinškega boršta. Dva kmeta, ki sta jih bila opazila, so prijeli in ju zastražili skupaj z opremo. Tako je bilo vse pripravljeno za veliki obračun, toda nihče ni vedel, da kolona fašistov iz Zagradca hodi le do sredine poti in se pri koti 269, blizu Gabrovčca, sreča z enako močno kolono s Krke, od nje prevzame pošto in hrano za kuhanje, nato pa se spet vrne v Zagradec .. ,[138]

Italijani so ravno tisto jutro sprožili svojo veliko ofenzivo proti partizanom Krimskega odreda. Pomembno nalogo pri tem je imela divizija Cacciatori delle Alpi, ki je morala z glavnino sil in s tanki-metalci plamena zabiti klin prek Dobrepolja in Rašice proti Mačkovcu, potem pa očistiti greben med cesto Škofljica—Turjak—Rašica in železniško progo Grosuplje—Velike Lašče. Pri tem bi ji morala 105. legija črnosrajčnikov varovati hrbet, se pravi: trdno držati v rokah

* Efenkova četa je imela en puškomitraljez »zbrojevko« in en »šoš«. S slednjim je ravnal Franjo Mide. Čeprav so bila ta orožja znana po nezanesljivosti, se je Mide ob tej priložnosti vidno izkazal in je poslej veljal za enega najboljših mitraljezcev (Milan Remih, prav tam). Drugi mitraljezec Efenkove čete pa je bil neki Feliks, menda doma nekje od Strug. O tem so tedaj še bolj navdušeno govorili (Jože Snoj-Piki, prepis magnetofonskega zapisa pogovora iz septembra 1974).

Zagradec in območje okoli izvira Krke. Prav zaradi tega so bili Italijani postojanko v Zagradcu še okrepili na blizu osemsto mož. Vrh tega so njihove pobočnice pritisnile na vzhodni rob Dobrepoljske kotline. Vojaštva pri Zdenski vasii je bilo ogromno, nihče pa ni vedel, če to vojaštvo ne namerava vdreti navzdol proti Strugam, od tam pa proti Zvirčam in Hinjam ali pa proti Polomu in Staremu Logu. Zato je morala 1. četa 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča spet nastopiti proti Vidmu-Dobrepolju.[139]

Boji v Dobrepoljski kotlini so se razplamteli 16. julija 1942 okoli desetih, ko je glavnina divizije Cacciatori delle Alpi s 6. topniškim polkom in oddelkom tankov prispela čez čušperški klanec do Zdenske vasi. Partizanski ogledniki so našteli 80 tovornjakov vojaštva. Ta premik pehote in motorizacije je ščitil oklepni vlak, ki ga je iz zasede med Vidmom napadla 2. četa 1. bataljona ZDO pod poveljstvom Avguština Vovka-Jurčeta, in ga nekaj časa tudi zadrževala. Spričo tveganega umika je bila primorana vztrajati v ostrem spopadu s posadko vlaka, dokler ta ni odpeljal. Pri tem sta bila ranjena dva borca lin komandir Jurče.

Italijanski alpski lovci so skušali zasedo Jurčetove čete zaobiti z močnimi pobočnicami, s temi pa so se udarili Tomšičevi proletarci pod poveljstvom Albina Dolščaka in jih po ostrih naskokih zavrnili. Pri tem sta bila ranjena dva borca — enemu je moral dr. Franc Novak-Luka amputirati nogo. Ambulanta s previjališčem je bila v Strugah, bolničarka Anica Biček pa je prekuhavala obvezila.

Italijanski pritisk v to smer se je **še** krepil, zato je štab 1. bataljona ZDO pod poveljstvom Toneta Zgonca-Vasja ukazal, naj se čete pripravijo za umik na nove položaje nad **Cre**težem pri Strugah. S tako odločitvijo je soglašal tudi Stanko Semič-Daki, ki je bil z motornim kolesom prihitel na bojišče pri Vidmu-Dobrepolju že zgodaj dopoldne tistega dne. Toda enote obeh bataljonov so vztrajale na prvotnih položajih in sovražnika zadrževale na ustrezni razdalji. Kljub temu so italijanski mitraljezci zaobšli Malo vas; to je stalo življenje sedemindvajsetletnega Lojzeta Perhaja, ki je vodil osvobodilno gibanje v tem kraju. Šele proti večeru tistega dne je postalo jasno, da imajo Dakijevi in Vasjevi borci opraviti le s sovražnimi varovalnimi oddelki. Nevarnost je minila in Stanko Semič-Daki se je vrnil v Ambrus, da bi se udeležil **še** obra-

čuna pri Marinči vasi, ki pa ga je zamudil,[140] čeprav je imel tamkaj glavnino svojih sil...

Obvestila o pohodih fašistov od Zagradca proti Krki so bila pravilna. Ozračje pri zasedi v Dolinškem borštu je bilo napeto, borci pa nestrpni. Za obed so dobili hlebčke, ki pa so jih morali deliti: trije po enega. Ravno ko so bili pri tem opravilu, je završalo, da prihajajo Italijani.

Ura je bila nekaj čez štirinajst in pripeka najhujša. Ljudi na njivah in košenicah je bilo malo, a nekaj vendarle. Neki kmet, ki je zagledal kolono fašistov ob izstopu iz Marinče vasi in ki je za partizane v Dolinškem borštu očitno vedel, se je zavedel, da se bo vsak hip znašel sredi ognjene vihre med vojskujočima se stranema. Začel je vpiti partizanom in mahati, naj počakajo s streljanjem, da bo pribežal do doma, in stekel s košem in koso po njivah. To so opazili Italijani. Takoj so se razvrstili v strelce ter začeli nastopati proti Dolinškemu borštu. Ogenj težkega mitraljeza od Rogača v takih okoliščinah ne bi kaj prida zalegel, pa je bilo kar prav, da je mitraljez molčal...

Medtem so se borci Volkove lin Efenkove čete po trebuhu plazili na položaje in v zaklone, določene za napad. Samo iz njih so mogli imeti dober pregled čez Senožeti in samo od tam so lahko z ognjem obvladali zemljišče prav do ceste. Tako so se neizprosni sovražniki korak za korakom približevali drug drugemu, zgodilo pa se je tisto, kar sploh ni bilo predvideno: prvi so užgali fašisti.. ,[141]

Vsa stvar se je torej popolnoma zasukala. Kljub temu pa je bil ogenj borcev Efenkove in Volkove čete bolj natančen in učinkovit. Boj se je začel iz neposredne bližine in na Italijane se je usulo kakor ognjeni plaz, da jih je kar pometlo s ceste in z njiv. Odpor fašistov je mahoma zamrl, kakor da ga sploh ni bilo. Tisti hip je Efenka ukazal juriš. Borci so se pognali v naskok kakor en mož,[142] sicer pa naj pripovedujejo preživeli udeleženci sami!

»Mi smo potem tam jurišali,« pripoveduje Milan Remih, »bilo je vse pomešano. Sredi borbe smo se kar lovih po tisti koruzi, eden sem eden tja. Ta borba je bila po mojem zelo kratka, bila pa je zelo zanimiva, ker je eden čez drugega vpil in skakal po tistih njivah... Jaz sem bil ranjen od lahkega minometa. Zraven mene je bil tudi Martin Sergan. On mi je pomagal, ker sem bil čisto omamljen. Nos in okoli oči

sem imel vse zatečeno, ker sem dobil tisto zemljo in tisti drobir v obraz, nisem pa dobil nobenega železja od mine. Nekaj časa sem bil čisto matast, ampak sem se potem še lovil z Italijani do Krke ...«

Marjana Jagra-Risa, ki je bil star komaj petnajst let in je ležal v zasedi brez orožja poleg svojega očeta Jurija Jagra-Kosa, je bilo omamilo sonce, da je zaspal. Zbudil ga je oče, ki ga je močno stresel za rokav. Na razdalji kakih dvesto metrov je zagledal nekaj fašistov, ki so šli kar po zrelem žitu. Jeknili so prvi streli. Italijani so med vpitjem nekaj časa še napredovali, medtem so kmetje že vsi zbežali z njiv. Fašisti so se začeli vkopavati. Četa se je pognala na juriš. Ker je imel Marjanov oče Jurij puško, je jurišal tudi on.

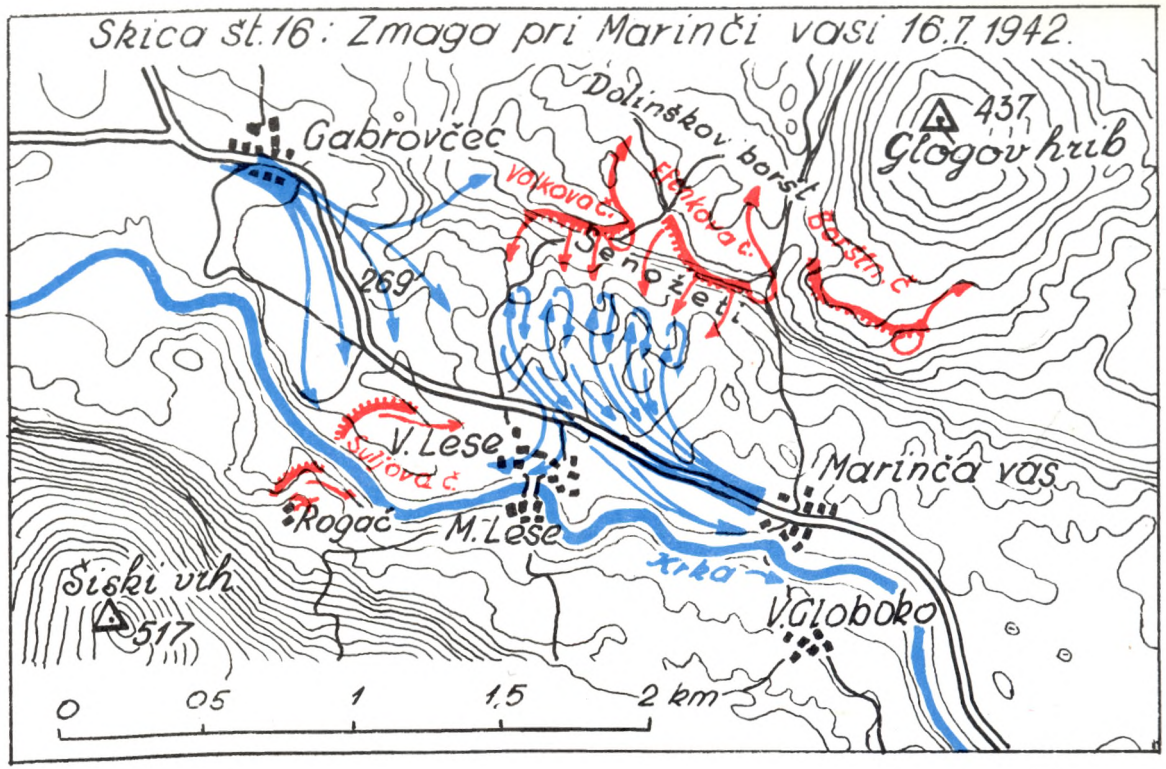
»Tako sva se z očetom prvič ločila,« nadaljuje Ris. »Naši so vedno bolj gonili Italijane in zbal sem se, da bom ostal sam na položaju. Stekel sem za njimi. 2e sem prišel do prvega ubitega vojaka, toda naših še nisem dohitel. Drugega mrliča sem si bolj natančno ogledal. Ob njem je ležala lepa puška z bajonetom na prelom. Pobral sem jo. Tretji mrlič je ležal na trebuhu. Ko sem ga obrnil, sem pod njim zagledal dolgo in nerodno pištolo s kopitom. Po obleki sodeč je moral biti oficir. Pri bližnjem drevesu sem pobral še dva šaržerja za lahko »bredo« ...«

Tako je petnajstletni Marjan Jager-Ris zaplenil puško in mauser parabelo. Ker je oče menil, da mu jo bodo vzeli, sta dragoceno pištolo spravila v torbo in o njej nista nikomur nič črhnila .. .[143]

Italijanski črnosrajčniki, ki so si poiskali kritje za hišami v Marinči vasi, so takoj postavili svoja priljubljena orožja — minomete in začeli metati mine. Zaradi naglice in nejasnega položaja pa so večinoma tolkli po svojih tovariših, kar je zmedo in paniko še povečalo pa tudi povzročilo dodatne žrtve.

»Italijani so pribežali v našo vas,« pripoveduje Franc Bradač, po domače Mišmaš. »Bilo je več ranjenih. Eden je še jajce prosil, ko ga je izpil, je pa izdihnil... Tukaj je padlo Italijanov sigurno čez štirideset...«[144]

Največ fašistov se je v obupu in smrtnem strahu brezglavo pognalo proti Krki. Tam jih je sprejel težki mitraljez s položaja pri Rogaču, ki je dotlej molčal, potem pa je izbruhal velike količine svinca. Zraven tega sta kosili še dve

Skica št. 16: Zmaga pri Marinči vasi 16.7.1942.
Gabrovčec
Dolinškov borst
437
Glogov hrib
Volkova č.
Lipkova č.
Borštn. č.
269
Senožeti
V. Lese
Suljova č.
Marinča vas
Rogač
M. Lese
Xiko
Siški vrh
517
V. Globoko
0
05
1
1,5
2 km

»zbrojevki« Suljove čete. Na tistih položajih je bil tudi bataljonski politični komisar Alojz Založnik-Nikola, ki je zapisal:

»Tudi z desne strani Krke je bilo zavarovano. Tam je bil en vod Suljove čete s komisarjem Janezom Kožarjem-Prajerjem. Ko so fašisti begali sem in tja, smo jih s te strani Krke dobro kosili. Veliko jih je poskakalo v Krko, misleč, da jo bodo prečkali. S komisarjem Pr aj er jem sva jih podirala v vodi. Bili so brez orožja in so kričali: ‚Partigiano, non sparare, io ho i bambini!' Prajer pa mu reče: ‚Je že prepozno. Jaz ti nisem kriv, da imaš otroke, kaj si pa prišel šarit v naše kraje' in ga je pihnil. Črna srajca in črne ovijače so povedale, da mu ne kaže prizanašati.. ‚«[14S]

Pomočnik mitraljezca Ivan Gutman-Zani pa je tolkel po glavah fašistov, ki so se skrivali v Krki, kar s torbo za okvirje puškomitraljeza. Ta osemnajstletni partizan, po poklicu rudar iz Krmelja, je bil sijajen dečko. Tudi Duško in Milan Remih sta fašiste lovila prav do Krke in tamkaj z njimi poravnala nepisane račune ...

Nenavadna bitka je trajala manj kot pol ure. Napočil je čas, ko bi bilo treba pobrati plen. Orožja je bilo vse polno; to ni bilo le orožje padlih fašistov, ampak tudi tistih, ki so jo bili z bojišča popihali. Toda partizani so se toliko zaposlili z lovljenjem in pokončevanjem fašistov, da so na nevarnost popolnoma pozabili. Nihče ni pričakoval, da bodo zagraški fašisti dobili pomoč. Tudi Suljova četa je pozabila na varovalno nalogo v smeri proti izviru Krke. Kolona fašistov, ki je varovala pošto in hrano na poti iz vasi Krka do kote 269 tostran Gabrovčca, pa jim je bila takorekoč za hrbtom. Do bojišča je imela le dober kilometer. Na srečo je do bitke na Senožetih prišlo pol ure pred časom, dogovorjenim za snidenje s kolono iz Zagradca. Toda fašisti so se podvizali • • -[147]

Borcem Suljove čete, ki so se ukvarjali s potolčenimi fašisti, so prišli nenadoma za hrbet drugi, spočiti, bojno urejeni in bojeviti. Komandir Ludvik Praznik-Suljo je dobil strel od zadaj. Krogla ga je zadela za ušesom, izstopila pa je ven na licu. Bojeval se je dalje, kot bi mu dala dodatno moč. S kriki je opozarjal borce, naj se obrnejo in bojno urede, da bi odbili sovražnika s Krke. Ivan Gutman-Zani, ki je tekel s strelivom k svojemu mitraljezcu, se je zrušil kakor spodsekan. Ni mu bilo več pomoči. Za grmičkom

Na fotografiji levo je junak napada na fašistično kolono iz Zagradca 16. julija 1942 pri Marinči vasi. To je Ivan Gutman-Zani s Tržišča pri Mokronogu. Drugega junaka iz tega boja — Antona Mestnika z Laz nad Krko, ki je takrat tudi padel — vidimo v družbi s prijateljem in soborcem v 1. SPU bataljonu Toneta Tomšiča Jožetom Godcem s Korinja (skrajno desno), ki je postal žrtev zahrbtnega izdajstva. Ko je 16. oktobra 1942 obiskal mater, so ga korinjski belogardisti obkolili in zajeli, ustreljen pa je bil že naslednjega dne v Vidmu-Dobrepolju.

sredi polja pri Velikih Lesah je padla neka partizanka iz ZDO, blizu tam pa še en borec Suljove čete — Anton Mestnik, po domače Bobnov z Laz nad Krko...

Vod Suljove čete na desni strani Krke je edini urejeno tolkel po fašistih s Krke. Pomagal mu je tudi težki mitraljez od Rogača. A to je bilo že nekoliko daleč in zadel je malokoga, sicer pa je bilo fašistov blizu tristo in proti toliki premoči se ni dalo narediti veliko. Ivan Kovačič-Efenka, ki je bil še pred začetkom boja določil zbirališče za primer umika, je svojim in Volkovim borcem ukazal, naj se umaknejo. Toda s tem se bitka ni končala. Suljova četa se je sicer v celoti znašla na desni strani Krke, a je od tam še vedno tolkla po Italijanih. Tudi ti so proti njej usmerili težke mitraljeze in minomete. Od prvega strela je minilo že poldrugo uro, boj pa je še vedno trajal.[148]

Medtem je iz Zagradca začelo silovito nabijati topništvo, na nebu pa sta se prikazali dve letali ter začeli krožiti in iskati partizane. Vse to pa ni povzročilo žrtev niti med

partizani niti med domačini. Ubit je bil edino Alojz Globokar iz Velikih Les — kot žrtev lahkovernosti. Kakor izhaja iz belogardističnih »Vesti«, je bil Globokar lojalen do italijanskih oblasti in ni niti malo podpiral partizanov. V skladu z navodili iz župnišča je prostodušno stopil iz hiše med Mussolinijeve vojake, toda neki razkačen fašist je pognal vanj kroglo, da je takoj izdihnil.[149]

Tako je minila »jurišna akcija pri Marinči vasi«, kakor jo imenuje poročilo štaba ZDO z dne 17. julija 1942, ki se glasi: »Po poročilih naših patrol se je izvedelo, da hodijo Italijani vsak drugi dan po hrano in pošto na Krko. Takoj smo pregledali teren ter 16. t. m. pripravili zasedo med Marinčo vasjo in Lesami, in sicer tako, da sta bili 2 četi s 4 puškomitraljezi na levi strani Krke, in bočna osiguranja proti Lesam in Marinči vasi. Ob 2. uri so prišli Italijani (sami fašisti), toda že razviti v strelce, ker so bili opozorjeni po civilih, ki so begali po njivah, videč nas in Italijane obenem. Takoj nato se je razvila borba, v kateri je sodelovalo najprej orožje z desne strani Krke. Pod vtisom tega ognja so se Italijani obrnili proti nam /in se umaknili v hrib na levi strani Krke, toda od tam jim je padel v hrbet ogenj naše zasede na drugi strani Krke. Videč to so Italijani začeli bežati, naši pa so nanje jurišali. Bitka je trajala 1 uro in pol ter je padlo prek 80 fašistov, a živih ostalo okoli 20. Mi pa smo imeli 1 mrtvega in 2 ranjena. Glede orožja še ni točnih poročil, dobili smo 1 puško, 300 kom. municije in šaržerje. Četa, ki se je nahajala na levi strani Krke, se je umikala proti Žužemberku in od nje še nismo dobili poročila glede orožja ...«

Poveljnik XI. armadnega zbora general Mario Robotti je 9. avgusta 1942 obvestil vojno ministrstvo v Rimu, da je 105. jurišna legija črnih srajc v tej bitki izgubila 4 oficirje in podoficirje ter 15 vojakov, ranjenih pa je bilo 12 vojakov in 2 oficirja. V dnevnem poročilu njegovega štaba z dne 17. julija 1942 je število mrtvih isto, število ranjenih pa za dva višje, se pravi 16. Tam je tudi rečeno, da so ubili štiri upornike in zaplenili njihovo orožje.[150] Seveda so k ubitim upornikom šteli tudi povsem nedolžnega Alojza Globokarja ...

Svoje žrtve so Italijani pobrali še isti dan, jih prepeljali v Stično in tam pokopali. Enega največjih porazov so doživeli

prav na dan začetka velike ofenzive proti slovenskim partizanom ...

Efenkova in Volkova četa sta morali na umiku postojanko v Zagradcu zaobiti. Tako sta prišli v Ambrus šele ob osemnajstih. Tam so se vse sodelujoče enote v napadu na fašiste pri Marinči vasi razvrstile za pregled, borci pa so odložili na kup zaplenjeno orožje. Po pričevanju Staneta Režena so borci 2. čete 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča zaplenili 7 pušk in dva težka mitraljeza znamke »fiat«, ki so jih potem prepustili Zapadno-dolenjskemu odredu. Poročilo štaba 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, ki bi to zaplembo lahko potrdilo, se ni ohranilo, čeprav je bilo napisano in vpisano še istega dne v delovodnik Glavnega poveljstva kot akcijsko poročilo.

Zbrane in poravnane čete v Ambrusu sta pregledala Dušan Svara-Dule Mornar lin Stanko Semič-Daki Spanec. Posebno pohvalo sta izrekla Volkovi in Efenkovi četi. Očitno sta bila tedaj oba zelo zadovoljna.[151]

Kasneje je bilo precej hudih besed, ker partizani niso pobrali vsega italijanskega orožja, a pravih vzrokov za samo »delni uspeh« ni doslej razčlenil še nihče. Te je mogoče strniti v tele točke:

1. Partizanska vojaška obveščevalna služba je bila tedaj šele v povojih, partizani pa tedaj tudi iz izkušenj še niso poznali italijanske metode za spremljanje preskrbovalnih kolon. Ogledniki bi bili morali ugotoviti početje Italijanov na vsej poti od Zagradca do Krke, za kar pa ni bilo ne časa ne možnosti.

2. Zmeraj je treba računati, da zbrana obvestila ne morejo biti popolnoma točna in da se lahko položaj hitro bistveno spremeni. Zaradi tega mora imeti poveljstvo na razpolago dovolj močno enoto, s katero lahko posreduje v poljubni smeri. A tedaj ni bilo take rezerve, ki bi lahko začetni uspeh razširila in italijansko pomoč odbila.

3. Ob pomanjkanju orožja bi se morali zasede udeležiti tudi partizani brez strelnega orožja, ki bi bili lahko hitro pobrali plen in se oborožili. Taka praksa se je pozneje odlično obnesla.

Ne glede na prikazane slabe strani pa je bila akcija pri Marinči vasi sijajna partizanska zmaga. Nedvomno je šlo za najbolj domiselno in uspešno gibljivo zasedo, kar jih je bilo

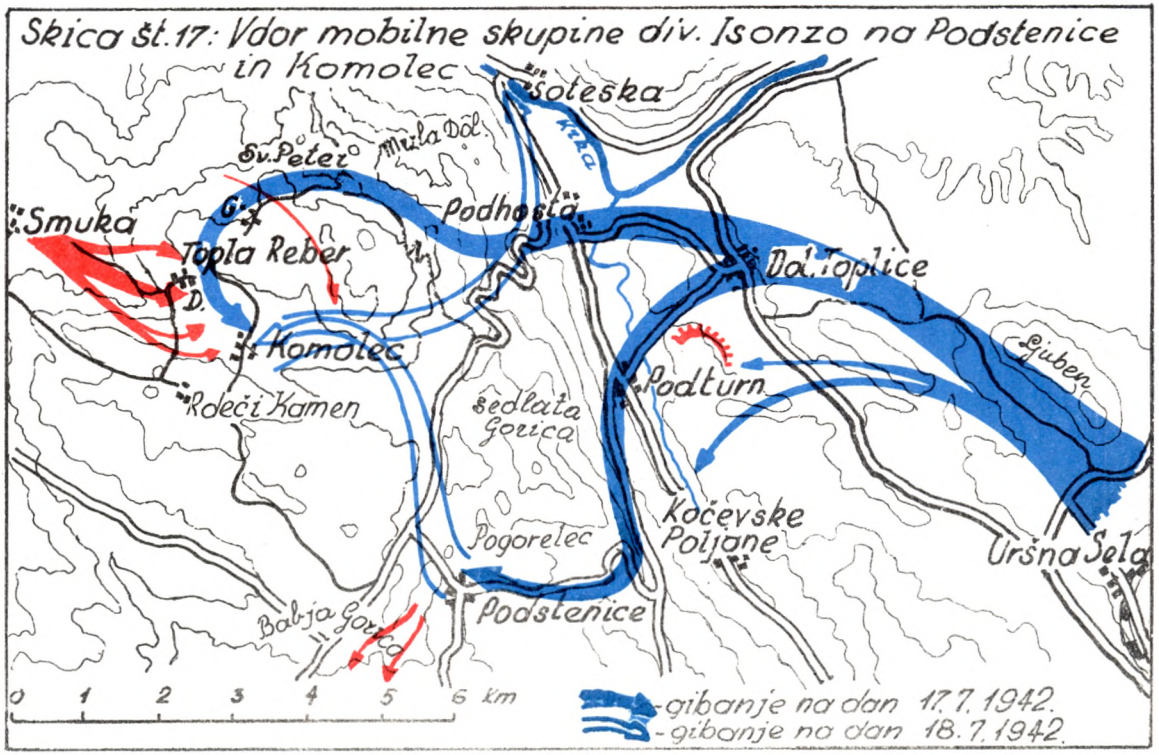
dotlej. Dokazano je, da je Ivan Kovačič-Efenka, ki je pravzaprav vodil vse enote, čeprav to ni bilo določeno uradno, ravnal po vseh vojaških pravilih. Predvsem je pomembno, da je povelje za juriš dal res ob pravem času, ko se Italijani še niso utegnili miselno zbrati, pripraviti za obrambo in utrditi. Juriš njegovih in Volkovih borcev pa je bil tako ali tako nekaj posebnega. Ta juriš je potem postal posebnost Tomšičevih proletarcev, s katero so se odlikovali pred vsemi drugimi partizanskimi enotami na Slovenskem ...

Ob tem je treba opozoriti še na nekaj! Zmaga pri Marinči vasi je sovpadla z velikim, prelomnim dogodkom: 16. julija 1942 je bila ustanovljena 1. slovenska proletarska udarna brigada Toneta Tomšiča, v katero je bil kot temeljno jedro vključen tedaj že slavni in bojno vsestransko izkušeni Dakijev proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča. Ker pa nova brigada spričo zapletenega izbora in začetka velike italijanske ofenzive ni bila takoj sposobna za učinkovite bojne nastope, je moral 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča v svoji dotedanji sestavi delovati še pet dni, pri tem pa je odločil v svojo korist še dva velika spopada z močno sovražnikovo bojno skupino ...

Boj na Komolcu

Čeprav so 17. julija 1942 Italijani še beležili spopade blizu vasi cesta pri Zdenski vasi in čeprav so še vedno šarili okoli Male vasi pri Vidmu-Dobrepolju, pa je čez dan postalo že jasno, da za osvobojeno ozemlje vzhodno od grebena Male gore trenutno ni nobene nevarnosti. Tedaj šele se je s položajev pri Kompoljah lahko umaknila 1. četa in tako se je na Bobnovi senožeti pri Kalu nad Ambrusom spet zbral ves 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča. Tega dne je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet vznemiril vdor mobilne skupine divizije Isonzo čez Dolenjske Toplice na Podstenice in Kunč ter čez Podhosto na Gornjo Toplo reber in na Komolec. Ukaz, ki ga je dobil Stanko Semič-Daki tisti večer, se je nanašal prav na ta vdor. Bataljon je iz Ambrusa proti Laščam nad Dvorom odšel ponoči in peš.. ,[152]

Jedro mobilne skupine divizije Isonzo je bil bataljon 23. pehotnega polka Como iz Črnomlja, okrepljen s fašisti,

Skica št. 17: Vdor mobilne skupine div. Isonzo na Podstenice in Komolec
Soteska
Sv. Peter
Mala Dol.
Mrzla
Podhosta
Smuka
Topla Reber
D.
Komolec
Rdeči Kamen
Dol. Toplice
Ljubeg
Podturn
Sedlača Gorica
Kočevske Poljane
Pogorelec
Podstenice
Babja Gorica
Uršna Sela
0 1 2 3 4 5 6 km
- gibanje na dan 17. 7. 1942.
- gibanje na dan 18. 7. 1942.

baterijo minometov 81 mm, mitraljesko četo, oddelkom kraljevih karabinjerjev litd. Tako je ta skupina štela precej čez tisoč mož. Njena naloga je bila med prvo fazo velike italijanske ofenzive, ki je zajela pogorje Krima in Mokrca z njunimi obrobji, izvajati pomožne bojne sunke v gorsko gmoto roških gozdov, kar naj bi zasejalo zmedo v partizansko zaledje, zavajalo partizansko poveljstvo, obenem pa pripomoglo k zbiranju podatkov s pomočjo nasilnega ogledništva. Z obrobja roških gozdov na vzhodu naj bi skupina potisnila v notranjost kar največ partizanskih enot, da bi jih pozneje na Rogu dobilo podse ofenzivno kolesje, z odmikanjem od Roga pa naj bi partizansko poveljstvo navdala s slepilom, da naslednja ofenzivna faza ni namenjena Rogu.[153]

Prvi udar mobilne skupine divizije Isonzo je veljal severovzhodnemu osrčju Kočevskega Roga. Njegov namen in obliko je mogoče razbrati iz dnevnega poročila XI. armadnega zbora za 18. julij 1942, ki je nastalo še pred velikim spopadom na Komolcu in ki se v izvlečku glasi: »Cona divizije Isonzo: mobilna skupina nadaljuje čiščenje cone Topla reber—Rdeči kamen—Podstenice. En upornik ubit blizu Poljan. Desna kolona: dosežen je cilj Komolec, leva kolona: dosegla Podstenice. Skupine upornikov na begu so nosile s seboj mrtve in ranjene. Da bi ubežale obkolitvi mobilne skupine, so opustile material in orožje. Na terenu naštetih 14 ubitih upornikov. V conah, ki so bile doslej čiščene, so vse nastopajoče sile našle prekinitve cest, utrjevalna dela, telefonske linije, taborišča, barake, ambulante in skladišča, ki so jih naše čete razdejale .. ,«[154]

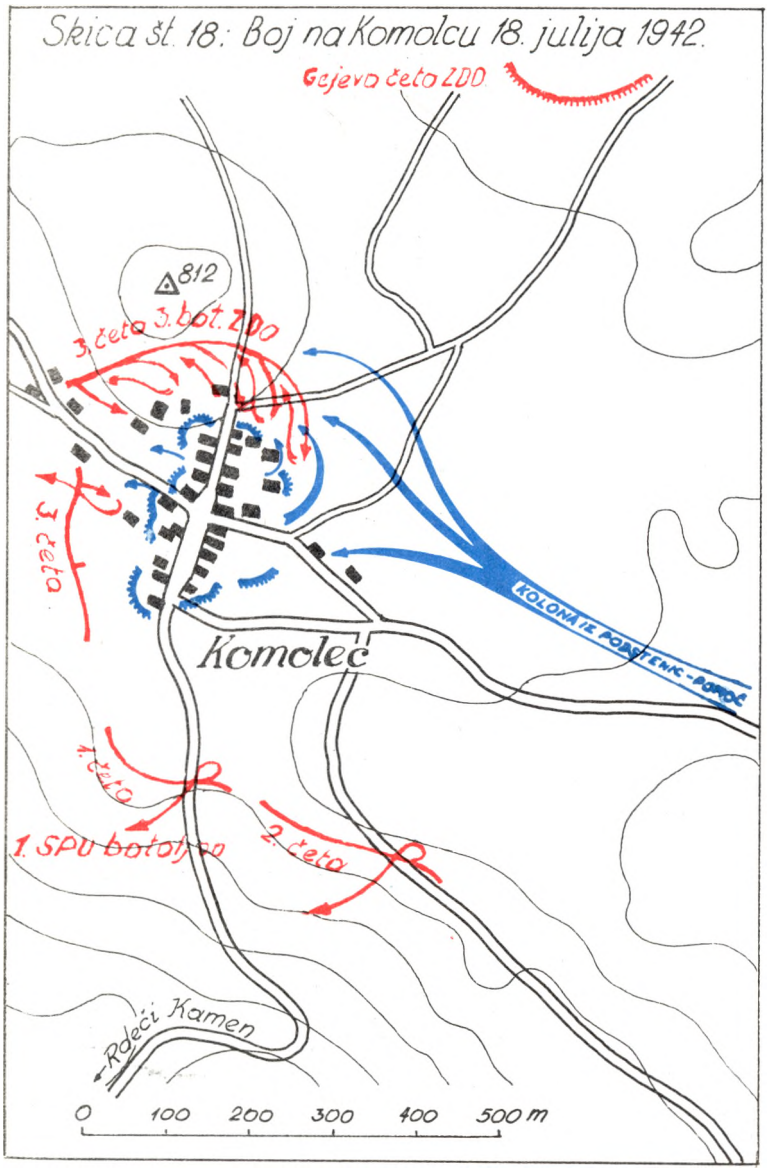
Obliko gibanja mobilne skupine divizije Isonzo ob tem prvem udaru si je najlaže predstaviti s skico, ki to gibanje ponazarja, vendar je treba že znanim dejstvom dati še nekaj pojasnil. Pobočnice leve kolone so 17. julija 1942 na pohodu od Dolenjskih Toplic proti Poljanam trčile na zasedo 4. čete 3. bataljona ZDO ter pri tem imele tri ranjene. Od tod prek Podturna na Kunč in Podstenice ni bilo večjih spopadov. Desna kolona pa je prišla iz Podhoste mimo Sv. Petra čez Gorenjo Toplo reber do Komolca v velikem loku popolnoma neovirano, ne pa tudi neopazno.[155]

Vest o Italijanih so prvi prinesli kmetje iz vasi Lašče in Klopce nad Dvorom, ki so pribežali s košenic pri Gorenji Topli rebri, kjer so pospravljali seno. Potem je s patruljo

petih borcev prišel sovražnikom na sled Franc Zavodnik-Jon, namestnik komandirja 3. čete 3. bataljona ZDO. Ta je šel s svojimi tovariši previdno za Italijani po dobro uhojeni sledi od Gorenje Tople rebri proti jugovzhodu. O mraku so prišli v bližino Komolca in tam zagledali italijanskega stražarja. Jon 'je takoj poslal k bataljonskemu komandantu Albertu Jakopiču-Kajtimirju dva borca s sporočilom, kje nameravajo Italijani prenočiti, sam z dvema borcema pa je ostal pred Komolcem in oprezal vso noč, da jo Italijani ne bi kam popihali, še preden bi prišli napadalci,[156] kar pa je bilo malo verjetno. Sovražniki so si namreč še pred mrakom zgradili mitraljeska gnezda iz kamenja in važ, to pa je kazalo, da nameravajo tu ostati do prihodnjega dne. Toda lahko bi se premislili...

Vas Komolec je čepela na zložnem, prisojnem pobočju kopaste kote 868. Pod vasjo na južni strani je Komolški žleb, ki se vleče od Dolenje Tople rebri mimo Komolca dalje proti Jastrebarju in Podturnu. Ta žleb z južne strani obdaja veriga sklenjenih in dokaj strmih gozdnatih vrhov, katerih srednji, najvišji in s Komolcem vzporedni je kota 912. Od znožja tega grebena v isti ravni s spodnjim robom vasi je največ 300 metrov daleč. Na tej strani vasi pri velikem kozolcu dvojniku so imeli Italijani privezane mule. Rahlo valovito polje s košenicami se je razprostiralo od vasi proti severovzhodu, kjer je planoto v polkrogu zapiral gozd z južnim vrhom Pečke, kota 881. Glavna pot drži od Dolenje Tople rebri na zahodu, na vzhodni strani Komolca pa se razkreči: jugovzhodni krak gre mimo Jastrebarja proti Grof ji mizi, severozahodni pa se polkrožno zasuka okoli kote 868 proti Gorenji Topli rebri. Tudi na tej strani je bilo zemljišče golo, poraščeno le z grmi in prepasano s plotovi. Vas je štela 32 hiš in je bila brez cerkve. Ob vhodu iz zahoda je stala le večja kapelica, pred njo pa samo še manjša in napol zidana hiša. Tod je bilo veliko češenj drobnic.[157]

Stanko Semič-Daki s svojim bataljonom in Albert Jakopič-Kajtimir z deli 3. bataljona ZDO sta v bukov gozd Učiteljev tal blizu Dolenje Tople rebri prišla še sredi noči. Poveljnika sta mislila, da so zašli, zato so borci popadali k počitku in zaspali. Ko jima je uspelo dobiti stik s Francem Zavodnikom-J onom, sta naredila takle načrt za napad: 3. četa 3. bataljona ZDO, ki se je po prvem komandirju Francu Pic-

Skica št. 18.: Boj na Komolcu 18. julija 1942.
Gojevo četo ZDO
812
3. četa 3. bat. ZDO
3. četa
Komolec
KOLONA IZ PODSTENIC - POMOČ
1. četa
1. SPU bataljon
2. četa
Reči Kamen
0 100 200 300 400 500 m

lju-Frenku imenovala tudi Frankova* in katere politični komisar je bil Rado Skraba-Gorazd, naj napade na levem krilu v polkrogu od kote 868 navzdol, 3. četa 1. SPU bataljona, ki ji je poveljeval ranjeni Ludvik Praznik-Suljo, njen politični komisar pa je bil Janez Kožar-Prajer, naj napade z zahoda vzdolž glavne poti in južno od nje, 1. četa 1. SPU bataljona, ki ji je poveljeval Albin Dolščak, politični komisar pa je bil Edvard Podlogar-Vili, naj napade z jugovzhodnega in južnega roba Komolškega žleba, skrajno desno pa naj udari z jugovzhodnega dela Komolškega žleba 2. četa 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča, ki ji je poveljeval Franc Mikuž-Volk, politični komisar pa je bil Zvone Slak-Tilen. Vas Komolec in Italijane v njej bi tako napadalci polkrožno obkolili, četa 3. bataljona ZDO, ki ji je poveljeval Ivan Kramar-Ge** pa bi morala Komolško polje zaobiti po severnem robu in bežeče Italijane prestreči nekje pri grebenu Pečke.

Po pismenem ukazu bi morali partizani Italijane ;iapasti še ponoči, ker pa so mislili, da so zašli, in so zaspali, so sklenili, da bodo Italijane napadli ob zori, ko bodo vojaki še ma-

* Stanko Semič-Daki v obeh inačicah svojih spominov navaja, da je v tej borbi sodelovala od ZDO Efenkova četa in da je bila borba na Dolenji Topli rebri. Spričo ugovorov sem zaslišal vse preživele borce Efenkove čete, toda noben se ni mogel spomniti niti borbe na Komolcu niti na Topli rebri. Nasprotno pa je udeležbo 3. čete 3. bataljona ZDO v borbi na Komolcu izpričalo kar pet borcev, in sicer poleg Franca Zavodnika-Jona in Antona Gregoriča-Jakca še Franc Plevnik-Voj o, Jože Boldan-Silni in politični komisar čete Rado Skraba-Gorazd. Tudi dva padla in pet ranjenih je pripadalo tej četi.

Glede lege in imena vasi pa se Dakiju ni bilo težko zmotiti, ker sta si oba kraja, ohranjena le kot pogorišči, po legi popolnoma podobna. Ob Dakijevi navzočnosti je prišlo do pomote tudi pri prvem ogledu, kar izpričuje zapisnik z dne 6. aprila 1978, pa je bilo treba ogled ponoviti, ker je kar enajst udeležencev trdilo, da je bila borba na Komolcu, samo dva pa, da je bila na Topli rebri. Italijanske listine glede tega niso dovolj natančne, partizanska poročila pa se niso ohranila (Franc Zavodnik-Jon po beležki z dne 12. junija 1978, Anton Gregorič-Jakec, prepis magnetofonskega zapisa z dne 11. oktobra 1974, Franc Plevnik-Vojo, ustni vir, Jože Boldan-Silni, zapisnik o ogledu z dne 30. junija 1978 in Rado Skraba-Gorazd po beležki z dne 6. oktobra 1974).

** Katera četa Zapadno-dolenjskega odreda je bila to, ni bilo mogoče natančno ugotoviti. Glede na navedbo Ivana Kramarja-Geja, da je bil operacijski oficir v 2. četi 3. bataljona ZDO, je mogoče sklepati, da je to nalogo prevzela prav 2. četa. Prva

tasti od spanja in ko še ne bodo opravili z vsemi jutranjimi opravili. Napadalci so proti izhodiščem za napad krenili še pred začetkom svitanja. Ko so pred sabo začutili vas, so se razdelili po četah v dva kraka in se začeli v strelcih previdno pomikati od kritja do kritja.[158]

Kje natančno se začne vas Komolec, so vedeli samo ogledniki s Francem Zavodnikom-Jonom na čelu. Tako se je zgodilo, da so napadalci z severozahoda, ki naj bi na svojih izhodiščih počakali povelja za napad, dokler ne bi svojih izhodišč zasedle tudi čete z najdaljšo potjo, zašli preblizu prvih hiš. Začasni komandir 3. čete 3. bataljona ZDO Branko Defar,* ki je kasneje dobil partizansko ime Striček, se je priplazil k italijanskemu stražarju pred napol leseno hišo pri kapelici v bližino treh metrov. Italijanski stražar-fašist si je dal opraviti s češnjami: pripogibal je veje in se stegoval do sadežev, pa ni opazil ne Strička ne njegovih tovarišev. Toda menda je zaznal neki šum in nenadoma uzrl zloveščega napadalca. Popolnoma je otrpnil in začel spreminjati barvo kot kameleon. Naposled je skušal seči po puški in mukoma izdavil: »Chi va là?«

Namesto odgovora je dobil kroglo iz Stričkove mavzerice in padel naprej proti Stričku. Tako se je začelo .. ,[159]

četa 3. bataljona ZDO, ki ji je poveljeval Franc Smrke-Jošt, zagotovo ni bila, ker se je tega dne še zadrževala v Žužemberku oziroma v dolini Krke. Odpade tudi možnost, da bi to bila 4. četa 1. bataljona ZDO ali Efenkova, čeprav kaže, da se je tudi ta zadrževala tačas v okolišu Smuke. Marjan Jager-Ris, ki je skupaj z očetom Jurijem pripadal Efenkovi četi, namreč opisuje patruljno delovanje Efenkove čete vzdolž Vinske ceste proti Podstenicam. Njega in njegovega očeta pa v enaki zvezi omenja Mihael Butara-Aleks, ki je tedaj začasno pripadal šolski četi na Smuki (Spomini — življenjepis Marjana Jagra-Risa z dne 18. julija 1957, fase. 1/1 v arhivu IZDG, Mihael Butara-Aleks, spomini v rokopisu, Franc Smrke-Jošt, telefonično pojasnilo z dne 8. oktobra 1979 in vprašalna pola za Ivana Kramarja-Geja v zgodovinskem arhivu CK ZKS).

* Po lastni izjavi je bil Branko Defar-Striček komandir 3. čete 3. bataljona ZDO. Za to dolžnost so ga borci izbrali dva ali tri dni pred borbo na Komolcu, ker je dotedanji komandir Franc Picelj-Frenk nekam odšel. Ta izjava se ujema s pričevanjem Miha Butare-Aleksa, ki se dobro spominja, da je bil ob njegovem prihodu 11. julija 1942 na Smuko Franc Picelj-Frenk politični komisar šolske čete ZDO (Branko Defar-Striček po beležki z dne 26. oktobra in Miha Butara-Aleks, pripombe z dne 8. novembra 1979).

Branko Defar je bil poprej že vojak bivše vojske, zato je vedel, da mora biti tam, kjer je stražar, tudi stražarski oddelek. Hitro je oddal še štiri strele k dnu brunarice, znova napolnil puško in čakal, da bi prestregel umikajoče se fašiste. Smrtno je zadel še pomočnika mitraljezca, mitraljezec pa mu je ušel. Potem je pokončal še fašista, ki se je bil zamaknil za podboj vrat, in tistega, ki je iskal kritje za okenskim okvirom. Tedaj se je ozrl nazaj. V dolinici pod seboj je zagledal stati človečka v usnjenem površniku in z usnjeno kapo, ki ga je odobravajoče spodbujal: »Kar tako naprej! Kar tako naprej!«

Spomnil se je navodila, da mora vsak partizan paziti na morebitne belogardistične vrinjence, ki ostajajo odzad, potem pa streljajo partizane v hrbet. Ker tistega partizana ni poznal, je osorno dejal: »Ti, tovariš, takoj naprej, drugače te bom ustrelil!«

Šele drugi dan je izvedel, da je bil tisti mali partizan sam Stanko Semič-Daki.. .[16°]

Nekaj italijanskih vojakov se je bilo spravilo na češnje že na vsezgodaj. Ti in tisti, ki so čuvali mule, so prvi dobili obrok svinca. Daki je zapovedal juriš.

Borci 3. čete 3. bataljona ZDO so krepko navalili, da bi vdrli v vas, še preden bi Italijani uredili odpor. Za naskok v tej smeri so bili dani vsi pogoji, ker so lahko jurišali po ravnem ali po položnem navzdol. Partizanski položaji so bili više od italijanskih in njihove bombe so letele daleč. Toda Italijani so se začeli ogorčeno braniti kar iz hiš in nabijati kot vragi.

Skupina partizanov, v kateri so bili: Jože Skufca-Martin, Pavle Keršič-Ježek, Franc Plevnik-Vojo, Miha Strumbelj-mlajši, Anton Gregorič-Jakec in mitraljezec Janko, doma iz Podturna, se je spravila nad Italijane v drugi napol leseni bajti na zgornjem robu vasi, ki je zapirala prehod čez plotove. Italijanski puškomitraljezec je postavil svoje orožje kar na okno in začel spuščati rafale tjavdan, kjer se je kaj premaknilo. Toda mitraljezec Janko mu je ogenj vrnil z debelimi obrestmi. Pomeril je četrt metra pod okensko polico v trhla jelova bruna in jih sesekljal v trske. Italijan je samo kriknil, se vrgel navzgor, omahnil čez okno in na njem obvisel. Hip zatem je v bajto priletela bomba in jeknila zamolklo kakor v kleti. Bajta je bila zavzeta. V njej so se po-

lastili puškomitraljeza, treh pušk, ene pištole, streliva in opreme.. .[161]

Desno od te čete, že pod potjo, je naskakoval s četo Dakijev ljubljenec Ludvik Praznik-Suljo, še vedno z obvezo na glavi, tako da je videl le z enim očesom. Rana, ki jo je staknil pred dvema dnevoma, ga očitno ni prav nič motila, zakaj njegova povelja so bila jasna in domiselna.

Najtežavnejši položaj za naskok je imela Dolščakova četa. Jurišati je bilo treba po hudi strmini navzgor proti vasi. Zato je Albin Dolščak postavil del avtomatičnih orožij nekako petdeset metrov od roba navzgor proti središču gozda na južnem bregu Komolškega žleba. Mitraljezec Tone Zupančič-Silvo in Franc Belej-Frenk, doma s Štajerskega, sta imela dobro kritje. Prvi je imel položaj za tremi smrekami, drugi za skalno grobljo. Vas Komolec in prostore med hišami sta popolnoma obvladala. Italijani so v začetku še tekali in preskakovali od hiše do hiše. Ker pa je bilo več ranjenih, se raje niso izpostavljali mitralješkim curkom ...

Z dvema puškomitraljezoma in polovico strelcev pa je Dolščak naskakoval vas navzlic strmini. Očitno je nameraval Italijanom zaseči tovorne živali. Posebno hud boj se je vnel blizu nekega vodnjaka. Tam se je najbolj izkazal mitraljezec Alojz Kožar-Slavc. Ob vodnjaku je pokosil kar precej Italijanov. Po vsej sili si je hotel prilastiti živo mulo, ki je bila skupaj z drugimi privezana pri kozolcu. Skupaj z nekim drugim borcem jo je poizkušal odvezati, toda vsakič ju je od tam odgnal italijanski mitraljezec. Ko je Slave spoznal, da mu ne bo mogoče dobiti nobene mule, je vse postrelil. Drugo navezo mul je potolkel puškomitraljezec Alojz Klančar-Maček, imenovan Visoški hlapec. Ta je pripadal 2. četi, ki je napadala na skrajnem desnem krilu. Lisicam in medvedom sta nastrelila toliko mesa, da ga je bilo za nekaj mesecev.. .[162]

Druga četa, ki ji je poveljeval Franc Mikuž-Volk, se je morala za boj razvijati in se raztegovati proti vzhodu že med streljanjem, vendar pred sabo do vasi ni imela take strmine kot prva. Mitraljezec Ivan Klančar-Maček si je našel zaklon za nekim hrastovim parobkom na spoju med svojo in 1. četo. Od tam je obdeloval Italijane, da si niso upali pomoliti iz zaklonov niti čelade. Tudi ta četa je skušala

vdreti v vas. Pri enem od naskokov je bil v nogo ranjen strelec Stane Režen.[163]

Borci 3. čete 3. bataljona ZDO niso imeli nobenega pravega zaklona. Po prvem uspehu so jurišali dalje in vpadli v vas. Skupina, ki je bila zavzela napol leseno bajto, je prodrla na vrtove do nekega plotu. Od tam dalje so se bojevali od hiše do hiše. Hoteli so Italijane izriniti iz vasi. Toda le-ti so se dobro zavedali, da bodo na planem prišli pred žrela partizanskih strojnic, zato so se zagrizeno upirali...

Italijani so se tiščali v hišah za zidovi. Od tam so odgovarjali na slepo in prežali, da se jim kdo od partizanov ne bi prikradel blizu okna. Tako je borba sčasoma prešla v mrtvi tek, zanimivo pa je, da medtem italijanski minometi sploh niso prišli do veljave. Mine so padale povečini predaleč ali pa prenizko. To je trajalo od zore pa do devetih, ko je Italijanom na Komolcu prihitela na pomoč kolona iz Podstenic. Tedaj se je bitka prevesila v škodo partizanov .. .[164]

Italijani so začeli pobočje kote 868 obdelovati s topovi. Najprej so streljali z navadnimi granatami, potem pa so začeli s šrapneli. V naskok so pognali pehoto, pa so jo borci ZDO dvakrat odbili. Tretjič so Italijani položaje 3. čete 3. bataljona ZDO zaobšli, hkrati pa navalili čelno ter od zadaj in z boka. Nobene možnosti za uspeh ni bilo več, zato sta Stanko Semič-Daki in Albert Jakopič-Kajtimir ukazala umik, ki pa je bil zelo težaven. 2e močno zdelam Italijani v vasi so se opogumili in prešli v splošen napad.

Franc Hrovat-Gašper iz Suljeve čete, doma iz Rumanje vasi, je med umikom zašel preveč na levo in se nenadoma znašel iz oči v oči z Italijanom. Ta je nanj streljal z brzostrelko skozi leskov grm in ga zadel v meča. Toda Gašper je bil še toliko priseben, da je italijanskega oficirja pokončal s strelom iz mavzerice .. .[6S]

Tone Fink iz 3. čete 3. bataljona ZDO je bil zadet v desni kolk in prestreljen počez centimeter pod trebušno mreno. Italijanom pa je delal hude preglavice mitraljezec Tone Fifolt z lahko »bredo«. Dolgo so mislili, da imajo pred sabo svojega mitraljezca. Ko so spoznali prevaro, so ga hoteli ujeti živega. Daki je ukazal, da ga je treba rešiti ne glede na žrtve in partizani so se pognali v nasprotni napad. Toda bili so prepozni. Tone Fifolt in njegov pomočnik Tone Sadar sta imela slabo kritje, bila sta ranjena in nista se mogla umak-

niti. Tako nemočna so Italijani obkolili, zabodli in potem še ustrelili. To je opazoval ranjeni Tone Fink, ki se je zavlekel pod leskov grm.

Italijanski protinapad je imel omejen cilj. Partizanov si niso upali daleč zasledovati. Hitro so pospravili šila in kopita, naložili mrtve in hudo ranjene ter se podvizali, da bi kar najhitreje prišli v dolino Krke. Toda na poti do tja jih je s četo prestregel še Ivan Kramar-Ge in jim dal vetra, da so pribežali v Sotesko kakor poklapane kure.

Bojišče na Komolcu je ostalo prazno. Že kmalu po poldnevu so Dakijeve patrulje ugotovile, da so Italijani izginili . . ,[166]

Partizansko poročilo o borbi na Komolcu se ni ohranilo. Tudi italijansko poročilo je skopo, napisano v telegrafskem slogu. Glasi se: »Sporočamo, da so se med znano hajko 18. t. m. v kraju Topla reber spopadli naši vojaki s komunisti. Pri tem so padli en podporočnik, en narednik, en pešak in dva črnosrajčnika, ranjeni pa en kapetan, enajst pešakov in en topničar. Slednji so bili 18. t. m. ob 20. uri prepeljani v 24. poljsko bolnišnico. Nasprotnikove izgube niso znane...«[167]

O izgubljenem orožju, strelivu, opremi in hrani ter pobitih mulah Italijani niso zapisali nič. Vemo, da so izgubili en puškomitraljez, tri puške* in eno pištolo, pobitih mul pa je bilo po skromnih partizanskih cenitvah najmanj trideset. Če Italijani na Komolcu ne bi bili zasegli dva para konj suhokrajinskih kmetov,** svojih padlih ne bi bili mogli odpeljati iz vasi. Zaradi pobitih tovornih živali in naglice so že tako morali na Komolcu pustiti veliko streliva, opreme in hrane. Pri tem so zelo zanimivi spomini Edvarda Podlogarja-Vilija, ki jih kaže posneti zaradi velike prepričljivosti.

* O treh zaplenjenih puškah poroča tudi Stanko Semič-Daki. Iz njegovih spominov pa ni razvidno, če gre za iste puške, ki jih je skupaj s puškomitraljezom zaplenila 3. četa 3. bataljona ZDO, ali pa gre za nove tri puške, ki so bile pobrane pobitim italijanskim stražarjem in vojakom, ki so jih partizanski streli zalotili na češnjah (Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, str. 309).

** Voz in par konj so Italijani zasegli Karlu Lazarju iz Ratij, sam z družino pa je ušel in tekel v Lašče povedat, da so Italijani na Komolcu. Enega konja-žrebca so Italijani vzeli Slavcu Papežu-Samoti iz Ratja, voz in enega konja pa Pepetu Frkulju-Veržarju s Sel pri Hinjah. Večini kmetov, ki so na Komolcu kosili in sušili seno, se je uspelo izmuzniti in pobegniti, Pepe Frkulj in še ne-

»Ker je po vrnitvi na Smuko v našem bataljonu manjkal en tovariš, prav tako pa tudi v četi ZDO,« je zapisal Edvard Podlogar-Vili leta 1967, »sem bil določen v patruljo, da grem nazaj poiskat tovariša. Oba smo našli v neki požgani sušilnici. Tovariš iz ZDO je bil ranjen v ramo, naš tovariš pa je ostal pri njem za varstvo. Šli smo še skozi vas Komolec in videli, da so Italijani pretrpeli velike izgube. Po hišah je bilo ogromno okrvavljene gaze. Opazili smo, da so vsaki muli odsekali kopito. V neki hiši smo naleteli na vrečo italijanskega kruha, v drugi vreči pa na suho meso in slanino. Kljub temu da smo čutili lakoto, se hrane nismo dotaknili...«

Mislili so namreč, da je hrana zastrupljena. S preprostim zdravniškim preizkusom pa se je izkazalo, da je užitna.

Te navedbe se skladajo z izjavo Franca Hrovata-Gašperja, ki je povedal, da so Italijani na Komolcu pustili tudi veliko salam, drugih mesnih izdelkov in celo nekaj mesarskega orodja, kar vse so bili dan poprej naropali pri mesarju Francu Šobarju v Dolenjskih Toplicah in nehote prinesli na Komolec partizanom .. ,[168]

Pričevanja o številu padlih partizanov so različna. Zanesljivo vemo, da sta iz 3. čete 3. bataljona ZDO padla Tone Fifolt, doma iz Jurke vasi, in Tone Sadar, doma s Krke. Ponju so šli na Komolec z gasilskim vozom in ju prepeljali na Smuko. Proti večeru so našli in pripeljali še enega padlega partizana, ki ga že tedaj ni nihče prepoznal. Vsi trije so ležali pod kozolcem Franca Kikla na Smuki, zaščitnik Jože Ožbolt pa je zanje naredil krste in 20. julija 1942 so jih slovesno pokopali na hinjskem pokopališču. Tudi pri prekopu so Sadarjevi svojci in navzoče priče našli v grobu tri trupla.

kateri pa so boj preživeli v vasi Komolec, nato pa so morali padle in ranjene italijanske vojake voziti v Sotesko. Tam so jih Italijani izpustili, konje pa obdržali. Zal Pepeta Frkulja ni več med živimi, da bi lahko natančno povedal, koliko Italijanov je bilo mrtvih.

Se beseda o številu pokončanih mul! Jože Ožbolt s Smuke in Stane Vidmar iz Lipja, ki se je naselil na Smuki, sta dobila od štaba ZDO nalogo, da zaradi nevarnosti epidemije pokopljeta pobite italijanske mule. Naštela sta 19 pobitih mul in dva srednje velika italijanska konjiča, ki sta jih zvlekla v opuščeni vodnjak in zasula. Toda v bližnjem žlebu sta našla veliko svežo gomilo, v kateri je bilo pokopanih najmanj 10 mul, ki so jih pred njima pokopali borci ZDO (Jože Ožbolt iz Kočevja, Tomšičeva 21, pismena izjava z dne 10. marca 1980).

V boju na Komolcu sta bila iz 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča ranjena Stane Režen z Vrha nad Mokronogom (levo) in Franc Hrovat-Gašper iz Rumanje vasi (desno).

Največ preživelih udeležencev boja na Komolcu meni, da je od Tomšičevih proletarcev padel samo en borec, kar se ujema s temi pričevanji, toda njegovega imena in priimka nismo mogli ugotoviti.

Iz 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča sta bila ranjena dva, in sicer Franc Hrovat-Gašper, doma iz Rumanje vasi, in Stane Režen, doma z Vrha nad Mokronogom, iz 3. čete 3. bataljona ZDO pa jih je bilo ranjenih pet: namestnik četnega političnega komisarja Florjan Pelko-Cveto, vodnik Avgust Bradač-Gustel., doma iz Podhoste, Tone Fink, tudi iz Podhoste, in še dva neugotovljena borca.[169]

Ako zdaj potegnemo črto pod izgubami enih in drugih, vidimo, da so bile partizanske izgube za več kot polovico manjše od italijanskih. Če upoštevamo, da so štiri partizanske čete štele skupaj 240 mož, kar je bilo za polovico manj od prvotne italijanske moči na Komolcu, po deveti uri pa so bile italijanske sile najmanj štirikrat močnejše od partizanskih, je jasno, da partizani Italijanov niso mogli dotolči. Toda dali so jim izdatno lekcijo, zato gre boj na Komolcu oceniti

kot zelo uspešen za partizane. Tako so ga ocenili tudi ljudje v vaseh od Soteske do Straže, kjer so Italijani nalagali svoje mrtve in spravljali v bolnišnico ranjene. Ti so našteli mnogo več padlih italijanskih vojakov, kot so jih poveljniki premične skupine prikazali v že povzetem besedilu, italijansko vojaštvo pa je po umiku s Komolca prevzel hud strah...

Napad na Italijane v vasici Topli vrh

Po umiku s Komolca, kjer je boj trajal sedem ur, je Stanko Semič-Daki povedel na smrt utrujene borce na Smuko. Tu šele so izvedeli, da je bila medtem ustanovljena 1. slovenska proletarska udarna brigada Toneta Tomšiča. Njen štab, ki bi bil rad čimprej zbral predvidene borce in enote ter jih preosnoval v skladu z navodili in ukazi glavnega poveljstva, je Dakija in njegov bataljon mrzlično iskal s patruljami že dva dni. Ko se je Daki naposled znašel pri štabu in zbranih prostovoljcih, je štab 1. SPUB Toneta Tomšiča ukrenil vse, da bi potrebno preosnovo izpeljal čimprej. Zato so morali borci 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona na pot brez počitka še isti večer, potem ko so použili ovsen močnik, edino hrano, ki so jo bili deležni v zadnjih štiriindvajsetih urah. V vas Cesto pri Starem Logu je dospel še pred polnočjo.[170]

Kam je izginila in kaj je počela tistega dne mobilna skupina divizije Isonzo?

Italijanski vir natančno pove, da so mrtve in ranjene iz bitke na Komolcu 18. julija 1942 ob dvajsetih prepeljali v bolnišnico, po pričevanju prebivalstva pa vemo, da so jih spravljali na vozila v Soteski, in ker so bile Podstenice zažgane že 18. julija 1942 zjutraj, odpade možnost, da bi se bila leva kolona s Komolca še vrnila tja. Torej so se vsi Italijani umaknili v Sotesko. Očitno pa je partizanska obveščevalna služba izvedela, da nameravajo ponovno vdreti na Podstenice, kjer so bile v nevarnosti partizanske delavnice,* ki so med

* Na Podstenicah je bila od začetka maja 1942 urejena popravi j alnica orožja v Pogačnikovi žagi. Ker so prostori kmalu postali pretesni, so začeli bolj daleč v gozdu postavljati nove barake, v katere so se vselili tako orožarji kot krojači in čevljarji, urejena pa je bila tudi posebna kolarsko-mizarska delavnica. Vse te delavnice so imele naslov Delavnice 5. grupe odredov (Janko Jarc: Partizanski Rog, druga. dop. izdaja 1977, str. 307).

drugim pospešeno izdelovale uniforme, perilo in obutev za proletarsko udarno brigado.[171] Da bi italijansko početje preprečilo in posledice vsaj omililo, je glavno poveljstvo sklenilo nemudoma napotiti tja Stanka Semiča-Dakija z njegovim preizkušenim bataljonom.* Toda raje prepustimo besedo pokojnemu Alojzu Založniku-Nikolu!

»Naš bataljon,« piše Nikola v svojih spominih, »je dobil nalogo, da jih napade in jim prekriža načrte. V Podstenice pridemo proti večeru, a so bile že vse v plamenu, Italijani pa so že vsi odšli nazaj v postojanko. Tu smo se ustavili in razposlali na vse strani patrulje ... Eternitna opeka na krovih je pokala, kot bi se od daleč slišalo puškarjenje ... Nekateri smo šli stikat po pogorišču. Tako smo zagledali čebelnjak na koncu vasi, katerega se je plamen že polastil. Čebelnjak smo napadli tudi mi. Pogasili smo toliko, da smo potegnili iz plamena nekaj panjev, nato smo bili deležni nekaj medu s satnicami vred. Potem smo šli v šolo, ki je že skoraj dogorela.** Kulturniki so nabrali še več nezgorelih knjig ter so jih pobasali v vreče in odnesli s seboj .. ,«[172]

To pričevanje potrjujeta izjavi Staneta Boha-Veneta in Franca Sušteršiča-Frenka. Slednja se glasi: »Prišli smo na Podstenice. Dva dni smo bili za neko italijansko kolono. Na Podstenice smo prišli že po temi. Jedli smo satovje oziroma čebeljo zalego in opečena jabolka. Iz pogorišč se je še kadilo .. .«[173]

Med potjo na Podstenice se je v bataljon vključilo 22 odbranih prostovoljcev za proletarsko udarno brigado pod vodstvom Jožeta Lepina-Risa iz Belokranjskega odreda. Tako se

*Pod Dakijevim poveljstvom so bile še tudi neke druge enote in deli novoustanovljene proletarske udarne brigade. Od znanih sta se te poti udeležila tudi Stane Skrabar-Braškar in Niko Silih-Boris Nikič, ki sta ustna vira za ta podatek.

** Pogorelo je približno polovico vasi in šola. Zage 18. julija 1942 Italijani še niso zažgali, temveč so jo šele ob ofenzivi avgusta 1942. Pač pa so 18. julija razdejali ambulanto SCVPB. Po njihovem odhodu je bila na Podstenicah urejena nova ambulanta, ki je imela videz prave bolnišnice, da bi tako pritegnila sovražnikovo pozornost ob morebitnem novem vdoru v Rog. Bolnišnico na Daleč hribu so uporabljali le še za rekonvalescente, vse hudo ranjene pa so namestili v dobro skriti kraški vrtači (Gustelj Pogačnik, zapisnik o ogledu z dne 14. maja 1979, in Janko Jarc, prav tam, str. 249).

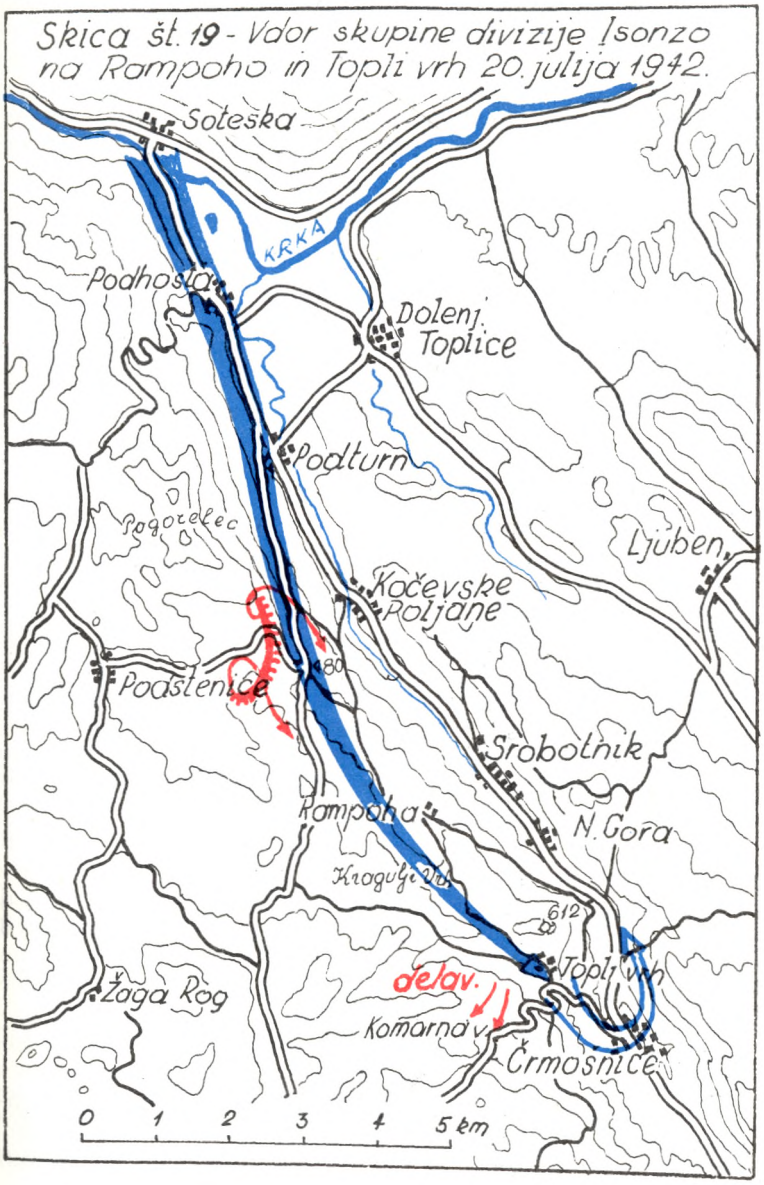
je zgodilo, da so se lahko udeležili še zadnje bataljonove akcije — zasede nad Podturnom.[174]

»Po vrnitvi patrulj,« nadaljuje Alojz Založnik-Nikola, »smo okoli dvaindvajsetih krenili v dolino proti Podturnu. Ob podsteniški cesti smo pospali do tretje ure zjutraj. Potem smo šli v zasedo ob cesti od Soteske proti Faberjevemu križu. Bila je še tema. Okoli nas popolna tišina. Nenadoma zaslišim nerazločno šumenje. Tiho pokličem komandanta Dakija in ga opozorim na šum. Oba prisluhneva in napeto opazujeva. Misliva, da gredo Italijani po gozdni poti... Daki takoj odredi premik više v gozd do prvega cestnega ovinka. Tam razporedi bataljon tako, da bi zajeli v zasedo tudi prek 2.000 Italijanov. Mi čakamo, toda Italijanov ni bilo. Ko se je popolnoma zdanilo, smo prišli do sklepa, da so Italijani verjetno šli po cesti skozi Podhosto in da je bilo šumenje, ki sem ga bil slišal, nastopanje njihove pobočnice. Komandant Daki je razposlal več patrulj na vse strani, da ugotovimo, kam in v katero vas so šli Italijani ropat in požigat, celo četo pa smo poslali nazaj na Podstenice z nalogo, če naleti na Italijane, da jih takoj napade. Okoli devete ure se je vrnila prva patrulja, ki je zasledila Italijane. Z glavne ceste so krenili proti Toplemu vrhu .. ,«[175]

Italijani iz mobilne skupine divizije Isonzo so na ta svoj pohod krenili v ponedeljek, 20. julija 1942, iz Soteske. Potem so šli po cesti od Podturna do Cervanovega ovinka. Pri koti 480 so skrenili s ceste in nadaljevali pohod po kolovozni poti na Rampoho in mimo kote 490, nato pa po gozdu in vzhodno od Kragulj ega vrha, tako da so prišli na Topli vrh s severozahoda, malce zahodno od kote 612.

Ko je bilo to jasno, je Stanko Semič-Daki takoj odredil 1. četo s komandirjem Albinom Dolščakom na čelu, da pohiti po sledi za Italijani in jih napade. Tej četi se je skupaj s političnim komisarjem Alojzem Založnikom-Nikolo pridružil tudi sam. Edino še prosto četo pa je pustil pri Faberjevem križu, ker se je bilo bati, da bodo Italijani na Podstenice krenili po ovinku in tako spet naredili kako škodo. Od Faberjevega križa pa bi četa lahko nastopila tudi proti Podstenicam.[176]

Predhodnica 1. čete, v kateri je bil tudi pomočnik mitraljezca Franc Šušteršič-Frenk, je hitela za italijansko kolono. Sled po travi in gozdu je bila dobro vidna. Italijani so bili

Skica št. 19 - Vdor skupine divizije Isonzo na Rampoho in Topli vrh 20. julija 1942.

le malo pred njimi. To so partizani sklepali po mulj.ih figah, ker se je iz njih še kadila soparica. Nato so prišli na goličavo z majhnim gričem in cerkvico ter nekaj hišami. Tam se je četa razdelila na levo in desno .. .[177]

Lega in oblika cerkvice na Toplem vrhu, ki z zvonikom še vedno kljubuje zobu časa, popolnoma ustreza Šušteršičevemu opisu cerkvice z obzidjem na griču, le da jo je moral videti z vzhoda po tistem, ko se je bila četa že razdelila in ko bi bila morala njegova trojka zasesti neki vršiček na skrajnem levem krilu četne razvrstitve, da bi udarila po Italijanih, ki bi se skušali umakniti proti Črmošnjicam.

Vasica Topli vrh je štela pet hiš in prav toliko gospodarskih poslopij ter je imela cerkev z obzidjem. Stala je ob kolovozni poti, ki vodi iz Crmošnjic proti Kraguljemu vrhu, kota 986. Med Kragulj im vrhom in Pogoriščem je držala pot na Komamo vas, ki je bila od Toplega vrha poldrugi kilometer daleč proti jugovzhodu. Ločil ju je pogozden greben s šiljastim vrhom (kota 753), še dobra dva kilometra po dobri cesti pa si prišel na Stale. Na severozahodu, severu in vzhodu Toplega vrha so se v polkrogu razprostirale košenice in njive, vas pa so obdajali sadovnjaki. Tedaj je bilo tam vse golo. Golota je segala do kote 612, ki pa je bila s severne in vzhodne strani poraščena z gozdom. Le tu in tam je bil kakšen grm ali plot.[178]

Partizani-delavci orožarskih delavnic 5. grupe odredov na Podstenicah,* ki so bili povečini brez orožja, so se morali ob vdoru premične skupine v ta kraj 17. julija 1942 umakniti s Podstenic. Zašli so globoko v roške gozdove in so tri dni živeli le od malin. Ker o Italijanih ni bilo nič več slišati, so se od Ribnika usmerili proti Červanovemu ovinku, da bi se spet vrnili na Podstenice. Ko so prišli na Topli vrh, so se spravili na češnje, da bi si vsaj malo potešili glad. Bilo je že po poldnevu in sonce je že pripekalo. Toda preden so se utegnili nazobati sočnih sadežev, so uzrli italijansko kolono s kakimi desetimi mulami — tedaj pa je že zaregljalo proti njim. Italijani so tolkli s težkimi mitraljezi, nato še z mino-

* Vodja orožarskih delavnic (komandir) pri Podstenicah na Rogu je bil Srečo Prezelj, politični komisar delavnic oziroma delavniške čete Jože Slak-Silvo, kot izučen puškar pa je delal Gustelj Pogačnik, poprej strojnik na Pogačnikovi žagi (Srečo Prezelj po beležki z dne 16. aprila 1979).

meti. Moštvo puškarskih delavnic se je umikalo v dveh skupinah: ena proti Komarni vasi, druga v Stale. Će bi jih bili Italijani zasledovali, bi jim trda predla, tako pa so jo odnesli brez žrtve in praske.

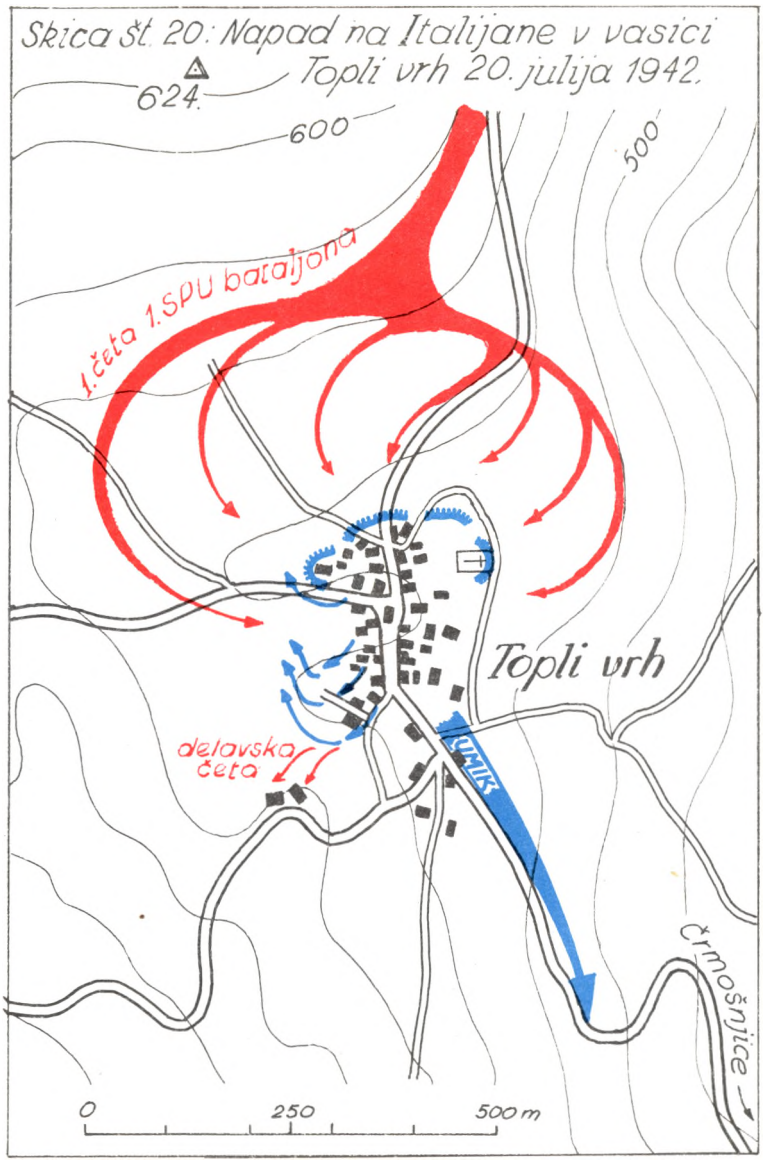
Kaj je bilo vzrok, da so pregon in zasledovanje opustili, so ugotovili še pred prihodom v Komarno vas. Tedaj je bila ura blizu šestnajste in od Toplega vrha se je začulo hudo streljanje, ki je trajalo debelo uro .. ,[179]

Ko je Stanku Semiču-Dakiju postalo jasno, kje so Italijani in kaj počno, je takoj poslal kurirja k četi pri Faber j evem križu z nalogo, naj pohiti k Toplemu vrhu, odlašati z napadom pa ni maral. Edino razpoložljivo četo je razvrstil polkrožno v strelce. Za zavarovanje levo in desno je na prevladujoča grička napotil po eno mitraljesko trojko. Levo krilo napadalcev naj bi vodil komandir Albin Dolščak, desno politični komisar Edvard Podlogar-Vili, v sredini pa so bili vodnik Jože Lepin-Ris, ki se jim je bil priključil prejšnjega dne, bataljonski politični komisar Alojz Založnik-Nikola in sam Daki. Vsi so imeli pred sabo do vasi veliko čistino, le na desnem krilu se je bilo mogoče približati naselju ob robu gozda .. ,[180]

Veliko uslugo so bili Dakiju naredili delavci partizanskih delavnic. Le-ti so Italijane toliko zamotili in zaposlili, da so na zaščitnico popolnoma pozabili. Kaže, da sploh niso slutili zasledovalcev za petami. Tako so Tomšičevi proletarci večji del goličave pretekli, ne da bi bili opaženi. Italijani so posedali po hlodih na zahodnem robu vasi, postopali v gručah okoli hiš in se ozirali na češnje, s katerih so bili malo prej pregnali nekakšne upornike brez orožja. Češnje so jih vabile, njihovi bojni oddelki pa so šarili po gozdu proti Komarni vasi.

Tedaj pa se je usulo nanje, kakor da se je utrgal svinčen oblak. Vpitje juriša jim je paralo bobniče, pred očmi jim je gomazelo na stotine partizanov. Noben Italijan ni prijel za orožje, vse je zbežalo v gozd z one strani vasi, kamor so jo bili maloprej ucvrli neoboroženi partizani. Ob hišah je obležalo na kupe orožja, ranjenci so ječali in se zvijali. Toda partizani niso imeli moči, da bi se polastili obilnega plena —• bilo jih je le peščica .. ,[181]

Tisto, kar je bilo sprva ugodno za partizane, se je nenadoma zasukalo proti njim. Najprej so se drznim napadal-

Skica št. 20: Napad na Italijane v vasici
Topli vrh 20. julija 1942.
624
600
500
1.četa 1.SPU bataljona
Topli vrh
delavska četa
Črmošnjice
0
250
500 m

cem postavile po robu skupine in zasede, ki so zasledovale delavce partizanskih delavnic. Ta ogenj je bil močan, da se je juriš Dakijevih borcev skrhal, še preden so dosegli vas. Tedaj je Italijanom postalo jasno, da so zbežali le pred petdesetimi sovražniki. Opogumili so se in znova zmagovito zasedli vas. Tako so večinoma spet prišli do orožja, s tem pa se je začel hud bojni ples...

Mitralješko trojko, ki se je poskušala polastiti vaških vrtov iz vzhoda, je izza cerkvenega obzidja obsulo s točo izstrelkov nekaj mitraljezov. Tam je omahnil triinštiridesetletni Vinko Semolič. Imel je še toliko moči, da se je zavlekel navzdol v poraščeno grapo, kjer so mu moči za vedno odpovedale. Mitraljezec Frenk in njegov pomočnik Franc Sušteršič-Frenk sta spesila kakor burja, da bi ju fašisti ne zajeli. Ko sta že bila iz najhujšega meteža, je Frenku na spolzki skali spodrsnilo. Padel je tako nerodno vznak na kovinski zaboj za strelivo, da si je nalomil dve vretenci. Hipoma ga je zvilo in mu vse odpovedalo .. .[182]

Ob napadu na Italijane v vasici Topli vrh si je hudo poškodoval hrbtenico Franc Šušteršič-Frenk iz Ljubljane (levo), Stane Gantar iz Blata pri Škofljici pa je bil ranjen že med boji na Polževem (umrl leta 1974 pri Vinkovcih).

Najhuje je bilo, ko so začeli po njivah orati težki minometi.* Zemlja je poplesovala kot ob potresu, prst pa prhutala v težkih kosmih, kakor da je napočil sodni dan. Daki je zapovedal umik. Tedaj je usekalo čisto blizu. Ne da bi vedel, kdaj in kako, se je Alojz Založnik-Nikola znašel sredi grma in z njim še dva tovariša. Debelo so pogledali drug drugega in se otipavali, če so še celi. Nikola je šele tedaj v enem od tovarišev prepoznal Dakija. Med razrito zemljo blizu grma je nemočno obležal mladenič v drap pumparicah, po poklicu pek, ki je imel okrogloličen obraz ter ščetinaste in na prečo počesane lase. Za ugibanje, kdo da je, ni bilo časa. Ris in Nikola sta brž skočita ponj in ga prenesla na varno. Skupaj s Francem Šušteršičem-Frenkom so ga še isti večer prepeljali v bolnišnico. A bil je ranjen v jetra in mu ni bilo pomoči.. ,[183]

Mitraljezec Tone Zupančič-Silvo, ki si je našel zavetje za svojo »zbrojevko« za gručo smrek, od koder je dolgo krotil Italijane na robu vasice pri tistih hlodih, je preslišal povelje za umik. Ostal je sam in sam se je moral otepati z italijanskimi strelci in mitraljezci, ki so ga hoteli dobiti živega ali mrtvega. Umikal se je ritensko, korak za korakom. Strelja-nje je že zdavnaj ponehalo povsod drugod, okoli njega pa

* Po opisu delovanja italijanskih minometov gre sklepati, da napadu na Italijane v vasici Topli vrh ustreza Dakijev opis borbe pri Štalah, ki so tudi sicer blizu Toplega vrha, a je zanje značilno, da niso bile nikoli požgane. Pod vplivom tako imenovane kronologije je Stanko Semič-Daki dogajanje datumsko prestavil na avgust 1942 (Najboljši so padli II, str. 6 in 7). Da bi ugotovil okoliščine, ki bi potrdile Dakijeve navedbe, sem zaslišal 43 prvih borcev Tomšičeve brigade, toda brez uspeha, ker se borbe na Štalah ni spominjal nobeden. Do pravega vira mi je pomagal šele Velimir Kraševec-Igor, ki mi je priskrbel članek Jožeta Udoviča-Topsija, nakar sem v zapuščini pokojnega Alojza Založnika-Nikola našel še tipkopisno inačico spominov, napisano kmalu po vojni, v kateri je zaporedje dogodkov prvič natančno popisano in navedeno, da se je napada na Topli vrh udeležila samo 1. četa 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča pod poveljstvom Albina Dolščaka. Poslej zbiranje pričevanj ni bilo več težavno in tudi ne ugotovitev točnega datuma. Naj dodam še pojasnilo, zakaj Alojz Založnik-Nikola te dogodke tako natančno popisuje in krajevno opredeljuje. Od aprila 1943 je na Bazi 20 in na tem delu Kočevskega Roga gradil skrivne bunkerje, in pot ga je velikokrat zanesla mimo Toplega vrha. Tako je nenehoma obnavljal spomin na zadnjo borbo 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča in jo ohranil v svežem spominu do zapisa, ki se je izkazal za eno najpomembnejših pričevanj.

je še vedno sekalo in klokotalo. Komaj komaj se jim je izmuznil . . ,[184]

Ko je Daki imel skupaj večji del čete, je sestavil dve bojni skupini, ki sta pod vodstvom Jožeta Lepina-Risa in Janeza Janežiča-Orjaka krenili izpod Pogorišča po gozdu, zaobšli Italijane in jih na Toplem vrhu napadli od Komarne vasi navzdol. Ti napadi sicer niso povzročili posebnih žrtev, vendar so Italijane hudo vznemirili, ker so mislili, da jih partizanske čete obkoljujejo. Hitro so zanetili ognje po hišah in gospodarskih poslopjih, pospravili svojo kramo in se jadrno spustili poševno navzdol proti Črmošnjicam. Komandir Albin Dolščak, ki je njihov beg opazoval, je videl, da so vse težko orožje cijazili na rokah, mule pa so nosile ranjene in mrtve. Še pred mrakom so plameni obliznili strehe hiš in skednjev. Od slikovite vasice Topli vrh je ostala le baročna cerkvica, vse drugo je izpuhtelo v črn dim, ki je smrdel po zasmojenem senu in cunjah. Poslej je tu strašilo pogorišče...[185]

Po prihodu čete od Faberjevega križa je Daki snoval nočni napad na Italijane v Črmošnjicah. Toda patrulje so ugotovile, da so jo sovražniki popihali na varno že o prvem mraku. O tem »podvigu« so 20. julija 1942 zapisali: »Obnovljeno intenzivno čiščenje območja Podstenice, Soteska. Naše izgube en oficir in 15 vojakov ranjenih. Sodijo, da so izgube upornikov precejšnje: naštetih 15 mrtvih .. ,«[186]

Kajpak, Italijanom je prišlo že v kri, da so število partizanskih žrtev izenačevali s svojimi izgubami. Sicer pa so se Tomšičevi proletarci čudili sami sebi, kako poceni so jo odnesli. Poleg že omenjenega padlega in dveh hudo ranjenih je bilo šest poškropljenih z drobci min.*

Vedeli so, da jih je pred večjimi izgubami rešil odločen začetni napad. Njihova drznost je Italijanom tako razširila zenice, da so skupne partizanske izgube podvojili, potem pa

* Stanko Semič-Daki v knjigi Najboljši so padli II na str. 7 navaja, da je bilo v tem spopadu na partizanski strani osem ranjencev in en mrtev. Toda Franc Šušteršič-Frenk, ki se v bolnišnici umrlega ranjenca natančno spominja, je povedal, da sta bila tja prepeljana samo ta dva, drugih ranjencev se ne spominja. Potemtakem se je drugih šest ranjenih pozdravilo kar v enoti in so bili brez posledic. Umrli ranjenec je bil doma iz Ljubljane, po poklicu pek, imel je ščetinaste in na prečo počesane lase, oblečen pa je bil v pumparicah drap barve (Franc Šušteršič-Frenk po beležki z dne 10. marca 1979).

jih še prevrednotili v mrtve. Uspeh napada na Italijane v vasici Topli vrh je bil očiten. Pri tem sta bili pred rdečim petelinom obvarovani še Komarna vas in vas Stale, delavci orožarskih delavnic pa rešeni pred zasledovalci. Italijani so se prepričali, da tudi po obrobju Kočevskega Roga ne morejo šariti nekaznovano in so bili pri tretjem pohodu mnogo bolj previdni, pa so kar brž zavili proti Uršnim selom in dalje proti Gorjancem, kjer se niso nadejali tako bojevitih partizanov...

Ivan Vanič-Krški je o napadu na Italijane v vasici Topli vrh napisal akcijsko poročilo, ki so ga v Glavnem poveljstvu slovenskih partizanskih čet vpisali 23. julija 1942. Bilo je 153. po vrsti in zadnje. Prvi slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča je 21. julija 1942 tudi dejansko prenehal obstajati. Prva četa, ki je na Toplem vrhu tako sijajno sklenila njegovo bojno pot, je zbor na Cesti pri Starem Logu zamudila — prišla je, ko je bilo že vse gotovo, ne da bi bili borci doživeli skromno slovesnost.[187] Toda ostala je še vedno prva, v 1. bataljonu ter v 1. in edini slovenski proletarski udarni brigadi. Prav zaradi te zamude niso nič premešali njenih borcev, ostali pa so tudi komandir Albin Dolščak, politični komisar Edvard Podlogar-Vili, vodniki, desetarji in mitraljezci. Tako je četa izročilo iz Zapotoka, s Polževega in iz Ambrusa lahko nadaljevala v prejšnji popolni sestavi. Stanko Semič-Daki je napredoval za namestnika brigadnega komandanta, a na obrazu se mu je videlo, kakor da se mu toži po prejšnjih pooblastilih ...

Dragoceni prapor

V prejšnjih treh poglavjih smo se seznanili s silno bojevitostjo borcev 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča. Veličino njihove hrabrosti in požrtvovalnosti izpričuje že sama prehojena bojna pot, saj so v petih dneh prekrižarili vso osrednjo Suho krajino od Vidma-Dobrepolja in Marinče vasi do Lašč in Komolca ter vse severovzhodno pogorje Kočevskega Roga od Smuke in Starega Loga prek Podstenic do Podturna in Soteske pa še tja do Črmošnjic in Komarne vasi. Preseneča tudi gostota bojev, saj so se od 16. do 20. julija 1942 kar na štirih krajih spopadali s šte-

vilčno močnejšimi sovražniki in v treh primerih odločili izid boja v svojo korist. Vse to so storili ob neredni in pomanjkljivi prehrani ter brez pravega počitka. Kaj takega zmore le enota, prežeta s pravo revolucionarno zavestjo, enota, ki je prepolna sijajnega bojnega duha.

Kaj je spodbudilo takšno izredno bojno razpoloženje pri posameznih borcih in pri enoti kot celoti?

Vzrokov je bilo več. Najprej ustrezna odbira najboljših med najboljšimi, potem plemeniti zgled njihovega junaškega komandanta, političnega komisarja, komandirjev in političnih komisarjev čet, vodnikov in politdelegatov. Vendar je najmočneje deloval občutek, da pripadajo izbrani — elitni partizanski enoti, ki nosi častno ime po enem izmed največjih herojev revolucije in ki ji je edini dovoljeno nositi čudoviti znak srpa in kladiva pa še rdečo proletarsko zastavo povrhu.

Da, rdeča barva je bila zmeraj privlačna za otroke in preproste ljudi. Rdeča barva je barva krvi in življenja. Z njo so si predstavljali lepši in boljši svet, svet, kjer bo več veselja in manj žalosti, svet pravice in prostosti, za katerega so bili pripravljeni žrtvovati tudi življenje. Neizmeren ponos jih je navdajal in v čast so si šteli, da korakajo in se bijejo pod rdečo zastavo s srpom in kladivom ...

Vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja je vedelo, kako in s kakšnimi sredstvi mora spodbujati bojevitost slovenskega človeka. Poznalo je njegova čustva in njegovo dušo, zavedalo se je, kolikšno moč imajo občutki časti, izjemnosti in ponosa. Zategadelj je bilo treba ustvariti simbole, ki so vlekli v boj. Ko je konec maja 1942 snovalo prvi slovenski proletarski udarni bataljon, je vedelo, da mu mora izročiti bojno zastavo, ki bo s svojo lepoto in dragocenostjo izražala notranjo moč osvobodilnega gibanja in njegove avantgarde.

Pobudo za tako zastavo je dal Edvard Kardelj-Krištof, ki je kot predstavnik CK KP Jugoslavije za Slovenijo in Hrvatsko in kot član Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije že sredi marca 1942 prispel v Ljubljano. Po dogovoru z Edvardom Kardeljem je tedanji vodja Centralne tehnike CK KPS Milan Škerlavaj-Petrač prek Ladija Subica, ki je takrat vodil dokumentno tehniko CK KPS, naročil študentu arhitekture Vlastu Kopaču, risarju in grafiku te tehnike, naj izdela načrt za to zastavo.

Risar dokumentne tehnike in grafik Vlasto Kopač (levo) je izdelal osnutek za konico droga in prapor 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, z zlatimi nitmi izvezla pa ga je Milena Zor Ježek (desno).

Kopač je kmalu izrisal načrt za zastavo ter izdelal osnutek za drog in konico droga. Prapor naj bi bil rdeče barve in obrobljen z zlatimi resicami. V sredini bi na obeh straneh imel z zlatom izvezen znak srpa in kladiva; na eni strani napis »Prvi slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča«, na drugi pa partizanski pozdrav »Smrt fašizmu -— svoboda narodu!« Tudi drog naj bi imel lično, umetniško oblikovano konico v obliki delavskega znaka — srpa in kladiva.[188]

Ko je bil Kopačev načrt odobren, so dali izdelat zastavo Mileni Zor-Ježkovi, ki je imela obrtno delavnico za umetno cvetje na dvorišču sedanje Nazorjeve ulice štev. 8. Blago in zlate niti za zastavo je kupil v neki ljubljanski trgovini ilegalni ciklostilni tehnik Boris Kariš-Kartaš in jih odnesel k Ježkovi. Le-ta je zastavo kmalu izdelala natanko po Kopačevem načrtu, nato pa jo je njena posvojenka odnesla v železničarsko centralno ambulanto na Celovško cesto štev. 4.

Drog s konico je dal Kopač medtem izdelati bratoma Alojzu in Rafaelu Žmucu, ki sta imela pasarsko delavnico na sedanji Titovi cesti štev. 25. Drog, ki sta zanj uporabila železno cev, je bilo mogoče lepo razstaviti oziroma sestaviti. Konico in okraske na drogu pa sta izdelala iz posebne vrste tombaka — zlitine bakra, cina in niklja, ki je enake barve kot pravo zlato, se da lepo oblikovati in je precej odporna proti kemičnim vplivom, vrh tega pa sta konico še pozlatila. Za okraske na konici sta uporabila poldrage umetne kamne, ki si jih je bil nabavil arhitekt Jože Plečnik iz Češkoslovaške. Posamezne dele droga je nato Kopač prenesel k Furlanovim v Cigaletovo ulico štev. 5/1 V, kjer je bila tedaj priložnostna risalnica dokumentne tehnike. Od tod sta jih v cekarju prenesli Rozka Menih-Barbka in Zora Šerbakova k ilegalki Angeli Dolharjevi, ki je stanovala v Gledališki ulici.[189] Milan Skerlavaj-Petrač je 28. julija 1942 zapisal v pismu Edvardu Kardelju-Krištofu med drugim: »Prapor prvega udarnega bataljona Toneta Tomšiča bo v tem tednu gotov.

Brata Alojz (levo) in Rafael Žmuc (desno), ki sta imela pasarsko delavnico na današnji Titovi cesti 25, sta izdelala zložljiv drog iz jeklenih cevi, konico droga pa iz posebne vrste tombaka, ki sta jo še pozlatila in obdala z dragimi kamni. Fotografija obeh bratov je iz tistih junaških dni.

Ker je izdelan, vsaj upam, zelo lepo, se je delo malo zavleklo. Poslali ga bomo po posebnem kurirju v Glavni štab, kakor smo filmsko kamero .. .«[190]

Dragoceni prapor je bil zares izgotovljen že prve dni avgusta 1942. Branko Ivanuš ga je odpravil iz ograjene Ljubljane po vojaški kurirski zvezi glavnega poveljstva. Železničar Ciril Groznik ga je odnesel iz železniške centralne ambulante na svoj dom v Slape in ga izročil Mimi Mlinar, ki ga je nato prenesla mimo Vevč v Podlipoglav. Od tod so ga odnesli h Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet na Novem Bregu.[191]

Kot vemo, 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča tedaj ni bilo več, zakaj že 16. julija 1942 je bil prerasel v brigado z enakim imenom. Veliki večini njegovih borcev sploh ni bilo dano, da bi dragoceni prapor kdaj videli, kaj šele da bi se bojevali pod njim in z njim. Izjema so bili tisti belokranjski partizani, ki so se bili pod vodstvom Jožeta Lepina-Risa priključili bataljonu na njegovi zadnji akciji in ki so v prejšnji bataljonski sestavi sodelovali samo dva dni — od 19. do 20. julija 1942 — čeprav je bataljon tedaj že deloval kot sestavni del brigade.[192] To pa se je zgodilo takole:

Ob preosnovi na Cesti 21. julija 1942 so bili borci prejšnje 2. čete 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča v celoti premeščeni v 2. bataljon 1. SPUB Toneta Tomšiča. Največ jih je tudi tu prišlo v sestavo 2. čete, katere komandir je postal Marjan Indof. Isto je doletelo Risov vod, le da je ta prišel v sestavo 1. čete, ki ji je poveljeval Albin Grajzer. Ob odhodu brigade iz Kočevskega Roga 5. avgusta 1942, tj. 1. bataljona čez Krko in Temeniško dolino proti Čatežu, glavnine 2. bataljona pa mimo Uršnih sel na Gorjance, je Albinova četa 2. bataljona 1. SPUB Toneta Tomšiča še nadalje ostala pri Glavnem poveljstvu slovenskih partizanskih čet na Novem Bregu kot njegova zaščita in kot zbirna četa novega 3. bataljona, ki ga dotlej še ni bilo.

Prostovoljci za proletarsko udarno brigado so še vedno kapali od tu in tam, čeprav jih je bila zadržala velika italijanska ofenziva na Notranjskem in v Kočevskih hribih. Toda ta dotok je bil tako slaboten, da se je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet odločilo vzeti iz 1. bataljona ZDO in iz 1. bataljona Krškega odreda po eno četo, ki sta bili

znani po svoji proletarski sestavi in bojevitosti. To sta bili 4. četa 1. bataljona ZDO ali Efenkova četa in 1. četa 1. bataljona Krškega odreda ali Gašperjeva, ki pa ji je tedaj poveljeval Anton Marincelj-Janko in so jo klicali tudi Jankova. Iz Albinove, Jankove in Efenkove je bil tako v vasi Cesta ustanovljen 3. bataljon (Jankov) 1. SPUB Toneta Tomšiča.

Slovesen zbor tega bataljona je bil 12. avgusta 1942. Prispelo zastavo 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča je komandant Glavnega poveljstva Franc Leskošek-Luka izročil v varstvo borcem tega bataljona. Nato je bataljon z razvito proletarsko zastavo izvedel slovesen mimohod. Zastavonoša je bil bivši pekovski vajenec Alojz Mohar, ki je bil le tri dni prej izpolnil šestnajst let.*

Alojz Mohar je razvito proletarsko zastavo nosil tudi 13. avgusta 1942, ko so krenili proti Podstenicam, in sicer do kočevske vasi Pugled (kota 651), kraja, ki je iz NOB sploh zelo znan.[193] Toda sreča in ponos pod dragocenim praporom nista trajala dolgo.

Kaj se je zgodilo?

V začetku avgusta 1942 je bila za nekaj časa vzpostavljena radijska zveza s Kominterno in posredno prek nje z Vrhovnim štabom NOV in PO Jugoslavije. Z eno prvih brzojavk je Edvard Kardelj-Krištof sporočil v Moskvo tudi novico o ustanovitvi 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča. Če je s to vestjo sporočil tudi zaskrbljujoč podatek, da krščanski socialisti ugovarjajo zoper naziv »proletarska udarna brigada« in nasprotujejo rdeči zastavi s srpom in kladivom, ni dokazano, je pa zelo verjetno.** Ka-

* Alojz Mohar se je rodil 9. avgusta 1926 v vasi Hudi vrh na Blokah. Za peka se je šel učit k Jožefu Obajdinu v kočevske Crmošnjice, po nekaj dneh pa k Jožefu Malenšku v Semič. Od tam je spomladi 1942 odšel v Belokranjski odred. Domov je sporočil, da je premenjal delodajalca. Padel je ob napadu na Metliko 4. marca 1943. Njegov oče Ludvik Mohar, po domače Jakupov, in vsa družina so na Hudem vrhu vneto podpirali partizane že od leta 1941 dalje, 19. aprila 1943 pa so jim Italijani požgali dom; takrat jim je zgorelo vse in tudi fotografija Alojza Moharja (kartoteka borcev Tomšičeve brigade, pismi Ludvika Moharja, ml., z dne 27. avgusta in 6. septembra 1979 ter dopis matičarja Leopolda Marinčka iz Semiča z dne 25. septembra 1979).

** Zagotovo vemo, da je Edvard Kardelj-Krištof prek Kominterne brzojavno vprašal Josipa Broza-Tita, ali Vrhovni štab odobri, da politkomisarji v Sloveniji nosijo namesto srpa in kla-

korkoli že, iz Moskve je dobil zahtevo, da se mora naslov »proletarska« odpraviti. Na podlagi te zahteve je bila 10. avgusta 1942 seja CK KPS, ki so se je udeležili Edvard Kardelj-Krištof, Ivan Maček-Matija, Franc Leskošek-Luka in Boris Kidrič-Peter. O tej zadevi so razpravljali pod prvo točko.

«Vsebina brzojavke,« je zapisano v sklepih, »o ukinitvi imena .Proletarska brigada' se vzame brez ugovora na znanje. Proletarska udarna brigada se preimenuje v udarno partizansko brigado. Značko s srpom in kladivom na peterokraki zvezdi naj brigada nadomesti z značko in zastavo, predpisano za ostale partizanske oddelke, na rokave naj si borci sešijejo črki U. B. Pooblasti se Luko, da izda ukaz, Krištofa pa, da pripravi dnevno povelje s primernim pojasnilom ter ustrezdiva oznake OF. Menil je namreč, »da je nošnja srpa in kladiva sektaštvo ne le v Sloveniji, temveč tudi v vsej deželi (iz pisma Ivu Ribarju-Loli z dne 10. avgusta 1942, Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 3, Ljubljana 1966, dok. št. 31 na str. 58)...«

Vrh tega imamo o tem še dve posredni, vendar vsestransko preverjeni pričevanji. Prvo je natisnjeno v knjigi Antona Ožbolta »Utrinki iz podzemlja«, Ljubljana 1979, str. 50 in 51, kjer je pokojni Ožbolt po izpovedi sedaj že tudi pokojnega Milana Škerlavaja-Petrača zapisal med drugim: »Pozneje Pa ga je (Petrača) razžalostila novica, da je prav ta prapor predmet spotike nekaterim vplivnejšim krščanskim socialistom, ki se zaradi drugačnih nazorskih stališč s tem simbolom niso strinjali. Najbolj jih je zbodlo znamenje srpa in kladiva. Menili so, da ni prav, da ima komunistična partija svojo, proletarsko brigado in ta prapor. Začeli so postavljati enotnemu vodstvu Osvobodilne fronte vprašanja o tem in se ogrevati za stališče, da, če je tako, imajo tudi oni enako pravico. Zaradi tega nasprotovanja se je s praporom zgodilo čisto drugače, kot so mislili in si želeli tomšičevci... Odnesli so ga v Kočevski Rog in ga tam shranili...«

Gornji povzetek je kajpak le približen zapis besed, ki jih je Edvard Kardelj-Krištof izrekel Skerlavajevhna v kletnem stanovanju vile dr. Mavricija Neubergerja, ko je v oktobru 1942 prišel od partizanov na Pugledu za nekaj časa v Ljubljano. To je potrdila Mica Škerlavaj (po beležki z dne 1. aprila 1980), ki se dobro spominja, da je bilo po Kardeljevem pripovedovanju bistvo nasprotovanja krščanskih socialistov v tem: če ima partija pravico snovati svoje enote, imamo tudi krščanski socialisti pravico snovati enote in nositi svoja znamenja. »Ker imamo spričo italijanske ofenzive že tako ali tako dovolj težav,« je sklenil svojo pripoved Edvard Kardelj, »smo sklenili, naj gre prapor v shrambo ...«

Drugo pričevanje je natisnjeno v knjigi Franceta Lubeja-Drejčeta »Odločitve«« Ljubljana 1980, na str. 275, kjer piše med drugim: »Iz teh in takih razlogov sokoli tudi ustanovitve Prole-

nimi navodili političnim komisarjem. Brzojavko je treba razumeti kot splošno obsodbo sektaštva .. ,«[194]

Ti sklepi so bili dosledno uresničeni še isti in naslednji dan, ko je 11. avgusta 1942 izšel tudi ukaz o preimenovanju Proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča v I. partizansko udarno brigado Toneta Tomšiča, tam pa je bilo v 3. točki določeno: »Rdeča zastava s srpom in kladivom se ukinja. Zastava udarne brigade je navadna partizanska zastava s črkami U. B. na belem polju .. ,«[195]

Zavoljo vsega tega je moral Alojz Mohar tisto čudovito lepo stvar izročiti ljudem, ki so gradili in skrbeli za skrivališča posebno pomembnega gradiva. Ti so jo spravili v tok in skrili v bunker na Pugledu. Toda med veliko italijansko

tarskega bataljona na Cesti, 16. julija 1942, niti zamenjave peterokrake zvezde s srpom in kladivom na kapah enote Toneta Tomšiča niso smatrali za kršitev načela o enotnosti OF, temveč za naravno in nujno napoved opuščanja starega strankarskega življenja, za prehod v novo, revolucionarno gibanje, medtem ko so posamezni vodje tudi v IOOF po roški ofenzivi in s pojavom bele garde na to dejanje naknadno reagirali nervozno kot na nekaj, kar tudi nje odvezuje od skupnih sklepov o enotnosti OF. Po pojmovanju teh sicer redkih posameznikov naj bi bila Osvobodilna fronta le prehoden, začasen pojav, kateremu bi po vojni sledilo spet staro malo prepleskano politično življenje. Zato so na ustanovitev Proletarskega bataljona Toneta Tomšiča in po nastopu bele garde med roško ofenzivo začeli reagirati tako, kakor da so komunisti nelojalni ‚zavezniki', sektaši, agresivni konkurenti s skrivnimi nameni, zato pa so zdaj tudi oni odvezani od skupnih sklepov. V vojski in med aktivisti na terenu so začeli popisovati svoje pripadnike, prirejati z njimi posebne sestanke, jim dajati ločena navodila mimo IOOF in jim deliti posebne značke krščanskih socialistov ...«

Potrditve za ta dejstva sem najprej iskal pri prizadetih. V dnevniških zapiskih Edvarda Kocbeka od 17. maja 1942 do 1. maja 1943, natisnjenih v knjigi Tovarišija, Maribor 1967, ni o nasprotovanjih krščanskih socialistov nobenega očitnejšega sledu. Pač pa mi je tovariš Tone Fajfar (po beležki z dne 28. marca 1980) potrdil, da so zares bili taki ugovori krščanskih socialistov zoper partizansko vojsko s komunističnimi simboli. »Ugovori in razprave (diskusije) so tekli v tej smeri, da bi bilo za Osvobodilno fronto škodljivo, če bi obstajali dve vrsti partizanske vojske: elitna s komunističnimi simboli in navadna oziroma manjvredna z znaki OF. Ta stališča in te ugovore je CK Komunistične stranke Slovenije sprejel posebno spričo okoliščin, ki so nastale z veliko italijansko ofenzivo, in zavrnil sektaška naziranja nekaterih ljudi, ki so mislili, da je zmaga z razmahom partizanstva in nastankom osvobojenega ozemlja že dobljena,« je dejal tovariš

ofenzivo, ki je v svoji roški fazi (od 14. do 23. avgusta 1942) zajela gozdove Kočevskega Roga, so Italijani ujeli nekega člana gradbene skupine, ta pa je izdal vse bunkerje, ker je mislil, da si bo s tem rešil življenje. Tako so sardinski grenadirji našli tudi bunker, v katerem je bil skrit dragoceni prapor. Ob najdbi so bili tako navdušeni, da so izdajalca ustrelili kar pred vhodom v skrivališče .. ,[196]

Tako se je zgodilo, da prelepi, dragoceni, s tolikimi gmotnimi žrtvami in ljubeznijo izdelani prapor ni opravil svojega poslanstva pri spodbujanju proletarske bojevitosti in da je zaradi tega, ker ga bataljon ni smel nositi, celo padel v roke sovražnikom. Ti so se kajpak z njim postavljali, kakor da bi ga bili zaplenili v boju ...

Tone Fajfar. Tovariš dr. Marjan Brecelj (po beležki z dne 7. aprila 1980) pa je povedal, da ugovori niso šli proti praporu, ampak proti temu, da bi partija imela svojo vojsko, kar bi učinkovalo čisto sektaško.

Najpopolnejše pričevanje v tej zadevi je podal dr. Jože Brilej-Bolko (po beležki z dne 8. aprila 1980), ki je bil julija in avgusta 1942 sekretar agitpropa CK KPS. Brilej je potrdil, da so takšna nasprotovanja krščanskih socialistov zares bila, bistvo njihovih ugovorov pa je bilo, da gre za komunistično vojsko. Nasprotja so se vse bolj zaostrovala, zlasti po italijanski ofenzivi oziroma še med njo, ko je bil za komandanta glavnega poveljstva imenovan Ivan Maček-Matija, za političnega komisarja Boris Kidrič-Peter, za namestnika komandanta pa Jaka Avšič. Tedaj bi bil moral biti imenovan za namestnika političnega komisarja on (dr. Jože Brilej-Bolko), temu pa so se uprli krščanski socialisti, češ da hočejo tudi oni imeti pregled nad tem, kaj se dogaja v vojski. Zaradi tega je bilo potem imenovano namestništvo s tremi pomočniki komisarja: dr. Jože Brilej-Bolko, ki je imel z Jakom Avšičem pravico tudi podpisovati ukaze, navodila in poročila, je zastopal komuniste, Stefan Pavšič-Jure, ki je zastopal krščanske socialiste, in Lojze Vrhovec-Slavko Grum, ki je zastopal sokole. Posledica vsega tega je tudi bila, da so bili po brigadah začasno odpravljeni namestniki političnih komisarjev, ki so bili obenem sekretarji brigadnih birojev KPS. Ta dolžnost je v pozni jeseni 1942 in v začetku leta 1943 prešla na šefe agitpropa, pa je le-te za ta čas šteti kot namestnike brigadnih političnih komisarjev.

Zaradi takega stališča in delovanja krščanskih socialistov je pri političnem delu med ljudstvom prihajalo do nemogočega položaja in smešnih dogodkov. Dogajalo se je namreč, da so bili v enem tednu in v istem kraju kar trije mitingi: enega je pripravila Mara Rupena v imenu KPS, drugega krščanski socialisti in tretjega sokoli, pri tem pa je bilo čitno, da vsak vleče na svojo stran. Nevarnejši so bili ti pojavi v vojski, zlasti v Gub-

Sardinski grenadirji z zastavo 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, ki so jo našli shranjeno v izdanem bunkerju na Pugledu pri Starem Logu.

čevi brigadi, kjer so krščanski socialisti že začeli ustvarjati svoje ločine oziroma skupine.

Glede tega se pričevanji dr. Jožeta Brileja-Bolka in Franceta Lubeja-Drejčeta popolnoma ujemata; slednji dodaja še pomembno pojasnilo, in sicer: »Spočetka se je to dogajalo izven sedeža IOOF, 11. februarja 1943 pa so se aktivisti krščanskih socialistov zbrali kar sredi dopoldneva pred bunkerjem IOOF na Babni gori. Pred razhodom so si razdelili posebne značke...« To je izbilo sodu dno. Sledila je znana dolomitska izjava, ki je naredila konec temu čudnemu početju.

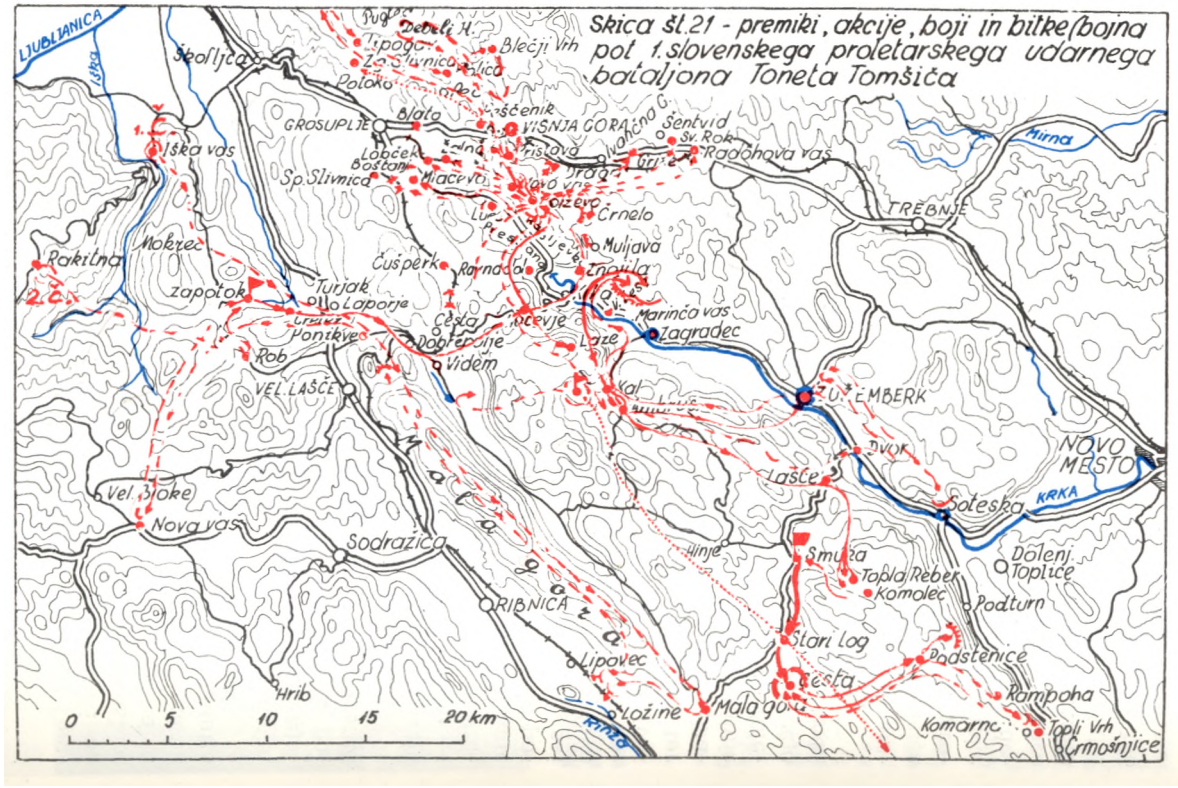
Če se po vsem tem povrnemo na prapor 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, na odpravo rdeče proletarske zastave in preimenovanje 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča v 1. partizansko udarno brigado Toneta Tomšiča, lahko ugotovimo, da krivde za to preimenovanje ne gre zvračati samo na Kominterno oziroma Moskvo, kot je mogoče razumeti iz opombe k dokumentu št. 107 na str. 284 v Zborniku dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 3 slovenske izdaje.

Značilnosti in pomen

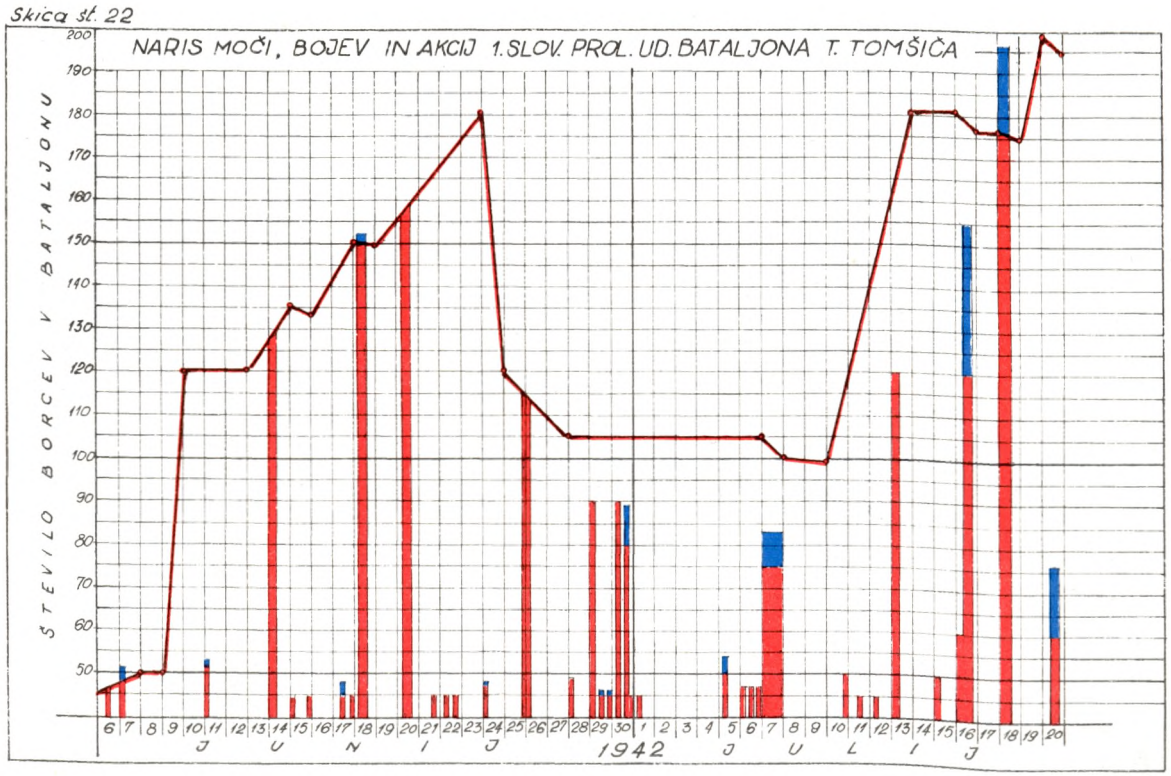
Prvi slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča je bil edina proletarska udarna enota take jakosti na Slovenskem. Po svoji številčni moči je ustrezal partizanskim jurišnim bataljonom s konca leta 1944 in pozimi 1945, s to razliko, da so bili le-ti pretežno oboroženi z brzostrelkami. Proletarski udarni bataljon je uradno obstajal od 12. junija do 16. julija 1942, ker pa je prva njegova četa nastala že 5. junija in ker je v svoji edinstveni sestavi bojno deloval še pet dni po ustanovitvi brigade z enakim imenom, je njegova bojna pot trajala dejansko 45 dni. Po nepopolnih, podatkih se je med poldrugomesečnim obstojem v njem zvrstilo 210 borcev in tri borke.[197]

Čeprav 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča ni nastal neposredno iz Proletarske udarne čete — kot je le-ta organsko zrasla iz Dakijeve Leteče udarne in Proletarske udarne patrulje, ki sta imeli izvor v »udarni grupi« 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja — pa vendarle pomeni sklenjeno nadaljevanje njihovega bojnega izročila, saj je iz prejšnje Proletarske udarne čete v bataljonsko sestavo prišlo kar 20 borcev, od teh pa jih je bila polovica — s komandantom Stankom Semičem-DaMjem, komandirjema Ivanom Sojerjem-Henrikom in Ludvikom Praznikom-Suljom ter političnim komisarjem Antonom Modicem na čelu — že v Dakijevi Leteči udarni in Proletarski udarni patrulji. Te majhne in gibčne partizanske udarne enote so bile velika šola proletarske bojevitosti. V njih so hrabrost negovali kot največjo čast, vse to pa je potem prešlo tudi na 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča ...

Za razliko od Proletarske udarne čete je bilo v 1. slovenskem proletarskem udarnem bataljonu Toneta Tomšiča mnogo dosledneje uveljavljeno načelo, naj bo bataljon proletarski ne samo po namenu (da se bori za cilje proletarske revolucije), ampak tudi po izvoru. V njegovi sestavi so dejansko prevladovali delavci, če seveda sem štejemo vajence in pomočnike raznih poklicev, ki so bili pretežno kmečki sinovi. Od skupnega števila 213 imamo podatke o socialni pripadnosti oziroma o poklicu pred vstopom v NOV za 196 borcev ali za 92,02 odstotka ugotovljene bataljonske sestave.

Skica št.21 - premiki, akcije, boji in bitke/bojna pot 1.slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča
LJUBLJANICA
Iška
Škofljica
Debeli H.
Tipogo
Bleči Vrh
Polako
GROSUPLJE
Blato
VIŠNJA GORA
Šentvid
Sv. Rok
Radohova vas
Mirna
Iška vas
Sp.Slivnica
Lobček
Bostan
Miačevci
Gozd
Crnelo
TREBNJE
Mokrec
Rakitna
Čušperk
Raynodol
Muljava
Znamila
Turjak
Laporje
zapotok
Cesta
Ponikve
Rob
Dobrepolje
Videm
Laze
Marinča vas
Zagradec
VEL. LAŠČE
Mala
Gora
Vel. Ločke
Nova vas
Sodražica
RIBNICA
Hrib
Lipovec
Ložine
Rinža
Lašče
Dvor
NOVO MESTO
Soteska
KRKA
Smuka
Toplo Rebro
Komolec
Dolenj. Toplice
Podturn
Stari log
Podstenice
Rampoha
Komarnc
Topli Vrh
Črmošnjice
0 5 10 15 20 km

Skica št. 22

NARIS MOČI, BOJEV IN AKCIJ 1. SLOV. PROL. UD. BATALJONA T. TOMŠIČA
ŠTEVILO BORCEV V BATALJONU
200
190
180
170
160
150
140
130
120
110
100
90
80
70
60
50
6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
J U N I J
1942
J U L I J

Delavci so bili v veliki večini, saj jih je bilo kar 145 ali 73,98 odstotka, pripadnikov vseh drugih slojev pa dobra četrtina oziroma 26,02 odstotka. Od tega je bilo kmetov 27, razumnikov 18, uslužbencev pa samo 6.*

Zanimivo sliko daje razčlemba starostne sestave. Zadevne podatke imamo za 202 ali veliko večino borcev (94,84 odstotka). Od tega je bilo mlajših od dvajset let kar 76 ali 37,62 odstotka, v starosti od 20 do 25 let 71 ali 35,15 odstotka, od 25 do 40 let 49 ali 24,26 odstotka in v starosti več kot 40 let 6 ali 2,91 odstotka. Če združimo podatke od prvih dveh starosti, se pravi za starostno dobo izpod 25 let, vidimo, da so bataljon več kot dvotretjinsko sestavljali mladi borci, v odstotkih natanko 72,77.[198] Stalež je od začetne številke 46 z dne 6. junija 1942 naraščal do 24. junija, tega dne je zaradi dodatne odbire padel za tretjino, potem pa nazadoval še do 7. julija, nakar je 14. julija ob dopolnitvi spet poskočil za dobro tretjino, nato zaradi izgub nekoliko nazadoval in 19. julija 1942 poskočil še zadnjič za dvaindvajset mož. To stanje lepo prikazuje naris številčne moči in borb.**

Vodstvo osvobodilnega gibanja slovenskega naroda je privzelo in v tistem času tudi uveljavilo načelo, da mora vsak partizanski bataljon imeti svojega zdravnika. Ker je bil Tomšičev bataljon proletarski in udarni, je dobil dva, kar je bilo že prerazkošno, saj se je izkazalo, da nimata veliko dela. Zato sta s kirurškimi posegi in zdravniškimi pregledi pomagala tudi sosednjim bataljonom ali drugim partizanskim enotam ter okoliškemu prebivalstvu, prirejala pa sta celo predavanja o prvi pomoči in o tem, kako se je treba varovati

* Med delavce so všteti poleg drugih poklicev še trgovski vajenci in pomočniki, gostilniški delavci (natakarji) ter kmečki delavci in hlapci, med kmete posestniški in kmečki sinovi, ne pa kmečki delavci, med razumnike poleg zdravnikov in enega profesorja še vsi dijaki, k uslužbencem pa tudi po en bivši orožnik in financar ter aktivni oficir in podoficir.

** Rdeča krivulja ponazarja številčno rast in nihanja od začetnih 46 mož z dne 6. junija do 197 mož 20. julija 1942, rdeči stolpci po višini prikazujejo, kolikšno število borcev se je udeležilo boja ali bitke (če je šlo le za patruljni spopad ali manjšo zasedo, je stolpec visok le 5 mm), debelina oziroma širina stolpca pa, koliko ur je boj trajal, s tem da polna širina stolpca predstavlja 12 ur. Moder podaljšek rdečega stolpca predstavlja sovražnikove izgube.

nalezljivih bolezni.* Predavanja so bila namenjena tako za borce kot za bolničarje.[199]

Manj razkošna, a zgledna je bila zaradi Dakijevega osebnega prizadevanja in zaradi sposobnosti intendanta Ivana Vadnjala-Jelena preskrba borcev z obleko, obutvijo in hrano. V ta namen je bataljon izvršil kar pet velikih preskrbovalnih akcij, Daki pa je organiziral izdelavo perila najprej pri skojevkah in mladinkah v Zapotoku, po prihodu na Polževo pa še v Zagradcu in pri Izaku blizu Ambrusa. Tudi preskrba s hrano je bila redna, saj so jo enotam vozili na položaje celo z avtomobilom, kuharja France Mihelič in Franc Lovšin-Neven pa sta bila odlična, da o bataljonski mesnici in Radku Žumerju sploh ne govorimo.[200]

* Slovenskim partizanskim zdravnikom se je posrečilo teoretično rešiti in tudi uveljaviti dve vprašanji strateškega pomena, in sicer:

1. Kako preprečiti epidemije nalezljivih bolezni, ki so v prejšnjih vojnah povzročale mnogo večje izgube kakor najstrahotnejše orožje tedanjega časa. Za dosego tega namena je bila velikega pomena splošna omika borcev, njihovo nenehno dodatno izobraževanje prek predavanj, skrb za snago v taboriščih in za snago pri pripravi hrane, razuševanje ter pohodi v manjših množicah.

2. Kako razbremeniti partizanske enote prenašanja in varovanja ranjencev ter jim tako omogočiti večjo gibljivost, bojno sposobnost in udarnost. Ta namen so dosegli z graditvijo majhnih zakonspiriranih partizanskih bolnišnic. Le-te niso bile varovane z vojaško silo (izjema je bila vojna partizanska bolnišnica Franja), marveč s sistemom najstrožje tajnosti in javk. Naloga enot oziroma zdravstvene službe v partizanskih enotah je bila samo: izvesti in zavarovati prenos ali prevoz ranjencev na javke najbližjih bolnišnic, s tem pa so bile rešene nadaljnje skrbi zanje, kar je zelo povečalo njihovo gibljivost in bojno sposobnost. Množica manjših zakonspiriranih partizanskih vojnih bolnišnic je vrh tega še zagotavljala manjše izgube v primeru, če bi sovražnik kako bolnišnico odkril, lažje oskrbovanje s hrano in večjo varnost pred kužnimi boleznimi.

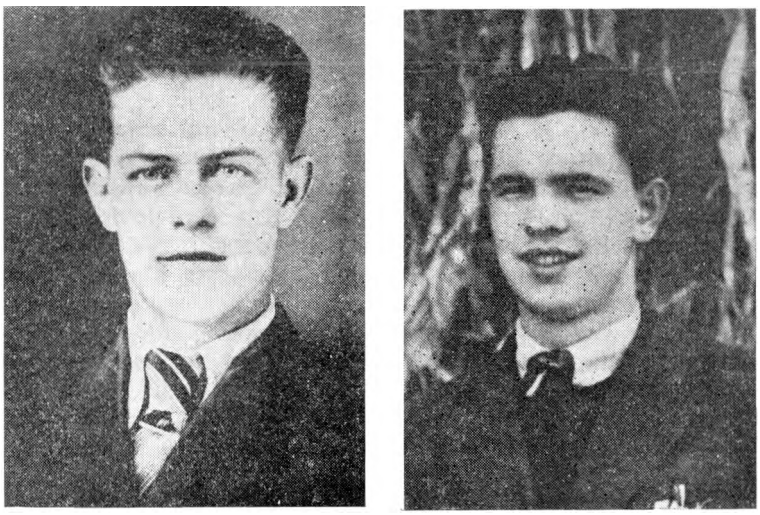
V obeh primerih je šlo za izvirne rešitve, značilne samo za slovenski osvobodilni boj, kar je v primeri z bojem drugod po Jugoslaviji omogočilo partizanskim enotam velike prednosti. K temu je nedvomno pripomoglo veliko število zdravnikov, medicincev in drugih zdravstvenih delavcev med partizani, saj je bilo samo pri partizanih oziroma na osvobojenem ozemlju kar 97 zdravnikov, ki so diplomirali pred vojno (ustna pripomba prof. dr. Franca Novaka-dr. Luka Gosarja po beležki z dne 13. maja 1980 in Gradivo o slovenski partizanski saniteti, Ljubljana 1979).

Med borci 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, ki niso preživeli vojnę, sta bila tildi Lojze Podlogar-Podlogarjev s Skopačnika pri Želimljah (levo), ki je umrl v Italiji 24. novembra 1944, in Franc Šuštaršič iz vasice Velike Vrhe (desno). Ta je padel med nemško ofenzivo 10. novembra 1943 na Mokrcu, njegovega brata Jožeta pa so ubili belogardisti pri Sv. Urhu.

Prvi slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča je bil za tiste čase odlično oborožen. Sprva je imel 8 in nato 12 puškomitraljezov, tako da je eno avtomatično orožje prišlo na 8 do 15 borcev. Puške so imeli vsi strelci in tudi poveljniki, le vodja štabne pisarne je bil oborožen samo s pištolo. Poleg tega je imel bataljon še posebno minersko skupino, ki je na dan 24. junija 1942 razpolagala z 200 kilogrami razstreliva, 20 metri zažigalne vrvice in tremi zavitki detonatorjev.[201] Stanko Semič-Daki je uveljavil še eno koristno pravilo, namreč da je bil strelec po potrebi vsak od kuharja in mesarja pa do bolničarja in zdravnika. Neborcev praktično ni bilo.

Vojaško-vzgojno delo je bilo na primerni ravni. Zaradi izredne obremenitve z dolžnostmi in akcijami je praktično teklo med opravljanjem vojne službe, se pravi v patruljah, zasedah in drugih akcijah, s tem da so vodniki in koman-

Posebno težavno usodo sta doživela Janez Okoren-Morava iz Velike Račne (levo), ki je bil 1. oktobra 1942 na Ravnah pri Kočevski Reki zadet v stegnenico, zajet in obsojen na smrt, a se je usmrtitvi izognil zaradi dolgotrajnega zdravljenja (umrl je leta 1972), Jože Bambič-Bukev iz Male Račne (desno) pa je prehodil vso dolgo pot s Tomšičevo brigado na Štajersko in postal komandant zaščitnega bataljona 4. operativne cone. Tudi on je bil ranjen zajet, nakar so ga Nemci po hudem mučenju ustrelili G. februarja 1945 na Slivni.

dir ji sprotno in ob živih primerih razlagali, kakšno mora biti ravnanje borcev v nenadno nastalem položaju in pri opravljanju varovalnih dolžnosti. Zavarovanju nastanišča je bila posvečena velika skrb. Pri tem so imele veliko vlogo patrulje in opazovalnice, ki so jim pomagali tudi okoliški krajani. Prave vojaške obveščevalne službe tedaj še ni bilo, še manj protiobveščevalne, a je bataljon vseeno odkril dn uničil dva italijanska vohuna, ne da bi mu bila poprej kaj škodovala.

Kulturno-zabavno življenje v bataljonu je bilo na dokaj visoki ravni; o političnovzgojnem delu z borci pa tega ne bi mogli reči; prebirali so le radijska poročila in osvobodilni tisk,[202] kar je bilo tedaj povečini splošna praksa. Bilo je nekaj

primerov izmikanj bojem in siljenja v domače kraje, ki pa jih Stanko Semič-Daki ni dušil s silo, marveč je dopustil, da so posamezni borci odšli v prejšnje enote ali domače kraje. To je njim samim zelo škodilo ali bilo zanje celo usodnu, bataljonu pa je le koristilo, saj je tako postal notranje trdnejši. V njem se nikoli niso porodili znaki malodušja ali strahu pred poveljniki, nikar da bi kdo občutil kako krivico.
V Dakiju, Nikolu in drugih poveljujočih so borci videli najboljše tovariše ter so jim brezmejno zaupali. Tako razpoloženje je do bataljonskega in četnih poveljstev izražalo tudi okoliško prebivalstvo, ki se je obračalo na bataljonski štab z raznimi vprašanji. S preprostim obnašanjem in dobrosrčnostjo sta znala Daki in Nikola povsod vzpostaviti pristen stik s prebivalstvom.

Prav zgledno sodelovanje je Stanko Semič-Daki vzpostavil z enotami in poveljstvi Zapadno-dolenjskega odreda, še pred tem, od 12. do 19. junija 1942, pa tudi z enotami in

Več sreče je imel šestnajstletni Boris Uzar iz Sebenj pri Tržiču (levo), ki so ga belogardisti ujeli s prevaro najprej 18. septembra 1942 v Kompoljah skupaj z Dušanom Kregarjem z Zaloške ceste v Ljubljani (desno), potem pa še na Robu novembra 1942. Sovražniki so mu — verjetno zaradi mladoletnosti — s smrtjo obakrat prizanesli, medtem ko je Dušan Kregar končal v Dachauu.

štabom 2. grupe odredov. Dakiju ni šlo iniikoli za to, kdo mu ibo podrejen, marveč je vedno upošteval samo hrabrost, skupne bojne namene za uničenje sovražnikov in človeško ravnanje, stremuhom, ki so se pehaili za vojaško veljavo, pa se je odločno uprl ali pa izognil. To smo še zlasti lahko spoznali ob napadu na železniški viadukt pri Žalni. Zlasti v sodelovanju z Ivanom Kovačičem-Efenko je Daki s svojim bataljonom zelo spretno uporabljal manever z zaobhodi iin hitrimi udari v hrbet. Daki je sploh znal imenitno razpolagati z množico majhnih skupin, ki so vnašale med sovražnikove vrste zmedo in preplah.

Prvi slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča je imel šest razmeroma razsežnih, zapletenih in ogorčenih borb, ki so vse trajale po več ur ali ves dan in ki so bile vse zelo uspešne, če že ne popolnoma zmagovite; prvi je vkorakal v dotlej največji osvobojeni kraj v Ljubljanski pokrajini — v Žužemberku, izvedel je 16 rušilnih akcij na železniških progah in napadov na vlake, 6 napadov iz zased in en drzen vdor skozi žične ovire v sovražnikovo postojanko, kjer je povzročil hud preplah, poskušal pa je tudi zavzeti in razstreliti železniški viadukt pri Žalni, kar pa mu ni uspelo. Pri tem je skupaj in v dveh primerih še z po eno četo ZDO Italijanom dokazano prizadejal najmanj 33 mrtvih in 64 ranjenih, sam pa je utrpel 10 mrtvih in 19 ranjenih.

V teh akcijah, bojih in bitkah so si borci in nižji poveljniki pridobili velike izkušnje in mnoge spretnosti. Zlasti puškomitraljezci so popolnoma obvladali tehniko rafalnega streljanja tako v mirujočem položaju kot v gibanju. Pravi mojstri tega orožja so postali: Alojz Klančar^Maček, Bogdan Marčenko-Tiger, Tone Zupančič^Silvo, Alojz Kožar-Sllavc in Janez Intihar-Žane. Vsi brez razlike pa so postali mojstri v spopadih iz gibanja in v bojih iz bližine. Pri tomšičevcih se je že tedaj izoblikovala značilna oblilka juriša, ki so jo kot posebnost občudovali celo taki vojskovodje, kot je bil Milovan Saranovič...

Poglavitna odlika Tomšičevih proletarcev je bila bojevitost. Udariti povsod in brez odlašanja, je bilo Dakdjevo preprosto in učinkovito pravilo.* Vse je bilo podrejeno le

* Štabni kadrovik Tomšičeve brigade Stane Skrabar-Braškar je takole označil Dakijeve poveljniške lastnosti: »Bliskovita presoja vojaškega položaja, odločna in hitra komanda, ki ne pozna

Posebno veliko je padlo Belokranjcev, ki so se 1. slovenskemu proletarskemu udarnemu bataljonu Toneta Tomšiča priključili 19. julija 1942. Bruno Škočir iz Črnomlja (levo) je padel že 16. avgusta 1942 pri Podstenicah, Alojz Novina z Brstovca pri Semiču pa kot namestnik četnega komandirja 21. februarja 1944 v Velunjskem grabnu.

enemu vseobsežnemu cilju: uničevanju sovražnikove žive sile, prometnih naprav in krhanju njegove volje do gospostva na slovenskih tleh. S tem in ob tem se je kovalo tovarištvo v boju in na pohodih. Saj je kar simbolično slišati, da so vsi borci jokali, ko so mislili, da je Daki padel,* in da so se

zaprek; instinktiven dar za pravilno presojo situacije in srečna roka pri izbiri ljudi po prvem pogledu. Osebno izredno hraber... Kot komandant zelo demokratičen, sila priljubljen pri moštvu, za katerega v vseh pogledih skrbi; pozna dušo partizana. Partiji zelo vdan (iz vprašalne pole za člane KPS, izpolnjene oktobra 1943)...«

* Prvič se je to zgodilo na Pogorelcu. O tem je Jože Udovič-Topsi zapisal tole: »Komaj smo se malo odpočili, je prišlo obvestilo, da Italijani znova rinejo proti Podstenicam. Komandir je takoj poslal mene in še enega partizana v patrolo proti vasi Pogorelec, istočasno pa je obvestil tudi Dakijev bataljon, ki je bil na Kunču.

Ko sva s tovarišem prišla v bližino Pogorelca, sva zaslišala Italijane, ki so si z vpitjem delali korajžo. Iz njihovega obnašanja

Dakiju orosile oči, ko je mislil, da je izgubil enega svojih najboljših mitraljezcev, Janeza Intiharja-Žaneta. Da, Tomšičev proletarski udarni bataljon je bil zgled poveljniške pravičnosti, velika šola tovarištva, zvestobe osvobodilni stvari slovenskega naroda in žrtvovanja za svetle cilje ljudske revolucije ...

sva sklepala, da se mislijo ustaviti. Zato sva se vrnila, da o tem obvestiva ostale.

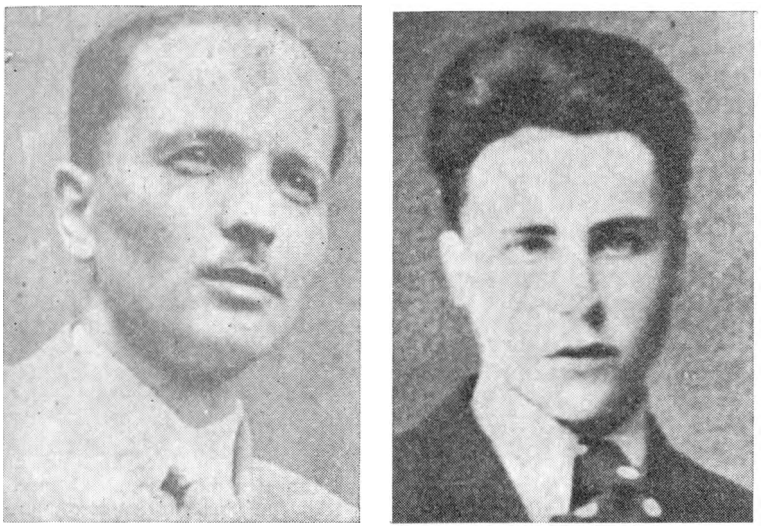
Blizu Pogorelca sva srečala Dakija, ki se je peljal na motorju proti Pogorelcu. Ko je prišel do naju, se je ustavil in vprašal, kaj je novega. Povedala sva mu, da so Italijani na Pogorelcu. Dejal je, da to ni res in da sva panikarja. Skočil je na motor in se odpeljal dalje. Vsa najina opozorila niso nič pomagala. Čez dobre pol ure naju je Daki ves zasopel dohitel. Ko sva ga vprašala, kje ima motor, nama je ves besen povedal, da se je zapeljal naravnost med Italijane in jim komaj ušel. Za spomin pa jim je seveda pustil motor.

Proti večeru je prišel na Pogorelec naš pastir, ki smo ga imenovali Stari. Ker ni vedel, da so tam Italijani, je zašel mednje. Oblečen je bil civilno, poleg tega pa znal italijansko, ker je bil po rodu Primorec. Hitro se je znašel ter se obnašal, kot da je prišel z njimi. Ko je tako hodil po vasi, je videl na nekem dvorišču voz razne opreme, ki so jo Italijani zaplenili Martinu iz Doline, kakor smo po partizansko rekli učitelju Šlibarju iz Toplic. Ta je odšel s celo družino v partizane, pa je ravno tisti dan šel po svojo opremo, ki jo je hotel dati naši bolnici. Na poti pa so jih prestregli Italijani ter zaplenili voz. Na ta voz so naložili tudi Dakijev motor.

Ko je Stari to videl, mu je v glavo šinila drzna misel. Odšel je v hlev, vzel par konj in jih vpregel v voz. Italijani so mislili, da ima tak nalog od njihove komande in so mu pri vpreganju še pomagali. Stari je voz odpeljal proti Podturnu. Ko pa je prišel z italijanskega področja, je hitro obrnil voz ter ga odpeljal proti Podstenicam, kamor je prišel že po trdi temi. Ko nam je pripovedoval, kako je ukanil Italijane, mu sprva sploh nismo verjeli, dokler nismo videli na vozu Martinove opreme in Dakijevega motorja (glasilo Novoteks, štev. 5 iz leta 1963, str. 12 in 13)...«

Menda je bilo Dakiju zaradi izgubljenega motorja nerodno, in nekje se je zadržal dalj kot je bilo v navadi. Tačas je prišla vznemirljiva vest, da je Daki »nadrsal za vedno«, čemur je sledila neizmerna žalost...

Drugič pa so tomšičevci še huje žalovali. To je bilo 13. decembra 1943, ko je bil Daki na Jasnici ranjen v stegno in je le malo manjkalo, da bi ga turkestantski esesovci zgrabili. Za življenje se mora zahvaliti Jožetu Lepinu-Risu in svojim junaškim kurirjem. Ker pa se je k brigadi vrnil šele po dveh dneh, so bili borci prepričani, da ga ni več med živimi. Začelo se je takšno silno žalovanje, da se nihče ni pritaknil golaža, čeprav niso jedli že dva dni (Stane Skrabar, pripombe z dne 28. oktobra 1979).

Zgodaj je padel tudi Anton Kovač-Brzi iz Preserja (levo), ki je bil kot poročnik bivše jugoslovanske vojske ranjen v nogo že v aprilskih dneh pri Smederevski Palanki, omahnil pa je 24. februarja 1943 ob napadu na belogardistično postojanko Koreno pri Horjulu, medtem ko je Franc Lesar iz Raven na Blokah (desno) končal 11. januarja 1944 ob eksploziji plastika v Starjaku.

Plemenite lastnosti revolucionarne nravnosti — udarnost, neustrašenost, požrtvovalnost, skromnost in človekoljubnost — so ti pravi Tomšičevi proletarci pozneje prenašali na nove partizane in v druge partizanske enote. Da bi dali osebnemu zgledu potrebno moč, so na vseh koncih domovine junaško umirali in krvaveli. To nam izpričuje podatek, da jih je od 213 (za 14 usoda ni znana) padlo kar 97 ali 48,76 odstotka, ujetih je bilo 49, ranjenih 69, od teh mnogi tudi po večkrat, 39 pa jih je postalo invalidov. Mnogi izmed njih so umrli zaradi posledic zadobljenih ran in prehudih vojnih naporov. Do tiskanja te knjige jih je ostalo živih samo še 75 ali 37,69 odstotka (komaj dobra tretjina).

In vendar sta bili revolucionarnemu boju v največjo korist izkušnja ter spoznanje, da je možno in nujno preseči krajevne težnje slovenskega partizanstva, da je v enotah treba

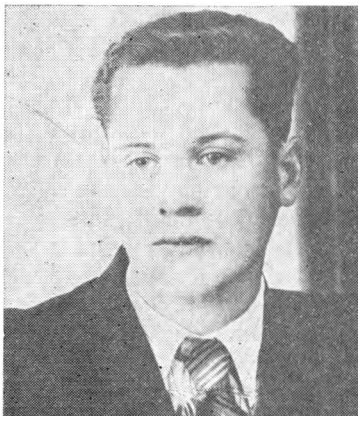
do skrajnosti uveljaviti načelo gibljivosti in neodvisnosti od krajevnih razmer, da je treba izoblikovati manevrske udarne enote. V tem smislu pa je poleg Stanetove 1. štajerske brigade oral ledino pravzaprav samo še Dakijev 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča.

Od bataljona do brigade je bil samo še majhen korak. Ko se je brigada v težavnih okoliščinah velike italijanske ofenzive snovala in še ni bila sposobna za učinkovite vojaške nastope, je ta njen začetni in že izkušeni bataljon namesto nje opravil kar tri učinkovite napadalne posege za zaščito osrednjih postojank in ustanov slovenskega partizanstva, končno pa je postal še udarno jedro prvih dveh njenih bataljonov. Tako je popolnoma opravičil vse tisto, kar je od njega pričakovalo vodstvo ljudske revolucije.

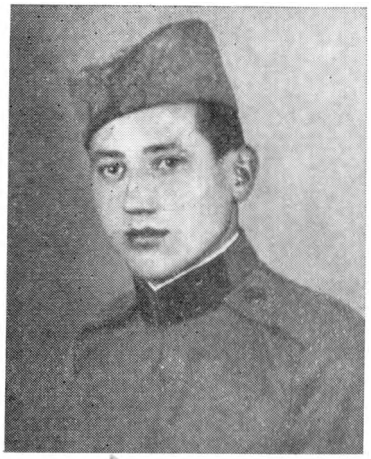
Vas Visoko pri Zapotoku je dala v Proletarsko udarno četo, _v 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča in v brigado z enakim imenom dva junaka. Anton Železnikar-Cesarjev (levo) je bil pomočnik mitraljezca, padel pa je kot borec komande mesta Velike Lašče 8. avgusta 1944 pri Karlovici. Za najboljšega mitraljezca Tomšičeve brigade je bil razglašen Alojz Klančar-Maček, ki se je neštetokrat izkazal že v proletarskem udarnem bataljonu. Nesrečno je končal 6. decembra 1945.

Jože Kamenšek-Pavc iz Sadinje vasi pri Semiču (levo) je hudo ranjen zgorel v partizanski bolnišnici Pugled, ki so jo Nemci konec oktobra 1943 odkrili in požgali, Tone Kastelič-Franci iz Škofljice (desno) pa je podlegel ranam s Kamnega vrha pri Ambrusu in s Pogorelca 5. maja 1943 v partizanski bolnišnici Stari Log.

V veliko italijansko ofenzivo na Notranjskem sta zašla Franc Vesel (levo) in Stanko Pakiž (desno) iz Raven na Blokah. Italijani so ju prijeli v rodni vasi, ustrelili pa 29. julija 1942 v Malem Logu pri Loškem potoku.

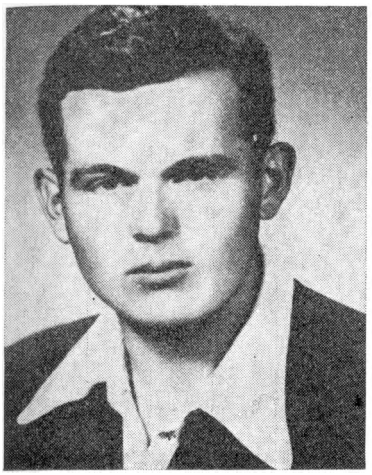

Alojz Tekavec-Tomaž iz Otonice pri Cerknici je bil v proletarskem udarnem bataljonu in brigadi Toneta Tomšiča puškomitraljezec, nato pa politični komisar topniške baterije (padel je kot sekretar rajona Sv. Vid-Begunje 28. novembra 1943 pri Selščku), Tone Lavrič iz Skrilj pa je bil znan po hudem sovraštvu do Italijanov (padel je 7. julija 1943 na Gorjancih).

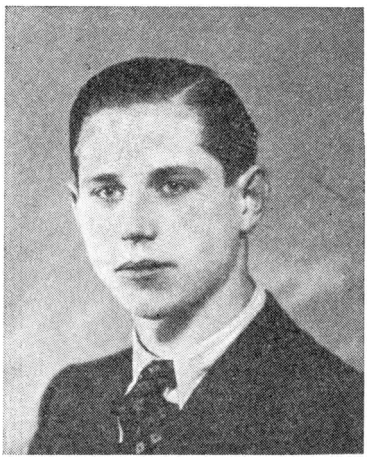
Iz Turjaške čete sta izšla borca Jože Šmuc iz Malega Ločnika (levo) in Jože Hočevar s Turjaka (desno). Šmuc je padel v bitki pri Ravbarkomandi 27. septembra 1943, Hočevar pa v spopadu s plavogardisti na Golem 13. septembra istega leta.

Med veliko italijansko ofenzivo 18. avgusta 1942 v Kočevskem Rogu sta padla Zvone Klemenc-Pepi (levo) in Anton Stariha-Zvonko (desno) iz Črnomlja.

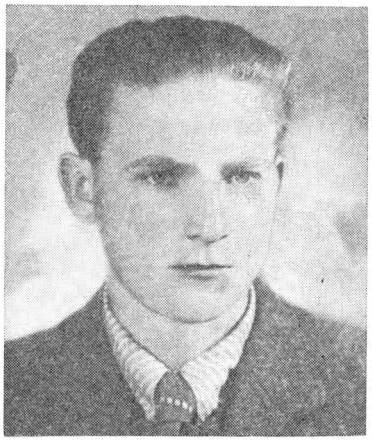

Nekje na Gorjancih — verjetno ob ustaškem napadu na partizansko bolnišnico v Prisjeki 14. septembra 1942 — sta padla Franc Bremšak (levo) in Marjan Indof (desno) z Galjevice v Ljubljani. Marjan Indof je bil ob preureditvi brigade 21. julija 1942 v vasi Cesta imenovan za komandirja 2. čete 2. bataljona.

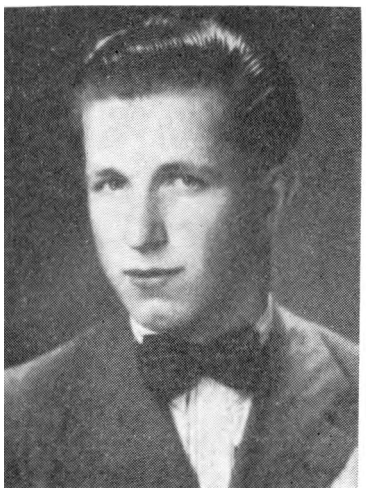

Sijajni mitraljezec Stane Mihelčič-Mato z Jezera pod Krimom (levo) je padel kot namestnik političnega komisarja 1. bataljona nekje pri Mašunu novembra 1943, Mirko Rebolj-Slavko iz Podpeči (desno) pa 21. februarja 1944 v Velunjskem grabnu.

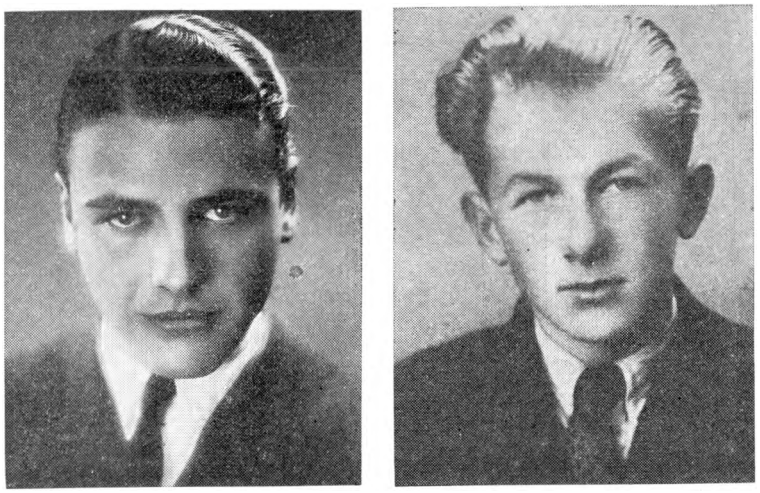
Med pohodom 14. divizije na Štajersko sta padla tudi brata, borca proletarskega udarnega bataljona od ustanovitve Janko Petelin-Srečko (levo) in Jože Petelin (desno) s Pakega pri Borovnici: Jože 15. februarja 1944 pri Stranicah nad Frankolovim, Janko pa avgusta 1944 pri Mozirju.

Puškomitraljezec Anton Lambergar-Luka, ki je bil hudo ranjen na Gorenjem Brezovem 16. januarja 1943 in so ga ubili belogardisti v bolnišnici Sela pri Škocjanu, ter puškomitraljezec in harmonikar, ki je padel v bitki pri Danah 25. marca 1943.

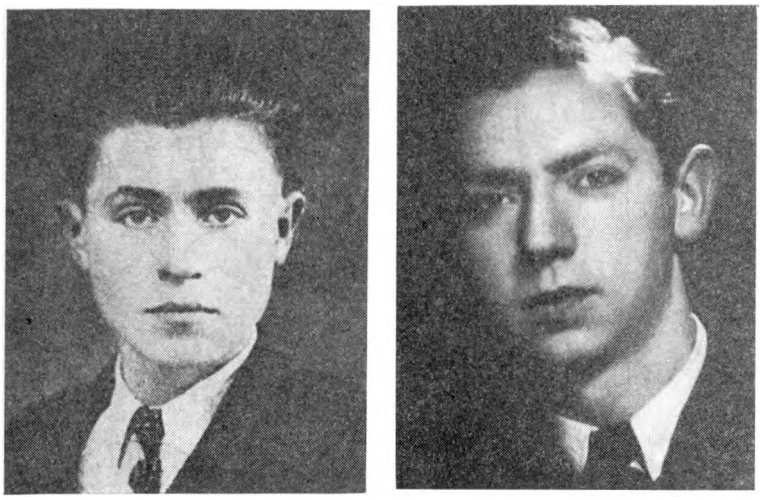

Borca 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča sta bila tudi Jože Verbec s Sel pri Lavrici (padel na Goriškem leta 1943) in Anton Šoba-Zvonko, sin delavca električne cestne železnice iz Dravelj in partizan od poletja 1941 (padel pri Podturnu leta 1944).

Anton Strniša-Luka iz Ljubljane-Most (levo) je bil ujet kot politični komisar čete 12. maja 1943 pri Dobrniču in ustreljen čez dva dni v Šentvidu pri Stični, Franc Tavčar iz Zaloga pri Ljubljani (desno) pa je padel proti koncu vojne neznano kje.

Edvard Belčič iz Planine pri Rakeku (levo) je padel kot komandir čete 11. decembra 1943 ob napadu na Kočevje, Ivan Dorbež-Bojan iz Zaloga pri Ljubljani (desno), priljubljeni četni politični komisar, pa je bil v Tomšičevi brigadi kar dvakrat huje ranjen. Padel je 3. marca 1945 v Slivnem pri Kozini.

Jože Rus-Darko z Gorenjih Dobravic pri Metliki (levo) je padel 14. avgusta 1942 ob napadu na belogardiste lažnega štajerskega bataljona v Krški hosti (njegov brat Anton — sloviti merilec lahkega minometa v 3. bataljonu Tomšičeve brigade, ki je tudi izšel iz proletarskega udarnega bataljona — je padel 19. septembra 1943 v Cerknici, a se njegova fotografija ni ohranila), komandir voda Valentin Aš iz Straže pri Novem mestu (desno) pa je padel 16. marca 1943 ob napadu na Ambrus.

Opombe o virih

[1] Alenka Nedog: Tone Tomšič, Ljubljana 1969, str. 346 in »Tovariš Kardelj leta 1942 v Ljubljani (Mara Romihova)«, Ljubljana v ilegali III, 1967, Str. 452.

[2] Alenka Nedog, prav tam, priloga med stranema 360 in 361, Slovenski poročevalec št. 22 z dne 2. junija 1942, fase. S 7/II v arhivu IZDG in Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 2, Ljubljana 1964, dok. 48, 49 in 50 na str. 107 do 110.

[3] Zbornik VI, knjiga 2, dok. 103, od str. 272 do 274, in Slovenski poročevalec, posebna (tiskana) izdaja, fase. S 7/II v arhivu IZDG.

[4] Zbornik, ista knjiga, dok. 122 na str. 305, in Slovenski poročevalec, prav tam.

[5] Slovenski poročevalec št. 22 z dne 2. junija 1942, fase. S 7/II, prav tam.

[6] Edvard Kocbek: Tovarišija, Maribor 1967, str. 27 do 29, in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 4 na str. 18 in 19, in opomba št. 2 na str. 17.

[7] Fase. 4/1 v arhivu IZDG.

[8] Franc Kramar-Simen po beležki z dne 20. avgusta 1979, Stanko Semič-Daki »Spomini . . Borec 1950/5, str. 116, in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

[9] Fase. 4/1, prav tam, Alojz Purkart, pripombe z dne 27. 1. 1973, in dr. Marjan Južnič-Niko po beležki z dne 19. septembra 1979.

[10] Fase. 4/1, prav tam, kartoteka borcev Tomšičeve brigade, Alojz Založnik-Nikola, spomini v rokopisu, in Zbornik VI, knjiga 2, dok. 124 na str. 309 in 310, in knjiga 3, dok. 9 na str. 32.

[11] Zbornik VI, knjiga 3, dok. 148 na str. 447 in 448.

[12] Alojz Purkart, prav tam, in fase. 4/1 v arhivu IZDG.

[13] Stanko Semič-Daki po beležki z dne 28. junija 1979, in Jože Tekavec: Dnevi preizkušnje, 1977, od str. 199 do 315.

[14] Stanko Semič-Daki, prav tam, Alojz Purkart, prav tam, in Lovrenc Turk-Sergej, pripombe z dne 17. januarja 1973.

[15] Isto kot opomba 7.

[16] Anton Svete-Gustelj, pismo z dne 24. januarja 1973.

[17] Dnevnik Toneta Vidmar j a-Luka Suhodolca, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 135 na str. 372.

[18] Fase. 4 a/II v arhivu IZDG, že omenjeno pismo in telefonična pojasnila Antona Sveteta-Gustlja ter kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

[19] Prav tam, Ivan Lamovšek-Runo po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 17. oktobra 1942, Franc Kramar-Simen po beležki z dne 20. avgusta 1979 in Alojz Purkart, pripombe z dne 27. 1. 1973.

[20] Dr. Franc Novak-Luka Gosar, pripombe, in Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, str. 276, ter Franc Usenik-Bečnik 15. septembra 1979.

[21] Prav tam, Slavka Ganoni, por. Germek, po telefonu 24. avgusta in 4. oktobra 1979, in vprašalne pole za člane KPS v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

[22] 2e omenjeni prepis magnetofonskega zapisa z dne 17. oktobra 1972.

[23] Prav tam, poizvedbe na Škofljici in na Vrhu nad Zelimljim po beležki z dne 24. oktobra 1979 in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

[24] Edvard Podlogar »Spomini. . .« z dne 15. aprila 1967 in Franc Mikuž-Volk, pripombe z dne 26. 1. 1973.

[25] Franc Kramar-Šimen, prav tam, Vid Ganoni-Vide, po telefonu z dne 21. avgusta 1979, mrliška matična knjiga župnije Velike Lašče in nagrobnik na tamkajšnjem pokopališču ter Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, str. 275.

[26] Tone Zupančič-Silvo, že omenjeni prepis magnetofonskega zapisa debate z dne 17. oktobra 1972 in Vid Ganoni-Vide, prav tam.

[27] Ivan Lamovšek-Runo, prav tam, in dnevnik Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca, prav tam.

[28] Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, str. 277 in 278, in Alojz Purkat, pripombe z dne 27. januarja 1973, točka 3.

[29] Fase. 4/1 v arhivu IZDG.

[30] Zbornik VI, knjiga 2, dok. 97 in 108 z opombami.

[31] Zbornik VI, knjiga 3, dok. 34 in 4 z opombami.

[32] Stanko Semič-Daki, prav tam, od str. 278 do 280, Edvard Podlogar »Spomini. . .« z dne 15. aprila 1967 in 18. maja 1978 ter Alojz Purkart, isto.

[33] Stanko Semič-Daki, prav tam, od str. 280 do 283.

[34] Zapisnik o ogledu z dne 18. marca 1978 in Edvard Podlogar, prav tam.

[35] Stanko Semič-Daki, prav tam, in pravkar omenjeni zapisnik.

[34] Stanko Semič-Daki po beležki z dne 28. junija 1979 in fase. 4/1 v arhivu IZDG.

[37] Zbornik VI, knjiga 3, dok. 148 na str. 444.

[38] Prav tam in Nezgode 1940—1944 železniške direkcije Ljubljana, vpis št. 684, Ivan Lamovšek-Runo, ustna izjava z dne 29. septembra 1977 in Jože Železnikar-Benše po beležki z dne 20. junija 1978.

[39] Hidrometeorološki zavod SRS po telefoničnem sporočilu prof. Dušana Koširja z dne 28. avgusta 1979.

[40] Prof. dr. Franc Novak-Luka, pripombe z dne 4. 1. 1973, Alojz Založnik-Nikola, pripombe iz istega časa, Edvard Podlogar, prav tam, in dr. Marjan Južnič-Niko Kraševec po beležki z dne 19. septembra 1979.

[41] Zbornik VI, knjiga 3, dok. 149 na str. 451, in izjava Edvarda Podlogar j a-Vilij a (glej Borec 1972/8—9 »Dodatek o akcijah 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča po arhivskih virih« na str. 446!).

[42] Fase. 3/1 v arhivu IZDG in Nezgode 1940—1944, prav tam, vpisa št. 686 in 692.

[43] Edvard Podlogar-Vili in prof. dr. Franc Novak-Luka, prav tam.

[44] Stane Valenčič, pismo z dne 26. junija 1979, Stane Boh-Vene dne 28. avgusta 1979, ustno, Franc Žitnik po beležki z dne 1. avgusta 1980 in fase. 4a/II—e (seznam 4. čete) v arhivu IZDG.

[45] Zbornik VI, knjiga 3, dok. 149 na str. 451 in 452.

[46] Beblerjev dnevnik — zvezek, fase. 1/VII v arhivu IZDG, in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 21 na str. 56.

[47] Zbornik VI, knjiga 2, dok. 78 na str. 218.

[48] Stane Režen, nedatirane pripombe in beležka o zaslišanju z dne 18. februarja 1973, tudi »Dakijev proletarec in prezrt spomeničar«, TV-15 štev. 9 z dne 1. marca 1973.

[49] Ladislav Stibrič-Gams po beležki z dne 22. marca 1978, pismo Alojza Tekavca-Jamnika z dne 3. januarja 1980, nedatirana sestava 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča (poškodovano), dok. št. 5667 v zgodovinskem arhivu CK ZKS in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

[50] Fase. 3/1 v arhivu IZDG in Gojko Gornik-Iztok po beležki z dne 18. januarja 1980.

[51] Stanko Semič-Daki » S p o m i n i . . B o r e c 1950/7—8, str. 174, in Stane Boh-Vene, telefonično pojasnilo z dne 28. avgusta 1979.

[52] Gojko Gornik-Iztok, prav tam, in Ivan Ferlež: DRUGA GRUPA ODREDOV in štajerski partizani 1941—1942, str. 315 in 316, ki pa boja pri Muljavi in Osipove čete ne omenja.

[53] Fase. 4 a/II v arhivu IZDG.

[54] Fase. 4/1 — 7, prav tam.

[55] Izvirnik v zgodovinskem arhivu CK ZKS, dok. 5667, fase. GŠS 1942.

[56] Prav tam, že omenjeni spomini Edvarda Podlogarja-Vilij a, pripombe Alojza Purkarta, Franca Mikuža-Volka in Alojza Založnika-Nikola, Lovrenc Turk-Sergej, nedatirane pripombe iz leta 1973, Anton Svete-Gustelj, spomini z dne 13. 1. 1970 in 24. januarja 1973, Jože Mencin-Fedor po beležki z dne 22. marca 1978 in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

[57] Po ustni izjavi Alojza Založnika-Nikola leta 1972; glej Francija Strleta »Proletarske enote na Slovenskem«, Borec 1972/8—9, str. 440!

[58] Zapisnik o ogledu z dne 18. marca 1978.
[59] Zbornik VI, knjiga 3, dok. 149 na str. 456, in Borec 1972/8—9 na str. 446.
[60] Prav tam in Edvard Podlogar-Vili ob debati 17. oktobra 1972.
[61] Zbornik VI, knjiga 3, dok. 4 na str. 19 in dok. 21 na str. 56.
[62] Stanko Semič-Daki »Spomini...«, Borec 1950/7—8, str. 174, in Najboljši so padli I, od str. 285 do 288.
[63] Prav tam in Jože Zeleznikar-Benše po beležki z dne 20. junija 1978.
[64] Ladislav Stibrič-Gams po že omenjeni beležki.
[65] Jože Mencin-Fedor po zgoraj omenjeni beležki.
[66] Stanko Semič-Daki, prav tam, in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 155 na str. 470.
[67] Dok. št. 5663, fase. GS Slovenije 1942 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.
[68] Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, str. 287 in 288.
[69] Zbornik VI, knjiga 3, dok. 155 na str. 470.
[70] Prav tam, dok. 166 na str. 504 in dok. 111 na str. 304, Tone Zupančič-Silvo, ustni vir, in dr. Stane Valentinčič »Rajon OF Slivnica—Žalna«, Zbornik občine Grosuplje IX-1977, str. 21.
[71] Zbornik VI, knjiga 3, dok. 166 na str. 498, in NEZGODE 1940—1944, vpisa št. 801 in 745.
[72] Zbornik VI, ista knjiga na str. 504, dok. št. 5664, fase. GS Slovenije v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Franc Mikuž-Volk, pripombe z dne 25. 1. 1973, točka 6, dr. Stane Valentinčič, prav tam, str. 20, in italijanski fase. 158/III v arhivu IZDG.
[73] Zbornik VI, knjiga 3, dok. 166 na str. 498, NEZGODE 1940—1944, vpis št. 747, in italijanski fase. 158/III v arhivu IZDG.
[74] Mrliška matična knjiga župnije Višnja gora, Edvard Podlogar-Vili »Spomini. . .« z dne 15. aprila 1967, Ivan Lamovšek-Runo, ustni vir, in Ivan Vanič-Krški »Prvi proletarski udarni bataljon Tone Tomšič«, TV-15 z dne 30. junija 1977.
[75] Zbornik VI, ista knjiga, str. 499.
[76] Italijanski fascikel 158/III, prav tam.
[77] Stanko Semič-Daki »Spomini. . .«, Borec 1950/7—8, str. 174, in Najboljši so padli I, str. 284 in 285, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 171 na str. 514 in poizvedbe v Višnji gori.
[78] Zbornik VI, prav tam in italijanski fase. 158/III v arhivu IZDG.
[79] Alojz Založnik-Nikola, pripombe iz leta 1972, Ivan Vanič-Krški kot malo prej, dok. št. 6662, fase. GS Slovenije 1942 v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Stanko Semič-Daki po beležki z dne 28. junija 1979.
[80] Vprašalne pole za člane KPS v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Franc Mikuž-Volk, pismo z dne 10. in dodatna ustna pojasnila z dne 15. septembra 1979, Tone Zupančič-Silvo, telefonično pojasnilo z dne 12. in Anton Švete-Gustelj, telefonično pojasnilo z dne 13. septembra 1979.
[81] Ivan Vanič-Krški, kot v opombi št. 74.
[82] Tone Zupančič-Silvo, telefonično pojasnilo z dne 19. septembra 1979.
[83] Poročilo o seji, dok. 6662 fase. GS Slovenije v zgodovinskem arhivu CK ZKS.
[84] Alojz Založnik-Nikola, spomini v rokopisu, in Radko Polič: Čudežna pomlad, Ljubljana 1959, str. 172 z opombo.
[85] Prav tam, Zapisnik konference v Kočevskem Rogu od 5. do 8. julija 1942, Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 2, Ljubljana 1964, od str. 208 do 289, in dr. Marjan Južnič-Niko Kraševec po že omenjeni beležki.
[86] Dr. Marjan Južnič-Niko Kraševec, prav tam.
[87] Julij Gliha-Rajko Hrastar, vprašalna pola za člane KPS, izpolnjena med vojno, zgodovinski arhiv CK ZKS.
[88] Prof. dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji II, str. 92 in 93, in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 171 na str. 517.
[89] Poročilo o staležu čet, dok. št. 5667, fase. GS Slovenije 1942 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Milan Podlogar-Milanček po beležki z dne 19. junija in Radko Žumer po beležki z dne 21. junija 1978.
[90] Ladislav Stibrič-Gams po beležki z dne 22. marca 1978.
[91] Stane Sušteršič-Boštjan, nedatirane pripombe iz začetka 1973, in Kovači lepših dni, Ljubljana 1963, str. 16.
[92] Stanko Kolar, nedatirano pismo iz začetka leta 1973 ter Radko Žumer po beležki z dne 21. junija in Milan Podlogar-Milanček po beležki z dne 19. julija 1978.

[93] Zbornik VI, knjiga 3, dok. 171 na str. 517, Nezgode 1940—1944, vpis 747 in Jože Mencin-Fedor po beležki z dne 22. marca 1978.

[94] Milan Podlogar-Milanček, prav tam.

[95] Stanko Semič-Daki »Spomini . . .«, Borec 1950/7—8, str. 174.

[96] Prav tam in Jože Mencin-Fedor. kot malo prej.

[97] Zapisnik o ogledu položajev z 'dne 18. marca 1978. Stane Sušteršič-Boštjan, iste pripombe in ista knjiga, in Radko Žumer, prav tam.

[98] Marjan Učakar po beležki z dne 17. maja 1979.

[99] Franc Mikuž-Volk, pripombe z dne 25. januarja 1973, str. 3, in Stane Sušteršič-Boštjan, iste pripombe in ista knjiga.

[100] Stanko Semič-Daki »Spomini. . .«, Borec 1950/7—8, str. 175, in Najboljši so padli I, od str. 292 do 295.

[101] Prav tam.

[102] Prav tam, Franc Mikuž-Volk, prav tam, Stane Sušteršič-Boštjan, ista knjiga, str. 17 in 18.

[103] Prav tam in mrliška matična knjiga župnije Ambrus v krajevnem uradu Zagradec.

[104] Jože Mencin-Fedor, prav tam.

[105] Marjan Učakar po beležki z dne 17. maja 1979.

[106] Spomini Edvarda Podlogarja-Vilija z dne 15. aprila 1967 ter Jože Mencin-Fedor in Radko Žumer, prav takrat.

[107] Zbornik VI, knjiga 3, dok. 171 na str. 517.

[108] Edvard Podlogar-Vili. prav tam. str. 8 in 9, Janez Janežič-Orjak, prepis magnetofonskega zapisa z dne 10. oktobra 1974, Tone Zupančič-Silvo, prepis magnetofonskega zapisa z dne 12. oktobra 1977, Jože Zeleznikar-Benše po beležki z dne 20. junija in Milan Podlogar po beležki z dne 19. julija 1978.

i°9 Tone Zupančič-Silvo, prav tam, in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 1G5 na str. 499 in Stane Boh-Vene, pripombe z dne 31. decembra 1979.

1.0 Tone Zupančič-Silvo in Edvard Podlogar-Vili, prav tam, ter ohranjeno poročilo, dok. št. 5666, fase. GS Slovenije v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

1.1 Isto ter Jože Zeleznikar-Benše in Janez Janežič-Orjak, prav tam.

1.2 Prav tam in še zlasti že omenjeni spomini Edvarda Podlogarja-Vilija.

1.3 2e omenjeno poročilo v zgodovinskem arhivu CK ZKS in spomini Edvrda Podlogarja-Vilija.

1.4 Prav tam ter Tone Zupančič-Silvo po izjavi z dne 15. septembra 1979 in Jože Zeleznikar-Benše po že omenjeni beležki.

1.5 Zbornik VI, knjiga 3, dok. 111 na str. 298.

1.6 Prav tam, dok. 68 na str. 173, 176, 177 in 178, Boris Uzar po ustnih pričevanjih iz leta 1974 in F. Strle: Partizanski volk samotar, Ljubljana 1975. str. 94 in 98.

1.7 Stanko Semič-Daki »Spomini . . .«, Borec 1950/7—8 na str. 175, in Najboljši so padli I, str. 296 in 297.

118 Jože Volk-Volčič po beležki z dne 17. novembra 1977 in Milan Remih, prepis magnetofonskega zapisa z dne 8. septembra 1976.

119 Gradivo, ki ga je zbral Velimir Kraševec-Igor in obsega: sestavek Angela Venturinija »Soteški grad med NOB«, Sreča Prežlja »Akcija Soteški grad 1942«, Janeza Udoviča »Zaseda« in pismo Jožeta Slapničarja-Jošta z dne 4. marca 1979, potem pa še Zbornik VI, knjiga 3, dok. 155 na str. 472.

120 Angel Venturini, prav tam, Stanko Semič-Daki »Spomini . . .«, Borec 1950 7—8 na str. 175 in 1950/9 na str. 202, in Najboljši so padli I, str. 304 in 305, in Alojz Purkart, pripombe z dne 27. januarja 1973.

121 Poročilo o posebnem spremstvu, dok. št. 5666, fase. GŠ Slovenije v zgod. arhivu CK ZKS. in Zbornik VI. knjiga 3, dok. 171 na str. 518.

122 Angel Venturini in Stanko Semič-Daki, prav tam.

123 Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, str. 302 in 303, Franc Smrke-Jošt »Kronika OF Suhe krajine«, Borec 1972/10 na str. 540, in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 171 na str. 518.

124 Franc Smrke-Jošt, prav tam, »Vesti«, fase. 1/VIII št. 59236 v arhivu IZDG, in podatki, ki jih je dal Velimir Kraševec-Igor dne 15. oktobra 1979.

125 Stanko Semič-Daki in Franc Smrke-Jošt, prav tam.

126 Stanko Semič-Daki »Spomini . . .«, Borec 1950/7—8, str. 176, in Najboljši so padli I, str. 297 in 298, in Radko Polič-Tone Poljanec, pismo z dne 21. februarja 1979.

127 Zbornik VI, knjiga 3 dok. Ill na str. 510. in napis na spomeniku na Bobnovi senožeti pri Kalu nad Ambrusom.

128 Edvard Podlogar-Vili, magnetofonski pogovor iz maja 1977, Anton Svete-Gustelj, prepis magnetofonskega zapisa z dne 14. junija 1976, Marjan Jager-Ris, spomini-življenjepis, fase. 1/1 (dnevniki in spomini) v arhivu IZDG, Radko Žumer po beležki z dne 21. junija 1978, Franc Horvat-Gašper po beležki z dne 22. marca 1978 in dr. Marjan Južnič-Niko Krševec po beležki z dne 19. septembra 1979.

'» Marjanca Seme »Zvezdice za Tomšičev bataljon«, Pionirski list št. 8 z dne 31. oktobra 1963.

»o vprašalne pole za člane KPS (za Julija Gliho-Rajka Hrastarja in Zvoneta Slaka-Tilna) v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

131 Stanko Semič-Daki, prav tam, in Franc Hrovat-Gašper, prav tam.

132 Martin Kos-Martinov po beležki z dne 18. novembra 1977.

133 Dok. št. 5624, fase. Gš Slovenije 1942, v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

134 Milan Remih po že omenjenem prepisu magnetofonskega zapisa.

135 Dušan Švara-Dule »Idealna zaseda — polovičen uspeh«, Vojaški informator 1 — 1963, str. 51.

136 Milan Remih po že omenjenem prepisu magnetofonskega zapisa.

137 Dušan Švara-Dule, prav tam. Franc Mikuž-Volk, pripombe z dne 25. januarja 1973, točka 9_ Alojz Založnik-Nikola. nedatirane pripombe, in prepis magnetofonskega zapisa pogovora s Francem Bradačem-Mišmašem ob ogledu zemljišča 16. junija 1976.

138 Stane Sušteršič-Boštjan: Kovači lepših dni, str. 15 in 16.

139 Prof. dr. Metod Mikuž: Pregled II, str. 93, Edvard Podlogar-Vili, prav tam, in Stane Boh-Vene, telefonično pojasnilo z dne 27. avgusta 1979.

140 Pismena izjava Avguština Vovka-Jurčeta po posredovanju Velimirja Kraševca-Igorja z dne 3. in 10. julija 1979 z drugimi zbranimi podatki, Stanko Semič-Daki po beležki z dne 28. junija 1979, str. 3, in Anica Biček po beležki z dne 30. oktobra 1979.

141 Milan Remih, kot malo prej, in Spomini-življenjepis Marjana Jagra-Risa z dne 18. julija 1957, fase. I1 v arhivu IZDG.

142 p_{ra}v tam in Stane Sušteršič-Boštjan, Kovači lepših dni, str. 15 in 16.

143 Milan Remih, prav tam, Marjan Jager-Ris, Spomini-življenjepis, prav tam.

144 Ugotovitve pri ogledu na kraju samem in prepis magnetofonskega zapisa pogovora s Frandem Bradačem-Mišmašem z dne 16. junija 1976.

145 Alojz Založnik-Nikola, nedatirane pripombe iz leta 1973.

146 Stane Režen po beležki z dne 18. februarja 1973 in Milan Remih, kot malo prej.

147 Ugotovitve na kraju samem.

148 Alojz Založnik-Nikola, prav tam, Seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

1« »Vesti«, fase. 1/VIII, štev. 59250. v arhivu IZDG.

15. Zbornik VI knjiga 3, dok. 71 z opombo in dok. 174 na str. 555.

lsi prav tam, dok. 71, Marjan Jager-Ris in Stane Režen, kot malo prej ter Franc Mikuž-Volk, pripombe z dne 27. januarja 1973, točka 9.

152 poročilo tenence Kočevje, fase, italijanski 158/III, pismo Velimirja Kraševca-Igorja z dne 3. julija 1979 in Ivan Vanič-Krški po zapisniku o ogledu z dne 18. marca 1978.

153 Radko Polič: Belokranjski odred, Ljubljana 1975, str. 250, in Janko Jarc: Partizanski Rog, druga dopolnjena izdaja 1977.

154 Italijanski fase. 671/1 v arhivu IZDG.

155 prav tam in zapisnika o ogledu z dne 6. aprila in 30. junija 1978 ter Franc Zavodnik-Jon po beležki z dne 12. junija 1978.

is« prav tam in Branko Defar-Striček po beležki z dne 26. oktobra 1979.

157 Zapisnik o ogledu z dne 30. junija 1978.

iss prav tam in zapisnik o ogledu z dne 6. aprila 1978, ko je bil glede kraja neuspešen, Branko Defar-Striček, kot malo prej, Rado Skraba-Gorazd po beležki z dne 21. decembra 1974 in Franc Mikuž-Volk, pismo z dne 25. septembra 1979.

15» Branko Defar-Striček, prav tam. Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli I, str. 307.

160 Branko Defar-Striček, prav tam.

[161] Franc Zavodnik-Jon, zapisnik o ogledu z dne 30. junija 1978, Milan Podlogar-Milanček po beležki z dne 19. julija 1978, in Anton Gregorič-Jakec, prepis magnetofonskega zapisa z dne 11. oktobra 1974.

[162] Edvard Podlogar-Vili, prav tam, Polde Marinšek-Mišo po beležki z dne23. decembra in Tone Zupančič-Silvo po prepisu magnetofonskega zapisa z dne12. oktobra 1977 ter Milan Podlogar-Milanček, prav tam.

[163] Franc Mikuž-Volk, že omenjene pripombe in pismo z dne 25. septembra 1979.

[164] Milan Podlogar-Milanček, prav tam, str. 2, Franc Hrovat-Gašper po beležki z dne 22. marca 1978 in Anton Gregorič-Jakec, prav tam.

[165] Milan Podlogar-Milanček in Franc Hrovat-Gašper, prav tam.

[166] Avgust Bradač-Gustelj po beležki z dne 22. marca 1978, Tone Fink, pismo z dne 6. junija in po beležki z dne 6. junija 1980, ter Franc Hrovat-Gašper po beležki z dne 6. junija 1980.

[167] Poročilo kraljevih karabinjerjev 2. kompanije z dne 20. julija 1942, fase. 158/III v arhivu IZDG.

[168] Edvard Podlogar-Vili, Franc Hrovat-Gašper in Polde Marinšek-Mišo, prav tam, ter Jože Ožbolt iz Kočevja, Tomšičeva 21, izjava z dne 10. marca 1980.

[169] Franc Hrovat-Gašper in Avgust Bradač-Gustelj, prav tam, Franc Zavodnik-Jon in Sadarjevi svojci s Krke po beležki z dne 12. junija 1978, Branko Defar-Striček, prav tam, Jože Ožbolt po isti izjavi in Velimir Kraševec-Igor, pismo z dne 23. marca 1980.

[170] Stanko Semič-Daki »Spomini . . .«, Borec 1950/9, str. 202 in 203, Niko Silih-Boris Nikič po pričevanju iz leta 1970 (Glej Franci Strle »Notranjski odred in Tomšičeva brigada«, TV-15 št. 23 z dne 23. junija 1971, str. 9!), Tone Zupančič-Silvo po beležki z dne 15. maja 1979 in Edvard Kocbek: Tovarišija, Ljubljana 1949, str. 25.

[171] Isto kot opomba št. 167 in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 63.

[172] Alojz Založnik-Nikola, nedatirani spomini — zgodnejša tipkana inačica in spomini v rokopisu.

[173] Stane Boh-Vene po beležki z dne 9. marca in Franc Sušteršič-Frenk po beležki z dne 10. marca 1979.

[174] Jože Lepin-Ris po pričevanju iz leta 1972 in Vlado Badovinac, ustna prav tedaj.

[175] Alojz Založnik-Nikola, prav tam.

[176] Srečo Preželj po beležki z dne 16. aprila in Gustelj Pogačnik, zapisnik o ogledu z dne 14. maja 1979, ter Alojz Založnik-Nikola, prav tam.

[177] Franc Sušteršič-Frenk, prav tam.

[178] Zapisnik o ogledu z dne 14. maja 1979.

[179] Jože Udovič-Topsi »Hajka«, Glasilo Novoteks št. 5 iz leta 1963, Gustelj Pogačnik in Srečo Preželj, prav tam.

[180] Alojz Založnik-Nikola, prav tam, in zapisnik o ogledu.

[181] Alojz Založnik-Nikola, prav tam, ter Srečo Preželj in Jože Udovič-Topsi kot malo prej.

[182] Prav tam in Stane Boh-Vene po beležki z dne 9. marca 1979, Franc Sušteršič-Frenk, prav tam, in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

[183] Isto in Tone Zupančič-Silvo po beležki z dne 16. maja 1979, Alojz Založnik-Nikola, prav tam, in Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli II, str. 6 in 7.

[184] Tone Zupančič-Silvo, kot malo prej, in prepis magnetofonskega zapisa z dne 12. oktobra 1977, str. 3.

[185] Alojz Založnik-Nikola in Srečo Preželj, prav tam, ter Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli II, str. 6 in 7.

[186] Zbornik VI, knjiga 3, dok. 178 na str. 542.

[187] Prav tam, dok. 111 na str. 313 in Stane Boh-Vene po beležki z dne 9. marca 1979.

[188] Milan Brezovar »Nekaj pomembnih zastav ljudske revolucije«, Letopis muzeja narodne osvoboditve LRS v Ljubljani — II, 1958, od str. 191 do 196.

[189] Prav tam.

[190] Prav tam in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 85 na str. 219.

[191] Milan Brezovar, prav tam, in Anka Vidovič Miklavčič: Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo v Ljubljanski pokrajini 1941—1943, Ljubljana 1980, predvsem str. 273 ter str. 258 in 374.

[192] Jože Lepin-Ris in Vlado Badovinac po izjavah iz leta 1972 (glej Francija Strleta »Proletarske enote na Slovenskem«, Borec 1972/8—9, str. 445, besedilo k fotografiji), Milan Remih, že omenjeni prepis magnetofonskega zapisa, in Jože Volk-Volčič po beležki z dne 17. novembra 1977.

[193] Prav tam in dodatna pojasnila Vlada Badovinca z dne 13. septembra 1977.

[194] Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 3, Ljubljana 1966, dok. 29.

[195] Prav tam, dok. 28 od str. 52 do 55, in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 106.

i» Vlado Badovinac, prav tam, in Milan Brezovar, prav tam, str. 192 z opombo št. 14.

[197] Izpopolnjeni seznam borcev 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča.

[198] Seznam borcev 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča za starostno in socialno razčlembo z dne 23. septembra 1979 s popravki.

[1,9] Dr. Franc Novak-dr. Luka Gosar po beležki z dne 13. maja 1980.

[2°°] Tone Zupančič-Silvo, prav tam.

[201] Poročilo o stanju moštva, orožja in streliva, dok. st. 5667, fase. GS Slovenije v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

[202] Dr. Marjan Južnič-Niko Kraševec po beležki z dne 19. septembra 1978 in Tone Zupančič-Silvo, ustna izjava z dne 15. septembra 1979, ter Stanko Semič-Daki »Spomini . . .«, Borec 1950/9, str. 202 in 203.

OBVESTILO

V tej knjigi sta objavljena samo — seznam borcev »udarne grupe« 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja, Dakijeve leteče udarne patrulje, Proletarske udarne patrulje in Proletarske udarne čete in — seznam borcev 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča. Morebitne dodatno ugotovljene borce teh enot bomo objavili na posebni strani v naslednji knjigi. Borci Tomšičeve brigade bodo prišli na vrsto v naslednjih treh knjigah, in sicer: v knjigi TOMŠIČEVA BRIGADA — 1942—1943 borci, ki so se zvrstili v brigadni sestavi od 16. julija 1942 do 13. julija 1943, v knjigi TOMŠIČEVA BRIGADA — 1943—1944 borci, ki so se zvrstili v brigadni sestavi od 13. julija 1943 do 31. marca 1944, in v knjigi TOMŠIČEVA BRIGADA — 1944—1945 borci, ki so se zvrstili v brigadni sestavi od 1. aprila 1944 do 15. maja 1945.

Na tem mestu je treba povedati tudi, da smo za nekatere padle in umrle borce iz objavljenih seznamov izvedeli šele med tiskanjem te knjige, kar velja tudi za nekatere predvojne komuniste, kandidate in skojevce, zato njihovih fotografij ni bilo mogoče zbrati in objaviti. Poleg tega je zbrano fotografsko gradivo preseglo predvideni obseg, zato smo nekaj zbranih fotografij zadržali za objavo v naslednji knjigi. Prosimo za razumevanje!

SEZNAM BORCEV UDARNE GRUI'E, DARIJEVE LETEČE UDARNE PATRULJE, PROLETARSKE UDARNE PATRULJE IN PROLETARSKE UDARNE ČETE

Adamič Ivan * 1901 Sodražica, ujet f 1944 Žlebnik
Adolf-Adi Morost, po vojni samomor
Ambrožič Alojz-Brane * 1920 Tomišelj
Ančik Jože-Janko * 1922 Kamnik t 1979 Ljubljana
Arko Ivan * 1920 Sodražica t 1969 Sodražica
Avbelj Franc-Lojko * 1914 Trnjava (samo udarna grupa in Leteča udarna patrulja)
Bavdek Jože * 1920 Kaplanovo t 1942 Kaplanovo
Cimperman Franc-Cigo, Dušan * 1923 Sela v Butah t 1944 Vodičnice
Cimperman Franc-Išltar * 1898 Selo v Butah t 1974 Bob
Cimperman Konrad * 1912 Rašica f 1943 Ravbarkomanda
Cvar Feliks 1920 Zimarice t 1942 Rob
Campa Stanko * 1923 Zimarice t 1942 Ig pri Ljubljani
Debevec Albin-Zdravko * 1923 Vnanje gorice t 1943 Lovsko brdo (samo udarna grupa)
Dobravec Jože * 1921 Mramorovo pri Lužarjih, ujet t 1943 Rob
Drnovšek Janez * 1929 Ljubljana t 1957 Ljubljana
Gantar Stane * 1921 Sentjošt-Vrhnika t 1974 Jarmina-Vinkovci
Glašič Jože-Kanalček * 1925 Crna vas t 1942 Bovljek-Ambrus
Gradišar Franc * 1915 Knej, ujet t 1942 Knej
Grebenc Franc-Lado * 1924 Dvorska vas t 1943 Metulje
Gruden Rudolf * 1923 Rogatec
Intihar France-Kajžarski * 1923 Bukovec-Krvava peč f 1943
Intihar Karel-Kajžarski * 1924 Bukovec-Krvava peč f 1979 Bohinjska Bela
Intihar Lojze * 1914 Bukovec-Krvava peč t 1978 Ljubljana
Jakič Jože-Dušan * 1921 Zapotok

* Borci »udarne grupe« 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja, Dakijeve leteče udarne in Proletarske udarne patrulje so natisnjeni polkrepko.

Jakomin Jože-Crni * 1918 Brezovica pri Ljubljani (samo Dakijeva leteča udarna patrulja)
Jelen (drugi podatki neznani) f 1943
Jeras Janez-Džule * 1920 Ljubljana
Kamnikar Ivan-Matiček * 1909 Srednja vas-Lavrica f 1955 Ljubljana
Kamnikar Jože-Arti * 1915 Lavrica f **1942 Begunje pri Cerknici**
Kamnikar Stanko-Rado * 1922 Lavrica
Klančar Alojz-Maček * 1922 Visoko + 1945 Ljubljana
Klančar Lojze-Kovač * 1923 Ljubljana-Rudnik f 1944 Trebnje
Klančar Milan * 1916 Zakraj na Blokah f 1976 Ljubljana
Kleindienst Franc-Sine * 1928 Skrilje-Kočevje, ujet f 1979 Maribor
Kleindienst Lovro-Iee * 1922 Skrilje-Kočevje, ujet t Beograd
Koščak Jože-Krištof * 1915 Ravnik-Bloke
Kovač Stanko-Slavko Smeli * 1919 Lož (samo udarna grupa) t 1942 Mrzla jama
Kovačič Lojze-Sine * 1923 Pajkovo
Kovačič Slavko * 1922 Sodražica
Kovačič Stane * 1922 Ribnica na Dolenjskem f 1976 Ljubljana
Kovačič Zan-Boris * 1911 Lešnjaki
Kožar Alojzij * 1916 Dvorska vas
Kramar Anton-Zvone * 1910 Tolmin
Križman Anton-Grča * 1920 Ljubljana t 1942 Travna gora
Krnc Jakob-Jakec * 1921 Selnik, ujet
Kušar Viktor-Djuro * 1923 Notranje gorice, ujet (samo udarna grupa) f 194G Maribor
Lavrič Tone * 1912 Skrilje-Golo f 1943 Gorjanci
Levstik Jože * 1923 Travnik-Loški potok
Majcen Lovro * 1914 Prelog-Ihan, ujet
Martinec Drago-Pilot * 1920 Ljubljana-Rudnik t **1945 Mokronog**
Martinec Ivan-Langi * 1909 Ljubljana-Rudnik t 1943 Travna gora
Mavsar Lado-Ronko * 1923 Notranje gorice t 1944 Graška gora
Mihelič Franc * 1923 Sodražica, ujet
Mihelič France-Pavletov * 1887 Kot pri Ribnici t 1954 Kot
Mikolič Rudi-Adam * 192- Travnik-Loški potok
Mirtič Jože-Zidar * 1921 Ljubljana-Trnovo t 1944 Dobliče
Modic Anton * 1893 Sevnica-Trebnje t **1969 Ponikve**
Nebec Karel-Polak * 1915 Dalnja vas-Lavrica t 1943 Sela Šumberk
Novak Jože * 1910 Slepiče-Mokronog, ujet
Novak Jože-Lev * 1919 Šmihel-Žužemberk
Oberstar Danilo * 1924 Sodražica f 1943 Dolnje Kamance
Oberstar Stane * 1918 Sodražica
Oberstar Zdravko * 1920 Sodražica, ujet, f 1945 pod Nanosom
Osterman Ivan * 1923 Banjaloka, ujet, + 1945 Kolovrat-Suhi potok
Pavlič Aleksander * 1914 Strmca-Bloke t 1942 Rob
Petrič Friderik-Petruška * 1912 Ljubljana, ujet
Petrič Matija * 1921 Sodražica
Petrič Slavko * 1918 Sodražica t 1944 Kačje ride-Novo mesto
Počkaj (po rodu Čeh, prišel iz Kočevskega rudnika) t 1943
Podlogar Milan-Milanček * 1926 Selnik
Praznik Ludvik-Suljo * 1920 Mačji dol t 1943 Bič-Zagorica

Prebil Zdravko-Abi * 1913 Podsmreka-Dobrova
Pristov Anton * 1924 Ljubljana
Purkart Vid-Djoni * 1922 Zapotok + 1942 Krška hosta
Remškar Miroslav-Boštjan * 1922 Brezovica pri Ljubljani (samo udarna grupa in Leteča udarna patrulja) t 1963 Horjul
Rupar Ivan * 1908 Purkarče, ujet
Rupar Ludvik * 1918 Tomažini, ujet, t 1942 Velike Lašče
Rupnik Franc-Lovec * 1915 Logatec t 1978 Logatec (samo udarna grupa)
Rupnik Ivan * 1913 Idrija f 1942 Ogenjca
Samsa Danilo-Tomaž * 1924 Sodražica
Semič Stane-Daki * 1915 Ljubljana
Silni (bivši orožnik)
Sojer Ivan-Henrik ® 1920 Ljubljana f 1942 Polževo
Sterle Stanislav * 1921 Rob f 1942 Rašica
Stražišar Rudi * 1924 Krvava peč
Sile Jože-Miško * 1917 Sodrašica, ujet, pogrešan neznano kje
Skrij Domin * 1917 Rob, pobegnil, padel pri be-ga
Škulj Matija * 1910 Krkovo
Škulj Stanko * 1917 Krkovo, ujet, pogrešan
Škrabec Alojz * 1922 Mramorovo pri Lužajih f 1942 Dvorska vas
Šparovec Jože-Dakič * 1925 Srednja vas-Lavrica f 1943 Dolenjske Toplice
Stupica Srečko * 1920 Sodražica
Šušteršič Jože-Jošt * 1923 Sodražica t 1977 Vrhnika
Šušteršič Tomaž-Tom * 1922 Sodražica
Tekavec Alojz-Jamnik * 1922 Zapotok, ujet
Tekavec Jože-Pepe * 1915 Ravnik-Bloke
Tomšič Mirko * 1924 Stope t 1943 Ravbarkomanda
Usenik Franc-Borut (Bečnik) * 1924 Krvava peč
Uzar Boris * 1926 Sebenje-Tržič, ujet
Verbec Jože * 1912 Sela pri Lavrici t 1943 Goriško
Zakrajšek Alojz * 1913 Gradišče-Rob, ujet
Zakrajšek Alojzij * 1921 Podkogelj, ujet f 1943 Rab
Zakrajšek Stanko * 1920 Strmca-Bloke, ujet
Zgonec Alojzij * 1916 Podhojni hrib f 1942 Rašica
Zgonee Tone * 1923 Strmca-Bloke f 1942 Pokriti most-Črna vas
Zupančič Tone-Silvo * 1918 Brezje-Škofljica
Železnikar Anton-Cesarjev * 1922 Visoko t 1944 Karlovica
Železnikar Jože-Benše * 1911 Selnik

SEZNAM BORCEV 1. SLOVENSKEGA PROLETARSKEGA UDARNEGA BATALJONA TONETA TOMŠIČA*

Ajdišek Silvo-Tomažek * 1920 Trbovlje, ujet
Ambrož Jože * 1922 Tomišelj, ujet f 1942 Tomišelj
Anžič Jože * 1908 , ujet f 1944 Podturen
Aš Valentin * 1920 Straža f 1943 Ambrus
Avguštin Anton-Jaka * 1926 Podturen
Avguštin Alojz * 1913 Podturen
Badovinac Vladimir * 1925 Rosalnice
Bajt Franc-Franček * 1925 Zagradec
Bambič Jože-Bukev * 1921 Mala Račna, ujet f 1945 Slivna nad Kamnikom
Belčič Edvard * 1925 Planina pri Rakeku, f 1943 Kočevje
Belej Franc-Frenk * 1923 Sv. Jakob-Kalobje pri Celju
Benčina Dane * 1921 Ravne na Blokah
Biček Anica-Ančka * 1913 Moste pri Kamniku
Bitenc Boris-Bojan * 1918 Ljubljana f 1944 Lehen pri Ribnici na Pohorju
Bognadovič Gabrijel * 1922 Malo Lešče
Boh Stanislav-Vene * 1922 Ljubljana-Škofljica
Bolaffio Renato-Bolafija * 1926 Ljubljana t 1942 Lužarji
Boldan Jože-Silni * 1915 Višnje
Brian Franc * 1921 Luče pri Grosupljem f 1942 Žalna
Bremšak Franc * 1917 Lj ubijana-Gal j evica f 1942 Gorjanci
Brezavšček Avgust * 1914 Ljubljana t 1979 Brezovica
Butala Rudolf * 1912 Kočevski Rog
Čakš Jože-Pepi * 1924 Ljubljana-Livada f 1943 Refudža
Ceferin Aleksander * Ljubljana-Poljanski nasip
Cenčič Rado-Mitja * 1921 Selca nad Škofjo Loko
Cerne Angela * 1919 Golo Brdo pri Medvodah
Černivec Matija-Miha * 1919 Besnica pri Ljubljani
Debevc Franc * 1915 Škrilje-Golo
Dolščak Albin * 1910 Turjak + 1945 Opatovac
Dorbež Ivan-Bojan * 1915 Postojna f 1945 Slivno pri Kozini

* Borci Proletarske udarne čete in enot, iz katerih se je ta razvila, so natisnjeni polkrepko.

Dovjak Jože * 1911 Paka f 1943 Ladra-Kobarid
Dremelj Ivan * 1924 Ljubljana-Livada
Forščck Jože * 1917 Potok-Straža f 1943
Frece Viktor-Djuro * 1915 Celje, ujet f 1942 Velike Lašče
Gantar Stane * 1921 Sentjošt-Vrhnika f 1974 Jarmina-Vinkovci
Gašper Anton-Gašper * 1924 Turjak
Glavan Jože-Cveto * 1923 Škrilje-Golo
Glašič Jože-Kanalček * 1925 Črna vas f 1942 Bovljek-Ambrus
Gliha Julij-Rajko Hrastar * 1913 Novo mesto f 1970 Krško
Godec Jože * 1919 Korinj, ujet t 1942 Videm-Dobrepolje
Grajzer Albin * 1922 Smlednik f 1944 Metnaj
Grdina Anton-Ilija * 1923 Breg-Borovnica f 1944 Blagovica
Grebenc Franc-Lado * 1924 Dvorska vas f 1943 Metulje
Gutman Ivan-Zani * 1924 Kržišče-Mokronog f 1942 Lese-Marinča vas
Hočevar Janez * 1914 Dobrnič f 1971 Črnomelj
Hočevar Jože * 1918 Turjak f 1943 Golo
Hribar Anton * 1925 Zapotok
Hribar Rudolf * 1923 Veliko Črnelo
Hrovat Franc-Gašper * 1923 Rumanja vas
Indof Marjan * 1919 Ljubljana-Galjevica f 1943 Ambrus-Pogorelec
Intihar France-Kajžarski * 1923 Bukovec-Krvava peč f 1943
Intihar Ivan-Zan (Jurčkov) * 1909 ZDA, ujet, t 1942
Intihar Janez-Zane (Oblakov) * 1921 Iška vas f 1945 Grčarice
Jager Jože-Zagarjev * 1923 Želimlje, ujet
Janežič Janez-Orjak * 1912 Klada-Zelimlje
Janežič Jernej * 1909 Klada-Zelimlje, ujet
Jenšterle Jože-Oskar * 1920 Sp. Danje, ujet 1944 pogrešan
Jurca Marjan * 1924 Ljubljana-Livada
Južnič dr. Marjan-Niko Kraševec * 1917 Novo mesto
Kamenšek Jožc-Pavc * 1923 Sadinja vas-Semič f 1943 Kočevski Rog
Kastelic Tone-Franci * 1920 Škofljica t 1943 Kočevski Rog
Klančar Alojz-Maček * 1922 Visoko f 1945 Ljubljana
Klančar Jože * 1925 Ljubljana-Rudnik f Ljubljana
Klančar Lojze-Kovač * 1923 Ljubljana-Rudnik, ujet, t 1944 Trebnje
Klančar Milan * 1916 Zakraj na Blokah f 1976 Ljubljana
Klemenc Zvone-Pepi * 1924 Črnomelj f 1942 Kočevski Rog
Kobau Franc-Marjan * 1910 Križ-Trst f 1943 Stari grad Ortnek
Kogoj Vladimir-Mišo * 1923 Klavže-Podmelec
Kokolj Edvard-Martin * 1911 Ljubljana t 1945 Gačnik-Vojsko
Kolar Slavko-Stanko Slavi * 1921 Sevnica
Kolarič Branko-Svetovid * 1921 Trbovlje
Kompare Nande-Ivan * 1908 Ljubljana-Polje
Kordiš Pepca por. Lovše * 1922 Loški potok
Koščak Mirko-Leški * 1922 Velike Lese, ujet
Košorok Polde-Bolte * 1921 Sinovica
Kovač Anton-Brzi * 1915 Preserje t 1943 Koreno-Horjul
Kovačič Andrej * 1915 Ravne na Blokah, ujet
Kovačič Stane * 1922 Ribnica f 1976 Ljubljana
Kožar Alojz-Slavc * 1923 Turjak f 1968 Ljubljana

Kožar Janez-Prajer * 1912 Turjak f 1956 Ljubljana
Kõnig Anton * 1919 f 1942 Pristava-Polževo
Kraljič Andrej * 1921 Lipa pri Crni vasi
Kregar Dušan * 1921 Ljubljana, ujet f 1943 Dachau
Kriška Jaroslav-Jaro * 1925 Novo mesto, ujet t 1942 Loški potok
Križanovski Oleg-Igor * 1923 Ljubljana
Krnc Albin-Mirko * 1914 Suša-Golo f 1946
Krnc Janez * 1917 Suša-Golo, ujet f 1945 Italija
Lambergar Anton-Luka * 1924 Dobrunje f 1943 Sela nad Škocjanom
Lamovšek Ivan-Runo * 1920 Magovnik-Trbovlje
Lasič Franc-Prlek * 1921 Sp. Radvanje-Maribor, ujet
Lavrič Tone * 1912 Škrilje-Golo f 1943 Gorjanci
Lepin Jože-Ris * 1922 Preloge-Semič t 1979 Ljubljana
Lesar Franc * 1921 Ravne na Blokah f 1944 Starjak-Kravarsko
Lešnjak Rudi * 1922 Dobravica pri Igu
Ločniškar Franjo-Sine * 1926 Ljubljana-Galjevica, ujet
Lovše Ciril-Čiro * 1924 Zg. Kašelj
Lovšin Franc-Neven * 1902 Vrh-Zelimlje t Kungota
Maček Alojz * 1923 Tomišelj, pobegnil-izdajalec
Magovac Dako-Božinkin * 1921 Magovci-Zumberk t 1942 Kočevski Rog
Malešič Janez-Malajc * 1925 Tušev dol f 1944 Gornji grad
Marčenko Bogdan-Tiger * 1924 Zelena jama f 1944 Federmaus-Bohor
Marinšek Leopold-Mišo * 1924 Šmarje-Sap
Masle Andrò * 1904 ZDA, ujet t 1945 Mauthausen
Mavec Franc * 1923 Pako-Borovnica
Meglič Martin * 1925 Ig pri Ljubljani, ujet
Menart Milan * 1921 Zg. Hrušica-Ljubljana, ujet
Mencin Jože-Fedor * 1918 Ravni dol-Krka, ujet
Mestnik Anton * 1920 Laze nad Krko t 1942 Lese-Marinča vas
Mihelčič Stane-Mato * 1924 Jezero pod Krimom f 1943 Mašun
Mihelič France-Pavletov * 1887 **Kot pri Ribnici** f 1954 **Kot**
Mikuž Franc-Volk * 1918 Pako-Borovnica
Milčinovič Milan-Milkuša * 1924 Radatoviči
Milič Vlado * 1920 Miliči-Marindol t 1945 Kočevski Rog
Modic Anton * 1893 **Sevnica-Trebnje** f 1969 **Ponikve**
Mohar Alojz * 1926 Hudi vrh-Bloke t 1943 Metlika
Mohorič Branko * 1921 Jezero pod Krimom
Novak dr. Franc-dr. Luka Gosar * 1908 Kranj
Novak Milan * (?) t 1942 Pristava-Polževo
Novina Alojzij * 1921 Brstovec-Semič t 1944 Velunjski graben
Oberstar Jože * okolica Kočevja
Okoren Janez-Morava * 1918 Velika Račna, ujet t 1972 Velika Račna
Orhini Miha * 1902 Črna vas f Ljubljanica
Osterman Ivan * 1923 **Banjaloka, ujet** f 1945 **Kolovrat-Suhi potok**
Pakiž Stanko * 1916 Ravne na Blokah, ujet f 1942 Mali log-Loški potok

Petelin Janko-Srečko * 1922 Pako-Borovnica f 1944 Mozirje
Petelin Jože * 1917 Pako-Borovnica f 1944 Stranice-Frankolovo
Peterlin
Petrič Miha-Stevo * 1924 Gumnišče-škofljica
Pezdir Marjan-Roman * 1927 Ljubljana-Ižanska cesta f 1942 Jelenov žleb
Platnar Anton * 1923 Iška t 1942 Molnik
Podlogar Edvard-Vili * 1912 Osredek, Turjak f 1979 Ljubljana
Podlogar Jože-Cotov * 1915 Plese-Zelimlje, ujet t 1942 Celje
Podlogar Lojze-Podlogarjev * 1922 Skopačnik-Zelimlje, ujet f 1944 Italija
Podlogar Milan-Milanček * 1926 Selnik
Podobnikar Stane
Praznik Ludvik-Suljo * 1920 Mačji dol f 1943 Bič-Zagorica
Predalič Vid-Kranjc * 1922 Udje-Grosuplje
Premru Miroslav-Tine * 1926 Šmihel-Novo mesto
Pucihar Jože-Fistrov * 1926 Glinek-Škofljica f 1944 Koroško
Purkart Vid-Djoni * 1922 Zapotok f 1942 Krška hosta
Purkart Alojz-Slavc * 1923 Hitenje-Cerknica t 1979 Velike Lašče
Purkart Franc-Čopek * 1924 Rob na Dolenjskem t 1972 Turjak
Pust Vili-Pustov * 1923 Grintovec-Stari Breg f 1943 Polom
Rebolj Mirko-Slavko * 1915 Podpeč f 1944 Velunjski graben
Remec
Režen Stane * 1924 Vrh nad Mokronogom
Rogelj Anton-Mavc * 1907 Jezero pod Krimom, ujet
Rojc Milan-Tiger * 1926 Sostro t 1943 Dane pri Ribnici
Rus Anton * 1926 Gor. Dobravice t 1943 Cerknica
Rus Jože-Darko * 1921 Gor. Dobravice f 1942 Krška hosta
Semič Janez * 1914 Studenec-Bloke, ujet t 1943 Begunje na Gorenjskem
Semič Stane-Daki * 1915 Ljubljana
Semolič Vinko * 1899 Brestovica pri Povirju f 1942 Topli Vrh-Čremošnjice
Sever Anton * 1912 Poljane, živel Breg-Borovnica, ujet f 1942 Velike Lašče
Skočir Bruno * 1924 Črnomelj f 1942 Kočevski Rog
Slak Zvonko-Tilen * 1923 Ljubljana f 1943 Pijava gorica
Smolič Vinko-Djim * 1922 Hrastje-Ljubljana t 1943 Štirna na Krimu
Sojer Ivan-Henrik * 1920 Notranje gorice f 1942 Polževo
Stariha Anton-Zvonko * 1926 Črnomelj f 1942 Kočevski Rog
Stibrič Ladislav-Gams * 1921 Slape-Vevče
Strniša Anton-Luka * 1920 Ljubljana-Moste, ujet t 1943 Sela Šumberk
Struna Bogdan-Jan * 1921 Ljubljana-Galjevica
Svete Anton-Gustelj * 1922 Pako-Borovnica
Šemrov Tine
Šifler Andrej * Pševo nad Kranjem, pogrešan
Šimenc
Škoporec Gorazd-Borut * 1914 Ljubljana
Škrlj Anton * 1910 Turjak t Nova Gorica

Smuc Jože * 1922 Mali Ločnik -f 1943 Ravbarkomanda
Soba Anton-Zvonko * 1926 Ig pri Ljubljani f 1944 Podturen
Šparovec Jože-Dakič * 1925 Srednja vas-Lavrica t 1943 Dolenjske Toplice
Šuštaršič Franc * 1926 Velike Vrhe t 1943 Mokre
Šušteršič Franc-Frenk * 1925 Ljubljana
Šušteršič Stane-Boštjan * 1915 Stranska vas pri Novem mestu
Šušteršič Stojan * 1921 Livada, ujet, f 1944 Beljak
Tavčar Franc * 1925 Zalog t 1943 Kočevje
Tavčar Marjan * 1924 Ljubljana-Livada, ujet, pogrešan
Tavčar Tomaž * Ljubljana-Livada, ujet, t 1943 internacija
Tekavec Alojz-Jamnik * 1922 Zapotok, ujet
Tekavec Alojzij-Tomaž * 1915 Otonica-Cerknica t 1943 Selšček
Tomšič Stane * 1923 Ljubljana
Traven Franc * 1921 Skopačnik-Želimlje t 1968 Zelimlje
Turk Lovrenc-Sergej * 1918 Ravne na Blokah
Učakar Marjan * 1921 Ljubljana
Uzar Boris * 1926 Sebenje-Tržič, ujet
Vadnjal Ivan-Jelen * 1911 Pako-Borovnica, ujet f 1943 Ligojna
Vajda Matija * 1904 Crna vas, ujet, f Dachau
Valenčič Stane * 1926 Ljubljana-Livada, ujet
Vanič Ivan-Krški * 1904 Podbočje-Krško
Verbec Jože * 1912 Sela pri Lavrici t 1943 Goriško
Veršnik Rok (Rajko)-Gašper * 1906 Kokra, ujet, f 1942 Krka
Vertelj Marjan * 1923 Ljubljana-Galjevica, ujet
Vesel Franc i: 1918 Ravne na Blokah, ujet, f 1942 Mali log-Loški potok
Vesel Jože
Vovko Franc * 1921 Zaloviče f 1945 Hinje
Zajiček Franc * 1925 Ljubljana f 1945 Prihova
Zalar Jernej * 1911 Jezero pod Krimom
Zalar Tone-Anton * 1921 Kot pri Igu, pobegnil
Založnik Alojz-Nikola * 1902 Notranje gorice f 1973 Brezovica pri Ljubljani
Zelnik Adolf * 1905 Rakovnik-Medvode, ujet, t 1979 Ljubljana
Zemljak Jože-Domen * 1920 Cerovo t 1952 Kočevje
Zgonc Jože * 1913 Iška Loka, ujet
Zgonc Jože * 1922 Kot pri Igu
Zrimšek Ivan-Ježek * 1920 Krka t 1945 Jama pri Dvoru
Zupančič Tone-Silvo * 1918 Brezje-Škofljica
Zupanič Jule iz Vranovičev f 1943
Žagar Anton * 1920 Črna vas t 1942 pod Krimom
Železnikar Anton * 1922 Visoko f 1944 Karlovica
Železnikar Jože-Benše * 1911 Selnik-Zelimlje
Žitnik Franc - 1916 Crna vas, ujet
Zmuc Stanislav * 1911 Plese-Zelimlje
Zorž Alfred Jože-Jovo * 1912 Trst, živel v Ljubljani-Livada f 1943 Vukovci
Žumer Radko * 1915 Dolenja vas-Skofja Loka, živel na Turjaku
Zur Franjo-Vojko * 1922 Smolenja vas-Novo mesto

POJASNILO

Kazalo organizacij, enot, krajev in imen (na računalnik ga je izdelal dipl. inž. Vojko Strle) je v bistvu stvarno kazalo. Z njegovo pomočjo boste hitro našli, kaj se je v kakem kraju dogajalo ter kakšno vlogo so igrale posamezne organizacije, enote in posamezniki, poleg tega pa boste v njem našli tudi razlage kratic. Če je kratica navedena kot geslo, je razlaga v oklepaju, če pa je organizacija v geslu navedena s polnim imenom, sledi kratica za pomišljajem. Splošno znane kratice niso razložene.

Gesla si vrstijo po strogi abecedi. Izjema so partizanske enote. Te so pod ustreznim geslom naštete po takem vrstnem redu, kot so nastajale (to zlasti velja za prve čete, za odrede in brigade) oziroma po številkah. Bataljoni so našteti v okviru posameznih sestav (odredov in brigad), kar velja tudi za čete in vode. Tako nudi kazalo dober pregled nad enotami, ki so v knjigi omenjene ali opisane. Pripomniti je še to, da so najprej naštete partizanske enote, nato nemške, potem italijanske in končno kvizlinške (belogardistične oziroma izdajalske sploh).

KAZALO ORGANIZACIJ, ENOT, KRAJEV IN IMEN

A

Adamič Alojzij 254
Adamič Ivan 319, 535
Adamič Jože-Garvas 418
Adamič Marjeta 12
Adem Peter 126
Adlešiči 7, 95, 126, 158, 176, 214
Adolf-Adi 535
Adrijanci (v Prekmurju) 158, 223
Aero klub 169
Ahac Karel 181
Ahlevi Janez 397
Ajdišek Silvo-Tomažek 539
Akademska akcija za dom visokošolk 157
Akademska akcija za univerzitetno knjižnico 104, 105
Akademska skupina slov. planinskega društva 159
Akademski agrarni klub Njiva 89, 98, 135
Akademski športni klub Primorje 169
Akademski pevski zbor Franceta Marolta 340
Akademsko društvo jugoslovanskih tehnikov v Ljubljani 103
Akademsko društvo Vstajenje 61, 75, 80, 99, 100
Akcija za izpopolnitev ljubljanske univerze 105
Albreht Fran 100, 199
Aleš Franc 58
Alič Franc 82
Alič Lado 168
Alič Milan 168
Alič Olga 168
Aljaževa ulica v Ljubljani 116, 357
Ambrož Jože 539
Ambrožič Alojz-Brane 237, 249, 322, 323, 324, 535
Ambrožič Kati 362, 363
Ambrožič Lado-Novljan 9, 12, 148, 215, 222, 223, 225, 256, 421
Ambrus 139, 199, 212, 370, 411, 417, 429, 432, 433, 436, 441, 442, 443, 445, 448, 449, 451, 452, 454, 455, 456, 458, 459, 460, 461, 466, 473, 474, 497, 511, 520, 526, 530, 531, 535, 539, 540
Ambulanta SCVPB v Podstenicah 488
Amerika 42
Ančik Jože-Janko 237, 262, 267, 268, 276, 277, 319, 320, 535
Anderwald Beno 157
Andrejc Karel 90
Androjna Viljem 105
Antič Mladen 84, 106
Antončič Ljubo 169, 210
Anžič Jože 539
Anžur Jože 88
Apih Milan 148
Arhar Viktor-Puškin 302
Arhiv SR Slovenije 12, 17, 32, 59, 63, 96, 216, 218, 219, 220, 223, 224
Arko Andrej 219

Arko Ivan 289, 313, 535
Arkon Alojz 57
armadni zbori:
XI. armadni zbor (italijanski) 20, 25, 270, 282, 322, 323, 472, 476
Armič Zdenka, por. Kidrič-Marjeta 108, 187, 220, 224, 259, 352, 361
Arnič Blaž 191
Arnšek Franc 59
Arteče pri Tržišču 71
Aš Valentin 526, 539
Auersperg Karl 17, 45
Augsburg 33
Avanco Alojzij 300
Avbelj Franc-Lojko 255, 535
Avbelj Viktor-Rudi 89
Avčin Tomaž 134
Avguštin Alojz 539
Avguštin Anton-Jaka 539
Avsec Janez-2an 67
Avsec prof. Anton 7, 12, 219, 220, 222, 224, 225, 230, 231, 232, 237, 258, 321
Avstrija 22, 51, 137, 144, 158
Avstrijska socialnodemokratska stranka 40
Avstro-Ogrska 17, 39, 75
Avšič Jaka-Branko Hrast 369, 375, 450, 459, 460, 505
Avšič Tone 129
Ažman Jože 146

B

Babello Pio 246
Babič Franc 174
Babič Ladislav-Lado Dolenc 212
Babna gora 506
Babna gorica 296
Babna Polica 200
Babnik Ivan 294
Babnik Stane-Mičo 208
Babno Polje 130, 131, 133, 210
Bacciavilla Milče 164
Bach Alexander 40
Bač 328, 329, 331, 332
Badovinac Ilija 213
Badovinac Vladimir 12, 174, 176, 214, 533, 539
Baebler Vilma, por. Pirkovič 154, 183
Bagar Mirko 145
Bahor Matija 176, 177
Bajc Martin-Grega 111
Bajec Milan 174
Bajt Franc-Franček 112, 113, 539
Bajt Gregor 116, 117
Bajt Jože 112, 113
Bajuk Martin 136
Bajuk Stane-Jure, Milko 157, 160, 161, 175, 206, 213, 423
Balkan 202
Bal j kas Ivan 351
Balkovec Peter iz Drenovca 49
Balkovec Peter iz Zilj 49
Baloh Pavle 142
Bambič Jože-Bukev 513, 539
Banjaloka 69, 211, 536, 541
Banovec Milka, roj. Mihelčič 176, 224
Banska uprava 94, 123, 130, 192
Baraga Ivan iz Brežic 71
Baraga Ivan iz Nove vasi 378
Baragova ograda 202
Baraka (dom Svobode na Marofu) 86, 170
Barje (Ljubljansko) 8, 27, 34, 65, 83, 84, 90, 92, 98, 168, 173, 188, 196, 242, 248, 253, 265, 283, 285, 291, 300, 303, 370
Barle Gustav 172
Bartolj Ivan 154, 183
Bartol Jože 178
Bartulovič Ernest 65, 66, 71
Bašič Alojzij 174
bataljoni:
Krimski bataljon 228
bataljon Narodne zaščite Dobrunje 202
1. partizanski Ivana Cankarja — Cankarjev 26, 228, 229
2. partizanski »Štajerski« 229, 232
3. partizanski Ljuba Šercerja 11, 13, 228, 232, 233, 235, 237, 238, 239, 242, 244, 257, 258, 268, 314, 321, 507, 535
Dolenjski bataljon 229, 232
1. bat. Ljuba Šercerja Notranjskega odreda 204, 210, 245,

260, 264, 269, 271, 276, 277, 280, 281, 282, 285, 291, 293, 294, 296, 298, 301, 306, 307, 312, 316, 323, 324, 374, 375, 377, 378, 380, 381, 382, 389, 405, 407, 408, 424
2. bat. Kočevski (Južnodolenjski) Notranjskega odreda 241, 243, 257, 258, 259, 260, 373, 374, 376, 377, 388, 389, 422
3. bat. Miloša Zidanška Notranjskega odreda 210, 242, 257, 260, 262, 263, 269, 270, 310, 312, 323, 325, 374, 389
4. bat. »Dolomitski« Notranjskega odreda 374, 389
5. bat. Notranjskega odreda 204, 244, 267, 295, 301, 302, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 317, 318, 319, 374, 375, 376, 385, 389, 407, 425
1. bat. Dolenjskega odreda 211, 389, 400
2. bat. Dolenjskega odreda 211, 389, 400
3. bataljon Dolenjskega odreda (Krški) 211, 389, 400, 402, 453
4. bataljon Dolenjskega odreda (Gorjanski) 211, 389, 400, 402
1. proletarski udarni bataljon Hrvatske 259
1. slov. proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča 11, 13, 58, 65, 78, 91, 98, 112, 140, 173, 202, 203, 204, 209, 210, 211, 239, 267, 276, 289, 309, 312, 319, 320, 340, 369, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 397, 398, 400, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 412, 415, 416, 417, 419, 422, 423, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 432, 436, 439, 440, 441, 444, 445, 447, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 465, 466, 471, 473, 474, 477, 479, 482, 483, 486, 487, 488, 495, 497, 498, 499, 501, 502, 504, 506, 507, 510, 512, 514, 515, 516, 519, 521, 523, 524, 526, 528, 529, 533, 539
Šiškov bataljon 2. grupe odredov 88, 137, 391, 392
Varetov bataljon 2. grupe odredov 389, 400, 405
Zdravkov bataljon 2. grupe odredov 403
3. bataljon »Goranin« Primorsko-goranskega odreda Hrvatske 450
1. bataljon Kočevskega odreda 211
2. bataljon Kočevskega odreda 211
2. bataljon Krimskega odreda 317, 318
3. bataljon Krimskega odreda 317
4. bataljon Krimskega odreda 242
1. bataljon Krškega odreda 402, 501, 502
1. bataljon Zapadno-dolenjskega odreda 453, 456, 466, 473, 479, 480, 501, 502
3. bataljon Zapadno-dolenjskega odreda 453, 456, 457, 476, 477, 479, 480, 481, 483, 484, 485, 486
1. bataljon Tomšičeve brigade 48, 112, 132, 136, 157, 161, 179, 208, 316, 431, 501, 523
2. bataljon Tomšičeve brigade 81, 88, 138, 163, 167, 186, 205, 213, 501, 522
3. bataljon Tomšičeve brigade 88, 169, 175, 183, 526
3. bataljon Tomšičeve (Jankov) 207, 402, 501, 502
3. bataljon Tomšičeve (Džemsov) 50
4. bataljon Tomšičeve 104, 105, 156, 170, 208, 213
1. bataljon Sercerjeve brigade 238, 241, 318
3. bataljon Bračičeve brigade 414, 421
Delavski bataljon 7. korpusa 437

Zaščitni bataljon 4. op. cone 513
321. bataljon deželnih strelcev (nemški) 22
322. bataljon deželnih strelcev **22**
323. bataljon deželnih strelcev 26
921. bataljon deželnih strelcev (1. pionirski) 22
1. pionirski bataljon 22
Pehotni nadomestni SS bataljon Westland 26
499. pehotni nadomestni (šolski bataljon 21, 26
10. rezervni policijski bataljon 26
44. rezervni policijski bataljon 26
72. rezervni policijski bataljon 26
93. rezervni policijski bataljon 26
171. rezervni policijski bataljon 26
181. rezervni policijski bataljon 22, 26
48. bataljon tankovskih lovcev 21, 26
9. bataljon kraljeve finančne straže (italijanski) 21
10. bataljon kraljeve finančne straže 21
8. bataljon kraljevih karabinjerjev 327
14. bataljon kraljevih karabinjerjev 22
4. bataljon črnih srajc 29
3. bataljon 1. grenadirskega polka 29
4. bataljon Montagna 46
21. minometni bataljon 295
Štajerski bataljon (lažni — belogardistični) 50, 137
Bavdek Ivana 272
Bavdek Jože 178, 180, 206, 255, 272, 535
Bavdek Marija 272
Bavec France 67
Bavec Tone-Cene 201, 225, 230, 241, 258, 321
Baza 20 na Rogu 495
Baznik Ivan 58, 76
Bazovica 332
Bebler dr. Aleš-Primož, Andrej Hartman 31, 134, 140, 168, 191, 201, 222, 229, 239, 241, 245, 249, 256, 257, 258, 259, 262, 301, 306, 323, 349, 352, 354, 373, 375, 385, 400, 402, 411, 412, 415, 450, 451, 460, 528
Beblerjev štab 249, 256, 257, 258
Bečnikovi 247, 250
Bedenj 214
Begoš Štefan 70
Begunje na Gorenjskem 362
Begunje pri Cerknici 41, 68, 198, 230, 236, 238, 318, 521, 536
Bela cerkev 71, 94, 111, 199
bela garda 252, 272, 290, 379, 406, 418
Bela krajina 7, 13, 15, 24, 29, 35, 37, 43, 45, 50, 51, 53, 64, 72, 73, 96, 97, 113, 114, 125, 126, 128, 132, 141, 142, 173, 174, 175, 176, 177, 188, 191, 194, 198, 202, 213, 216, 221, 224, 266, 352, 355, 400
Bela voda (Loški potok) 234, 235
Belcjan Martin 66
Belčič Edvard 525, 539
Bele Tone 85, 86, 149
Belej Franc-Frenk 423, 461, 482, 494, 539
Belgijska vojašnica 91
Beljak 543
Belokranjski muzej v Metliki 32
Beltram Alojz 347
Benca Ivan 50
Benčan Franc 185
Benčič Andrej 110
Benčina Dane 6, 539
Benedetič prof. Ana 9, 12, 103, 184, 215, 216, 217, 219, 220, 223
Beneška Slovenija 13
Beograd 57, 59, 61, 102, 103, 192, 277, 323, 335, 336, 342, 352, 536
Berce Franc 295
Berce Polde 156
Berčič Jože 82, 83, 195
Berčič Miha 163, 164, 223
Berčič Pavel 163, 164
Berkopec dr. Oton 77, 118
Berkopec Jože (iz Kloštra) 113
Berkopec Jože-Mišel 135
Berlin 134

Bernard Franc-Čakla 209
Bernardova hiša ob cesti Grosuplje—Krka 436, 444
Bernot Ivan-Živko 207
Bernot Vida, por. Tomšič 116, 146, 157, 347, 348
Bertoncelj Franc 109
Bertoncelj Rudi 212, 213
Bertossi Gvido 155
Bertossi Marjan 81
Besnica 539
Bevc Ignac 421
Bezeg Tone 155, 164, 165
Bezuljak 202
Bežan Milena 90
Bežigrad 12, 67, 109, 145, 169, 170, 209
Biber dr. Dušan 28, 32
Bič (vas) 161, 170, 239, 319, 536, 542
Biček Anica-Ančka 460, 466, 531, 539
Bičevje 212, 213
Bidovec Ferdo 332
Bileča 351
Birčna vas 94, 111, 135
Birsa Josip 56, 62
Bitenc Boris-Bojan 423, 424, 539
Biteznik Ivan 79
Biteznik Stanko 101
Bizeljsko 127
Bizjak Angela 166, 209
Bizjak Bernard-Kosta 165, 205, 209
Bizjak Dominik 165
Bizjak Janez 165, 166
Bizjak Jože 165
Bizjak Micka 165, 205, 209
Bizjak Mile 155
Bizjak Stane-Kosta 165, 166, 205, 209
Bizovik 82, 83, 173, 207, 208, 218
Blagaj Jurij 36
Blagaj Štefan 36
Blagovica 426, 540
Blatnik Jožef 112
Blato pri Grosupljem 418
Blato pri Škofljici 494
Blazutti Andrej 60, 69, 70
Blazutti Franc 60, 69
Blaž Ivan 91
Blaževa trgovina (v Novi vasi na Blokah) 380
Blažič Alojz 111
Blažič Slave 154
Blečji vrh 448
Bled 26, 362
Blok levih 100
Bloke 8, 41, 42, 45, 68, 92, 98, 129, 136, 182, 185, 196,201,204, 206, 210, 232,235, 250, 265,268, 269, 271, 289,293, 294, 303,306, 309, 317, 379,382, 403, 435,502, 518, 536, 537, 540, 541,542,543
Blošček 271
Bloška planota 198, 238, 253, 262, 270, 313
Bloško-Rakitniška planota 227
Boben Adolf 136, 140, 163, 164, 305, 306
Boben Jože 164
Bobnar Franc-Gedžo 137, 207
Bobnar Ivan-Bobi 137
Bobnar Stane 120, 136, 137, 164
Bobnova senožet 443, 444, 450, 451, 454, 459, 461, 462, 474, 531
Bobnovi z Laz nad Krko 471
Bogdanovič Gabrijel 539
Boginja vas 114, 132
Boh Ludvik-Stane 6, 211, 225
Boh Stane-Vene 8, 446, 461, 488, 528, 530, 531, 532, 539
Bohinj 146
Bohinjska Bela 535
Bohinjska Bistrica 144
Bohinjski kot 8
Bohor 421, 541
Bojc dr. Franja 178
Bokalce 132
Bolaffio Renato-Bolafija 384, 386, 539
Boldan Jože-Silni 212, 460, 479, 539
Bole Tone 172
Bolha Anton 294, 381
Bolnišnica Franja 511
Bolnišnica Pugled (SCVPB) 520
Bolnišnica Sela nad Šmarjeto 524
Bolnišnica Stari Log 520
Boncar 269
Bončina Ferdinand 178
Boni Giacomo 279
Bore Mavricij 123

Bordon Dušan 143
Borovec pri Kočevski Reki 159
Borovec pri Karlovici 232, 235
Borovnica 45, 54, 68, 69, 81, 86, 109, 110, 136, 170, 171,173,184, 185, 196, 206, 210, 227,230,285, 378, 383, 388, 406, 408,410,426, 440, 523, 540, 541, 542,543
Borovniški kot 41
Borovniški viadukt 231
Borsatti dr. Ettore 365
Borštnar Jože 184
Borštnar Robert 465
Borštnar Stane 299
Bosna 30, 112, 446
Bosnar Franc-Breza 213, 452
Boškin Anton 44
Boštanj (grad pri Sevnici) 34, 51, 93
Boštanj (grad pri Grosupljem) 38, 416
Boštetje 246
Bovl jek 442, 445, 535, 540
Bovlješko brdo 441
Božakovo 73, 84, 95, 113
Božič Ivan-Jovo 12, 209
Božič Stane 363
Brač 136
Bračič Mirko-Miran Bradač 230, 256, 311, 373, 412, 415
Bradač Avgust-Gustelj 486, 532
Bradač Franc-Mišmaš 468, 531
Bradač Pavla 182
Bradač Tone 181
Bradatka 93
Bradeško Jože-Boštjan 139, 161, 204, 205
Branibor (društvo) 158
Brankovo 254
Bratko Ivan 142, 156, 157
Bravec Ivan-2an 67, 68, 69, 111
Bravničar inž. Dušan-Veljko Kočevar 12, 22, 32, 78, 109, 143, 157, 172, 178, 179, 187, 216, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 272, 352, 367, 368
Brazilija 328
Brdavci 126
Brdo v Ljubljani 59, 220, 224
Brecelj dr. Marjan 193, 370, 505
Breg pri Borovnici 86, 410, 426, 540, 542
Breg pri Zagradcu 135
Bregar Jože-Ciril 212
Brejc Jože-Franček 449
Brejc Tomo-Pavle 120
Brejc Zdenka 365
Brelih inž. Miloš 153
Bremec Ivan 84
Bremšak Franc 522, 539
Breskvar Franc 82
Breskvar Jože 136
Brest 38, 248, 296, 298
Brestanica 356
Brestovica pri Povirju 542
Brezavšček Avgust 460, 539
Brezec Anton 280
Brezje pri Škofljici 537, 543
Brezova reber nad Stražo 402
Brezovar Milan 160, 532, 533
Brezovar Vlado 160
Brezovica pri Borovnici 171, 539
Brezovica pri Ljubljani 58, 65, 66, 81, 89, 90, 243, 255, 277, 536, 537, 543
Brezovo 448
Brežice 34, 35, 39, 52, 53, 56, 71, 128
Bricelj Niko 82
Briga 159
brigade:
1. štajerska — 2. grupa odredov 31
1. S PUB »Tone Tomšič« — Tomšičeva 5, 6, 7, 8, 11, 13, 14, 31, 33, 48, 49, 50, 53, 78, 80, 81, 88, 90, 95, 97, 98, 99, 104, 105, 106, 112, 119, 124,132, 133, 136, 137, 138, 139, 140,147, 155, 156, 157, 160, 161, 163,166, 167, 169, 170, 173, 175, 179,183, 185, 186, 203, 204, 205, 206,207, 208, 209, 210, 211, 212, 213,219, 220, 223, 225, 235, 244, 264,265, 289, 358, 373, 398, 400, 402,417, 421, 424,430, 431, 443, 458, 474, 487, 488, 495, 501, 502, 503,504, 506, 513, 518, 519, 525, 527,528, 531, 532
4. SNOUB ' »Matija Gubec« — Gubčeva 31, 33, 212, 256, 505, 506

5. SNOUB »Ivan Cankar« — Cankarjeva 31, 33, 211, 212, 213, 239, 240, 299
2. SNOUB »Ljubo Šercer« — Sercerjeva 31, 33, 113, 204, 210, 238, 244, 249, 250
8. SNOUB »Fran Levstik« — Levstikova 31
9. SNOUB — Deveta 31, 211
10. SNOUB — Ljubljanska 31, 443
12. SNOUB — Štajerska 31
15. SNOUB — Belokranjska 31, 213
13. SNOB Ložka — 1. SNOUB »Mirko Bračič« — Bračičeva 31, 210, 414, 421
14. SNOB Železničarska 31
Rabska brigada 31
16. SNOB »Janko Premrl-Vojko« — Vojkova 290
11. SNOB »Miloš Zidanšek« — Zidanškova (Pohorska) 113
20., pozneje 14. SNOB Zaščitna glavnega štaba NOV in POS 31
1. brigada VDV 31, 309. 318
1. slovenska artilerijska brigada 7. korpusa — Topniška 31
Prekmurska 30, 119
partizanska udarna brigada 503, 504, 505
proletarska udarna brigada 503, 504, 505
Brilej dr. Jože-Baraga, Bolko Brezar 90, 114, 115, 116, 459, 505, 506
Brkini 451
Brian France 414, 415, 539
Brian Martin 417
Brno 61
Brod pri Kandiji 47, 70
Brodarič Jože 126
Brodnik Frančiška 418
Broz Josip-Rudi, Tito 115, 116, 144, 146, 188, 191, 351, 352, 353, 502
Brstovec pri Semiču 214, 516, 541
Bršljin 77
Brunskole Karel 176
Brus (komunist) 65
Brusnice 71, 127
Bučan (komunist) 65
Bučka 51, 183, 227
Budačko 35
Buk Ferdo 154
Bukovac Lojze 196, 198, 230, 321
Bukovec pri Krvavi peči 247, 250, 264, 535, 540
Bukovec (gostilna v Semiču) 50
Bukovec Franc 213
Bukovec Rudolf 174
Bulc Tine 168
Burnik Ludvik 9
Bušeča vas 50, 156
Buškin Jože 54
Buškin Maks 54
Budkovič Cvetko 90
Butala Jakob 96, 114, 173, 174, 176
Butala Nande 173
Butala Rudolf-Viktor 539
Butalova klet 175
Butara Mihael-Aleks 8, 12, 56, 123, 168, 212, 448, 480
Butinar Jože 141, 142, 349
Butoraj 126

C

Cajnarje 197, 230
Cankar Ivan 44, 86, 100
Cankar Janez 82
Cankarjeva založba 102
Capello Michelangelo 418
Cargil Colin-Ivan Glavič 231
Cariccio Giovanni 418
Carsacani Pasquale 418
Carignani (podpolkovnik) 296
Cegelnica 85
Celje 21, 26, 41, 53, 84, 98, 109, 112, 117, 145, 205, 234, 333, 346, 355, 356, 539, 540, 542
Celovška cesta v Ljubljani 499
Cenčič Jože 105, 337, 338, 339
Centa (vas) 248
Centa Alojz 181, 230
Centa Jože 180, 302, 308
Centanaro Angelo 418
Centralna tehnika KPS 498
Centralni delavski sindikalni svet 57, 74
Cerar France 164

Cerar Tone 164
Cerjanc Leon 174
Cerk Tone-Martin 184, 185, 206, 210
Cerklje ob Krki 21, 46, 71, 93, 112, 148, 212
Cerklje-Podlog 71
Cerknica 7, 36, 41, 45, 68, 129, 130, 196, 198, 210, 230, 236, 318, 322, 521, 526, 536, 542, 543
Cerkniška kotlina 136, 198
Cerkvenik Angelo 61, 100
Cerkvišče 114
Cerovec (gozd pri Rašici—Velike Lašče) 287
Cerovec pri Novem mestu 37
Cerovec pri Semiču 174
Cerovo pri Grosupljem 212, 543
Cerutovi (v Zalogu pri Ljubljani) 155
Cesta JLA v Kopru 63
Cesta pri Predstrugah 302, 390
Cesta pri Starem Logu 402, 487, 497, 501, 502, 504, 522
Cesta v Mestni Log (Ljubljana) 112
Cesta v Rožno dolino X (Ljubljana) 321
Cestnik dr. Ivan 162
Cetinski Jože 180
Cibic Leon 155
Cigaletova ulica v Ljubljani 500
Ciglar Justi 6
Cigler Jakob 84
Cimerman Ivan 88
Cimerman Stane 138
Cimerman Tone 138
Cimperman Franc-Dušan, Cigo 264, 267, 535
Cimperman Franc-Iškar 247, 250, 535
Cimperman Konrad 288, 289, 376, 535
Cink v Kočevskem Rogu 429, 430, 431, 447, 451
Ciril-Metodova družba 98
Ciril-Metodova ulica v Ljubljani 336
Ciril-Metodovo društvo 158, 197
Ciril-Metodovo društvo Čeplje-Zagozdac 197
CK KP Hrvatske 258
CK KP Slovenije 24, 227, 228, 256, 258, 365, 370, 427, 498, 503, 505
CK KP Jugoslavije 219, 222, 227, 291, 498
CK Komunistični stranke Slovenije 98, 132, 142, 145, 146, 147, 153, 158,167, 180, 182,229, 290, 349, 350,352, 357, 358,360, 363, 369, 504
CK Komunistične stranke Jugoslavije 84, 87, 106, 115, 116, 124, 140, 141, 144, 146, 188, 351
CK ZKS 12, 104, 105, 165, 172, 174, 178, 216,217, 218, 220,224, 228, 267, 272,312, 323, 325,368, 423, 424, 429,430, 480, 527,528, 529, 530, 531,532, 533
CK SKOJ 336
Cleveland 328
Codelli Anton 393
Cof (delavec iz Tovarne kleja v Ljubljani) 64
Čolnar Lojze 142
cone:
4. operativna cona NOV in PO S 119
5. operativna cona Hrvatske 450
Crni Lug 258
Čuder Matija 181
Čukovi (Hudi vrh na Blokah) 232, 250
Curhalek Jožef 66
Cuznar Stane 174
Cvahte Saša 168
Cvar Feliks 313, 320, 535
Cvelbar Alojz 111
Cvelbar Anton 213
Cvelbar Jože 43
Cvelbar Viktor-Stane 12, 50, 212
Cvern Ladislav 117
Cvianizza Oliver 287

C

Čabar 236, 257, 258, 450
Čačinovič Rudi 89, 98
Čakš Jože-Pepi 539
Camernik Ivan 58
Čampa Ludvik 323
Čampa Stanko 280, 281, 535
Čampelj Ivan-Brico 172

Čarman Dominik 109
Čarman Tone 109
Čatež ob Savi 46, 71, 128, 213
Čatež pri Trebnjem 501
Čebine 141, 174, 222, 349
Čec Ančka 119
Čeferin Aleksander 539
Čekić Zorka 157
Čemažar Miha 135
Čenčič Rado-Mitja 156, 423, 426, 539
Čepelnik Franc-st. 58
Čeplje ob Kolpi 197
Čepon Ivan 181
Čepon Lovro 86
Čepovan na Primorskem 84
Čerin Miha-Aleš 217, 219, 220, 991 991 449
Čermelj Peter 81, 83, 88, 164
Černe Angela 460, 539
Černe Boris 330
Černe Feliks 453
Černe Franc-Klemen, Klement 82, 83, 87, 88, 109, 188, 227, 228, 229
Černe Jakob 58
Černe Karel 163
Černe Lojze 112
Černe Stane 164, 165
Černič Alojz 63
Černič Ivan 176, 177
Černič Karel 109
Černič Niko 114, 116
Černigoj Avgust 100
Černivec Matija-Miha 539
Cero Marija 182
Cero Peter 181
Červanov ovinek 489, 491
Česmanovi v Zapotoku 383
Češkoslovaška 106, 159, 168, 500
Češnjice pri Cerkljah ob Krki 112
Češnjice pri Novem mestu 212
Češnjice pri Trebelnem 105
čete:
Mokrška četa 63
Loška četa Krimskega bataljona 201
Grosupeljska četa 229
Mokronoška četa 229
Molniška četa 229
Stiska četa 229
Belokranjska četa (prva) 29, 229
Revirska četa 452
Ribniška četa 202
Spacapanova četa 229, 239, 243
Kožlješka četa 228, 229
Smučarska četa (udarna grupa) 233
1. četa 3. partizanskega bat. Ljuba Šercerja 232, 241
2. četa 3. partizanskega bat. Ljuba Šercerja 232, 241
3. četa 3. partizanskega bat. Ljuba Šercerja 232, 238, 239
4. četa 3. partizanskega bat. Ljuba Šercerja 232, 238, 239
1. četa (nova) 3. part. bataljona Ljuba Šercerja 241, 245, 246, 249
2. četa (nova) 3. part. bataljona Ljuba Šercerja 239, 257, 258
3. četa (Rakovška) 3. partizan. bat. Ljuba Šercerja 241, 257, 258
Severna obmejna četa 3. part. bat. Ljuba Šercerja 245
Minerska četa 3. part. bataljona Ljuba Šercerja 245
1. četa (Vandkova) 1. bataljona Ljuba Šercerja Notranjskega odreda 260, 269, 277, 280, 281, 285, 293, 294, 296, 298, 374, 382, 405, 407, 408
2. četa (Faškarsko-preserska) 1. bat. Ljuba Šercerja NO 245, 255, 264, 283, 374, 377, 381, 406, 407
3. četa 1. bat. Ljuba Šercerja NO 374
4. četa (Vrhniško-logaška) 1. bat. Ljuba Šercerja NO 245
5. četa (Abijeva) 1. bat. Ljuba Šercerja NO 236, 282, 283, 291, 293, 294, 296, 298, 299, 300, 303, 307
4. četa (nova — Čufijeva) 1. bat. Ljuba Šercerja NO 293, 374, 381, 382, 405, 407
Konjeniška četa 1. bat. Ljuba Šercerja NO 374
Proletarska udarna četa 13, 48, 49, 78, 98, 132, 140, 179, 204, 211, 227, 236, 238, 247, 250, 256,

263, 264, 265, 266,267, 271, 272, 273, 274, 275, 277,279, 280, 281, 282, 283, 285, 287,290, 291, 293, 296, 298,299, 302, 303, 308, 309, 312, 313,314, 315, 316, 317, 318, 319, 320,322, 325, 375, 376, 385, 448, 507,519, 535
1. četa (Rakovška) 3. bataljona Miloša Zidanška NO 269, 270, 310, 321
4. četa 3. bat. Miloša Zidanška NO 310, 318
1. četa (Artijeva) 5. bataljona NO 307, 308, 310, 317
2. četa (Robarska) 5. bataljona NO 302, 303, 307, 308, 310
3. četa 5. bataljona NO 302, 308, 319, 385
4. četa (Abijeva) 5. bat. NO 307, 308, 310, 313, 318
Minerska četa 5. bataljona NO 302, 306, 308
Turjaška četa 203, 282, 302, 307, 375, 521
Zelimeljska četa 282, 283, 296, 303, 307, 308
Langijeva četa 318
1. četa 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča 58, 376, 377, 382, 385, 392, 394, 402, 409, 410, 411, 416, 419, 422, 423, 432, 434, 445, 446, 448, 449, 454, 456, 458, 461, 462, 466, 474, 479, 482, 489, 495, 497
2. četa 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča 380, 385, 409, 417, 422, 423, 424, 428, 429, 432, 440, 450, 454, 455, 456, 460, 462, 465, 467, 469, 473, 479, 482, 501
3. četa 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča 402, 405, 409, 410, 422, 424, 432, 436, 437, 451, 454, 456, 462, 465, 470, 471, 473, 479, 482, 483
4. četa 3. bataljona Dolenjskega odreda 453
5. četa 2. bataljona Krimskega odreda 300, 307
1. četa 1. bat. Krškega odreda (Gašperjeva) 402, 502
Osipova četa Zdravkovega bat. 2. grupe odredov 403, 405, 528
1268, 269
2300, 301
1. bataljona Zapadnodolenjskega odreda 456, 466, 480
1. bataljona Zapadnodolenjskega odreda 466
3. četa 1. bataljona Zapadnodolenjskega odreda 465
4. četa 1. bat. ZDO (Efenkova) 211, 452, 463, 465, 467, 473, 479, 480, 502
1. četa (Joštova) 3. bat. ZDO 456, 466, 480
2. četa (Jonova) 3. bat. ZDO 479
3. četa (Frenkova) 3. bat. ZDO 453, 477, 479, 480, 481, 483, 484, 485, 486
4. četa 3. bat. ZDO 476
1. četa 1. bat. Tomšičeve brigade 497
Kolesarska četa 1. bataljona Tomšičeve 48, 132
1. četa (Albina Grajzerja) 2. bat. Tomšičeve 501
2. četa 2. bataljona Tomšičeve brigade 501, 522
1. četa 3. bataljona Tomšičeve brigade 88, 169
2. četa 3. bataljona Tomšičeve brigade 169, 175
Policijska četa Wien (nemška) 22
1. četa 194. rezervnega policij, bataljona 22
3. četa GaF (italijanska) 420
Čitalniška ulica v Novem mestu 79
Čok Alojz 135
Čopova ulica v Ljubljani 332
Črešnjevec 176
Čretež pri Strugah 370, 466
Čretež pri Zapotoku 383, 387
Črmošnjice (kočevske) 86, 491, 496, 502, 542
Črmošnjice pri Novem mestu 111
Črna gora 30
Črna na Koroškem 352
Črna vas na Barju 58, 65, 84, 167, 202, 248, 283, 290, 291, 293, 295, 298, 442, 535, 537, 540, 541, 543

Črneča vas 52
Crnila Avgust 90
Črni potok 159, 177, 181
Črni vrh nad Idrijo 85
Črni vrh v Dolomitih 130
Črnologar Anton 113
Črnologar Ema 172
Črnomelj 7, 18, 20, 24, 25, 35, 37, 49, 51, 55, 73, 95, 125, 126, 128, 136, 154, 173, 175, 176, 177, 199, 206, 213, 304, 474, 516, 522, 540, 542
Črnomelj-mesto 128
Črnomelj-okolica 128
Črnuče 87, 127, 132, 165, 166, 205, 206, 209, 223
Črnugelj Franc-Zorko 206
Čubrilo Rudi 94, 111
Čufar Tone 102, 141, 168
Čufijev arhiv 218, 223, 224
Cuk Tone-Jože 135
Curile 174
Čušperk (grad) 34
Čušperk 302, 421, 434, 448
Čužna vas pri Trebnjem 64

D

Dachau 113, 514, 541, 543
Daleč hrib (partizanska bolnišnica) 488
Daljna vas pri Lavrici 90, 536
Daljni vzhod 102
Dalmacija 351
Dalmatinova ulica v Ljubljani 191
Damelj 136, 174, 176
Dane pri Ribnici 524, 542
David (terenec na Velikih Vrheh) 434
De Reggi dr. Jože 162
Debeli vrh 29, 234
Debeli hrib 448
Debeljak Janez 234, 235
Debevc Franc 539
Debevc Ivanka 171
Debevec Albin-Zdravko 535
Debevec Jože 92
Debevec Tone-Zvone 85
Dečmanova vila v Ljubljani 336, 338
Defar Branko-Striček 480, 481, 531, 532
Dekleva Ivan 64, 74
Dekleva Marica 157
Dekleva Milan 217, 218
Delak Ferdo 100, 101
Delak Katja 101
Delavnice 5. grupe odredov 487, 491
Delavska Enotnost 192, 194, 196
Delavska sloga (zadruga) 135
Delavska socialistična stranka (DSS) 56, 57, 58, 61
Delavska socialistična stranka Moste 64
Delavski dom 73, 79, 80, 100, 335
Delavski oder 83, 86, 100, 101, 218, 220
Delavsko izobraževalno društvo Danica 43
Delavsko izobraževalno društvo Vesna 82
Delavsko kulturno in telovadno društvo Svoboda 42, 61, 81, 82, 87, 88, 89, 97, 100, 162, 203, 215, 219, 220, 223
Delavsko tamburaško društvo Proletarec Moste 44
Delavsko turistično društvo »Prijatelj prirode« 109
Delavsko-kmečka zveza 129
Delavsko-kmečko izobraževalno društvo 87
Delavsko-kmetska matica 101
Demšar Gojmir 160
Demšar Janez 164
Dequal Ada, por. Krivic 90, 98, 157, 182
Dequal Ciril 159
Dergančevi (Peruzzijeva ulica v Ljubljani) 202
Dermastia Mihaela-Zdenka, Mara 186, 205
Dersek Josip 84
Destovnik Karel-Kajuh 90, 319
Dežman Anton 143
Diacci Lojze 124
Dickermann Franc 112
Diconi (Dikonič) 359
Dijaško društvo Prosveta 62, 154
Dimic Jernej 69, 170

divizije:
14. udarna divizija NOV in POJ 88, 90, 169, 170, 175, 185, 208, 319, 421, 440, 523
divizija Cacciatori delle Alpi 431, 454, 455, 465, 466
divizija Granatieri di Sardegna 20, 231, 290, 295, 296
divizija Isonzo 20, 474, 476, 487, 489
divizija Macerata 378
divizioni:
3. divizion 13. topniškega polka (italijanskega) 296, 298
Djilas Milovan 144
Dob pri Domžalah 351
Dobec 110, 231
Dobliče 50, 73, 309, 318, 536
Dobova 52, 128
Dobovičnik Stane-Krt 160, 210, 385
Dobrači 110
Dobrava pri Škocjanu na Dolenjskem 112
Dobravec Jože 318, 535
Dobravica (pri Igu) 273, 296, 298, 541
Dobravice (pri Metliki) 213
Dobrepolje 46, 63, 69, 90, 180, 181, 287, 302, 378, 387, 421, 434, 440, 465
Dobrepoljska kotlina 182, 452, 466
Dobrnič 112, 128, 153, 199, 212, 525, 540
Dobrova pri Ljubljani 20, 90, 204, 236, 537
Dobrovnik Rupert 172
Dobrunje 65, 82, 83, 88, 91, 110, 162, 163, 165, 202, 218, 228, 541
Dolčič Emil 165
Dolenc dr. Milan-Milan Medved 6, 161, 205, 212
Dolenc Jože 84, 89, 100, 107
Dolenja Nemška vas pri Trebnjem 93, 154, 212
Dolenja Straža 94
Dolenja Topla reber 429, 477, 479
Dolenja vas pri Cerknici 45, 111
Dolenja vas pri Ribnici 60, 69, 129
Dolenja vas pri Škofji Loki 543
Dolenje Kamance 536
Dolenje Kronovo 7, 8
Dolenje Laze 211
Dolenje Poljane pri Ložu 232, 237
Dolenjska, Dolenjsko 13, 14, 15, 16, 24, 27, 29, 31, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 51, 53, 54, 67, 70, 72, 90, 106, 107, 112, 121, 127, 135, 138, 149, 155, 171, 176, 179, 180, 182, 188, 191, 194, 202, 206, 212, 213, 215, 216, 217, 219, 222, 224, 225, 228, 232, 241, 256, 260, 268, 301, 310, 318, 327, 352, 355, 373, 374, 400, 411, 412, 437, 450, 463, 536, 542
Dolenjske Toplice 48, 86, 94, 112, 120, 182, 183, 199, 252, 474, 476, 485, 517, 537, 543
Dolenjski muzej v Novem mestu 12, 217, 219, 220
Dolenjski sektor TV linij 238
Dolenjsko gričevje 15
Dolga vas 177, 252
Dolhar Angela 500
Dolinšek Jože 187
Dolinšek Tone-Metod 146, 166, 167, 184, 221, 223
Dolinški boršt 464, 465, 467
Dolničar Alojz 204
Dolničar Ivan-Janošek 12, 204
Dolnje Otave 230
Dolnji Radenci 51
Dolomiti 97
Dolsko 146, 351
Dolščak Albin 204, 302, 308, 385, 396, 409, 423, 445, 446, 447, 448, 466, 479, 482, 492, 495, 496, 497, 539
Dolščak Janez 250
Doltar Ivan 72
Doltar Lojze 177
Dolž 42
Dom na Polževem 391, 392, 409, 422, 432, 433, 444, 449
Dom visokošolk 105, 150, 157, 159, 184, 223
Dombi Aleksander 181
Dombi Zvonko 181
Domen Stane 66
Domitrovič Andrej 38
Domžale 85

Dorbež Ivan-st. 81
Dorbež Ivan-Bojan 81, 208, 423, 424, 525, 539
Dorbež Stane 81, 155, 164, 165
Dornik Alojz 135
Dostal Samo 103, 338, 340
Dovč Angela, por. Ocepek 136, 137, 164, 166, 187
Dovč Ignac 127
Dovč Ivan (Šmartno ob Savi) 91
Dovč Ivan-Hasan 164, 166, 205, 206
Dovč Vinko 164
Dovjak Jože 540
Draga pri Čabru 29
Draga pri Igu 274, 275
Draga pri Stični 95, 411, 433
Dragar Rezka 165, 166
Dragatuš 72, 95, 126, 128, 176, 199
Dragman Ida 178
Dragomlja vas 176, 177, 213
Draksler Jože-Povh 390, 391, 393
Draksler Marjana 84
Drašček Stojan 155, 165
Drašiči 175, 213
Drašler Dragica 93
Drašler Jožef 112
Drava 13, 65, 330
Dravinec Ignac 72
Dravlje 54, 91, 524
Dravograd 158
Dravska banovina 15, 16, 18, 32, 188, 342, 351
Dražgoše 26
Dražumerič Izidor 126
Dremelj Anton-Ante 212
Dremelj Franc 342
Dremelj Ivan 540
Drenik Oskar 102
Drenovec 49
Drežnica 30
Drganc Anton 46, 72
Drganja sela 212, 213
Drnovo 93
Drnovšek Alojz 168, 192
Drnovšek Janez 265, 266, 535
Drobež Stefan 66
Drobnič Lojze 42
Drobnič Maks 180
Drobnič Vinko (Vence) 8, 199, 269, 313, 323, 325
Drofenik Ferdo 181
Društvo akademsko izobraženih žensk 108
Društvo Dom visokošolk 105, 150, 157, 158, 184, 223
Društvo Enakost 135
Društvo gospodinjskih pomočnic v 108
Društvo Jugoslavija 158, 159
društva kmetskih fantov in deklet:
— DKFID Adlešiči 95
— DKFID Bela cerkev 94
— DKFID Birčna vas 94
— DKFID Boštanj 93
— DKFID Božakovo 95
— DKFID »Brazda« v Ljubljani 91
— DKFID Brezovica pri Ljubljani 89, 90
— DKFID Cerklje ob Krki 93
— DKFID Črnomelj 95
— DKFID Daljna vas pri Lavrici 90
— DKFID Dobrova pri Ljubljani 90
— DKFID Dobrunje 91
— DKFID Dolenja Nemška vas 93
— DKFID Dolenjske Toplice 94
—• DKFID Draga pri Stični 95
— DKFID Dravlje pri Ljubljani 91
—■ DKFID Drnovo (pri Krškem) 93
— DKFID Družinska vas 94
— DKFID Dvor 94
— DKFID Dvorska vas 90
— DKFID Gabrje pri Novem mestu 94
— DKFID Gameljne 91
— DKFID Gazice 93
— DKFID Gora-Petrinci 92
—• DKFID Gornje Otave 92
— DKFID Gornje Polje 94
— DKFID Gorica pri Krškem 93
— DKFID Gotna vas 94
— DKFID Gradac 95, 96
— DKFID Grahovo-Žerovnica 92, 196
— DKFID Griblje 95

— DKFID »Gruda« Struge 90, 97
— DKFID Hlebce 90
— DKFID Horjul 92
— DKFID Hrastje (pri Krškem) 93
— DKFID Hrušica pri Ljubljani 91
— DKFID Ig 90
— DKFID Iška vas 90
— DKFID Kokave 90, 97
— DKFID Kostanjevica na
— DKFID Krka 95, 97
— DKFID Krška vas 93
— DKFID Leskovac pri Krškem 93
— DKFID Log nad Logatcem 92
— DKFID Matena 90
— DKFID Mirna peč 93
— DKFID Mlada generacija v Ljubljani 91
— DKFID Mlake 95, 96
— DKFID Mokronog 93
— DKFID Muhaber 94
— DKFID Muljava 95
— DKFID Notranje gorice 90
— DKFID Nova Sela pri Kočevju 92
— DKFID Nova vas-Bloke 92, 196
— DKFID Obrh pri Dragatušu 95, 126
— DKFID Pijavice pri Tržišču 93
— DKFID Podgrad pri Novem mestu 94
— DKFID Podhosta 94, 182
— DKFID Podzemelj 96
— DKFID Ponikve pri Dobrepolju 90
— DKFID Prečna 94
— DKFID Predgrad 95
— DKFID Preloka 95
— DKFID Rakek-Unec 92
— DKFID Ravnik na Blokah (Sv. Duh) 92, 196
— DKFID Rob 90
— DKFID Rosalnice 95
— DKFID Rožni dol 94
— DKFID Stari trg pri Ložu 92, 93
— DKFID Stopiče 94
— DKFID Straža-Vavta vas 94
— DKFID Šentjanž na Dolenjskem 93
— DKFID Šentjernej 94
— DKFID Šentjurje pri Grosupljem 90
— DKFID Šentrupert 93
— DKFID Šentvid nad Ljubljano 91
— DKFID Škocjan pri Mokronogu 93
— DKFID Škocjan pri Turjaku 90
— DKFID Škrilje-Golo 90
— DKFID Šmartno ob Savi 91
— DKFID Talčji vrh 95
— DKFID Tomišelj 90
— DKFID Trebelno 93
— DKFID Trebnje 93
— DKFID Trnovo v Ljubljani 91
— DKFID Uršna sela 94
— DKFID Velika Ligojna 92
— DKFID Velika Loka 93
— DKFID Velike Lašče 90
— DKFID Veliki Lipljeni 90
— DKFID Veliki Obrež 93
— DKFID Veliki Osolnik 90
— DKFID Vič v Ljubljani 90
— DKFID Videm-Dobrepolje 90
— DKFID Vihre 93
— DKFID Vrhnika pri Ljubljani 92, 97, 171
— DKFID Zagradec 95
— DKFID Zaplana 92, 97
— DKFID Zapotok 90
— DKFID Zg. šiška 91
— DKFID Zelimlje 90, 91, 196
— DKFID Žužemberk 95
Društvo krščanska šola 152
Društvo novinarjev Slovenije 350
Društvo prijateljev Sovjetske zveze 106, 153, 191, 192, 193
Društvo (šolsko) Priroda 338, 339
Društvo Rantaplan 339
Društvo stavbinskih delavcev 74
Društvo študentov komunistov 61, 75, 100

Društvo Tabor 135
Društvo Triglav v Zagrebu 160
Društvo Ženski pokret 171
Družba Carniola 274
Družinska vas 94
Držaj Ludvik 126
Dubrava pri Zagrebu 352
Duehr (gestapovec) 356
Duje Zoran 116
Dular Metod 62, 85, 171, 172, 224
Dular Robert 220
Dunaj 40, 41, 61, 106, 114
Duplica 115, 118
Dvojmoč Jože 55, 60, 70, 176
Dvojmoč Štefan 177
Dvor 42, 63, 94, 112, 127, 183, 437, 454, 455, 457, 458, 474, 476, 543
Dvorska vas 85, 90, 196, 204, 255, 302, 317, 535, 536, 537, 540

E

Eberl Marija 116
Ehrlich dr. Lambert 159, 363, 364
Ekonomska enota (zadruga) 101, 346
Eksler Alojz 43
Engels Friedrich 102, 151, 363, 364, 425
Erjavec Franc 55
Erjavec Lojze 127
Erjavec Ivan-Cene 429
Erjavšek Alojz 135
Erker Ivan 55, 56 57, 60, 70
Erlah Franc 127
Erlich Egon 136
Erzar Franc 48
Esperantsko društvo Vrhnika 171
Etiopija 80

Faberjev križ 489, 492, 496
Fabjančič Vladislav 66, 70, 72
Fabjan Anton 135
Fabjan Janez 112
Fabjan Miloš 112
Fabjančič Milan 61
Fain Ciril 85
Fain Micka 134
Fajdiga Ivan 92, 181, 219, 224, 225, 321, 325
Fajdiga Štefanija 178
Fajfar Tone 123, 124, 221, 224, 504, 505
Fajon Rudolf 83
Fakin Boris 105, 156
Fakin Franc 79, 334
Fakin Lojze 61
Faleskini Stane 94
Faleskini Zvonko 112
Falkner Avgust 59
Fara na Blokah 379
Fara pri Kostelu 46, 69, 128, 159
Farčnik Franc 158
Farčnik Ivan-Buč 205
Federmaus na Bohorju 414, 421, 541
Fedran inž. Ludvik 172
Felc Ivan-Gabrijel 204
Feldkirchen 138
Feliks (partizan Efenkove čete) 465
Ferbežar Ivan-Jovo 212
Ferbic Josip 302
Ferenc dr. Tone 32
Ferfila Ignac-Nace 195, 206
Ferjalni savez 340
Ferlež Ivan 22, 32, 155, 165, 229, 393, 528
Ferlež Vida 155
Ferraro Bruno 246
Fifolt Tone 483, 485
Filipčič (sestri iz Novega mesta) 119
Filipič France 221, 222
Filiponi pri Pulju 359
Fink Ferdinand 47
Fink Franc 111
Fink Tone 483, 484, 486, 532
Fin tj ek 235
Flajs Andrej-Sočan 91, 287, 303, 311, 385
Flek Josip 173
Flere Djurdja 157
Flerin Zvonko 155

Flis Danica 90
Flis Drago-Strela 287
Florjančič Ana 220
Florjančič Ivan 47
Fornezzi Herbert 136
Forščeк Jože 540
Fortun Jože 174, 176
Francija 40, 137, 146
Franko Y. Bahamonde Francisco 134
Frankolovo 523, 542
Frassetto Olindo 287
Frata pri Brezovi rebri 256
Frece Viktor-Djuro 205, 423, 540
Fridrihštajn 256
Frkulj Pepe-Veržar 484, 485
Furlan dr. Tomaž 124
Furlan Gabrijel 58
Furlan Martin 90
Furlan Silvester 136
Furlanovi v Cigaletovi ulici (Ljubljana) 500
Fužine pri Zagradcu 112, 441

G

Gaberc Bogomil-Huso 321
Gabrenja Franc 111
Gabrje pri Novem mestu 52, 63, 94
Gabrje na Mačkovcu 264, 271, 308, 309
Gabrje pri Celju 356
Gabrovčec 465, 470
Gabrovec Ivan 66
Gabrovka 112, 184
Gabrsko pri Celju 338
Gabršček Zvone 155
Gačnik pri Vojskem 161, 340, 540
Gačnik Jože 180, 181, 196, 200, 216, 219, 224, 225, 269, 302, 325, 382
Gadna pri Rašici-Velike Lašče 287
Gadova peč 63
Gajniče 65, 384
Gala dr. Aleksander-Peter 277
Gale Edvard 65
Gale Rudolf 58, 66
Galjevica 54, 167, 204, 253, 425, 522, 539, 540, 541, 542, 543
Gameljne 90, 121, 166, 176, 209
Ganoni Marija-Nada 383, 384
Ganoni Slavka, por. Germek 383, 527
Ganoni Vid-st. 250
Ganoni Vid-Vide 528
Gantar Stane 376, 494, 535, 540
Ganziti Rudolf-Grad 120
gasilska društva 90
Gašper Anton 540
Gašperšič Franc 82
Gašperšič Gabrijel 82, 83
Gašperšič Jernej 163, 195
Gašperšič Jože-Matija 163, 205, 207, 208
Gavge pri Igu 276, 277, 279, 316
Gazice ob Krki 93
Gazvoda Stanko 181
Gebauer Friderik 62
Gedeša Josip 58
Gerbec Lojze 154
Gerk Stana 157
Gerl Friderik 76, 100, 110, 220
Germ inž. Jože 85, 86, 153
Germek Slavka 383, 527
Gerzinič Nada 157
gestapo 22, 234, 355, 356, 357, 358, 362, 363
gimnazije:
— Kočevska gimnazija 56, 62, 177, 178
— Novomeška gimnazija 62, 85, 113, 154
— Poljanska gimnazija v Ljubljani 329, 336
— Viška gimnazija v Ljubljani 266
Glasbeno društvo Zarja 162
Glašič Jože-Kanalček 376, 442, 445, 451, 535, 540
Glavan Anton 58, 64
Glavan Ciril 248
Glavan Franc 112, 136
Glavan Jože-Cveto 540
Glavan Ludvik 112
Glavanovi na ovinku 250
Glavič Fran 112
Glavič Frančiška 65
Glavič Viljem 112, 135
Glavni štab NOV in PO Hrvatske 450

Glavni štab NOV in PO Slovenije 31, 529, 530, 531, 533
Glavni štab slovenske partizanske vojske 389
Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet 31, 88, 140, 227, 228, 229, 239, 244, 256, 257, 259, 295, 303, 306, 322, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 385, 388, 389, 400, 407, 412, 450, 451, 453, 457, 458, 459, 462, 473, 474, 487, 488, 497, 501, 502
Glažuta 29
Gledališka ulica v Ljubljani 500
Gliha Julij-Rajko Hrastar 206, 409, 431, 460, 462, 529, 531, 540
Glince (Ljubljana-Vič) 44, 65, 78, 79, 81
Glinek pri Škofljici 542
Globodol 112
Globokar Alojz 472
Globoko 128
Gmajna pri Črnučah 87
Gode Pavle 178
Godec Jože 471, 540
Godec Tomaž 144
Godina Ferdo 30, 99, 161, 194
Gole Franc 181
Goli Jože 253
Golia Pavel 100
Golja Blaž 57
Goljak pri Trebnjem 63
Golli Stanko-Ilija 162, 210
Golo nad Igom 90, 201, 247, 248, 250, 265, 273, 521, 539, 540, 541
Golo brdo nad Ljubljano 539
Golo brdo pri Velikih Laščah 389
Golob Franc 94
Golob Franc-Januš 6, 8, 207, 225
Golob Martin 91
Golob Tone 90
Golouh Rudolf 57, 61
Golovec 168, 202, 248, 283
Gomzi Franja 157
Gonars 159
Gor. Savinjska dolina 17
Gora nad Sodražico 92, 136
Gora pri Žilcah 230
Gorenja Topla reber 229, 474, 477
Gorenje Franc 58
Gorenjci pri Semiču 76
Gorenje Brezovo 524
Gorenje Polje 94
Gorenjska 16, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 97, 197, 198, 228, 245, 354, 355, 372, 374, 377, 388, 402, 406
Gorica 331
Gorica pri Krškem 52, 93, 135
Gorica pri Sinjem vrhu 126
Goriča vas 180
Goričane 98, 106, 111, 115, 116, 117, 122, 140, 191, 346
Goriška, Goriško 524, 537, 543
Goriška Brda 87, 259
Gorjan Karol 117
Gorjanci 24, 30, 51, 108, 113, 400, 412, 497, 501, 521, 522, 536, 539, 540
Gorjup Franc 55
Gorjup Jože 77, 111
Gornik Franc 136
Gornik Gojko-Iztok 528
Gornik Ignac 90
Gornja Krka 389
Gornja Slivnica 80
Gornje Dobravice 526, 542
Gornje Otave 92, 205, 230
Gornji grad 541
Gorski kotar 30, 256, 257, 258, 340, 450
Gorše Francelj 453
Gorše Mihael 126, 127
Gorše Mirko 180
Goršič Milko 89, 103, 168
Goršič (mlinar) 417
Gorupec Viktor 135
Gosak Vodušek Cirila 157
Gosenica Alojz 135
Gospodična na Gorjancih 114
Gostinčar Martin 136, 137
Gošič (vas) 230
Gotenica 159, 256
Gotna vas 94
Grabeljšek Karel-Gaber 196, 225
Gradac 55, 72, 95, 96, 114, 126, 154, 173, 174, 175, 176, 177, 199, 213
Gradič Miha 365

Gradišar Franc 288, 289, 535
Gradišče pri Robu 537
Gradišče v Ljubljani 157
Gradišnik Tončka 171
Gradišnik Tone-Januš 184, 230, 245
Gradišnik Zorka 157, 184
Grafenauer dr. Bogo 38, 215
Grahek (župan) 50
Grahek Branko 38, 160
Grahor Ivo 100, 143
Grahor Olga 157
Grahovo pri Cerknici 92, 111, 196, 233, 272
Grajzer Albin 165, 206, 207, 501, 502, 540
Gramc Janez 135
Gramozna jama v Ljubljani 327, 358
Graščica (hrib) 389
Grašič Mara 12
Graška gora 81, 214, 241, 318, 431, 536
Grat Tončka 65
Grazioli Emilio 371
Grbajel 258
Grčarice 29, 256, 443, 540
Grčija 106, 285
Grdene France-Volčiček 42
Grdina Anton-Ilija 210, 423, 426, 540
Grebenc Franc-Lado 204, 255, 316, 376, 423, 535, 540
Gregorčič dr. Rihard 370
Gregorič Alojz-Markec 111
Gregorič Anton-Jakec 112, 479, 481, 532
Gregorič Ilija 35
Gregorič Josip 111
Gregorič Valentin 88
Griblje 95, 174, 175, 206, 214
Gril Alojzij 85
Grilc Marjan-Igor 161
Grintovec na Kočevskem 542
Griže pri Stični 411
Grm pri Velikih Laščah 287
Grmez (osamelec na Barju) 296
Grof j a miza 477
Grosuplje 7, 8, 63, 65, 90,149, 154, 166, 172,184, 195, 197,198, 199, 206, 211,212, 223, 248,303, 306, 307, 351,370, 391, 393,402, 409, 411, 412, 413,414, 415,416, 417, 418, 420, 425,432, 434,436, 445, 447, 448, 454,463, 465,529, 539, 542
Groznik Anton 116
Groznik Ciril 501
Groznik Ludvik 155
Gršič Janez-Ivan 214
Grubarjev prekop v Ljubljani 54
Gruden Franc-Švejk 211
Gruden Igo 191
Gruden Rudolf 535
grupe:
— 2. grupa odredov 31, 32, 80, 211, 229, 256, 287, 300, 370, 388, 389, 390, 391, 393, 396, 397, 400, 402, 403, 405, 422, 432, 453, 515, 528
— 3. grupa odredov 140, 256, 258, 259, 260, 263, 264, 273, 301, 312, 372, 376, 378, 380, 385, 388, 389, 392, 400, 406, 412, 415, 422, 458
— 5. grupa odredov 389, 458, 487, 491
—• udarna grupa 3. part. bat. Ljuba Šercerja 13, 227, 233, 235, 236, 237, 238, 242, 243, 244, 249, 268, 281, 314, 394, 507, 535, 536, 537
Gumnišče 542
Gustinčič inž Dragotin 56, 60, 65, 106
Gutman Ivan-Zani 470, 471, 540

H

Hace Matevž-Matevž Plehan 86, 133, 184, 205, 210
Hace Tone-Točkov 202
Hafner Anton 343
Hafner Josip 116
Haloze 158
Hartner Drago 103, 107
Hauptman Franc 64
Hauptman Josip 56
Hauptmance na Barju 294
Herbst Pavle 149
Hegler Jože 84, 171
Heimatbund 24

Henigman Angela 94, 112, 183
Henigman Danica 112
Henigman Maks 112, 183
Henigman Pavle 112
Henigman Tone 94, 112
Henigmanovi 183
Henrik (sin Volk Karoline) 251
Herberstein Jurij 34
Herceg Franc 136
Herman Franc 62
Herman Lojze-Dušan 208
Herman Mihael 61
Herman Viljem 136
Hermanko Jože 100, 343
Hidrometeorološki zavod SR Slovenije 253, 263, 395, 528
Hinje 429, 466, 484, 543
Hitenje 542
Hiti Stanko 131
Hitler Adolf 24, 28, 133, 134, 143, 146, 152, 158, 159
Hleban Peter 58
Hlebce 90, 287
Hlebec Albert 76, 106, 350
Hlebš (gostilna) 87
Hlebš Janez-Ciro Zasavec 109
Hočevar Andrej 45, 46
Hočevar dr. France 85, 90, 94, 98, 114, 116
Hočevar Janez (iz Dobrniča) 212, 540
Hočevar Janez (iz Velikih Lašč) 180, 181
Hočevar Jelka 153
Hočevar Jože 448, 521, 540
Hočevar Marjeta, por. Kaplan 269
Hočevar Metod 124
Hočevar Miloš 153
Hočevar Mimica 59
Hočevar Stane 136
Hočevar Tone 181, 195
Hočevarjevi v Velikih Laščah 269
Hočevje 436, 437, 440, 449, 461
Hodošček Jože 361
Hodošček Koloman 361
Hoenigsmann Anton 72
Hohkraut Lojze 146
Hojan Anton 110
Holandčevi v Slapeh 164
Horjul 68, 92, 110, 130, 245, 518, 537, 540
Horrabin J. Francis 102
Horvat Izidor 196, 230
Horvat Miha-Kavkaz 139, 140, 205
Horvatič Tine 93
Horžen Vinko 93
Hotedrščica 130
Hrast Albin 63
Hrast Franc 63
Hrastje pri Krškem 93, 135
Hrastje pri Ljubljani 542
Hrastje pri Grosupljem 212
Hrastnik 75, 121, 184
Hraševec Mihael 258
Hrbljan Andrej 92
Hren Anton 379
Hren Jernej 84
Hreščak Vera, por. Bebler 157, 356
Hrib (kota 426) 413
Hrib pri Cerovcu 174
Hribar Anton 540
Hribar Bogomir-Silvo 162
Hribar Dana-Zdenka, poročena Purkart 8, 383, 384
Hribar Ivan (senator) 191
Hribar Janez-Tone Pogačnik 86, 92, 181, 184, 219, 227, 230, 258, 321, 322, 385,, 386, 387
Hribar Janez-Rokca 164
Hribar Rudolf 540
Hribarjeva vila 416
Hribarjevo 230, 271
Hribernik Anton 59
Hribljane 230
Hribovšek Mitja 30
Hrovat Franc-Gašper 456, 460, 483, 485, 486, 531, 532, 540
Hrovat Ivan (iz Zagradca) 112
Hrovat Ivan-2an 95, 212
Hrovatin Radoslav 338
Hrušica 82, 83, 91
Hruškarje 230
Hrvača 60, 92, 180
Hrvaška, Hrvatska, Hrvatsko 30, 35, 117, 259, 450, 498
Hrvatska seljačka stranka — HSS 125
Hudales Zoran 196, 219, 222, 223, 225

Hudi vrh 232, 250, 502, 541
Hudoklin Anton 178
Hudoklin Rafko 50
Hudomalj Karel 117
Hvala Jožef 55, 62

I

Idrija 41, 85, 110, 277, 281, 537
Ig pri Ljubljani 7, 36, 38, 46, 59, 65, 84, 90, 136, 201, 204, 242, 247, 269,274, 275,276,277, 279, 281, 282,283, 290,291,294, 295, 296, 298,299, 300,303,307, 310, 316, 535,541, 543
Igavas 67, 68, 130, 131, 237, 238
Ihan 132, 351, 536
Ilova gora 439, 440, 441, 442
Ilovica 54, 58, 167, 168
Indof Marjan 204, 439, 501, 522, 540
Inlauf 159
Inštitut za sociologijo in filozofijo v Ljubljani 12
Intihar France-Kajžarski 247, 264, 376, 535, 540
Intihar Franc 83, 88
Intihar Ivan-2an (Jurčkov) 540
Intihar Janez-2ane (Oblakov) 423, 443, 444, 515, 517, 540
Intihar Jože 88
Intihar Karel-Kajžarski 535
Intihar Lojze 535
Irardi Giabatta 246
Iskra Vekoslav 333
Istenič Ivan 136
Istra 13, 331
Iščica 283, 291, 293
Iška 232, 247, 248, 250, 251, 269, 272, 295, 303, 387, 542
Iška Loka 38, 296, 298, 543
Iška vas 38, 90, 169, 192, 202, 204, 206, 237, 250, 296, 298, 443, 540
Iškarjevi iz Sela pri Rutah 264
Iški Vintgar 62
Italija 18, 19, 22, 24, 25, 96, 133, 211, 213, 290, 299, 331, 334, 369, 379, 512, 541, 542
Ivančič Franc 92
Ivančičevi v Ljubljani 349, 354
Ivančna gorica 7, 72, 95, 148, 199, 397, 411, 420, 432, 433, 445
Ivanetič Lojze 148
Ivanjica 166, 168, 223
Ivanuš Branko 155, 501
Ivec Anica 176
Inštitut za zgodov. delavskega gibanja — IZDG 6, 12, 263, 273, 302, 321, 322, 323, 324,325, 359, 371, 374, 381, 382, 389,393, 400, 459, 527, 528, 529, 530,531, 532
Izobraževalno družtvo Vesna 75, 80, 81, 218
Izak pri Ambrusu 461, 511
Izvršni odbor Osvobodilne fronte — IOOF 306, 369, 370, 375, 441, 504, 506
Ižanska cesta 8, 84, 167, 168, 169, 204, 206, 265, 266, 296, 384, 385, 542
Ižansko okrožje DKFID 90

J

Jadranska banka 334
Jadranska straža 154
Jager Ančka 230, 321
Jager Emil 156
Jager Ivan 163
Jager Jože 163
Jager Jože-2agarjev 540
Jager Jurij-Kos 468, 480
Jager Marjan-Ris 204, 468, 480, 521, 522
Jajtič Ivan 84
Jakhel Adolf 83, 136, 142, 164, 180, 184
Jakhel Jože 155, 165
Jakič Ana 298
Jakič Ančka-Rihtarjeva 383
Jakič Ivan-Jerin 120, 167, 204, 205, 256, 259, 264, 265, 301, 385
Jakič Jože-Dušan 204, 255, 293, 294, 535
Jakič Micka-Rihtarjeva 383
Jaklič Janez 49
Jakofčič Niko 114
Jakomin Jože-Crni 242, 243, 255, 536

Jakopič Albert-Kajtimir 477, 483
Jakopič Lojze 217, 218
Jakopič Tone 66
Jakopin Boris 277, 280, 291, 294, 295, 323, 324
Jakopin Mici 82
Jakopin Tone 295
Jakoš Jože-Školski 113
Jakša Anton 174
Jakša Franc 174, 213
Jakše Ljubo 89, 116
Jakupovi (Hudi vrh na Blokah) 250, 502
Jalen Janez 50
Jama pri Dvoru 437, 543
Jamnik Jože 322, 324, 325
Jan Ivan 26, 32, 229
Jan Jože 90, 98, 142
Jan Vanek 181
Jančar Polde 87
Janče 300, 388, 432
Jančič Franc 76
Janež prof. Stanko 111, 185
Janežič Andrej 223
Janežič Ivan 130
Janežič Janez-Orjak 204, 250, 446, 447, 496, 530, 540
Janežič Jernej 540
Janežič Peter 90
Janežič Vida 157
Janhuba Rudi 156, 365
Janko (mitraljezec iz Podturna) 481
Jankovič Ivan 291
Jankovič Ivan-Zvonko 214
Janša Olga 17, 22
Jarc Anton 58, 65, 84, 167, 168, 218, 223, 343
Jarc prof. Janko 487, 488, 531
Jarc Stane 85
Jarmina 535, 540
Jasnica 517
Jastrebar 477
Javornik (gostilna na Škofljici) 253, 254
Javornik Josip 417
Javorniki 15, 21
Javoršek Jože, prej Brejc 449
Jazbec (hrib) 389
Jazbinšek Viktor 136
Ejčič Danilo 103, 107
Jelaska Vicko 351
Jelen (partizan) 255, 536
Jelenc Anton 85
Jelenov žleb 384, 542
Jelovica 26
Jenko Peter 84, 85, 171
Jenko Rajko 178
Jensterle Jože-Oskar 431, 540
Jeraj Albin 135
Tnrai Tr>7P 4Q
Jeras Janez-Džule 237, 249, 311, 319, 321, 322, 323, 324, 536
Jereb Anton 64
Jereb Dušan 187
Jerele Franc 50, 71, 111
Jerele Tone 86
Jerič Ignac-Hucev 112
Jeriha Miha 82, 83
Jeriha Viktor 136, 137
Jerina Franc 110
Jerkič Branko 452
Jerman Jože 112
Jermendol 67
Jernej (gostilna) 123
Jerneje Lojze 87
Jernejčič Franc 111
Jeršič Mirko 124
Jeruzalemske gorice 143
Jesenice 108, 138, 141, 206, 347, 445
Jevc Ivan-Čufi 8, 218, 223, 224, 225, 291, 300, 324
Jevc Polonca 168, 223
Jevnica 88, 351
Jevtič Boško 126
Jeza Franc 360
Jezero pod Krimom 204, 523, 541, 542, 543
Jezeršek Janez-Sokol 204
Ježa pri Črnučah 127
Ježek Francka 187
Ježek Maks 58
Ježica 33, 54, 58, 66, 67, 79, 87, 108, 109, 110, 127, 136, 149, 154, 165, 168, 172, 206, 215, 223
Joštov mlin (Medlog pri Celju) 145
Jovan Ljubo-Saša 161, 207, 244
Judemburg 44
Jugoslavija (bivša) 15, 17, 18, 23, 31, 32, 73, 75, 78, 79, 81, 116, 141, 144, 146, 151, 165, 168, 191,

192, 218, 329, 333, 337, 351, 352, 361, 373, 425, 449, 498, 502, 511
Jugoslovanska demokratska stranka 69
Jugoslovanska nacionalna stranka — JNS 126, 342
Jugolovanska radikalna zajednica — JRZ 127, 128, 129, 130, 162
Jugoslovanska socialnodemokratska tranka — JSDS 43, 44, 55, 56, 57, 63, 70, 71, 72
Jugoslovanska strokovna zveza 132, 192
Jugoslovanska tiskarna 63
Jugoslovanski akademski klub — JAK 340
Jugoslovanski nacionalni akademski klub — JNAK 159
Jugoslovansko akademsko društvo Jadran 123, 333, 340
Jugoslovansko akademsko društvo Triglav 149
Jugoslovansko-podunavska banka 332
Julijska krajina 329
Junker Rudolf-Oskar 135
Jurač Franc 397
Jurač Jože 124
Jurančič prof. Janko 145
Jurančič Jože 184
Jurca Ivan 136
Jurca Ivanka 155
Jurca Janez 164
Jurca Marija 155
Jurca Marjan 540
Jurca Mimi 155
Jurca Mirko 155
Jurčec Ivan 153
Jurejevčič Tone 173
Juriševič Amadej-Bogo 86, 114, 120
Jurka vas 485
Jurovski brod 127
Juvan Rudolf 58, 79
Juvane Alojz 135
Juvane Anton 135
Juvane Ivan 135
Juvane Mihael 52, 135
Juvane Mirko 135
Juvančič Franc 111
Južna Franc 180
Južnič dr. Marjan-Niko Krašovec 161, 377, 395, 409, 422, 423, 424, 425, 428, 429, 430, 527, 528, 529, 531, 533, 540

K

Kabaj Ljudevit 93
Kacin-Wohinz Milica 103, 106, 132, 145, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 332
Kacianka Johan 343
Kačar Jože 88
Kačje ride (pri Novem mestu) 315, 536
Kadunc Alojz-Slavc 212
Kadunc Janez 397
Kadunc Vladimir 172
Kajfež Stane 221
Kajmakčalan 78
Kal nad Ambrusom 443, 444, 450, 451, 454, 459, 474, 531
Kal pri Semiču 72
Kalinger Julka 166
Kalnik 30
Kambič Anton-Kompare 174
Kamenšek Jože-Pavc 520, 540
Kamen vrh nad Ambrusom 520
Kamerički Alojz 181
Kamnik 118, 535, 539
Kamnik pod Krimom 204
Kamnikar Ivan-Matiček 204, 244, 245, 253, 267, 299, 319, 536
Kamnikar Jože-Arti 232, 236, 237, 241, 246, 252, 253, 267, 272, 273, 274, 275, 276, 280, 283, 285, 298, 308, 310, 313, 317, 536
Kamnikar Stane-Rado 244, 245, 311, 313, 319, 322, 536
Kandija 47, 48, 63, 70, 72, 111, 153, 199
Kandus Nataša 12
Kanižarica 176, 177
Kapele 128
Kaplan Martin 112
Kaplanovo 180, 206, 255, 272, 535
Kaplišče 173
Karadjordjevič Aleksander 337
Karapandža Branko-Matjažek 161

Kardelj Edvard 24, 62, 85, 101, 102, 107, 113, 115, 116, 141, 142, 143, 144, 146, 164, 200, 219, 258, 291, 336, 337, 338, 351, 353, 354, 355, 364, 369, 370, 372, 447, 449, 450, 454, 498, 500, 502, 503, 527
Kardelj Pepca 146, 167, 187, 356, 357, 359, 362, 363, 366,
Kariš Boris-Kartaš 499
Kariče 52
Karlovac 27, 35, 154, 173
Karlovica 8, 49, 69, 196, 232, 235, 251, 519, 537, 543
Karpati 328
Kastelic Anton 56, 112
Kastelic Ivan 58, 63, 178
Kastelic Janko 154
Kastelic Josip 411
Kastelic Lojze 57
Kastelic Tone-Franci 276, 520, 540
Kastrin Vida 157
Kašča pri Semiču 174, 176
Katoliška akcija 150, 251, 254, 418
Katoliška cerkev 18
Katoliško društvo Zarja 159, 193
Kavčič Franc 112
Kavčič Ivan-Nande Kovač 120, 205, 208
Kavčič Stane-Djuro 171, 184
Kavčnik Peter 58
Kazino (v Ljubljani) 166
Keber Stane-Kogo 163, 195, 205, 206, 207
Kemična tovarna v Ljubljani 64, 76, 85
Kenk Ivo 210
Kerenčič Jože 90, 98, 143
Kermavner Dušan 61, 100, 101, 109, 143
Kermelj Jakob 131
Kersnič Vinko 8
Kerše Alojzij 56
Keršič Pavle-Ježek 481
Keršovani Otokar 343
Keržič Gašper 86
Keržič Ludvik 86, 130
Keše Mihael 112
Kidrič Boris 24, 85, 101, 103, 104, 107, 109, 115, 117, 124, 146, 149, 193, 200, 219, 224, 225, 306, 336, 337, 338, 340, 355, 360, 362, 369, 372, 430, 441, 503, 505
Kidrič dr. France 191
Kidrič Zdenka-Marjeta 108, 187, 220, 224, 259, 352, 361
Kikel Franc 485
Kikelj Andrej 65, 91
Kimovec Franc-Ziga 94, 188, 224
Kink Anton 56, 59, 60
Kirn Viktor 245, 324
Kisovec Mariča 9
Klada pri Zelimljem 91, 204, 250, 540
Klance pri Gor. Jezeru 202, 225
Klančar Alojz-Maček, Visoški hlapec 376, 433, 482, 515, 519, 536, 540
Klančar Janez 49
Klančar Jože 540
Klančar Lojze-Kovač 204, 232, 237, 239, 248, 251, 298, 387, 396, 433, 439, 441, 536, 540
Klančar Milan 289, 293, 294, 376, 536, 540
Klančarjevi (Ljubljana-Rudnik) 251
Klanec pri Škofljici 283
Klanjšek Jože-Vasja 450
Klavs Janez 81
Klavs Jože 155, 165
Klavže 540
Kleče pri Ljubljani 209
Kleindienst Franc-Sine 265, 266, 536
Kleindienst Lovro-Icp 179, 180, 206, 267, 313, 536
Klemenc Ivan-Jurček 207
Klemenc Zorka 157
Klemenc Zvone-Pepi 522, 540
Klemenčič Lovro 61, 62, 63, 64, 72
Klemenčič Tine-Zdravko 208
Klevevž (grad) 35
Klinc (gostilna v Mostah) 64
Klinc Ladislav 61, 64
Klinc Lado iz Gorenjega Polja 94
Klinčevič Vinko 93
Klis pri Splitu 34
Klobučar Egon 116
Klopce nad Dvorom 476

Klopčič France 20, 61, 73, 78, 84, 106, 216, 217, 218, 220, 367
Klopčič Mile 82, 100
Klošter v Beli krajini 113, 136, 173, 174
Klub naprednega učiteljskega naraščaja — KNUN 335
Klub študentov marksistov 89, 100
Klub študentov Mirenske doline 160, 197
Klun Ivan 55, 56
Kmečko-delavska zveza 67, 70, 71, 72
Kmečko-delavsko gibanje 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 150, 194, 197, 203
Kmet dr. Janez 179
Kmetič Tine-Tinček 109
Knafeljc Ivan 85
Knafelj c Jernej 86
Knapič Ludvik 181
Knapič Marija 182
Knavs Franc 178
Knavs Rudi 377, 378
Knej 288, 289, 535
Knez Franc-Franjo 135
Knez Lojze 371, 372
Knežak 328
Knežević Vladimir-Volodj a 161
Knežja lipa 177
Knol Vinko 178, 179
Kobal prof. Nada 12, 246
Kobarid 540
Kobau Franc-Marjan 423, 424, 540
Kobe Ivan 49, 50
Kobe Mihael 136
Kobler Aleksander 74
Kocbek Edvard 138, 193, 306, 370, 504, 527
Kocjančič Anica 187
Kocjančič Anton-Tone 208
Kocjančič Franc 82, 83, 164
Kocjančič Janez-Galeb 163, 166, 205, 206, 207
Kocjančič Jože 163
Kočevar Viktor 68
Kočevje 15, 16, 17, 18, 20, 45, 46, 47, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 62, 69, 74, 76, 82, 83, 89, 92, 117, 118, 120, 128, 136, 141, 149, 159, 171, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 195, 198, 199, 211, 224, 252, 266, 272, 302, 333, 377, 378, 390, 392, 411, 417, 418, 434, 445, 461, 485, 525, 531, 532, 539, 541, 543
Kočevje-mesto 128, 129
Kočevje-okolica 129
Kočevje-Rudnik 182, 536
Kočevska 15, 28, 29, 30, 33, 34, 36, 37, 39, 46, 53, 55, 70, 73, 84, 107, 110, 128, 131, 142, 158, 159, 177, 182, 188, 191, 194, 202, 211, 255, 256, 260, 352, 355, 390
Kočevska Reka 128, 129, 158, 159, 177, 513
Kočevski hribi 501
Kočevski Rog 29, 170, 256, 389, 412, 429, 430, 476, 487, 491, 495, 497, 501, 503, 505, 522, 529, 539, 540, 541, 542
Kodeljevo v Ljubljani 206, 208
Kodrič Franc 112
Kogej Jože 43
Kogej Vasja 160, 207
Kogoj Ivica 370
Kogoj Vladimir-Mišo 207, 460, 540
Kokalj Marica 109
Kokalj Martin-Aleš 109, 186, 205, 209
Kokalj Stane 164, 165
Kokalj Tone 87, 120, 164, 195
Kokave 49, 90, 97
Kokolj Edvard-Martin 161, 205, 340, 427, 540
Kokolj Miroslav 221, 340
Kokra 210, 377, 406, 543
Kolar dr. Stane 162
Kolar Slavko 540
Kolarič Branko-Svetovid 540
Kolenc Franc 86
Kolenc Riko 160
Kolenc Tomaž-Pavle 212
Kolenc Venčeslav 180
Kolesa Viktor 55, 58, 106
Kolman Alojz-Marok 140, 390
Kolman Anton 51
Kolovrat 536, 541
Kolpa 13, 28, 30, 39, 51, 98, 128, 158, 159, 178, 182, 197, 199, 211, 213, 243, 257, 258, 389, 450
Komac Ivan 181

Koman Ivan 165
Komanda mesta Žužemberk 458
Komar Franc 135
Komarna vas 491, 492, 496, 497
Komatar Franc 174
Komel Bogo 153
Komite KSJ Sremska Mitroviča (kaznilniški) 348
Komite SKOJ Ribnica 180
Komolec 429, 456, 461, 474, 476, 477, 479, 480, 483, 484, 485, 486, 487, 497
Komolški žleb 477, 479, 482
Komolško polje 479
Kompare Jože 136
Kompare Nande-Ivan 540
Kompolje 456, 457, 474, 514
Komunistična internacionala — Kominterna 124, 144, 502, 506
Komunistična mladinska internacionala 64
Koncavas 177, 180, 181
Kongresni trg (Trg osvoboditve v Ljubljani) 337
Konič Lizika 355
Konjar Alojz 76
Konte Vilibald-Vili 103, 115, 117, 337, 346
Kontraobveščevalna služba — KOS 210
Kopa na Kočevskem 389
Kopač Vlasto 105, 498, 499, 500
Koper 63
Kopinič Ivan 173
Kopinič Jože 136
Kopitar Jože 188
Kopriva Alfonz 112
Koprivnik 55, 84, 128, 129, 131, 159, 177, 181, 450
Korašin (komunist) 65
Kordiš Pepca, por. Lovše 385, 387, 441, 540
Kordun 30
Koren Peter 125
Korenčič Evgen 43
Korenčič Jože-Bivol 270
Koreno pri Horjulu 518, 540
Kores Martin 124
Korinj 449, 471, 540
Korošče 230
Korošec Boža 171
Korošec dr. Anton 93, 122, 123, 150, 152
Korošec dr. Karel 162
Korošec Ivan 171
Korošec Janez 135
Korošec Jože 92
Koroška, Koroško 12, 51, 107, 332, 346, 352, 384, 542
Korpar Reza 142, 206
korpusi:
— 7. korpus NOV in POJ 31, 437
Koršič Josip 62
Kos Ivan 88
Kos Josip 71
Kos Martin-Martinov 165, 209, 452, 463, 531
Kos Poldka 108
Kos Vilko-Zoran 88, 208
Kosec Franc 56
Koseze 58
Kosmač Leon 153
Kosovel Srečko 100
Kostanjevica na Krki 35, 43, 46, 52, 58, 63, 71, 77, 93, 111, 112, 127
Kostel 46, 69
Košak Milan 365
Košak Vinko 83
Košar Jože 102
Koščak Albin 391
Koščak Jože-Krištof 92, 185, 206, 255, 267, 313, 325, 536
Koščak Mirko-Leški 540
Koščake 230
Košir Franc 55
Košir Jože 211
Košir Mirko 140, 141, 142, 143, 168
Košir prof. Dušan 253, 263, 395
Košmrlj Drago 90, 98, 347
Košorok Polde-Bolte 540
Košuta Milena 224
Kot pri Dvoru 183, 456
Kot pri Igu 38, 59, 543
Kot pri Ribnici 165, 536, 541
Kot pri Semiču 176
Kotar Franc 154
Kotar Martin 112
Koti (Trška gora) 111
Kotnik Janez-Andretov 202
Kotnik Slavko 445

Kovač Anton-Brzi 518, 540
Kovač Franc 136
Kovač Frane 258
Kovač Ivan 172
Kovač Janko 184
Kovač Julka-Tjaša 204
Kovač Stanko-Slavko Smeli 241, 242, 257, 258, 269, 270, 536
Kovač Stane 124
Kovač Stefan 131, 146
Kovač Vladimir 94
Kovačec Milan 116
Kovačevič Veljko 450
Kovačič Andrej 540
Kovačič Darinka, roj. Svent 116, 348
Kovačič Dragica, por. Medved 250
Kovačič Fedor 103, 104, 116, 146, 160, 205, 209, 219, 348, 361
Kovačič Franc 136, 173
Kovačič Ivan-Efenka 212, 452, 453, 454, 455, 457, 463, 464, 465, 471, 474, 502, 515
Kovačič Lev 124
Kovačič Lojze-Sine 250, 536
Kovačič Marija 250
Kovačič Marta 160
Kovačič Milan 126, 177
Kovačič Oskar 85, 115, 116, 142, 146, 167, 168, 348
Kovačič Radko 158, 321
Kovačič Rezka 250
Kovačič Slavko 63, 222, 225
Kovačič Slavko iz Sodražice 313, 536
Kovačič Stane 376, 536, 540
Kovačič Žan-Boris 267, 272, 287, 291, 302, 308, 324, 325, 536
Kovačičevi (v Ljubljani) 104
Kovačičevi (Podgozd pri Rutah) 250, 271
Kovič Martin 58
Kovinoplastika Lož 225
Kovor 127
Kovpa pri Karlovici 49
Kozak Ferdo 101
Kozak Vlado 100, 142, 336, 337, 338
Kozan Alojz 173
Kozar Franc 112
Kozarišče 67, 111, 135
Kozarje 54, 220, 224
Kozice na Kočevskem 389
Kozina 81, 525, 539
Kozina Franc 58
Kozina Peter 180
Kozjak 158
Kozjansko 24, 30
Kozji vrh 236, 257, 258, 322
Kozlove stene 244
Kožar Alojz-Slavc 427, 428, 448, 461, 482, 515, 540
Kožar Alojzij (iz Dvorske vasi) 536
Kožar Janez-Prajer 204, 402, 409, 410, 423, 427, 429, 430, 451, 470, 479, 541
Kožar Jože-Prajer 302, 308
Koželj Albin 160
Koželj Kazimir 112
Koži j ek 58, 110, 208, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 277, 288, 396, 406, 535
Kožlješka republika 227
Kožlješke žage 378
König Anton 398, 541
KPJ (komunistična partija Jugoslavije) 215, 218, 219, 220, 228
KPS (komunistična partija Slovenije) 31, 95, 103, 104, 206, 215, 216, 218, 220, 221, 222, 224, 267, 312, 313, 323, 325, 377, 422, 423, 425, 429, 430, 431, 445, 447, 451, 505, 516, 527, 529
Kragulji vrh 489, 491
Kraigher Boris-Janez 96, 116, 142, 145, 146, 158, 165, 167, 175, 184, 219, 259, 360, 361
Kraigher Sergej 116
Kraigher Uroš 105
Kraigher Živa 157
Krajc Jakob 110
Krajc Jože-Zakelj 111, 178, 185
Krajc Marica 110
Krajc Matija 178, 196
Krajc Vida 178
Krajčevi iz Pudoba 67
Krakovo v Ljubljani 44
Kraker Jože 453
Kralj Franc 76
Kralj Ivan 174
Kralj Lojze-Bolte 429

Kralj Pavla 383
Kralj Tone 76
Kraljič Andrej 541
Kraljič Evstahij 248
Kraljič Marta 266
Kraljič Pavla 90
Krall Jože 222
Kramar (gostilna na Viču) 65
Kramar Anton-Zvone 255, 267, 282, 313, 536
Kramar Franc-Šimen 58, 91, 201, 225, 303, 307, 311, 324, 325, 374, 385, 527, 528
Kramar Ivan-Ge 479, 484
Kramar prof. Janez 12
Kramarič Anton-st. 176
Kramarič Janez 213
Kramar jeva trgovina (Zelimlje) 275, 276
Kranj 26, 109, 110, 141, 142, 333, 541, 542
Kranjc Hema 116
Kranjc inž. Marko 334
Kranjc Janez (novinar) 161
Kranjc Janez z Rakeka 321
Kranjc Jožko 101
Kranj če 231
Kranjska, Kranjsko 35, 44, 54
Kraš Josip 173
Kraševec Velimir-Igor 11, 453, 495, 530, 531, 532
Krašnja Anton 58
Krašovec Andrej-Tešov 111
Krašovec Ivan 68
Krašovec Stane 100, 101, 102, 140, 141
Kratky (gostilna v Dravljah) 168
Kravarsko 541
Kravcar Berta 277
Kreft Bratko 82, 83, 100, 101
Kreft Ivan 100, 127, 142, 184, 220, 221
Kregar Dušan 514, 541
Kregar Franc 82
Kregar Jože 217
Kreis Franjo-Karo 206
Krekov trg v Ljubljani 73
Kremenca pri Čajnarjih 230
Kremenica (pri Igu) 298, 299
Kremenjek 256, 389
Kresal France 86, 221
Kreutzmayer Josip 70
Kreutzer Pavel 131
Krhne Anton 58
Krim 50, 167, 168, 201, 204, 266, 285, 301, 315, 383, 476, 523, 541, 542, 543
Kristan Ludvik 110
Kristan Vinko 90, 98, 182, 183, 224
Kriška Jaroslav 541
Kriška vas 391, 392
Krivic Vlado 105, 156
Križanovski Oleg-Igor 460, 541
Križišče 230
Križman Anton-Grča 267, 276, 311, 318, 536
Križman Ignacij 232, 235
Križnar Ivan 23
Križni vrh 389
Krka (reka) 7, 8, 21, 27, 28, 36, 43, 46, 63, 71, 77, 85, 93, 95, 97, 98, 111, 112, 127, 149, 182, 199, 212, 306, 389, 410, 412, 432, 452, 453, 455, 457, 461, 462, 463, 465, 466, 468, 470, 471, 472, 480, 484, 501
Krka (vas) 95, 97, 128, 182, 199, 212, 387, 388, 390, 391, 392, 406, 416, 433, 434, 436, 437, 439, 440, 441, 443, 444, 445, 449, 455, 463, 464, 465, 467, 470, 471, 472, 473, 485, 532, 541, 543
Krkovo 319, 537
Krmec Metod 164
Krmelj 46, 53, 57, 71, 72, 78, 135, 148, 160, 171, 470
Krnc Albin-Mirko 449, 541
Krnc Alojz-Slavko 135
Krnc Jakob-Jakec 255, 536
Krnc Janez 541
Kronegger Marcel 145
Kronovo 111
Kronovšek Ivan 97
Krška hosta 50, 137, 320, 526, 537, 542
Krška vas 52, 93
Krško 18, 34, 35, 51, 53, 71, 93, 135, 184, 211, 431, 540, 543
Krško polje 15, 46, 51, 52, 53, 93, 227
Krupa (reka) 175
Krupa (vas) 176

Krvava peč 238, 244, 247, 248, 250, 255, 257, 264, 273, 535, 537, 540
Kržič Fani 171
Kržič Pepca 171
KS (komunistična stranka) Hrvatske za Dalmacijo 351
KS Italije 334
KS Jugoslavije 64, 66, 71, 77, 117, 126, 141, 143, 146, 176, 181, 340, 341, 343, 351, 352, 353
KSJ za Slovenijo 125
KS Slovenije 105, 123, 124, 132, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 150, 153, 156, 164, 165, 167, 169, 172, 174, 176, 177, 184, 188, 191, 193, 197, 198, 206, 208, 209, 216, 217, 259, 291, 313, 327, 335, 336, 349, 350, 351, 352, 353, 355, 386, 425
Kucelj pri Velikem Osolniku 287, 290
Kuč Pavle 82
Kuder Milan 62
Kuhar Lovro-Prežihov Voranc 100, 102, 106, 117
Kuhar Mihael 58
Kuhar Štefan 96, 97, 219, 220
Kukavica Jakob 122
Kukavica Ludvik-Papež 88, 120, 136, 137, 140, 205
Kukovec Mirko 117
Kukovec Sonja 105
Kulovo selo 453
kulturbund 28
Kumar Andrej-Stric Marko 87, 108, 149, 165
Kumar Danila-Andreja 166, 167, 206, 209
Kumar j evi na Ježici 165
Kump Alojz 126
Kumše Anton 129
Kumše France 164
Kumše Ivan 91
Kumše Karel-Tomaž 204
Kunc Matija 40
Kunč (Kočevski Rog) 474, 476, 516
Kunej Alojz 136
Kunej Ferdo 154
Kunstelj Ignac 110
Kupinič Nikola 35
Kurešček 168, 248
Kusold Alojzij-Vasilij 55, 75, 76, 167, 260, 295, 298
Kušar Viktor-Djuro 536
Kuzma Jurij 126
Kveder Dušan-Tomaž 24, 140, 156, 234, 256, 321, 390

L

Lacko Jože 146
Ladra 540
Lahinja 175
Lajevec Janez 120
Lakner Franci 85, 86, 113, 114, 119, 120
Lamberg Jože 34
Lambergar Anton-Luka 524, 541
Lamovšek Ivan-Runo 325, 387, 393, 527, 528, 529, 541
Lampe Ivan 85
Lampeter Wilhelm 28
Lampret Simon 55
Lango Vincenzo 418
Laniščе pri Škofljici 91, 253, 254
Lanšprež 37
Laporje 387
Lario Silvestro 418
Lasič Franc-Prlek 541
Lašče nad Dvorom 458, 474, 476, 484, 497
Laško 124, 206
Lavrica 90, 155, 204, 236, 241, 244, 252, 255, 524, 536, 537, 543
Lavrič Alojz 178
Lavrič Anton 178
Lavrič Franc 113
Lavrič Tone 521, 536, 541
Lavrič Valentin 68
Lazar Karel 484
Lazarjev kozolec na Robu 310
Laze nad Krko 432, 436, 439, 440, 441, 444, 471, 541
Laze pri Borovnici 171
Laze pri Jevnici 83, 88, 351
Laze pri Rakeku 198
Laze pri Semiču 29, 174
Lazi pri Kočevju 55

Laznik Josip 110
Leban Bruno 101
legije:
— 4. legija obmejne fašistične milice 21
— 55. legija črnih srajc 20
— 98. legija črnih srajc 21
— 105. legija črnih srajc 432, 444, 455, 463, 465, 472
Lehen pri Ribnici na Pohorju 539
Lemež dr. Milan 79, 80
Lenarčič Stanko 92, 93, 230, 233
Lenart Franc-Franjo 7
Lenček Boris-Igor 162
Lenič Alojz 132
Lenič Angela-Česmanova 383
Lenič Angela-Mokrška 385
Leničeva koča 132, 139
Lenin Vladimir Ilič 45, 77
Lenti Giusto 246
Leoben 56
Lepin Jože-Ris 213, 488, 492, 495, 496, 501, 517, 532, 533, 541
Lepoglava 343
Lesar Franc 518, 541
Lesjak Anton 50
Leskošek Franc-Luka, Lojze, Peter Strugar 76, 91, 116, 117, 118, 120, 131, 141, 142, 143, 144, 146, 175, 183, 187, 354, 355, 360, 361, 370, 371,. 372, 451, 452, 454, 457, 458, 462, 502, 503
Leskovec pri Krškem 35, 38, 51, 93, 135
Leše pri Prevaljah 158
Lešnik Lojze 124
Lešnjak Rudi 541
Lešnjaki 536
Letonja Stefan 343
Levec Franc 184
Levstik Anton 65
Levstik Franc 211
Levstik inž. Jože-Vid 39, 215
Levstik Jože 536
Levstik Marjan 211
Ličen Milan-Čort 172
Liechtemberg (grof) 37
Ligojna 200, 408, 543
Lika 30, 257
Limberk 303, 306, 389
Lipa (Črna vas) 541
Lipje pri Smuki 485
Lipovec pri Ribnici 59, 377
Lipovec v Prekmurju 158
Lipovec (delavec Kemične tovarne) 76
Lipovž Peter 93
Lisca nad Sevnico 144
Lisičje (grad) 252, 253, 254
Liska Janko 215, 218, 222
Litija 18, 184, 237
Livada (v Ljubljani) 54, 424, 539, 540, 543
Ljubič Matko 175
Ljubljana 7, 12, 15, 16, 18, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35 36, 37, 39, 40, 41, 42, 44, 47, 50, 51, 54, 57, 58, 59, 61, 64, 66, 67, 70, 71, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 84, 85, 86, 90, 91, 94, 96, 97, 100, 102, 103, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 117, 118, 120, 121, 122, 124, 129, 132, 134, 136, 138, 141, 145, 151, 155, 156, 157, 158, 162, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 173, 177, 181, 182, 185, 186, 188, 192, 193, 195, 196, 198, 199, 201, 205, 208, 210, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 223, 225, 227, 228, 229, 231, 233, 234, 235, 243, 244, 245, 248, 249, 252, 255, 258, 259, 265, 266, 267, 273, 276, 281, 285, 290, 291, 295, 296, 306, 321, 322, 324, 328, 329, 332, 333, 336, 337, 340, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 358, 359, 362, 363, 367, 368, 369, 370, 373, 383, 386, 393, 408, 411, 414, 418, 419, 421, 424, 429, 445, 446, 447, 452, 458, 461, 494, 496, 498, 501, 503, 511, 514, 522, 525, 527, 528, 529, 531, 532, 533, 535, 536, 537, 539, 540, 541, 542, 543
Ljubljana-Barje (glej pod Barje!)
Ljubljana-Bežigrad 12, 67, 109, 145, 169, 170, 209

Ljubljana-Krakovo 44, 81
Ljubljana-mesto 67, 91, 186, 209
Ljubljana-Moste 44, 54, 58, 61, 64, 65, 67, 79, 81, 83, 84, 88, 107, 187, 196, 207,217,249, 295, 336, 337, 525, 542
Ljubljana Moste-Polje 164, 165, 217, 218, 221, 222,223,224, 225
Ljubljana-okolica 18
Ljubljana-Polje 58, 66, 79, 83, 84, 87, 88, 110, 120, 129, 136, 155, 165, 187, 195,207,208, 370, 540
Ljubljana-Rakovnik 84, 154, 155
Ljubljana-Rudnik 8, 59, 203, 204, 239, 248, 251,252,253, 277, 322, 536, 540
Ljubljana-Šiška 44, 67, 79, 81, 83, 208, 209, 337, 357, 408
Ljubljana-Tabor 151, 153, 155
Ljubljana-Trnovo 58, 81, 90, 188, 206, 273, 536
Ljubljana-Vič 54, 58, 59, 65, 67, 79, 81, 83, 90, 121, 145, 163, 195, 203, 220, 224, 277
Ljubljana Vič-Rudnik 203, 277
Ljubljanica 27, 33, 55, 293, 541
Ljubljanska kotlina 173
Ljubljanska pokrajina 10, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 97, 138, 188, 197, 198, 199,203, 227, 232, 242, 256, 316,355, 359, 388, 389, 515, 532
Ljubljanska škofija 17, 18
Ljubljanska univerza 12, 75, 76, 100, 102,103, 105, 113, 149, 156, 157,160, 161, 168, 216, 217, 219, 220, 223, 340, 345
Ljubljanska župa (sokolska) 150, 151
Ljubljanske barake 329
Ljubljanski grad 33, 42, 116, 251, 291 293, 294, 296
Ljubljanski mestni svet 80
Ljubljanski topniški arzenal 78
Ljubljansko Posavje 219, 220, 223, 225
Ljubno ob Savinji 24
Ljudska fronta 123, 124, 125, 132, 150, 350
Ljudska pomoč 135, 139, 178, 182, 187, 222, 359
Ločniček 417
Ločan B. 102
Loče 84
Log ob Krki 52
Ločna 206, 212
Ločniškar Franc-Sine 204, 409, 541
Log nad Logatcem 92
Log pri Ljubljani 66
Logatec 15, 18, 36, 41, 92, 110, 129, 136, 149, 210, 211, 243, 537
Loka ob Savi 38
Loka pri Črnomlju 51, 177
Loka pri Grosupljem 445
Lokar Mirko 213
Loke pri Rašici (Velike Lašče) 287
Lokovica pri Velenju 106
Lokovšek Ivan-Jan 159, 211
Loška dolina 38, 41, 45, 111, 130, 133, 135, 136, 170, 182, 184, 198, 200, 215, 217, 219, 222, 262, 339
Loška vas pri Podhosti 112, 113
Loški potok 8, 24, 41, 69, 199, 232, 234, 235, 253,260, 263,269, 270, 271, 281, 321,385, 520,536, 540, 541, 543
Lotrič Hinko-Hine 162
Lovko Ludvik 110, 196
Lovrač Franc 58
Lovrenčič Anton 45
Lovrenčič dr. Lado 161
Lovro (španski borec in partizan) 140, 206
Lovsko brdo 535
Lovše Ciril-Ciro 541
Lovše Pepca (glej Kordiš Pepca!)
Lovšin Franc-Neven 385, 386, 511, 541
Lovšin Janez 179
Lož 38, 39, 42, 67, 68, 78, 81, 86, 89, 92, 93, 111, 130, 131, 133, 136, 180, 185, 197, 202, 217, 218, 225, 232, 234, 237, 321, 536
Ložar Janez 165

Ložine 377
Luban Tone-šiškar 168
Lubej France-Drejče 151, 153, 223, 224, 259, 370, 503, 506
Lubej Lojze 151, 153
Luče pri Grosupljem 407, 414, 416, 434, 436, 439, 440, 443, 444, 448, 449, 539
Ludvik Ivana 178
Lukančič Feliks 112
Lukek Josip 112
Luknja (grad v razvalinah) 113
Lukovica pri Domžalah 351
Lunder Franc 181
Lupin Anton 81
Luštek Miroslav 359
Luter Karel-Vlado 115
Luzar dr. Josip 360
Luzar Ivan 29
Lužar Pavel 174
Lužarjev breg 235, 269
Lužarji 8, 49, 269, 271, 317, 318, 386, 537, 539

M

Maček Alojz 541
Maček Cilka, por. Prešeren 164, 187, 206
Maček dr. Vladko 125, 131
Maček Ivan-Matija, Jernej Po-Savec, Tesla 83, 116, 117, 140, 306, 369, 375, 429, 503, 505
Maček Pepca, por. Kardelj 136, 142, 146, 164, 187, 356, 357, 359, 362, 363, 366
Maček Polde-st. 83, 88, 120, 129, 132, 136, 164, 195
Maček Polde-Poldač 164, 165, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225
Maček Tilka 164
Mačji dol 212, 239, 536, 542
Mačji hrib 389
Mačkov vrh 441
Mačkovec ob Iški 238, 246, 247, 248, 253, 254, 255, 263, 264, 267, 269, 271, 273, 276, 277, 307, 309, 311, 422, 452, 465
Mačkovec pri Veliki Loki 213
Maddolini Mario 246
Madrid 135, 137, 138
Madžarska 22
Magovac Dako-Božinkin 541
Magovci 541
Magovnik 541
Mahnete 230
Mahrova hiša 73
Majaronova žaga v Borovnici 378
Majcen Dušan-Nedeljko 157, 160, 256, 321
Majcen Ivo 339
Majcen Lovro 536
Majcen Milan 91, 93, 96, 98, 219
Majcen Sandi 160
Majcnova kavarna 145
Majeršič Maks 88
Majeršič Marija-Dunja 88
Majetič Ferdinand 174
Majetič Leopold 128
Majnik Ivan-Džems 212
Majnikovi na Igu 294
Majzelj Anton-Tone 50, 71
Majzelj Viki 50
Maksimiljan (cesar habsburški) 33
Makuc Ivan 58, 60, 134
Mala gora (greben) 377, 389, 452, 474
Mala gora (vas) 456, 462
Mala Loka 413
Mala Planina 144
Mala Račna 513, 539
Mala Slevica 181, 230
Mala vas pri Ježici 66, 127, 165, 166, 209
Mala vas pri Vidmu-Dobrepolju 466, 474
Male Drušče 139
Male Lašče 63
Malenšek Jože 502
Malerič Anton 176
Malešič Janez-Malajc 541
Malešič Julij 174
Malešič Slavko-Brico 213
Maležič Matija 178, 322
Mali Hočevar Albinca 213
Mali hrib 389
Mali Korinj 212
Mali Ločnik 521, 542
Mali Log pri Loškem potoku 520, 541, 542

Mali Osolnik 287
Mali Podlog 135
Mali Slatnik 47
Mali vrh 248
Malino Alojzija 174
Malnarič Ivan 46, 72
Malo Lešče 539
Malolaški grič 287
Mandič (komunist) 65
Mannschaft (kočevski) 28, 29
Marčenko Bogdan-Tiger 207, 381, 387, 414, 420, 421, 423, 450, 515, 541
Marentič inž. Janez 17, 18, 32, 113, 114, 132, 142, 146, 174
Maribor 21, 82, 109, 115, 127, 131, 141, 148, 152, 192,206,212, 221, 266, 306, 333, 346,347,348, 352, 355, 356, 362, 370,504,527, 536, 541
Mariborska škofija 17
Marič Ivo 351
Marin Tone 160
Marincelj Anton-Janko 211, 402, 502
Marinča vas 456, 460, 464, 465, 467, 468, 471, 472, 473, 474, 497, 540, 541
Marinček Anton 116, 123
Marinček Leopold 502
Marinček Tone-st. 123
Marinčič Ivo 332
Marinčič Rudolf 359
Marindol 541
Marinko Miha-Poldi, Janez Smagur 114, 115, 116, 117, 140, 141, 142, 144, 146, 180, 184, 346, 351, 353, 354, 356 357, 359, 362, 363, 364, 365, 368
Marinko Valentin 164
Marinšek Leopold-Mišo 391,461, 532, 541
Marion Ljubo 145, 355
Maris Enrico 359
Marko iz Klisa 34
Markovec 67, 69, 129
Marn Jože 140
Marof (žaga pri Pudobu) 69
Maroko 133
Marolt France 340
Marolt Rudolf 112
Marolt Sveto-Spik 190
Maršiči 245, 246
Martin iz Doline (glej Slibar Martin!)
Martinc France (tesarstvo) 84
Martinčič Fani 171
Martinčič Ivana 67, 217
Martinčič Janez 67
Martinčič Jože 259
Martinčič Rafael 210
Martinec Drago-Pilot 237, 238, 267, 313, 318, 536
Martinec Ivan-Langi 237, 258, 311, 313, 318, 536
Martinjak 233, 234
Martinova hiša ob cesti Gro- suplje—Krka 436, 444
Marušič Andrej 55
Marušič Frane 332
Marx Karl 20, 102, 425
Marxov trg v Ljubljani 73, 79, 80, 100
Masarykova ulica v Ljubljani 337
Masle Andrò 541
Mašun 523, 541
Matekovič Jože 113
Matena 38, 90
Matešič Jurij 136
Matijaš Anton 110
Matjašič Franc 173
Matko Josip 94
Matul Tone 61
Matul Janez 79
Mauthausen 541
Maučevič Ivanka 103
Maučiče 85
Mavčeva klet 170
Mavec Franc 541
Mavec Franc-Boris 6
Maver Jože 113
Mavrič Alojz 127
Mavrič Ivan 65
Mavrovič Ivan-Ivanov 213
Mavsar Lado-Ronko 237, 241, 267, 311, 313, 318, 536
Mazi Irena 12
Mazi Janez (Iška vas) 90
Mazi Janez-Vencelj 168, 169, 204, 206
Mazovec Angela 187
Mazovec Franc 138

Mazovec Jože 83, 88, 122, 129, 139, 164
Meden Janko 233, 234
Medle Lojze 83, 88, 119
Medle Tone 86
Mednarodna rdeča pomoč 134
Medved Dragica (glej Kovačič Dragica!)
Medved Ivan 174
Medved Jožefa (glej Maček Pepca, por. Kardelj!)
Medved Jurij 136
Medvode 8, 115, 539, 543
Medžev Ciril 136
Meglič Martin 541
Mehle Marjan 196
Mehovo (grad) 34, 37
Mejač Lovro 109
Mejčevi s Strmce na Blokah 293, 294
Meke Franc 135
Mekina Franc-Borut 210, 258, 270, 322
Mekinda Jože-Franci 207
Mele Franc 110
Melihar Stane 100
Menart Milan 541
Mencej Martin 102, 107
Mencin Jože-Fedor 434, 436, 437, 439, 442, 445, 528, 529, 530, 541
Mencingerjeva ulica v Ljubljani 354
Mendaš Leopold 136
Mendaš Peter-Iztok 136, 161, 210
Menih Janko-Rajko 145
Menih Rozka-Barbka 500
Merčjak Milan-Iztok 154, 156, 183, 206, 213
Merhar prof. Boris 154
Merkun Marija 298
Merlak Milan-Milan Pišler 245
Mesojednik Alojz 113
Mesojednik Jakob 134
Messana Ettore 355, 358
Mestek Jože 382
Mestni dom v Ljubljani 61, 76
mestni komiteji komunistične stranke:
— Mestni komite Kočevje 84
— Mestni komite Ljubljana 186, 187, 337
— Mestni komite SKOJ Ljubljana 337
— Mestni odbor KS Kočevje 118
Mestnik Anton-Bobnov 471, 541
Metlika 24, 32, 43, 55, 72, 73, 127, 128, 173, 174, 176, 177, 199, 213, 397, 418, 502, 526, 541
Metlika Cveta 153
Metlikovič Riko 276
Metliško 35
Metnaj 540
Metulje 316, 535, 540
Mevželj Janči 219
Mežiška dolina 198
Mide Franjo 465
Midorfer Ljuba 154
Mihalovec 52
Mihelčič dr. Lojze 77, 113, 173
Mihelčič Jože-ml. 142, 146, 174, 177
Mihelčič Jože-st. 46, 174
Mihelčič Milka, por. Banovec 174
Mihelčič Slavka 174
Mihelčič Stane-Mato 204, 382, 523, 541
Mihelčičeva zidanica 174, 175
Mihelčičevi v Vapči vasi 176
Mihelič Franc iz Sodražice 313, 535
Mihelič France-Pavletov 265, 376, 385, 511, 536, 541
Mihelič Jože 179, 180
Mihelič Lojze 86
Mihelič Vinko 179
Mihelič Vlado 211
Mihovci pri Ptuju 58
Mikanca 235
Mikec Franc 112
Miklič Jože 461
Miklošič Stane-Lobanja 169, 170, 206, 207
Miklošičeva ulica v Ljubljani 337
Mikolič Rudi-Adam 536
Mikulin Ivan 359

Mikuž dr. Metod 21, 24, 32, 198, 199, 221, 223, 225, 291, 324, 529, 531
Mikuž Franc-Volk 210, 312, 382, 385, 409, 423, 429, 440, 465, 474, 479, 482, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 541
Mikuž Francka 171
Milava 230
Milčinovič Milan-Milkuša 541
Milič Vlado 541
Miliči 541
Miloš Zvonimir 132
Milutinovič Ivan 144, 352
Mindorfov grad 34
Mirenska dolina 25, 27, 37, 46, 57, 78, 93, 112, 128, 160, 412
Mirensko okrožje DKFID 93
Mirje v Ljubljani 204
Mirna (grad) 34
Mirna (reka) 97, 98
Mirna na Dolenjskem 51, 57, 72, 112, 128, 160, 212, 213
Mirna peč 42, 71, 93, 112, 153, 199, 212
Mirtič Angel 85
Mirtič Jože-Zidar 206, 273, 301, 302, 308, 309, 313, 318, 536
Mirtič Slavko 94
Mišače 206, 208
Mišica Vlado-Miha 161, 176, 177, 206, 213, 224
Mišič Tone 77, 79, 94
Mišigoj Janez 86
Miškulin (minister) 348
Mlačevo 394, 417
mladci 159
Mladi Triglav 149
Mladica pri Semiču 46, 72
Mladinska matica 102
Mladinsko izobraževalno društvo Iskra 75, 81
Mlaka pri Kočevju 461, 462
Mlaka pri Ribnici 180
Mlakar France 67
Mlakar Jože 130, 131
Mlakar Lojze-Ljubo 198, 201, 217, 219, 223, 225, 230, 321
Mlakar Zoro 179, 180
Mlake (Bela Krajina) 95, 96, 114, 173
Mleščevo 72
Mlinar Franc 94
Mlinar Mimi 501
Mobilna skupina divizije Isonzo 474, 476, 487, 489
Močilar Alojz 65, 84, 223
Modic Anton 210, 255, 265, 267, 308, 309, 313, 319, 376, 385, 409, 423, 429, 430, 462, 507, 536, 541
Modic Lev 105
Modic Matija 136
Modic Peter 271, 273
Mohar Alojz 502, 504, 541
Mohar Anica-Smilka 211
Mohar iz Hrvače 60
Mohar Ludvik-Jakupov-ml. 322, 502
Mohar Ludvik-Jakupov-st. 250, 502
Mohorič Branko-Svetovid 541
Mohorič Filip-Martin, Jurman 206, 208
Mohorič Milena 102, 108
Mojškerc Jakob-Jaka 208
Mojškerc Vinko-Jesen 207
Mokar v Črni vasi 294, 295
Mokre 90, 167, 201, 232, 238, 239, 242, 243, 244, 245, 247, 253, 275, 285, 300, 301, 311, 315, 383, 387, 452, 476, 512, 543
Mokronog 35, 41, 57, 71, 93, 112, 148, 160, 199, 205, 212, 486, 536, 540, 542
Mokronog (grad) 34
Mokrški v Zapotoku 383
Molek Ivana 171
Molek Jože-Puntar 184
Molk Franc 110, 111
Molnik 83, 256, 542
Morau 44
Moravče pri Domžalah 85
Moravško 351
Morel Adolf 102
Morel dr. Marjan 161
Morost 535
Moskva 64, 114, 124, 176, 371, 502, 503, 506
Moste (glej Ljubljana-Moste!)
Moste pri Kamniku 539
Mostec 52

Mostje (gozdna jasa) 256, 260, 262
Moškrič Jože-Ciril 82, 83, 187, 429
Moškrič Lojze 163
Moškrič Marjan 218, 219, 223, 225
Moškrič Pavel 82
Mozelj 55, 129, 177, 199
Mozirje 523, 541
Može Dušan 94, 112
Možina Alojz 397
Mrak Mici 187
Mramorovo pri Lužarjih 317, 318, 535, 537
Mravlje Milan 61, 92
Mrkopalj 30
Mrvice 53
Mrzel Ludvik 82, 100
Mrzla jama pri Juriščah 536
Mrzla vas 135
Mrzlikar Franc 109
Mržek Karel 195
Muhaber 94
Muhar Jožef 54, 55, 62
Muhič Ana 178
Muhič Evlalija 178
Muhič Ivan 174
Mule Lojze 135
Muljava 95, 199, 213, 256, 306, 390, 391, 392, 403, 405, 410, 411, 432, 433, 434, 436, 448, 528
Munda Jože 102, 132, 139, 145, 217, 218, 220, 222
Mundova zapuščina 157
Mura 13
Murska Sobota 30
Murvi Janez-Matevžek 246
Muser Erna 157, 223
Musso Angelo 246
Mussolini Benito 24, 133, 134, 371, 472
Mušič Janez 126
Mušič Lojze 62
Mušič Matija 126
Muta 158
Muzej ljudske revolucije v Ljubljani 9, 367
Muzga Rudolf 164
Müller (gostilna v Novem mestu) 70
Müller Rudi 213

N

Nachtigal Kostja 143
Nadu Franc 112
Nadu Johan 112
Nagličevi v Črnučah 165
Nagode inž. Črtomir 193
Nagode Ivan 67, 68
Nahlik Maks 149, 153
Nahtigal Jože 155
Nakrst Josip 58
Namršel (gradič) 38
Nanos 299, 536
Napadalni oddelek 242
Naprivšek Josip 59
Naredi 246
Narodna strokovna zveza 123
Narodna zaščita (splošno) 22, 32, 53, 191, 194, 199, 200, 201, 202, 203, 206, 225, 227, 228, 230, 258, 260, 273, 287, 303, 307, 308, 316, 411, 416, 417, 448
Narodna zaščita Babna Polica **200, 201**
Narodna zaščita Crna vas 202
Narodna zaščita Iška vas 202
Narodna zaščita Ligojna 200
Narodna zaščita Ljubljana-mesto 201
Narodna zaščita Podcerkev 202
Narodna zaščita Rakek 201, 202
Narodna zaščita Rob 287, 308
Narodna zaščita Sodražica 202
Narodna zaščita Šentjurje (Podšentjur) 303, 308
Narodna zaščita Škofljica 201, 308
Narodna zaščita Turjak 302, 303, 307, 308
Narodna zaščita Zelimlje 201, 303, 308
Narodna zaščita Dobrunje (glej bataljon NZ!)
Narodno akademski blok 159
Nazorjeva ulica v Ljubljani 499
Nebec Karel-Polak 237, 241, 536

Nedog Alenka 96, 103, 106, 117, 132, 145, 146, 151, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 228, 328, 332, 344, 358, 364, 367, 368, 370, 527
Nele France-Storov 67
Nemanič Janez 174
Nemčija 25, 28, 133, 144, 145, 158
Nemec Anton-Srečko 385
Nemec Ivan-Vojko 194
Nemec Severin-Teklo 12
Nempel Anton 72
Nemška vas na Blokah 233
Neodvisna delavska stranka Jugoslavije 76, 80
Nešič Lazar 106
Neuberger dr. Mavricij 503
Nezavisna država Hrvatska — NDH 22
Nosan Franc 180
Nosan Stane 180, 223, 224
Nose Jože-Špan 135
Notranje gorice 54, 58, 89, 90, 110, 131, 171, 204, 206, 241, 394, 403, 536, 537, 542, 543
Notranjska 13, 14, 15, 16, 17, 27, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 41, 45, 53, 54, 64, 67, 68, 69, 73, 92, 96, 106, 107, 110, 129, 135, 136, 138, 141, 184, 185, 186, 188, 191, 194, 196, 197, 202, 210, 225, 228, 232, 241, 242, 251, 254, 256, 260, 301, 310, 322, 327, 355, 372, 373, 374, 388, 407, 411, 430, 436, 450, 501, 520
Notranjski muzej v Ložu 215, 218, 219, 237, 321
NOV in POJ (Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Jugoslavije) 437, 443, 498, 502
NOV Slovenije 273
Nova Gorica 225, 542
Nova knjiga-ENKA 101
Nova sela pri Kočevju 92
Nova Štifta 238
Nova vas na Blokah 7, 42, 45, 67, 68, 92, 182, 185, 196, 198, 230, 233, 269, 270, 378, 379, 380, 430
Nova vas pri Pristavi 396, 398
Novak Albin 143
Novak Alojz 56, 60
Novak Ante 156, 230, 259, 321
Novak Anton-ml. 178
Novak dr. Franc-dr. Luka Gosar 161, 377, 395, 396, 398, 409, 422, 429, 443, 466, 511, 527, 528, 533, 541
Novak dr. Janže 89
Novak Fric 262
Novak Ivan iz Škofljice 65
Novak Ivan 138
Novak Ivan-Očka 131, 196, 258
Novak Jože (iz Srnjaka) 288, 289, 536
Novak Jože-Gavrilo 212
Novak Jože-Lev 252, 536
Novak Jože-Miha 212
Novak Leon 355
Novak Matija 110
Novak Miha 145
Novak Milan 398, 541
Novak Peregrin 135
Novak Stane-Fužinc 207
Novak Viktor 143
Novakova gostilna (na Viču) 145
Nove Jarše 58
Novi Breg na Kočevskem 450, 451, 459, 501
Novi Lazi na Kočevskem 389
Novi Pot 262, 268
Novi teater 83, 100
Novi trg v Ljubljani 73, 79
Novi Vodmat 58, 59
Novina Alojzij 516, 541
Novina Matija 214
Novljan Slavko-Lado 295
Novo mesto 7, 12, 18, 21, 24, 27, 34, 35, 37, 41, 43, 47, 53, 54, 62, 63, 71, 77, 85, 89, 94, 95, 114, 119, 120, 135, 148, 149, 153, 155, 156, 183, 198, 199, 206, 211, 212, 213, 217, 218, 219, 223, 224, 229, 307, 315, 333, 392, 411, 413, 421, 431, 446, 453, 455, 463, 526, 536, 540, 541, 542, 543
Novomeška župa (sokolska) 147, 153
Nučič Anton 49

Narodna in univerzitetna knjižnica — NUK 32, 104, 105, 139, 216, 217, 221, 222
Nusdorfer Lojze 187
Nusdorfer Slavka 187

O

Obajdin Jožef 502
Oberstar Danilo 180, 206, 299, 313, 536
Oberstar Jože 541
Oberstar Stane-Milko 299, 313, 324, 536
Oberstar Zdravko 299, 300, 313, 536
Oblak Anton 46
Oblak Jože-Sime 213
Oblak Regina 418
Obrh (potok) 230
Obrh pri Dragatušu 95, 126
Obrije ob Savi 208
Obsotelje 227
Ocepek Angela (glej Dovč Angela, por. Ocepek!)
Ocepek Lojze 141, 187, 188
Ocvirk Ivan 98
odredi:
— Belokranjski odred 13, 24, 29, 213, 229, 389, 488, 502, 536
— Dolenjski odred 212, 389, 392, 400, 402, 405, 453
— Dolomitski odred 30, 204, 210, 389
— Kočevski odred 30, 211, 389, 450, 451
— Krimski odred 249, 267, 312, 317, 318, 389, 431, 463, 465
— Krški odred 389, 402, 501, 502
— Notranjski odred 30, 105, 204, 229, 245, 257, 260, 264,277, 282, 285, 291, 293, 298,301, 306, 307, 308, 309, 310,311, 312, 317, 318, 319, 323,324, 325, 340, 373, 374, 376,377, 378, 379, 380, 381, 382,385, 386, 388, 389, 405, 406,407, 408, 422, 425
— Primorsko-goranski NOP odred Hrvatske 30, 258, 450
— Soški odred 210
— Zapadno-dolenjski odred 11, 389, 429, 452, 453, 458, 462, 463, 464, 465, 466, 471, 472, 473, 476, 477, 479, 480, 481, 483, 484, 485, 486, 501, 502, 514 515
Ogenjca 277, 281, 537
Oglar v Iški 251
Ogrin Karel 184
Ogrin Lev 58
Ogris (komunist) 65
Ogulin 49
Ogulin Alojz 174
Ojstrica nad Dravogradom 158
Ojstro 121
Okoren Janez-Morava 513, 541
Okroglič Avgust 86
okrožni komiteji:
— OK KPS Maribor 356
— OK KPS Stična 429
— OK KSJ za Revirje 346
— OK KSS Grosuplje 184
— OK KSS Kočevje 179, 181
— OK KSS Ljubljana 184, 186
— OK KSS Novo mesto 94, 182
— OK KSS za Posavje (Krško) 184
— OK SKOJ Kočevje 178, 179
— OK SKOJ za Revirje 338
okrožja komunistične stranke:
— Belokranjsko 197
— Grosupeljsko 197, 429
— Jeseniško 197
— Kamniško 197
— Kočevsko 197, 224
— Kranjsko 197
— Krško 198
— Ljubljansko 197
— Mariborsko 197
— Notranjsko 197
— Novomeško 197
— Ptujsko 197
— Revirsko 198
— Savinjsko 197
— šaleško 197
okrožja Osvobodilne fronte:
— Belokranjsko 198, 199
— Cerkniško 196, 198

— Grosupeljkso 196, 198, 199
— Kočevsko-Ribniško 196, 198, 199
— Novomeško 198, 199
— Stiško 198, 199
— Velikolaško 198
— Vrhniško 198
Oktobrska revolucija 42, 44, 49, 53, 55, 65, 69, 90, 329
Omahen Draga 166
Omahen Jože 82, 163, 164
Omahen Marija 187
Oman Sonja 356
Omerza Anton 135
Onič Franc 100
Opalkovo 196
Opatija 111
Opatovac 446, 539
Operativni štab glavnega poveljstva 375, 400, 412
Oražem Ivan 43
Orehovac 52
Orehovica 71, 127
Orhini Miha 541
ORJUNA 77, 78, 79, 80, 147, 332, 333, 335
orjune srednješolske:
— Orjuna Celje 333
— Orjuna Kočevje 333
— Orjuna Kranj 333
— Orjuna Ljubljana 333, 334
— Orjuna Maribor 333
— Orjuna Trbovlje 334
— Srednješolska orjuna za Slovenijo 333
Ortnek 34, 36, 39, 180, 245, 246, 254, 424, 540
Oslica 405
Osluševci pri Podgorici 206
Osredkar France-Grilc 8
Osredek pri Robu 248, 542
Osredek pri Zilcah 254
Osrednji strokovni odbor za Slovenijo 123
Osterc Adi 153
Osterc Rajko 136
Osterc Slavko 191
Osterman Ivan 211, 536, 541
Ostrež Jože 155
Ostri vrh 232
Osvobodilna fronta — OF 25, 26, 30, 31, 53, 73, 106, 124, 132, 139, 153, 155, 159, 160, 168, 187, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 224, 227, 232, 249, 252, 254, 258, 290, 295, 416, 418, 428, 453, 454, 503, 504, 530
odbori osvobodilne fronte:
— OF Dvorska vas 196
— OF Karlovica 196
— OF Opalkovo 196
— OF Radovljica 363
— OF Rašica pri Velikih Laščah 196
— OF Sleme 196
— OF Slivnica-Zalna 418, 529
— OF Velike Lašče 196
— OF Vrhnika 196
— OF Zapotok 385
— OF Zelimi j e 201
Ošo Ivan 117
Ošterc 52, 63
Otave 228, 230, 231
Otočec 120
Otokar Franko-Markoni 116,140
Otonica 230, 543
Otovec 174
Oven Jože 181
ovra 234, 355, 356, 357, 358, 362
OZNA 356
Ozvald Stane 104, 337
Ožbolt Anton 503
Ožbolt Franc 181
Ožbolt Frane 258
Ožbolt Jože (iz Smuke-Kočevja) 485, 532

P

Pacek Alojz (španski borec) 135
Pacek Alojz-Platin 212
Paderšič Vinko-Batreja 159
Padež 231
Padova 289
Pahor Jože 100
Pajk Alojz-Klafutov 113
Pajkovo 536
Pajsar Jakob-Runo 210
Paka 540

Pakar Franc-Vid 212
Pakiž Silverij 148
Pakiž Stanko 520, 541
Pako pri Borovnici 86, 440, 523, 541, 542, 543
Palčič Andrej 184
Palčič France-Ipavčev 67, 69
Palmetov grad 38, 282
Panek dr. Jaroslav 218
Pangerc Franc 58
Pangerc Stanka 248.
Pangeršič Ciril 120
Pangeršič Ivan 122, 195
Pangeršič Janez 123, 124
Papež Justi 160
Papež Slavc-Samota 484
Pariška komuna 40, 77
Pariz 146
Partizanska ulica v Ljubljani 64
Passek Rada 96
patrulje:
— Dakijeva Leteča udarna patrulja 13, 48, 49, 132, 200, 204, 233, 235, 236, 238, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 250, 252, 254, 255, 256, 257, 259, 260, 262, 263, 265, 267, 268, 281, 302, 314, 315, 317, 394, 507, 535, 537
— Johanova leteča udarna patrulja (udarni oddelek) 241, 242
— Leteča skupina (udarna) 3. bat. Miloša Zidanška NO 242
— Proletarska udarna patrulja 13, 78, 203, 204, 236, 238, 260, 262, 263, 267, 268, 276, 281, 301, 306, 314, 315, 322, 325, 376, 394, 507, 535
Pavičevič Vera 418
Pavlešič Jure 49
Pavlič Aleksander 317, 536
Pavlič Hinko 58, 76
Pavlič Stane 233
Pavliček Josip 47
Pavličič Jožko 157
Pavlin Bojan 111
Pavlinovi 250
Pavšič Štefan-Jure 124, 195, 207, 505
Pavšič Vladimir-Matej Bor 105, 430
Peč pri Grosupljem 446
Pečar Maks 87, 109, 165
Pečar Nace 87, 108, 217
Pečar Srečko 165
Pečar Zvonka-Marica 165, 166, 167, 206, 209, 223
Pečavar Matija 72
Peček Ivan 92
Pečka pri Komolcu 477, 479
Pečnik Franc 56
Pečnik Jožef 112
Pečnik Matej 110
Pečnikar Jože-Lev 207
Pečnikarjevi (lastniki avtobusov) 233
Pegan Ludvik 155
Pehaček Rado 149
Pelko Florjan-Cveto 486
Pelko Gašper 112
Perčič Jože 82, 83, 122, 164, 195
Perdan Franc 58, 59, 66
Perenič Janez 107, 112, 135
Pergar Albin 110
Perhaj Ivan-Gorenc 211
Perhaj Jože 290, 291, 324
Perhaj Lojze 466
Perko Kristo 62
Perko Vencelj 142, 146
Perovo 63, 212
Peršič Bogomir-Marko Doline 195, 463
Peršič Ciril 90
Peršičevi v Ljubljani-Polju 155
Peršina Franc 94
Peršina Jože 112
Pertot Jože 61
Perudina 49
Perušič Janez 126
Peruzzijeva (Ljubljana-Barje) 202, 322, 398
Peščenik pri Višnji gori 393, 398, 402, 446, 448
Petelin Janko-Srečko 523, 541
Petelin Jože 523, 541
Petelin Stanko-Vojko 204
Petelinji vrh 234
Petelinovi 293, 294
Peterca (komunist) 65
Peterin dr. Stanko 90

Peterkovič Franc-Franjo 112, 134
Peterlin (partizan) 542
Peterlin Francka 251, 322
Petre Fran 101, 102, 105
Petrič Anton 174
Petrič Franc-Peter 213
Petrič Friderik-Petruška 536
Petrič Josip 58, 110
Petrič Matija (iz Markovca) 69
Petrič Matija (iz Sodražice) 313, 315, 536
Petrič Miha-Stevo 542
Petrič Slavko 313, 315, 536
Petrič Tone 174
Petrinci 92
Petrinčič Ivan 85
Petrova vas 50
Petrovčič Jerica 171
Petrovič Ana 171
Pevec Ivan (glej Tomšič Tone-Gašper!)
Pevski zbor Ivan Cankar 61
Pezdir Ludvik (Roman Potočnik) 110
Pezdir Marjan-Roman 384, 385, 542
Pezdirc Anton 173
Piana Alfonso 246
Piava 44
Pibernik Albin 206
Picelj Franc-Frenk 477, 479, 480
Pičel j Ivan-Jon 453
Piculin Rudi 148, 149
Pijade Moša 343
Pijava gorica 242, 255, 282, 283, 296, 303, 307, 308, 542
Pijavice pri Tržišču 92
Pikovnik 228, 230
Pilon Veno 100
Pintar dr. Rihard 62
Pintar France 43, 63, 108
Pir (Piros, epirski kralj) 128
Pirc Ciril-Picek 185
Pirc dr. Stanko-Lojze 161
Pirc Jože 196, 229, 230, 321
Pirc Tone 92
Pirjevec Dušan-Ahac 143, 187, 229
Pirkovič Ivo 105, 219, 223, 224
Pirkovič Jože 50, 71, 111
Pirkovič Rudi 111
Pirman Anton 180
Pirnar Jože 47, 48, 63, 70
Pirnar Tone 47, 70, 86, 111
Pirnat Zlata 157
Pistone Giovanni 246
Pišece 128
Pivka 37, 328, 332
Pižmoht Bruno 82
Plajba Avgust 157
Planina pri Rakeku 17, 34, 36, 38, 39, 110, 129, 171, 185, 198, 525, 539
Planina pri Tržišču 212
Planinski klub Skala 108
Plankl Franc 106
Platnar Anton 542
Plečnik inž. Jože 500
Plehanov V. Georgi j 102
Plese pri Zelimlju 542, 543
Plešivica v Suhi krajini 138
Plešivice pri Brezovici 58
Plevnik Franc-Vojo 479, 481
Plos Franc 184, 230
Plos Jože 67
Plot Franc 55
Plotnikov (veleposlanik) 192
Plut Jakob 46
Plut Jože 174, 176
Pochetti Guido 418
Počitniško društvo Ribnica 178
Počkaj (Čeh, partizan) 536
Počkar Jože 161, 212
Počrvina Miha 135
Podblošček 269, 270
Podbočje (Sv. Križ) 58, 63, 71, 199, 543
Podboršek Reza 205, 206, 208
Podboršt pri Mirni peči 212
Podcerkev 42, 67, 69, 205, 210
Podgorica v Črni gori 206
Podgornik Dušan 151, 152, 270
Podgozd v Rutah 250, 271
Podgrad pri Novem mestu 94, 135
Podgrad pri Zalogu 79, 195, 208
Podhojni hrib 251, 288, 289, 307, 310, 537
Podhosta 94, 182, 474, 476, 486, 489
Podjetje (gradbeno) Dukič 118

Podklanec pri Vinici 49, 50
Podkogelj 318, 537
Podkoritnik dr. Franjo 149
Podkraj pod Krimom 296, 298
Podlipec Franc 168
Podlipec Janez 90
Podlipec Ljubo 160
Podlipoglav 447, 501
Podlog pri Kneju 287
Podlog pri Dragatušu 126
Podlogar Edvard-Vili 204, 302, 324, 325, 378, 385, 391,409, 422, 423, 425, 444, 445,446, 447, 448, 460, 479, 484,485, 492, 497, 527, 528, 530,531, 532, 542
Podlogar Janez 284
Podlogar Jože-Čotov 542
Podlogar Lojze-Podlogarjev 512, 542
Podlogar Milan-Milanček 255, 257, 267, 276, 277, 323,376, 384, 434, 435, 436, 446,529, 530, 532, 536, 542
Podlogar Rudolf 84, 131
Podmelec 540
Podmilščakova ulica v Ljubljani 356
Podobnikar Stane 542
Podpeč pod Krimom 202, 204, 266, 281, 285, 523, 542
Podpeč pri Dobrepolju 84
Podrožnik v Ljubljani 369
Podržaj Jože-Simen 169, 204, 206, 225, 322
Podslivnica 230
Podsmreka pri Dobrovi 236, 536
Podstenice 474, 476, 480, 483, 487, 488, 489, 491, 496, 497, 502, 516, 517
Podšentjur 303
Podtabor pri Grosupljem 90, 10D IQC ono
Podturen 183, 212, 428, 429, 476, 477, 489, 497, 517, 524, 539, 543
Podulaka 63
Podzemelj 96, 154, 174, 175, 176
Podzveza strokovnih organizacij stavbincev 192
Pogačnik dr. Lovro 50
Pogačnik Feliks 122
Pogačnik Gustelj 488, 491, 532
Pogačnikova žaga 487, 491
Poglajen Stane-Uroš 213
Pogorelec 516, 517, 520, 540
Pogorišče 496
Pohar Ivan 55
Pohorje 24, 539
Pokoj išče 110
Pokopališka ulica v Ljubljani 336
Pokoren dr. Jože 123
pokrajinski komiteji:
— PK KSJ za Slovenijo 84, 98, 106, 107, 114, 115, 116, 118, 140, 141, 346, 347
— PK KSS za Štajersko 356
— PK SKOJ za Slovenijo 77, 157, 336, 338, 346
— PO Rdeče pomoči za Slovenijo 108, 346
Pokriti most 266, 283, 290, 291, 293, 294, 295, 300, 307, 324, 537
Pokupje 30
Polajnar Ciril 153
Polak Bojan-Stjenka 239, 311, 385
polbataljoni:
— Krimski polbataljon 29, 234
—- Šercerjev polbataljon 232
Polc Vinko 135
Polhograjski Dolomiti 15, 27, 34, 188, 229, 372, 388
Polhov Gradec 33, 38
Polica nad Grosupljim 199, 370, 402, 447, 448
Polič Radko 24, 29, 154, 184, 222, 224, 229, 429, 451, 529, 530, 531
Polič Zoran 150, 151, 153, 222, 224
Poljane 542
Poljane pri Podturnu 212, 476
Poljanec Franc 95
Poljanska dolina ob Kolpi 182
Poljanska dolina ob Sori 342
Poljanski nasip v Ljubljani 539
Poljska 80, 106, 168, 172
Poljšak Kristijan 110
polki:
— 138. šolski (nemški) 21
— 1. grenadirski 20, 29

— 2. grenadirski 29, 295
— 23. pehotni Como 20, 474
— 24. pehotni 20, 21
— 51. pehotni 432, 444
— 52. pehotni 432, 444, 454
— 6. topniški 21, 431, 466
— 13. topniški 20, 295, 296, 300
Polom 389, 466, 542
Polzelo 251
Polževo 319, 370, 387, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 398,402, 403, 405, 407, 409, 412,415, 419, 422, 423, 425, 426,427, 428, 429, 431, 432, 433,434, 436, 440, 442, 444, 445,446, 448, 449, 451, 452, 458,461, 494, 497, 511, 537, 541, 542
Ponikva 42
Ponikve pri Dobrepolju 90, 230, 287, 306, 309, 387, 429, 536, 541
Ponikve pri Trebnjem 57, 160
Popek Alojz-Vandek 230, 260, 269, 298, 381
Popek Zdenka 154
Popit France-Jokl 185, 224, 227, 229, 230, 258, 321
Popit Zvonka (glej Pečar Zvonka-Marica!)
Popovič Božo 76, 100
Popovič Pero-Aga 336
Porenta Janez 153
Porenta Jože-Ture 188
Portugalska 133
Posavec Jernej (glej Maček Ivan-M atija!)
Posavje 21, 25, 27, 28, 219
Postojna 37, 39, 539
Potisk Vinko 116
Potočanovi 229
Potok pri Grosupljem 446
Potok pri Straži 220, 540
Potokar Leopold 365
Potov vrh 47
Potrč dr. Jože 100, 106, 141, 146
Povh Jožko 119
Povirje pri Sežani 542
Povoden Vili 103
Povše Janez-Janko 212
Povše Jože 85
Povše Justi 212
Povšič Josip 112
Poženel Anton 110
Praga 61
Praprotnik Avgust 334
Praprotnik Cvetka 157
Pratello (ulica v Trstu) 328
Praznik Ludvik-Suljo 212, 237, 239, 262, 267, 271, 272, 275, 298, 311, 319, 409, 436, 462, 465, 470, 471, 479, 482, 507, 536, 542
Pražakova ulica v Ljubljani 89, 337
Prebil Zdravko-Abi 236, 237, 253, 254, 262, 267, 268, 274, 276, 277, 279, 280, 298, 299, 308, 310, 311, 318, 321, 323, 324, 325, 537
Prečna 77, 94, 182
Predalič Vid-Krajc 206, 213, 423, 425, 542
Predgrad 95
Predlog pri Šentjerneju 112
Predstruge 249, 254, 255, 302, 390
Prekmurje 13, 16, 30, 97, 158, 197, 198
Prelesje (gozd) 45
Prelesnik Alojz 180
Prelog pri Ihanu 536
Preloge pri Semiču 213, 541
Preloge pri Soteski 454
Preloka 96
Prelovec Rado 153
Premelč Anton 127
Premru Miroslav-Tine 542
Premru Vladimir 100
Premrujeva žaga na Robu 273
Preporod (društvo) 338
Preserje 204, 378, 518, 540
Preserski most 359
Prestrana (gozd) 437, 439, 442, 448, 449
Prešeren Franc 357
Prevalje 158
Prevec Anton-Dimač 185
Prevec Jože (iz Igavasi) 67
Prevec Jože-Riko 213
Prevoršek Božo 338
Prezelj Joško 67
Prezelj Maks 42
Prezid 185, 198, 236, 241, 257, 258, 321, 450

Preželj inž. Jože-Djuro 153, 162, 183, 206, 212
Preželj Marija 100
Preželj Srečo 63, 65, 86, 114, 115, 116, 120, 217, 218, 219, 220, 221, 491, 530, 532
Preželj inž. Vinko 77, 79, 85, 100, 113
Prhne Franc 111
Pribinci 173
Priča Ognjen 343
Prihova 543
Prijatelj Franc iz Črmošnjic pri Novem mestu 111
Prijatelj France iz Ribnice 180
Prijatelj Franci iz Ljubljane-Polja 165
Prijatelj Jože iz Ponikve 160
Prijatelj Jože-Slobodan 212
Prijatelj Maks 165
Prilozje 114, 174
Primorska 30, 54, 55, 81, 158, 229, 239, 243, 251, 332, 334, 340, 451
Prisjeka na Gorjancih 522
Pristava pri Kožljeku 231
Pristava pri Polževem 396, 398, 402, 541
Pristavica 212
Pristov Anton 537
Protiimperialistična fronta 193, 195, 196
Protiimperialistična fronta Ježica 195, 196
Protiimperialistična fronta Mozelj 195
Protiimperialistična fronta Lj,-Polje 195
Protiimperialistična fronta Vevče 195
Protiimperialistična fronta Zadvor 195
Prule v Ljubljani 80, 84
Prunk Janko 221
Prus Anton 173
Prus France 43
Prus Jože 173
Prvo splošno pravovarstveno društvo za Avstrijo 54
Pševo nad Kranjem 542
Ptuj 22, 30, 59, 107, 115, 141, 153, 330, 331, 332, 346, 356
Puc Srečko 355
Pucelj Ivan 71, 89, 97
Pucihar Frančiška, por. Glavič 65
Pucihar Jože-Fistrov 65, 384, 542
Pucihar Viktor 65
Pucihar Vinko-Fistrov Cene 65
Pudob 67, 86, 170, 210
Pugled pri Sostrem 83, 447, 449, 452
Pugled na Kočevskem 502, 504, 506
Puhov hrib 389
Pulj 44, 47, 359
Pungeršič Alojzij 51
Purkarče 250, 322, 324, 537
Purkart Alojz-Slavc 377, 379, 449, 454, 527, 528, 530, 542
Purkart Dana (glej Hribar Dana-Zdenka!)
Purkart Franc-Copek 409, 428, 542
Purkart Vid-Djoni 255, 320, 376, 537, 542
Pust Vili-Pustov 377, 378, 542
Puš Franc 113
Pušča 287
Puterle Franc-Cure 169, 209, 223

R

Rab 123, 318, 382, 535, 537
Račna gora 232, 238
Račič Ivan 93
Račna 199, 391, 409
Radatoviči 128, 541
Radeče 51, 118, 135
Radei Vid 212
Radgona 44
Radič Stjepan 49
Radlje ob Dravi 112
Radohova vas 64, 172, 306, 411, 421
Radomlje 169
Radoš Anča 175, 176, 206, 214
Radoš Ivan 136, 176
Radoši 136, 175, 176, 206, 214
Radoviča 73, 136, 213, 362, 363

Radoviči 136, 173
Radovljica 26, 206, 208
Ragljevka 370, 439
Rajhenau 105, 450
Rajhenburg (grad) 34
Rajhenburški Janez 34
rajonski komiteji KS:
— Rajonski komite Dobrunje 188, 228
— Rajonski komite Ljubljana-Barje 188, 265
— Rajonski komite Ljubljana-mesto 224
— Rajonski komite Ljubljana-Moste 187
— Rajonski komite Ljubljana-Polje 83, 87
— Rajonski komite Ljubljana-Trnovo 188
— Rajonski komite Ljubljana-Vič 188, 377
— Rajonski komite Loška dolina-Obrh 230
— Rajonski komite Ravnik-Cajnarje 230
rajonski odbori OF:
— Rajonski odbor Ambrus 199
— Rajonski odbor Begunje-Sv. Vid 198, 521
— Rajonski odbor Borovnica 198
— Rajonksi odbor Cerknica 198, 233
— Rajonski odbor Črnomelj II 199
— Rajonski odbor Črnomelj-mesto 199
— Rajonski odbor Črnomelj - okolica 199
— Rajonski odbor Dobrepolje 198
— Rajonski odbor Dobrnič-Mirna peč 199
— Rajonski odbor Dragatuš 199
— Rajonski odbor Gradac 199
— Rajonski odbor Grosuplje 199
— Rajonki odbor Horjul 198
— Rajonski odbor Ivančna gorica-Muljava 199
— Rajonski odbor Kandija 199
— Rajonski odbor Kočevje 199
—- Rajonski odbor Krka 199
—■ Rajonski odbor Logatec 198
— Rajonski odbor Loška dolina 198
— Rajonski odbor Loški potok 199
— Rajonski odbor Metlika I 199
— Rajonski odbor Metlika-vzhod 199
— Rajonski odbor Metlika-zahod 199
— Rajonski odbor Mozelj 199
— Rajonski odbor Nova vas (Bloke) 198
— Rajonski odbor Novo mesto 199
— Rajonski odbor Polica 199
— Rajonski odbor Prezid 198, 258
— Rajonski odbor Račna 199
—- Rajonski odbor Rakek 198
— Rajonski odbor Ribnica 199
— Rajonski odbor Rob 198
— Rajonski odbor Semič 199
— Rajonski odbor Sodražica 199
— Rajonski odbor Stari trg ob Kolpi 199
— Rajonski odbor Stična 199
— Rajonski odbor Šentjernej 199
— Rajonski odbor Šentjurje 199
— Rajonski odbor Šentvid 199
— Rajonski odbor Šmarje 199
— Rajonski odbor Toplice (Dolenjske) 199
— Rajonski odbor Trebnje 199
— Rajonski odbor Turjak 198
— Rajonski odbor Velike Lašče 196, 198
— Rajonski odbor Veliki Gaber 199
— Rajonski odbor Vinica 199
— Rajonski odbor Višnja gora 199
— Rajonski odbor Vrhnika 198
—- Rajonski odbor Zagradec 199
— Rajonski odbor Žalna 199, 529
—• Rajonski odbor Žužemberk 199

Rajšter Franko 177
Raka (grad) 34
Rakek 36, 41, 54, 92, 111,129, 130, 136, 185, 196, 197,198, 201, 202, 227, 228, 270,388, 525, 539
Rakičan 140, 205
Rakitna 130, 263, 381
Rakitnica 45
Rakitniška planota 225, 303, 309, 381
Rakovnik pri Medvodah 543
Ramovš Ciril 217, 218, 220, 223
Rampoha 489
Rangus Ana 274
Rankl Jože-Mojca 281
Ranković Aleksandar 144
Rant Jože-Moša 206
Ranzinger Greta-Hilda 356, 357
Rape dr. Stane 342
Rastoke pri Ljubnem ob Savinji 104
Rašica pri Velikih Laščah 196, 285, 287, 288, 289, 291, 302, 303, 465, 535, 537
Rat j e 484
Ravbar France 165
Ravbar Jože-Gregor 165, 183
Ravbarkomanda 48, 521, 537, 542
Ravensbrück 355
Ravna gora 30
Ravnaci 214
Ravne na Blokah 435, 518, 520, 540, 541, 543
Ravne na Koroškem 107, 346
Ravne pri Borovcu 159, 513
Ravni dol 434, 437, 444, 541
Ravnihar Evgenij-Gregor 104, 105, 150, 156, 160, 206
Ravnik na Blokah 42, 68, 92, 185, 196, 206, 230, 233, 250, 255, 268, 536, 537, 539
Ravtar Dušan 136
Razdrih Feliks 86, 184, 215, 218 223
Razdrih Janez-Gozdar 258
Rdeča armada 42, 67
Rdeča pomoč 108, 134, 135, 136, 139, 345, 346
Rdeči kamen 476
Rdeči konzum 83, 100
Rdeči križ Slovenije 6
Reberšek Karel 124
Rebič Alojz 60
Rebolj Mirko-Slavko 523, 542
Rebolj Pavel 59
Rebolj Pavle-Danilo 204
Refudža 539
Regent Ivan 101
Reja dr. Dušan 111
Rejc Maks 143
Reka (Rijeka) 331, 365
Rekarjev mlin 447
Rekštajn (grad) 34
Remec (partizan) 542
Remih Duško 211, 464, 470
Remih Milan 452, 464, 465, 467, 470, 530, 531, 533
Remškar Miroslav-Boštjan 255, 537
Repanšek Jakob 58
Repar Dora 171
Reparje 230
Repič Viktor 153
Rešek Edvard 122, 195
Rešek Janez 360, 361
Rešton Alojz 111
Reteče pri Medvodah 339
Rezelj Miha 65
Režen Stane 212, 402, 456, 473, 483, 486, 528, 531, 542
Ribar Ivo-Lola 258, 503
Ribnica na Dolenjskem 8, 36, 55, 56, 63, 69, 92, 129, 155, 179, 180, 182, 198, 199, 206, 211, 224, 265, 268, 318, 392, 411, 412, 430, 536, 540, 542
Ribnica na Pohorju 539
Ribnik 491
Ribnikar Peter 12
Ribniška dolina 24, 178, 255, 256, 310
Rigolče 52
Rihtarjevi v Krvavi peči 247
Rihtarjevi v Zapotoku 383
Rijavec Milan 160
Rijavec Stanko 160
Rim 134, 365, 472
Risnjak 258, 450, 461
Rizzi Michele 418
Rob na Dolenjskem 48, 90, 181, 237, 251, 254, 265, 273, 285,

287, 288, 289, 290, 307, 308, 310, 311, 320, 322, 324, 377, 381, 382, 514, 535, 536, 537, 542
Robarsko pokopališče 290
Robotti Mario 291, 371, 472
Rode Janko 184
Rode Venčeslav-Nande 208
Rodni vrh v Halozah 158
Rogač 465, 467, 468, 471
Rogaška Slatina 17, 115, 346
Rogatec 248, 535
Rogelj Anton-M ave 542
Rogovila (gostilna) 233
Rojan v Trstu 328
Rojc Anica 187
Rojc Anton 61
Rojc Milan-Tiger 427, 542
Rojc Rudi-Piškur 115
Rojšek Dani 165
Rojšek Franc 165
Rolih Stane 82, 88
Romanič Peter 225
Rome Ciril 82, 137
Rome Franc 82
Romih Mara 527
Romihovi (Podrožnik v Ljubljani) 369, 372
Rondine Giuseppe 420
Rosalnice 95, 173, 214, 539
Rotar Martin 66
Rovte 130, 245
Rozman Franc-Stane 140, 256, 390, 391, 392, 393, 519
Rozman Gusti 187
Rožman dr. Gregorij 123, 124, 363
Rožna dolina 54, 65, 204, 205, 321
Rožni dol 94
Rožnik 78
Rock Blaž-Biba 357
Rudeča straža 43
Rudeževa žaga 179
Rudolf Franc 230
Rukavina Ivan-Vladič 450
Rumanja vas 135, 456, 483, 486, 540
Rupar Ivan (Purkarče) 537
Rupar Janez-Ivan 135
Rupar Ludvik 255, 316, 537
Ruparčič Jože 180
Rupena Mara 505
Rupnik Franc-Lovec 237, 243, 537
Rupnik Ivan 255, 277, 279, 281, 537
Rupnik Marija 254
Rupnik Roza 254
Rupreht Uroš 160
Rus Anton 526, 542
Rus Jože (sodnik) 151, 153, 180, 222, 223
Rus Jože-Darko 526, 542
Rus Štefan 181
Rusija 44, 47, 55, 61, 63, 65, 174, 329
Rute 247, 250, 264, 269, 535
Ružič Mira 157

S

Sadar Tone 483, 485
Sadarjevi s Krke 485, 532
Sadinja vas pri Semiču 520, 540
Sadinja vas pri Sostrem 143, 447
Sadjarsko društvo Cajnarje 197
Sagadin Alojzij 58
Sagadin Jože 172
Saje Franček 12, 42, 153, 215, 216, 217, 218, 219, 222, 290, 324
Sajovec Miha 111
Saksida Zora-Vojka 6, 9, 12
Salamon Franc 142, 146
Salamon Stanislav 135
Salazar Antonio de Oliveira 133
Salemme Giovanni 365
Samostojna kmetijska stranka 66, 71, 72, 89, 97
Samsa Danilo-Tomaž 313, 537
Samsa Ivan 8
Sandžak 30
Sarajevo 266
Sarsko 275, 296
Satošek Slavko 173
Sava 35, 36, 38, 45, 54, 55, 71, 87, 88, 91, 97, 121, 128, 129, 188, 195, 207, 213, 256, 259, 350, 388

Savez jugoslovenskih studenata tehnike Beograd 103
Savinja 104
Savinjska dolina 22, 24, 141, 205, 346
Savije 66, 87, 107, 108
Scarazzini Fioravente 246
Schlosar Stefan 116
Schmit Franc 50
Schönburg-Waldenburg (princ) 17, 18
Schreyer (general SS) 26
Schweiger Jože 77
Schweiger Stanko 62, 63
Schweiger Vladimir 43
Schwenke (gestapovec) 356
Sebenje pri Tržiču 514, 537, 543
Sedej dr. Albin-Bine 162
Sedej Nande 161, 169, 206, 209
Sedlar Nada 157
Sedlar Saša 106
Sedlar Stane 174
Seegraben 56
Segulin Anton 164
Segulin Marjan 165
Segulin Rudi 164
Sekirišče 248
Sekirnik Janko-Simon 391
Sekula Anton 112
Sela pri Brežicah 52
Sela pri Grosupljem 63
Sela pri Hinjah 484
Sela pri Lavrici 255, 524, 537, 543
Sela pri Šentjerneju 212
Sela pri Škocjanu 514, 524, 541
Sela pri Tanči gori 126
Sela v Rutah 264, 535
Sela-Sumberk 241, 306, 307, 536, 542
Selan Matiček 66
Selca pri Železnikih 26, 426, 539
Seliškar dr. Vladimir-Peter 161
Seliškar Tone 83, 100
Selnik 255, 257, 384, 435, 536, 537, 542, 543
Selšček 521, 543
Selška dolina 156
Semič 7, 46, 50, 72, 77, 97, 113, 174, 176, 199, 213, 214, 502, 516, 520, 540, 541
Semič Janez 379, 542
Semič Stanko-Daki 13, 29, 48, 49, 132, 136, 140, 201, 206, 210, 225, 228, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 256, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 273, 275, 276, 282, 287, 293, 295, 298, 301, 303, 306, 307, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 325, 358, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 382, 387, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 397, 398, 400, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 411, 412, 413, 415, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 425, 426, 428, 432, 434, 436, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 462, 463, 464, 466, 473, 474, 477, 479, 481, 482, 483, 484, 487, 488, 489, 492, 494, 495, 496, 497, 507, 511, 512, 514, 515, 516, 517, 519, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 535, 537, 542
Semolič Vinko 494, 542
Senovo 45
Senožeti ob Savi 88
Senožeti pri Lesah 464, 467, 470
Sepaher (gostilna) 50
Sever Anton 210, 285, 382, 385, 402, 409, 410, 424, 432, 436, 437, 439, 542
Sever Franc 108
Sever Meta 177, 181, 182
Sever Štefan 129
Severna Afrika 359
Sevnica 34, 51, 121, 128, 144, 540
SFR Jugoslavija 15
Silni (partizan) 237, 267, 268, 291, 294, 302, 308, 318, 537
Simčič Marjan 195
Simčič Marko 155
Simonič Lojze 111
Sinčič Stanko-Sine 209
sindikati:
-— amsterdamski sindikati 194

— sindikati URSS 179, 192
Sinji vrh 126, 176
Sinovica 310, 542
Skalja Polde-Miki 212
Skobe Ignacij 289, 290
Skobi Fran 54, 58, 64, 65
Skočir Bruno 516, 542
Skočir Ciril 84
SKOJ (Savez komunističke omladine Jugoslavije) 60, 61, 63, 64, 73, 75, 81, 85, 98, 99, 113, 136, 144, 145, 154, 155, 156, 161, 164, 177, 178, 182, 183, 197, 206, 208, 210, 213, 218, 219, 220, 265, 313, 336, 337, 355, 406, 409, 423, 426, 431, 443
Skok Franjo 185
Skol Polde 213
Skopačnik 512, 542, 543
Skuk Jaka 81
skupine (vojaške):
— leteča udarna skupina 3. bat. Miloša Zidanška NO 242
— 11. skupina GaF (graničarji) 21
Slačnik 121
Sladič Tomaž 57
Slak Jože-Silvo 116, 142, 153, 183, 491
Slak Ludvik 397
Slak Zvone-Tilen 210, 382, 406, 409, 422, 423, 446, 448, 462, 479, 531, 542
Slamič Urh 12
Slane dr. Karel 43
Slane Jože 173, 177
Slape pri Vevčah 129, 173, 195, 442, 501, 542
Slapničar Jože-Jošt 530
Slapšak Franc 112
Slatnik 63
Slavič dr. Matija 345
Sleme 196
Slepiče 536
Slivna nad Kamnikom 513, 539
Slivnica 418
Slivno pri Kozini 81, 525, 539
Slobodnik Jože 173, 174
Slodnjak Anton 143
Slokan Franc 217, 218, 224, 225
Slovenc Jože 209
Slovenija 9, 13, 17, 21, 22, 23, 31, 32, 40, 41, 54, 56, 57, 58, 61, 62, 74, 78, 80, 84, 86, 89, 96 98, 103, 107, 114, 117, 122, 125, 127, 145, 146, 147, 150, 153, 164, 172, 175, 177, 184, 187, 192, 197, 198, 199, 206, 209, 215, 216, 219, 221, 224, 225, 228, 259, 291, 300, 316, 319, 335, 338, 350, 351, 353, 354, 359, 360, 363, 369, 370, 389, 449, 458, 474, 498, 502, 503, 504, 507, 527, 528, 529, 531, 532, 533
Slovenska banka 334
Slovenska ljudska fronta 125, 127
Slovenska ljudska stranka 123
Slovenska narodna pomoč 140
Slovenska vas 158
Slovenske gorice 30
Slovenski klub 135, 150, 157, 159, 168
Slovensko planinsko društvo 108
Sluga Jože 109
Sluga Slavko-Justi Zupin 81, 138, 140
Sluga Torči-Lim 81, 207
Sluga Viktor 81
Sluga Zlata 9
Smederevska Palanka 518
Smirnov Aleksander 165
Smirnov Marija 138
Smlednik 37, 540
Smole Janko 229
Smole Matevž 66, 217, 218
Smolenja vas 63, 543
Smolič Vinko-Djim 433, 542
Smrajc Franc-Miklavž 208
Smrekar Karel 82
Smrekar Ludvik 447
Smrekar Srečko 82
Smrekovci 235
Smrke Alojz 113
Smrke Franc-Jošt 149, 219, 222, 457, 458, 480, 530
Smrke Jože 113
Smuka 159, 429, 452, 458, 480, 485, 487, 497

Sneberje 88, 164, 195
Snežnik (grad in posestvo) 17, 34, 38, 45
SNOO (Slovenski narodnoosvobodilni odbor) 254
Snoj Jože-Piki 6, 207, 465
Socialistična delavska stranka Jugoslavije (komunistov) 58, 73
Sočan Jule-Tomaž Skala 169, 187, 201, 209, 225
Sodražica 8, 45, 69, 92, 136, 179, 180, 181, 197, 199, 202,204, 206, 260, 262, 265, 266,269, 270, 277, 289, 299, 309,310, 311, 313, 314, 315, 317,319, 320, 535, 536, 537
Sojer Ivan-Henrik 58, 204, 237, 302, 308, 313, 319, 376,385, 394, 395, 396, 409, 427,507, 537, 542
Sojer Jakob 54, 58
Sokol (splošno) 79, 91, 147, 151, 152, 153, 154, 155, 172,180, 192, 197, 222, 224, 505
Sokol Grosuplje 154
Sokol Ježica 108, 154
Sokol Ljubljana-Polje 155
Sokol Ljubljana-Rakovnik 155
Sokol Lavrica 155
Sokol Ljubljana-Tabor 151
Sokol Novo mesto 155
Sokol Podzemelj 154
Sokol Ribnica 155
Sokol Zalog 155
Sokolske stene 258
Sonnegg (Palmetov-ižanski grad 38
Sora 339
Sorica 431
Sošič Tone 83
Soteska (grad in kraj) 17, 35, 42, 45, 112, 113, 451, 453, 454, 455, 456, 457, 484, 485, 487, 489, 496, 497, 530
Sotlar Henrik 122, 195
Sovjetska zveza 67, 106, 140, 145, 146, 153, 180, 192, 193, 194
Split 136
Splošna delavska strokovna zveza 120
Splošna delavska zveza Kočevje 117
Splošna železničarska organizacija 54, 66, 74, 81
Splošno gradbeno podjetje 118
Splošno delavsko izobraževalno društvo 40
Spodnja Slivnica 393, 417, 418
Spodnja šiška 54, 66
Spodnja Zadobrova 58
Spodnji Kašelj 59, 137, 196, 206, 208
Spodnji Log 177
Spodnje Brezovo 448
Spodnje Danje 431, 540
Spodnje Grčevje 111
Spodnje Jelenje 213
Spodnje Pirniče 131
Spodnje Radvanje 541
SRS (Socialistična republika Slovenija) 15
Središče 127
Srednja vas pri Lavrici 248, 252, 536, 537, 543
Srednješolski klub Zora 332, 335
Sremska Mitroviča 103, 342, 343, 344, 345, 347, 348
Srimšek Rudolf 112
Srnjak (vas) 288, 289
Srše Franc 66
Stadler Franc-Pepe 361, 365, 368
Stahovnik Malči 172
Staje 38, 296, 298
Stalingrad 359
Stanko Matija 50
Stanko Rozi 187
Stanovnik dr. Aleš 123
Stante Peter-Skala 117, 256
Stara cerkev 59, 453
Stara pravda 193
Stara Vrhnika 36
Stare Ivan 134
Stare Josipina 418
Starešinič Franc 50
Stari Breg 542
Stari grad nad Višnjo goro 410, 420, 427

Stari grad Ortnek 34, 180, 424, 540
Stari Log 69, 129, 159, 402, 455, 459, 466, 487, 497, 506
Stari trg ob Kolpi 51, 128, 199
Stari trg pri Ložu 68, 69, 78, 81, 86, 89, 92, 98, 130, 131, 133, 197, 217, 237, 321
Stari trg pri Trebnjem 112
Stari (partizan) 517
Starič Ludvik 184
Stariha Anton-Zvonko 522, 542
Stariha Janko 154, 176
Starjak 518, 541
Stavča vas 454
Stegenšek Slavka 117
Stegnar Ana (glej Slander Mica!)
Stegnar Andrej 184
Stegnar Franc-Kolumb 282, 308
Steklič Franc 117
Stepan Marko 214
Sterle Franc (španski borec) 136
Sterle Franc (z Roba) 289
Sterle Franc (občinski tajnik) 254
Sterle Franc-Nino 111, 181
Sterle Ivan (z Roba) 289
Sterle Janez (iz Podcerkve) 42
Sterle Ludvik 289
Sterle Nikolaj 289
Sterle Stanislav 288, 289, 537
Stermecki Maks 142, 168, 184, 336, 338, 343, 345, 350
Steržen Gregor 34
Stezinar Ferdinand 72
Stibrič Ladislav-Gams 402, 432, 436, 442, 528, 529, 542
Stična 34, 37, 63, 64, 72, 95, 128, 148, 195, 198, 199, 212, 233, 234, 387, 388, 389, 392, 405, 420, 421, 422, 432, 445, 472, 525
Stipanič Janko 136
Stiska jadralna skupina 169, 172
Stojadinovič dr. Milan 122, 150
Stopar Alojzij 70
Stopar Cilka 187
Stopar Viktor 136, 145, 146, 166, 168, 222, 223
Stope 48, 49, 91, 131, 132, 251, 537
Stopiče (pri Novem mestu) 94, 127
Stožice 66, 87, 165, 166, 209
Strah Albin 112
Strahomer 38
Strane pri Šentjerneju 71
Stranice pri Frankolovem 523, 542
Stranič Vesna 157
Stranska vas pri Grosupljem 433
Stranska vas pri Novem mestu 212, 213, 543
Straža pri Novem mestu 63, 94, 112, 220, 453, 487, 526, 539, 540
stražarji 159
Stražišar Ivan 78
Stražišar Rudi 537
Stražišče (pri Kožljeku) 230
Stražišče pri Kranju 26
Strle Franc (iz Kota pri Igu) 59
Strle Franci 30, 86, 105, 210, 215, 217, 218, 225, 290, 324, 526, 532, 533
Strle Valentin (župan) 254
Strmca 233, 293, 294, 317, 526, 539, 540
Strmole Franc 135
Strniša Anton-Luka 525, 542
Strniša Franc 59
Strojne livarne v Ljubljani 111
Strokovno društvo študentov medicine 156
Strokovna komisija 57, 118, 120, 123, 192
Strokovno tajništvo za Slovenijo 43
Strugar Peter (glej Leskošek Franc-Luka!)
Struge 45, 90, 97, 135, 306, 465, 466
Struna Bogdan-Jan 204, 423, 425, 542
Strupeh Franjo 42
Stružnica 241, 242, 243, 256, 259
Studenec-Ig 77, 96
Studenec na Blokah 542
Studenec pri Ljubljani-Polju 195

Stupica Anton 105
Suha krajina 19, 95, 112, 138, 258, 273, 275, 288, 290, 441, 452, 530
Suhadolnik Ivan 110, 184
Suhi potok 536, 541
Suhor pri Metliki 24, 214
Suša pri Golem 248, 541
Suša Justa 328
Sušak 333, 339
Sušica 444
Sv. Ana pri Ložu 78
Sv. Ana na Mali gori 452
Sv. Anton pri Velikih Laščah 255
Sv. Duh na Blokah 196, 230
Sv. Duh na Polževem 392, 410, 432, 436, 439
Sv. Duh v Halozah 158
Sv. Gregor 69, 254, 310
Sv. Jakob-Kalobje 539
Sv. Križ (Podbočje) 199
Sv. Križ v Trstu 358, 540
Sv. Peter pri Novem mestu 71
Sv. Peter pri Topli rebri 476
Sv. Peter v Ljubljani 59
Sv. Petra cesta v Ljubljani 123
Sv. Rok pri Sentvidu-Stična 421
Sv. Rupert pri Igu 298
Sv. Trojica na Moravškem 351
Sv. Urh pri Ljubljani 269, 512
Sv. Vid (Zilce) 68, 198, 231, 254, 374, 521
Svete Anton-Gustl 210, 381, 423, 440, 527, 528, 529, 531, 542
Svetek France 194
Svetli potok 159
Svoboda (splošno) 42, 81, 88, 89, 97, 100, 162, 203, 215, 219, 220, 223
podružnice:
— Svoboda Borovnica 81, 86
— Svoboda Brezovica pri Ljubljani 81
— Svoboda Črnuče 87
— Svoboda Dobrunje 82, 83, 87, 88
— Svoboda Kočevje 60, 81, 84, 87, 89
— Svoboda Krakovo-Trnovo 44, 81, 83
— Svoboda Laze pri Jevnici 87, 88
— Svoboda Ljubljana-Moste 44, 81, 83, 88
— Svoboda Novo mesto 85, 86, 89, 219
— Svoboda Sneberje-Zadobrova 87, 88
— Svoboda Stari trg pri Ložu 81, 86, 89
— Svoboda Šiška v Ljubljani 44, 81, 83
— Svoboda Vič-Glince 44, 81, 83
— Svoboda Vrhnika pri Ljubljani 81, 87
— Svoboda Zalog 82, 87, 88
Svoboda za Kranjsko 44, 80
Szabo Kovač Ida 145, 168

S

Sahen nad Polomom 389
S alka vas 177, 211
Salovi v Iški 247, 250
Santel Bojan 333
Šaranovič Milovan 515
Šarc dr. Janez 362, 363
Savli Oskar-Silvo 161, 206
Savnik Tomaž 331
Šega Drago 105
Sega Milan 105
Sega Stane 321
Šegedin Franc 85, 86
Šegina Franc 174
Šegina Leopold 174, 175, 176, 206, 214, 224
Segina Martin 114
Selemburgova ulica v Ljubljani 100
Šeligo Jože 105
Šeme Marijanca 461, 531
Šempeter v Ljubljani 332
Šemrov Franc 111
Šemrov Tine 542
Senica Franc 211
Senica Jože 106
Senkorec Anton 58
Šentdanijel nad Prevaljami 158
Šentjakob ob Savi 351

Šentjanž na Dolenjskem 112, 121, 213
Šentjernej 35, 50, 55, 63, 71, 72, 94, 111 127, 199, 212
Šentjošt nad Vrhniko 535, 540
Šentjur pri Mirni peci 42
Sentjurc Lidija 12, 89, 103, 157, 220, 356
Šentjurje pri Grosupljem 65, 90, 128, 135, 199
Sentlovrenc pri Trebnjem 46
Šentrumar (hrib) 441
Šentrupert 24, 51, 71, 93, 112, 135, 160, 212
Šentvid nad Ljubljano 15, 91, 329, 362, 363
Šentvid pri Stični 63, 64, 72, 128, 199, 212, 421, 525
Sepetauc Anton 54, 55, 62
Šerbakova Zora 500
Šercer Ljubo 29, 202, 235
Sergan Martin 206, 464, 467
Serko Alfred 116, 117
Šermazonova Vera 157
Šeško Jože 84, 101, 102, 131, 171, 180, 181, 182, 218
Sevnica pri Trebnjem 536, 541
Šifler Andrej 542
Šifrer Fran 43, 55
Sile Jakob 92
Šile Jože-Miško 537
Šilih Niko-Boris Nikič 153, 160, 183, 206, 212, 222, 223, 488, 532
Šilihovi v Kandiji 152
Šimec Janez 174
Šimec Matija 126
Šimec Milan 173, 174, 177
Šimenc (partizan) 542
Šimenc Rudolf 163
Siraj Alojz-Cukov 232, 250
Sišje 389
Škerjanc Franc 129, 131, 132
Škerlj dr. France 321
Škerlj Rafael-Rafo 213
Škerlavaj Mica 503
Skerlavaj Milan-Petrač 187, 498, 500, 503
Škerlavaj evi 503
Škerlj Amat 62
Škocjan pri Mokronogu 51, 93, 112, 135, 524, 541
Škocjan pri Turjaku 90
Škofja Loka 21, 26, 207, 539, 543
škofjeloški hribi 26
Škofljica 7, 8, 65, 91, 201, 248, 253, 265, 276, 279, 281, 282, 283, 285, 296, 302, 308, 310, 384, 393, 465, 494, 520, 527, 537, 539, 540, 542, 543
Školč Martin 59
Škoporec Gorazd-Borut 6, 12, 209, 408, 409, 420, 542
Škorjanc Avgust 96
Škraba Alojz-Silni 237
Škraba Matija 223, 224, 265
Škraba Rado-Gorazd 479, 531
Skrabar Stane-Braškar 12, 99, 169, 209, 219, 220, 223, 283, 340, 358, 488, 515, 517
Škrabec Alojz 317, 537
Škrabovi pri Pokritem mostu 293
Skrilje pri Igu 90, 91, 247, 248, 250, 521, 536, 539, 540, 541
Skrilje na Kočevskem 536
Škrinjar Janez-Zan 176
Škrlj Anton 542
Škrlj Domin 537
Škrlj dr. Stane 148
Škufca Jože-Martin 212, 481
Škulj Angela 272
Škulj Matija 537
Škulj Stanko 319, 537
Šlajpah Franci-Pogačev 206, 209
Šlajpah Vladimir-Spacov 112
Šlamberger Vili 187
Šlander Marinko Mica-Stegnar Ana 206, 356, 357, 360
Šlander Slavko 146, 353
Šlander Vera 157
Šlibar Martin 517
Šmagur Ivan (glej Marinko Miha-Poldi!)
Šmajdek Lojze 85
Šmalc Ivan 51
Šmalc Leopold 55
Šmarje 58
Šmarje pri Sevnici 51
Smarje-Sap 65, 113, 172, 199, 201, 212, 248, 285, 302, 310, 322, 393, 541

Smarjeta na Dolenjskem 7, 121, 199
Šmarna gora 144, 156
Šmartinska cesta v Ljubljani 337
Šmartno ob Savi 91, 129, 195, 207, 259, 350
Šmiglova zidanica 144
Šmihel pri Novem mestu 70, 127, 135, 542
Šmihel pri Žužemberku 252, 536
Šmit Franc 71
Šmon Franc 117
Šmuc Jože 521, 542
Šoba Anton-Zvonko 524, 543
Šobar Tone 173
Šobar Franc 485
Šolsko taborišče na Pugledu 447, 449
Španija 80, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 168, 178, 242, 313, 425
Šparovec Jože-Dakič 245, 251, 252, 376, 537, 543
Špehar Danilo 173
Špehar Franc 125, 126
Špendal Franc 55, 77
Špendal Maks 85
Šraj Tone-Aljoša 92, 185
Šrajbarski turn pri Težki vodi 34
Šrajbarski turn pri Leskovcu 38
Štrukelj (hotel Turist) 191
štabi:
— Štab 2. grupe odredov 256, 370, 388, 390, 391, 396, 403, 422, 515
— Štab 3. grupe odredov 31, 256, 258, 260, 262, 263, 264, 273, 301, 372, 376, 378, 380, 388, 392, 400, 406, 422, 459
— Štab Notranjskega odreda 376, 379, 380, 406
— Štab Kočevskega odreda 450, 451
— Štab ZDO 429, 452, 453, 462, 464, 472, 485
— Štab 1. bat. Ljuba Šercerja NO 282, 307
— Štab 2. bat. Kočevskega NO 260
— Štab 5. bat. NO 310
— Štab 1. SPU bat. T. Tomšiča 209, 396, 408, 416, 422, 428, 432 514
— Štab 1. bat. ZDO 466
— Štab 1. SPUB T. Tomšiča 487
— štab za jugovzhod (nemški) 26
— Štab 11. armadnega zbora 21, 472
Štajner Oskar 136
Štajerska 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 34, 35, 37, 38, 97, 169, 170, 175, 185, 197, 198, 208, 237, 256, 319, 353, 354, 355, 372, 388, 402, 440, 461, 482, 513, 523
Štalena Kočevskem 491, 492, 495, 497
Štampohar Julij 173
Štampohar prof. Anton 12
Štebi Alojzija 57
Štebi inž. Anton 100, 101, 102, 143, 181
Šteblaj Frančiška 168
Šteblaj Nikola-Miklavž 91
Štefančič Franc (delavec tovarne Motvoz in platno) 172
Štefančič France iz Pudoba 131
Štefanič (gostilna v Dragatušu) 126
Štefinovi v Podhojnem hribu 251
štembal Jože-Brglez 209
Štepanja vas 59, 82, 207
Šterk Vlado 125
Štern (na Ježici) 215
Štern (gostilna v šiški) 66
Štibernik France-Miklavž 429
Štirn Roza 178
Štirna na Krimu 542
Štirna v Jelenovem žlebu 384
Štrajzlov krog 336
Štritof Stanko 92, 93
Štrumbelj Miha-ml. 481
Štrumbelj Miha-st. 112, 113
Štubler Malka 176
Štukel Ciril 76, 77
Stupar Cene 87, 109, 165, 166
Stupica Srečko 313, 537
Šturm dr. Franc 191

Sturm Fedja 157
Subic Ladi 498
Subic Miran-Janez 209, 223
Suica 204
Šurla Vladimir 94
Šuštaršič Franc 512, 543
Šuštaršič Jože 512
Šušteršič Anton 76, 106
Šušteršič Franc-Frenk 460, 488, 489, 491, 494, 495, 496, 532, 543
Šušteršič France 12
Šušteršič Jože-Jošt 279, 313, 537
Šušteršič Jože-Salov 250
Šušteršič Niko 114
Šušteršič Stane-Boštjan 212, 433, 439, 529, 530, 531, 543
Šušteršič Stojan 543
Šušteršič Tomaž-Tom 279, 313, 323, 537
Šušteršič Tone-Tine Železnik 109, 114, 116, 146, 184, 220, 221, 224
Šutna 63
Švajger Viktor-Milan 250, 385
Svara Dušan-Dule Mornar 462, 473, 531
Švent Darinka, por. Kovačič 116
Švica 56, 137
Švigelj Andrej 111
Švigelj Lado 230

T

Tabor nad Ihanom 132
Tabor pri Grosupljem 339
Tabor v Ljubljani (glej Ljubljana-Tabor!)
Tacar Tone-Radivoj 270
Tacen 121, 131, 143, 144, 145
Talčji vrh 95
Tane Anton-Čulkovski 100
Tanča gora 126
Taufer Ignac 206
Taufer Nika 157
Taufer Vida 157
Taurer Franc 88, 120, 218
Taurer Henrik 207
Taurer Rudi 79
Tavčar Draga 157
Tavčar Franc (iz Zaloga) 525, 543
Tavčar Franc-Rok 207
Tavčar Marjan 543
Tavčar Tomaž 396, 543
Tavčarjeva ulica v Ljubljani 89
Tegel Ida (glej Tomšič Vida!)
Tekavec Alojz-Jamnik 255, 290, 324, 376, 528, 537, 543
Tekavec Alojz-Tomaž 521, 543
Tekavec Anton 254
Tekavec Filip-Gašper 179, 206, 211, 402, 502
Tekavec Jože-Pepe 42, 93, 215, 219, 255, 267, 268, 272, 313, 321, 322, 323, 325, 379, 527, 537
Tekstilana v Kočevju 172
Telče 184
Telič Rafael 68
Temenica 72, 239
Temeniška dolina 93, 256, 412, 501
Tepina Marjan 156
Tepina Pavel 117, 157
Teply Bogo 83, 86, 102
Tercič Anton 58
Tercič Lojze 170, 206, 209
Teršek Ignac 106
Teslič v Bosni 112
Težka voda 34
Thea Nino 246
Thurn Jurij 34
Thurn Vincenc 17
TIGR (Trst—Istra—Gorica—Reka) 331, 332
Tinček na Gričku (gostilna) 338
Tisovec 258, 306, 370, 375, 388
Titova cesta v Ljubljani 356, 500
Tivoli (hotel) 58, 61
Tkalnica Weilguny & Miklavc na Viču 121
Tlake 166, 248, 408
Tobačna tovarna v Ljubljani 87, 109, 168
Tolmin 255, 536
Tomačevo 87, 91, 208
Toman Tone 124
Tomazini Silvira 157
Tomažič Franc-Zlatko 208

Tomažič Jože 124
Tomažini 255, 268, 287, 302, 316, 537
Tomažja vas 212
Tomc Ernest 336, 337
Tomc Ivan 87
Tomc Miha 150
Tomič Josip 112
Tominec dr. Roman 146
Tominec Milan 212
Tominec Polde 160
Tominšek dr. Teodor 359
Tomišelj 38, 90, 129, 249, 535, 539, 541
Tomšič Ančka 328
Tomšič Boltežar 328
Tomšič Frančiška 329
Tomšič Ivan (iz Stop) 48, 49
Tomšič Ivanček 328
Tomšič Ivanka 328
Tomšič Ivica 328
Tomšič Ivan (iz Stop) 48, 49 91, 131, 132, 251
Tomšič Micka 182
Tomšič Mihael 328, 329
Tomšič Mira, por. Svetina 89, 98, 145, 157
Tomšič Mirko (iz Stop) 48, 49, 132, 537
Tomšič Polde 122, 164
Tomšič Polde (Tonetov brat) 328
Tomšič Stane 543
Tomšič Stanko 328
Tomšič Tone-Gašper, Pevec Ivan 87, 102, 103, 115, 117, 132, 139, 142, 143, 145, 146, 147, 149, 151, 158, 164, 167, 175, 176, 180, 194, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 291, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 375, 386, 387, 397, 412, 425, 427, 527
Tomšič Vera 328
Tomšič Vida, roj. Bernot 12, 116, 146, 157, 168, 175, 176, 187, 188, 347, 348, 351, 352, 355, 357, 359, 362, 363, 366, 370
Tomšičeva ulica v Kočevju 485
Toncljevi 230
Topla reber 476, 484
Topli vrh 461, 487, 489, 491, 492, 494, 495, 496, 497, 542
Topniška ulica v Ljubljani 109
Topol 230
Torbelli Emilio-Torbič 358, 359
Tori Tugomer 90
Torkar Ivan 156
Tovarna Beer & Hribernik 121
Tovarna Eifler v Ljubljani 109, 121
Tovarna EKA (Bežigrad) 109
Tovarna Grilc v Novem mestu 119
Tovarna Indus v Ljubljani 186, 187, 337
Tovarna JOR v Ribnici 180
tovarna Kemična v Ljubljani 196
Tovarna kleja v Ljubljani 64, 76, 196
tovarna Motvoz in platno 171, 172, 197
Tovarna Povh v Novem mestu 119
Tovarna Saturnus v Ljubljani 76, 187, 196
Tovarna Horak (tekstilna) v Kočevju 118
Tramontana 359
Tratar Ignac 142, 146
Tratar Pepca 187
Trate 55
Traven Franc 543
Traven Rezka 11
Travna gora 228, 232, 234, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 245, 249, 256, 260, 262, 269, 277, 281, 317, 536
Travnik v Loškem potoku 234, 536
Trboveljska premogokopna družba 17, 18, 118, 119, 121, 334

Trbovlje 45, 74, 79, 102, 109, 119, 141, 206, 234, 332, 334, 338, 346, 356, 539, 540, 541
Trček Jakiča 12
Trček Stanko 151
Trdinova ulica v Ljubljani 117
Trebanjski vrh 112
Trebanjsko 197
Trebelno 43, 71, 93
Trebnje 21, 24, 25, 34, 46, 57, 63, 64, 72, 93, 112, 148, 154, 160, 172, 196, 199, 211, 212, 213, 219, 222, 223, 225, 239, 392, 536, 540, 541
Treviso 287
Trg osvoboditve v Ljubljani 103
Triglav 339
Trnek na Igu 276, 279, 281
Trnjava 535
Trnovec pri Metliki 213
Trnovo (glej Ljubljana-Trnovo!)
Troha Branko 215
Troha Edvard 181
Troha Franjica 236
Troha Stanislav-Slavc 210
Troha Vinko 236
Trontelj Katarina 252
Trontelj Stanislav 252
Trošt Ciril 65
Trst 37, 41, 44, 110, 231, 328, 329, 331, 332, 334, 358, 540, 543
Trška gora 7, 111
Trtnik Ivan-Pipo 207
Trtnik Justina 195
Trtnik Tone 82, 83
Trubar Primož 287
Trubarjeva cesta v Ljubljani 187, 329, 337
Truden Janez 67, 111
Tržaška cesta v Ljubljani 59, 220, 224
Tržaška Rižarna 359
Tržič 514, 537, 543
Tržič pri Novem mestu 135
Tržišče pri Mokronogu 71, 112, 212, 471, 540
Tscharf Tomaž 55
Turist (hotel) 191
Turjak 8, 38, 39, 65, 90, 204, 242, 275, 303, 307, 308, 316, 326, 387, 410, 446, 465, 521, 539, 540, 541, 542, 543
Turjaški grof 34, 232
Turjaški trg v Ljubljani 73
Turk Anton iz Loža 68
Turk Anton iz Ravnika 230, 233, 250, 321
Turk Franc 111
Turk Josip 111
Turk Lovrenc-Sergej 8, 267, 435, 527, 528, 543
Turk Lučka 153
Turnher Edo-Primož 429, 461
Turnher Tone 212
Turšič Franc 135
Turšič Valentin 58, 185
Tušek Mirko 157
Tušev dol 541
Tvrdy Rihard 55, 62, 63
Tvrdy Viktor 86
Tyrš dr. Miroslav 147

U

Učakar Marjan 324, 439, 530, 543
Učiteljev tal 477
Učne delavnice 12
Udine 287
Udje pri Grosupljem 206, 213, 425, 542
Udovič Alojzij 112
Udovič Jože-Topsi 495, 516, 530, 532
Udvanc Matija 87, 136
Ulaga Mici 171
Ule Jože 68
Ule Lojze 92, 185, 196, 198, 225
Umek Ema 12
Umek Jože-Zepel 119, 206
Umek Viktor 119, 206
Unec 18, 45, 92, 111
Unija slovenskih rudarjev 56, 57
Union (hotel v Ljubljani) 74, 125
Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani 12
Univerzitetni biro KSJ 56
Univerzitetni svet 61

Uršič Alojz 204
Uršna sela 94, 112, 497, 501
Usenik Franc-Borut (Bečnikov) 250, 255, 257, 307, 322, 323, 527 537
Uzar Boris 376, 384, 450, 514, 530, 537, 543

V

Vadnjal Ivan-Jelen 210, 255, 382, 408, 409, 417, 421, 423, 434, 511, 543
Vagovka 262, 269, 270
Vajda Matija 543
Valantič Anton 111
Valenčič Lojze 332
Valenčič Stane 528, 543
Valentinčič dr. Stane 149, 222, 223, 529
Valvasor Janez Vajkard 35
Vanič Ivan-Krški 380, 391, 403, 409, 422, 425, 497, 529, 531, 543
Vapča vas 72, 77, 113, 173, 174, 175, 176, 177
Vasič Marjeta 153
Vaška zaščita 200, 201
Vašte Zlata 157
Vatikan 150
Vavpetič dr. Lado 194
Vavta vas 47, 63, 94
VDV (Vojska državne varnosti) 252, 279
Večna pot v Ljubljani 193
Vedernjak Marija 223
Vehovec Ivan 46
Vehovec Jakob 101
Velenje 106, 107
Velepič Ivan 65
Velički Gabrijel 85
Velika Ligojna 92
Velika Loka pri Trebnjem 72, 93, 112, 172, 213
Velika Loka pri Grosupljem 413
Velika Račna 513, 541
Velike Bloke 249, 272, 309
Velike Lašče 7, 48, 49, 63, 69, 85, 90, 92, 98, 129, 131, 132, 178, 180, 181, 196, 198, 205, 206, 227, 230, 242, 246, 248, 254, 255, 265, 269, 272, 285, 287, 288, 290, 302, 316, 321, 324, 382, 387, 410, 411, 412, 465, 519, 528, 537, 540, 542
Velike Lese 416, 464, 465, 471, 472, 540, 541
Velike Vrhe 65, 432, 434, 439, 444, 451, 512, 543
Veliki Ban 51, 212
Veliki Gaber 44, 72, 199
Veliki Lipljeni 90
Veliki Lipoglav 446
Veliki Ločnik 183
Veliki Obrež 52, 93
Veliki Osolnik 90, 180, 285, 291, 302, 308, 324
Veliki Podlog 52, 71, 135, 184
Veliki Tabor 132
Veliko Črnelo 433, 436, 444, 540
Veliko Mraševo 212
Velkavrh Anton 113
Velkavrh France 124
Velunjski graben 516, 523, 541, 542
Venturini Angelo 453, 454, 455, 530
Verbec Franc 58, 65
Verbec Jože 255, 376, 524, 537, 543
Verbič Andrej 219
Verd 229, 231
Verec Dane-Damjan 258
Veretik Jernej 82
Vergelj Anton 76
Verski zaklad 17
Veršnik Rok (Rajko)-Gašper 210, 285, 377, 378, 382, 392, 403, 406, 408, 423, 424, 461, 543
Vertelj Marjan 543
Vesel Ferdo 64
Vesel Franc 520, 543
Vesel Jože 543
Vesel Miro-Iztok 210
Vesela gora 51
Veselova ulica v Ljubljani 360
Vesenjak Marjan 156
Vevče 43, 121, 124, 163, 195, 206, 207, 208, 221, 442, 501, 542
Vrh nad Zelimljim 541

Vičič Milan 101
Videm (Udine) 287
Videm-Dobrepolje 24, 46, 69, 84, 129, 249, 254, 255, 378, 390, 456, 462, 466, 471, 474, 497, 540
Videnič Albin 178, 179, 272
Videnič France 178
Vidergar Feliks-Brko 163, 206
Vidergar Franc 164
Vidergar Jože 120
Vidergar Rado-Polde 206, 207
Vidergar Rudi-Brane 207
Vidergar Tone 163
Vidic Franc 181
Vidmar Franc 172
Vidmar Josip 112, 191, 192
Vidmar Stane (industrij alee) 191
Vidmar Stane iz Lipja 485
Vidmar Tone-Luka Suhodolc 230, 243, 244, 245, 260, 262, 264, 269, 270, 271, 282, 291, 295, 298, 300, 301, 302, 307, 323, 324, 381, 382, 387, 527
Vidmarjevi na Večni poti 193
Vidovič Jože 213
Vidovič Miklavčič Anka 11, 220, 532
Vietnam 106
Vihre 52, 93
Vilfan dr. Joža 90, 125, 131, 140, 340, 352
Vilhar Miroslav 331
Vilharjeva cesta v Ljubljani 356
Vilharjeva graščina Kaleč 331
Vinica 49, 50, 73, 77, 125, 126, 175, 176, 199
Viniška republika 49, 50, 125
Vinje nad Dolskim 146, 351
Vinkovci 494, 535, 540
Vinska cesta 480
Vipotnik Albin 142, 146
Vir pri Stični 63
Visoko 248, 519, 536, 537, 540, 543
Visoški hlapec (glej Klančar Alojz-Maček!)
Višnja gora 63, 95, 113, 149, 172, 199, 212, 306, 322, 393, 395, 396, 397, 402, 403, 405, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 420, 421, 432, 445, 448, 463, 529
Višnje pri Ambrusu 212, 539
Vitan 127
Vitkovič Janez 50, 174, 176, 177, 216, 221, 224
Vitorovič Zoran 90, 104, 156
Vitrih Johan 42
Vivoda Marjan 149, 151, 333, 336, 338, 339, 342
Vlahovič France 49
Vnanje gorice 143, 535
vodi:
— Abijev vod Proletarske udarne čete 268, 308
— Grčov vod Proletarske udarne čete 279
— Silnijev vod Proletarske udarne čete 268
— Oberstarjev vod Abijeve čete 299
— Kolesarski vod 1. bat. Ljuba Šercerja NO 374
— Samostojni vod Sv. Vid 1. bat. Ljuba Šercerja NO 374
— Konjeniški vod (Suljev) 5. bat. NO 271
— Turjaški vod 3. čete 5. bat. NO 302, 308
— Janežičev vod 1. čete 1. SPU bat. T. Tomšiča 446
— Fedorjev vod 3. čete 1. SPU bat. T. Tomšiča 436
— Zaščitni vod ZDO 465
— Risov vod prostovoljcev iz Belokranjskega odreda 501
— Minerski vod Tomšičeve Tomšičeve brigade 518
Vodice pri Limberku 135, 303, 306
Vodičnice 264, 535
Vodišar Anica-Špela 184
Vodmat 54, 59, 332
Vodnik Viktor 82, 83, 195
Vodopivec Vlado 105
Vogrič Rudi 96, 177, 199, 216, 221, 223, 224
Vojnilovič Boris 103
Vojno-istorijski inštitut JLA Beograd — VII 6, 12, 277, 322, 323

Vojska Danilo 156
Vojska dr. Vlado-Vojko 161, 162
Vojsko 161, 340, 540
Volar 293
Volčja gorica 389
Volčje na Blokah 210, 255
Voljč Ignac-Fric 110, 171, 185, 229, 258
Volk Alojz-Oglar 251
Volk Karolina 251
Volk Jože-Volčič 452, 530, 533
Volkovi na Igu 294
Volovec Jože 52
VOS (Varnostno-obveščevalna služba) 26, 78, 279, 359, 360, 364, 365
Vošnjak Sergej 206
Vovk Avguštin-Jurče 466, 531
Vovk Franc 63, 111
Vovko Franc iz Zalovič 543
Vrabec Vinko 12
Vraničar Alojz 214
Vranoviči 174, 543
Vrba ob Krki 52
Vrbljenje 38, 90, 204
Vrče Alojz 113
Vreg France-Mile Javor 161
Vrh nad Mokronogom 486, 542
Vrh nad Zelimljim 541
Vrh pri Velikih Laščah 382
Vrhnika pri Ljubljani 25, 33, 36, 41, 45, 68, 81, 92, 97, 110, 171, 184, 196, 198, 200, 210, 224, 225, 245, 537, 540
Vrhnika pri Ložu 232
Vrhove Franc 83
Vrhovci 220, 224
Vrhovec Lojze-Slavko Grum 505
Vrhovec Stana 157
Vrhovec Tine 69
Vrhovni plenum OF 194
Vrhovni štab NOV in POJ 31, 373, 498
Vrhunc Milka 370
Vrščaj Črtomir 185
Vrščaj Jože 177
Vršnik Lojze 389
Vrunč Franjo 148
VŠ za telesno kulturo 266
Vučinič Djoko 210
Vuk Ivan 76, 100, 101
Vukovar 62
Vukovci 49, 50, 424, 543
Vulč Franjo-Vlado 78
Vzajemnost (splošno) 43, 44, 97, 135, 154, 155, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 170, 171, 173, 196, 203
podružnice:
(pred letom 1913)
— Vzajemnost Ljubljana-Moste 44
— Vzajemnost Ljubljana-Šiška 44
— Vzajemnost Vič-Glince 44
(po letu 1936)
— Vzajemnost Bizovik 163, 173
— Vzajemnost Borovnica 170, 173, 196
— Vzajemnost Dravlje 168
— Vzajemnost Ježica 154, 165, 167, 173
— Vzajemnost Kočevje 171
— Vzajemnost Krmelj 171
— Vzajemnost Ljubljana-Barje 168, 173, 196
— Vzajemnost Ljubljana-Beži-grad 168
— Vzajemnost Ljubljana-Moste 168
— Vzajemnost Ljubljana-šiška 168
— Vzajemnost Ljubljana-Vič 168
— Vzajemnost Slape 164, 173
— Vzajemnost Stari trg pri Ložu 170
— Vzajemnost Šentvid nad Ljubljano 168
— Vzajemnost Zadvor 163, 173, 196
— Vzajemnost Zalog 155, 164, 173, 196

W

Walla Alojz 78, 80, 84
Walla Emerik 80
Walla Ernest 80
Wankmiiller Franc 106

Weingerl dr. Vlado 162
Windischgrätz Hugo 17, 18
Winkler Venceslav 95
Wolfing Franc 57

Z

Zabukovec France 42, 67, 68, 215, 218
Zabukovec Jože (Sv. Gregor) 254
Zabukovec Jože-Miklavž 212
Zadnik Frančiška 418
Zadnikarjev mlin pri Rašici 287
Zadobrova 79, 164, 195, 207
Zadvor 82, 83, 124, 162, 164, 173, 195, 196, 205, 207, 208, 218
Zagorica pri Biču 161, 170, 239, 536, 542
Zagorjan Štefan 63
Zagorje ob Savi 75, 76, 82, 85, 90, 121, 141
Zagozdac 197
Zagradec 7, 42, 95, 112, 113, 128, 135, 199, 416, 445, 455, 458, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 470, 471, 473, 511, 530, 539
Zagreb 30, 35, 51, 53, 111, 113, 135, 140, 160, 176, 179, 349, 350, 352, 353
Zagrebška univerza 346, 349
Zajc Alojz iz Mirne peči 212
Zajc Franc 113
Zajc Ivan 135
Zajc Jože-Ris 213
Zajc Karol 253
Zajc Lojze 92, 180, 181
Zajc Tine 453
Zajic Lado 155
Zajiček Franc 543
Zakošek Edvard (Edi) 178, 181
Zakotnik Stanko-Johan 211, 241
Zakraj na Blokah 289, 536, 540
Zakrajšek Alojz iz Gradišča 537
Zakrajšek Alojz iz Podkoglja 318, 537
Zakrajšek Alojz iz Ravnika 92
Zakrajšek Anton 250, 251
Zakrajšek Janez-Gorjup 42
Zakrajšek Jože 272
Zakrajšek Lojze 230
Zakrajšek Stanko 537
Zakraj škovi 250
Zalar Anton-Zan 171, 184, 230
Zalar Jernej 543
Zalar Tončka 171, 184
Zalar Tone-Anton 543
Zalarjevi v Borovnici 184
Zalesnik Andrej 56
Zalisec 256
Zalog pri Ljubljani 15, 54, 61, 75, 79, 80, 81, 83, 88, 110, 129, 132, 145, 155, 164, 171, 173, 195, 196, 205, 207, 208, 218, 525, 543
Zalog pri Prečni 77, 94
Zalog pri Škofljici 283
Zaloke pri Rašici 287, 289
Zaloška cesta v Ljubljani 58, 514
Zaloviče 543
Založnik Alojz-Nikola 120, 131, 188, 204, 206, 222, 224, 322, 324, 377, 392, 396, 403, 406, 408, 422, 423, 425, 426, 427, 428, 430, 445, 451, 470, 488, 489, 492, 495, 514, 527, 528, 529, 531, 532, 543
Zaplana 92, 97
Zapotok 65, 90, 91, 204, 248, 250, 255, 265, 277, 293, 303, 307, 308, 311, 320, 377, 380, 382, 383, 384, 385, 387, 391, 460, 497, 511, 519, 535, 537, 540, 542
Zapuže pri Ljubljani 104, 116
Zapuže pri Šentjerneju 111
Zasavje 118, 198
Zasavski Revirji 108, 198, 338
Zatler Kocjan 87
Zatler Urška 87, 107
Zatlerjevi v Savljah 107
Zavodnik Franc-Jon 8, 219, 477, 479, 480, 531, 532
Zavrh na Blokah 231, 250, 251
Završnik Miroslav-Pastir 208
Zavrtače 63
Zbašnik Štefka 108, 141
ZDA (Združene države Amerike) 328, 540, 541
Zdenska vas 432, 466, 474

Zdešar Justi 12
Zdešar Lojze 8
Zdravic Milan 160
Zelena jama 51, 58, 61, 75, 81, 207, 336, 414, 541
Zelnik Adolf 543
ZEMBILJ (Zemaljski biro KSJ) 140
Zemljak Jožko 193
Zemljak Jože-Domen 212, 543
Zenetto Italo 420
Zenica 56
Zg. Hoče 113
Zg. Hrušica 83, 541
Zg. Kapla na Kozjaku 158
Zg. Kašelj 137, 139, 163, 195, 205, 206, 207, 541
Zg. Krka 432, 452, 454
Zg. Kungota 386, 541
Zg. Pirniče 351
Zg. Slivnica 420, 446
Zg. Šiška 91
Zgodovinski arhiv CK ZKS 12, 56, 104, 105, 165, 172, 174, 178, 216, 217,218, 220, 224, 228, 267, 272,312, 323, 325, 368, 423, 424,429, 430, 480, 527, 528, 529,530, 531, 532, 533
Zgonc Bruno-Pik 543
Zgonc Jože. 543
Zgonc Tone-Vas j a 466
Zgonec Alojz 289
Zgonec Alojzij-Štefinov 251, 288, 537
Zgonec Tone-Mejčev 291, 293, 294, 537
Zibelnik Pavle-Pajo 104, 109, 116, 117
Zidanšek Miloš-Zdravko 146, 229, 230, 231, 352, 353, 356
Zigmund Jože 196
Ziherl Boris 87, 101, 103, 107, 110, 164, 186, 333, 336, 338, 339, 340
Ziherlovi 117
Zilje 49
ZKFID (Zveza kmetskih fantov in deklet) 94, 96, 97, 98, 99, 142, 182, 193
pododbori:
— Pododbor ZKFID Krško 93
— Pododbor ZKFID Novo mesto 94, 95
— Pododbor ZKFID Ribnica 92
Zlatar 85
Zlatner Mirko 184
Znojile 390, 391, 461
Zor Milena-Ježek 499
Zorc Dušan-Martin 269
Zorc Tone 82
Zore Franc 112
Zore Ivan-Jernej 209
Zore Pavel 86
Zore Slavko 339
Zore Srečko 58
Zorko Alojz 356
Zorko Cvetko 94
Zorman Andrej-Skavar 66
Zorman Franc 66
Zorman Janez 66
Zorman Peter 66
Zornada Josip-Frenk 161, 169, 204, 205, 206
Zrimšek Ivan-Ježek 437, 443, 543
Zupan Vinko 303
Zupanc Vitomil 156
Zupanc Anton 109
Zupanc Ivan-Bezljaj 207
Zupanc Marija 112
Zupanc Ruda 112, 120, 182
Zupančič Drago-Granit 213
Zupančič Franc 174
Zupančič Ivan 127, 206
Zupančič Josip 110
Zupančič Jože 63
Zupančič Karel 7
Zupančič Martin 63, 154,172, 223
Zupančič Rudi 172
Zupančič Stane 208, 224
Zupančič Tone-Silvo 32, 201, 225, 313, 376, 378, 393,394, 423, 445, 446, 449, 461,482, 495, 515, 528, 529, 530,532, 533, 537, 543
Zupanič Jule 543
Zver Ivan 106
Zveza delovnega ljudstva Slovenije 75
Zveza delovnega ljudstva 125
Zveza delavske mladine 75, 80

Zveza delavskih žena in deklet 108
Zveza gospodinj 108
Zveza neodvisnih sindikatov Slovenije 76
Zveza rudarskih delavcev 56, 57, 70
Zveza stavbincev 135
Zveza strokovnih klubov na tehniški fakulteti 156
Zveza združenih delavcev 122

Z

Žabja vas 85, 111, 154
Žabkar Roman-Kranjc 183, 206, 212
Zaga Mokre 232, 248
Zaga pri Karlovici 49
Žagar Anton iz Čužnje vasi 64
Žagar Anton 543
Žagar Fani 187
Žagar Ivan 90
Žagar Janez 322
Žagar Jernej 86
Žagar Line 98, 184, 185
Žagar Marija 182
Žagar Stane-ml. 145
Žagar Stane-st. 146
Žagar Tone 110
Žagarjevi v Iški vasi 250
Zagna na Travni gori 232, 238, 242, 249
Žale v Ljubljani 327
Žalec 144
Žalna 199, 410, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 447, 515, 539
Žalostna gora 285, 378
Žargi Lojze 109
Žbogar Stanislav 218, 220
Železnica pri Lužarjih 410
Železničarska zadruga 109
Železnikar Anton-Cesarjev 376, 519, 537, 543
Železnikar France 40
Železnikar Jože-Benše 323, 376, 435, 528, 529, 530, 537, 543
Zelezolivarna v Črnomlju 177
Zelimeljska dolina 275
Zelimeljščica 283
Zelimlje 38, 90, 91, 129, 133, 196, 201, 274, 275, 277, 282, 298, 303, 308, 316, 512, 540, 542, 543
Zeljne 55
Zensko društvo Kočevje 181
Žerjal Mimica 157
Žerjal Tonček 116, 184
Žerovnica 92, 185, 196
Žetko Gabrijel 82
Žgajnar Ivan 42
Žgajnar Srečko 116, 117
Zgeč Franjo 61
Zibert Ivan-Gašper 212
Zibovnik 230
Zičkar Jože 93
Zidan Anton 59
Zidan Stane 81, 88, 136, 164
Zidan Tine-Tinče 81, 83
Zidanek Franc-Zidan 111
Žigmond Alojzija 237
Žigmond Franc 237
Zilce 68, 229, 231, 254, 274, 521
Zimarice 8, 180, 265, 280, 281, 535
Žirovnica 347
Ziri 342
Žitnik Alojz 397
Žitnik Franc 528, 543
Žitnik inž. France 172
Žitnik Marija 168
Živko vic Petar 117, 150
žiža Peter 157
Žlajpah Franc 160
Žlebič 412, 453
Žlebnik 319, 535
Zmuc Alojz 500
Zmuc Rafael 500
Zmuc Stanislav 543
Žnidaršič Andrej 397
Žnidaršič dr. Ludvik 162
Žnidaršič Ludvik iz Martinjaka 233, 234, 321
Žnidaršič Luka-Anžicov 69
Žnidaršič Luka-Mezinov 67
Znidarjevi iz Luč 414
Zokalj Alojz-Džidži 452
Zorga Jaka 57, 58, 140, 343, 345
Zorga Marcel 58, 71
Zorga Marcel-ml. 89, 103
Zorž Alfred Jože-Viktor, Jovo 423, 424

Žugelj Franc iz Bele krajine 174
Žugelj Franc-Zvone 160, 207
Žugelj Peter 49, 50
Zumberk 30, 541
Žumer Marija 143
Žumer Radko 434, 444, 461, 511, 529, 530, 531, 543
Žumer Srečko 124
Zunič Niko 176
Zupančič Oton 191
Zupec Ivan 51
Zupeno 230
Zur Franjo-Vojko 543
Zurc Josip-Štembur 46, 47
Žužek Anton iz Globodola 112
Žužek Anton iz Polzelega 251
Žužek Franc 85
Žužek Štefan 112
Žužek Vinko 8, 49
Žužemberk 34, 45, 46, 95, 112, 113, 127, 135, 148, 149,199, 252, 392, 451, 453, 454,455, 456, 457, 458, 462, 463,464, 472, 480, 515, 536
Zvirče 112, 370, 429, 433, 466

KAZALO

UVODNA BESEDA..... 5
UVOD..... 13

OKOLIŠČINE ZA OBOROŽENO VSTAJO

Gospodarske in sooiallne razmere..... 15
Sovražnikova moč in nemoč..... 20
Prikladnost in celovitost ozemlja..... 26
Možnosti za naslonitev na sosednje pokrajine 29
Opombe o virih..... 32

UPORNIŠKE IN PROLETARSKE KORENINE

Kmečki upori..... 33
Začetki socialističnega gibanja..... 40
Pooktobrsko vrenje..... 44
Železničarji in rudarji..... 54
Mladi razumniki in SKOJ..... 60
Druga komunistična žarišča in volitve..... 64
Ilegala in Proletarske akcijske čete..... 73
Delavska kulturna društva..... 80
Društva kmetskih fantov in deklet..... 89
Prodor komunistov v kulturni vrh..... 99
Stanje pred konferenco v Goričanah..... 106
Stavke in boj za delavsko enotnost..... 117
Kmečko-delavsko gibanje..... 124
Pomoč španski republiki..... 133
Program in štab revolucije..... 140
Premik Sokola na levo..... 147
Študentje in narodnoobrambno delo..... 156

Vzajemnost in druga javna oporišča.....162
Razrast celic in komitejev.....173
Osvobodilna fronta in narodna zaščita.....191
Okoliši za začetno novačenje.....203
Opombe o virih.....215

OD UDARNE GRUPE DO PROLETARSKE UDARNE CETE

Kožlješka republika.....227
Nastanek Dakijeve leteče patrulje.....233
Križarjenje po bloških, mokrških in barjanskih vaseh . 242
Osnove za nastanek Proletarske udarne čete..... 256
Od zasede na Lužarjevem bregu do napada na Ig . . . 269
Obramba osvobojenega ozemlja.....281
Boji pri Pokritem mostu in bitka za Ig.....290
Proletarska udarna četa preraste v 5. bataljon NO . . 301
Značilnosti in pomen Proletarske udarne čete 312
Opombe o virih..... 321

ZGLED IN SMRT TONETA TOMŠIČA

Streli ob zori.....327
Izvor in uporništvo malega begunca..... 328
Pot do pravih spoznanj.....332
Nezlomljiv in nepozaben značaj..... 336
Skozi trdo šolo zaporov in preganjanja.....342
Mojster podtalne organizacije.....349
V krempljih ovre in gestapa.....355
Opombe o virih..... 367

PRVI SLOVENSKI PROLETARSKI UDARNI BATALJON TONETA TOMŠIČA

Napadalna kampanja in ukaz o ustanovitvi..... 369
Prva Tomšičeva četa in prve akcije..... : 375
Slovesna ustanovitev v Zapotoku..... 380
Pohod na Polževo.....387
Velika nesreča in prvi boji..... 392
Dopolnitev, preosnova in nova odbira..... 400
Napadi na vlake in viadukt pri Žalni.....410
Množica manjših akcij..... 416

Komunisti, kandidati in skojevci..... 422
Preboj iz obkolitve.....431
Posebna spremstva..... 445
Soteska in vkorakanje v Žužemberk.....451
Dopolnitev v Ambrusu in vpad v Zagradec.....458
Zmaga pri Marinči vasi.....464
Boj na Komolcu..... 474
Napad na Italijane v vasici Topli vrh.....487
Dragoceni prapor 497
Značilnosti in pomen..... 507
Opombe o virih..... 527
OBVESTILO..... 534
SEZNAM BORCEV UDARNE GRUPE, DARIJEVE LETEĆE UDARE PATRULJE IN PROLETARSKE UDARNE CETE.....535
SEZNAM BORCEV 1. SLOVENSKEGA PROLETARSKEGA UDARNEGA BATALJONA TONETA TOMŠIČA 539
POJASNILO..... 544
KAZALO ORGANIZACIJ, ENOT, KRAJEV IN IMEN . 545

POPRAVKI

(po superkorekturi in dveh revizijah superkorekture)

str. 6 pravilno **Ciglar** in ne Cigler
str. 14 pravilno **vstaje** in ne staje
str. 20 pravilno **grenadirskim — topniškim** in ne grenadirskem — topniškem
str. 20 (opomba) pravilno **v Posavje**inne s Posavja
str. 30 pravilno **omogočilo — oziroma** in ne omogčilo — ozorima
str. 47 pravilno **strojevodjo** in ne strojevodja
str. 80 pravilno **žrtvujejo** in ne žrtvojejo
str. 82 pravilno **Ludvik** in ne Ludvih
str. 91 pravilno **Casica** in ne Časisa
str.- 97 pravilno **obkolpskih** in ne obklopskih
str. 100 pravilno **marksistov** in ne marksisteov
str. 105 pravilno **matrice** in ne materice
str. 121 pravilno **Tacnu** in ne Tancnu
str. 128 pravilno **opozicijo onemogočila** in ne opozicija onemogočila
str. 132 (opomba) pravilno **15. septembra** in ne 11. septembra
str. 133 pravilno **izvoljen** in ne izvolen
str. 139 (pod fotografijo) pravilno **marca 1943** in ne marca 1945
str. 155 pravilno **z okupatorjem** in ne z oktupatorjem
str. 156 pravilno **predsedoval Marjan Tepina — podpisalo** in ne posredoval Marjan Tepina — podpasilo
str. 204 pravilno **Ižanske ceste** in ne Ižanske čečte
str. 205 (opomba) pravilno **Ivan Jakič-Jerin od 1937** in ne od 193
str. 206 (opomba) pravilno **borec** in ne bo7rec
str. 208 pravilno **politični** in ne politini
str. 228 pravilno **januarja** in ne jaunarja
str. 231 pravilno **ognjenem stiku** in ne ognjenem stiki, poleg tega sta vrstici še zamenjani
str. 269 (opomba) pravilno **odstranil** in ne odstrnil
str. 319 pravilno **januarja 1943** in ne januarja 1934
str. 336 pravilno **znatnejšega** in ne znotnejšega
str. 426 pravilno **S tem** in ne Stem
str. 433 pravilno **petsto mož** in ne petsto moš
str. 514 pravilno **celo usodno** in ne celo usodna
str. 593 manjka **Sostro** 83, **143, 162, 164, 205, 207, 218, 447, 542**

Knjižnica NOV in POS 5/1

Ureja komisija za zgodovino
sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij
pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije

Franci Strle

TOMŠIČEVA BRIGADA — UVODNI DEL

Rokopis sta odobrili:
komisija za zgodovino Tomšičeve brigade v sestavi
Mihael Butara-Aleks, Vlado Badovinac, Stane Skrabar-Braškar,
Zora Saksida in Franc Golob-Januš
na seji dne 26. aprila 1980 in
komisija za zgodovino sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij
pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije
pod predsedstvom Zdravka Klanjščka
na seji dne 3. junija 1980

Strokovna recenzenta
Lado Ambrožič-Novljan in prof. Ana Benedetič

Lektor France Šušteršič

Opremil Urh Slamič

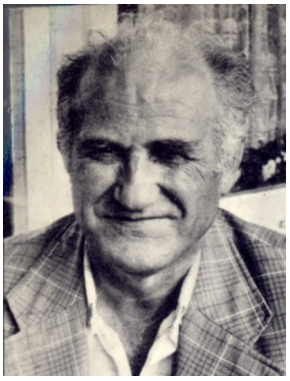
Skice narisal Severin Nemec-Teklo

Založila odbor 1. SPUB Toneta Tomšiča,
ki ga zastopa predsednik Viktor Cvelbar-Stane in
Partizanska knjiga v Ljubljani — TOZD Založba,
ki jo zastopa Jaroslav Skrušny

Natisnila in vezala tiskarna Učnih delavnic v Ljubljani
oktobra 1980 v 10.000 izvodih

Klišeje izdelala tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo in znanost SR Slovenije, št. 4210-267/80 z dne 19. junija 1980 je knjiga oproščena prometnega davka.

Na rob prvega, uvodnega dela monografije o Tomšičevi brigadi velja zapisati predvsem, da je ta knjiga sad dolgotrajnega, studioznega prizadevanja, iskanja, poizvedovanja, preverjanja in konfrontacij osebnih spominov ter izpovedi s pisanimi viri, skratka tekst, v katerem se zrcalita velika prizadetost in vnema za objektivno podajanje dogodkov in dejstev v našem delavskem gibanju ter njegovem nadaljevanju, narodnoosvobodilnem boju in ljudski revoluciji. Avtor Franci Strle, ki ga naša javnost doslej pozna zlasti po knjigah »Partizanski volk samotar« in »Veliki finale na Koroškem«, se s tem delom uvršča med pomembne zgodovinopisce boja slovenskega ljudstva zoper tiranijo tujih zavojevalcev in za osvoboditev iz spon mračne preteklosti.

Globoke so korenine: s temi besedami bi lahko označili vsebinsko jedro uvodnih poglavij tega dela monografije. Pisec utemeljeno dokazuje da možnosti za ustanovitev proleterskih enot, kakršni sta bili 1. slov. proletarski udarni bataljon in 1. SPUB Toneta Tomšiča, niso nastale čez noč, temveč so vzniknile in se razvijale v stoletjih samozaščitnega odpora slovenskega naroda, »naroda proletarca«, kot bi dejal Cankar. Z anatomsko preciznostjo nam prikazuje razvoj delavskega gibanja pod vplivom marksistične teorije in zlasti idej Oktobrske revolucije, ki so povezale znanstvena dogajanja in cilje Manca, Engelsa in Lenina s stremljenji zatiranega ljudstva, z vsem, kar je stoletja tlelo pod pepelom in kar je po sovražni okupaciji leta 1941 z elementarno silo bruhnilo na dan, ko je bila na pobudo KPS ustanovljena Osvobodilna fronta slovenskega naroda.

Pisec (»odčrtuje Kidričevo tezo in analitično navaja nove dokaze, da je Osvobodilna fronta nastala že zdavnaj pred svojo »uradno« ustanovitvijo leta 1941. Že pred vojno je namreč KPS usmerila napredne tokove slovenske družbe v »ljudsko fronto«, ki je imela vse prvine kasneje ustanovljene protiimperialistične oziroma osvobodilne fronte: odpor proti agresiji, boj za neodvisnost, proti peti koloni, proti izkoriščanju in zaostalosti, za socialno osvoboditev in sprostitev ustvarjalnih moči delovnega človeka. V tem okviru opisuje delovanje delavskih

kulturnih društev, društev kmetskih fantov in deklet (DKFID), stavke in boj za delavsko enotnost prodor komunistov v slovenski kulturni vrh, skratka vse, kar je prispevalo k oblikovanju enotne revolucionarne zavesti slovenskega delovnega ljudstva in ga po sovražni okupaciji množično prpeljalo pod zastavo OF.

Sele po tako obsežni dispoziciji se začenja opis nastajanja, rasti in nastopanja prvih partizanskih enot, zlasti tistih, ki so bile predhodnica 1. SPUB Toneta Tomšiča. Avtor nas poimensko seznanja z borci-partizani in njihovim poreklom, pa tudi z aktivisti, s partizanskim zaledjem, brez katerega si ni moč zamisliti ljudske obrambne in osvobodilne vojne. Kakor v delavskem gibanju tudi tukaj nadvse prepričljivo podaja vodstveno vlogo komunistične partije, kar podkrepljuje še z življenjepisom in mučeniško smrtjo organizacijskega sekretarja KPS Toneta Tomšiča, po katerem je brigada dobila ime. ter z opisi likov in akcijske intenzivnosti Staneta Semiča-Dakija in drugih komunistov, ki so vodili borce z osebnim zgledom. Ti opisi so tako dinamični, da vstanejo pred očmi bralca posamezni liki, kot bi bili živi, kot bi bil neposredna priča njihove bojne poti. Takšni tovariši so bili akcijsko jedro

1. slov. proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, iz katerega je nastala in se razvila slavna brigada. Iz Zapotoka, kjer je bil bataljon ustanovljen^ nas avtor vodi v druge kraje širom po Ljubljanski pokrajini, od akcije do akcije, od boja do boja ...

Delo Francija Strleta podaja v živahnem slogu pristno resnico o enem najpomembnejših poglavij naše nedavne zgodovine in je zato veliko več kot zanimivo branje — je učbenik, zlasti za mlado generacijo.

France Šušteršič

Načrt za naslednje tri knjige:

TOMŠIČEVA BRIGADA — 1942-1943

(Knjižica NOV in POS 5/II)

za obdobje od 16. julija 1942 do 13. julija 1943

TOMŠIČEVA BRIGADA — 1943-1944

(Knjižica NOV in POS 5/III)

za obdobje od 13. julija 1943 do 31. marca 1944

TOMŠIČEVA BRIGADA — 1944-1945

(Knjižica NOV in POS 5/IV)

za obdobje od 1. aprila 1944 do 21. maja 1945